Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
svazek 14

Sprawa o Založeni nowého Kláštera
s Chramem Panie Strict: Obser: Řádu S. Františka.

Léta Páně 1651. v Pondělý den Pa

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

vlastivědný sborník 14

Semily 2001

Obálka:
Františkánský klášter v Turnově v polovině 18. století. Lavírovaná perokresba P. Gandulpha Blaníka v pamětní knize konventu. SObA Zámrsk, Františkáni Turnov, sign. B-59, pag. 9 (k článku R. R. Novotného).

Frontispis:
Zápis o založení františkánského kláštera v Turnově r. 1651. SOkA Semily, AM Turnov, rkp. 31, fol. 47v (k článku R. R. Novotného).

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

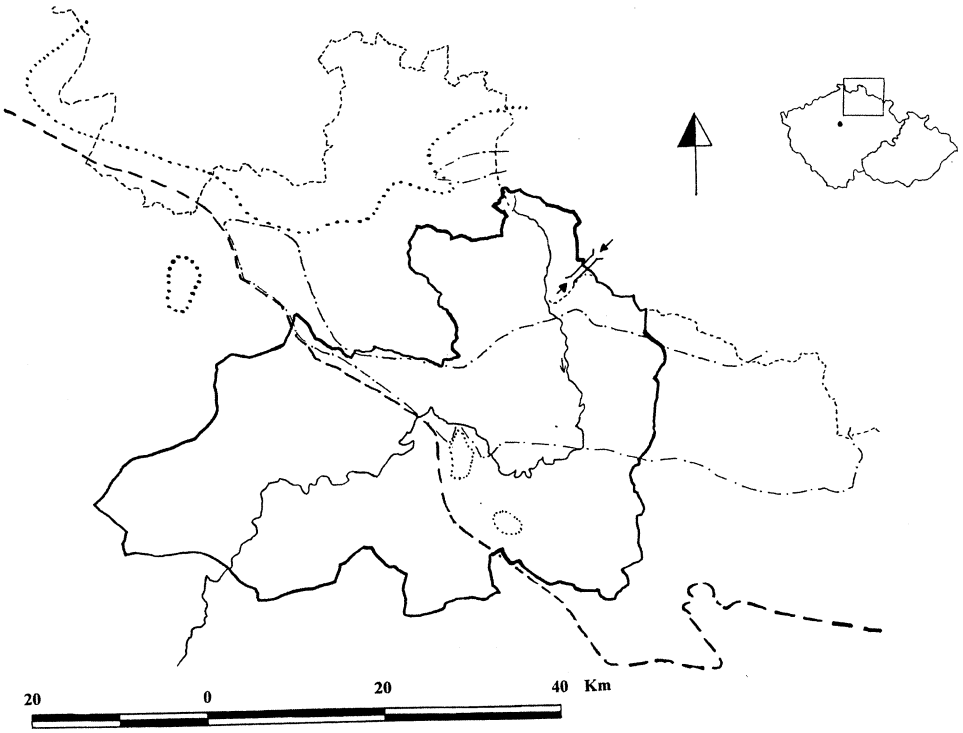
Z Českého ráje a Podrkonoší : vlastivědný sborník. 14. -- Semily : Státní okresní archiv Semily : Okresní úřad v Semilech ; Turnov : Pekařova slopečnost Českého ráje, 2001. -- 328 s.
ISBN 80-86254-05-4

908(437.31-17)
- Český ráj (Česko) -- vlastivěda
- Podkrkonoší (Česko) -- vlastivěda
- sborníky

© *Státní okresní archiv Semily 2001*

ISBN 80-86254-05-4
ISSN 1211-975X

ČLÁNKY A STUDIE

Obr. 1. Horní Pojizeří. Geologická stavba oblasti – výskyt základních kamenných surovin. Legenda: slabá čárkovaná linie - hranice ČR; silná linie – povodí horní Jizery; slabá linie – řeka Jizera; čerchovaná linie – hranice výskytu hornin vhodných pro výrobu broušené industrie; silně tečkovaná linie – hranice výskytu severských silicitů pocházejících z glacigenních sedimentů; slabě tečkovaná linie – výskyt silicitů doprovázejících permokarbonské melafyry; silně čárkovaná linie – hranice rozšíření křídových sedimentů.

Novosvětský průsmyk – přechod přes západní Krkonoše v pravěku a středověku[1]
I. část

Jan Prostředník – Petr Šída

1. Úvod

Západní Krkonoše geograficky spadají do oblasti horního Pojizeří. Hraniční bod oblasti pro oddělení od oblasti dolního Pojizeří je na 110,5 km jejího toku poblíž Bakova nad Jizerou. Horní Pojizeří tvoří na české straně hor předpolí a zázemí pro významný přechod vedoucí přes Novosvětský průsmyk. Máme-li studovat jeho funkci v průběhu pravěku a středověku, musíme nutně pracovat s širším prostorovým kontextem, který nám poskytuje takto zvolené území povodí nejvýznamnějšího toku západních Krkonoš – Jizery. Celková plocha oblasti je 1719,6 km^2 a zahrnuje okres Jablonec nad Nisou, větší části okresů Liberec, Semily a Mladá Boleslav a okrajově okresy Jičín a Česká Lípa. Malou částí zasahuje do Polska, kde patří pod správní území vojvodství Jelenia Góra. Nejvýše položeným bodem horního Pojizeří je vrchol Kotle (1435,0 m n. m.), nejnižším bodem pak řečiště Jizery u Bakova nad Jizerou (210 m n. m.). Celkové převýšení v oblasti činí 1225 m. Toto vymezení území je ovšem pouze umělou definicí, která svojí uzavřeností neodpovídá otevřenému charakteru kontaktů s okolím v období pravěku. Právě údolí řek nám naznačují možnosti průběhu dalších cest, které pravděpodobně budou mít již od pravěku obdobný význam (viz kap. 3 – Komunikace v Krkonoších a jejich podhůří). Směrem od Turnova musela existovat komunikace údolím horního toku Mohelky, která vedla přes sedlo v Ještědském hřebenu do oblasti Liberce a dále do Lužice. Její existenci máme doloženu již pro období mladšího neolitu, kdy byla touto cestou přinášena surovina pro výrobu kamenné industrie

z ledovcových morén.[2] Další cesta musela fungovat směrem na jih po toku Jizery a na východ údolím Libuňky do Podkrkonoší a na Hradecko. Náš výčet bychom mohli ještě notně rozšířit, budeme se však převážně věnovat jedinému přechodu přes hory, a to Novosvětskému průsmyku. Jde o nejschůdnější místo v celé délce hřebene našich nejvyšších pohraničních hor, které i tak dosahuje úctyhodných 886 m n. m. Proto pro pochopení lidského chování a způsobu uchopování krajiny bude velice zajímavé, jakým způsobem je lidé v různých dobách využívali.

2. Přírodní prostředí horního Pojizeří

2.1. Horopisné členění

Oblast zasahuje do dvou větších horopisných celků. Na severu se jedná o subprovincii Krkonošsko-jesenickou a na jihu o Českou tabuli. Česká tabule je zastoupena pouze oblastí Severočeská tabule a ta se dále člení na tři celky: Ralská pahorkatina, Jizerská tabule a Jičínská pahorkatina. Krkonošsko-jesenická subprovincie je zastoupena Krkonošskou oblastí a tato oblast je dále členěna do čtyř celků: Ještědsko-kozákovský hřbet, Jizerské hory, Krkonošské podhůří a Krkonoše.

Jednotlivé horopisné celky se dělí na následující části. Ralská pahorkatina je zastoupena podcelky Dokeskou a Zákupskou pahorkatinou. Dokeská pahorkatina je v oblasti zastoupena pouze jediným okrskem, a sice Bezdězskou vrchovinou. Ze Zákupské pahorkatiny je v oblasti přítomen okrsek Kotelská pahorkatina.

Jizerská tabule je reprezentována pouze jediným podcelkem – Středojizerskou tabulí, kterou zastupují okrsky Bělská a Skalská tabule.

Jičínskou pahorkatinu v oblasti zastupuje podcelek Turnovská pahorkatina. Ten se dělí na okrsky: Českodubská pahorkatina, Vyskeřská vrchovina, Markvartická plošina, Turnovská stupňovina, Mladoboleslavská, Sobotecká, Mnichovohradišťská a Jičínská kotlina a Libuňská brázda.

Ještědsko-kozákovský hřbet reprezentují dva podcelky: Ještědský a Kozákovský hřbet. Ještědský hřbet je dále rozčleněn na dva okrsky, a to Hlubocký a Kopaninský hřbet.

Jizerské hory jsou zastoupeny dvěma podcelky: Smrčskou a Jizerskou hornatinou.

Krkonošské podhůří se dělí na podcelky Podkrkonošská pahorkatina a Železnobrodská vrchovina; Podkrkonošská pahorkatina na okrsky Staropacká a Novopacká vrchovina.

Krkonoše se člení na podcelky Krkonošské hřbety, Krkonošské rozsochy a Vrchlabská vrchovina.[3]

Každá takováto malá jednotka je charakterizována specifickými tvary terénu, a tím přímo určuje charakter lidského využití krajiny.

2.2. Geologická stavba oblasti

Studovaná oblast leží na území tří geologických jednotek: Severočeská křídová pánev a Podkrkonošská pánev na jihu a Krkonošsko-jizerské krystalinikum na severu.[4] Pánve a krystalinikum jsou od sebe odděleny tektonicky lužickou poruchou. Budeme se zabývat pouze útvary projevujícími se na povrchu, protože ty přímo ovlivňují charakter krajiny (tvar reliéfu, výskyt surovin, některé klimatické faktory) (obr. 1).

2.2.1. Severočeská křídová pánev

Tato oblast se vytvořila v průběhu paleozoika (prvohor) a po celé toto období byla prohlubována jednotlivými horotvornými pohyby. V mezozoiku (druhohorách) byla tato oblast zaplavena mořem a probíhala v ní intenzívní akumulace materiálu, který byl denudován v prostorách Krkonošsko-jizerského krystalinika. Tento materiál se zde ukládal v podobě jílovců až pískovců (křída). Nejstarší pískovce (cenomanské) vystupují na povrch podél lužické poruchy (např. Malá Skála, Suché skály u Malé Skály). Jílovité pískovce spodního a středního turonu vystupují na povrch vzácně. Nejčastější jsou pískovce svrchního turonu a coniaku. Právě z mohutných souvrství coniackých pískovců vznikla v průběhu terciéru a kvartéru skalní města. Terciér se projevoval obnovenou vulkanickou činností a omezenou říční sedimentací. Terciérní říční štěrky se nalézají například v okolí Drahoňovic a Hrubé Skály (terciérní řečiště Jizery v období, kdy tekla směrem k Cidlině). Pro charakter krajiny je mnohem významnější vulkanická činnost, která souvisí s lužickou poruchou. Většinou se projevuje subvulkanity (tělesy, která tuhnou pod povrchem). Ty vyplňují trhliny, které vznikají na stycích jednotlivých zlomů. Mohou mít charakter pně (Trosky, Mužský, Vyskeř), liniového útvaru – žíly (Čertova zeď) nebo tělesa, které vyplňuje rozsáhlou dutinu. Vulkanity jsou zaznamenány na lužické poruše. Kvartér se projevil ukládáním spraší a říčních štěrků.[5]

2.2.2. Podkrkonošská pánev

Původní deprese ze starého paleozoika byla v průběhu paleozoika zanášena. Docházelo k usazování hornin, které byly při výstupu žulového plutonu

během karbonu přeměněny ve fylity, svory a krystalické vápence. Tyto horniny jsou dnes v podloží pánve. V průběhu permokarbonu došlo k vyzdvižení zemské kůry a ústupu moře. Na jih od krystalinika se v souvislosti s horotvornými pohyby vytvořila podkrkonošská pánev (vnitrosudetská deprese), která byla ještě během permokarbonu zanášena sedimenty s vysokým obsahem železa (vznikly červenohnědé pískovce, prachovce a jílovce a na nich následně charakteristické červenohnědé půdy). V této době také řeky přinášely do pánve kmeny stromů, které zkamenělé nacházíme v okolí Staré a Nové Paky a Lomnice nad Popelkou (araukarity). V terciéru se i zde uplatňovala vulkanická činnost, která navázala na její starší projevy v paleozoiku. Vznikala vulkanická příkrovová tělesa (Tábor, Kozákov). Paleozoická láva je obohacena o vysoký podíl křemíku a dalších minerálů. V těchto vyvřelých tělesech můžeme nalézt množství nerostů (achát, jaspis, ametyst, křišťál, záhnědu, chalcedon a dokonce sopečné sklo – posledně jmenovaný byl nalezen nově teprve nedávno – ústní sdělení, děkuji T. Řídkošilovi), které mohly posloužit jako surovinový zdroj pro štípanou industrii. Kvartér se uplatňoval opět ukládáním spraší a říčních štěrků.[6]

2.2.3. Krkonošsko-jizerské krystalinikum[7]

Z celé oblasti má nejsložitější strukturu. Geologicky je dále členěno do těchto úseků: Krkonošsko-jizerský žulový masiv, Ještědské krystalinikum, Železnobrodské krystalinikum a Krkonošské krystalinikum. Tato území jsou složena z jednotek rozdílného původu a stáří.

Nejstaršími horninami jsou svory a fylity Velkoúpské skupiny, které pocházejí z proterozoika. Tyto horniny se nejvíce uplatňují v horské oblasti Krkonoš, omezeně poté na Železnobrodsku a Ještědsku.

Mladším souvrstvím je Radčická skupina, která je datována na rozhraní proterozoika a paleozoika (kambrium). Tato skupina se vyskytuje především na Železnobrodsku. Tvoří ji především metamorfované horniny na bázi fylitů, ve svrchních vrstvách i zelených břidlic. Ojediněle se vyskytnou i krystalický vápenec a metadiabaz. Vrstevní sled zakončuje souvrství tence břidličnatých fylitů (pokrývačské břidlice). Ekvivalentem střední části souvrství je tzv. Železnobrodský vulkanický komplex. Náleží k němu různé typy zelených břidlic, keratofyrů a křemenných keratofyrů, metadiabasy (a spolu s nimi vzácně čočky metagaber a hadců) i silně silitizovaná a drcená bítouchovská albitická žula a nejvyšší souvrství metatufů a metatufitů.

Ponikelská skupina je datována do svrchního ordoviku až siluru. Je tvořena souvrstvími kvarcitů a fylitů s hojnými vložkami krystalických vápenců až dolomitů.Všechna výše zmíněná souvrství byla při variské orogenezi tektonicky postižena, takže jsou intenzívně zvrásněna.

Posledním stavebním kamenem krystalinika jsou krkonošsko-jizerské granitoidy a ruly, které jsou v oblasti dvojího stáří. Starší ruly a granitoidy kambrického (?) či proterozoického stáří se ve sledované oblasti uplatňují jenom malou částí v oblasti Žalého a několika čočkami ve svorech velkoúpské skupiny. Jinak ale budují podstatnou část krystalinika na JV od centrálního žulového masivu. Centrální Krkonošsko-jizerský žulový masiv je variského stáří (svrchní karbon). Tvoří jádro krystalinika, prostupuje jenom nejstaršími horninami velkoúpské skupiny s tělesy předvariských rul a žul. Je obnažen hlavně v nejvyšších polohách Krkonoš a Jizerských hor – tvoří tak nejvyšší polohy sledované oblasti. Převládajícím horninovým typem je porfyrická středně zrnitá biotitická žula až granodiorit. Do hlubších úrovní přechází do porfyrické hrubozrnné biotitické žuly (ta je odkryta v okolí Liberce). Kyselejší středně zrnitá biotitická žula je v Jizerských horách zastoupena méně. Buduje hlavně svahy hlavního Krkonošského hřebene. Spolu s ní se vyskytuje i drobnozrnná biotitická žula. Dvojslídná žula je zastoupena na jihu Jizerských hor a tvoří Černostudniční hřeben. Liší se od ostatních typů zrnitostí, barvou i obsahem jednotlivých složek. Z hlediska stavby je masiv typickým zástupcem variských plutonitů (svrchní karbon). Je nedeformovaný a představuje závěr aktivity v období výzdvihu krkonošsko-jizerského krystalinika.

Terciér se v oblasti krystalinika projevuje dvojím způsobem. Sladkovodní sedimenty jsou poměrně malého rozsahu a jsou většinou překryty kvartérními sedimenty. Můžeme je registrovat v okolí Rychnova a na Železnobrodsku. Významnější je terciérní vulkanická aktivita, projevující se jak efúzivními a explozivními vulkanity, tak subvulkanity. Výskyt vulkanitů je zaznamenán na Železnobrodsku v prostoru mezi Železným Brodem a Semily. Ze subvulkanických těles se výrazně projevuje žilné těleso Bukovce (1005 m n. m.). Většina ostatních subvulkanických těles se morfologicky příliš neuplatňuje. Jsou důležité spíše přítomností minerálů (na Jizerce bylo zjištěno na 40 typů minerálů – iserín, zirkon, safír, diamant atd.).

Kvartér je charakteristický denudační a sedimentační činností. Zvětrávání, převážně mrazovému, byla vystavena většina území, k tomu se připojuje ještě činnost ledovců. Sedimenty jsou zastoupeny na většině území zvětralinovým pláštěm. Deluviální sedimenty jsou zastoupeny jenom minimálně při úpatí erozních údolí. Eolické sedimenty se vyskytují pod izohypsou 350 m na Železnobrodsku a téměř výhradně jsou zastoupeny sprašemi. Deluviofluviální sedimenty tvoří výplně splachových depresí a dejekční kužele při úpatích hor. Fluviální sedimenty jsou zastoupeny jenom v malém rozsahu ve výplni den a v reliktech nejnižší terasy. Vyšší terasové stupně jsou bez pokryvu. Mimo studovanou oblast jsou významné sedimenty kontinentálního zalednění.

2.3. Geomorfologie

Jizerské hory a Krkonoše byly od paleozoika zarovnávány do tvaru slabě zvlněné roviny s úvalovitými údolími a nízkými hřbety (tvar paroviny). Během saxonských horotvorných pohybů byly obnoveny starší zlomy a podél nich byla oblast obou pohoří v průběhu svrchního terciéru a kvartéru vyzdvižena o několik set metrů. Tento výzdvih způsobil zvýšenou erozní činnost na okrajích, a tak se vodní toky začaly zahlubovat do starší paroviny. Vznikla tak hluboká údolí s četnými vodopády (vodopády Černé Desné, Jedlové, Mumlavy či Štolpichů). Toto zahlubování ale nedošlo moc daleko po toku řek, takže většina plochy Jizerských hor má stále charakter paroviny (dnes ve výškách 800 – 1000 m). Z doby ledové pocházejí četné mrazové sruby (Muchov), izolované skály typu tor (Sněžné Věžičky) a skalní hradby (Jizera). Na těchto skaliscích jsou četně zastoupeny skalní mísy (Smržovka, Jablonec nad Nisou). Zastoupeny jsou i viklany a skalní hřiby.[8] Na severní straně hor vyniklo v pleistocénu několik ledovcových karů (údolí Černého potoka, či Štolpichů).[9]

Krkonošská náhorní plošina je menších rozměrů a je vyzdvižena výše (okolo 1300 m). Do ní jsou zahloubena hluboká údolí řek (Labe, Úpa, Mumlava a Jizera). Některá z nich byla v době ledové karem. Z náhorní plošiny mírně vystupují dva hřebeny ve směru Z–V. Na jih od náhorní plošiny vybíhají jednotlivé hřbety – krkonošské rozsochy. Tyto hřbety jsou odděleny hlubokými údolími erozního charakteru. V kvartéru podléhaly Krkonoše stejným pochodům jako Jizerské hory (najdeme zde tory, mrazové sruby apod.). I zde se vytvořilo několik horských ledovců, které vyhloubily kary se svislými stěnami a uložily morény (Kotelné jámy). Na jihu je pohoří ohraničeno poměrně ostře tektonicky.[10] V oblasti jsou zastoupeny kyselé a chudé typy horských půd.

Krkonošské a Jizerské hory jsou odděleny Novosvětským průsmykem. Tato výrazná sníženina v jinak parovinném reliéfu hor (průsmyk je v nejvyšším místě vysoký pouze 886 m) je vázána na nejužší místo Krkonošsko-jizerského žulového plutonu, který má tvar položené osmičky.

Železnobrodská vrchovina má obdobný charakter jako Jizerské hory, jenom výšková úroveň paroviny je nižší (okolo 400 – 500 m) a stupeň rozrušení vodní erozí je mnohem vyšší. Nejvýrazněji se zde uplatňují hluboká kaňonovitá údolí Kamenice a Jizery.[11]

Podkrkonošská pahorkatina má charakter mírně zvlněného terénu, který je členěn přítomností neovulkanitických těles a údolími Jizery a Olešky. Podloží je budováno usazeninami s vysokým obsahem železa, takže se zde vyvinuly specifické červené půdy.[12]

Ještědský hřbet je výrazným morfologickým tvarem. Je vyzdvižen na zlomovém pásmu lužické poruchy a má charakter vysoko vyzdviženého hřebene,

který je na několika místech rozrušen vodní erozí (průlom Nisy, Jizery, Kryštofovo údolí). Nejvyšším vrcholem je Ještěd (1011,6 m n. m.), který převyšuje ostatní vrcholy o 200 m. Dominuje celé oblasti (je viditelný ze všech vyšších poloh oblasti – hřebeny Krkonoš, Jizerských hor – dobře viditelný je i z podhůří a celého údolí Jizery a i ze vzdálenějších oblastí, jako je Pražsko). Vrchol Ještědu tak představuje výrazný orientační bod.

Kozákovský hřbet je pokračováním Ještědského hřbetu na lužické poruše. Je tvořen převážně terciérními vulkanity, které se v krajině uplatňují jako dominanty (Kozákov vystupuje nad okolní terén o 300 m).[13]

Oblast české křídové tabule je charakteristická několika tvary. Její původně rovinný charakter (ve výškách okolo 150 – 400 metrů) porušují údolí velkých řek, která jsou široká a místy ohraničená skalními stěnami (na erozním břehu řeky – údolí Jizery), tektonicky vzniklá údolí (Libuňská brázda – která vznikla na okraji lužické poruchy) a údolí menších a sezónních toků. Ta jsou většinou úzká a hluboká a mnohdy vytvářejí kaňony se svislými stěnami. V těchto údolích se uplatňují místní teplotní inverze. Z roviny naopak vystupují tvary související s neovulkanickou terciérní činností. Jsou to jednak tělesa větších rozměrů, výrazně se uplatňující v krajině (Bezděz vystupuje nad okolní krajinu o 300 m), žíly (Čertova zeď) a sopouchy (např. Trosky, Mužský). Neovulkanická tělesa místy zpevňují okolní pískovcové vrstvy. V kombinaci s tektonickými pohyby tak dochází ke vzniku náhorních plošin (Mužský). Nejvýraznějším tvarem oblasti jsou skalní města. Vznikají na plošinách a hřbetech kvádrových pískovců. V prvním období jejich vzniku je tektonicky oddělena a vyzdvižena kra pískovce. Ta je dále vystavena vodní erozi (ta se na pískovci chová obdobně jako v krasu – mluvíme o pseudokrasu). Nejdříve jsou vyhloubeny odtokové žlábky na povrchu a okrajích kry. Ty se stále prohlubují, až vznikne hluboká spára a posléze síť puklinových jeskyní. Další erozí vznikají hluboká kaňonovitá údolí a osamocené skalní bloky. V závěru existence skalního města dochází k řícení skalních věží a zanášení údolí. Skalní města, která se vyskytují především v oblasti Českého ráje,[14] jsou charakterizována obrovskou členitostí a nedostupností některých míst (mohla proto sloužit i jako úkryt pro ohrožené obyvatelstvo).

2.4. Vodopis

Největší řekou oblasti je Jizera (na základě jejího povodí je také oblast definována). Dnešní směr toku Jizery je až kvartérní (konec staršího pleistocénu). V terciéru řeka tekla nejdříve od Sytové k Labi, potom od Turnova do povodí Cidliny (terciérní štěrky okolo Hrubé Skály) a nakonec Vyskeřskou vrchovinou do povodí Mrliny.

Jizera pramení v Jizerských horách pod vrcholem Smrku (1124,1 m n. m.). Jizerskými horami prochází část Evropského rozvodí mezi Baltským a Severním mořem (povodí Jizery – Severní moře, povodí Odry a Nisy – Baltské moře). Jizera oblast opouští u Bakova nad Jizerou na 110,5 km svého toku.

Horní části většiny toků v Jizerských horách a Krkonoších jsou charakteristické velkým spádem, takže se v oblasti vytvořilo mnoho vodopádů (např. vodopády Jedlové, Mumlavy, Černé Desné). Střední tok Jizery mezi Kořenovem a Malou Skálou a tok Kamenice mezi Velkými Hamry a soutokem s Jizerou prochází souvrstvími fylitů, svorů a zelených břidlic. Tyto horniny jsou velmi odolné vůči erozi, takže údolí zde mají sevřený kaňonovitý ráz a jsou velmi špatně prostupná. Vrcholové oblasti hor jsou bohaté na srážky, takže řeky jsou zde bohatě zásobovány vodou. V horních partiích hor (náhorní plošiny) se vyvinula četná pramenná rašeliniště. Přítoky Jizery přitékající z Českého ráje mají podstatně menší specifické odtoky (poměr vody spadlé na povrch a vody odtékající) než přítoky na horním toku (tento poměr je 1:4 až 1:12). To je způsobeno především akumulací spodní vody v pískovcové oblasti (vyvinuly se zde četné stálé prameny – např. Prdlavka, El Torro).[15]

Tab. 1. – Průměrný průtok Jizery v uvedených místech

Místo	**∅ průtok v m^3/s**
Kořenov	2,6
Horní Sytová	8,8
Turnov	18,6
ústí Zábrdky	22,0
Mladá Boleslav	23,3

2.5. Podnebí a flóra

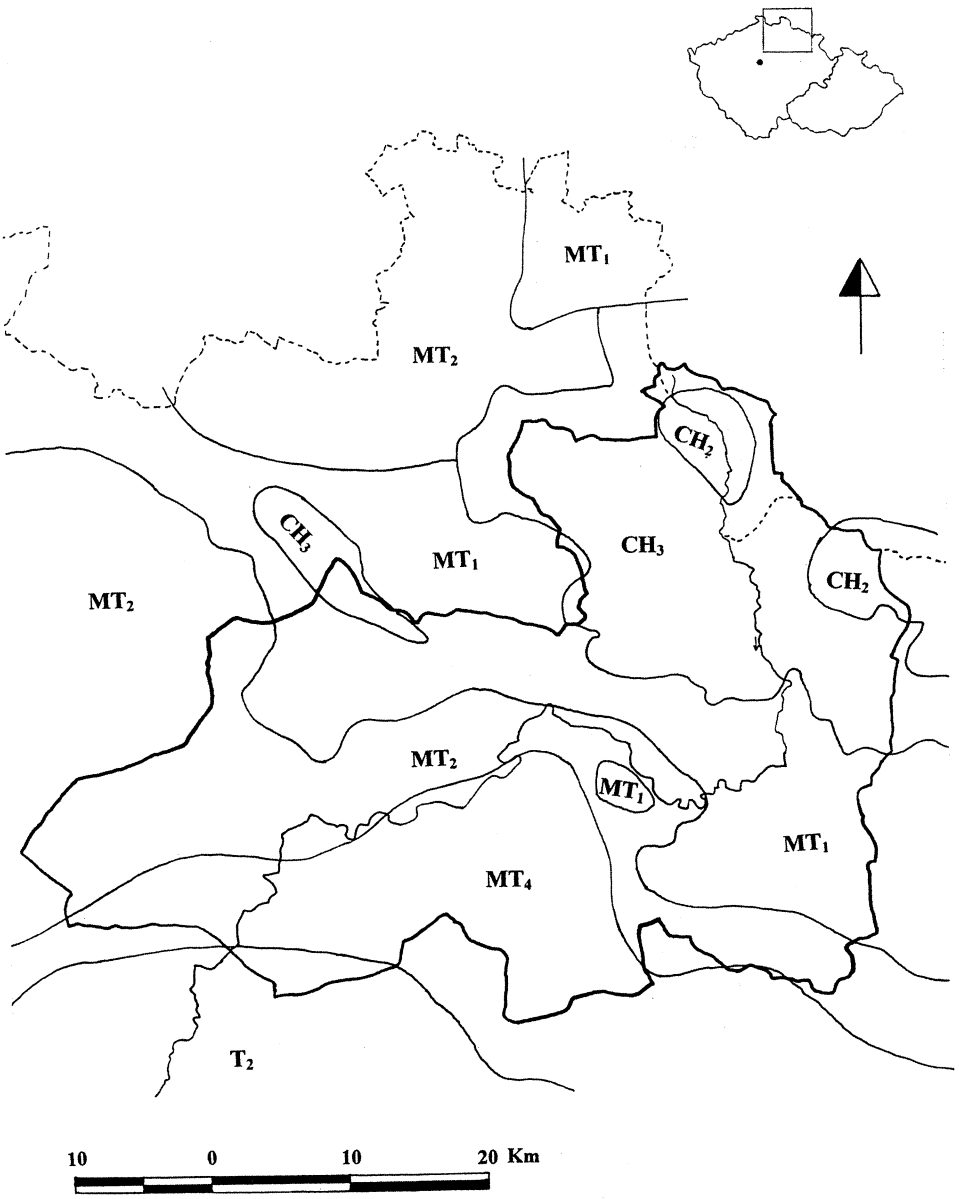
Podnebí a flóra jsou do značné míry společně provázané. Vývoj podnebí je obtížně rekonstruovatelný (máme nedostatek dat a navíc v našich podmínkách pouze data nepřímá – palynologické, makrozbytkové analýzy, analýzy malakofauny atd.). Jistým východiskem pro práci nám může být klima současné. Jestliže z výše uvedených analýz známe alespoň přibližné absolutní rozdíly teplotních, srážkových a jiných charakteristik, tak tyto absolutní rozdíly můžeme s vědomím určité chyby aplikovat na relativní zonální vztahy klimatu současnosti.

2.5.1. Charakteristika současného klimatu v oblasti

Nejjižnější část oblasti (okolí Bakova nad Jizerou) patří do teplé oblasti T2. Většina oblasti spadá do mírně teplé oblasti (MT). Oblast MT4 končí na toku Jizery mezi Turnovem a Malou Skálou, oblast MT3 u Železného Brodu a oblast MT1 v oblasti Vysokého nad Jizerou. Hory a část podhůří spadají do chladné oblasti (CH). Většina Jizerských hor, Krkonoš a jejich podhůří a nejvyšší polohy Ještědského hřbetu spadají do oblasti CH3, nejvyšší polohy hor pak do oblasti CH2 (obr. 2).

Tab. 2. - Teplotní charakteristiky oblasti (Svoboda, J.: Atlas ČSSR, Praha 1984)

Klimatické charakteristiky	**Chladná oblast**		**Mírně teplá oblast**			**Teplá oblast**
Klimatické oblasti	CH2	CH3	MT1	MT3	MT4	T2
Počet letních dnů	0–30	10–30	20–30	30–50	40–50	50–70
Počet dnů s průměrnou teplotou 10 °C a více	80–120	120–140	120–160	140–160	140–160	160–180
Počet mrazových dnů	140–180	140–180	110–160	110–140	110–130	100–110
Počet ledových dnů	60–70	40–70	40–50	30–50	30–40	30–40
Průměrná teplota v lednu v °C	-7 až -5	-6 až -3	-5 až -3	-5 až -2	-4 až -2	-3 až -2
Průměrná teplota v červenci v °C	12–15	14–16	16–17	16–18	17–18	18–19
Průměrná teplota v dubnu v °C	0–4	2–6	6–7	6–8	7–8	8–10
Průměrná teplota v říjnu v °C	2–6	5–7	6–7	7–8	7–8	7–9
Srážkový úhrn ve vegetačním období (v mm)	500–700	500–700	350–500	350–450	350–450	350–400
Srážkový úhrn v zimním období (v mm)	350–500	300–500	250–300	250–300	200–300	200–300

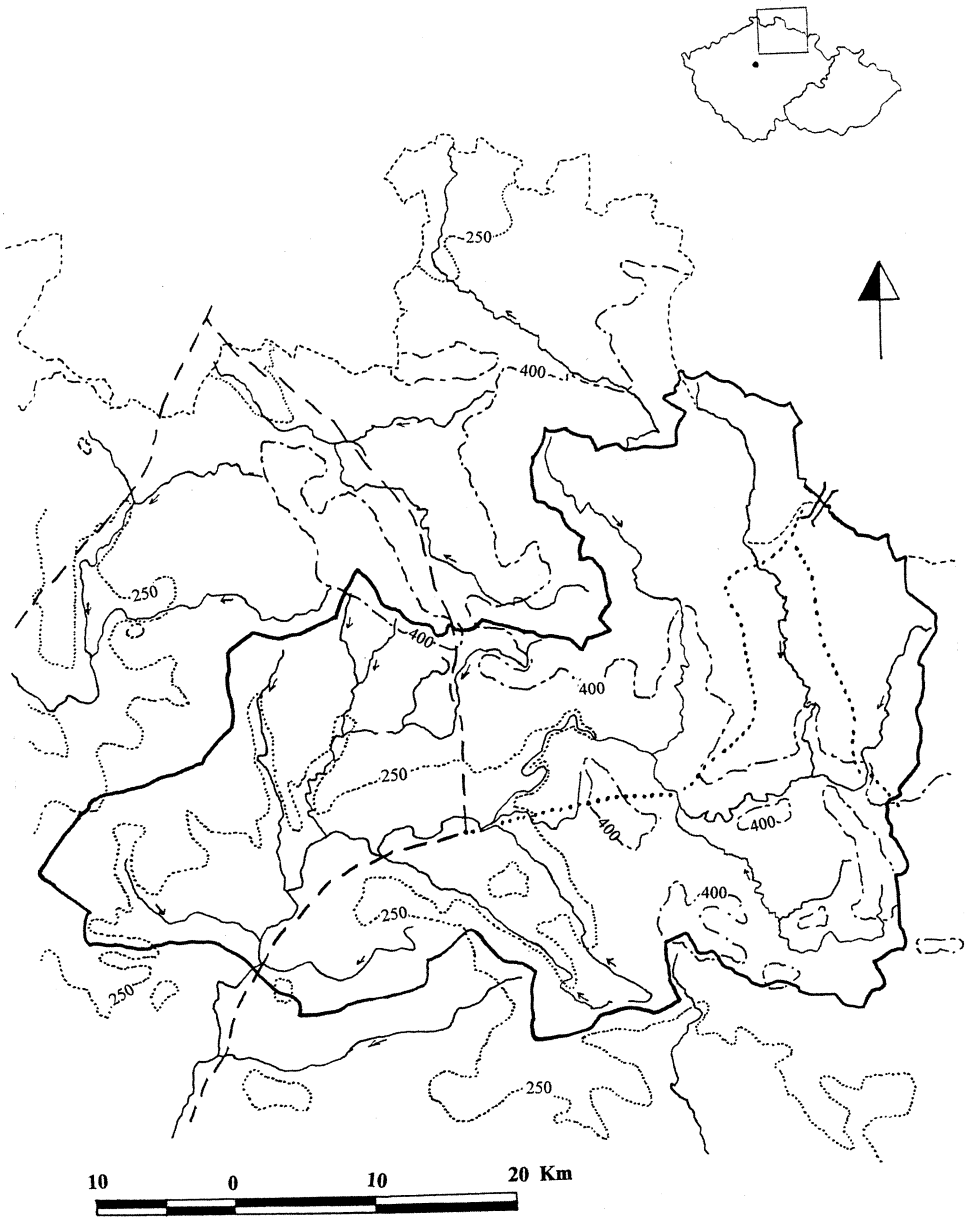
Obr. 2. Horní Pojizeří. Klimatická situace oblasti. Legenda viz tab. 2.

2.5.2. Charakteristika soudobého klimatu

Například období neolitu patří do staršího atlantiku (AT1 – 5500–4000 př. n. l.).[16] Klima bylo velmi příznivé, s teplotami i srážkami vyššími než dnes. Bývá nazýváno klimatickým optimem holocénu.[17] Vrchol průměrné teploty měl být o 2 – 3 stupně vyšší, vlhkost vyšší až o 100%. Klima mělo celkově oceáničtější charakter než v předcházejících obdobích, protože došlo ke spojení Baltského jezera průlivem s mořem, v důsledku čehož přestalo nyní již Baltské moře zamrzat. Výše uvedenému by přibližně odpovídal posun klimatických charakteristik o jedno až dvě pásma (např. z MT3 na T2). Celý problém je ale mnohem složitější, protože se mění i srážky a typ klimatu. Rozhodně však byly podmínky vhodné pro neolitické zemědělství ve vyšších nadmořských výškách, než by tomu bylo dnes (oblast odpovídající MT2 by mohla dosáhnout až Železnobrodska).

V českých zemích dospěla v tomto období svého plošného maxima rozšíření společenstva listnatých lesů, označovaná jako smíšené doubravy. Ta vystupovala do vyšších poloh, než je tomu dnes.[18] V montánních polohách na ně navazovaly smrčiny, které však byly azonálně rozšířeny i na hydrologicky vhodných stanovištích nižších poloh, často spolu s olší.[19] Buk ani jedle se zatím nevyskytovaly (k expanzi buku dochází až na konci atlantika – AT2 – a k expanzi jedle až v následujícím období – subboreálu). Smrk v Karpatech vystupoval až o 400 m výše než dnes.[20] V současnosti je hranice lesa v Krkonoších 1200 až 1350 m n. m.,[21] přičemž je současná hranice lesa snížena pastevectvím v novověku. To znamená, že i nejvyšší polohy hor byly v tomto období zalesněny. V současnosti je spodní přirozená hranice smrčin okolo 900 m n. m. I tato hranice byla v období neolitu díky zvýšené teplotě výš. Četné nálezy pylu břečťanu *(Hedera)* v uloženinách atlantika dokládají, že tato rostlina měla v tomto období optimální podmínky (v současnosti kvete jenom sporadicky). V atlantiku se také výrazněji projevila lidská činnost v souvislosti s odlesňováním ploch pro zemědělství. S tím se pak znovu šíří světlomilné druhy, které přežily jako relikty od konce doby ledové. Nově k nim přistupují stepní druhy, které se šíří spolu se zemědělstvím od jihovýchodu.[22] Na konci atlantiku dokládá pylový profil z Malé jizerské louky náhlý vzestup množství srážek (výrazně vyšší výskyt výtrusů mechů).[23] Podobný jev byl zachycen i při výzkumu nákolních sídlišť z tohoto období v Německu.

Z výše uvedeného vyplývá, že podmínky vhodné pro neolitické zemědělství se vyskytovaly ve vyšších nadmořských výškách než dnes. Hranice současné teplé a mírně teplé oblasti mohly být výše o desítky až stovky metrů – jejich přesné určení ale naráží na nedostatek dat přírodovědných disciplín a špatnou znalost změn klimatu takového rozsahu. Poznání klimatu nám může pomoci doplnit archeologie studiem osídlení.

Obr. 3. Horní Pojizeří. Středověké komunikace. Legenda: slabá čárkovaná linie – hranice ČR; silná linie – povodí horní Jizery; slabé linie – vodní toky; čárkované linie – průběh středověkých komunikací směrem do Žitavy; tečkované linie – předpokládané komunikace směřující do průsmyku.

Na závěr zbývá dodat, že Krkonoše a Jizerské hory jsou v současnosti oblastí s největšími srážkami v České republice.[24] Posledním klimatickým faktorem, který jsme ještě nezmínili a který výrazně ovlivňuje především mikroklima, jsou teplotní inverze, které se vyskytují jak v horských a podhorských údolích, tak především ve skalních městech Českého ráje.

3. Komunikace přes Krkonoše a jejich podhůří

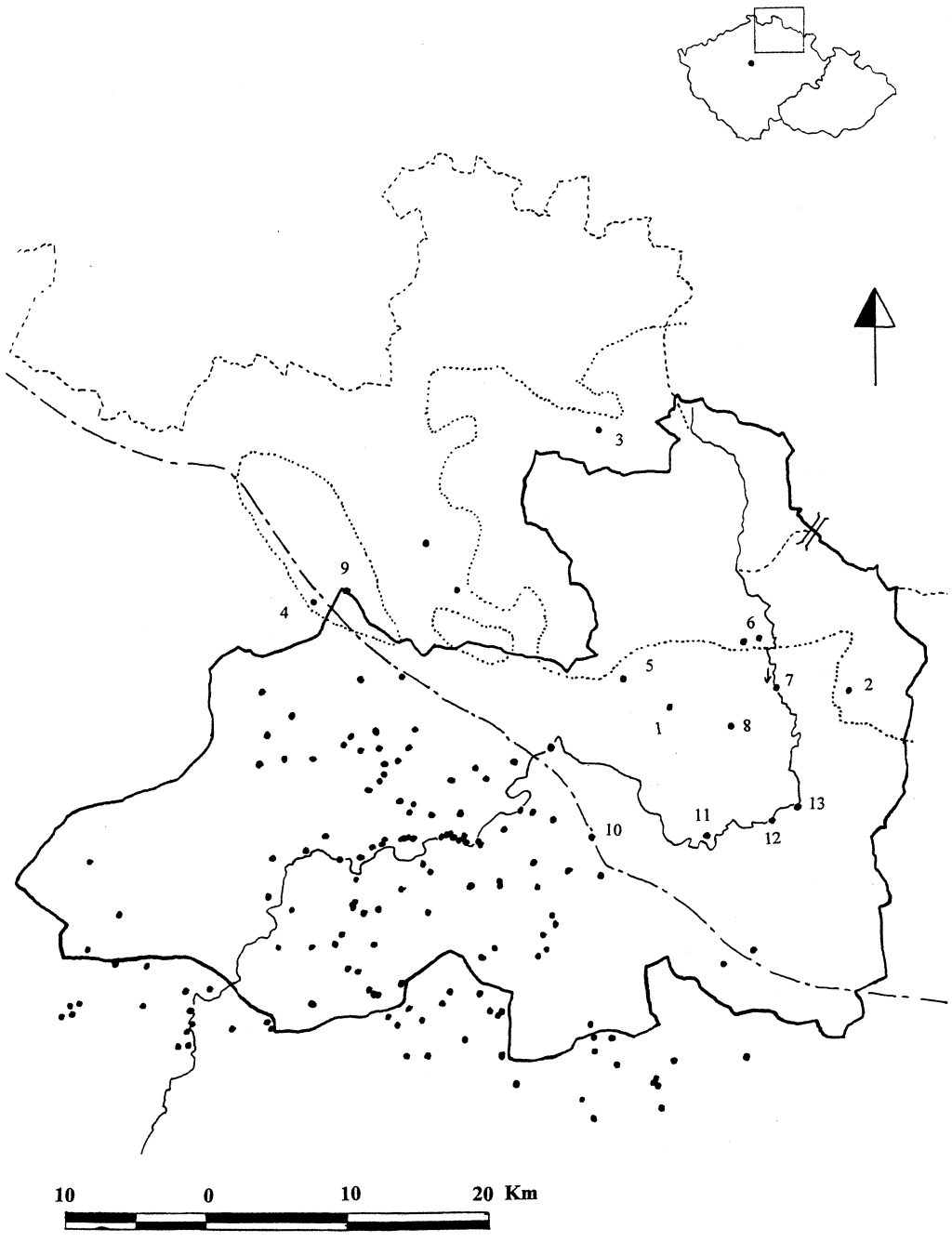
Přes severní pohraniční hory a jejich podhůřím procházela celá řada důležitých stezek.[25] Přes nejvýchodnější část sledované oblasti, na styku Krkonoš a Orlických hor, procházela tzv. *polská stezka* (též kladská, náchodská: Náchod – Jaroměř – Hradec Králové – Libice – Sadská – Praha). Nejzápadnější přechod je doložen tzv. *žitavskou stezkou* (též záhošťská, vartemberská, nisko-jizerská). Žitavská stezka však v literatuře spíše představuje název pro komunikaci od Roudnice nad Labem přes Hoštku, Hrádek, Zahrádky, Zákupy, Jablonné v Podještědí do Žitavy. Oblastí dále procházela tzv. *ploučnická stezka*, která tvořila na severu Čech propojení žitavské stezky (viz výše) se stezkou nisko-jizerskou.[26]

V nové literatuře[26a] tvoří označení stezka nisko-jizerská (resp. *varianta tras směřujících na sever*) název pro komunikaci, která procházela od Prahy ke Staré Boleslavi (stezka boleslavská souběžná se stezkou polskou), dále podél Jizery přes Mladou Boleslav k Turnovu, kde se stáčí přes Hodkovice nad Mohelkou k Liberci a přes Hrádek nad Nisou k Žitavě.[27] V. Vaníček předpokládal pokračování směrem severovýchodním od Turnova přes Vesec pod Kozákovem do Semil, a dále buď přes Bozkov, Zlatou Olešnici nebo přes náhorní plošinu Vysokého nad Jizerou až k Příchovicím na Novosvětský průsmyk.[28] Pro spojení od stezky orlicko-romžské a ploučnické (od Hradce Králové směrem na Jičín), tj. z oblasti Novopacka, pokračovala komunikace ve směru Jilemnice – Křížlice – Rezek – Rokytnice nad Jizerou a přes Studenovské sedlo na Novosvětský průsmyk.

Zpětné promítání raně středověkých stezek do pravěké situace není v našem prostředí novinkou. Naposledy této metody použil M. Zápotocký pro období staršího eneolitu.[29] Zde zkoumá korekaci raně středověkých stezek a položení eneolitických výšinných sídlišť a dochází k překvapivému souhlasu mezi polohou a průběhem dálkových komunikací (obr. 3).

4. Neolit a eneolit

V průběhu neolitu byla oblast Českého ráje a užšího horního Pojizeří postupně osídlována nositeli všech tří neolitických kultur – LnK (kultura

3
9
4
6
5
7
2
1
8
13
11
10
12
10
0
10
20 Km

s lineární keramikou), StK (kultura s vypíchanou keramikou) i LgK (lengyelská kultura).[30] O vztazích lovců a sběračů předcházející starší a střední doby kamenné k neolitickým osadníkům nelze prozatím uvést mnoho konkrétního, neboť archeologické doklady koexistence jsou neprůkazné (obr. 4–6).

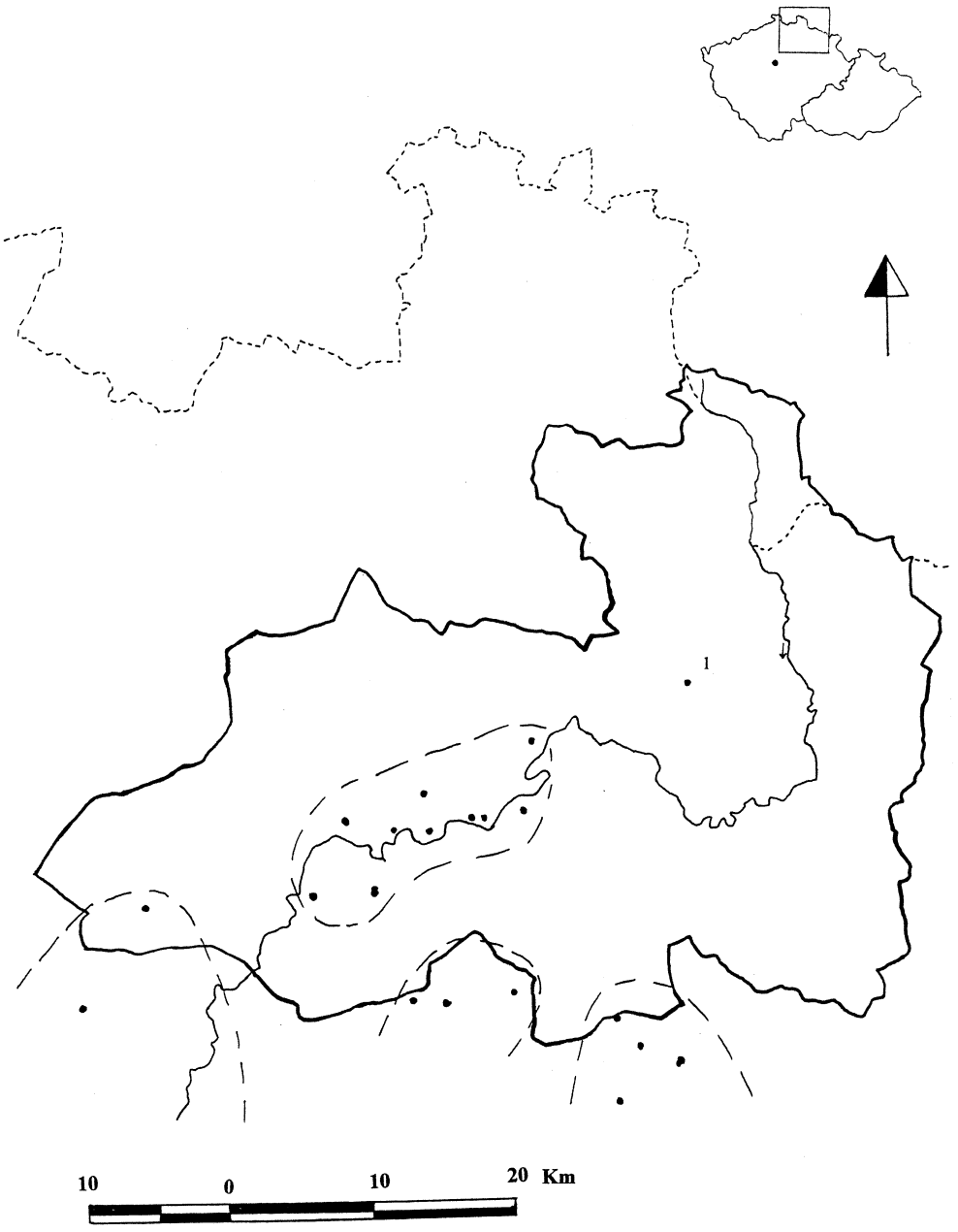
Osu a zpravidla i hranici osídlení tvořila po pravěká i středověká období řeka Jizera. Ta rovněž představovala důležitou komunikaci, jež zprostředkovávala kontakt Pojizeří se středními Čechami. Naše oblast však byla spojena obchodními stezkami též s Lužicí (tzv. žitavská stezka) a Jeleniou Górou přes Novosvětský průsmyk (886 m n. m.), což nám dokládají i neolitické nálezy podél řeky Bóbru na polské straně Krkonoš.[31]

Oblast středního Pojizeří byla podle našich dosavadních znalostí osídlena ve srovnání se středními Čechami s mírným zpožděním – kolonizační vlna však neprocházela pouze proti toku Jizery, protože musíme počítat i s možnou osidlovací vlnou z centrální oblasti východních Čech, procházející v ose toku Libuňky (IV. řád). Tato druhá komunikace je jasněji prokázána až v mladším neolitu, kdy se v materiálu uplatňují slezské vlivy (viz níže), čímž dochází k revizi názoru o neosídleném území mezi Jičínskou a Turnovskou pahorkatinou.[32]

Osídlení v mladší fázi I. stupně LnK je prozatím prokázáno pouze na lokalitě Turnov – Maškovy zahrady, a to jak nálezy z počátku století,[33] tak předstihovým výzkumem, provedeným v roce 2001.[34] Další stopy osídlení jsou ve sledované oblasti registrovány až ve druhém a třetím vývojovém stupni. Obecně však musíme konstatovat, že bezpečně určitelných artefaktů kultury s lineární keramikou není příliš mnoho. Do značné míry je tento stav způsoben zatím nedostačujícím výzkumem naší oblasti. V muzejních sbírkách jsou z období neolitu uloženy zejména broušené kamenné nástroje, které lze jen obtížně kulturně klasifikovat.[35]

Sídliště LnK se koncentrují zejména v blízkosti nejúrodnějších půd nebo přímo na nich (sídliště na jizerských terasách – Turnov-Maškovy zahrady, Turnov-Nudvojovice, Přepeře, okr. Semily, Příšovice (okr. Liberec), ad.). Z oblasti hor známe pouze jeden ojedinělý nález zlomku kopytovitého klínu z Návarova, okr. Jablonec nad Nisou.[36] V následujících obdobích neolitu

Obr. 4. Horní Pojizeří. Neolitické lokality v oblasti. Legenda: silná linie – povodí horní Jizery; čárkovaná linie – hranice ČR; slabá linie – řeka Jizera; tečkovaná linie – hranice horských oblastí; čerchovaná linie – průběh Lužické poruchy. Lokality: 1 – Návarov; 2 – Horní Dušnice; 3 – Hejnice (Frýdlantské cimbuří); 4 – Rozstání pod Ještědem (Jeřmanská skála); 5 – Zásada; 6 – Paseky nad Jizerou; 7 – Jablonec nad Jizerou; 8 – Stará Ves; 9 – Světlá pod Ještědem (Ještěd); 10 – Lhota Komárov (Kozákov); 11 – Benešov u Semil; 12, 13 – Peřimov.

Obr. 5. Horní Pojizeří. Lokality kultury s keramikou lineární v oblasti. Legenda: silná linie – povodí horní Jizery; slabá čárkovaná linie – hranice ČR; slabá linie – řeka Jizera; čárkovaná linie – areály rozšíření Lnk. Lokality: 1 – Návarov.

registrujeme osídlení, resp. blíže neurčené antropogenní aktivity i v méně příhodných oblastech, ačkoliv je nutné podotknout, že výše citovaný Ještědsko-kozákovský hřbet tvořil určitou kolonizační hranici po všechna období pravěku a raného středověku. Tento vývoj kulminuje v období nástupu StK (I. stupeň). Zatímco sídliště kultury s lineární keramikou zjišťujeme v nadmořské výšce do 300 – 350 m, nálezy kultury s vypíchanou keramikou se nacházejí dokonce až ve středním pásmu Krkonoš (např. Horní Dušnice,[37] Stará Ves u Vysokého nad Jizerou[38]). Nelze však s jistotou tvrdit, že i tyto vysoko položené oblasti byly v mladším období neolitu skutečně osídleny. Předpokládáme spíše, že oblasti krkonošského podhůří a Jizerských hor (např. Železnobrodský vulkanický komplex[39]) byly navštěvovány specializovanou skupinou prospektorů vyhledávajících kvalitní fylity pro výrobu BI. S tím mohou souviset i další ojedinělé nálezy broušené industrie, které nelze blíže datovat (Zásada, Jablonec nad Jizerou[40]). Vedle získávání surovin mohla oblast podhůří a hor sloužit i jako pastvinářská základna,[41] či právě jako nástupní prostor před přechodem hor (obr. 5).

Ojedinělé nálezy kamenných nástrojů se mohou v horských oblastech stát důležitým fenoménem pro vymezování tzv. sídelních areálů (resp. exploatačních okrsků), neboť tyto nástroje mohly být využívány i při získávání mladiny coby píce pro dobytek (obr. 4).[42]

V mladším období neolitu dochází též k výraznějšímu zahuštění osídlení. Lid LnK osídluje téměř výhradně nížinné polohy, ovšem s výjimkou závěrečného stupně této kultury, tj. v šáreckém IV. stupni, se objevuje keramika se smolným nátěrem, kterou nacházíme spíše ve výšinných polohách (např. Dneboh-Mužský-Hrada, okr. Mladá Boleslav). Její nálezy jsou však prokázány i na otevřených sídlištích jizerské terasy v Pěnčíně, okr. Liberec, a Turnově-Nudvojovicích.

V mladších fázích Lid LnK počal osídlovat i pseudokrasové skalní dutiny v Českém ráji a pod Kozákovem (např. Ondříkovice-Záborčí, okr. Jablonec nad Nisou[43]). V období kultury s keramikou vypíchanou se počet navštěvovaných *jeskyní* zvýšil. Výrazné osídlení skalních dutin a převisů máme doložené ve středním a mladším stupni StK např. v Novákově peci masivu Čertova ruka (k. ú. Karlovice, okr. Semily), v Abri pod Pradědem (k. ú. Karlovice, okr. Semily), v Portálu na Chodové (k. ú. Mužský, okr. Mladá Boleslav).[44] Ze sídelních horizontů mladší StK, prozkoumaných v letech 1995 a 1997 v Abri pod Pradědem, pochází keramika s výraznými vlivy slezské skupiny StK. V tomto horizontu byl objeven i kostrový pohřeb mladé dívky ve skrčené poloze s náhrdelníkem z liščích zubů.[45] Využití skalních dutin a převisů Českého ráje lze v neolitu předpokládat zejména jako úkryt pro lovce, v menší míře i pro sezónní pastevectví spojené s transhumancí – tento způsob využití však nabývá na

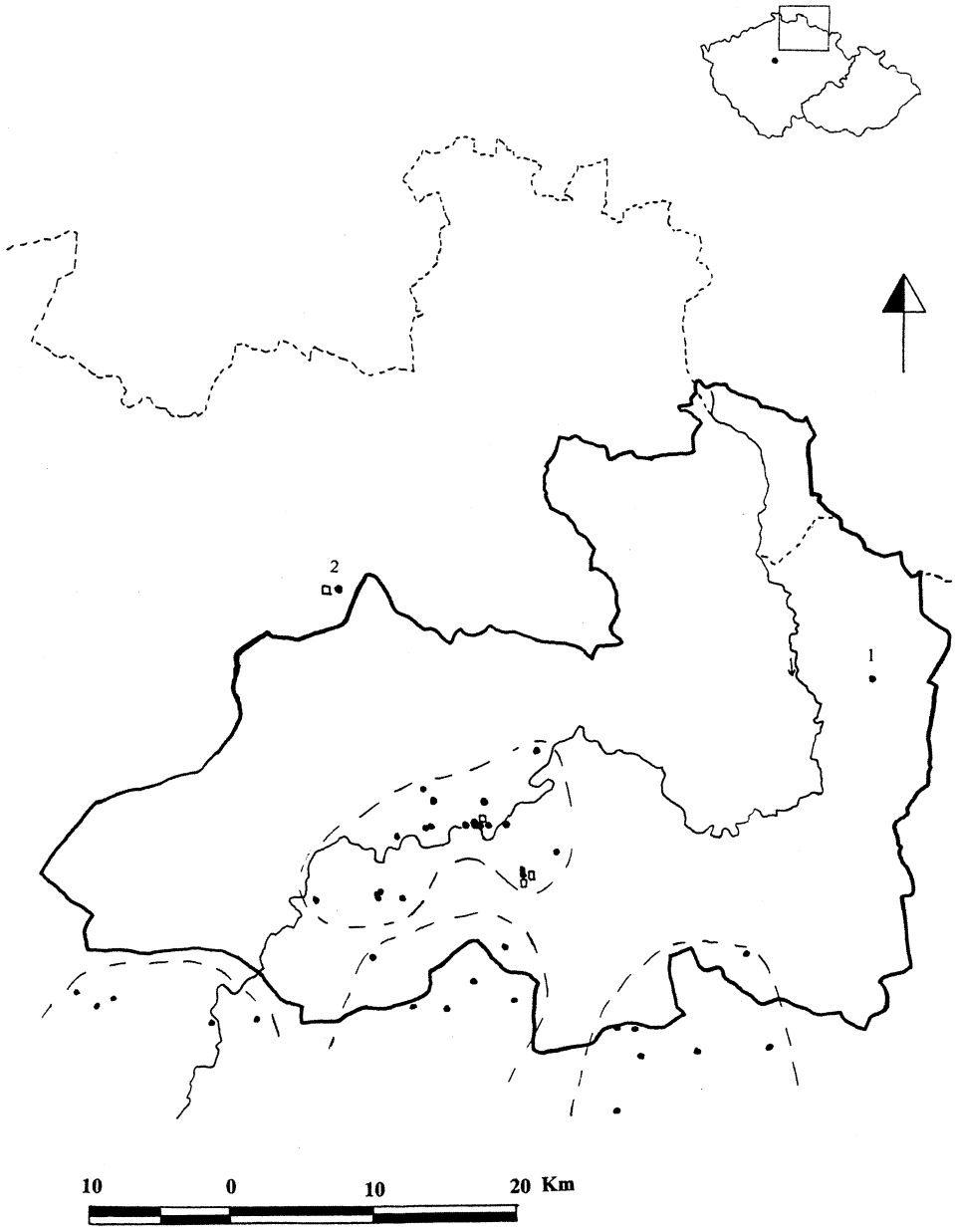
svém významu až v následujícím eneolitu. Důvody pro užívání skalních dutin je třeba předpokládat i ve sféře kultovní.

Surovinu na výrobu broušené industrie neolitici získávali, jak již bylo výše řečeno, z podhůří Krkonoš a Jizerských hor. Jedná se o velmi kvalitní fylitické a zelené břidlice. Kamenné nástroje se nevyráběly přímo v místě těžby. Zde byla surovina jen hrubě upravena a poté transportována nejprve do podhorských oblastí, kde můžeme nalézt specializované dílny na výrobu kamenné industrie.[46] Další možností získávání suroviny je její vybírání přímo z říčních teras, jak to dokládá neolitický dílenský soubor z Turnova-Ohrazenic.[47]

Na Hořicku, podél Bystřice a Mrliny, jsou zjišťovány depoty (sklady) kamenných nástrojů v různém stupni dohotovení. Předpokládáme, že se jedná o *zboží, které se nedostalo ke spotřebiteli.* Další možností je, že jde o povrchový projev mladoneolitických dílen na kamennou industrii. Jedna taková byla prozkoumána v Turnově – Ohrazenicích.[48] Výzkum zde spolu s velkým množstvím keramiky odhalil dílnu v zahloubené zemnici. Kamenná industrie, čítající cca 3500 kusů, obsahuje především výrobní odpad, dokládající celý výrobní postup kamenné broušené i štípané industrie.[49] Zdrojem suroviny byly v případě zelené břidlice terasy blízké řeky a v případě pazourku nedaleké sedimenty severského zalednění (v pískovnách v okolí Hrádku nad Nisou se ve velkém množství vyskytují hlízy pazourku). V odpadu z výroby broušené industrie převažují amorfní zlomky suroviny. Nedohotovené polotovary a nástroje sloužící k výrobě jsou v menšině. Může se tak stát, že při selektivním sběru jsou vybírány jenom nápadné artefakty, takže v materiálu poté převažují polotovary, což vede k úvahám o depotu.

V průběhu mladšího stupně StK neolitu lze pozorovat silnější sepětí s moravským prostředím staršího lengyelského okruhu. Lengyelskou malovanou keramiku, datovanou do I.b LgK, se podařilo nalézt při výzkumu J. V. Šimáka a R. Turka v roce 1936 na skalním masivu Čertova ruka, v Novákově peci (k. ú. Karlovice – v literatuře je lokalita uváděna pod k. ú. Mašov nebo Kacanovy[50]). O určitých *obchodních* kontaktech s moravskou oblastí svědčí například i nálezy nástrojů z obsidiánu. Nová zjištění však dokládají primární přítomnost sopečného skla i na vyvřelinách Českého ráje, například na Kozákově. Neolitická malovaná keramika pochází z výzkumu skalního převisu pod Jeřmanskou skálou u Světlé pod Ještědem (okr. Liberec).[51] Keramika malovaná pastózními barvami byla registrována ve výplních objektů neolitického výrobního okrsku v Ohrazenicích (okr. Semily). Výzkumem byla prozkoumána dílna na výrobu kamenné industrie, datované keramikou do IV. fáze StK (obr. 6).[52]

Pro období přechodu mezi neolitem a eneolitem a jeho první vývojovou fázi máme z centrální oblasti Českého ráje jen nečetné nálezy – jedná se napří-

Obr. 6. Horní Pojizeří. Lokality kultury s keramikou vypíchanou a kultury lengyelské v oblasti. Legenda: silná linie – povodí horní Jizery; slabá čárkovaná linie – hranice ČR; slabá linie – řeka Jizera; čárkovaná linie – areály rozšíření StK; černé tečky – lokality StK; čtverce – lokality Lgk. Lokality: 1 – Horní Dušnice; 2 – Rozstání pod Ještědem (Jeřmanská skála).

klad o několik zlomků keramiky z Turnova-Nudvojovic a Přepeř. Ve starším eneolitu osídluje naši oblast lid s kulturou nálevkovitých pohárů. V tomto období předpokládáme větší zaměření na chov dobytka, zejména malých přežvýkavců, kteří spásají křovinné pásmo, čímž dochází k prosvětlení lesa.

V podstatě se jedná o sezónní pastevectví (transhumanci), spojené s opouštěním starých rozlehlých sídlišť a vyhledáváním sídel nových. Stále častěji se setkáváme s menšími, krátkodobě, resp. sezónně osídlovanými sídlišti. Právě funkci těchto krátkodobě, ale opakovaně osídlovaných poloh mohly plnit pseudokrasové skalní dutiny a převisy na Hruboskalsku, Maloskalsku, Kozákovsku, Boreckých a Klokočských skalách a masivu Mužský (např. k. ú. Karlovice – *Novákova pec* na Čertově ruce, k. ú. Hrubá Skála – *Hlavatá skála*, k. ú. Hnanice – *Ludmilina jeskyně*, k. ú. Borek – *Těhníkova skála*, k. ú. Bělá – *Dvojitá brána u Rohlin*, k. ú. Mužský – *Portál*, okr. Mladá Boleslav ad.[53]). Ve starším eneolitu docházelo v kozákovské oblasti k sezónní prospektorské činnosti při vyhledávání suroviny pro výrobu ŠI.[54] V oblasti Proskalí na západním svahu Kozákova (např. k.ú. Mírová pod Kozákovem – Babí pec, Zemanova pec, Kudrnáčova pec) bylo zjištěno několik kamenářských dílen, ve kterých se zpracovávala vytěžená surovina. Nástroje vyrobené z jaspisu a chalcedonu však měly spíše lokální význam, jejich výskyt zjišťujeme v okruhu o průměru přibližně 30 – 40 kilometrů (kupříkladu šipka z kozákovské suroviny byla nalezena v Debři u Mladé Boleslavi, odkud pochází i keramická nádoba starší fáze kultury nálevkovitých pohárů,[55] výjimečný nález představuje úštěp kozákovského? jaspisu z Příbramska.[56] Předpoklad o dalším možném využití a těžbě kozákovských polodrahokamů lidem řivnáčské kultury se dosud nepotvrdil.[57]

Na sídlištích pozdní doby kamenné nacházíme i štípanou industrii, na jejíž výrobu byla použita importovaná surovina – vedle baltského pazourku se v menší míře vyskytuje i tzv. deskovitý silex, který pochází z Bavorska nebo Horní Falce (Mužský-Hrada, okr. Mladá Boleslav).[58] Jak bylo již řečeno, prospektorská činnost, stejně jako pastevectví drobného skotu, patřila k sezónním zaměstnáním. Z těchto důvodů se pro pastevce staly velice výhodné skalní převisy s menší teráskou nebo tzv. závrty – malá údolí či prohlubně, které bylo možné bez větších problémů přehradit. Stejně tak vícesíňové jeskyně mohly být pastevci využívány, jak nás o tom přesvědčují etnografické paralely.

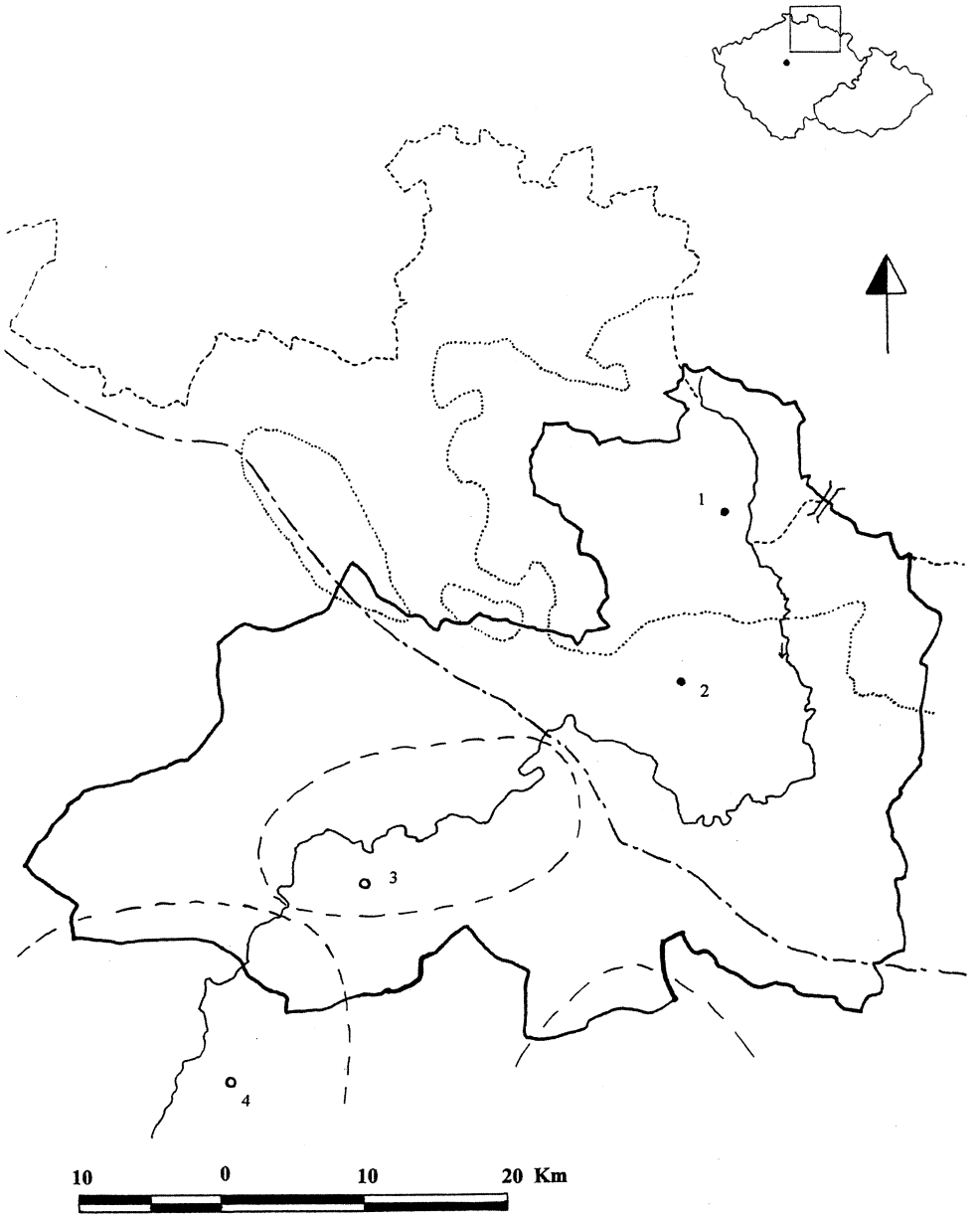
Z našeho regionu známe i výšinná sídliště kultury nálevkovitých pohárů, např. Chlum-Švédské šance u Mladé Boleslavi (k. ú. Chloumek) nebo Mužský-Hrada u Mnichova Hradiště. Na Chlumu byly prozatím prováděny pouze sběry, ale nálezy můžeme datovat do obou fází této kultury – do baalberské i salzmündské. Na Hradech byl prováděn rozsáhlý zjišťovací výzkum v několika etapách – v roce 1929 zde prováděla vykopávky americká archeologická

expedice vedená českým rodákem V. J. Fewkesem[59] a v letech 1953 až 1959 přikročil Archeologický ústav ČSAV v Praze k systematickému výzkumu. Ten zde prokázal kontinuální osídlení zejména v mladším – salzmüdském stupni kultury nálevkovitých pohárů.[60]

Z oblasti podhůří Krkonoš máme dosud bohužel jen velmi málo dokladů antropogenní aktivity v eneolitu – jedná se o několik artefaktů kulturně nezařaditelné broušené industrie, které jsou registrovány na trase důležitých komunikací: Jilemnice, Jablonec nad Jizerou, Studenec, Stará Ves u Vysokého nad Jizerou.[61] Tyto nálezy dosud nepodávají jasný důkaz osídlení této podhorské oblasti a nižšího krkonošského pásma, mohou však souviset s prospektorskou aktivitou – tato činnost byla naznačena již v souvislosti s nálezem broušené industrie StK v Horní Dušnici (viz výše). Z Návarova pochází nález kamenného sekeromlatu, patřícího salzmündskému stupni KNP.[62] Další lokalitou, patřící ke staršímu eneolitu, je Hrušková skála (k. ú. Kořenov, 997 m n. m.).[63] Jde o starý výzkum ing. Gebauera, nálezový materiál se bohužel ztratil.

Ve středním a mladém eneolitu je naše oblast osídlena nejprve lidem kultury s kanelovanou keramikou. U obou těchto kultur předpokládáme výraznější kontakt se středočeskou oblastí. Z Českého ráje máme zatím pouze jediný prokazatelný doklad osídlení lidem kultury s kanelovanou keramikou – byl získán při výzkumu Jislovy jeskyně v Bělé u Rozumova. Ani nálezy kultury řivnáčské nejsou prozatím příliš četné; nacházejí se pouze na masivu Mužský-Hrada a jeho okolí. V roce 1930 bylo při archeologickém výzkumu objeveno skalní sídliště na Klamorně s osídlením kulturou řivnáčskou, vykopávky zde probíhaly i za druhé světové války.[64] Také z Chlumu u Mladé Boleslavi pochází několik zlomků keramiky řivnáčské kultury.[65] Další, tentokrát osada v rovinné poloze se nachází u vesnice Pěnčín (okr. Liberec) a zřejmě i na katastru Přepeř. Jizera zde v podstatě tvoří hranici rozšíření této kultury. Při záchranném výzkumu skalní dutiny v Portálu na Chodové jsme zjistili sídlištní vrstvu s nálezy keramiky řivnáčské kultury.[66] Nově byly v archeologické sbírce turnovského muzea identifikovány předměty náležející kultuře s kulovitými amforami (např. Klamorna na Mužském, okr. Mladá Boleslav, Pěnčín, okr. Liberec).

V závěrečném období eneolitu osídlil střední Pojizeří lid kultury se šňůrovou keramikou (například Sovenice, Svijanský Újezd, Turnov, Olšina ad.). Nálezy kultury se šňůrovou keramikou v Pojizeří tvoří zvláštní skupinu této kultury (tzv. pojizerská skupinu), která je úzce spjata se saskou oblastí.[67] Z českého území jsme dosud znali osm lokalit se sídlištními nálezy šňůrové keramiky.[68] Z našeho regionu pochází sídlištní šňůrová keramika z Kobyl u Českého Dubu (okr. Liberec),[69] ze skalního sídliště na Čertově ruce (k. ú.

Obr. 7. Horní Pojizeří. Eneolitické lokality v oblasti. Legenda: silná linie – povodí horní Jizery; slabá čárkovaná linie – hranice ČR; slabá linie – řeka Jizera; čárkovaná linie – areály rozšíření StK. Lokality: 1 – Kořenov (Hrušková skála); 2 – Návarov.

Karlovice – Novákova pec), z Chlumu u Mladé Boleslavi (k. ú. Chloumek)[70] a ze starobronzového hradiště Předlíška (k. ú. Hrdlořezy, okr. Mladá Boleslav). Naše nálezy rozhojňují počet sídlišť kultury se šňůrovou keramikou (KŠK) na jedenáct lokalit.[71] Díky nově rozpoznaným sídlištím této kultury bude možné opustit po dlouhý čas obhajovanou hypotézu o nomadismu, teorii o neustálém putování pastevců – nomádů za svými stády. Zřejmě i lid kultury se šňůrovou keramikou se vedle pastevectví zabýval zejména pěstováním zemědělských plodin.

Vzhledem k úplné absenci nálezů KZP (kultura zvoncovitých pohárů) v Českém ráji a horním Pojizeří KŠK zakončuje vývoj osídlení této oblasti v eneolitu. Nejbližší osídlení KZP je registrováno na Mladoboleslavsku (obr. 7). [72]

5. Doba bronzová a železná

Po období eneolitu v oblasti horního Pojizeří registrujeme zřetelný hiát v osídlení. Ze starší doby bronzové pocházejí z oblasti pouze ojedinělé nálezy bronzové industrie a keramiky (Dneboh, Příhrazy, okr. Mladá Boleslav, Prachov, okr. Jičín, Všeň, okr. Semily). Ze střední doby bronzové známe pouze sporný nález bronzových náramků z Plakánku.[73] Výrazný zlom ve vývoji osídlení představuje mladší doba bronzová – počátek středního stupně kultury lužické (stupeň IIa dle V. Vokolka).[74] K sídelním a dalším aktivitám jsou využity polohy v podhůří Krkonoš a Jizerských hor včetně skalních měst (pseudokrasové skalní dutiny). V horské oblasti Krkonoš známe ojedinělé doklady antropogenní aktivity mladší doby bronzové až starší doby železné (Mříčná-Peřimov – bronzové kopí, Martinice v Podkrkonoší – nejistý nález zlomku bronzového srpu, Peřimov, Jablonec nad Jizerou-Razsocha – nález 2 celých okřínů? ve strategické poloze na levém břehu Jizery).[75] Sporný doklad antropogenní aktivity v mladším pravěku (kultura slezskoplatěnická) pochází od E. Gebauera z jižního hřebene Krkonoš z okolí tzv. Růženčiny zahrádky (k. ú. Vítkovice v Krkonoších, 1375 m n. m.).[76] Datace kamenného valu údajně v podobě dvanácticípé hvězdy a zejména jeho funkce je přes provedený archeologický výzkum nejasná.

Všechny citované lokality nevylučují jistou souvislost s existencí komunikace vedoucí přes Novosvětský průsmyk. Protohistorické archeologické nálezy s výjimkou numismatických dosud z hor chybějí (Jilemnice, 4. stol. n. l.[77]). Nové výzkumy prokázaly osídlení v závěru starého a na počátku nového letopočtu na Turnovsku.[78]

6. Raný středověk

Nejstarší doklady antropogenní aktivity v raném středověku pocházejí ze sídliště na Mužském-Hradech[79] a v Turnově-Maškových zahradách[80]. Lokality tradičně v literatuře dávané do souvislosti s časně slovanským horizontem (Turnov-Nudvojovice, okr. Semily; Svijany, okr. Liberec[81]) byly nově datovány do pozdní doby římské.[82]

Osídlení ve starší době hradištní bylo registrováno prozatím pouze na lokalitě Turnov-Maškovy zahrady.[83] Středohradištní sídlištní aktivita je doložena na katastru obce Přepeře (okr. Semily). Mladohradištní osídlení známe již z více poloh (např. Mašov-Kalužník, Mašov-Kadeřavec, Karlovice-Čertova ruka, Radostná pod Kozákovem, Přepeře, Rovensko pod Troskami, Troskovice, Turnov-Maškovy zahrady, Všeň, Vyskeř (vše okr. Semily).[84] Mladohradištní aktivitu registrujeme i v horské oblasti (Jablonec nad Jizerou – Razsocha, okr. Semily – nález keramiky ve strategické vyvýšené poloze nad levým břehem Jizery.[85] Tuto aktivitu pravděpodobně můžeme spojit s událostí známou z písemných pramenů: obsazení *zemských bran* po vpádu Boleslava Křivoústého do Čech přechodem přes východní Krkonoše v roce 1110. Další doklady aktivit v severních horských oblastech přinášejí nálezy ze Zlaté Olešnice a Návarova (okr. Jablonec nad Nisou).[86] Ve Zlaté Olešnici byly V. Vaníčkem před 2. světovou válkou prozkoumány pozůstatky železárny datované keramikou hradištní tradice (12./13. stol.; Brestovanský předpokládá dataci až do 13./14. stol.[87]); v případě hradu Návarova pochází mladohradištní keramika ze sběrů erozního kužele pod hradní skálou (dosud nepublikováno).

6.1. Hradiště

Opevněné polohy – hradiště byly prozatím zjištěny pouze v podhorské oblasti, přesto jejich přítomnost a struktura může ukazovat na strážní funkci hradišť bránících vstup do zemské brány. Zde jsou uvedena pouze hradiště, která bezprostředně souvisejí s nisko-jizerskou a krkonošskou komunikací, pro úplnost by bylo vhodné doplnit ještě raně středověká hradiště v severní a severovýchodní části Jičínska, které tvoří strategické body nad komunikacemi vedoucími z Hradecka do středního Pojizeří a na krkonošské přechody (Železnice, Konecchlumí, Ostroměř, Holovousy, Žeretice, hradiště u Kalu).[88]

1. Dneboh, okres Mladá Boleslav, na vysokém skalním bloku SV od obce opevněná poloha Hrada a menší poloha Klamorna, z větší části oddělená skalní roklí. Jednodílné hradiště na Hradech opevněno hliněným valem s palisádou. Lokalita je opevněna pravděpodobně na počátku střední doby hradištní. Poloha Klamorna je opevněna o něco později valem s čelní kamennou plentou

a roštovou konstrukcí. Na Klamorně se osídlení udrželo až do mladší doby hradištní, na Hradech končí dříve.[89]

2. Hradec, obec Podolí, okres Mladá Boleslav, na SZ od osady na ostrožně nad řekou Jizerou. Zjištěno opevnění valem a příkopem. Výzkumem zjištěny dvě fáze opevnění, první pouze dřevěné, mladší s kamennou plentou). Mladší fáze středohradištního období.[90]

3. Prachov (další katastrální území Březka, Horní Lochov, Pařezská Lhota, Zámostí), okres Jičín, SZ od obce ve skalním masivu Prachovských skal. Rozsáhlý objekt, který byl E. Ulrychovou definován jako *opevněná krajina,* byl užíván pravděpodobně od 2. pol. 9. století do 10. století. (Prolamované třmeny z depotu byly v osmdesátých letech nově datovány.[91]) V poloze *Starý Hrádek* mladohradištní kostrový hřbitov.[92]

4. Chvalčovice, okres Liberec, rozsáhlá ostrožna u osady Klamorna s četnými nálezy mladohradištní keramiky. Existence opevnění není vyjasněna.[93]

5. Benešov u Semil, okres Semily, výrazný ostroh nad řekou Jizerou o délce 800 m (22 ha). Sporná poloha. Z místa neexistuje ani materiál (Mizera uvádí, že na místě byly nalezeny staré předměty, neuvádí však jaké, žádný z nich se nedochoval), ani zde není doklad příkopu či valu. Na existenci nějakého typu opevněného objektu upomíná jenom koncentrace pomístních jmen odvozených od hradiště v okolí polohy. Mohlo by jít i o vrcholně středověké panské sídlo.[94]

6. Levínská Olešnice-Žďár, okres Semily, poloha *Hradiště*, návrší ze tří stran obtékané řekou Oleškou. Vrchol tvoří plošina o délce asi 100 a šířce asi 30 m. Na SZ objekt chráněn dvojím umělým příkopem.[95]

(Dokončení příště)

Poznámky

[1] Věnováno ing. Vilému Vaníčkovi. Studie je zde publikována ve zkrácené verzi. Plné znění je připraveno do sborníku příspěvků z konference Študijné zvesti 2001. 20. sympozium Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. Liptovská Mara (Slovensko), 9 – 11. 10. 2001.

[2] MACHÁČKOVÁ, L. – PROSTŘEDNÍK, J.: *Výzkum neolitického výrobního okrsku v Ohrazenicích (okr. Semily).* In: K. Sklenář (red.): Archeologické výzkumy v Čechách 1998, Zprávy ČAS, Supplément 38. Praha 1999, s. 10; MACHÁČKOVÁ, L. – PROSTŘEDNÍK, J.: *Záchranný výzkum neolitického výrobního okrsku v Ohrazenicích (okr. Semily).* In: Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. Pravěk NŘ – Supplementum 8. Brno 2001, s. 140-190; PROSTŘEDNÍK, J.: *Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1997 a 1998.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 12. Semily 1999, s. 162-193. ŠÍDA, P.: *Neolitická broušená industrie v oblasti horního Pojizeří. Dílenské*

areály a technologie výroby. Praha, KU 2001 (nepublikovaná diplomová práce).

[3] BALATKA, B.: *Všeobecná část, neživá příroda.* In: R. Heimrichová (red.), Lužické hory a Ještědský hřbet, Praha 1987, s. 7-26; NEVRLÝ, M. – RUBÍN, J.: *Horopis.* In: M. Ludvík (red.). Jizerské hory. Praha 1983, 8-12; NEVRLÝ, M.: *Vodopis.* In: M. Ludvík (red.): Jizerské hory. Praha 1983, 17-22; UZEL, K.: *Všeobecná část,* kapitoly o přírodě oblasti. In: M. Ludvík (red.): Máchův kraj. Praha 1985, s. 7-21; PILOUS, V.: *Horopis a geologická skladba, Vodopis, Podnebí.* In: R. Heimrichová – M. Ludvík (red.): Krkonoše. Praha 1980, s. 8-25.

[4] CHALOUPSKÝ, J. et al.: *Geologie Krkonoš a Jizerských hor.* Praha 1989.

[5] PILOUS, V. et al.: *Všeobecná část.* In: M. Ludvík (red.), Český ráj a Podkrkonoší. Praha 1982, s. 7-60.

[6] Tamtéž.

[7] CHALOUPSKÝ, J. et al.: *Geologie Krkonoš a Jizerských hor.*

[8] RUBÍN, J.: *Geologie a geomorfologie,* s. 12-17.

[9] CHALOUPSKÝ, J. et al.: *Geologie Krkonoš a Jizerských hor.*

[10] PILOUS, V.: *Horopis a geologická skladba,* s. 8-25.

[11] RUBÍN, J.: *Geologie a geomorfologie,* s. 12-17.

[12] PILOUS, V. et al.: *Všeobecná část,* s. 7-60.

[13] Tamtéž.

[14] Tamtéž.

[15] Tamtéž; UZEL, K.: *Všeobecná část,* kapitoly o přírodě oblasti, s. 7-21; NEVRLÝ, M.: *Vodopis,* s. 17-22; BALATKA, B.: *Všeobecná část, neživá příroda,* s. 7-26. VLČEK, V. et al.: *Zeměpisný lexikon ČSR. Vodní toky a nádrže.* Praha 1984.

[16] JANKOVSKÁ, V.: *Vývoj vegetace střední Evropy.* Lesnický výzkum – Lesnická práce, *11,* 1997, s. 409-412.

[17] Tamtéž.

[18] Tamtéž.

[19] Tamtéž.

[20] Tamtéž.

[21] ŠTURSA, J.: *Rostlinstvo.* In: R. Heimrichová – M. Ludvík (red.): Krkonoše. Praha 1980, s. 26-29.

[22] JANKOVSKÁ, V.: *Vývoj vegetace,* s. 409-412.

[23] SAJVEROVÁ, E.: *Příspěvek k historii vývoje vegetace Malé jizerské louky (Jizerské hory).* Sborník Severočeského muzea – Přírodní vědy. Sv. 16. Liberec 1987, s. 149-158.

[24] KERZELOVÁ, B.: *Podnebí.* In: M. Ludvík (red.): Jizerské hory. Praha 1983, 22-28.

[25] ROUBÍK, F.: *Silnice v Čechách a jejich vývoj.* Praha 1938; naposledy KVĚT, R.: *Staré stezky v České republice.* Brno 1997.

[26] KVĚT, R.: *Staré stezky.*

[26a] Tamtéž, s. 23.

[27] Tamtéž.

[28] ZEMAN, J. – VANÍČEK, V.: *Tisíc let na stráži.* Návarov 1939, s. 40.

[29] ZÁPOTOCKÝ, M.: *Eneolitická výšinná sídliště a komunikace.* In: I. Pavlů (ed.): In memoriam Jan Rulf. Památky archeologické – Supplementum 13. Praha 2001, s. 480-488.

[30] PROSTŘEDNÍK, J.: *Archeologický výzkum skalních lokalit Českého ráje v letech 1994 – 1997.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 11. Semily 1998, s. 118-132.

[31] KOLOMANSKI, R.: *Osadnictwo w świetle źrodel archeologicznych na terenie Euroregionu Nysa w graniciach województva jeleniegórskiego.* In: Die Besiedlung der Neißeregion. Urgeschichte – Mittelalter – Neuzeit. 1. Symposium der Geschichtskommission der Euroregion Neiße am 13. und 14. Oktober 1993 in Zittau. Zittau 1995, s. 34-42.

[32] PAVLŮ, I. – ZÁPOTOCKÁ, M.: *Současný stav a úkoly studia neolitu v Čechách.* Památky archeologické (PA), *70,* 1979, s. 284.

[33] FILIP, J.: *Dějinné počátky Českého ráje.* Praha 1947, s. 259, obr 4:15; PAVLŮ, I. – VOKOLEK, V.: *Early Linear Pottery Culture in the East Bohemian Region.* PA, *83,* 1992, s. 52.

[34] PROSTŘEDNÍK, J.: *Nálezová zprávy z předstihového výzkumu v Turnově – Maškových zahradách v letech 2000 a 2001,* v přípravě.

[35] ŠÍDA, P.: *Neolit horního Pojizeří.* (Nepublikovaná ročníková práce, KU 1999.) ŠÍDA, P.: *Neolitická broušená industrie v oblasti horního Pojizeří. Dílenské areály a technologie výroby.* (Nepublikovaná diplomová práce, KU 2001.)

[36] Tamtéž.

[37] PROSTŘEDNÍK, J.: *Archeologické nálezy ze sbírek Krkonošského muzea v Jilemnici (okr. Semily).* In: Zpravodaj Muzea východních Čech. Sv. 21. Hradec Králové 1995, s. 25, tab. 1:76/94.

[38] BRESTOVANSKÝ, P. – PROSTŘEDNÍK, J.: *Archeologická sbírka Vlastivědného muzea ve Vysokém nad Jizerou* (v přípravě).

[39] ŠÍDA, P.: *Neolitická broušená industrie;* týž: *Příspěvek k poznání neolitické kamenné broušené industrie.* PA, v tisku; týž: *Suroviny pro výrobu kamenné industrie.* Zpravodaj Muzea východních Čech, v tisku. – V literatuře uváděný Černostudniční hřeben (Bukovanská 1992) nalezištěm těchto surovin není. Hřeben Černé Studnice je tvořen žulovým plutonem, v jižní části pak silně kontakně metamorfovanými horninami krystalinika. Ty v těsné blízkosti kontaktu jsou metamorfovány tak silně, že jsou velmi drobivé, a proto nevhodné jako surovina. Výchozy kvalitních fylitů a zelených břidlic jsou od tohoto hřebene cca 7 km na jih v Železnobrodském vulkanickém komplexu. Vlastnosti hornin můžeme v terénu sledovat na geomorfologii údolí Kamenice. Po výstupu řeky ze zúžení, které si řeka prorazila skrz odolnou žulu Černostudničního hřebene, je údolí asi v délce 7 km široké s mírnými svahy, což odpovídá malé pevnosti hornin, až dále po toku vstupuje řeka úzkým kaňonem do velmi odolných poloh krystalinika.

[40] ŠÍDA, P.: *Neolit horního Pojizeří;* týž: *Neolitická broušená industrie.*

[41] VALDE-NOWAK, P.: *Osadnictwo wczesnorolnicze średniogórza niemieckiego.* Kraków 1995 (s literaturou).

[42] Tamtéž; DRESLEROVÁ, D. – SÁDLO, J.: *Les jako součást pravěké kulturní krajiny.* Archeologické rozhledy (AR), *52,* 2000, s. 330-346.

[43] VOKOLEK, V.: *Skalní sídliště nad Záborčím, k. ú. Ondříkovice.* In: Pojizerský sborník. Sv. 2, Turnov 1995, s. 13-36.

[44] JENČ, P.: *Záchranný archeologický výzkum jeskyně Portál na Chodové v oblasti Mužský – východ (k. ú. Mužský).* In: Pojizerský sborník. Sv. 1. Turnov 1993, s. 48-57; JENČ, P. – PROSTŘEDNÍK, J.: *Speleoarcheologický projekt Chodová.* In: Pojizerský sborník. Sv. 2. Turnov 1995, s. 44-54.

[45] PROSTŘEDNÍK, J. – VOKOLEK, V.: *Archeologický výzkum skalních lokalit Českého ráje v letech 1994 – 1997.* In: Z Českého ráje a Podkronoší. Sv. 11. Semily 1998, s. 118-132; KUŽELKA, V.: *Antropologický rozbor kosterních pozůstatků jedince z Abri pod Pradědem* (nepublik. rkp. NM Praha 1997).

[46] ŠÍDA, P.: *Neolitická broušená industrie;* týž: *Příspěvek k poznání neolitické kamenné broušené industrie.*

[47] MACHÁČKOVÁ, L. – PROSTŘEDNÍK, J.: *Záchranný výzkum neolitického výrobního okrsku v Ohrazenicích (okr. Semily).* In: Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. Pravěk NŘ – Supplementum 8. Brno 2001, s. 140-190; ŠÍDA, P.: *Neolitická broušená industrie.*

[48] MACHÁČKOVÁ, L. – PROSTŘEDNÍK, J.: *Záchranný výzkum neolitického výrobního okrsku v Ohrazenicích;* ŠÍDA, P.: *Neolitická broušená industrie.*

[49] ŠÍDA, P.: *Neolitická broušená industrie.*

[50] FILIP, J.: *Dějinné počátky Českého ráje,* obr. 9: 4 – 9; PAVLŮ, I. – ZÁPOTOCKÁ, M.: *Současný stav a úkoly studia neolitu v Čechách.* PA, *70,* 1979, s. 297, obr. 6:4 – 8.

[51] KAVÁN, J.: *Výzkum přechodného útočiště pod převislou skalou ve Světlé pod Ještědem na okrese Liberec.* In: Sborník Severočeského musea, Historia 4. Liberec 1964, s. 259-272.

[52] MACHÁČKOVÁ, L. – PROSTŘEDNÍK, J.: *Záchranný výzkum neolitického výrobního okrsku v Ohrazenicích,* s. 140-190; ŠÍDA, P.: *Neolitická broušená industrie.*

[53] FILIP, J.: *Dějinné počátky Českého ráje;* VOKOLEK, V.: *Výzkum abri pod Těhníkovou skálou u Borku pod Troskami.* In: Pojizerský sborník. Sv. 4. Turnov 2001 (v tisku).

[54] FILIP, J: *Neolitičtí prospektoři na úpatí Kozákova.* Obzor prehistorický, *14,* sv. 2, 1950, s. 341-344; PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ, E.: *Význam kultury nálevkovitých pohárů v Pojizeří.* Acta Universitatis Carolinae 3. Praha 1959, s. 39-45.

[55] KOLOWRAT, F.: *Nálevkovité poháry z Debře nad Jizerou.* Archeologické rozhledy, *8,* 1956, s. 576-577.

[56] SMEJTEK, L.: *Pravěké výšinné sídliště ve Vestci, okr. Příbram.* In: Archeologie ve středních Čechách. Sv. 4. Praha 2000, s. 37.

[57] PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ, E.: *Chronologie und Siedlungsformen der Řivnáč-Kultur und Kugelamphorenkultur Böhmens.* Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte. Bd 63. Halle/Saale 1981, s. 165.

[58] PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ, E.: *Mužský u Mnichova Hradiště. Pravěká skalní pevnost.* Praha 1981.

[59] FILIP, J.: *Dějinné počátky Českého ráje,* s. 125-144; PLESL, E. – PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ, E.: *Výsledky výzkumu v r. 1929 na Hradech u Mnichova Hradiště.* Archeologické rozhledy, *22,* 1970, s. 689-720.

[60] PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ, E.: *Stratigrafie salzmündského stupně kultury nálevkovitých pohárů na Mužském-Hradech ve vztahu k soudobému vývoji v Čechách a na Moravě.* In: Praehistorica 8. Praha 1981, s. 59-62.

[61] KNOR, A.: *Jablonec nad Jizerou, hlášení o nálezu č..j. 38/35.* Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu Akademie věd České republiky v Praze, 1935; PROSTŘEDNÍK, J.: *Archeologické nálezy ze sbírek Krkonošského muzea v Jilemnici (okr. Semily).* Zpravodaj Muzea východních Čech 21, 23-35. Hradec Králové 1995; BRESTOVANSKÝ, P. – PROSTŘEDNÍK, J.: *Archeologická sbírka Vlastivědného muzea ve Vysokém nad Jizerou* (v přípravě).

[62] BRESTOVANSKÝ, P.: *Archeologická sbírka Muzea Horního Pojizeří v Železném Brodě.* In: Archeologie Libereckého kraje. Sv 1. Liberec 1998, s. 159 – revize datace J. Prostředník.

[63] BRESTOVANSKÝ, P. – STARÁ, M.: *Nástin osídlení Libereckého kraje.* Tamtéž, s. 16.

[64] PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ, E.: *Mužský u Mnichova Hradiště.*

[65] ČECH, P. – LUTOVSKÝ, M.: *Švédské šance v pravěku a rané době dějinné.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 5. Semily 1992, s. 13-37.

[66] JENČ, P.: *Záchranný archeologický výzkum jeskyně Portál na Chodové v oblasti Mužský – východ (k. ú. Mužský).* In: Pojizerský sborník. Sv. 1. Turnov 1993, s. 48-57; JENČ, P. – PROSTŘEDNÍK, J.: *Speleoarcheologický projekt Chodová.* In: Pojizerský sborník. Sv. 2. Turnov 1995, s. 44-54.

[67] BUCHVALDEK, M.: *Schnurkeramik in Böhmen.* Praha 1967, s. 150, 153; KALFERST, J. – PROSTŘEDNÍK, J.: *Nálezy kultury se šňůrovou keramikou ve východních Čechách.* In: Pojizerský sborník. Sv. 1. Turnov 1993, s. 16-47.

[68] TUREK, J.: *Sídlištní nálezy kultury se šňůrovou keramikou v Čechách. Otázka charakteru hospodářství v závěru eneolitu.* AR, *47,* 1995, s. 91-101.

[69] MÄHLING, W.: *Das spätlatenezeitliche Brandgräberfeld von Kobil, Bezirk Turnau.* Prag 1944.

[70] ČECH, P. – LUTOVSKÝ, M.: *Švédské šance v pravěku a rané době dějinné,* tab. VII:13.

[71] PROSTŘEDNÍK, J. – VOKOLEK, V.: *Archeologický výzkum skalních lokalit Českého ráje v letech 1994 – 1997,* s. 118-132.

[72] Tamtéž.

[73] WALDHAUSER, J.: *Dva mohylové náramky z Pojizeří,* AR, *23,* 1971, s. 147-152.

[74] VOKOLEK, V.: *Osady lužické kultury ve východních Čechách,* část I. In: Fontes Musei Reginaehradecensis. Sv. XVI/1. Hradec Králové 1988; týž: *Osady lužické kultury ve východních Čechách,* část II. In: Fontes Musei Reginaehradecensis. Sv. XVI/2. Hradec Králové 1994.

[75] PROSTŘEDNÍK, J.: *Archeologické nálezy ze sbírek Krkonošského muzea v Jilemnici (okr. Semily).* In: Zpravodaj Muzea východních Čech. Sv. 21. Hradec Králové 1995, s. 23-35 – s literaturou; SKRBEK, J.: *Paměti z Jablonce nad Jizerou a okolních obcí a horního Pojizeří (rukopis z let 1944–1958, uložen na Městském úřadu v Jablonci nad Jizerou);* PROSTŘEDNÍK, J.: *Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1996 a 1997.* Zpravodaj MVČ, *24,* s. 12-24.

[76] BRESTOVANSKÝ, P. – STARÁ, M.: *Nástin osídlení Libereckého kraje,* s. 20. Nálezy pravěké keramiky nesouvisejí přímo s lokalitou Růženčiny zahrádky, nýbrž pocházejí z jejího bezprostředního okolí.

[77] WALDHAUSER, J. – KOŠNAR, L.: *Archeologie Germánů v Pojizeří a v Českém ráji.* Praha 1997, s. 125.

[78] PROSTŘEDNÍK, J.: *Záchranný výzkum sídliště lidu popelnicových polí a doby římské v Turnově.* In: Pojizerský sborník. Sv. 3. Turnov 1996, s. 39-80.

[79] PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ, E.: *Mužský u Mnichova Hradiště.*

[80] PROSTŘEDNÍK, J.: *Nálezová zprávy z předstihového výzkumu v Turnově – Maškových zahradách v letech 2000 a 2001.*

[81] ZEMAN, J.: *Nejstarší slovanské osídlení Čech.* PA, *67,* 1976, s. 130; KOŠNAR, L.– WALDHAUSER, J.: *Nálezy keramiky pražského typu a keramiky 4. – 5. století v objektu ze Svijan, okr. Liberec.* AR, *25,* 1973, s. 185-195.

[82] VOKOLEK, V.: *Nálezy časně slovanské keramiky ve východních Čechách.* In: J. Kubková – J. Klápště – M. Ježek – P. Meduna et al. (eds.): *Život v archeologii středověku.* Praha 1997, s. 654-658.

[83] PROSTŘEDNÍK, J.: *Nálezová zprávy z předstihového výzkumu v Turnově – Maškových zahradách v letech 2000 a 2001.*

[84] BENEŠOVÁ, J.: *Příspěvek ke slovanskému osídlení východních a severovýchodních Čech.* Pojizerský sborník. Sv. 2. Turnov 1995, s. 110-141 – s literaturou.

[85] BRESTOVANSKÝ, P. – PROSTŘEDNÍK, J.: *Archeologická sbírka Městského muzea ve Vysokém nad Jizerou.*

[86] VANÍČEK, V.: *Tisíc let na stráži (Hornojizerské krajiště). Vlastivědná úvaha.* Beseda 1948, s. 2-8.

[87] BRESTOVANSKÝ, P.: *Archeologie Libereckého kraje 1,* s. 16-41.

[88] KALFERST, J. – SIGL, J.: *Zjišťovací výzkum na hradišti u Ostroměře.* In: Zpravodaj KMVČ. Sv. XI/1. Hradec Králové 1984, s. 62-71; KALFERST, J. – SIGL, J.: *Pokračování archeologického výzkumu hradiště u Ostroměře (okr. Jičín) v r. 1989.* In: Zpravodaj KMVČ. Sv. XVII/1. Hradec Králové 1990, s. 60-65; KALFERST, J. – SIGL, J.: *Dokončení archeologického výzkumu na slovanském hradišti u Ostroměře (okr. Jičín) v r. 1990.* Zpravodaj MVČ. Sv. XVIII. Hradec Králové 1991/92, s. 66-68; KALFERST, J. – SIGL, J.– VOKOLEK, V. 1986: *Archeologický výzkum hradiště v poloze Vala na k. ú. Kal (okr, Jičín) v roce 1985.* Zpravodaj KMVČ. Sv. XIII/1. Hradec Králové 1986, s. 56-69; SIGL, J.: *Zjišťovací výzkum v Ostroměři v r. 1984.* Zpravodaj KMVČ. Sv. XII/1. Hradec Králové 1985, s. 82-90; SIGL, J. – VOKOLEK, V.: *Chronologické a kulturní zařazení hradiště u Holovous (o. Jičín). Zpráva o zjišťovacím výzkumu.* Zpravodaj KMVČ. Sv. X/1. Hradec Králové 1983, s. 31-34.; SIGL, J. – VOKOLEK, V.: *Pokračování výzkumu slovanského hradiště u Holovous (okr. Jičín) v roce 1983.* In: Zpravodaj KMVČ. Sv. XI/1. Hradec Králové 1984, s. 58-61; ULRYCHOVÁ, E.: *Raně středověké hrady na Jičínsku a jejich zázemí.* (Rkp. doktorské disertační práce, Katedra pravěku a rané doby dějinné FF UK Praha 2001.)

[89] SLÁMA, J.: *Střední Čechy v raném středověku. II. Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu.* Praehistorica. Sv. 11. Praha 1986, s. 67; PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ, E.: *Mužský u Mnichova Hradiště,* s. 145-163.

[90] SLÁMA, J.: *Střední Čechy v raném středověku,* s. 69; KAVÁN, J.: *Slovanské hradiště Hradec nad Jizerou a některé problémy jeho datování.* PA, *58,* 1967, s. 167.

[91] VIGNATIOVÁ, J.: *Součást jezdecké výstroje z nálezů na Pohansku u Břeclavě.* In: SPFFBU. Sv. E-25. Brno 1980, s. 185-187.

[92] SLÁMA, J.: *Střední Čechy v raném středověku,* s. 86; TUREK, R.: *Prachovské skály na úsvitě dějin. Výzkum hradiště a pohřebišť z VI. – X. věku.* Praha 1946.

[93] FILIP, J.: *Dějinné počátky Českého ráje,* s. 165; STARÁ, M.: *Archeologická sbírka Severočeského muzea v Liberci.* In: Archeologický výzkum v severních Čechách 22, 1992, s. 35.

[94] MIZERA, F.: *Paměti města Semil a okolí.* Semily 1930, s. 25; ZEMAN, J. – VANÍČEK, V.: *Tisíc let na stráži,* s. 17-19; BENEŠOVÁ, J.: *Příspěvek ke slovanskému osídlení,* s. 115.

[95] ZEMAN, J. – VANÍČEK, V.: *Tisíc let na stráži,* s. 17; PROSTŘEDNÍK, J.: *Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1997*

a 1998, s. 162-193 – dle dispozice i keramických nálezů jde spíše o hrádek přechodného typu.

Jan PROSTŘEDNÍK – Petr ŠÍDA: *Neuwelter Pass (Novosvětský průsmyk) – Übergang über westliches Riesengebirge in der Urzeit und im Mittelalter – I. Teil*

Das westliche Riesengebirge gehört geographisch zum Gebiet des oberen Isergebietes. Der Trennungsgrenzpunkt für die Abgrenzung des oberen von dem niederen Isergebiet liegt auf dem 110,5 Km des Flusslaufes unweit der Stadt Bakov nad Jizerou. Das obere Isergebiet bildet auf der tschechischen Seite der Berge das Vorfeld und das Hinterland für einen wichtigen Übergangsweg, der über den Neuwelter Pass führt. Sollen wir seine Funktion im Verlauf der Urzeit und des Mittelalters durchforschen, müssen wir nötig mit einem breiteren Raumkontext arbeiten, den uns das Flussgebiet des bedeutendsten Stromes des westlichen Riesengebirges bietet – der Iser. Die Gesamtfläche dieses Gebietes von 1719,6 Qkm bezieht den Kreis Jablonec nad Nisou, größere Teile der Kreise Liberec, Semily a Mladá Boleslav und am Rande auch die Kreise Jičín und Česká Lípa. Mit einem kleinen Teil greift das Gebiet auch nach Polen ein, wo dies zum Verwaltungsgebiet des Herzogtums Jelenia Góra gehört. Der höchstgelegte Punkt des oberen Isergebietes ist der Gipfel von Kotel (1435,0 m über dem Meeresspiegel), der niedrigstgelegte Punkt ist dann das Flussbett der Iser bei Bakov nad Jizerou (210 m über dem Meeresspiegel). Die Gesamtüberhöhe im Gebiet beträgt 1225 m. Solche Abgrenzung des Gebietes ist aber nur eine Kunstdefinition, die mit ihrer Verschlossenheit dem offenen Charakter der Kontakte mit Umgebung in der Urzeit nicht entspricht. Gerade die Flusstäler deuten die Möglichkeiten des Verlaufs weiterer Wege an, die wahrscheinlich schon seit der Urzeit analogische Bedeutung haben. In der Richtung von Turnov musste eine Kommunikation durch das Tal des oberen Laufes Mohelka existieren, die über das Gebirgsjoch im Gebirgskamm von Ještěd ins Gebiet von Liberec und weiter nach Lausitz führte. Ihre Existenz ist schon für jüngere Jungsteinzeit belegt, der Zeit wurde durch diesen Weg der Rohstoff für Erzeugung der steinernen Industrie von Gletschermoränen hergebracht. Ein weiterer Weg musste dann in Richtung nach Süden entlang des Iserlaufes und in Richtung nach Osten durch das Tal von Libuňka ins Vorriesengebirgsgebiet und ins Gebiet um Hradec funktionieren. Unsere Aufzählung könnten wir noch wesentlich erweitern, aber wir werden uns vorwiegend einem Bergübergang widmen, und zwar dem Neuwelter Pass. Es handelt sich um den bestgangbaren Ort in der ganzen Kammlänge unseres höchsten Grenzgebirges, der aber auch so eine bemerkenswerte Höhe von 886 m über dem Meeresspiegel erreicht. Gerade eine Reihe der archäologischen Funde aus der Urzeit und aus dem Mittelalter aus dem geforschten Gebiet belegt die Existenz dieser wichtigen Kommunikation.

(Übersetzt von Soňa Jarolímková Římková)

Hrad Nístějka

Jiří Úlovec – Zdeněk Fišera

V severní části semilského okresu, pod svahy Krkonoš, leží město Vysoké nad Jizerou. Necelé čtyři kilometry jihovýchodně od něho, přímo na řece Jizeře, se pak rozkládá osada Hradsko, nad níž se vypínají zříceniny starého hradu Nístějka.

Nístějce, nejvýše položenému hradu na Jizeře, byla v minulosti věnována historiky již nemalá pozornost. Byl to především A. Sedláček, který popsal na základě písemných pramenů přehled držitelů hradu a statku.[1] Po něm se mu okrajově věnoval J. V. Šimák,[2] vznik, vývoj a výklad jeho jména doložil A. Profous.[3] K poznání stavební podoby hradu přispěly výzkumy J. Kavána[4] a T. Durdíka.[5] Předkládaná práce si dala za cíl zhodnotit dosavadní poznatky o historickém a stavebním vývoji hradu a panství a pokusit se naznačit další možnosti rozšíření dosavadních vědomostí.

Přehled dějin hradu a jeho majitelů

Počátky hradu Nístějky jsou vzhledem k nedostatku písemných pramenů stále zahaleny neznámem. Dosavadní literatura všeobecně předpokládala, že souvisejí s nedalekým městečkem Vysoké nad Jizerou, založeným před rokem 1354 jako důležité středisko širokého okolí Hynkem z Valdštejna, zvaným Heník. Ve Vysokém je již roku 1352 připomínán kostel,[6] k němuž vlastnil právo jmenovat faráře roku 1354 již zmiňovaný Heník z Valdštejna, obdobně jako ke kostelu v blízké osadě Poniklá.[7] Archeologické nálezy, tvořící několik souborů keramiky,[8] ovšem dokládají, že v místech Nístějky musel

existovat hrad již v závěru 13. století. Jeho zakladatele samozřejmě neznáme, nelze však vyloučit, že jím byl některý z Markvarticů, majících majetky v blízkém okolí.

Heník byl členem starého rodu pánů z Valdštejna, píšícího se po stejnojmenném hradu poblíž Turnova a držícího v severních a severovýchodních Čechách velké majetky. Kdy přišli Valdštejnové do okolí Vysokého, bohužel dosud nevíme, nezdá se však, že by se tak stalo před polovinou 14. století. Řečený Heník, působící zde jako kolonizátor, pak zřejmě současně s lokací nového města Vysokého obnovil či přestavěl starší hrad Nístějku jako nové správní centrum tohoto majetku. Přímé zmínky o hradu se však v době jeho života v psaných pramenech nevyskytují.

Heník z Valdštejna měl dva syny, Zdeňka zvaného Dlouhý a Jindřicha řečeného též Hynek. Oba po něm zdědili veškerý majetek, k němuž patřila kromě oblasti Vysokého rovněž Jilemnice. Právě při prezentaci nového faráře k tamnímu kostelu dne 1. února 1361 jsou bratři poprvé připomínáni společně.[9] Nadále zřejmě drželi zděděný majetek několik let ve společném vlastnictví, ve druhé polovině šedesátých let však již byli jistě rozděleni. Zatímco Zdeňkovi připadl hrad Štěpanice s příslušenstvím a Jilemnici drželi oba bratři ještě roku 1370 společně,[10] pak Nístějka připadla mladšímu Jindřichovi. Poprvé se s ním jako jejím držitelem setkáváme 20. července 1369, kdy byl s povolením *domini Henrici de Waldenstayn dicti Nyestyeczka* dosazen ke kostelu ve Vysokém nad Jizerou po rezignaci Petra nový farář Jan z Dolan.[11]

Jindřich z Valdštejna, zvaný Hynek, poté držel statek s hradem ještě několik let. Když roku 1371 zemřel vysocký farář Jan, jmenoval na jeho místo 13. října Václava.[12] Další vývoj majetkových vztahů k Nístějce je dosud nejasný. Není totiž zřejmé, zdali výše jmenovaný Jindřich je totožný s Jindřichem z Valdštejna, který 4. června 1380, kdy dosadil nového faráře ke kostelu v Bozkově, držel nedaleký hrad Návarov.[13] Od roku 1381 pak v pramenech nacházíme Heníka z Vysokého, který je s výše zmíněným Jindřichem z Nístějky buďto totožný, nebo se jedná o jeho syna. Poprvé se s ním setkáváme 4. června 1381, kdy Heník z Vysokého uzavřel smlouvu se štěpanickým farářem Benešem.[14] O rok později *Henich de Wyssoke dictus de Waldstein* společně s příbuznými, totiž se Zdeňkem z Valdštejna a ze Štěpanic a Albrechtem z Valdštejna a z Lomnice, vystupoval v soudní při o odúmrť ve Vranově.[15] Roku 1384 pak týž Heník daroval štěpanickému faráři Benešovi desátky k jeho kostelu.[16]

Zajímavé je, že řečený Heník používal pouze přídomek *z Vysokého*, kdežto o Nístějce ve spojení s ním neslyšíme. Zdá se, že snad již na přelomu osmdesátých a devadesátých let 14. věku opustil Čechy a odešel na Moravu, kde se s ním setkáváme od roku 1399 (*Hynko dictus Nyestyeyka de Waldsteyn*).[17] Na

Moravě poté získal pozemkový majetek (držel např. městečko se statkem Štoky), v Čechách působil pouze ve veřejných funkcích, jako např. roku 1406, kdy zasedal na zemském soudu (*Henricus de Niesstieyky et de Walsstein*).[18]

Někdy po roce 1384 získal Nístějku s Vysokým a ostatním panstvím jiný známý český rod, páni z Vartenberka. Zřejmě již roku 1391 ji držel Václav z Vartenberka, jinak majitel hradů Tolštejn a Zákupy, neboť 13. prosince 1391 dosazoval faráře ke kostelu ve Zlaté Olešnici,[19] která nejenže leží pouhé čtyři kilometry severozápadně od Vysokého nad Jizerou, ale máme doloženo, že rovněž tvořila součást nístějského statku. O necelý rok později, 14. října 1392, pak Václav dosadil společně s bratrem Vilémem ke kostelu ve Vysokém po Václavově úmrtí nového faráře Martina.[20]

Václav s Vilémem byli syny Jana z Vartenberka, zemřelého kolem roku 1383. Jejich bratrem byl také Jindřich, který s nimi držel rovněž Zákupy. Snad kolem poloviny devadesátých let se bratři rozdělili o majetek a zatímco Václav s Vilémem zůstali v držení Tolštejna se zákupským statkem, Jindřich si ponechal Nístějku. 15. března 1398 proto vystupují na listu Petra z Vartenberka bratři Václav z Vartenberka řečený z Tolštejna a Jindřich z Vartenberka řečený z Nístějky.[21]

Jindřich z Vartenberka poté zůstal v držení nístějského statku ještě několik let. 20. listopadu 1406 vystupoval jako Jindřich *Nyestyeyka de Wartemberg* v záležitosti sirotků pozůstalých po bratrovi Václavovi,[22] 9. dubna 1407 plnil funkci smírčího soudce ve sporu bratra Petra z Vartenberka s jičínským farářem; tehdy se psal přímo *seděním na Nístějce*.[23] Téhož roku byl účasten půhonu Albrechta z Konopiště na Anežku z Janovic,[24] 29. dubna 1408 se ocitl ve složitém sporu Čeňka z Vartenberka na Bydžově se Zbyňkem, jinak farářem v Úlibicích, který řešil osobně pražský arcibiskup.[25]

Jindřich z Valdštejna vlastnil Nístějku jistě do roku 1410, neboť ještě v říjnu téhož roku je připomínán jako přísedící zemského soudu s predikátem *de Nyestyeyk*.[26] Jelikož však již nejméně od roku 1404 držel současně významný hrad Valdštejn,[27] zdá se, že po roce 1410 Nístějku prodal. Kdo však statek s hradem držel, bohužel nevíme.

Na přelomu 14. a 15. století se na Jičínsku pevně uchytil rod pánů z Jenštejna. Byl to především Pavel, který tu držel hrady Bradlec a Stará (Staré Hrady). Jedním z jeho synů pak byl Václav, který neznámým způsobem získal Nístějku. Poprvé se po ní píše roku 1422, kdy společně s bratrem Janem dosadil nového faráře ke kostelu v Železnici u Jičína.[28] Václav z Jenštejna *de Nyestyeka* pak 8. dubna 1424 prezentoval nového faráře Cirula ze Sobotky ke kostelu ve Zlaté Olešnici.[29] Roku 1430 byl jedním ze svědků listiny vydané pro Kateřinu z Nedvězího,[30] o rok později Václava nacházíme mezi rukojmími za Mikuláše Dachse z Hamrštejna.[31]

Vaněk z Valdštejna seděním na Nístějce se dne 13. prosince 1431 účastnil jako svědek rovněž majetkového pořízení Beneše Košíka z Lomnice, který tehdy zapisoval na majetku věno manželce Kateřině z Bergova[32] roku 1439 pak byl svědkem na listině jeho manželky.[33] Naposledy jej nacházíme na listině z 22. dubna 1446, kterou vydal společně s bratry Janem, Jindřichem, Pavlem a Čeňkem jako potvrzení o prodeji dlužního úpisu jejich otce Jana.[34]

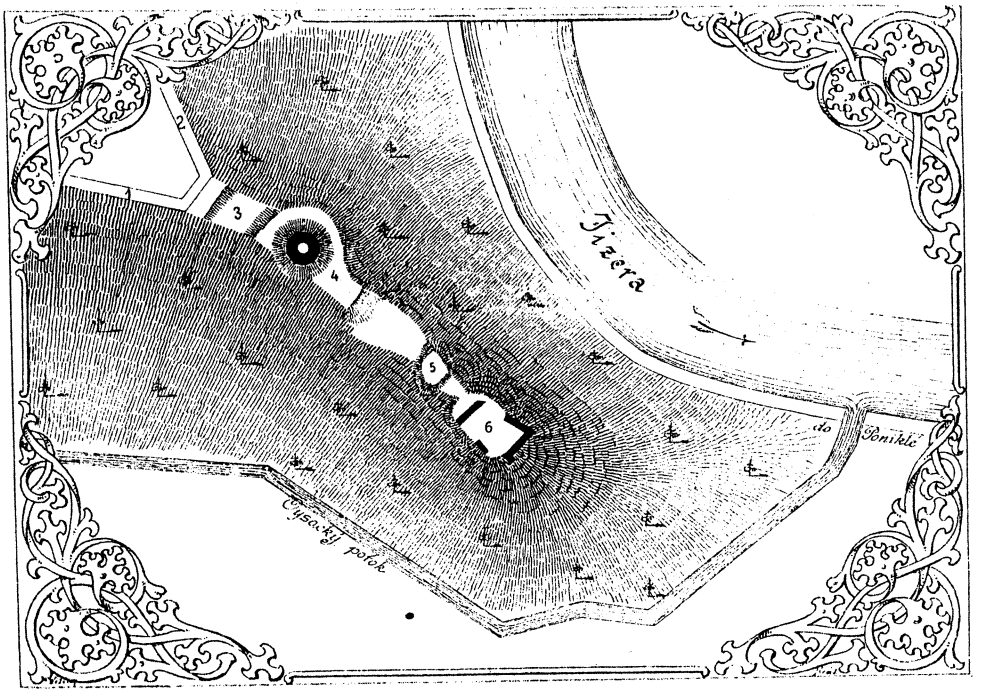
Václav někdy po roce 1446 zemřel. Jeho synem byl snad Mikuláš z Jenštejna, který se s predikátem *z Nístějky* uvádí poprvé 27. dubna 1452, kdy byl v Praze přítomen na svatojiřském sněmu při volbě Jiřího z Poděbrad zemským správcem.[35] Nístějský statek však nedržel příliš dlouho, neboť již roku 1459 byl mrtev. Majetek po něm pozůstalý, totiž *hrad Nístějka s vesnicemi, dvory, platy, polmi, loukami, řekami, lesy a veškerým příslušenstvím patřícím k témuž hradu* byl právem královské odúmrti provolán 3. prosince téhož roku v Jičíně a 7. prosince v Nové Pace. Král Jiří z Poděbrad dal nápad na provolaný majetek za věrné služby Majnušovi z Hryzel, ovšem proti jeho obdarování vystoupil Jiřík z Křemže, jinak švagr Mikulášova bratra Arnošta z Jenštejna. Vzniklá soudní pře se táhla ještě v červnu 1460, ovšem již nic nezměnila na skutečnosti, že Nístějka připadla Majnušovi.[36]

Následující dějinný vývoj Nístějky a jejích majitelů opět neznáme. Můžeme pouze předpokládat, že záhy po roce 1459 byl hrad v bojích za vlády Jiřího z Poděbrad zničen, opuštěn a majiteli prodán k panství Semily. Když pak držitel semilského panství Jan Svojanovský z Boskovic přiznával roku 1514 dluh 100 kop českých grošů Jaroslavovi ze Šternberka a dalším věřitelům, postoupil jim statky Skála (Hrubá), Valdštejn, Chlum, Roštejn, Semily, Návarov a Vysoké nad Jizerou, jejichž součástí tehdy byly rovněž *zámkův dvou pustých Nístějky a Košťálova s jich příslušenstvím*.[37]

Hrad Nístějka byl od té doby pustý. Jelikož majitelé ho již nepotřebovali, k jeho opravě nepřistoupili. Když Zikmund ze Smiřic začal skupovat zadlužený majetek výše uvedeného Jana Svojanovského, podařilo se mu roku 1543 koupit rovněž *dvou zámků pustých, Nístějky a Košťálova, a jiných vesnic všech s dvorů kmetcích s platem*.[38] Jako pustý se poté připomíná ještě několikrát až do 18. století.[39]

Stavební vývoj a podoba hradu

Písemné prameny dokumentují existenci hradu bohužel teprve od šedesátých let 14. století, tedy dlouho po jeho vzniku, až po počátek druhé poloviny následujícího věku, po němž neznámo přesně kdy zanikl. Jejich studiem se bohužel nepodařilo určit, kdo byl zakladatelem hradu. Jak již výše naznačeno, Hynek – Heník z Valdštejna jej v době kolem roku 1350 pouze obnovil či

Obr. 1. Nístějka, plán hradu od V. Krále a publikovaný roku 1895 v desátém svazku Hradů A. Sedláčka. Číslo 1 cesta od Farského potoka, 2 cesta z výšiny, 3 příkop, 4 předhradí s věží, 5 přední skalní blok a 6 palác.

přestavěl do podoby, v níž poté existoval až do druhé poloviny 15. století. Henínkova úloha *obnovitele* Nístějky se autorům této stati přitom zdá být pravděpodobnější než předpoklad, že vznikla či byla obnovena až za jeho syna Jindřicha po rozdělení o majetek s bratrem před rokem 1369.

Písemné prameny ovšem neodpovídají ani na otázku o rozsahu hradního panství. Proto pouze předpokládáme, že k němu patřilo jistě městečko Vysoké nad Jizerou, podací práva či jejich části ke kostelům v Bozkově, Poniklé, Štěpanicích a Zlaté Olešnici a snad rovněž vesnice ležící v jeho bezprostředním okolí, jako např. Jilem, Roprachtice, Sklenařice, Tříč a Dušnice. Jelikož v písemných pramenech se bohužel nezachoval ani jeden popis nístějského panství, výše uvedený výčet jeho součástí je samozřejmě nedoložený.

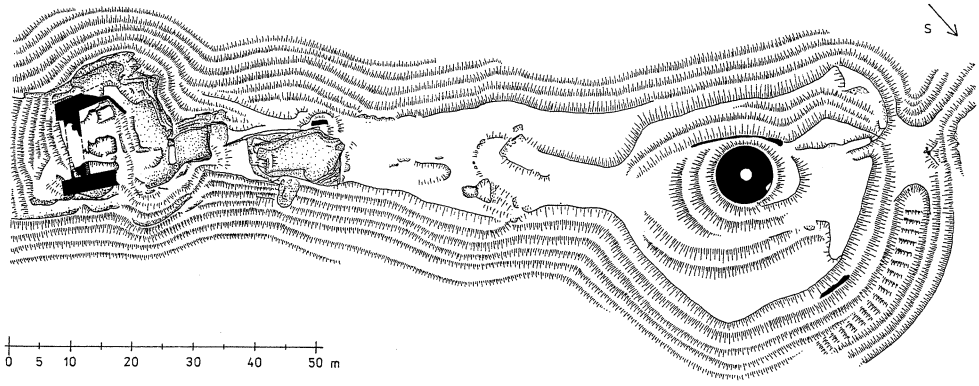
Jelikož hrad nemohl existovat bez hospodářského zabezpečení, je nutno předpokládat, že v jeho blízkosti stával alespoň poplužní dvůr, neboť vzdálenost od Vysokého a dalších sídlišť je příliš velká, než aby z nich bylo možno obyvatele Nístějky zásobovat. Literatura předpokládá, že dvůr stával asi půl

kilometru severozápadně od hradu, před jeho čelem. Jelikož hřeben, na němž Nístějka několik stovek metrů níže stojí, je v těchto místech plochý, nelze vyloučit, že tu dvůr v minulosti skutečně stával.[40]

Obdobně písemné prameny nepodávají odpověď na otázku, jaký byl stavební vývoj a podoba hradu. Na jeho existenci zpočátku usuzujeme pouze podle predikátů jeho držitelů, neboť první přímá zmínka o něm pochází až z roku 1459. Tento předpoklad je však opodstatněný; jméno Nístějka totiž nesl vždy jen hrad, neboť stejnojmenná ves neexistovala. Nejasný či lépe nejednoznačný je rovněž výklad vlastního jména hradu. A. Profous předpokládá, že vznikl odvozením od slova nístějka, což je zdrobnělina slova nístěj, pec u kamen.[41] A zde se již lze pouze dohadovat, zdali název Nístějka nesl hřeben již před založením hradu, jak smýšlí A. Sedláček, či zdali byl hradu dán po ozdobných kachlových kamnech, kterými byla vybavena jedna z prostor paláce, což předpokládá J. Kaván.[42] V této souvislosti ovšem nelze nevzpomenout názor J. V. Šimáka, který nevylučoval, že hradu *nejprve snad Vysoké říkali, ale brzy jméno skály na hrad přenesli.*[43]

Podívejme se však podrobněji na vlastní hrad. Zříceniny hradu Nístějky se rozkládají ve východní části katastru města Vysoké nad Jizerou. Hrad byl vystavěn na výrazné skalnaté ostrožně, klesající jihovýchodním směrem od vrcholu Dykovy skály (624 m n. m.).[44] Jeho popis přineslo již několik statí, nejpodrobnější však stále ještě pochází z pera A. Sedláčka z počátku devadesátých let 19. věku:

Příjezd ke hradu byl i s výšiny Vysocké i z údolí potoka cestami dosud dobrými; obě spojují se před příkopem, kterým jest hradiště od výšiny odděleno. Příkop nyní zanesený jest mělký, ale není pochyby, že byl za starých dob ve skále

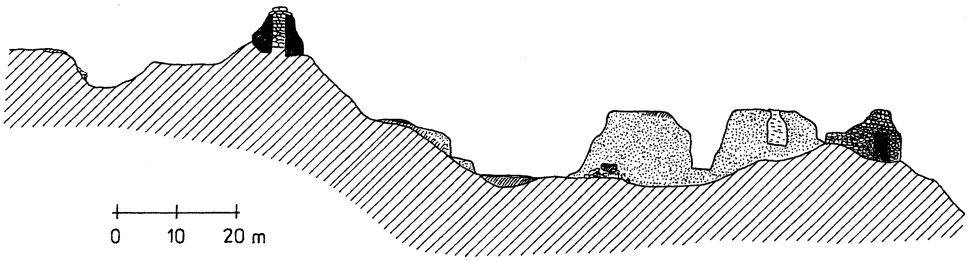
Obr. 2. Nístějka, plán hradu. Stav roku 1995, zaměření Z. Fišera, kresba J. Úlovec.

vytesán a hluboký. Za příkopem jest bývalé předhradí, nyní neveliká paseka. Příchozímu objevuje se tu nejznamenitější památka Nístějky, kus veliké okrouhlé věže, která jediný možný vchod do hradu bránila. Poněvadž se na ní nahromadilo množství rumu a věž doslova sama se pohřbila, zdá se. že stojí na kopečku. Do vnitřku jejího lze vylézti po zdi, ale není tu nic viděti, leč okrouhlou zasutou místnosť. Do jejího dna a do té spousty malty a kamení, která tu je, chtěli se dostati lidé zvědaví nebo po pokladech dychtiví, i prolámali zeď hodně daleko, ale na konec zdi velice hrubé přece se nedostali. Před lety bývala věž vyšší, ale kopáním po pokladech mnoho jí zmařeno. Na trupu věže zapustila borovice své kořeny, rozloživši je všude po zdech, ale přece jen živoří a hyne, tak jako ta věž, které i příroda i lidé válku opověděli.

Za věží se jde zvolna dolů po prostranném, dlouhém, ale úzkém předhradí. Také tu jest paseka a krásného rozhledu lze v pohodlí užíti. Zřícenin tu není, poněvadž hradby se již dávno sesuly a stavení zděných tu, tuším, nebylo, leč jen sruby a stavení ze dřeva. Vlastní nebo zadní hrad jest skála o dvou oddělení. Přední oddělení, neveliká skalka, přístupna jest od severozápadu jen s nebezpečím, poněvadž jest na všechny strany strmě přisekána. Sice na ní nelze nic viděti, nežli paseku. Příkop ve skále vytesaný mezi tímto a druhým oddělením jest přístupný, jde-li se po pěšině (ovšem nepohodlné) jižně od prvního oddělení. Druhé oddělení (palác) jest skála nepravidelného tvaru, velice strmá. Jindy se na ni po mostech přicházelo rovnou cestou, nyní však se musí obcházeti jižní její strana a přijde se za ní na místo, kdež se utvořil kopec od spadajícího kamení a rumu. Tu lze dosti pracně vylézti a prohlédnouti památnosti tohoto oddělení, totiž několik zdí velmi hrubých a trhlinu ve skále, v níž lze pozorovati propasť nějakou, bezpochyby sklep ve skále přitesaný. Před lety bylo na paláci viděti ozdobná okna, ale ta od mládeže bujné otlučena.[45] Popisu hradu odpovídal rovněž plán zřícenin, pořízený pro Sedláčkovu knihu V. Králem (obr. 1).

Obdobný popis, stručnější, ale s několika zajímavými informacemi, pak přinesl J. V. Šimák roku 1902: *Hrad nebyl veliký, aniž chráněn mocnými hradbami, ale pevný; stačilať obrana přírody. Přístup na konci výběžku byl jen převlakou od výšiny, a ta hájena byla hlubokým příkopem, tesaným do skály, a hrubou věží okrouhlou, jíž příchozí jedině dále mohl. Za hlídkou viděl neširoké předhradí, zdmi zavřené a tu světnici některou roubenou. Potom přišel ke stavení věžitému na skále, kam jen po schodech dostoupil. Odtud pak spouštěli most přes druhý příkop k paláci, skrovnému sic a málo pohodlnému, ale bezpečnému, nebo stál na konci bradla, na skalisku, nepřístupném ze všech stran.*[46]

Stav zřícenin se od Sedláčkových dob příliš nezměnil (obr. 2 a 3). Podélný ostroh, ukončující hřeben, poskytl možnost vybudovat hrad dlouhý téměř 150

Obr. 3. Nístějka, podélný řez hradem, pro lepší názornost dvakrát převýšený. Zaměření Z. Fišera, kresba J. Úlovec.

metrů. Jeho staveniště je však díky klesajícímu terénu velmi netypické. Čelo hradu chránil příčný, asi 60 metrů dlouhý šíjový příkop, zčásti vytesaný do skalnatého podloží, oddělující hrad od hřebene. Boční strany staveniště chránily přirozené kolmé srázy, spadající na jižní straně strmě do bočního údolí Farského (jinak Vysockého) potoka, kdežto na severovýchodní straně sestupující ještě strměji do hlavního údolí k hladině řeky Jizery. Srázy vytvářejí na nejnižším okraji hřebene, hluboko pod hradem menší skalní útvar, z údolí rovněž jen obtížně přístupný.

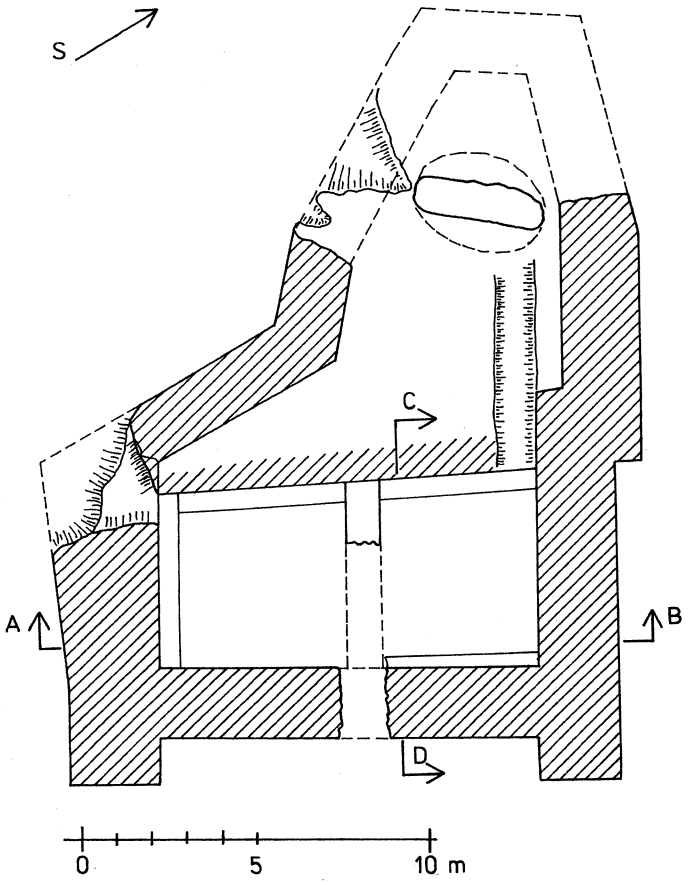
Stará hradní cesta vedla před šíjový příkop, který byl přemostěn patrně v nejvyšším a současně nejhlubším místě. Vlastní příkop na pravé straně (z pohledu příchozího, tedy na jihozápadě) záhy končí, na levé straně se však srpkovitě stáčí a klesá hluboko do svahu. Je zajímavé, že před příkopem se nezachovaly stopy po vnějším valu, který buďto beze stopy zanikl, nebo tu nikdy žádný nebyl.

Příchozí přecházel přes příkop po mostní konstrukci s přední částí pevnou, kdežto zadní část, proti hradu, byla tvořena padacím mostem. Zbylá destrukce zdiva či rozpadlých balvanů na venkovní straně příkopu snad pochází ze zbytku mostního pilíře. Po mostě se vstupovalo do přední části hradu, plošně nejrozsáhlejší, chráněné čelní hradbou. Ta vedla po vnitřním okraji příkopu, v jehož severní části se dosud dochovaly slabé stopy zdiva po jejím průběhu.

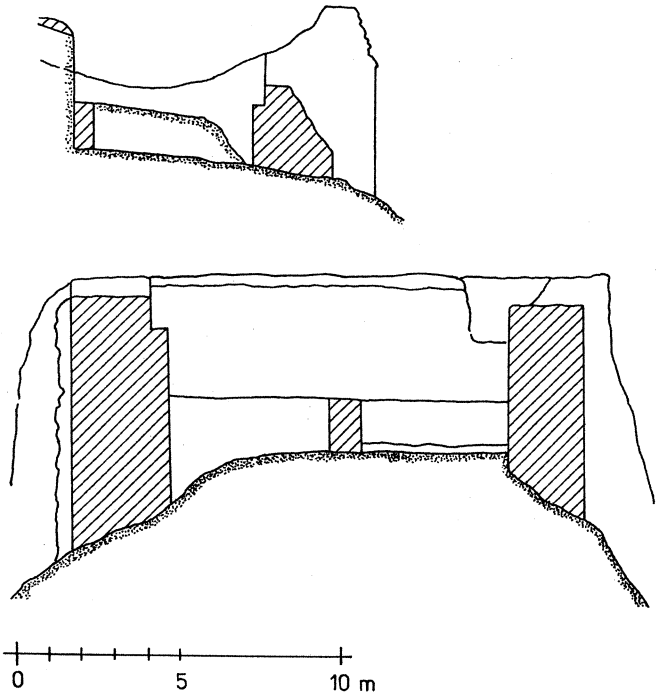
Vlastní vstup do hradu byl veden nad nejvyšším místem nad příkopem, kde snad stávala půlkruhová, dovnitř otevřená brána, objevená údajně při archeologickém výzkumu roku 1954.[47] Za ní se rozkládala přední část Nístějky, o níž toho dosud mnoho nevíme. Celý prostor jistě ovládala téměř uprostřed volně stojící okrouhlá věž. Její torzo s vnitřním okrouhlým prostorem o průměru dva metry se dodnes zvedá do výšky několika metrů. Celkovým průměrem přes devět metrů a tloušťkou zdiva 3,6 metru se vyrovná obdobným věžím na hradech Frýdštejn, Zvířetice či Házmburk. Obdobně jako ostatní hradní

stavby byla zbudována z místního lomového kamene, zelené břidlice, tvořící zdejší skalní útvary. Větší část věže byla nedávno poměrně nešťastně odkryta, její spodní část a snad rovněž základy přilehlých staveb jsou stále ještě skryty v sutinách (obr. 7 a 8).

Ve vzdálenosti 2 až 2,5 metru severozápadně od věže je dochován pozůstatek zdi, po níž dnes prochází pěšinka směřující ke střední části hradu. Nelze vyloučit, že se jedná o střep zdiva z horní zřícené partie věže, neboť možnost, že by šlo o torzo obvodové hradby kolem věže, kterou známe např. z hradu Pirkštejna v Ratajích nad Sázavou, je velmi malá. Spíše tu zůstal dochován

Obr. 4. Nístějka, plán paláce v úrovni prvního podlaží se zakreslenými výsledky archeologického průzkumu J. Kavána, publikovanými roku 1959. Kresba J. Úlovec.

Obr. 5. Nístějka, příčný (C-D, nahoře) a podélný (A-B, dole) řez palácem podle J. Kavána, publikovaný roku 1958. Kresba J. Úlovec.

zbytek obvodové zdi hradu, pod níž v neveliké vzdálenosti probíhala nižší zeď parkánová, navazující tu na obvodovou hradbu střední části hradu.

Protilehlá severní část předního hradu asi obsahovala hospodářské budovy, které již dávno beze stopy zanikly. Zajímavá je skutečnost, že plocha přední části hradu při předpokládané vstupní věži výrazně převyšuje zbylou plochu nad příkopem, vyplňující severní a severovýchodní část. I tato níže položená plocha však – obdobně jako parkán – výrazně převyšuje střední část hradu, skrytou za hmotou předního hradu.

Střední část se kromě výrazného snížení úrovně terénu rovněž razantně zužuje až na pouhých 12 metrů. Terénní vlny dokládají stopy někdejší zástavby, o níž však dosud nic nevíme. Podél severovýchodní strany se rozkládal snad hospodářský trakt, jak ukazují dobře viditelné prohlubně po sklepních prostorách. Přístupová komunikace tu probíhala po západním okraji, podél dnes již zcela zaniklé obvodové hradební zdi.

Zadní hrad byl jako nejvýznamnější část celého areálu vystavěn na dvojici výrazných skalních bloků. Přední z nich s vrcholovou plošinou rozměrů asi 13 krát 4–7 metrů musel být opatřen zástavbou dnes již neznámé konstrukce. Vrchol bloku je zcela rovný, postrádá sebemenší stopy zdiva či malty. Při jihozápadní patě bloku je ovšem dobře patrný pozůstatek zdiva na maltu, který může být zbytkem obvodové hradební zdi, vedoucí od předního hradu a ukončené ve skalní stěně zadního bloku. Tato zeď však mohla být ukončena rovněž u předního bloku, což podle terénní situace nelze rovněž vyloučit. Oproti tomu možnost, že v těchto místech byla vedena přístupová rampa s propadlem (jako je tomu např. na hradu Nedamy poblíž Kokořína), lze téměř vyloučit. Zeď ovšem může být rovněž zbytkem schodiště vedoucího na přední skalní blok, jehož obdobu známe z jiných hradů vystavěných na skále (např. Zkamenělý zámek, okr. Mělník, Homberk, okr. Rokycany).

Dosud nejasný je způsob vedení přístupu na přední skalní blok. Prakticky každý autor zabývající se Nístějkou představil vlastní řešení. Jisté je, že pokud přístup skutečně nevedl podél západního boku skalního bloku, byla jeho vrcholová část přístupná po žebříku či dřevěném schodišti přímo ze střední části hradu.

Vstup na zadní skalní blok byl zcela jistě veden po mostní konstrukci s padacím můstkem, tyčícím se nad šest metrů dlouhou skalní průrvou, přitesanou při venkovní straně na způsob příkopu. Zdali její boky chránilo nějaké lehčí opevnění (palisáda, plot), není dnes již zřetelné.

Způsob zástavby na zadním skalním bloku s palácem odhalil teprve archeologický výzkum J. Kavána, navazující na starší amatérské výzkumy pana Šaldy a probíhající s přestávkami mezi léty 1958 až 1972. Vrchol bloku rozměrů asi 15 x 25 metrů, tvořící nepravidelnou plochu blížící se tvaru písmene *L*, poskytl místo pro přibližně trojstranné nádvoří a několikapodlažní obdélný palác s opěrnými pilíři na jeho zadním konci (obr. 4, 5 a 9). Obvodová hradba nádvoří, dnes již zcela zaniklá, dosahovala tloušťky kolem dvou metrů, tloušťka zdiva paláce asi 2,5 metru. Tato ve své podstatě věžovitá stavba měla patrně tři zděná podlaží, přičemž nelze vyloučit existenci podlaží dalšího, roubeného. Nejnižší podlaží bylo rozděleno příčkou na dvě prostory, zbylá podlaží již dělena nebyla. Překvapením bylo zjištění průzkumu, že spodní prostor, zapuštěný do skalnatého podloží a obsahující na dně vrstvu odpadu a odštěpků vzniklých při opracování skály v souvislosti s výstavbou objektu, nebyl nikdy využit. V horních podlažích se pak rozkládaly obytné místnosti, přičemž minimálně jedna z nich obsahovala velká kachlová kamna. O jejich předpokládaném podílu na jménu hradu jsme se zmínili již výše.

V severozápadní části nádvoří před palácem, přímo před okrajem průrvy s přístupem, je patrná prohlubeň s obdélným hrdlem, asi 3 metry dlouhá a 2

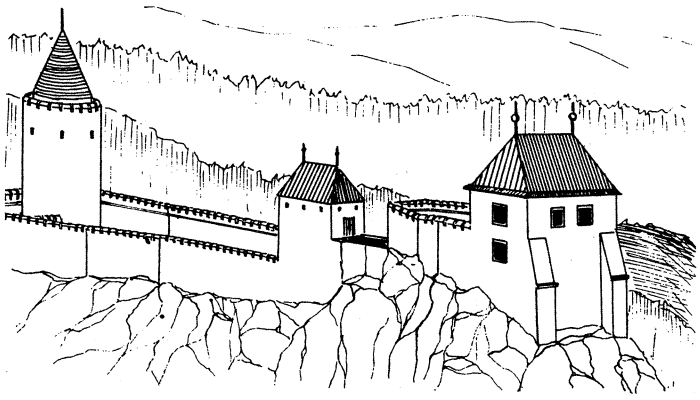
metry široká, směrem vzhůru se oválně zužující. Starší literatura tu předpokládala cisternu, ovšem s ohledem na novější výzkumy obdobných objektů na jiných hradech nelze vyloučit, že uvedená prohlubeň sloužila jako zásobnice na obilí či jiné potraviny.[48]

Na klesajícím hřebeni pod palácem nebyly dosud nalezeny stopy po zástavbě či obranných zařízeních, takže je velmi pravděpodobné, že tento prostor nebyl k obraně hradu využit.

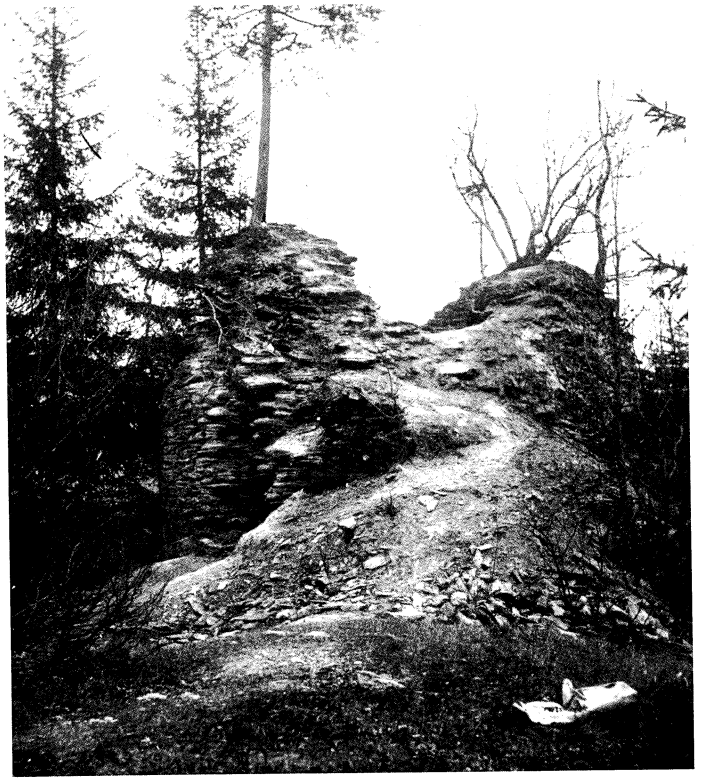
Ve zříceninách paláce, které dosahují ještě dnes výšky až šesti metrů, nebyly dosud objeveny architektonické články, s jejichž pomocí by bylo možno přesněji stanovit dobu vzniku Nístějky. Ze zmínky A. Sedáčka víme, že ještě koncem 19. století se tu nacházely zbytky okenních ostění paláce, ale tehdy byly zničeny a jejich části se dosud nepodařilo nalézt. Vymezení doby vzniku hradu, jeho života a zániku je proto určeno výhradně výsledky zmíněného archeologického průzkumu. Ten sice zůstal omezen na prostor hradního paláce, ale i tak přispěl k poznání hradu řadou hodnotných nálezů, mezi nimi především množstvím středověkých kachlů.

Kachle pocházejí pravděpodobně z jedněch kamen velkých rozměrů. Mezi nálezy je výrazně zastoupen typ vyspělého tyglíkového kachle a zlomky kachlů komorových. Jejich hodnotné ornamentální zdobení využívá především motiv stylizovaných lilií, čtyřlístku a kamenné okenní kružby, figurální motivy zastupuje motiv svatého Jiří bojujícího s drakem. Podle jejich provedení a motivů lze soudit, že vznikly nejdříve během druhé poloviny 14. století.

Keramické zlomky nádob lze rozdělit do více skupin. Nejstarší, šedě zbarvené se stopami vytáčení, dobře vypálené a promísené pískem, pocházejí jis-

Obr. 6. Nístějka, jedna z možných hmotových rekonstrukcí podoby hradu v závěrečné fázi jeho existence. Návrh a kresba J. Kavána (publikováno ve stati z roku 1979).

Obr. 7. Nístějka, torzo okrouhlé věže ve třicátých letech 20. století (fotografie uložena ve Státním ústředním archivu – Klub československých turistů, karton 136, heslo Zámčiště).

tě ze závěru 13. století a dokládají dobu vzniku původního hradu.[49] Další část zlomků světle smetanové barvy se zbytky červeného či červenohnědého malování v pruzích je známa z mnoha lokalit severní části Čech (hrady Sloup, Jezdec, Skalní hrad u Frýdlantu aj.) a datována do průběhu 14. století. Soubor nálezů doplňuje šipka, železné hřeby a větší počet hrudek mazanice z roubených konstrukcí. Na řadě nálezů lze pozorovat stopy velkého žáru, což dokazuje, že na hradě došlo k rozsáhlému požáru.

Stavební rozbor hradu a datování období jeho života tak narážejí na absenci přímých písemných zmínek a dále skutečnost, že archeologický průzkum se dosud věnoval pouze omezenému prostoru paláce. Hradní poloha na klesajícím hřebeni je sice atypická, ale jako u řady dalších hradních staveb ze závěru 13. a průběhu 14. století, jejichž místo založení je v příkrém rozporu se zásadami pevnostního stavitelství, nikterak překvapující.

Jak již výše zmíněno, písemné prameny nedovolují určit dobu založení hradu, natož pak jeho stavební podobu. Do doby provedení archeologického průzkumu zřícenin je proto nutno smířit se s konstatováním, že závěrem 13. století byl na klesajícím hřebeni poblíž Vysokého nad Jizerou založen hrad, přičemž jeho jméno ani osobu stavebníka neznáme. Původní stavba byla zřejmě v době kolem roku 1350 přestavěna Heníkem z Valdštejna do podoby, kterou si udržela až do zániku během druhé poloviny 15. věku. Nepříznivou polohu hradu vyrovnávala alespoň částečně mohutná okrouhlá věž, řadící Nístějku k bergfritovému typu hradů, zakládaných od druhé poloviny 13. po celý průběh 14. století. Pokud bychom však v typologizaci Nístějky pokračovali, zjistíme, že vlastní palácové jádro s vysokou obvodovou hradbou může být zařazeno rovněž do skupiny tzv. plášťových hradů, k níž hrad jistě ne neprávem přiřadil L. Svoboda.[50]

Ani pokus o typologické zařazení Nístějky nám bohužel nepomůže k přesnější dataci doby jejího vzniku. Prozatím je nutno spokojit se se zjištěním, že hrad byl založen rozhodně dříve, než je poprvé zmiňován, tedy před rokem 1369, a že zanikl mezi léty 1459 až 1514 po mohutném požáru. Doposud nejsme ovšem schopni určit, jakou podobu měla starší stavba. Výsledky archeologického průzkumu dokládají, že tu již koncem 13. století stával hrad neznámého rozsahu a podoby, přestavěný v kamenný hrad Hynkem z Valdštejna v době kolem roku 1350. Jelikož ovšem o podobě jeho starší fáze nemáme žádné informace a obdobně torzovité znalosti máme rovněž o podobě vrcholně gotického hradu, není možno zpracovat ani rekonstrukci podoby Nístějky v době před zánikem. Několik autorů se o to sice pokusilo, ovšem výsledky,

Obr. 8. Nístějka, zbytky obvodového zdiva věže. Stav na jaře 1977, foto Z. Fišera.

k nimž došli, jsou především díky nedostatku informací velmi rozdílné (srovnej obr. 6).

Z výše podaných výsledků průzkumu písemných pramenů, terénních pozorování a shrnutí závěrů z archeologického průzkumu paláce plyne, že nové poznatky může přinést vlastně jen další archeologický průzkum zbylých částí hradu. Ten by byl v současné době více než žádoucí, neboť hradní zříceniny byly v posledních několika letech opět vážně narušeny. Toto konstatování se týká především zbytku mohutné věže, kterou neznámý *badatel* zbavil přirozeného ochranného *pláště,* tvořeného zeminou a zříceným zdivem, čímž vystavil obnažené a nijak nezajištěné zdivo věže účinkům eroze.

Roku 1999 bylo ve Vysokém nad Jizerou založeno *Sdružení na záchranu hradu Nístějky*, mající mj. za úkol zajistit hradní zříceniny.

Velkým problémem přístupu k záchraně ohrožené památky se ovšem stala skutečnost, že hrad zaujímá území prohlášené za přírodní památku s výskytem velmi vzácné rostliny lopušníku skloněného. Jelikož ta se v bezprostředním okolí věže naštěstí nevyskytuje, mělo koncem léta roku 2001 dojít po zpracování projektu k první etapě její opravy. K jejímu zahájení ovšem nedošlo, neboť majitel hradu, jímž jsou Lesy ČR, došel k názoru, že majitelem Nístějky není. Oprava věže byla proto odložena na rok 2002, na jehož počátku ještě nebyly majetkové vztahy vyřešeny.

Doufejme proto, že ke statickému zajištění torza věže, tj. především k zajištění jejího vnějšího líce a obnově koruny zdiva, bude přikročeno v nejbližší

Obr. 9. Nístějka, pozůstatky hradního paláce. Stav na jaře 1977, foto Z. Fišera.

době, neboť jinak se tento pozoruhodný doklad architektury Nístějky záhy zcela rozpadne.

Poznámky

[1] SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze Království českého.* Díl 10. Boleslavsko. Praha 1895, s. 298-299; týž: *Místopisný slovník historický Království českého.* S. d. (Praha 1908), s. 649.

[2] ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Středověká kolonisace v zemích českých.* České dějiny I/5, Praha 1938, s. 796.

[3] PROFOUS, Antonín: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny.* Díl 3. Praha 1951, s. 228-229.

[4] KAVÁN, Jaroslav: *Příspěvek k datování založení hradu Nístějky.* Zpravodaj Severočeského musea,1955, s. 9-11; dále týž: *Středověké kachle a keramika z hradu Nístějky u Vysokého nad Jizerou.* In: Sborník Severočeského muzea. Historia, 1959, s. 29-50, a týž: *Hrad Nístějka.* Krkonoše 1979, č. 2, s. 18-20.

[5] DURDÍK, Tomáš: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů.* Praha 1999, s. 379-380.

[6] TOMEK, Wácslav Wladivoj: *Registra decimarum papalium čili: Registra desátků papežských z dioecesí Pražské.* Praha 1873, s. 83.

[7] *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim* (dále LC). Sv. 1/1 (ed. TINGL, František Antonín) Praha 1867, s. 14 a 20.

[8] Nálezy jsou dnes uloženy v muzeu ve Vysokém nad Jizerou (tzv. Šaldův výzkum), v Krajském muzeu Liberec (výzkumy J. Kavána) a v Okresním muzeu Českého ráje v Turnově (povrchové sběry P. Pochopa).

[9] LC 1/1, s. 145.

[10] Ještě 1. června 1370 bratři dosazovali k jilemnickému kostelu společně nového faráře, srovnej LC 2, ed. TINGL, F. A., Praha 1868, s. 32.

[11] Tamtéž, s. 8.

[12] Tamtéž, s. 60.

[13] LC 34, ed. EMLER, J., Praha 1879, s. 126.

[14] *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* Díl 1. *Fontes archivi capituli metropol. eccl. Pragensis.* Ed. JENŠOVSKÁ, Věra. Sv. 2. Praha 1971, s. 375, č. 1581.

[15] *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích* (dále AČ) 31, s. 40, č. 10.

[16] Archiv Pražského hradu – Liber erectionum 13, cod. III/9, fol. A 4-4v.

[17] *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae.* 12. díl (1391 – 1399), ed. BRANDL, Vincenc. Brno 1890, s. 455-464, č. 524, zde s. 457.

[18] *Reliquiae tabularum terrae čili Pozůstatky desk zemských Království českého r. 1541 pohořelých* (dále RT), ed. EMLER, J. Díl 2. Praha 1872, s. 23, totéž AČ 2, s. 364-365, č. 115.

[19] LC 5 (1391-1392), ed. TINGL, F. A. Praha 1865, s. 84-85.

[20] Tamtéž, s. 136-137.

[21] AČ 3, s. 472, č. 50.

[22] TADRA, Ferdinand: *Soudní akta konsistoře pražské* (dále SA). Díl 5 (1406-1407). Praha 1899, s. 274-275, č. 1087.

[23] Tamtéž, s. 402-403, č. 383.

[24] RT 1, ed. EMLER, J. Praha 1870, s. 87.

[25] SA 6 (1407-1408), ed. TADRA, F. Praha 1900, s. 245-250, č. 269.

[26] AČ 35, s. 55, č. 96, s. 62, č. 106, s. 130, č. 83, s. 145, č. 107 a jinde (srovnej rejstřík).

[27] RT 2, s. 10.

[28] LC 8-10, ed. EMLER, J. Praha 1889, s. 23.

[29] Tamtéž, s. 75.

[30] AČ 3, s. 507, č. 299, totéž RT 2, s. 236.

[31] Listinu publikoval Šimák, J. V.: *Nejstarší paměti města Dubu.* Časopis společnosti přátel starožitností českých *1,* 1894, s. 73-77, zde s.75-77, pozn. 12.

[32] AČ 2, s. 62-64, č. 12.

[33] AČ 2, s. 67-68, č. 16.

[34] DD 15, fol. 334-334v.

[35] AČ 2, s. 309-313, č. 56, zde s. 310.

[36] AČ 37, s. 233, č. 88, k tomu srovnej AČ 3, s. 568, č. 728.

[37] SÚA – DZV 249, fol. B 23v-24 (chybná foliace, neboť jedno fol. nebylo očíslováno), zápis z roku 1543.

[38] SÚA – DZV 5, fol. B 28-29.

[39] K tomu srovnej, co vypráví A. SEDLÁČEK k polovině 18. věku (*Hrady* 10, c. d., s. 299 dole).

[40] Poplužní dvůr lokalizoval do těchto míst LUKÁŠ, Václav: *Vysoké nad Jizerou. Pohledy do minulosti daleké a nedávné.* Vysoké nad Jizerou 1992, s. 7.

[41] PROFOUS, A., *Místní jména,* c. d., s. 249.

[42] SEDLÁČEK, A., *Hrady* 10, c. d., s. 299, KAVÁN, J., *Středověké kachle,* c. d., s. 48.

[43] *Ottovy Čechy,* díl 12, *Severní Čechy,* sepsal J. V. ŠIMÁK. Praha 1902, s. 188.

[44] Přesná lokalizace ZM 03-41 Semily, 301 mm od východní a 127 mm od severní sekční čáry.

[45] SEDLÁČEK, A., *Hrady* 10, c. d., s. 298-299.

[46] *Ottovy Čechy* 12, c. d., s. 188.

[47] MALÍNSKÝ, P. – KRÁTKÁ, V.: *Hrad Nístějka.* Posel zpod Žalého 6, 1992, s. 6.

[48] K tomu srovnej GABRIEL, František – KNOP, Karel: *K interpretaci džbánovitých objektů na pískovci.* Archaeologia historica, *15,* 1990, s. 261-274.

[49] Autoři děkují za informaci J. Prostředníkovi.
[50] SVOBODA, Ladislav: *O plášťových hradech.* Archaeologia historica, *20,* 1995, s. 355-388, zde zvl. s. 364 a s. 375, obr. 10 B.

Jiří ÚLOVEC – Zdeněk FIŠERA: *Die Burg Nístějka*

Die Ruinen der Burg Nístějka befinden sich vier Kilometer südöstlich von Vysoké nad Jizerou (Hochstadt an der Iser). Die Burg wurde Ende des 13. Jahrhunderts gegründet, die Nachrichten von ihr sind aber wesentlich jünger. Sie wird zum ersten Mal im Jahre 1369 erwähnt, damals gehörte sie Jindřich von Wallenstein. Nach den Wallensteinern hielten Nístějka die Wartenberger, vor dem Jahre 1422 gewannen diese Burg die Herren von Jenštejn. Nach dem Tode von Václav von Jenštejn ging die Burg im Jahre 1459 auf Majnuš von Hryzel über. Danach verschwand Nístějka aus historischen Quellen und im Jahre 1514 wurde sie als *ödes Schloss* erwähnt.

Die Burgruinen breiten sich im östlichen Teil des Stadtkatasters Vysoké nad Jizerou aus. Sie wurde auf dem 150 m langen Felsenvorsprung aufgebaut, der sich südöstlich von dem Gipfel des Dyk-Felsen senkt. Ihre Frontseite schützte ein Querlandengegraben, der teilweise in die Felsensohle behaut wurde. Hinter dem Halbkreistor erstreckte sich der Vorderteil der Nístějka. Heute steht da nur ein Torso eines großen Rundturmes und die Reste der Ringmauer. Andere Bauten gingen spurlos unter.

Die Hinterburg wurde auf einem großen Felsenblockpaar aufgebaut. Der vordere Felsenblock hat einen flachen Gipfel ohne Mauerwerk- oder Mörtelreste. Auf dem hinteren Felsenblock stand früher das Burgschloss, ein längliches Gebäude mit mehreren Stockwerken und Stützpfeilern, von dem nur die Erdgeschossringmauer bewahrt wurde.

Bei der archäologischen Untersuchung der Burg wurden viele Bruchstücke der Gefäße, Kacheln und Metallwerkzeuge entdeckt. Die Funde belegen, dass auf diesem Ort am Ende des 13. Jahrhunderts eine Burg unbekannten Namens gegründet wurde, die in der Zeit um Jahre 1350 die Wallensteiner in die Form umgebaut haben, die sich die Burg bis zu ihrem Untergang zwischen den Jahren 1459 und 1514 enthalten hat.

(Übersetzt von Soňa Jarolímková Římková)

Uvedení františkánů do Turnova

Robert R. Novotný

Turnov byl s řeholními komunitami svázán od svých počátků. Jako první byli kolem poloviny 13. století Markvartici do *města* uvedeni dominikáni, ale jejich konvent u kostela Panny Marie nepřežil (a to doslova) dobytí města Žižkovými husity v roce 1424.[1] Podruhé se v Turnově řeholníci objevili právě před 350 lety a opět se, možná ne náhodou, jednalo o mendikantský řád. O významu františkánů pro celý region lze jen stěží pochybovat, bližšímu pochopení jejich činnosti zejména v 17. a 18. století však brání, kromě v obecném povědomí stále ještě přežívajícího vnímání pobělohorského období v těch nejtemnějších barvách, zcela jednoznačně absence kvalitního a syntetického zpracování především novověkých dějin města.

Domníváme se, že zatímco práce Josefa Vítězslava Šimáka si svoji kvalitu podržela dodnes, po roce 1620 se pro Turnov a jeho okolí nabízí pouze zastaralá a své době vzniku poplatná kniha Justina Václava Práška. Musíme přiznat, že na této tristní situaci má určitý podíl i obtížnější dostupnost turnovských archivních fondů, které zatím nejsou z větší části inventovány. Ale určitě nelze vše svádět na nebohé archiváře, kteří se v rámci svých možností (a často i za jejich hranicemi) snaží již léta probíhajícími pořádacími pracemi tuto komplikaci odstranit. Sypat popel na hlavu by si měli i badatelé, kteří často nedokázali z různých důvodů využít nabízející se pramenné základny. Výsledkem jsou potom více nebo méně povedené *nedodělky*, ať již jde o rámcové studie nebo o zcela nedávný pokus o jakousi syntézu, byť populárně laděnou.[2]

Turnov jako poddanské město nedosáhl až do druhé poloviny 19. století, kdy se stal známějším železničním uzlem, nějakého významnějšího postavení alespoň v zemském měřítku. Přesto by si i díky relativně dobře dochované matérii městských písemností zasloužil důstojnější zpracování novověkých

dějin, oproštěné od nejrůznějších zkreslení, vycházejících dle autorova mínění z mnohdy nezdravého *lokálpatriotismu*, projevujícího se přeceňováním významu města, stejně jako z malé snahy badatelů vytrhnout *turnovský mikrosvět* z jeho katastrálních hranic a zařadit jej do širších souvislostí. Předkládaná studie je možná neskromně zamýšlena jako jedna z řady dalších, které by vznikly nejlépe v širším autorském okruhu a na jejichž základě by se snad mohla v časovém horizontu zhruba deseti let objevit syntéza, důstojně navazující na první díl Šimákových *Příběhů*.[3]

Tento poněkud nezvyklý úvod není samoúčelný, chceme jenom poukázat na neutěšený stav ve zpracování turnovských dějin 17. a 18. století a zdůraznit, že samotné uvedení františkánů do města nelze vytrhávat z kontextu prostorového ani časového.

Přestože Obnovené zřízení zemské (1627, resp. 1628 pro Moravu) postavilo nekatolíky mimo zákon, teprve vestfálský mír umožnil obnovení důsledné rekatolizace v českých zemích. V souladu s císařskými patenty proti jinověrcům se pro ni vyslovily v letech 1649 a 1650 také zemské sněmy. Skutečný stav poměrů měly pomoci zmapovat dva soupisy z roku 1651 – poddaných podle víry a status animarum pražské arcidiecéze. Následně byla v říjnu 1651 vydána instrukce pro další, tentokrát dvoučlennou reformační komisi, která měla působit zejména v krajích (mj. na Hradecku a Boleslavsku), kde byla z hlediska katolické víry situace nejhorší. Vedle stálé snahy o upevnění nebo mnohdy obnovení církevní organizace byla věnována pozornost také misijní činnosti, při které se kromě nejaktivnějších jezuitů uplatňovaly i další v zemi působící řády. A právě mendikanti patřili na tomto poli k nejúspěšnějším.[4]

Turnov patřil jako součást panství Hrubá Skála (Skály, Gross-Skal, Skála) od roku 1635 Maxmiliánovi z Valdštejna, původně designovanému dědici císařského generalissima, vévody frýdlantského a meklenburského, Albrechta Václava Eusebia z Valdštejna.[5] O důvodech, které Maxmiliána vedly právě k výběru františkánů, můžeme jenom spekulovat. V nedalekém Jičíně působili jezuité, jejichž členové jako misionáři nebyli městu a panství neznámí, ve Valdicích kartuziáni a dokonce na valdštejnských panstvích obutí augustiniáni v Bělé pod Bezdězem. Spojitost s dávno zaniklým dominikánským klášterem u P. Marie se nezdá být nijak zřetelnou. Faktem ale zůstává, že v oblasti severovýchodních Čech byl turnovský konvent z františkánských prvním. Důležitou roli jistě sehrála výše finančních nákladů, spojených se založením a dalším zajištěním nového řeholního domu (františkáni patřili k méně náročným), ale vyloučit zřejmě nemůžeme ani vliv Maxmiliánových synů, z nichž hned tři se věnovali kněžské dráze. Bezpochyby nejznámějším je ten nejmladší – Jan Bedřich, druhý biskup hradecký a šestnáctý arcibiskup pražský, vedle kanovníka Albrechta Leopolda by ale v úvahu spíše při-

padal František Augustin, sám sice maltézský rytíř, především však člen družiny arcivévody Leopolda, budoucího císaře a velkého příznivce františkánů. Ovšem mladšímu synovi Ferdinanda III. bylo v té době pouhých deset let.[6]

V roce 1650 se konala za předsednictví generálního komisaře P. Maxentia ab Arco provinciální kapitula františkánů v jihomoravském Znojmě. 24. října přijal nově zvolený provinciál P. Michael Jahn nabídku Maxmiliána hraběte z Valdštejna na uvedení řádu do Turnova. Jakým způsobem tak majitel hruboskalského panství učinil, dosud nevíme, stejně tak jsme nenalezli záznam, který by potvrzoval inzerovaný předchozí souhlas císaře Ferdinanda III. a pražského arcibiskupa Arnošta kardinála Harracha.[7]

První řeholníci se v Turnově objevili v lednu následujícího roku. O jejich počtu se můžeme dohadovat, ale známe jméno jejich prvního představeného (*primus praesidens*) – byl jím P. Antonius Pero.[8] Bratři zřejmě nepřišli pouze *prozkoumávat místo novému klášteru vykázané*, jak psal J. V. Prášek. Dokládá to i typicky květnatou barokní mluvou provedený zápis v kronice, jehož volný překlad uvádíme: *Po příchodu do města Turnova 17. ledna 1651 viděli naši otcové nemalý počet obyvatel, nakažených luteránskou herezí. Pracujíce na této turnovské vinici Páně, čelili naši otcové co nejšlechetněji útokům kořenů zbavených luteránů a nezemdlele šířením víry a veřejným kázáním vyvraceli námitky nejhorších sazenic heretických luteránů. A to do té míry zdárně, že během několika málo let ve městě opět vypučely vinné ratolesti pravé víry. Nejvíce se o to přičinili P. Jeroným Žatecký, český kazatel, P. Ivo Nevřelý a P. Jeroným Lantz. Pročež pro nové obrácence ustanoveno jest při našem kostele arcibratrstvo sv. Františka.*[9]

Misionářům se ve městě stěží dostalo nějakého obzvlášť vřelého přijetí, snad s výjimkou místního děkana, kterým byl již téměř rok P. Pavel Vojtěch Blažejovský.[10] Nijak výstavný nebyl ani samotný Turnov, jehož vzhled dosud hyzdily nezhojené rány po ničivém požáru, kterému během švédské okupace 7. května 1643 padly za oběť kromě 119 domů také např. radnice s částí archivu a farní kostel P. Marie.[11] Dá se předpokládat, že františkáni zpočátku bydleli na faře. V březnu jim přes podporu městské rady a regenta valdštejnských panství Václava Králíka z Brocenberku odmítla prodat nebo alespoň pronajmout svůj blíže neurčený dům v Turnově mladoboleslavská měšťanka Mariana, manželka Jana Zeleného, oba poddaní Albrechta Kapouna ze Svojkova. Později řeholníci využívali domu Václava Čejky (dnes snad čp. 150 v Palackého ulici), jednoho z turnovských emigrantů v lužické Žitavě.[12]

Fundátor Maxmilián z Valdštejna vybral pro budoucí konvent severovýchodní stranu náměstí, ležící tehdy stále ještě v troskách. Smlouvy, kterými 16. března 1651 (prvních sedm) a 5. června téhož roku (zbylé tři) vykoupil grunty *pro vyzdvižení nového kláštera*, jsou mj. zajímavé i z hlediska urba-

nistického rozvoje centra města: *1. Grunt zbořený pustý zůstalý po neb. Jeremiášovi Řešetáři, ležící podle domu Tomáše Lišovského z jedné a spálenýho gruntu Žežulkovského z strany druhé* [...] *2. Grunt zůstalý po neb. Václavovi Žežulkovi* [...] *3. Grunt od Mandaleny Knihařský, kdež zase po ohni chalupa vyzdvižena byla, krz toho stavení toliko s kamením* [...] *4. Grunt vypálený zůstalý po neb. Martinovi Kosaři* [...] *s dobrým dílem kamením* [...] *5. Grunt vypálený zůstalý po neb. Martinovi Kreyslíkovi* [...] *6. Grunt vypálený od Kateřiny Zázvorkové s zahrádkou, s 2 sklepy podzemními* [...] *7. Grunt vypálený zůstalý po neb. Jeremiášovi Šmejkalovi s dobrým dílem kamením* [...] *8. Grunt Anny, manželky Daniele Lychvice* [...] *kdež sobě zase táž držitelkyně gruntu na zdech okolní*[ch] *vnově stavení vyzdvihla, při němž se dva sklepy povrchní, klenutý loch podzemní, obšírná zahrádka a dobrý díl kamení nachází* [...] *9. Grunt zůstalý po neb. Janovi Vorlovi* [...] *při němž se sklep podzemní s jistou částkou kamení a zahrádkou s štěpy a stromy rozličnými nachází* [...] *10. Grunt zůstalý vypálený po neb. Václavovi Mladším Bohdaneckým* [...] *s zahrádkou při něm a dílem kamení.*[13] Ještě v polovině 17. století se tak dá pochybovat o rozsáhlejší kamenné zástavbě dokonce i v případě náměstí a jeho nejbližšího okolí.[14]

Koncem dubna 1651 vrcholily přípravy na oficiální založení konventu při budoucím kostele sv. Františka. Turnov se při té příležitosti zřejmě dočkal své první barokní slavnosti. Již na tomto místě chceme upozornit na skutečnost, že i většina dalších zatím identifikovaných turnovských slavností probíhala do konce první poloviny 18. století v režii františkánů.[15]

Protože J. V. Šimák ve své edici průběh zakládacího aktu dostatečně zpřístupnil,[16] omezíme se pouze na doplnění z církevních pramenů. Do města mířila řada hostů a dva nejvzácnější přijeli již 29. dubna. S plnou mocí svého otce, dlícího u dvora (*qui in servitiis suae Majestatis Caesareae Viennae occupabatur*), to byl Ferdinand Arnošt z Valdštejna, jehož doprovázel P. Rudolf Roder z Felsburku, probošt staroboleslavské kapituly a v brzké době reformační komisař, který zastupoval pražského arcibiskupa. Následujícího dne společně označili místo pro zbudování kláštera a P. Roder nad ním vztyčil řádový kříž (*plantavit Crucem Regularis loci indicem*). V pondělí 1. května 1651, ve svátek sv. Filipa a Jakuba, během slavnostního procesí od kostela P. Marie nejprve posvětil staroboleslavský probošt za účasti mnoha věřících (*coram maxima multitudine hominum*) základní kámen a Ferdinand Arnošt z Valdštejna jej následně jménem svého otce a fundátora položil společně se stříbrnými mincemi na určené místo (*ipse lapis in fundamenta versus forum positus est*). Mezi přítomnými byli z duchovenstva např. P. Antonius Pero, P. Jeroným Žatecký a dalších 12 františkánů, děkani turnovský P. Blažejovský, hradišťský P. Edmund Havlík a sobotecký P. Jakub Zotimus. Šlechta byla

zastoupena Albrechtem Maxmiliánem hrabětem Desfours, majitelem panství Malá Skála, a Barborou Markétou Desfours na Rohozci, v Semilech a Sloupně; účastnili se i regent Václav Králík, purkrabí Jan Radvánovský a Václav Čupík a samozřejmě městská rada na čele s primátorem Janem Vodsloněm.[17]

Po slavnostních okamžicích nastaly opět dny všední. Kromě předpokládaného dohledu na počínající stavbu nového konventu se františkáni vrátili ke svému hlavnímu úkolu – obracení většiny nekatolického obyvatelstva na pravou víru. Přestože se nacházíme v předstatistickém období, kde bývá spoléhání se na číselné údaje velice ošidné, nabízejí se nám pro bližší poznání tehdejších konfesijních poměrů ve městě a jeho okolí hned dva současné výše zmíněné prameny – status animarum a soupis poddaných podle víry.[18]

Jedním z nedostatků obou soupisů je skutečnost, že zachycují místní obyvatelstvo až od určitého věku – jedenácti let u poddaných a s největší pravděpodobností také u stavu duší. Domníváme se, že se pro naše účely nedopustíme příliš velkého prohřešku, když k počtu uváděných osob připočteme 30 %, abychom dostali hrubý odhad celkového osazenstva města.[19] V případě soupisu poddaných získáme asi 980 obyvatel, u církevních seznamů dojdeme k přibližnému číslu 910. Snad si můžeme dovolit konstatovat, že celkem žilo v Turnově v roce 1651 kolem 1 000 obyvatel.[20]

Soupis poddaných, dokončený 30. června 1651, vykazuje 755 osob starších jedenácti let,[21] z nichž 241 se hlásilo ke katolickému (31,92 %) a 513 k nekatolickému vyznání (67,95 %). U jedné osoby (oněch chybějících 0,13 %) není v pramenu konfese určena. Z nekatolíků potom u 224 osob (29,66 % z celkem vykazovaných a 43,66 % z jinověrců) neměla být naděje na obrácení na katolickou víru. Je zajímavé, že těchto ortodoxních protestantů bylo v poměru více mezi majetnějšími měšťany, konkrétně mezi těmi, kteří jsou zaznamenáni jako *starší obce*, *správcové nad špitálem*[22] a *tito sousedé s nájemníky poznamenáni, kterým domy při ruině města ke zkáze nepřišly*. Klasickou výjimkou potvrzující toto pravidlo jsou podruhové *v domci po nebožtíku Václavovi Smicheusovi*, kteří vesměs nepřipouštěli možnost své konverze.

Za zaznamenání stojí i skutečnost, že ze 46 osob v rodinách, jejichž hospodáři zastávali *ouřad konšelský*,[23] bylo jenom 15 katolíků; z konšelů samotných pět (primátor Jan Vodsloň, Simeon Střelecký, Mikuláš Matucha, Martin Košťál a Adam Tomášek) a z jejich manželek pouhé tři (protestantkou byla paní primátorová, stejně jako obě děti, a také Kateřina Tomášková).[24]

Status animarum eviduje 701 osob, nekatolíků 393 (56,06 %) a 308 vyzpovídaných. Poměrně malé diference obou celkových součtů osob by mohly svědčit o tom, že v případě Turnova status animarum nezachycuje farnost, ale město, a současně můžeme předpokládat podobnou dolní věkovou hranici evidovaných, jako u soupisu poddaných.[25]

Analýza obou pramenů není zdaleka úplná, na druhou stranu ale pomůže dokreslit konfesijní poměry turnovské *vinice Páně*, která příchodem františkánů dostala nové a jistě i obratné vinaře.

Zcela jasně byly v listopadu 1652 řeholníkům jejich úkoly stanoveny přípisem úřadujícího provinciála P. Michaela Jahna. Představený české provincie formuloval turnovskému konventu jeho povinnosti (*sequentem obligationem dedit*) v šesti bodech:[26]

1. dnem i nocí konat na věčné časy bohoslužby podle ritu římskokatolické církve;

2. s Boží pomocí se horlivě přičiňovat, aby bylo město konečně přivedeno od škodlivého luteránského kacířství ke světlu pravé samospasitelné křesťanské víry, a sice prostřednictvím učení, kázání, vyučování náboženství a dobrým příkladem je při ní udržet;[27]

3. na věčné časy denně sloužit mši za rodinu zakladatelů;

4. se stanovuje bohoslužebný řád pro všední dny;

5. byly určeny modlitby a zádušní mše za fundátora a jeho rodinu, včetně výročních dní jejich úmrtí (*soll alsobald die Vigilia Defunctorum gebettet, Dies obitus, wie auch folgende Septimus, trigesimus et Anniversarius, wie es das Romanische Missal ausweißet, gehalten werden*), navíc má celá provincie odsloužit 300 zádušních mší za věčný klid a věčné světlo pro zakladatele kláštera;

6. mocí svého úřadu P. Jahn prosí Boha o přízeň pro hraběcí rod, nabízí Valdštejnům členství v náboženském bratrstvu (*zu unserer Confraternität im Leben und Todt an und aufnehmen*) a slibuje za své spolubratry a sestry dodržování všech předepsaných úkonů a řádových regulí.

Na provinční kongregaci, konané začátkem října 1652 v pražském konventu u Panny Marie Sněžné, byl představeným nového turnovského domu jmenován P. Vitalis Hofrichter, jeho zástupcem P. Jeroným Lantz.[28] Již následujícího roku se pokoušel P. Hofrichter pro budovaný klášter zajistit zvon z děkanského kostela sv. Mikuláše, neboť *vlastně hlas a zvuk klášterní má*.[29] Řeholníci vedle misijní činností vypomáhali také v duchovní správě v okolí, jak dosvědčuje relace mladoboleslavského vikáře Minczera pro arcibiskupskou konzistoř, týkající se bohoslužeb vedených františkány v mnichovohradišťské farnosti.[30]

V září 1653 byl na provinciální kapitule v jindřichovohradeckém konventu u sv. Kateřiny za předsednictví rakouského generálního komisaře P. Jiljího Schissela zvolen novým představeným českých observantů P. Konstantin Dubský, *Bohemus Nobilis de Duba*. V čele turnovských řeholníků stanul s titulem protokvardiána P. Jeroným Žatecký, jeho střídníkem byl ustanoven P. Ivo Nevřelý.[31]

Maxmilián z Valdštejna věnoval svým dominiím, byť i vzhledem k vlastní přítomnosti u císařského dvora samozřejmě prostřednictvím vrchnostenské správy, stálou pozornost. Dokladem jeho péče jsou mj. nové soudní artikule, datované Josefem Kalouskem lety 1651 – 1654, předpisující ve čtyřiceti bodech *všechněm lidem poddaným...za jisté pravidlo, jak by ste se v čem chovati, čeho následovati aneb zase vystříhati a varovati věděli a měli*. Úvodní tři artikuly byly v souladu s probíhající rekatolizací a následným místodržitelským patentem o svěcení nedělí a svátků zaměřeny na podporu katolické církve.[32] V tomto duchu snad proběhla v neděli 6. 7. 1653, možná záměrně v památný den upálení M. Jana Husa, další slavnost, tentokrát i se střelbou *pro dokonalejší všeho obecenství radost*, jako díkuvzdání za volbu tehdejšího následníka císařského trůnu Ferdinanda IV. za římského krále.[33]

Stavba konventu spěla v roce 1655 ke zdárnému konci a neohrozilo ji ani úmrtí (v sobotu 20. února) jeho zakladatele ve Vídni. Týden před svou smrtí pamatoval Maxmilián z Valdštejna kromě rozdělení majetku mezi syny v poslední vůli i na turnovské františkány.[34] Třináctým bodem *poručeno jest* Ferdinandovi Arnoštovi, jeho potomkům i bratrům *na vyzdvižení kláštera františkánského v Turnově starost a inspecti držeti, jako nicméněji aby oni duchovní náležitou almužnou na všeckny časy zaopatřeni a ujištěni byli*, k čemuž měly mimo důchodů ze statku Nudvojovice přispívat i úroky z dluhu Mikuláše hraběte Desfourse, zejména když by *z dopuštění Božího skrze povětří aneb zlití vod (čemuž velice poddaný jest) jaká škoda se státi jměla*.[35] Ferdinand Arnošt a *jeden každý z pánův bratrův* měli dbát vedle *k nynějšímu ještě trvajícímu stavení vydání* také na *vyzdvižení oltářův, zaopatření ornátův, paramenten a utensilibus kláštera*.[36]

Zřejmě v červnu byla nad sanktusníkem kostela vztyčena mistrem tesařským Martinem Basselem (Bašelem, Paškem) makovice s křížem, možná za přítomnosti druhého fundátora, jemuž *zde na rathouze dne 8. Junii léta 1655 slib od celé obce jest ... se stal*.[37] Následujícího roku byl kostel, *mající zdéli 43 loktů v zemi užívaných, v šíři 20 loktů a při pohledu z náměstí k západu se dvěma zvony,* dostavěn.[38] Současně byla dokončena i výstavba samotného kláštera. Nevelký konvent čtvercové dispozice (*figura conventus est quadra, exiguae longitudinis et latitudinis*) sousedil na severní straně s obytnými domy, na východní se rozkládala zdmi obehnaná zahrada s přilehlou štěpnicí. Druhý fundátor dokonce nechal pro potřeby řeholníků vystavět vodovod. Pramen vyvěral v pravém rohu východní strany zahrady, odkud byla voda zřejmě ve žlabech svedena přes nádrž pro živé ryby (*vivarium piscium in medio horti situm*) do kuchyně a dále již vedla pod zemí jedna větev za kostel sv. Mikuláše, pod kterým ústila do úvozu (*post Ecclesiam S. Nicolai ad inferiorem plateolam in cavam viam demergitur*). Druhá část pomáhala svádět

i dešťovou vodu a směřovala od ambitu opět podzemními kanály západně středem náměstí někam do prostoru Hluboké ulice a bývalé Hradišťské brány (*ex ambitu Monasterii occidentali, per medium fori subterraneus currens usque ad plateam, quae ducit Hradistium*).[39]

Přípravy na slavnostní vysvěcení byly narušeny náhlým úmrtím Ferdinanda Arnošta z Valdštejna v květnu 1656. Na rozdíl od svého otce, pohřbeného ve Vídni, měl spočinout v nové rodinné hrobce právě zbudovaného kostela sv. Františka v Turnově.

Okázalé několikadenní slavnosti, konané na přelomu února a března 1657 za účasti třináctého arcibiskupa pražského Arnošta Vojtěcha kardinála z Harrachu, přiblížil mj. ve své edici J. V. Šimák, soustředíme se tedy opět pouze na postižení některých zajímavých momentů, spjatých především s hlavním úkolem turnovských františkánů – rekatolizací města a regionu.[40]

V neděli 25. února vysvětil kardinál Harrach, mj. za přítomnosti Maxmiliánovy vdovy hraběnky Marie Eleonory z Valdštejna, provinciála P. Jiljího Polleina, kvardiána P. Jeronýma Lantze nebo reformačního komisaře P. Rodera z Felsburku kostel se třemi oltáři – velkým Narození Páně a dvěma menšími, na evangelijní straně zasvěceném sv. Františku, na epištolní potom sv. Antonínu Paduánskému. Následujícího dne bylo v kryptě pohřbeno tělo druhého zakladatele kláštera.[41] Během slavnostních bohoslužeb bylo v příštích dnech biřmováno v kostelech Panny Marie a sv. Františka *množství lidu*. Řeholníci uvádějí, že 28. února přijalo po mši svaté od samotného kardinála Harracha svátost biřmování 20 a následujícího dne údajně více než 500 osob.[42]

I když vezmeme v úvahu možné nadsazení počtu uváděných kajícníků a připustíme velice pravděpodobnou účast venkovských návštěvníků z okolí (minimálně z vikariátu), překračuje údaj o množství biřmovaných výrazně počet katolíků ve městě v soupisu poddaných podle víry z roku 1651. Můžeme samozřejmě pochybovat o hloubce konverze mnoha *novokatolíků* a těžko ji kdy dokážeme z dochovaných pramenů postihnout. Spíše bychom asi měli mluvit o schopnosti přizpůsobit se nové náboženské doktríně, uplatňované zeměpanskou, církevní i vrchnostenskou správou. Na druhou stranu ovšem dosud nemáme pro Turnovsko poloviny 17. století žádný doklad o extrémně násilném postupu vůči jinověrcům, jak jej za pomoci notně pokulhávající analogie s východočeským Opočnem připouštěl J. V. Prášek.[43] Domníváme se, že výrazný podíl turnovských řeholníků na relativně klidném průběhu rekatolizace je těžko zpochybnitelný. Přímo v Turnově se nám nabízí jeden příklad za všechny, svědčící snad i o výše zmíněné opravdovosti přestupu ke katolické víře. Bezesporu nejznámějším turnovským františkánem 17. století byl místní rodák P. Jindřich Labe. Jeho rodiče Jeremiáš a Zuzana byli v soupise z roku 1651 vykázáni jako nekatolíci, nepřipouštějící možnost své konverze. A v roce

1668 vstupuje jejich osmnáctiletý syn do noviciátu. Můžeme pouze spekulovat, zda tato *oběť* byla výrazem upřímné zbožnosti rodičů nebo nutným doložením pravověrnosti, nota bene když byl Jeremiáš Labe členem městské rady.[44]

Již bylo řečeno, že vedle misijní činnosti se řeholníci podíleli také na obnově duchovní správy. Ne vždy se tak dělo k libosti světského kléru a dá se předpokládat, že právě odmítání františkánské výpomoci bylo, kromě zjevné snahy o odstranění nevítané konkurence, odčerpávající např. štolové poplatky, výrazem postupující rekonstrukce farního systému.[45] Turnovský děkan se ale v této době pomoci observantů nezříkal. Před svým odjezdem kardinál Harrach *kalichy i z okolních far a kostelův, byvše všechny sem snešeny, posvětiti ráčil* a navíc od něho získal děkan Blažejovský svolení k znovuvysvěcení kostelů a kaplí ve svém obvodu, ještě v nedávné minulosti využívaných nekatolickými duchovními (*J. Eminence jemu dovolení dáti ráčil, aby mohl takové chrámy Páně s tou zbejvající posvěcenou vodou, jenž se jmenuje aqua gregoriana, zase reconsilirovati*). Nápomocni mu byli právě turnovští františkáni, *kteříž také při takovém reconsilirování těch kostelův zde v městě Turnově i při všech vejš jmenovaných kostelův i kapliček k děkanství turnovskému tehdáž náležejících z nich někteří přítomni býti ráčili.*[46] Svou roli v rekatolizačním úsilí sehrálo záhy po jejich příchodu do města řeholníky založené opaskové arcibratrstvo sv. Františka, bez zjevných problémů fungující vedle staršího literátského kůru.[47]

Na vedoucích postech se u dalších vysazovaných klášterů v Čechách objevili osvědčení *otcové zakladatelé* turnovského konventu. Již v roce 1656 působil ve Slaném jako představený (*praesidens*) tamního domu P. Pero a koncem následujícího roku jej v této funkci vystřídal P. Žatecký. Do Hájku u Prahy asi v roce 1661 odešel bývalý turnovský kvardián P. Chrýsostomus Wittemberský.[48]

Symbolickou tečkou za uvedením františkánů do Turnova bylo stanovení almužny, určené k jejich zabezpečení, učiněné 23. května 1657 *poručnicí nad statky a sirotky pozůstalými po dobré paměti Vysoce Urozeném panu panu Ferdinandovi Arnoštovi, Svaté říše římské hraběti z Valdštejna* Marií Eleonorou, rozenou z Rottalu. Dvanáct řeholníků mělo k celoroční výživě dostávat následující deputát v naturáliích:[49] *žita*[50] *52 korců; piva 52 sudy; vína pro sakristii 4 vědra; masa hovězího, telecího a skopového každého téhodne, vymíníce 2 posty, jeden od Všech svatých až do Vánoc a druhý obyčejný, přijde k poražení*[51] *14 téhodnův a 5 dní, zůstane 37 téhodnův a 2 dny po 120 librách, anebo počítaje každou libru po 2 $^{1}/_{2}$ krejcarech tak, jakž se nyní nejpěknější maso hovězí, telecí a skopové prodává; másla 240 liber; kaprů 4 centnéře; štik 2 centnéře; drůbeže*[52] *1 centnéř; dříví 200 sáhů; houní semel pro semper 30;*[53] *sukna*

karaže[54] *2 postavy, anebo za každý postav 20 říšských zlatých; soli 2 bečky; loje 2 kameny.* Hraběnka si však ponechala právo na změnu, pokud by *se jich takový počet nenacházelo a skrze to službami církevními panu děkanu turnovskému nápomocni býti nechtěli, anebo nemohli.* V dalších letech (např. 1674 nebo po roce 1722) Valdštejnové almužnu upravovali.[55] Fundace a nadání dalších dobrodinců, většinou z řad měšťanstva a duchovních, byly konventu připisovány od 80. let 17. století. Obvod pro sbírku almužny stanovil provinciál P. Antonín Vilém Brouček turnovským františkánům v roce 1673.[56]

❑

V rámci projektu *Deum et musas laudamus (Svět baroka v Českém ráji a západním Podkrkonoší)*, jednoho z doprovodných programů pražské výstavy *Sláva barokní Čechie*, připomnělo turnovské muzeum 350. výročí uvedení františkánů do města celosezónní výstavou. Tato jistě ne zcela vyčerpávající studie je pokusem o přiložení dalšího kamínku do vznikající mozaiky, která by snad mohla v blízké budoucnosti osvětlit dosud opomíjenou novodobou historii Turnova. Jsme sice na samém počátku badatelského výzkumu, nicméně již nyní můžeme konstatovat, že se františkáni nesmazatelně zapsali do dějin celého regionu.[57]

Poznámky

[1] K turnovským klášterům nejnověji VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie českých klášterů.* Praha 1998, s. 679 (dominikánský konvent u kostela Panny Marie) a s. 679-680 (františkánský konvent u kostela sv. Františka z Assisi), zde také uvedena další literatura. Dále jen *Encyklopedie klášterů.*
O podílu sv. Zdislavy na příchodu dominikánů do Turnova se zatím můžeme pouze dohadovat, zajímavější je dle autorova názoru poznámka Jiřího Kejře, který usídlení žebravých řádů považuje za typický znak existence města. Přitom však právě na příkladech Turnova a nedalekého Jablonného v Podještědí připouští *anomálie, když byly založeny kláštery v místech, která ještě svého městského zřízení nedosáhla,* srovnej KEJŘ, Jiří: *Vznik městského zřízení v českých zemích.* Praha 1998, s. 36 (pozn. 136), případně s. 268 (pozn. 11). Jistě podnět k zamyšlení pro medievalisty, zda naposledy Janem Prostředníkem zmiňovaný přesun sídel do prostoru budoucího jádra rodícího se města nesouvisel více než se dosud připouští s tehdy založeným dominikánským klášterem. Srovnej PROSTŘEDNÍK, Jan: *Pravěké a středověké osídlení Turnova ve světle archeologických nálezů.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší (dále jen ZČRP). Sv. 13. Semily 2000, s. 7-49, zejména s. 11-23.
K zániku konventu u Panny Marie mj. PEKAŘ, Josef: *Žižka a jeho doba.* Díl 1. – 4. Praha 1992, zejména s. 244-245 ve 3. dílu; také ŠMAHEL, František: *Husitská revoluce.* Díl 3. Kronika válečných let. Praha 1993[1], s. 150.

[2] Pro starší období zůstává nepřekonanou, byť logicky drobně korigovanou, práce ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Příběhy města Turnova nad Jizerou.* Díl 1. Turnov 1903. Dále jen: *Příběhy.* Do současnosti kdysi dovedl svoji syntézu PRÁŠEK, Justin Václav: *Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště.* Turnov 1879. Dále jen: Prášek. Přes jistě upřímnou snahu se v ní autor dopustil řady zkreslení, která se, bohužel, pilným opisováním přenášejí dodnes.
Trochu nepochopitelně se z literatury vážící se k Turnovu pouze na Práška spoléhala Lidmila Franková, rozená Dědková, která z něho čerpala dle autorova názoru více než z dochovaných archiválií (zcela opominuty zůstaly třeba centrální fondy, které jsou pro popisovaný spor veli-

ce důležité), srovnej DĚDKOVÁ, Lidmila: *Ochranná municipální města v Čechách (Studie o vývoji a postavení poddanských měst a jejich správy po Bílé hoře).* In: Sborník archivních prací (dále jen SAP), *28*, 1978, s. 292-353, k Turnovu zejména s. 294-303, 329-330 a 345. Přestože ve studii najdeme řadu cenných postřehů, autorka se bohužel nevyhnula přehmatům, když např. přeceňuje, možná i díky Práškově chybné interpretaci, šlikovské privilegium z roku 1613 (v poznámkovém aparátu není dokonce zmíněna ani Šimákova edice *Privilegia města Turnova.* In: Třetí zpráva musea turnovského za léta 1893 – 1896. Turnov 1897, s. 1-64, konkrétně s. 39-47 s důležitou poznámkou na s. 40). Nelze souhlasit ani s jejím závěrem (mimochodem téměř doslova opsaným od J. V. Práška), že se *tímto privilegiem Turnov stal svobodným městem, lišícím se od měst královských pouze tím, že neměl právo účastnit se sněmu a že vrchnost vykonávala ochranu, kterou prakticky ve městech královských vykonával král prostřednictvím svých úředníků* (s. 296). Musíme připomenout, že privilegium se vztahovalo pouze na svijanskou, a tedy menší část města, ostatně tento fakt je v něm samotném několikrát zdůrazněn. Názorně např. MARAT, F.: *Soupis poplatnictva čtrnácti krajův království Českého z roku 1603.* In: Věstník Královské české společnosti nauk (dále jen VKČSN) – třída filosoficko-historicko-jazykozpytná. Ročník 1898. Praha 1899, s. 1-129; konkrétně s. 15-16, kde pro část Anny Kateřiny Vartenberské ze Smiřic a na Svijanech uvedeno 401 poddaných, kdežto Karel z Vartenberka na Rohozci a Skále vykazoval 746 poddaných. Práškovu interpretaci koriguje už Šimák, srovnej *Příběhy*, zejména s. 112-113.

V dalších berních soupisech jsou již uváděny součty usedlých z celých panství, srovnej SEDLÁČEK, August: *Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné.* In: Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften vom Jahre 1869. 6. část, 3. svazek. Praha 1870, s. 1-3. Také SOkA Semily, Sbírka rukopisů, rkp. 119, Soupis berně zemské za vlády direktorů z let 1618 – 1619, pag. 2, 7. Edice viz PEŠÁK, Václav: *Berní rejstříky z roku 1544 a 1620.* Praha 1953, zejm. s. 43-46. Aplikovat platnost šlikovského privilegia na celý Turnov je nešťastné a hodnotu studie pro naše účely výrazně snižuje.

Ještě smutnější a méně pochopitelná je skutečnost, že v podobném duchu autorka publikuje o plných 17, resp. 18 let později, viz FRANKOVÁ, Lidmila: *Poddanství a jeden ze způsobů jeho likvidace (municipální ochranná města).* In: Poddanská města v systému patrimoniální správy. Ústí nad Orlicí 1996, s. 11-18. S odvoláním se na svou výše uvedenou studii, příspěvek ve sborníku referátů z mezinárodní konference ze září 1979, srovnej DĚDKOVÁ, Lidmila: *Problematika právního základu tzv. municipálních měst v Čechách.* In: Městské právo v 16. – 18. století v Evropě. Praha 1982, s. 35-40, a samozřejmě opět Práška mj. tvrdí, že (Johanka z Krajku) *dala Turnovu privilegia, stavějící toto město téměř na roveň měst královských* (s. 12) nebo dále především na příkladu turnovského sporu s Valdštejny (s. 13-14) na počátku 18. století dokazuje *cynismus, někdy až krutost* vztahu *vrchnostenské garnitury domácí katolické či pokatoličtěné šlechty, nebo nově usazených vrchností* ke svým městům. Bezpochyby nebyly tyto vztahy ideální, nicméně nepokládám takové černobílé vnímání za šťastné a domnívám se, že je nutné přistupovat ke každému případu zvlášť s využitím co nejširší pramenné základny. Podotýkám, že také Krajířům patřila pouze část města (např. *Příběhy*, s. 63, pozn. 3, ale i následující pasáže o prvním sjednocení města) a o vztahu Valdštejnů k městu svědčí snadno dostupná privilegia (srovnej citovanou edici např. s. 50-52 o propůjčení pivovaru v r. 1677 nebo s. 52-53 z r. 1700 o odpuštění poloviny *peněžitých a obilných ourokův, neboližto stálých dědičných gruntovních platův*), která byť byla i dobře zaplacena, svědčí o logické snaze pomoci městu, ze kterého plynuly stálé příjmy, v krizových situacích. Každopádně je nutné tuto otázku zpracovat znovu a důkladněji, než učinila kolegyně Dědková.

Zatím posledním pokusem o přehled turnovských dějin je populárně laděná práce COGAN, Miroslav – JAKOUBĚ, Bohumil: *Turnov. Český ráj.* Turnov 2001, zatížená bohužel množstvím nepřesností i vyložených omylů.

[3] Pro pokračování turnovských dějin může být využito kromě rukopisu *Turnov za války třicetileté.* Turnov b. d. (Okresní muzeum Českého ráje Turnov, Osobní pozůstalost J. V. Šimáka [dále jen OMČR Turnov], inv. č. P JVŠ-353; srovnej Státní okresní archiv Semily, Sbírka rukopisů, rkp. 8), zamýšleného Šimákem jako třetí kniha prvního dílu jeho *Příběhů*, např. nové studie zaměřené na počátky průmyslového podnikání, srovnej NAVRÁTIL, Ivo: *Tiskárny kartounů v Turnově v první polovině 19. století.* In: Sborník prací východočeských archivů. Sv. 8. Zámrsk 2000, s. 117-147; nebo dalších prací z posledního desetiletí, publikovaných zejména ve sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší, jmenujme alespoň LENDEROVÁ, Milena: *Turnovská městská škola v letech 1772 – 1870.* In: ZČRP, *4*, Bystrá nad Jizerou 1991, s. 19-31; HAMÁČKOVÁ, Vlastimila: *Židovský hřbitov v Turnově.* Ibidem, s. 7-18; SLAVÍK, Jiří: *Turnovská radnice v letech 1526 - 1993.* In: ZČRP, *7*, Bystrá nad Jizerou 1994, s. 29-49. Slibně vypadá i Janem Boháčkem na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy Praha dokončovaná diplomová práce, detailně se zabývající sporem turnovského městského zastupitelstva s valdštejnskou vrch-

ností, a to na základě pramenů dostupných v českých archivech.

Je těžko myslitelné, že by budoucí syntéza v jednom svazku obsáhla dějiny města od 17. století do současnosti, reálnější se jeví představa zatím o dvou dílech do roku 1850, kdy by dělítkem byly josefínské reformy.

4 Politickému vývoji a rekatolizačnímu úsilí pobělohorského období byla v minulosti věnována poměrně značná pozornost. Nebylo by účelné uvádět na tomto místě nějakou obsáhlou bibliografii, spokojíme se pouze s připomenutím těch prací, které byly využity i pro tuto studii. Z dnes již klasických děl jmenujme alespoň REZEK, Antonín: *Dějiny Čech a Moravy nové doby. Od míru Westfálského až do smrti císaře Ferdinanda III. (1648 – 1657).* Praha 1892; KRÁSL, František: *Arnošt hrabě Harrach.* Praha 1886; BÍLEK, Tomáš Václav (?): *Reformace katolická neboli obnovení náboženství katolického v Království českém po bitvě bělohorské.* Praha 1892; z novějších potom ČÁŇOVÁ, Eliška: *Status animarum pražské arcidiecéze z roku 1651.* In: SAP, *29*, 1979, s. 20-55; táž: *Rekatolizace severních Čech.* In: Sborník příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severních Čechách. Praha 1980, s. 9-42, zvláště s. 27 a n.; táž: *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech (1620 – 1671).* In: SAP, *35*, 1985, s. 486-557, zejména s. 544-551; či velice podnětná studie Veroniky SEMERÁDOVÉ: *Vizitační písemnosti Čech 17. století (farní kostely a farní klérus pražské arcidiecéze v letech 1623 – 1694).* In: SAP, *47*, 1997, s. 125-202.

Pro Turnov a okolí se můžeme z výše naznačených důvodů spolehnout zřejmě pouze na Šimáka, který systematicky zpracovával tehdy dostupnou pramennou základnu. Na zhodnocení tak stále čeká např. ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary turnovské z let 1620 – 1696.* In: VKČSN (třída filosoficko-historicko-jazykozpytná). Ročník 1910. Praha 1910 (dále jen *Listář fary*); týž: *Listář k dějinám školství na Turnovsku.* Turnov 1908, zejména s. 25-47. V nejbližší budoucnosti chceme naše badatelské úsilí zaměřit právě tímto směrem, kdy se kromě rekatolizace regionu (mimo centrálních fondů bude nezbytné nahlédnout také do písemností uložených v drážďanském Hauptstaatsarchivu, což naposledy potvrzuje skvělá edice BOBKOVÁ, Lenka: *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621 – 1639.* Praha 1999), a to i v souvislosti s pokračujícím výzkumem působení františkánů, přímo nabízí několik zajímavých tematických okruhů (náboženská bratrstva, spor konventu s děkanem o vedení bohoslužeb mj. na Valdštejně ve 30. letech 18. století, barokní festivity atd.). Navíc kolega ze semilského archivu Pavel Jakubec jistě zúročí výsledky dlouhodobého výzkumu života nejenom turnovské židovské komunity.

5 K definitivnímu spojení Turnova pod jednou vrchností došlo v roce 1623 díky koupi panství Hrubý Rohozec Albrechtem z Valdštejna jako konfiskátu po Janovi Jiřím z Vartenberka, kdy byl čtvrtý díl města připojen k panství Hrubá Skála. Srovnej BÍLEK, Tomáš Václav (?): *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618.* Díly 1-2. Praha 1882 – 1883, konkrétně např. s. 803 nebo s. 844. K dědičnému postoupení hruboskalského panství Maxmiliánovi ibidem, s. 776-777; nověji, především však s důrazem na další državy v mladoboleslavském okrese BUDIL, Vladimír: *Valdštejnové na Boleslavsku (Příspěvek k dějinám velkostatku v druhé polovině 17. století.).* In: Boleslavica 68. Praha 1969, s. 47-48; HORÁČKOVÁ, Svatava: *Správa valdštejnských statků na Mnichovohradišťsku v druhé polovině 17. století.* In: SAP, *33*, 1983, s. 390-392. Ibidem i příbuzenský vztah obou Valdštejnů, srovnej JANÁČEK, Josef: *Valdštejn a jeho doba.* Praha 1978, např. s. 17 (rozrod potomků Jana z Valdštejna na Hořicích) nebo s. 537.

6 K zmiňovaným klášterním komunitám srovnej např. *Encyklopedie klášterů,* s. 268-272 (Jičín), s. 683-685 (Valdice), s. 171-173 (Bělá pod Bezdězem). Ibidem na s. 685 zmíněn neúspěšný pokus o založení františkánského konventu ve Veliši v roce 1628. Vznik konventu Neposkvrněného Početí P. Marie v Hostinném byl provinciální kapitulou schválen v roce 1666 (ibidem, s. 232-234), hejnického u kostela Navštívení P. Marie v roce 1691 (ibidem, s. 225-227)..

Ke vztahu císaře Leopolda k františkánům naposledy dnes zřejmě největší znalec řádu Martin Elbel, odborný asistent na Katedře historie FF UP Olomouc, srovnej ELBEL, Martin: *Bohemia Franciscana (Františkánský řád a jeho působení v českých zemích 17. a 18. století).* Olomouc 2001, zejména s. 63 nebo s. 34. (Dále jen: Elbel.) Tato původně disertační práce je výbornou pomůckou všem případným zájemcům o františkánský řád, mj. díky komentovanému seznamu pramenů a literatury. O přízni, které se české provincii od císaře Leopolda I. dostalo, snad nejvýmluvněji svědčí soudobá rytina, srovnej např. VLNAS, Vít: *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka.* Praha - Litomyšl 2001, s. 6.

K Maxmiliánově rodině např. HORÁČKOVÁ, Svatava: op. cit., s. 392-393.

7 Podklady jsme čerpali především ze dvou dosud málo využitých pramenů – Archivu provincialátu a konventu františkánů v Praze, uloženého ve Státním ústředním archivu v Praze (dále jen SÚA, ŘF Praha) a z archivu samotného turnovského konventu ve Státním oblastním archivu v Zámrsku (dále jen SObA, ŘF Turnov). Nejenom vzhledem k rozsáhlosti dochovaných písemností je naše bádání na samém počátku, tato studie je potom jeho prvním výstupem cíleným na krátké období zhruba sedmi let a těžko může dát uspo-

kojivou odpověď na všechny otázky, které s působením františkánů v Turnově souvisí.

O jednání znojemské kapituly a následném příchodu františkánů mj. Prášek, s. 176 a n., bohužel opět s řadou nepřesností (mimochodem tehdejšího turnovského děkana mylně uvádí jako P. Blažnovského, přičemž v poznámce zdůvodňuje nejasnosti v písemných podobách jeho jména s tím, že ve františkánské kronice *sluje Plačovský* – pohled do zmíněného pramenu dá za pravdu profesoru Šimákovi, který velice diplomaticky naznačoval, že Prášek byl s paleografií poněkud *na štíru*).

Nejpodrobněji o Maxmiliánově žádosti a znojemském jednání v kronice turnovského konventu, v pořadí zřejmě třetí, založené dle chronogramu roku 1747 a zpětně dopsané minimálně z předešlého ohořelého svazku z let 1731 – 1746 (sign. B-18), srovnej: SObA Zámrsk, ŘF Turnov, sign. B-59, Archivum conventus Turnoviensis Fratrum Minorum S. P. Francisci Reformatorum Provinciae Bohemiae S. Wenceslai D. et M. etc. (dále jen Kronika), pag. 5-6. Shodné zápisy, zřejmě sloužící pro další pare kroniky, najdeme např. v SObA Zámrsk, ŘF Turnov, sign. C-I Fundatio conventus; srovnej i SÚA, ŘF Praha, kart. 160, inv. č. 2864; případně SANNIG, Bernhard: *Chronica de origine et constitutione Provinciae Bohemiae Ordinis Fratrum Minorum S. Francisci Reformatorum et ejusdem conventuum* (dále jen Sannig), ibidem, kn. 17 (dalšími stejnopisy by měly být kn. 20 a 21), fol. 70v; velmi podobně též WRBCZANSKY, Severinus: *Nucleus Minoriticus, seu vera, et sincera Relatio Originis, et Progressus Provinciae Bohemiae, Conventuum, et Residentiarum, Fratrum, et Sororum Sancti-Monialisum etc.* (Vetero-Pragae 1746), ibidem, kn. 22 (dále jen Wrbczansky), s. 245. Nadále budeme citovat především výše zmíněnou kroniku.

Nepravděpodobnou se zdá být domněnka, že výstavba konventu snad probíhala již od října 1650, srovnej *Encyklopedie klášterů*, s. 679.

[8] Kronika, pag. 6, 223; jmenování P. Pera pag. 259. Srovnej SÚA, ŘF Praha, kn. 67 Akta provinčních kapitul, kde na pag. 259 u provinční kongregace ve Znojmě z 10. 11. 1651 *Pro loco Turnoviensi* uvedeno: *Praesidens confirmatus M. V. Pr. Fr. Antonius Pero, qui et Concionatorem primorius aget. Secundarius Concionator erit V. P. Fr. Hieronymus Lancze.*

[9] Srovnej Kronika, pag. 223; podobně také Wrbczansky, s. 245; též SObA Zámrsk, ŘF Turnov, sign. C-I Fundatio conventus, kde podobný opis z roku 1683. Také REZEK, Antonín: op. cit., s. 148, v poznámce pan profesor hezky komolí jméno svého tehdejšího posluchače na Viktora Šimáka.

[10] K osobě P. Blažejovského, který snad byl také františkánem, srovnej *Listář fary*, č. 256-257 (9. - 10. 7. 1661), s. 115-116.

[11] Příčiny, průběh a důsledky požáru podrobně popisuje v nevydaném rukopise Šimák, srovnej OMČR Turnov, inv. č. P JVŠ-353, s. 111-113. Podobný záznam také v knize trhové, viz Státní okresní archiv Semily, Archiv města Turnova (dále jen SOkA Semily, AM Turnov), rkp. 8, pag. 4r-5v.

[12] Neúspěšné jednání o pronájem domu srovnej *Listář fary*, č. 168-171 (7. – 10. 3. 1651), s. 77-78; k Čejkovu domu ibidem, č. 189 (25. 10. 1652), s. 89; lokace dle ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou.* Díl 3. Turnov 1904, s. 330. V. Čejka vlastnil také dům v Hrušťické ulici (dnes čp. 31 a 32), který měl v roce 1643 shořet a byl mu konfiskován, srovnej ibidem, s. 97; také SOkA Semily, AM Turnov, sign. I-F-123 (1659); výtah *Listář fary*, č. 248 (1659), s. 111.

[13] SOkA Semily, AM Turnov, kn. 31, fol. 42r-47r.

[14] Naše představy o vzhledu turnovského náměstí, byť o více než 100 let dříve, může korigovat *vrstva chlévské mrvy a kompostu (1. polovina 16. století), situovaná do severozápadního rohu náměstí*, srovnej PROSTŘEDNÍK, Jan: *Pravěké a středověké osídlení Turnova*, s. 41.

[15] Pro 18. století např. v letech 1727, 1747 a 1751, srovnej Kronika, pag. 226-228.

[16] *Listář fary*, č. 174 (1. 5. 1651), s. 80-81; resp. zápis v městské knize, srovnej SOkA Semily, AM Turnov, rkp. 31, fol. 47v-48r.

[17] Kronika, pag. 6-8 (určité rozpory s popisem v městské knize jsou ve jménech účastníků, např. hradišťského děkana). Srovnej obdobné, byť zkrácené zápisy např. Sannig, fol. 70v-71r; Wrbczansky, s. 245. Stříbrné mince s valdštejnským znakem a jménem fundátora byly zřejmě příležitostnou ražbou, shodně je popisují Sannig a Wrbczansky jako *numma argentea, referente stemmatica insignia et nomen gloriosum Domini Fundatoris.*

O posvěcení základního kamene také MINAŘÍK, Klement: *Provinciálové františkánské české provincie v letech 1601 – 1750.* In: Sborník historického kroužku. Sv. 18. Praha 1917, s. 60. Zde také uvádí, že *zatímco se klášter stavěl, působil mezi obyvatelstvem na Turnovsku misionář P. Antonín Péro (rodák z Prahy) a Jeroným Lancz (z Jindřichova Hradce), kteří obrátili katechisováním a kázáním mnoho protestantů.* Dále jmenuje pro rok 1652 ještě P. Vitalise Hofrichtera z Kladrub a P. Jeronýma Žateckého z Pardubic, kteří údajně *přivedli ke katolické víře několik tisíc protestantů.* V Sobotce měl působit P. Alexander Radlinský z Ostravy.

[18] Viz pozn. 4.

[19] Zmíněných 30 % pro děti do deseti let věku odhadujeme podle FIALOVÁ, Ludmila – HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan – MAUR, Eduard – MUSIL, Jiří – STLOUKAL, Milan: *Dějiny obyvatelstva českých zemí.* Praha 1996[1], s. 105 a n., kde E. Maur uvádí pro děti do 15 let (0 – 14) v prozkoumaných vzorcích 36 – 43 % vesnické

a 29 – 37 % městské populace. Naše spodní věková hranice je nižší, na druhou stranu můžeme být u Turnova na pochybách, do jaké kategorie jej přes jeho městský statut zařadit.

[20] K podobnému výsledku dospěl i J. V. Šimák, který turnovský soupis edičně zpřístupnil již v roce 1928, srovnej ŠIMÁK, J. V.: *Soupisy osob podle víry r. 1651.* In: Od Ještěda k Troskám, *6*, Turnov 1927 – 1928, s. 122-127, 178-182. Na s. 180-181 uvádí domy, které nebyly do celkového součtu zahrnuty, a současně snižuje svůj původní odhad počtu obyvatel k roku 1618. Domnívám se, že nově předpokládaných více než 2 000 osob pro Turnov roku 1618 je stále ještě nadhodnoceno.

[21] Srovnej PAZDEROVÁ, Alena: *Soupis poddaných podle víry z roku 1651.* Díl 1 – 2. Praha 1994, s. 625-643. Na straně 643 údaj o věku, na předešlé potom celkový součet i s chybou, která vznikla při editaci (na s. 627 v oddílu *starší obce* omylem mezisoučet 26 místo správného 25). V celkovém součtu je zahrnuto i 18 osob cizích či cizopanských, z nichž jediná byla katolického vyznání.

[22] Starý špitál shořel v roce 1643, o tři roky později město zakoupilo *pro chudé lidi ... chalupu mezi mosty*, srovnej SOkA Semily, AM Turnov, rkp. 31, fol. 2r-2v (31. 12. 1646).

[23] Seznam konšelů pro toto období uvádí také ŠIMÁK, J. V.: *Konšelé turnovští v letech 1620 – 1778.* In: Osmá zpráva musea turnovského za léta 1907 – 1920. Turnov 1921, s. 17-18.

[24] PAZDEROVÁ, Alena: op. cit., s. 626-627.

[25] ČÁŇOVÁ, Eliška: *Status animarum pražské arcidiecéze z roku 1651.* In: SAP, *29*, 1979, s. 20-55; edice pro Turnov bez vsí v rámci Boleslavského kraje na s. 50. Farní obvod o dvacet let později uvádí ŠIMÁK, J. V.: *Zpovědní seznamy arcidiecéze pražské z let 1671 – 1725. Boleslavsko a Kouřimsko.* Díl 1., sv. 1. Praha 1909, s. 67-70. Viz také SÚA, Archiv pražské arcidiecéze (dále jen APA), farářské relace z roku 1677, sign. B-12/11, fol. 27r-31r.

[26] Kronika, pag. 115-119; opisy např. SObA, ŘF Turnov, sign. C-I.

[27] *Zum andern. Sollen die innwohnende Religiosen sich befleissen durch die Gnad Gottes dieselbe Stadt, so numehro aus der schädlichen Lutherischen Ketzerei geführet bei den Licht des wahren allein seeligmachenden Christlichen Catolischen Glaubens durch Lehren, Predigen, Catechisiren und gutten Exempel zuerhalten.* Kronika, pag. 116-117.

[28] SÚA, ŘF Praha, kn. 67, pag. 263; Kronika, pag. 259.

[29] *Listář fary,* č. 194 (9. 5. 1653), s. 90; stavební odpad, vršící se na náměstí, nařídil hruboskalský hejtman odvážet a přidal radu, aby jej obec použila k vyspravení komunikací, ibidem, č. 192 (14. 3. 1653), s. 89-90.

[30] Ibidem, č. 196 (26. 6. 1653), s. 90-91.

[31] Kronika, pag. 259; SÚA, ŘF Praha, kn. 67, pag. 271; srovnej také MINAŘÍK, K.: op. cit., s. 61.

[32] KALOUSEK, Josef: *Řády selské a instrukce hospodářské 1627 – 1698.* In: Archiv český, *23*, Praha 1906, č. 241, s. 266-275. Srovnej HORÁČKOVÁ, S.: op. cit., především s. 399-401. Kalousek pouze v závěrečné poznámce mylně uvádí rok úmrtí Maxmiliána z Valdštejna. Zajímavá bude jistě nejen v této souvislosti korespondence mezi Maxmiliánem a Ferdinandem Arnoštem, SObA Praha, Rodinný archiv Valdštejnů, sign. XVI-Q, inv. č. 2803. Místodržitelský patent z 22. 10. 1654 viz KALOUSEK, J.: op. cit., č. 253, s. 332-335.

[33] *Listář fary,* č. 197 (30. 6. 1653), s. 91; srovnej REZEK, A.: op. cit., s. 365. V průběhu let 1653 a 1654 jsou několikrát zmíněny prohřešky městského obyvatelstva proti katolickému ritu, ibidem, č. 193 (25. 4. 1653, odmítání zpovědi), s. 90, č. 206 (13. 5. 1654, znevažování děkana ševcovským cechem), s. 93-94 nebo č. 209, 210 a 212 (31. 8., 11. a 18. 9. 1654, skořápky a křída mezi vybranými příspěvky, obviněný Martin Svoboda byl v soupise podle víry v roce 1651 vykázán jako katolík), s. 94-97.

[34] Opis Maxmiliánovy závěti např. SObA, ŘF Turnov, sign. C-V Contractus et obligationes; další uvádí HORÁČKOVÁ, Svatava: op. cit., s. 392, pozn. 9. Do desk zemských měl být testament vtělen 19. 11. 1655 (dosud jsem neověřil). Chybně datují do června úmrtí Maxmiliána z Valdštejna P. Sannig a P. Wrbczansky, srovnej Sannig, fol. 71r; Wrbczansky, pag. 245.

[35] Citováno z nedatovaného českého překladu třináctého bodu závěti, viz SObA, ŘF Turnov, sign. C-I. Ke koupi a následnému upsání důchodů ze statku Nudvojovice ve prospěch turnovského konventu srovnej BÍLEK, Tomáš V.: op. cit., s. 802; ještě v soupisu poddaných podle víry z roku 1651 byla majitelkou Anna Angelina Sibyla Michnová hraběnka z Vacínova, viz PAZDEROVÁ, Alena: op. cit., s. 533-535. Dluh Mikuláše Desfourse ve výši 6 800 zl. mohl souviset s jeho vyplacením ze švédského zajetí v roce 1648, na které přispěli i jeho poddaní, srovnej MIZERA, František: *Paměti města Semil a okolí.* Semily 1997², s. 78-81. Za upozornění děkuji dr. Navrátilovi.

[36] Srovnej také opis listu Ferdinanda Arnošta z 1. 6. 1655, SObA, ŘF Turnov, sign. C-I.

[37] *Listář fary,* č. 215 (1655 – 1657), s. 97-98. Jméno tesaře se objevuje v podobě Martin Pašek, srovnej ŠIMÁK, J. V.: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Turnovském.* Sv. 32. Praha 1909, s. 220, kde také uvedeno datum 24. června, které se ale dosud nepodařilo ověřit, stejně jako neznáme ani jméno stavitele kostela a konventu. Tuto informaci přejímají i další autoři, viz *Encyklopedie klášterů,* s. 679. Ke slibu člověčenství Ferdinandu Arnoštovi např. SOkA Semily, AM Turnov, rkp. 31, fol. 48v (zápis z roku 1671), opis také SObA, ŘF Turnov, sign. C-I; ke vztyčení kříže Kronika,

pag. 23, kde *ex parte exstructa Ecclesia globus cum cruce supra turrim* (sic!) *campanilem per D. Martinum Bassele fabrum lignarium positus est*. Následuje výčet dvanácti tehdy v Turnově pod vedením v dubnu jmenovaného kvardiána P. Jeronýma Žateckého působících františkánů.

[38] Kronika, pag. 24: *Ecclesia ista habet in longitudine 43 ulnae Patriae usuales, in latitudine vero ulnas 20. Respicit forum civitatis versus occidentem, habet campanas duas.*

[39] Kronika, pag. 63-64; Sannig, fol. 71v-72r; jeden z dobových opisů např. SObA, ŘF Turnov, sign. C-I. Mimochodem právě voda záhy přinutila františkány k rozsáhlým stavebním úpravám, během kterých byly v letech 1672 – 1678 nejprve u jižní zdi kostela, které hrozilo zřícení, vztyčeny tři opěrné pilíře a posléze se díky systému nových podzemních stok podařilo základy kostela a kláštera odvodnit, viz Kronika, pag. 64.

[40] *Listář fary*, č. 215 (1655 – 1657), s. 97-98; Sannig, fol. 71r-72r (zde také podrobný popis kostela a konventu); Wrbczansky, pag. 245-246; srovnej SOkA Semily, AM Turnov, rkp. 31, fol. 48v-49v; SObA, ŘF Turnov, sign. C-I; Kronika, pag. 224-225.

[41] Ibidem, pag. 224, 595-597 (opis epitafu Ferdinanda Arnošta, potvrzení o vysvěcení kostela a oltářů s relikviemi, stanovení výročních bohoslužeb k posvěcení kostela na třetí neděli po Velikonocích). Později byl zásluhou turnovského měšťana Albrechta Františka Bernáška Volyňského zřízen čtvrtý oltář, zasvěcený Panně Marii, který byl umístěn u vchodu do kostela (*prope portam*), srovnej SObA, ŘF Turnov, sign. C-I. V roce 1677 je snad totožný *Adalbertus Bernaschek* uváděn jako apoštolský syndik místního konventu, srovnej SÚA, ŘF Praha, inv. č. 2869.

[42] Kronika, pag. 225. Na pag. 455 zápis o křtu žida Josefa, který 1. 3. 1657 přijal jméno Ludvík. V městské knize záznam o slavnostní bohoslužbě kardinála Harracha 27. února v kostele P. Marie a následujícího dne v kostele sv. Františka bez uvedeného počtu biřmovaných, srovnej SOkA Semily, AM Turnov, rkp. 31, fol. 48v-49r. Arcibiskup se svým doprovodem zřejmě město opustil 28. února.

[43] Prášek, s. 178-179. Prášek také mylně uvádí, že v kryptě byli pohřbeni oba fundátoři, ibidem, s. 181-182.

[44] Kronika, pag. 265, 267-269, 489, 598 (*anno 1668 die 14. Januarii indulus est pro Clerico Joannes Labe Turnoviensis 18 annorum Rhetor, filius Jeremiae Labe et Matris Susannae, nomen S. Henrici ei impositum est*) a 599; srovnej PAZDEROVÁ, Alena: op. cit., s. 629 (*Jeremiáš Labe, soukeník, 33 let; Zuzana, manželka, 30 let*); ŠIMÁK, J. V.: *Konšelé turnovští v letech 1620 – 1778*. In: Osmá zpráva musea turnovského za léta 1907 – 1920. Turnov 1921, s. 22-38 (1660 – 1673, 1675 – 1680).

P. Jindřich Labe (kolem 1650 – 4. 6. 1693) po roce noviciátu 14. ledna 1669 složil slavné sliby a v roce 1677 působil ve zdejším konventu jako kazatel. Kvardiánem byl v letech 1685, 1687 – 1688 a roku 1690 byl zvolen definitorem české provincie. Ve svých dílech se zabýval především po Bílé hoře obnovovaným mariánským kultem. V jeho díle *Hájek Svatý Milosti Boží a velikými dobrodiními B. Panny Marie krásně se zelenající* (Praha 1690; latinsky 1689) najdeme nejenom výčet milostných soch a obrazů v Čechách a Evropě, ale zvláštní kapitolou, věnovanou těm z nich, které byly uctívány františkány, vytvořil jakýsi řádový mariánský atlas. V knize *Trias sacra seu historica narratio de tribus devotissimis Imaginibus... in ecclesia Bechinensi etc.* (Pragae 1685; česky jako *Historie o třech svatých obrazích, kteří v chrámu Páně Bechyňském ctihodných Páterův františkánův k pobožnosti veřejně vystavený*, Praha 1746) zachytil mj. slavnosti spojené s translací zázračných vyobrazení do františkánského kostela v Bechyni. Ve sbírce starých tisků turnovského muzea najdeme další jeho dílo *Dilectus assimilatus capreae, himmulorum, cervorum super montes Bethel etc.* (Olomucii 1680).

[45] *Listář fary turnovské*, č. 228 (10. 11. 1656), s. 105; č. 256 – 257 (ante 9. 7. a 10. 7. 1661), s. 115-116.

[46] Ibidem, č. 215 (1655 – 1657), s. 97-98; SOkA Semily, AM Turnov, rkp. 31, fol. 49r.

[47] Obecně k náboženským bratrstvům nejnověji MIKULEC, Jiří: *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha 2000, 154 s. Ke zmíněným turnovským konfraternitám jsem dosud prošel především písemnosti související s jejich rušením po roce 1783, srovnej SÚA Praha, Náboženská bratrstva, sign. II/32 (Literátský kůr Turnov), sign. II/34 (Arcibratrstvo sv. Františka Turnov). Ve zvláštních nařízeních z provinčních kapitul se v roce 1657 objevilo povolení schránek na peněžité dary ve prospěch bratrstev, které ale nesměly být umístěny přímo v kostelech nebo dokonce u oltářů (*cistae Confraternitatum tolerantur, sed extra Ecclesias, vel ad portam*), a to ani během procesí, srovnej SÚA, ŘF Praha, kn. 68, 2. část (*Statuta Praecipua in Capitulis Provincialib[us] & Diffinitoris Provinciae facta ab Anno 1614*), pag. 1.

[48] SÚA, ŘF Praha, kn. 67, pag. 294 (P. Pero), 305 (P. Žatecký). V roce 1662 se provinciální kapitula konala v Jindřichově Hradci a v zápisech z jejího jednání (pag. 345 a n.) najdeme také seznamy řeholníků v jednotlivých konventech – P. Wittemberský zde figuruje jako *praesidens pro loco Hajecensi*. V Turnově působilo pod vedením kvardiána P. Hybelia celkem čtrnáct bratří, z nichž bylo pět laiků (pag. 350).

[49] Kronika, pag. 119-120; německé, latinské i české opisy např. SObA, ŘF Turnov, sign. C-I; Sannig, fol. 72r; Wrbczansky, pag. 248-249; SÚA, ŘF

Praha, inv. č. 2864. Citovat budeme z českého, byť nepřesného opisu.

[50] *Korn*, resp. *siligo*.

[51] Správně *ke slevení* (*im Abschlag*).

[52] *Speisfische*, resp. *mixtorum piscium*.

[53] *Kutzen*, resp. *centones*.

[54] *Karaschituch*, resp. *pro panni cordulati duabus petiis*.

[55] Kronika, pag. 121-123; Sannig, fol. 72r; Wrbczansky, pag. 249.

[56] Kronika, pag. 199-205 (obvod sbírky), pag. 123 a n. (fundace); viz také SObA, ŘF Turnov, sign. C-V.

[57] Na vědeckou konferenci *Barokní Praha – barokní Čechie 1620 – 1740*, která se uskutečnila koncem září 2001 v Praze, přihlásil autor svůj příspěvek *Františkáni v Turnově*, kterým se pokusil zmapovat působení řádu během prvního století od jeho uvedení do města.

Závěrem chci poděkovat laskavým kolegům ze Státního okresního archivu v Semilech, kteří mi umožnili zapůjčení materiálů ze SObA Zámrsk a SÚA Praha. Upřímné poděkování patří také kolektivu badatelny v SÚA Praha pod vedením dr. Klímové, bez jejichž vstřícnosti by tento článek nevznikl.

Robert R. NOVOTNÝ: *Einführung der Franziskaner in Turnau (Turnov)*

Das Ziel dieses Beitrags ist es, die Wirkung der Turnauer Franziskaner im Verlauf der ersten Jahre nach ihrer Ankunft in die Stadt näher zu bringen. Die Provinzialsammlung in Znaim im Oktober 1650 nahm das Angebot des Maxmilian Grafen von Wallenstein an Einführung des Ordens in Turnau an. Während einer Feier wurde am Montag, dem 1. Mai 1651, der geweihte Grundstein der Kirche und des künftigen Klosters gelegt. Die Hauptaufgabe der Ordenbrüder war es, die Mehrheit hiesiger Bewohner, die bisher eher an verbotenen protestantischen Konfessionen verharrten, zur katholischen Glaube zu bekehren. Und es ist nötig zu erwähnen, dass die Franziskaner in ihren Bemühungen um Rekatholisierung wirklich hervorragende Ergebnisse erreichten. Und es ist auch nötig zu betonen, dass dies ohne (anderswo angewendete) gewaltsame Maßnahmen geschah.

Wir sind zwar erst am Anfang unserer Forschung, nichtsdestoweniger können wir schon jetzt konstatieren, dass sich die Franziskaner in die Geschichte ganzer Region unauslöschbar eingeschrieben haben.

(Übersetzt von Soňa Jarolímková Římková)

Budní hospodářství Labské louky

Theodor Lokvenc

Úvod

Jednou z nejsilnějších a téměř pět set let trvajících aktivit, motivovaných snahou ekonomicky využít půdy hřebenových oblastí Krkonoš, bylo budní hospodářství.

Jeho počátky, charakter i zaměření jsou úzce spjaty s příchodem a životem alpských kolonistů, povolaných sem ve druhé polovině 16. století v souvislosti s důlním podnikáním a krytím potřeby dřeva pro něj. Po poklesu zájmu o tyto profese našli v budním hospodářství náhradní způsob obživy a zaměstnání, známé z jejich domoviny. Výsledky této jejich činnosti trvale poznamenaly přírodu Krkonoš. Při jakémkoli jejím studiu je proto nezbytné vycházet z hluboké historické analýzy, což bývá často opomíjeno.To platí i pro řadu studií, které se v poslední době zaměřují na poznání stavu ekosystémů v jádrových územích v subalpínském až alpínském stupni i takzvané sudetské arkto-alpínské tundry, která tu byla na základě nejnovějších poznatků vymezena, a stanovení péče i o celou zónu kleče, ve které se nachází.

Prameny k poznání historie nebyly doposud dostatečně vyčerpány, zhodnoceny a doceněny. To platí i o Labské oblasti v západních Krkonoších, která byla jedním ze dvou hlavních území budním hospodářstvím zasažených a dnes je středem zájmu z hlediska přírodovědeckého i ostatních ekologických funkcí.

Vymezení zájmové oblasti

Nejrozsáhlejšími komplexy krkonošského peneplenu (paroviny) jsou Bílá louka ve východní části a její obdoba, oblast Labské louky v Krkonoších západních. Příznivá konfigurace terénu i vegetace daly impuls pro nejstarší a nej-

rozsáhlejší hospodářské využívání obou oblastí. Jejich geneze měla řadu společných rysů, ovšem určitá rozdílnost existovala a byla dána tím, že každá z nich od začátků dělení Krkonoš někdy ve 12. století připadla trvale do různých teritorií, panství, velkostatků, lesních závodů.

Západní oblast, Labská louka v širším pojetí, zaujímá rozsáhlou parovinu, na jihu ohraničenou Českým hřbetem – Krkonošem (1411 m n. m.), Harrachovými kameny (1421 m n. m.) a Kotlem (1435 m n. m.) a tvořenou Harrachovou, Mumlavskou, Pančavskou, Navorskou a Labskou loukou a Tabulovou plání. Na severu ji vymezuje Pohraniční hřbet s Violíkem (1472 m n. m.) a Sokolníkem (1384 m n. m.), po kterém probíhá státní hranice. Její plocha zaujímá komplex asi 650 ha. Převážná její část leží v nadmořské výšce mezi 1300 až 1400 m n. m. Na jižní části, na svazích Kotle a Lysé hory, navazuje na historickou enklávu Dvorských bud, dnešních Dvoraček, jejichž existence podmínila a významně ovlivnila hospodaření na Labské louce.

Labská louka – Labská oblast je budována v jižní části krystalickými břidlicemi Českého hřbetu, ale převládajícím geologickým podkladem je krkonošská žula. Půdy jsou tvořeny zejména horskými humusovými podzoly s ostrůvkovitým výskytem rankerů a asi 50 ha zaujímají vrcholová rašeliniště.[1] Ojediněle se vyskytují kryogenními procesy ovlivněné půdy. Je to pramenná oblast Labe, Mumlavy a jejich pravostranných přítoků. Zejména střední část oblasti je ovlivněna anemoorografickým systémem Mumlavy a převládá zde západní proudění vzduchu.

Patří do subalpínského stupně, charakterizovaného rozsáhlými křovitými porosty s dominantní borovicí klečí *(Pinus mugo [Turra] ssp. pumilio (Haenke) Franco em Holubičková)* a v bylinném patru dominantou a edifikátorem trávou smilkou tuhou *(Nardus stricta L.)*. Podle typologické klasifikace lesů[2] zaujímá převážnou část plochy oblasti Labské louky, kolem 70 % lesní typ kleče smilkové (9 Z 2), podstatně menší ostrůvky tvoří kleč skeletová (9 Z 1) a třtinová (9 Z 3) a na severních a západních svazích k hranici lesa klečová smrčina borůvková (9 K 2). Společenstva rašelinišť zařazovaná jako kleč vrchovištní (9 R 1) zaujímají do 10 % plochy. Na stěnách karů uzavírajících oblast na východě je složení pestré a střídá se tu klečová smrčina skeletová (9 K 1), kleč havezová (9 Z 4), kleč třtinová (9 Z 3) a další.

Středem oblasti od jihu k severu prochází jedna z nejstarších zemských stezek (snad z 10. století), Česká stezka. Vychází z údolí Jizery, enklávou Dvoraček prochází do Kotelského sedla, odtud k Labskému prameni, na státní hranici a klesá do Slezské nížiny. Byla asi od začátku 16. století hranicí mezi panstvím Branná a Jilemnice, a to až do roku 1701, kdy se obě panství dostala do rukou hrabat Harrachů a byla sloučena. Tvořila i hranici lesních revírů Studenov, Vítkovice a Bedřichov. Zároveň po ní probíhala hranice okresů

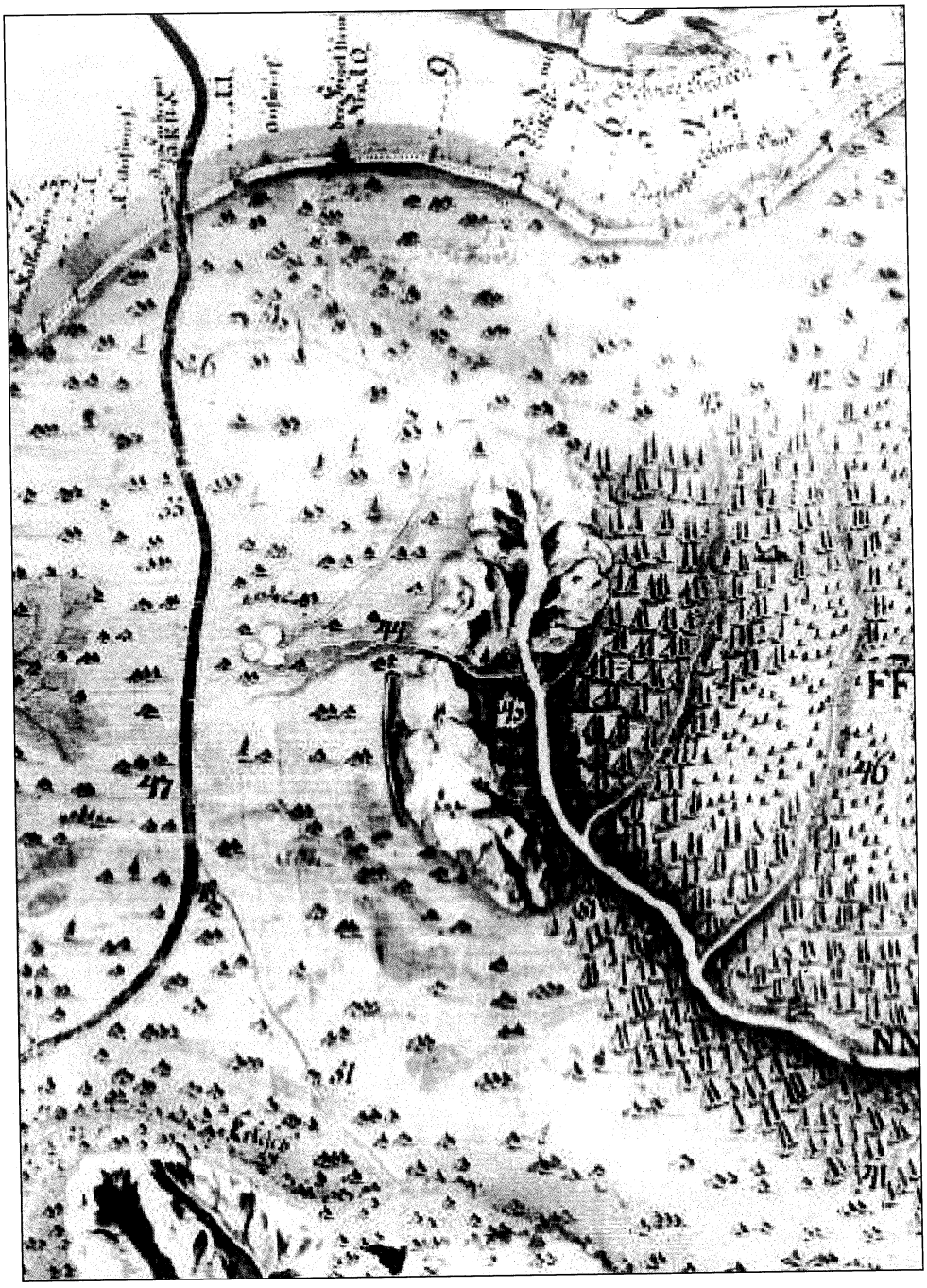
a krajů. Stezka celou oblast s příznivou konfigurací terénu, která se stala středem zájmu budního hospodářství jilemnického panství od jeho začátků, velmi dobře zpřístupnila. Postupně se využívané menší plochy zbavované porostů kleče, bránící provozu a obhospodařování, rozšiřovaly od cesty do obou stran i na svahy a příkré stěny Labských jam.

Počátky hospodaření

Zcela reálně lze předpokládat, že celá oblast byla před zásahem člověka porostlá souvislými, se stoupající nadmořskou výškou a zhoršujícími se podmínkami prostředí více se rozestupujícími až mezernatými porosty kleče s vtroušeným smrkem a dalšími dřevinami s ojedinělými keři na deflačních vrcholech po jižním a severním okraji oblasti. Neexistuje žádná synekologická zábrana, která by tento stav vylučovala. Potvrzují to i nepřímo historické prameny, které již od 16. století popisují zásahy do klečových porostů k uspokojování potřeb budního hospodářství.

Studovaná Labská oblast byla hospodářsky využívána asi 500 roků. Impuls k tomu dala pravděpodobně stezka, která ještě před osídlením podhůří Krkonoš spojovala slovanské etnikum v Čechách se slezskými knížectvími, součástmi České koruny v severním podhůří Krkonoš. Lze předpokládat, že její význam a frekvence na ní vzrostly asi ve 14. století, kdy osídlení na české straně proniklo do krkonošských údolí a dalo základ vzniku osad Rokytnice nad Jizerou, Jablonce nad Jizerou, Vysokého nad Jizerou a dalších. Po výstupu z Rokytnice procházela stezka pod Lysou horou mezernatými porosty smrku v jeřábových smrčinách na alpinské hranici lesa. Travnaté porosty v řídkých lesích a poměrně příznivá konfigurace terénu daly podnět k jejich využití pro potřebu panských dvorů v údolí a k výstavbě primitivních seníků a salaší, které jejich využívání usnadňovaly. V subalpinské oblasti se i v dalším průběhu stezky vyskytovala řada drobnějších praluk, které mohly být rovněž využity. Písemné zprávy o první existenci bud v těchto místech pocházejí ze 16. století.[3] Tyto tak zvané Sahlenbašské nebo Rokytenské dvorské boudy *(Sahlenbacher Hofbauden)* se staly centrem budního hospodářství západních Krkonoš a panství Branná a Jilemnice, patřícího od 16. století Valdštejnům, Křineckým z Ronova, Harantům a od roku 1701 Harrachům. Vzniklo tu postupně 17 horských bud.

Labská oblast, navazující na hřebenech na tuto enklávu, nemohla být v té době dobře využívána. Bylo to totiž sporné území mezi panstvím Kynast hraběte Schaffgotsche a Jilemnice-Branná hraběte Harracha. Zatímco čeští majitelé požadovali průběh hranice odpovídající jejímu dnešnímu stavu, hrabě Schaffgotsch, konkrétně v této oblasti, požadoval vedení hranice po vrcholu

FF
47
46

Medvědína, k pramenům Velké Mumlavy a podle ní do údolí k Jizeře. Znamená to, že uplatňoval nárok na celé toto území i na Labský pramen, i když jeho příslušnost k Českému království potvrdil vysvěcením královehradecký biskup Jan z Talemberka již 19. září 1684. Schaffgotsch vyhlásil, že každý, kdo tu bude při jakékoli činnosti, tedy i při sklizni sena, z české strany přistižen, bude uvězněn. K několika takovým incidentům došlo a z nich je patrné, že se tu již tehdy tráva ve větším rozsahu sklízela. V roce 1668 byl zajat budař a 17 měsíců vězněn, v roce 1688 byli dva poddaní branského panství zajati při sklizni trávy apod.[4] Sporné území využívali tak poddaní obou stran vzhledem k hrozícímu nebezpečí a nejistotě zcela bezohledně. Spory byly ukončeny definitivně až v roce 1710.

Hranice byly vytýčeny v průběhu odpovídajícím až na menší odchylky dnešnímu stavu, osazeny hraničními kameny a klečovými porosty, byly prosekány hraniční stezky. Teprve potom bylo možno uvažovat o hospodárném, organizovaném a ničím nerušeném využívání Labské louky – pastvě dobytka a sklizni trávy na seništích *(Heustellen, Höhnichen).*

A tak krátce na to, již v roce 1711, se ve zprávě, zabývající se zlepšením hospodářství jilemnického panství v labské oblasti,[5] doporučuje zřídit boudy pro 100 dojnic.

Zásahy do klečových porostů, jejich likvidace, od začátku zájmu lidí o tuto oblast nebyly nijak omezovány nebo upravovány. Oblast nad hranicí lesa, klečový vegetační stupeň, byla mimo zájmu lesního hospodářství, který se soustřeďoval výhradně na těžbu dřeva, případně i myslivost. Zatímco hospodářské instrukce (1688, 1722, 1748) i nařízení od nejstarších dob určují správné hospodaření v lesích, trestají lesní pych, omezují pastvu dobytka apod., hospodaření s klečí nijak neomezují. Ještě ve druhé polovině 19. století při *vyvazování* služebností mělo panství zájem o zrušení služebnosti pastvy i sklizně trávy, ale o zrušení práva na klečové dřevo zájem nemělo.

Racionalizace hospodářství

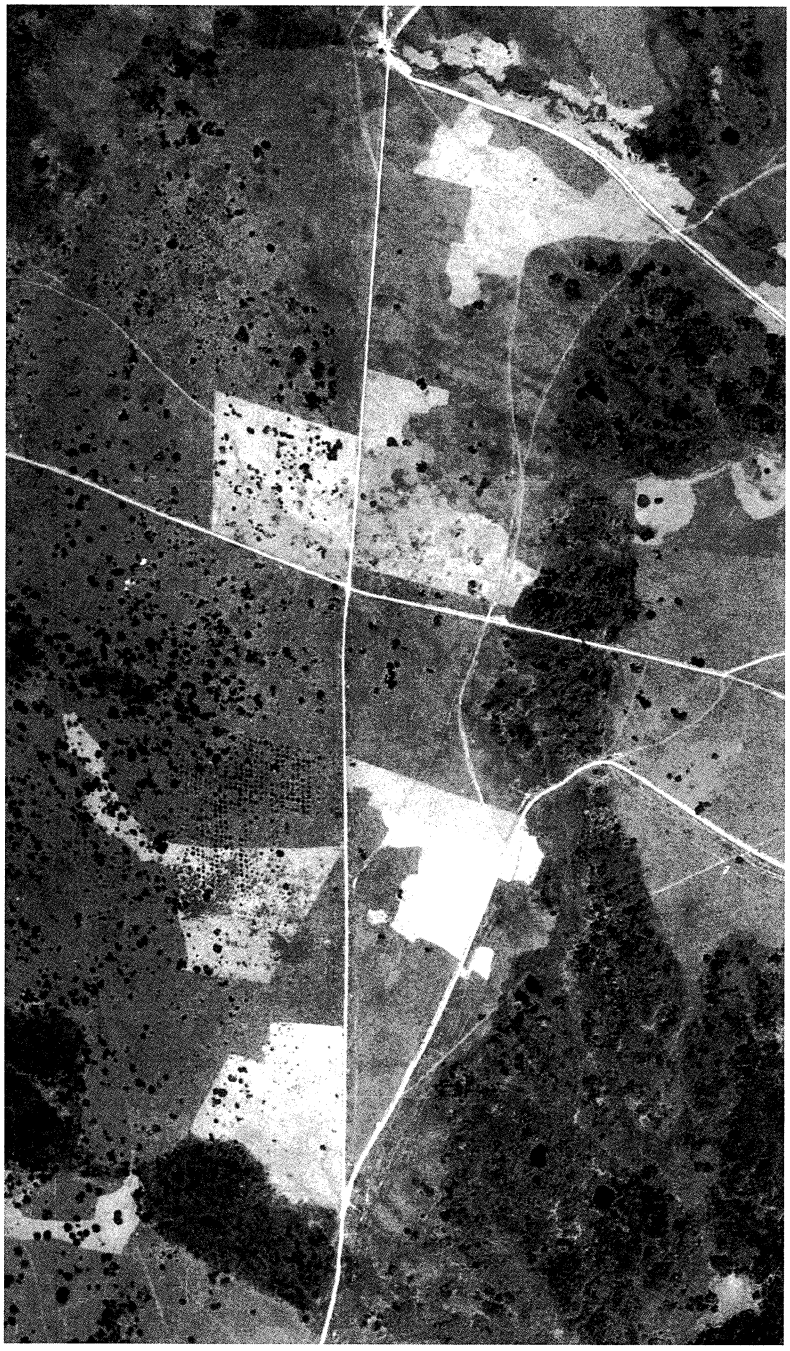
Stav Labské louky v první polovině 18. století v začátcích *mírového* obhospodařování zachycuje Mannova mapa z roku 1743. Po celé ploše jsou na ní poměrně hustě zakresleny porosty kleče, řidší pouze poblíž pramene Labe, na svahu pod Violíkem až k prameni Labe. Od něj k Pančavě a do Labské jámy

Obr. 1. Labská oblast na Grauparově mapě západních Krkonoš z roku 1765. Legenda: 6 – pramen Labe, 42 – Sedmidolský Medvědí potok, 43 – první sedmidolský potok, 44 – Pančava, 45 – Labský důl, 47 – Český pahorek, 48 – Česká stezka, 51 – seníky, 81 – lesy v Labském dole, FF – sedmidolské Medvědí boudy, NN – železný důl, hamr v Bedřichově.

jsou zakresleny plochy odumřelé kleče na ploše asi 30 ha. I když je v legendě za příčinu udáno vymrznutí kleče *(gefrohrenes dürres Knieholz)*, je možné se domnívat, že uhynula působením škůdců *(Thecodiplosis brachyntera, Diprion sertifer)*, což se později několikrát opakovalo. Je možno připustit i to, že byla zničena požárem založeným úmyslně budaři. Velké boudě (v Sahlenbašských dvorských boudách) sloužily seníky u pramenů Mumlavy a jeden u pramene Labe – *Herrenbaude*. Jak ukázal terénní průzkum v roce 1973, byla to solidní bouda s kamennou podezdívkou a topeništěm.[6] Její existenci neuvádí žádný z písemných pramenů z konce 18. a začátku 19. století. Seníky byly postaveny pravděpodobně až po ukončení hraničních sporů.

K významnějším změnám zde došlo později, v polovině 17. století. V roce 1746 se majitel jilemnického panství hrabě Harrach při svém pobytu ve Vídni seznámil s pokrokovým zemědělským odborníkem Františkem Karlem Rudolfem hrabětem Sweérts Sporckem (1688 – 1757). Souhlasil s tím, aby vypracoval návrh hospodaření na jeho panstvích v Čechách, hlavně panství jilemnickém. Měl tvořit podklad pro hospodářské instrukce, vytyčující hlavní směry nového pojetí hospodářské činnosti. Hrabě Sweérts Sporck se obeznámil s jilemnickým velkostatkem i v terénu a pro Harracha vypracoval podklady, zasahující všechny obory zemědělského i lesnického hospodaření. Samostatnou kapitolou bylo i budní hospodářství, soustředěné do hřebenových partií hor, převážně do labské oblasti nad alpínskou hranicí lesa, kterou nebylo lze jinak využít. Jeho hlavními centry měly být stávající boudy, Kotelská bouda na svahu Krkonoše a Velká bouda v Sahlenbašských dvorských boudách. Podle instrukcí mělo být rekonstruováno a postaveno dalších 20 bud, každá pro 50 kusů dobytka. U každé z nich měla být oplocená pastvina pro dojnice, která se měla po vypasení přesouvat. Pouze jalovice měly být vyháněny na vzdálenější pastviny. Měla být pro tento záměr využita hlavně oblast Labské louky, jejíž přírodní a produkční podmínky hrabě značně přecenil. Považoval ji za vhodnou i pro pěstování náročnějších pícnin. Zvláště ho zaujala 1000 strychů (300 ha?) velká plocha u Labského pramene, tehdy již pravděpodobně bez souvislých porostů kleče, kde by se *dalo vypěstovat dostatečné množství obilí*. Plánované pěstování obilí ani vičence vrbolistého *(Onobrychis viciifolia)* nebylo tu však ani odzkoušeno. Labská louka měla být pravděpodobně hlavní oblastí intenzivního budního hospodářství, vždyť u Labského pramene a tedy v jejím centru hrabě uvažoval s výstavbou kostela pro duchovní útěchu budařů.[7]

Obr. 2. Střední část Labské louky mezi pramenem Labe a křižovatkou U čtyř pánů na leteckém snímku z roku 1936. Světlejší plochy jsou čerstvě pokosené smilkové louky.

Většina těchto Swèerts Sporckových zásad a nových přístupů se i přes odpor starších úředníků panství stala součástí hospodářských instrukcí jilemnického panství z 21. února 1748.

Již v létě roku 1748 se započalo s postupnou realizací plánu hraběte Swèerts Sporcka přeměny Krkonoš na české Švýcarsko. Výsledkem mělo být zvýšení výnosu z této doposud neplodné oblasti z dosavadních 600 zlatých ročně na 18 000 zlatých. Rekonstruovala se Kotelská bouda *(Fridrichsbaude)*, Velká bouda *(Ernestbaude)* ve skupině Sahlenbašských dvorských bud, na Labské louce byla zvětšena bouda u pramene Labe *(Herrenbaude)* a bylo zde postaveno asi pět seníků. K realizace plánu v celé šíři nedošlo. Byly však rozšířeny pastviny a seniště vysekáním kleče, jak dokládá nařízení již z roku 1744 (*vysekat více křoví a zarostlých míst, aby byly rozšířeny zahrady k travaření a sklizni sena... vykácenou kleč snést na hromady, spálit a popelem poházet trávu).*[8] Hrabě Harrach nebyl s počtem bud spokojen a výnosem z 10. ledna 1752 požadoval výstavbu dalších dvou až tří letních a stejně tolika zimních bud na vysokých horách. Zásah hraběte Swèerts Sporcka byl podnětem systematického využívání Labské louky, který ovlivnil její další vývoj. Stav v té době zachycuje další podrobná mapa západních Krkonoš, mapa Grauparova z roku 1765.[9] Na ní jsou v oblasti Labské louky více méně pravidelně roztroušené skupinky kleče, ovšem oproti mapě Mannově podstatně řidší, s ojedinělým smrkem. Hustší jsou na svahu pod Violíkem a na severním svahu Kotle (v legendě popsané jako *Das Knie Holtz eine Sort von Kiefern*). Středem oblasti prochází Česká stezka, na kterou ústí stezka přicházející sem od Kotelné boudy na jižním svahu Krkonoše, založené na začátku 18. století. U ní je na sever od Harrachových kamenů umístěn seník *(Futterbaude)*, další dva jsou na jižním svahu Kotle a jediná bouda je u Labského pramene. Někde od Vosecké boudy se po západních svazích nad závěrem údolí Mumlavy stáčela cesta z údolí Jizery a pokračovala k Sahlenbašským dvorským boudám. Ze srovnání stavu porostů na obou mapách nejsou po dvaceti dvou letech patrné větší kvantitativní změny.

Mapy i dobové písemné doklady uvádějí využívání Labské louky pouze ke sklizni sena pro dobytek, ustájený v horských boudách i v dolních dvorech a chalupách. Je však nesporné, že se tu dobytek i pásl. Svědčí o tom jak Balzerova rytina této oblasti z roku 1794,[10] tak i údaje o vyhánění dobytka na horské pastviny. Rokytenské dvorské boudy pásly v roce 1688 50 ks hovězího dobytka a 80 koz převážně asi v jižní části Labské oblasti,[11] v 18. století 170 kusů hovězího dobytka a 46 koz se 32 kůzlaty, Vosecká bouda 18 krav a 10 koz, Labská bouda 4 krávy, Kotelská 80 krav a 30 koz.[12] Významné využívání oblasti Kotelskou boudou, založenou již kolem roku 1710, doznělo v polovině 18. století, kdy se snížily podstatně stavy dobytka v ní chovaného. Začát-

kem 19. století bouda zašla. Po zániku boudy u pramene Labe koncem 18. století i primitivních seníků žádná bouda v Labské oblasti postavena nebyla. Pouze na jejím okraji u vodopádu Labe vznikl kolem roku 1830 základ Labské boudy, motivovaný čistě turistickým zájmem. Na solidní boudu byla přestavena v roce 1877 a zemědělskými produkty byla zásobována ze slezských bud. Až po roce 1904 byly v ní chovány čtyři krávy, pasené v bezprostředním okolí. Existence šesti Pančavských bud, zakreslených na mapě Wielandově (1726) a Schubertově (1730) nad Pančavským vodopádem, nebyla žádnými dalšími prameny prokázána.

Kolik bud využívalo k pastvě Labskou louku, není známo, víme však, že měly i jiné možnosti pastvy, např. v bohatších společenstvech v lese na jeho hranici. Pastva v lese však byla uznána za škodlivou a byla v roce 1865 zakázána, povolena byla jen na pastvinách nejvyšších poloh hor. V roce 1898 bylo rozhodnuto *na vysokých horách* v oblasti Labské Louky, Martinovky a Pudlové boudy plochy k pastvě nepronajímat. Zánikem pastvy hovězího dobytka bylo ukončeno poškozování půdy i vegetace, které se projevovalo přímo okusem nadzemní části rostlin i mladých jedinců dřevin, určitou selekcí rostlinných druhů, ale i sešlapem, vedoucím k změnám struktury povrchu půdy i zvyšováním obsahu fosforu a dusíku. Bylo však nezbytné sklízet tu seno pro panský a poddanský dobytek za stanovené poplatky a alespoň částečně krýt náklady panství na daně z pozemků, správní výdaje, na údržbu cest a podobně.

Je pravděpodobné, že do druhé poloviny 18. století, došlo přičiněním člověka k největšímu rozšíření bylinných fytocenóz z původních menších praluk v důsledku celoplošné likvidace i proředění porostů kleče a smrku pro budní hospodářství. Vzhledem k podmínkám prostředí převládly oligotrofní smilkové hole, společenstva *Carici (fyllae) Nardetum (Zlatník 28) Jeník 1961*, společenstva sekundární, floristicky chudá, jejichž neobyčejná stálost byla podpořena a udržována trvající antropogenní činností.[13]

Dominantou v nich je tráva smilka tuhá *(Nardus stricta)*.[14] Podstatně nižší prezenci mají další trávy (*Callamagrostis villosa, Deschampsia flexuosa, Anthoxantum odoratum, Carex bigelowii* aj.), které jsou proto z hlediska hospodářského – kvality sena – bezvýznamné.

Na seništích se do té doby, ale ani později, nerealizovaly žádné rozsáhlejší meliorace půdy, které by měly zlepšit výnosy trávy ať již zvýšením produkce biomasy, nebo změnou druhové skladby ve prospěch kvalitnějších druhů.

Vodní režim se upravoval výjimečně. Již v polovině 18. století byla stružkami odvodněna menší rašeliniště v okolí boudy u pramene Labe *(Herrenbaude)*. Pro zásobování pitnou vodou byla k ní příkopem svedena z malé nádržky pod pramenem Labe. Po roce 1859 se započalo s úpravou vodního režimu rašelinišť sítí příkopů na Labském a Pančavském rašeliništi[15] a zejmé-

na na rašeliništi Hraniční louky. Nebylo to však v zájmu budního hospodářství, ale mělo se docílit zlepšení podmínek prostředí k založení lesa. Brzy bylo uznáno za neúčelné a skončilo se s ním.[16]

Hnojení chlévskou mrvou i kejdové hospodářství se používaly jen na *travních zahradách (Grasgärten)*, loukách s bohatšími společenstvy, které bývaly na menších plochách, většinou poblíž bud. Na Labské louce se nevyskytovaly.

Ústup a prořeďování porostů kleče pokračovaly i dále pod tlakem budního hospodářství (těžba palivového dřeva, rozšiřování a přemisťování senišť a pastvin) a v menším rozsahu i působením biotických škůdců (hmyzu).

Vliv vlastnických změn

K dílčím významným změnám v obhospodařování Labské oblasti došlo v souvislosti se změnami držby v létech 1774 až 1775. Vrchnost prodala, nebo emfyteutizovala – přenechala do trvalého nájmu – 17 Sahlenbašských dvorských bud. Noví držitelé přitom získali určité, služebnostmi přesně stanovené nároky na braní dřeva z lesa i klečových porostů, braní vody, pastvu hovězího dobytka i koz, i sklizeň sena na určených plochách.[17] Služebnost pastvy dobytka byla vymezena do oblasti Lysé hory k Zadnímu Plechu, mezi Divokou strouhou a Velkou Mumlavou (Smetaní důl) na Kotel a jeho svah až k Čihadlu. Do této oblasti vyháněli ročně do konce 19. století 170 kusů hovězího dobytka a 32 kůzlat. Seniště byla mezi Velkou a Malou Mumlavou a nad Labským pramenem (Tabulová pláň, Labská louka) o celkové výměře 86 ha. Právo na těžbu palivového dřeva z kleče měli na plochách, kde ještě byly zachované porosty, a to na vzdálených svazích pod Tvarožníkem a Sokolníkem pod Navorskou loukou a na Kotli ve Studenovském revíru. Částečně měla být tato služebnost uspokojována zpracováním uschlé kleče po kalamitním žíru bejlomorky a hřebenule. V letech 1880 až 1884 odumřelo na ploše od Sokolníku k pramenům Mumlavy a v sedle mezi Harrachovými kameny a Krkonošem v důsledku kalamitního žíru těchto škůdců 46 ha a ve studenovském revíru *(Platenstein)* 18 ha. Každá z bud měla ročně nárok na 5 sáhů (9 prostorových metrů) klečového dřeva. Pro sedmnáct tehdy existujících Sahlenbašských bud to bylo celkem ročně 155 prostorových metrů. To představuje plochu 2,5 ha plně zapojeného stoletého porostu kleče. Při předpokládané nejméně stoleté existenci těchto služebností bylo vykáceno 250 ha kleče. Zasažená plocha byla však jistě větší, poněvadž porosty byly mezernaté i nižšího stáří a tedy méně hmotnaté. O tuto plochu se rozšířilo *bezlesí* plochy senišť.[19] Klečové dřevo se těžilo i na jiných místech. Na základě rozhodnutí lesního úřadu v Jilemnici z 2. října 1881 bylo například sahlenbašským budařům namísto kontraktního probírkového dříví z polesí Vítkovice a Rezek přiděleno stej-

né množství dřeva klečového z porostů *na Panči nebo pod Krakonošem ... an zde takové v dosti značné výměře a nižším stáří, tedy k sekání se nachází.*

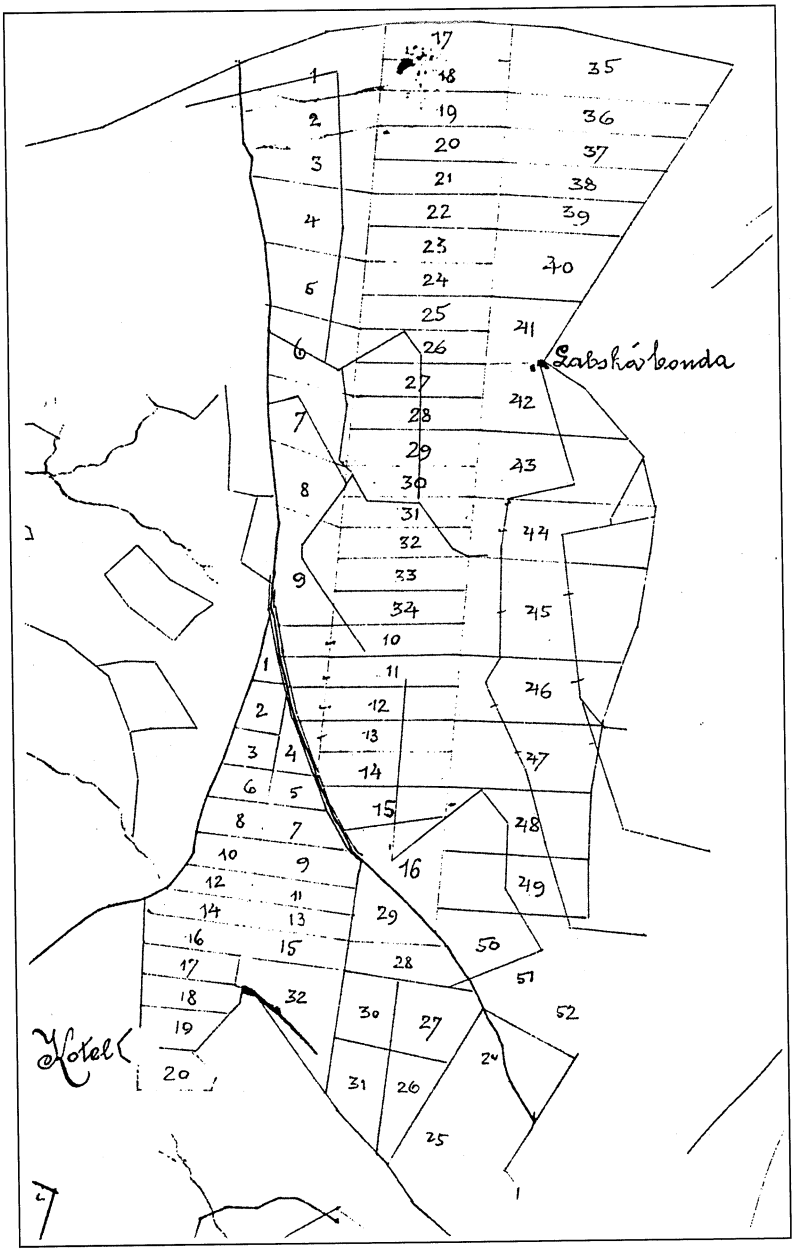
Po vykácení kleče na těchto lokalitách s převládajícím lesním typem kleče třtinové (9 Z 3) uvolněnou plochu po několika létech zarostla hlavně třtina chloupkatá *(Calamagrostis villosa)* s vyšší produkcí biomasy oproti smilce tuhé. Ta však nejméně po deseti letech i tyto plochy obsadila.

Všechny druhy služebností byly vrchností právem považovány za břemeno, které ztěžovalo hospodárné a organizované využívání této oblasti, a to v lesních porostech i nad hranicí lesa, a rušily myslivecké hospodaření. Za nejméně škodlivé bylo považováno vysekávání kleče, kterým se zvětšovala plocha travnatých porostů, a to až do doby kolem roku 1870, kdy byl uznán význam klečových porostů pro vodní režim i pro lesní hospodářství a začalo se uvažovat i s jejich obnovou.

Výnosy, které oblast přinášela, byly nízké a nepřevyšovaly výrazněji daně, které vrchnost z pozemků platila. Došlo proto několikrát k jednání o úpravě nebo zrušení – *vyvázání* služebností, a to v létech 1856, 1863 a 1905, kterým byla pověřena vyvazovací komise. Výsledky jednání nebyly uspokojivé a budaři ho komplikovali stále novými požadavky. Podařilo se však docílit určitých úprav. Plochy senišť, roztroušené po celé Labské oblasti, byly od roku 1856 soustředěny do komplexu, zaujímajícího jižní a severní svahy Lysé hory až k Zadnímu Plechu.

Rozloha pastvin a senišť přidělená jednotlivým budařům byla stanovena podle počtu jejich dobytka a jakosti půdy. Pastviny byly proto podle jakosti roztříděny do tří tříd s výtěžkem sena 4, 3, a 2 centy z jitra a louky do čtyř s výtěžkem 12, 10, 8 a 6 centů z jitra. Výpočty vycházely ze stanovené potřeby píce – sena, a to pro jednu krávu 10 liber (5,6 kg), jalovici 6 liber (3,4 kg), kozu 3 libry (1,7 kg), kůzle 1 libra sena (0,6 kg) na den. Celkem tak budaři získali do vlastnictví nebo do trvalého nájmu 136 ha ploch, ovšem byli povinni platit vrchnosti stanovené poplatky za pastvu i za množství sklizeného sena.

Po obtížném jednání, kdy budaři opět návrh úpravy nepřijali, se vrchnost rozhodla k jinému radikálnímu postupu. Snažila se služebností zbavit odkoupením jednotlivých bud, k čemuž využívala zejména obtížné finanční situace budařů. Dařilo se jí to. Z původních 17 bud odkoupila od roku 1874 do roku 1904 15 bud za 108 610 korun. V soukromých rukách zůstaly čtyři a těm byly v roce 1897 přiděleny panské pozemky o výměře 63 ha na jižním svahu Lysé hory a asi 10 ha na jižním svahu Kotle. Tím byla Labská oblast zbavena služebností a bylo zde možno realizovat záměry jilemnického panství.

Obr. 3. Plán rozdělení senišť na Labské louce (revír Bedřichov a Vítkovice), vyhotovený lesním úřadem v Jilemnici ve druhé polovině 19. století.

Pronájem senišť

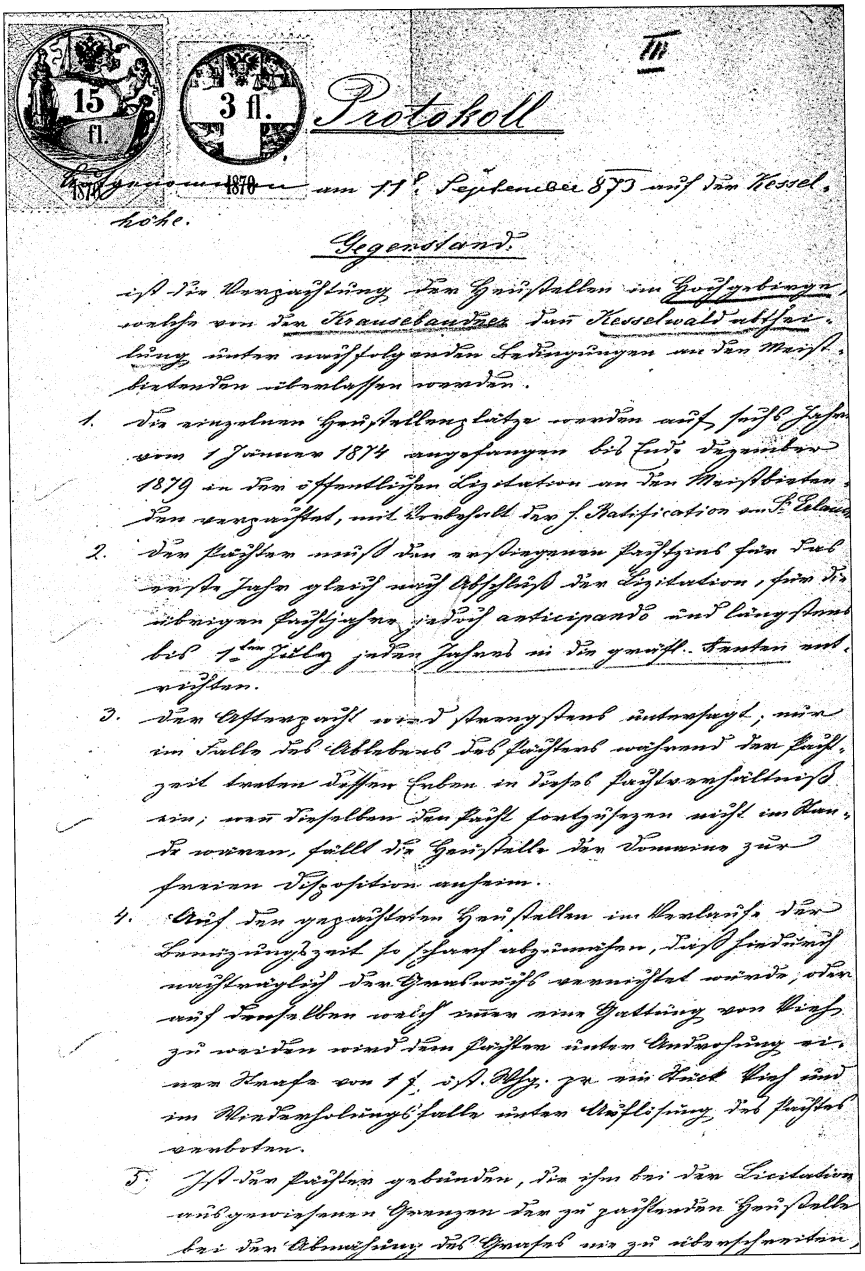
Celá labská oblast byla v jednotlivých polesích rozdělena na pravidelné díly senišť, které byly přidělovány zájemcům (spolu s díly na Čertově louce, která tehdy ještě patřila jilemnickému panství) ve veřejné dražbě. Z ní byli striktně vyloučeni zájemci ze Sahlenbašských dvorských bud, snad proto, že jejich požadavky byly uspokojeny přidělením panské půdy na jižních svazích a snad z nepřízně vrchnosti, s kterou měli stálé spory o rozsah i náplň služebností. Přenechání dílu vydraženého někým jiným nebo sklizeného sena pro ně bylo přísně zakázáno a trestáno. Setkáme se však i s výjimkami, a to například v roce 1885 a 1891, kdy se v seznamech nájemců vyskytují i dva z Dvoraček, Möhvald a Tomáš. Podle soudobých nákresů bylo koncem 19. století na polesí Vítkovice 32, Bedřichov 51 dílů o celkové výměře pohybující se kolem 300 ha a na polesí Studenov asi 46 (existuje pouze nečíslovaný nákres dílů), o výměře asi 250 ha. Rozkládají se na ploše ohraničené na severu státní hranicí, sbíhající odtud (na západ od Sokolníku) po svahu a probíhající dále na jih zhruba po vrstevnici 1250 m k Velké Mumlavě, po které stoupá poblíž Růženčiny zahrádky na Kotel, stáčí se přes horní část Velké kotelné jámy na východ po jižním svahu Krkonoše. Přes Vrbatovo návrší probíhá na sever Labským dolem, do kterého sestupuje Harrachovou jámou a před Labskou roklí vystupuje k Labské boudě, od níž stoupá po vysoké pláni k státní hranici. Není ovšem jasné, zda při dražbách senišť bylo použito toto rozdělení i číslování dílů. Díly sbíhají i do Labského dolu a zaujímají i plochy rašelinišť, které pravděpodobně jako seniště nebyly využívány.[20] Nové rozdělení senišť podle uvedených náčrtů je jistě výsledkem snahy k získání přehlednosti a jejich soustředění.

Od poloviny 19 století byl nájem senišť se zájemci uzavírán formou protokolů, majících platnost smlouvy. Byl výsledkem v terénu konané dražby, trvající jeden, dva i tři dny a uzavírané většinou na Labské boudě. V něm byly stanoveny zásady využívání a obhospodařování senišť, způsoby úhrady i postihy za nedodržování smluv. Uzavírány byly na čtyři, ale většinou na šest let.[21]

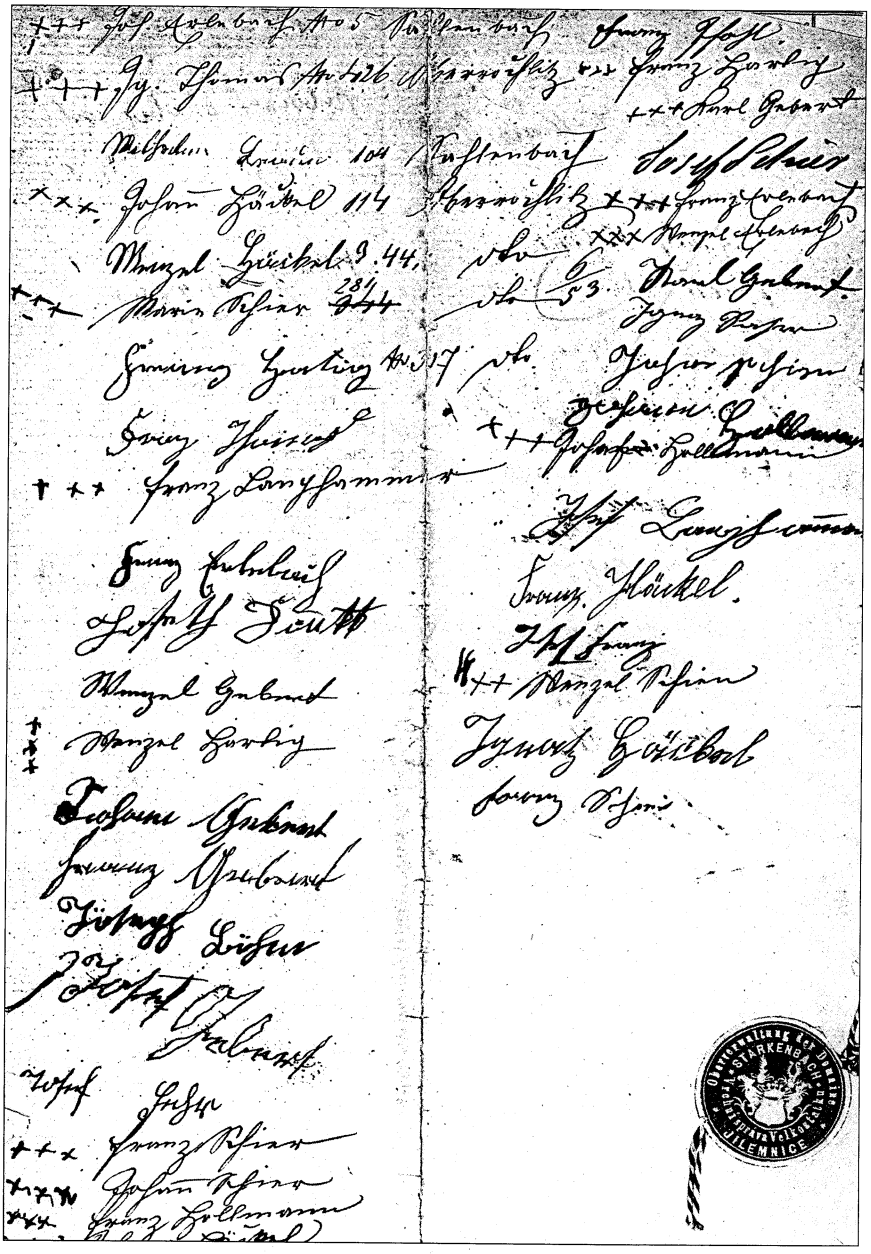
Práva i povinnosti pachtýřů byly přesně definovány a jejich dodržování kontrolováno. Nedocházelo však většinou k jejich porušování, poněvadž nájemci si byli vědomi závislosti na majiteli, který přestupky trestal vyloučením z nájmu.

Louky musely být koseny tak, aby byly udržovány v trvale dobrém stavu, nesečeny *ostře*, aby nebyl ohrožen růst trávy v dalším období.

V Krkonoších bylo obvyklé, že se tráva, většinou smilka, podle klimatických poměrů sekla v červenci až září, výjimečně až v říjnu, a to jednou za dva nebo

15 fl.
1870
3 fl.
1870
III
Protokoll
Gegenstand.

Obr. 4. První stránka protokolu o pronájmu senišť z roku 1873.

Obr. 5. Podpisy účastníků jednání o pronájmu senišť v roce 1873.

tři roky. Předpokládalo se totiž, že biomasa vytvořená během této doby poslouží k obohacení půdy a tím k zlepšení sklizně. Z jednoho hektaru se získalo 2 až 8 q méně hodnotného sena.[22]

Všechny díly nebyly porostlé pouze bylinnými společenstvy, ale vyskytovaly se na nich zbytky původních klečových porostů i jiných dřevin, jednotlivé keře nebo jejich skupiny. Ty nesměly být odstraněny a odcizeny.

Pastva na seništích byla přísně zakázána a pokutována za 1 kus hovězího dobytka 1 zlatým. Bylo rovněž zakázáno při sklizni překročit hranice dílu.

Později, například v roce 1885, byl protokol významně doplněn zejména v souvislosti s doceněním významu kleče v těchto polohách i s plánovanou umělou obnovou porostů. Zpřísnilo se dodržování zákazu příliš nízkého kosení trávy, které bylo trestáno pokutou 5 zlatých. Posuzováním byl pověřen lesní personál, který mohl provinilci rovněž seno zabavit a vyloučit jej z dalšího nájmu. I zákaz poškozování kleče byl zpřísněn: *Nikdo si nesmí dovolit vysekat starou kleč, poškodit ji, mladou rostlinu zničit nebo ji vysíct a zaplatí za jednu rostlinu 2 zlaté pokuty*. Aby se předešlo ničení kleče, bylo braní sekery s sebou trestáno pokutou 2 zlaté. Je však samozřejmé, že i přes toto opatření nebylo možné zabránit vysekávání mladých semenáčků, které se mohly ojediněle v travním porostu uchytit a byly jistě přehlédnuty.[23]

Každý, kdo používal k odvezení nebo k odnesení sena cestu, která vedla přes Míseček, a to byla většina obyvatel z Krausových Bud, Míseček i Vítkovic, musel odpracovat v roce dva dny při její údržbě.

Reagovalo se i na postupné zalesňování senišť zejména klečí. Bylo dohodnuto, že pokud by během šestiletého pachtu byla na přiděleném díle vysázena v pětimetrovém sponu kleč, nebude nájemce požadovat náhradu a zaplatí celou roční činži. Které parcely budou zalesňovány, bylo při dražbě uvedeno. V případě, že by byla parcela zalesněna, aniž by na to bylo předem upozorněno, byla činže snížena o 1/5.

Na jilemnickém panství v oblasti Labské louky, jmenovitě na polesí Bedřichov, se započalo s obnovou porostů kleče již v roce 1870, kdy byl zalesněn 1,14 ha.[24] Majitel rozhodl zároveň i o místech, kde má zalesňování být uskutečněno, a to po dvaceti hektarech na Mumlavské louce mezi Malou a Velkou Mumlavou, jižním i severním svahu Krkonoše až k hranici lesa a na Mísečné stráni. Nejrozsáhlejší výsadby se uskutečnily v létech 1901 až 1910. Příčinu k tomu zavdaly rozsáhlé povodně, které Krkonoše postihly a za jejichž příčinu byl považován i nepříznivý stav lesů i porostů nad hranicí lesa, které byly značně devastovány a narušeny. V tomto období přesáhla zalesněná plocha 100 ha. Průměrně bylo v létech 1881 až 1910 vysázeno ročně 7 ha kultur kleče. Od roku 1870 až do konce první světové války bylo zalesněno v Labské oblasti 242 ha ploch a použito k tomu 480 940 sazenic kleče.[25]

Seniště se pronajímala na všech horských polesích Studenov *(Kaltenberg)*, Vítkovice *(Witkowitz)*, Bedřichov *(Fridrichsthal)*, výjimečně i Rokytno *(Sahlenbach)*, Nový Svět *(Neuwelt)* a Rýžoviště *(Seifenbach)* a do roku 1896 i na Čertově louce, než byla prodána Maršovskému panství. Počet nájemců se měnil (tab. 1 a 2). Jejich významný pokles se projevil po roce 1900, kdy budní hospodářství vzhledem k rozvoji turistického ruchu, možnosti atraktivního zaměstnání a později i k válečným událostem upadlo.[26] Přesné a úplné údaje o rozloze přidělených dílů a o celkové rozloze senišť v protokolech uvedeny nejsou. Z údajů, které jsou k dispozici, vyplývá, že průměrně měl jeden díl výměru 3 ha. Z toho lze zhruba odvodit rozsah senišť v jednotlivých obdobích. Největší rozsah vychází pro rok 1885, a to 720 ha, což odpovídá ploše zjištěné kolem náčrtků rozdělení pastvin dosahující 600 ha, ve které nejsou započítány pastviny na Čertově louce a některých polesích, nezasahujících do oblasti Labské louky. V roce 1896 byl rozsah horských pastvin a kleče, stanovený za účelem revize pozemkové daně, na vrchlabském okrese 904 a na jilemnickém 1593 jiter, celkem 2498 jiter (1438 ha). Znamená to, že se pronajímalo z této plochy asi 50 % (srv. tab. 1 a 2).

Do prvních desetiletí dvacátého století, kdy budní hospodářství téměř zaniklo a započalo zalesňování klečí, klesla plocha klečových porostů z původních předpokládaných 80 % pod 30 % redukované plochy. Převážná část bylinných porostů, které byly z větší části rozptýleny v mozaice klečových keřů, se tak rozšířila a slila do rozsáhlých smilkových luk, které se staly dominantním společenstvem a vytvořily charakteristický ráz této oblasti. Došlo zároveň i ke změnám prostředí, odpovídajícím tomuto stavu, zesíleným turistickým ruchem, který postupně budní hospodářství nahradil.

První světová válka a politické události, které následovaly, znamenaly výrazné snížení zájmu o využívání horských oblastí, a to i Labské louky. Realizace první pozemkové reformy po roce 1922 přinesla změny v držbě oblasti, získaly ji Československé lesy a statky. Stavy dobytka v boudách i zájem o jeho chov v horských oblastech poklesl. Ovšem ještě ve třicátých létech se sklízelo seno na roztroušených plochách od státní hranice až k Harrachovým kamenům v harrachovské i vrchlabské části, jak je patrné zejména z leteckých snímků z roku 1936 (viz obrázek na s. 75).

K výjimečnému omezení pohybu lidí a hospodaření v Labské oblasti došlo v kritickém období ohrožení republiky v létech 1937 – 1938. Zejména v její jižní části (severní svah Kotle, Harrachových kamenů a Vrbatova návrší) byla vybudována opevnění, prosekány střelecké průseky a vykopány spojovací zákopy. Na hřebeny vystoupila Masarykova horská silnice, u jejího konce byla postavena kasárna československé armády – Jestřábí boudy a probíhala vojenská ostraha hranic.

Po roce 1945, kdy převážná část původních obyvatel německé národnosti, zainteresovaných ve využívání hřebenových oblastí Krkonoš, byla odsunuta, sklizeň trávy i pastva dobytka ustaly.

Vzhledem k významu celé oblasti především pro vodní hospodářství bylo rozhodnuto na druhotných, hydrologicky nepříznivých smilkových holích obnovit původní stav ekosystému výsadbou kleče a ostatních původních dřevin. S realizací tohoto záměru se započalo v roce 1952, ale nebyl dokončen.[27]

Téměř čtyři sta let trvající aktivity v labské oblasti, zejména budní hospodářství, významně ovlivnily celý ekosystém. Došlo ke změnám druhové diverzity vegetace, její horizontální struktury, zejména stavu porostů dřevin, půdních poměrů odnímáním organické hmoty, mechanickému poškozování půdního povrchu dobytkem, změnami vodního režimu apod. Byly vytvořeny rovněž předpoklady pro rozvoj další formy využívání oblasti cestovním ruchem, turistikou a sporty, které se uplatňují vysokou, stále stoupající a náročnější návštěvností.

Poznámky

1 OČADLÍK, J. – FUCHSA, V.: *Topografie rašelinišť Krkonošského národního parku.* In: Opera corcontica. Sv. 5. Vrchlabí 1978, 5, s. 53-81, zařazují zdejší rašeliniště mezi vrchoviště subalpinského typu s maximální hloubkou 2,4 m.

2 PLÍVA, K. – ŽLÁBEK, I.: *Přírodní lesní oblasti ČSR.* Praha 1986. 313 s.

3 DONTH, F. – DONTH, H. H.: *Quellen zur Geschichte der Herrschaft Starkenbach im Riesengebirge im 17. Jahrhundert.* München 1974. 784 s.

4 ROHKAM, H.: *Bauden und Baudenleute.* Schreiberhauer Heimatblätter, Bd. 1. Breslau 1937. 80 s.

5 *...über den Gurgonosch, wo die Mummel den Ursprung hat, gegen Schlesien zu (bis an den Perg Reifftrager) item Elbeprunnen Ursprung und Sieben Gründe...* cituje ze zprávy DONTH, H. H.: *Rochlitz an der Iser und Harrachsdorf in den frühen Neuzeit.* München 1993, 682 s.

6 LOKVENC, T. – BARTOŠ, M. – ŠVEC, J.: *Nález zbytků zapomenuté boudy nedaleko Labského pramene.* Krkonoše, *6,* 1973, č. 1, s. 8-10.

7 Hospodářské zásady hraběte a jejich realizaci v Krkonoších zpracovává např. MENŠÍK, F.: *Das ökonomische Systém des Grafen Sweèrts-Sporck.* Mitteilungen d. Ver. f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen. Bd. 37. Praha 1899, s. 233-286, a LOKVENC, T.: *Toulky krkonošskou minulostí.* Hradec Králové 1978, 267 s.

8 *Die particular-Wirtschafts-Punkta.* 1744, odst. 39: *Damit bey der grossen und kleinen Gebürgs – Bauden mehr und mehr das Gestüp und verwachsene Örther ausgeraumbet, und hierdurch die sogenandte Gärtten zur Grasserei und Heümachen vermehret. ...schon verdorrter herumbliegend Knieholtz auf Haufen zusammen zu werfen und zu verbrennen, die Aschen aber alsdann auf die Grasflecke zu zustreüen.* Tamtéž: Donth, *Rochlitz ...*

9 Rozbor horské části Grauparovy mapy z roku 1765 zpracoval LOKVENC, T.: *Alpinská oblast Krkonoš v roce 1765 (hodnocení Grauparovy mapy).* In: Opera corcontica. Sv. 2. Vrchlabí 1965, s. 27-42.

10 BALZER, A.: *Das Riesengebirge nebst einigen Gegenden von Adersbach, in vierundzwanzig Prospekten.* Prag 1794 – Rytina č. 2: *Der Abfall der Elbe bei ihre Ursprunge.*

11 DONTH, F. – DONTH, H. H.: *Quellen zur Geschichte...*

12 Stavy dobytka v jednotlivých boudách v Labské oblasti uvádí DONTH, F. – DONTH, H. H.: *Quellen zur Geschichte ...* LOKVENC, T.: *Analýza antropogenně podmíněných změn porostů dřevin klečového stupně v Krkonoších.* In: Opera corcontica. Sv. 32. Vrchlabí 1995, s. 99-114. ROHKAM, H.: *Bauden und Baudenleute.*

13 JENÍK, J.: *Alpinská vegetace Krkonoš, Kralického Sněžníku a Hrubého Jeseníku.* Praha 1961, 409 s.

14 Smilka tuhá v krkonošském dialektu se nazývá česky *vlček, velčina,* německy ve východních Krkonoších *Wolf, Haarwolf,* v západních *Leuserich.* – HOSER, J. K.: *Das Riesengebirge und seine Bewohner.* Prag 1841, 292 + 34 s.

15 NOŽIČKA, J.: *Z historie krkonošských lesů na*

Tab 1. Rozsah nájmu senišť

Rok	Počet pronajatých dílů	Předpokládaná rozloha ha +1	Výše roční činže	
			zlaté	koruny
1867	115	345	629	-
1873	178	534	972	-
1885	240	720	1596	-
1891	222	666	1893	-
1902	81	243	-	831
1914	86	258	-	683

+1...zvážený průměr velikosti dílu podle stavu z let 1885, 1891

Tab. 2. Počty nájemců podle místa bydliště (1885)

Polesí	Místo bydliště nájemce	Počet nájemců	Celkový počet v polesí	
			Osob	%
Nový Svět	Nový Svět	2		
	Harrachov	4		
	Rýžoviště	1	7	3
Rýžoviště	Rýžoviště	18		
	Studenov	1	19	8
Studenov	Studenov	6		
	Rýžoviště	1		
	Horní Rokytnice	47		
	Rokytno	6	60	25
Vítkovice	Vítkovice	65		
	Horní Rokytnice	4		
	Rokytno	4		
	Rezek	1		
	Krausovy boudy	5	79	34
Bedřichov	Bedřichov	4		
	Dvoračky	2		
	Vítkovice	5		
	Krausovy boudy	43	54	24
Čertova louka	Krausovy boudy	15	15	6
Celkem			**234**	**100**

Jilemnicku. In: Práce VÚL ČSR. Sv. 16. Praha 1961, s. 235-251.

[16] LOKVENC, T.: *Epizoda z historie rašelinišť.* Krkonoše, *12,* 1979, č. 12, s. 20-21.

[17] SCHMIDT, L.: *Statisticko topografický popis velkostatku Jilemnice.* Praha 1879, 176 s. Autor – lesmistr jilemnického panství – se v této publikaci podrobně v samostatné kapitole zabývá služebnostmi, zejména travařením a pastvou. S. 124-132.

[18] LOKVENC, T.: *Přemnožení hřebenule ryšavé Neodiprion sertifer (Geoffr.) na kosodřevině v Krkonoších v létech 1880 – 1884.* In: Opera corcontica. Sv. 3, Vrchlabí 1966, s. 189-191.

[19] Tamtéž. LOKVENC, *Analýza antropogenně podmíněných proměn.*

[20] Na náčrtech jsou podchycena i některá stará seniště označená jako *bývalá seniště* Stumpeho, Adolfa a Erlebacha, a jejich poloha. Nalézala se na západním svahu mezi horním tokem Velké a Malé Mumlavy.

[21] Protokoly *Protokoll hinsichtlich Verpachtung der Heustelle von Hochgebirge* z roku 1867, 1873, 1885, 1891, 1902 a 1914 v archivu autora.

[22] Ojedinělý a velmi výstižný popis senoseče smilky, konkrétně na Labské louce, nám zanechal v líčení své cesty do Krkonoš v roce 1874 Vítězslav Hálek v kapitole Labská louka (s. 314-318): *Tráva na té louce vyroste nanejvýš na palec, v srpnu ji sečí. Je to podívaná, s jakou pečlivostí, s jakou zručností dovedou tuto trávu žít. Přijdeme-li z kraje, ovšem zdá se nám být celá louka jako již dávno požata, a není. To jasně rozeznáme, postavíme-li se tam, kde žnou, a porovnáme-li to místo požaté s místem ještě nežatým. Zrovna o palec jest to požaté místo nižší než ono nežaté. Jako ostříhaný vlas to vypadá a jest to tenké jako jemný turecký tabák. Umění, s jakým krkonošští obyvatelé tuto trávu sekají, jest podivuhodné. Holič s takovou pečlivostí neoholí vous, s jakou se tato tráva položí. Ano jest to více holení louky než sekání. Avšak považme, že bezmála po devět měsíců, kdy na louce leží sníh, musí se krkonošský skot senem z této trávy živit, považme, že někdy musí tu čekat dva roky, než ta tráva vyroste na palec výše, aby mohla být žata, i pochopíme, s jakou tesklivou pečlivostí hledí k tomu, aby ni jediné stéblo nepřišlo nazmar. Originální, zajímavý jest způsob, jakým toto svoje seno dopravují z louky domů. Vozů na těchto výšinách ovšem nemají, aby na ně naložili a seno domů odvezli. Aniž tu mají cest, po kterých by ty vozy jely. Tedy všechno to seno odnášejí na zádech. Ale jak, když jedno stéblo jest na palec dlouhé, když na této výšině neustálý vítr – jak to dostat na záda? To jest právě krkonošské umění. Tamější senaři umějí to drobounké seno sbalit v rulíky tak pevné, že ni jediná travička z toho se nehne. Jako když to proplete a sešije a prošije. Několik hodin dělá sobě vál, ale když si jej na záda zvedne, jest to jako jediná slitina, spíše skála než cokoliv jiného* (HÁLEK, V.: *Obrázky z cest.* Krkonošské črty 1874. Praha 1958, s. 291-321.

[23] Protokol č. 23 knihy zpráv a výnosů velkostatku Jilemnice ze dne 9. 4. 1898 uvádí: *Využitkováním hořejších pastvin a senišť ničí se sekáním a pasením mladé sazenice kosodřeviny, což mizení takové dokazuje a není při nejlepší vůli tomuto zde odpomoci, poněvadž mladé ze semen vyrostlé sazenice u samé země není vidět a pak pasením bývá sešlapána tak, že kvůli rozmožení a udržení kosodřeviny jest zapotřebí, aby na vysokých horách jak sekání trávy, tak i pasení dobytka zastaveno, čili obmezeno bylo.* (Překlad německého textu – autor.)

[24] V protokolu č. 26 knihy zpráv a výnosů ze dne 10. 6. 1885 formuluje hrabě Harrach svůj požadavek: *... jelikož si přeju, by tyto holé horské stráně a plochy ponenáhle kosodřevinou zalesněny byly, musí nejméně 60 hektarů na nejpříhodnějších místech k zalesnění z pachtu vyloučeno býti, která v 6 létech každoročně zejména 10 ha kosodřevinou zalesní.* (Překlad německého textu – autor.)

[25] LOKVENC, T. – MINX, A. – NEHYBA, M. – STEJSKAL, O.: *Rekonstrukce porostů kleče horské (Pinus mugo Turra) v Krkonoších.* In: Opera corcontica. Sv. 31. Vrchlabí 1994, s. 71-92.

[26] V dopise adresovaném Zemské komisi pro revizi katastru pozemkového v Praze v roce 1896 lesní úřad v Jilemnici konstatuje: ... *Nyní následkem zmáhající se industrie v Krkonoších, jakož i turistiky, nehledí si obecenstvo dobytka tak jako za dřívějších let a hledá své živobytí ať v průmyslu, ať při turistice levněji obstarati, nezabývá se dobytkem jako dříve, takže pastviny a seniště buď za menší cenu se pronajmou, aneb nepronajaté zůstanou... Horalé krkonošští naučili se také, že mohou dobytek bez pastvy na horách a bez sena z vysokých hor vyživiti.*

[27] LOKVENC, T.: *Klečový vegetační stupeň a jeho problémy.* In: Monitoring, výzkum a management ekosystémů na území KRNAP. Opočno 1996, s. 224-228.
Zalesňování bylo na základě rozhodnutí Správy KRNAP předčasně ukončeno v roce 1991 a nově zalesněná plocha dosáhla 619 ha.

Theodor LOKVENC: *Baudenwirtschaft auf der Elbewiese*

Die ausgedehnte Peneplain der Elbewiese in breiterer Auffassung im westlichen Riesengebirge ist eines der ältesten und ausgestrecktesten Gebiete der historischen *Baudenwirtschaft*, die markant und langfristig die Riesengebirgsnatur beeinflusst hat.

Als Achse des Gebietes betrachtet man den Böhmischen Steig (Česká stezka), der wohl schon seit dem 10. Jahrhundert die Gegend durchquerte. Er ging vom Isertal aus und führte über die Gebirgskämme in die schlesische Niederung am Norden. Er verband ursprünglich slawische Ethnika auf beiden Seiten des Gebirges. Am Südhang des Kessels (Kotel) entstand an diesem Steig wohl im 16. Jahrhundert eine umfangreiche Enklave der Sahlenbacher Hofbauden (Dvoračky), die als Ausgangspunkt für die Bewirtschaftung der Elbewiese dienten. Die ältesten Berichte über eine Heuernte von hier stammen aus dem 17. Jahrhundert, wo sie ein strittiges Gebiet zwischen böhmischen und schlesischen Adeligen war. Ihre ruhige Bewirtschaftung war erst nach Beendigung der Streitigkeiten im Jahre 1710 möglich, als das ganze Gebiet der Starkenbacher Herrschaft den Harrachs zugesprochen wurde. Diese führten die Baudenwirtschaft ein, deren Prinzipien hierher Kolonisten aus den Alpenländern brachten. Es war nötig, die ursprünglichen kleineren Flächen von Urwiesen für diesen Zweck durch die Liquidierung der Knieholzbestände mit eingestreuten Richten zu erweitern, die hier überwogen. Damit wurde auch der hohe Brennholzverbrauch gedeckt. Markant griff in ihre Rationalisierung, genauso wie in die ganze Baudenwirtschaft auf der Herrschaft in der Mitte des 18. Jahrhunderts, der bedeutende Landwirtschaftsfachmann Graf Sweèrts Sporck ein. Obwohl seine umfangreichen und hochgesetzten Pläne nicht in voller Breite realisiert wurden, gelang durch seine Bemühungen eine bestimmte Organisation bei der Bewirtschaftung des Gebirgsgebietes, beim Bau der Bauden und der Heustadel (Futterbauden). In dieser Zeit, das heißt in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts, wurden wahrscheinlich die Wiesen- und Weideflächen, also die *waldfreien* Flächen, besonders Narduswiesen, am meisten erweitert. Das Aussehen des Gebietes halten zwei erhaltene hochwertige Karten fest – Mann's von 1743 und Graupar's Karte von 1765.

In den Jahren 1774 bis 1775 wurden ziemlich große Besitzveränderungen vorgenommen. Die Bewirtschaftung der Elbewiese wurde zum Großteil von der Bewirtschaftung der Sahlenbacher Hofbauden getrennt. Die Bauden wurden verkauft oder auch mit dem Grund in den ständigen Pacht ihren Bewohnern überlassen. Die Flächen der Weide- und Heustellen, auf dem ganzen Gebiet verstreut, wurden auf den Kahlen Berg (Lysá hora) und seine Nordabhänge bis zum Quellengebiet der Großen Mummel (Velká Mumlava) konzentriert. Das Elbegebiet belasteten aber genau formulierte und definierte Dienstbarkeiten (Servituten), und zwar die Dienstbarkeit der Viehweide, Heuernte und Knieholzabnahme zum Heizen. Besonders die Knieholzroden griff beträchtlich in ihre Bestände ein, die sowieso schon ziemlich beschränkt waren.

Die Dienstbarkeiten verhinderten die normale Bewirtschaftung und die Herrschaft war deshalb bestrebt, sie durch Verhandlungen in die zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts loszuwerden und nach deren Misserfolg wählte sie mit dem Aufkauf der Bauden einen radikalen Vorgang. Es gelang ihr und die Anzahl der Bauden sank von ursprünglich 17 auf vier. Damit beschränkte sich auch der Umfang der Dienstbarkeiten

und ihre Weide- und Heustellen wurden am Südabhang des Kahlen Berges und der Kesselkoppe abgesteckt.

Das Gebiet der Elbewiese wurde auf Heustellenteile aufgeteilt, die bei der Versteigerung auf vier, später auf sechs Jahre Interessenten von den Bauden und Dörfern in der Umgebung überlassen wurden. In den dabei abgeschlossenen Verträgen wurden genaue Bedingungen festgesetzt, vor allem für die Art der Ernte, und die Viehweide wurde ausgeschlossen. Seit 1870 wurden manche Flächen mit Knieholz bepflanzt und die Heuernte wurde eingeschränkt.

Nach Besitzveränderungen nach dem 2. Weltkrieg sank das Interesse um die Bewirtschaftung des Gebietes der Elbewiese, das Heu wurde in Beschränderungen, ging die Viehweide und Heuernte ein und man begann wieder mit einer umfangreichen Erneuerung der Knieholzbestände.

Die historische Analyse der Bewirtschaftung – der *Baudenwirtschaft* – auf der Elbewiese in breiterer Auffassung bewies, dass der jetzige Stand deren Ökosysteme ein Ergebnis von 400 Jahre dauernder ziemlich intensiver anthropogenen Tätigkeit ist.

(Übersetzt von Günther Fiedler)

Josef Jíra, organizátor osvětového a kulturního života na Novopacku

Daniela Vondráčková

V členitém kraji podhůří Krkonoš mezi městečky Peckou a Novou Pakou leží malá vesnička, zvaná Radkyně. Zde se narodil 6. října 1863 Josef Jíra. Pocházel z chudých poměrů, jeho otec Josef byl prostým rolníkem a matka Anna dcerou domkáře Podzimka z nedaleké Krsmole.[1]

Do místní obecné jednotřídní školy, která fungovala již od josefinských dob, nastoupil Josef Jíra v šesti letech. V době jeho studia se zde vyučovalo německy, čeština jako vyučovací jazyk byla na zdejší škole zavedena až roku 1884.[2] Školu stejně jako rodný dům Josefa Jíry dnes již v Radkyni nenajdeme. O Jírovi v tomto období píše později jeho žák Ladislav Riedl-Německobrodský: *V rodině se sice nikdy německy nemluvilo, ale malému žáčkovi nedělala němčina žádných zvláštních obtíží. Byl známý jako žák pilný a bedlivý, který své úkoly plnil rád a pečlivě.*[3] Tento pramen však je třeba vnímat jako zcela neobjektivní a nekritický, protože jeho náplní byla oslava Jírovi osobnosti. V pátém ročníku obecné školy přestoupil Jíra na měšťanskou chlapeckou školu do Nové Paky. Tato škola byla pouze tříletá a pro Jíru se stala přípravkou pro studium na českém ústavu ku vzdělání učitelů v Hradci Králové, obecně nazývaném učitelským ústavem. Zde také v červenci 1883 složil závěrečnou zkoušku a dostal vysvědčení o způsobilosti k vyučování na školách obecných s českým vyučovacím jazykem.[4]

Jako čerstvý absolvent učitelského ústavu mohl na základě svého vzdělání vykonávat pouze funkci zatímního podučitele, tj. provizorního mladšího učitele. Již 7. prosince 1883, tedy jen několik měsíců po ukončení školy, byl dekretem zemské školní rady dosazen na místo mladšího učitele v Dřevěnici u Jičína, vzdálené zhruba 10 km od Nové Paky.[5] Důvodem tak rychlého postu-

pu byla potřeba zvýšení počtu vyučujících na zdejší obecné smíšené škole, která měla být od ledna 1884 rozšířena z jednotřídní školy na školu dvoutřídní. Vyučovat začal Jíra až od 2. ledna 1884, jeho roční plat v této době činil 350 zlatých.[6] V srpnu 1886 byl dekretem výše uvedené rady povýšen na definitivního neboli řádného učitele, ale roční plat se mu zvedl o pouhých 50 zlatých.

Jírův zápal pro školní i mimoškolní aktivity rozhodně nebyl podmíněn výší platebního ohodnocení. Jíra byl typem člověka, který nedovedl odpočívat. Vždy se dokázal nadchnout pro určitou věc, které pak věnoval všechen svůj volný čas a úsilí. Tato vlastnost se u něho projevovala i v pozdějších letech a přinesla mu řadu ocenění. Proto ani v době svého působení v Dřevěnici nezahálel. Pro potřeby školy ve volném čase nakreslil její plán, mapu Dřevěnice a mapu jičínského hejtmanství. Kromě toho zhotovoval různé geometrické modely, nákresy rostlin a zvířat a neméně času také věnoval úpravě školní zahrady. Za jeho činnost mu okresní školní rada po dvakrát vyslovila pochvalná uznání.[7]

Kromě již zmíněných aktivit se Jíra věnoval i zakládání místních spolků. V této oblasti nalezl velkou podporu obyvatel Dřevěnice, bez které by se jeho záměry nemohly uskutečnit. Jako spoluzakladatel a později i jednatel zdejší Čtenářské besedy se snažil získat prostředky pro vznik a rozvoj její knihovny. Při besedě založil i pěvecký a divadelní kroužek, ve kterém se odrážela jeho láska k hudbě. Aktivně se též podílel na zřízení hasičského sboru.[8] Po jeho odchodu do Nové Paky mu Čtenářská beseda i hasičský sbor udělily diplom čestného člena.[9]

Všechny dosavadní informace o Jírově působení v Dřevěnici jsou úzce spojené s dějinami obce či školy a je možné je poměrně lehce v pramenech dohledat. Problém nastává, pokud bychom hledali záznamy o jeho soukromém životě, těch není mnoho. Neznáme Jírovy prohřešky mládí, pokud nějaké měl. Ale ani nevíme, s kým se v tomto období stýkal či s kým si dopisoval. Jeho korespondence je v tomto směru velmi chudá. Jisté je, že se během pobytu v Dřevěnici seznámil s Marií Počepickou, o dvanáct let mladší, se kterou se v srpnu roku 1895 oženil.[10] Vstup do manželství Jíra učinil již v poměrně zralém věku třiceti dvou let a jistě toto rozhodnutí náležitě uvážil. Jeho volba životní partnerky nemohla být lepší. Ve své ženě našel oporu v těžkých životních situacích. Projevovala obdivuhodné porozumění pro jeho spolkovou a jinou veřejně prospěšnou činnost. Budoucnost obou manželů však nebyla spjata s Dřevěnicí, ale jejich novým a konečným domovem, Novou Pakou.

Jíra se o svém přeložení dozvěděl prostřednictvím dekretu okresní školní rady z 22. července 1895,[11] podle kterého měl nastoupit na obecnou a měšťanskou školu chlapeckou v Nové Pace jako mladší učitel po odchodu Jana

Na svatební fotografii z roku 1895 je Josef Jíra se svou chotí Marií, rozenou Počepickou.

Hezkého. Po jedenácti letech a osmi měsících strávených v Dřevěnici nastoupil 30. srpna 1895 na své nové působiště.[12] Obecná škola v Nové Pace byla pětitřídní a mívala kolem 250 žáků a spolu s měšťanskou školou, která byla trojtřídní a měla kolem 130 žáků,[13] tvořila navenek až do roku 1913, kdy se každá začala vyvíjet samostatně, jeden celek. Jíra vyučoval v rámci svého učitelského oprávnění pouze na škole obecné, na níž se jeho postavení rychle upevňovalo. Již po půl roce byl ustanoven definitivním podučitelem s ročním platem 450 zlatých. Daleko příznivější však pro něho bylo rozhodnutí zemské školní rady, na jehož základě byl povýšen 15. července 1896 na definitivního učitele a jeho roční plat se zvýšil na 600 zlatých.[14]

Jíra se na nové škole rychle přizpůsobil a zaměřil se na zdokonalování učebních pomůcek i samotné výuky. Také si vylepšil i učitelskou aprobaci, když získal oprávnění vyučovat německý jazyk. Jedním z Jírových největších úspěchů na půdě školy bylo vybudování školní zahrady podle moderních zásad a vydání prvního zahradnického kalendáře. Tento *pracovní kalendář pro školní zahrady*,[15] jak byl oficiálně nazván, se zabýval rozvrhem polních prací v jednotlivých ročních obdobích. Z Jírova podnětu byla pořízena pro potřeby školy plastická mapa Krkonoš,[16] která byla v té době jedinečným exponátem toho druhu v jičínském okrese. Financovaly ji okrašlovací spolek a okresní školní výbor. V rámci svého učitelského povolání se podílel na pořádání výstav, kde

prostřednictvím školní mládeže prezentoval svou práci. Příkladně se jednalo o výstavu brambor a o květinovou výstavu.[17]

Jeho dvaadvacetiletá učitelská práce musela zákonitě dojít ocenění v podobě dalšího povýšení. Zemská školní rada ho 27. ledna 1906 ustanovila definitivním učitelem první třídy a zvýšila jeho plat na 1600 korun. Během let došlo ještě několikrát k zvýšení jeho finančního ohodnocení, až na konečných 2100 korun.[18] Tehdy se stal řídícím učitelem obecné školy chlapecké po Heřmanu Horáčkovi.[19] Funkce se ujal jako nejstarší člen učitelského sboru 22. dubna 1924 a setrval v ní necelé dva roky. Řídícím učitelem byl Jíra jmenován z pozice zástupce řídícího učitele, kterým byl od roku 1923.

Od počátku dvacátých let vyučoval na večerní živnostenské škole, pracoval na monografii Novopacko a pro místní městské muzeum. Po určité období, jež nelze přesně ohraničit pro nedostatek pramenů, byl členem místní školní rady.[20] Jako zástupce řídícího učitele vedl i pamětní knihu školy. V této době zastával významná místa v jednotlivých novopackých spolcích. Množství těchto aktivit jej hodně vyčerpávalo a oslabovalo. Zřejmě to bylo i důvodem, proč podal v únoru 1926 žádost o přeložení na trvalý odpočinek. Do učitelského důchodu odešel k 1. březnu 1926 tělesně zdráv, ale se silnou neurózou, která se projevovala v nepravidelném písmu. Za svou celoživotní školní i mimoškolní činnost obdržel od okresního školního výboru další pochvalné uznání.[21] Po něm byl ustaven správcem školy Bohumil Bejr.

Budova obecné školy chlapecké, postavená v letech 1903 – 1905, stojí ve městě dodnes. V současnosti je v ní umístěna základní škola Jana Amose Komenského. Od dob Jírova působení se příliš nezměnila. Za školou doposud

Josef Jíra se svými žáky před budovou obecné a měšťanské chlapecké školy v Nové Pace (po roce 1905).

existuje část sadů, které zde nechal Jíra v roce 1907 založit. I park před školou vysázený okrašlovacím spolkem za Jírova vedení zůstal i po letech téměř beze změn.

Ještě v době svého intenzivního působení na obecné škole byl zvolen městským zastupitelstvem členem muzejního komitétu. Tento komitét byl ustaven v roce 1923 po odchodu dosavadního správce muzea Františka Šmída. Každý z jeho členů vykonával určenou funkci. Jan Weger, rada okresní správy politické, se stal předsedou, Jaroslav Novák, profesor na reálce, jednatelem, Josef Jíra správcem neboli průvodcem muzea a konečně pokladníkem byl Jan Hartl.[22] Muzejní sbírky byly již tehdy umístěny v přízemních prostorách místního reálného gymnázia, kam byly v roce 1917 přemístěny ze staré radnice. Důvodem ke stěhování muzea do přízemí reálky byla potřeba uvolnění radničních místností pro válečný zásobovací sbor. Prostory radnice byly původním sídlem novopackého muzea, které bylo založeno v roce 1908 z podnětu městského zastupitele a podlevínského rodáka Františka Jirutky.

Prvním Jírovým krokem v roli správce muzea bylo přenesení části muzejních sbírek ze sklepení do výstavního sálu v prvním patře gymnázia. Jednalo se o významný počin, díky němuž byla zachráněna celá řada významných exponátů před zničením. Šlo zejména o předměty, které by bývaly ve vlhkých sklepních prostorech podlehly zkáze. O nevhodnosti těchto prostor i po letech vypovídá dopis sochaře a novopackého rodáka Bohumila Kafky[23] Jírovi v roce 1935. Z jeho obsahu je zřejmé, že měl Kafka obavy o svou plastiku *Vzdechy,* umístěnou v nevhodných přízemních prostorách muzea, a žádal, aby odtud byla přenesena do patra.

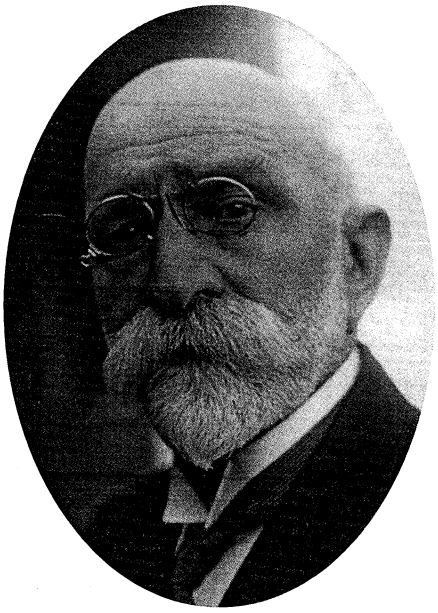
Dalším Jírovým úkolem mělo být rozmístění jednotlivých sbírek ve výstavním sále. Jíra nechal doprostřed sálu postavit Slavín, tj. památky po místních rodácích s modely pražského pomníku Františka Palackého a novopackého pomníku Jana Amose Komenského, obě práce od profesora Stanislava Suchardy. Do rohů místnosti umístil městský pokoj a vesnickou světnici, jako ukázky životního stylu zdejších obyvatel. Dále zde bylo možné najít skříně s výšivkami, sklem a porcelánem z dílen místních mistrů, vitríny s mincemi, packými drahokameny, knihami, privilegii, zbraněmi, ale také divadelní oponu, spolkové a cechovní věci, obrazy a spoustu jiných předmětů. Podle dochovaných fotografií se mu však tento úkol příliš nepovedl. Výstavní místnost působila značně chaoticky a neuspořádaně. V přízemní klenuté místnosti pak zůstala jen větší část geologických sbírek.[24]

Od roku 1925 spravovala novopacké muzeum dvanáctičlenná komise, zvolená městským zastupitelstvem, která si za svého předsedu zvolila dosavadního správce muzea Josefa Jíru a jednatelem Adolfa Švitorku. V muzeu na komisi čekalo velké množství neuspořádaných a nezařazených muzejních

předmětů, k nimž musel být také vytvořen nový inventář, jelikož původní již neodpovídal skutečnému stavu.

Poté, co Jíra odešel ze školy do výslužby, zaměřil se především na práci pro muzeum. Trávil v něm většinu svého času a nejednalo se o pobyt příliš příjemný. V muzeu v této době ještě nebylo radiátorů a ani světla. Teplota se zde v zimních měsících pohybovala kolem nuly.[25] Přesto Jíra v tomto prostředí pořádal muzejní sbírky a tvořil inventáře. Nedostatek místa jej donutil požádat Ferdinanda Tomka, ředitele gymnázia, o propůjčení další místnosti. Bylo mu vyhověno a dostal kabinet hned vedle výstavního sálu, kam se Jíra rozhodl umístit knihovnu a městský archiv. Staral se i o zajišťování nových přírůstků do muzea. Jednalo se o nesnadnou a nevděčnou práci, při níž žádal množství lidí, aby svými dary obohatili muzejní sbírky. V některých případech však narážel na nezájem a nepochopení, o čemž svědčí dochovaná korespondence. Našli se však naopak i stálí dárci, ke kterým patřila Anna Suchardová, manželka uměleckého sochaře Stanislava Suchardy, Otakar Čila, malíř a legionář, ing. Otakar Wolf, architekt a stavitel, Ladislav Riedl, spisovatel a básník. Hmotnou podporu poskytovaly muzeu okresní úřad, občanská záložna a akciový pivovar.

V roce 1929 sice vzrostl počet členů muzejní komise na čtrnáct, ale do schůzí jich pravidelně docházelo pouze pět. V tomto roce Jíru opustil i Adolf Švitorka, který mu doposud pomáhal s tvorbou inventářů, a nikdo jiný už ho ve funkci jednatele nenahradil. Jíra si ve svých zápiscích stěžuje na neochotu ostatních členů komise podílet se na práci v muzeu a tvrdí, že veškerou práci snad kromě úklidu, který obstarávala obec, musel vykonávat sám.[26] Zde je třeba upozornit na možnou subjektivní povahu primárních pramenů, vypovídajících o Jírově činnosti v muzeu, protože většina jich byla vytvářena samotným Jírou. Touto připomínkou rozhodně nechci zmenšovat Jírovy zásluhy o muzeum, ale je důležité ji vzít v potaz při utváření si celkového obrazu o jeho činnosti. Muzeum trpělo nedostatkem místa i na počátku třicátých let a přestože zabíralo plochu téměř 420 metrů čtverečných, musely být některé předměty umístěny na chodbě gymnázia. Podle záznamů počet exponátů v roce 1933 dosahoval téměř 7000 kusů a i nadále vzrůstal. Muzejní místnosti byly tehdy již vybaveny ústředním topením a světlem. Městský archiv byl rozmístěn různě po muzeu, ale nejvíce materiálu spočívalo v již výše zmíněném kabinetu. Jíra začal svou pozornost archivu věnovat až po návštěvě státního archivního inspektora profesora Václava Vojtíška v roce 1931.[27] Ten označil stav archivu za nepříznivý a považoval za nevhodné, aby byly zdejší archiválie uloženy společně s muzejními předměty. Požadoval pro ně zvláštní místnost a jeho požadavku bylo vyhověno. Z Vojtíškova popudu také počal Jíra uspořádávat část archivního materiálu. Pro velké množství jiných aktivit

Podobenka Josefa Jíry, nedatováno.

však neměl na tuto práci dostatek času a k zpracování městského archivu v této době nedošlo.

Navzdory svému vysokému věku Jíra i nadále setrvával ve funkci správce muzea, a to až do roku 1945. Zprávy o činnosti muzea však od roku 1941 podával městskému zastupitelstvu Karel Tuček, protože Jírovo písmo se vlivem zhoršující se neurózy a stáří stávalo téměř nečitelným.[28] Jíra si vedl kromě oficiálních účetních a správních pomůcek, potřebných pro chod muzea, i své vlastní záznamy. V jeho pozůstalosti lze najít plán a popis muzea, na kterém se pokusil zachytit uložení všech sbírek v muzeu. Zaznamenával si podrobné údaje o výstavách v Nové Pace i v okolí. Vlastnil soukromé soupisy muzejních sbírek a jednotlivých dárců, přírůstkové a příruční seznamy i záznamy příjmů a výdajů v muzejním fondu. Osobně prováděl návštěvníky po muzeu, pokud mu to zdraví umožňovalo, a dělil se s nimi o vědomosti, které během svého působení v muzeu načerpal. Ani po svém definitivním odchodu z muzea se Jíra s muzeem nedokázal rozloučit. Ačkoliv byl již velmi nemocen, jakmile se jeho stav nepatrně zlepšil, jeho kroky směřovaly do muzea. Neodradilo ho ani množství schodů, které musel překonat, pokud si chtěl prohlédnout výstavní síň. Jíra patřil k té staré generaci kulturních pracovníků, kteří věno-

vali svůj čas a schopnosti ve prospěch všech, aniž by čekali, zda jim to něco vynese.

Stejně obětavý a zodpovědný přístup Jíra prokazoval i ve veřejném a spolkovém životě, do kterého se aktivně zapojil záhy po svém příchodu do Nové Paky. První zmínka o Jírově působení v místním pěveckém spolku Hlasoň pochází již z října roku 1895. Tehdy se Jíra jako první tenor ujal vedení pěveckých zkoušek, po rezignaci zástupce sbormistra Eduarda Kretschmera. Díky svému nadání a schopnostem byl v květnu následujícího roku, tedy po necelém roce stráveném ve spolku, zvolen jeho sbormistrem. Dosáhl tak druhé nejvyšší funkce po předsedovi.

Novopacký Hlasoň byl jedním z nejstarších ryze českých pěveckých spolků v Čechách.[29] Vznikl v roce 1859 z podnětu dvou novopackých učitelů, Jana Čížka a Josefa Siřiště. Zpočátku šlo jen o sdružení asi 26 občanů, kteří se dvakrát týdně scházeli, aby si společně zazpívali české písně. Prvním předsedou se stal Eduard Kosinka a sbormistrem Jan Čížek. V šedesátých letech docházelo ve spolku k rozepřím mezi jednotlivými jeho členy. Ty vyvrcholily v době

Zpěvácký spolek Hlasoň v Nové Pace při osmdesátiletém výročí trvání spolku v roce 1939. Josef Jíra stojí v předposlední řadě, třetí zprava.

válečných událostí 1866-1867, kdy se vnitřně oslabený spolek de facto rozpadl.[30] Krizi spolku ukončila v létě 1867 změna jeho příliš přísných stanov. K obrodě též významně přispěl vstup Hlasoně do Ústřední jednoty zpěváckých spolků československých. V tomto období se Hlasoň stejně tak jako ostatní vlastenecké spolky účastnil národních slavností, např. kladení základního kamene k Národnímu divadlu či táborů lidu. V Nové Pace i okolí nebylo snad společenské události, na které by Hlasoň nevystupoval.

Josef Jíra se velmi záhy stal jedním z nejvýznamnějších členů Hlasoně a díky tomu byl také ustanoven jeho župním delegátem, jehož povinností bylo hájit zájmy spolku v První české pěvecké a hudební župě. Tato organizace vznikla z podnětu Františka Záhorského, novopackého rodáka a člena Hlasoně, v roce 1890. Svou činnost zahájila až po schválení stanov roku 1891. V této době sdružovala 33 pěveckých spolků severovýchodních Čech.[31] Hlasoň vstoupil do župy až o dva roky později a měl povinnost, stejně tak jako ostatní župní spolky, vysílat své zástupce na každoroční župní sjezdy. Josef Jíra jako čerstvě ustanovený župní delegát byl v červenci roku 1896 vyslán na IV. župní sjezd v Hořicích. Při zastupování spolku v župě se patrně osvědčil, neboť i v dalších letech vykonával tuto funkci. Na VIII. sjezdu První české pěvecké a hudební župy v Semilech roku 1900 byl zvolen na základě svých organizačních schopností jejím jednatelem.[32] Starostou župy se stal Jírův kolega, předseda Hlasoně Václav Matys. Úspěch novopackých delegátů byl korunován přenesením sídla župy ze Semil do Nové Paky. Oba muži setrvali ve vrcholných funkcích župy plných 35 let.

V roce 1897 obdržel Josef Jíra za svou krátkodobou, ale za to intenzivní činnost ve spolku od valné hromady Hlasoně písemné uznání.[33] V následujících dvou letech však poklesl na místo zástupce sbormistra a nakonec v roce 1900 až na řadového člena výboru, s právy a povinnostmi delegáta župy. O rok dříve se Jíra podílel na přípravách VI. sjezdu První české pěvecké a hudební župy v Nové Pace, který byl uspořádán u příležitosti čtyřicetiletého výročí založení Hlasoně.[34] Župní sjezdy i tento byly provázeny četnými koncerty, na jejichž produkci se podílelo velké množství pěvců a hudebníků z okolních měst. Vždy se jednalo o velkou společenskou událost, která přivábila do města mnoho návštěvníků.

Josef Jíra nemalou měrou přispěl k úspěchu novopackého sjezdu a k posílení pozic spolku v župě. Svou obětavou činností ve prospěch Hlasoně si získal přízeň a důvěru členů spolku, což se projevilo při volbách v roce 1901. Tehdy se Jíra stal zástupcem předsedy Hlasoně. V této funkci setrval až do roku 1906, kdy byl zvolen po Václavu Matysovi předsedou Hlasoně. Za jeho vedení nebyly ve spolku provedeny žádné změny, které by významně ovlivnily jeho vnitřní chod. Jedinou událostí, která stojí v tomto období za zmínku, byla osla-

va padesátiletého trvání Hlasoně v roce 1909, kdy se Nová Paka stala opět místem konání župního sjezdu.[35] Tehdy byl Jíra jmenován za zásluhy a mnoholetou práci čestným členem Hlasoně. I přes úspěchy na spolkovém poli nepatřil tento rok v jeho osobním životě mezi nejšťastnější, neboť mu zemřel otec. Svou upřímnou soustrast při pohřbu otce Jírovi vyjádřil spolek zpěvem a doprovodem k jeho hrobu.

Klidné časy v Hlasoni skončily s rokem 1911. V tomto roce spolek prodělával těžkou vnitřní krizi,[36] která vyvrcholila odchodem dvou čelních představitelů Hlasoně, sbormistra Hynka Tomáše a místopředsedy Františka Ročka. Josef Jíra se i přesto snažil přimět členy spolku k aktivní činnosti, ale po naprostém neúspěchu veřejného vystoupení souboru na každoročním věnečku, jehož příčinou byla neúčast velkého počtu jeho členů, se přesvědčil o tom, že jeho snaha je marná, a předložil svou resignaci. Po nátlaku spolkového výboru Jíra své rozhodnutí odvolal. Ale na další schůzi valné hromady v říjnu 1912 se již definitivně vzdal funkce předsedy Hlasoně, tentokrát ze zdravotních důvodů. Ještě těsně před jeho odchodem z funkce se součástí Hlasoně stal novopacký pěvecký spolek Vlastimil a došlo také k menší úpravě názvu spolku na Zpěvácký spolek Hlasoň.

Novým předsedou spolku byl po letech znovu zvolen Václav Matys a Josef Jíra se stal řadovým členem spolkového výboru. O Jírově činnosti v Hlasoni a o samotném fungování spolku v období světové války 1914-1918 se nedochovaly téměř žádné zprávy. V této době totiž vedl pamětní knihu Jaroslav Picek, který byl rakouskými úřady vyslýchán pro velezradu a jeho matka z obavy před jeho usvědčením spálila většinu jeho písemností včetně zápisků ze spolkových schůzí. Jírovo jméno se opět v pramenech objevuje až v roce 1919 v souvislosti s jeho zvolením zástupcem sbormistra. Tuto funkci pak zastával až do roku 1923. V dalších letech jeho osoba již v představenstvu spolku nefigurovala.[37]

V Hlasoni byl Jíra znám svou dochvilností a pravidelnou docházkou na zkoušky, kterou přísně vyžadoval i od svých kolegů.[38] Ještě ve svých 82 letech docházel Jíra skoro pravidelně na zkoušky Hlasoně. Zpívat se sborem již nemohl, neboť na jeho hlasivkách se silně podepsalo stáří. Přinášel však mladším kolegům cenné rady a často vzpomínal na časy největší slávy spolku.[39] Bohužel i přes dlouhou pěveckou dráhu Josefa Jíry nelze v dochovaných pramenech nalézt žádný záznam, který by konkretizoval jeho pěvecký part na jednotlivých vystoupeních Hlasoně.

Při oslavě osmdesátiletého výročí trvání spolku v roce 1939 se podílel na vydání Památníku Hlasoně. Tento spisek však již nedosáhl kvality Památníku vydaného při slavnosti padesátiletého trvání spolku v roce 1909, na jehož sestavení se Josef Jíra také významně podílel. V době konání těchto výročních

oslav získal Hlasoň od akad. sochaře Bohumila Kafky bystu Bedřicha Smetany, která byla slavnostně umístěna do sadů, jež dodnes nesou Jírovo jméno.

O širokém rozsahu Jírovy činnosti na pěveckém poli svědčí též jeho dlouholeté působení v První české pěvecké a hudební župě. Zde si od roku 1900, po dobu dlouhých 35 let udržoval druhé nejvyšší postavení. Jako jednatel se Jíra zúčastnil 28 župních sjezdů a koncertů, na kterých podával podrobné zprávy o činnosti předsednictva župy. Řídil vydávání župního věstníku, jehož úkolem bylo informovat členstvo o průběhu župních sjezdů a o činnosti jednotlivých župních spolků. Věstník vycházel jednou ročně až do první světové války, po ní se již jeho vydávání neobnovilo. K padesátému výročí župy se Jíra rozhodl sepsat její dějiny. Jeho úmysl podpořilo předsednictvo župy a drobná práce vyšla tiskem v roce 1941.[40] Čestné členství mu župa udělila v roce 1930.[41] Další ocenění v tomto oboru získal za neúnavnou práci pro sborový zpěv, za což byl jmenován čestným členem deseti pěveckých spolků a vyznamenán čestným uznáním Pěvecké obce československé.[42]

Neméně ocenění obdržel za svou činnost i v místním Spolku pro okrášlení města Nové Paky a okolí, do kterého se rozhodl vstoupit roku 1896. Spolek byl založen komitétem novopackých občanů v roce 1877, po přijetí spolkových stanov. Na jeho založení se podíleli Josef Franc, Jan Vonš, Josef Radimský a Antonín Hask.[43] Spolek pro okrášlení města Nové Paky a okolí se stal v pořadí čtrnáctým nejstarším spolkem tohoto druhu v Čechách. Prostý název okrašlovací spolek přijal až v roce 1909, v souvislosti se změnou stanov. Svou činnost spolek zahájil úpravou stráně pod hřbitovem, která byla osázena kaštany a živým plotem. Připomínkou počátečního snažení spolku zůstává dodnes částečně zachované javorové stromořadí, lemující cestu od kapličky směrem k jičínské silnici. V obou případech se jednalo o ojedinělé akce, neboť spolek do Jírova příchodu upravoval zejména Střelnici, kde umístil lavičky, postavil besídky a vybudoval zde malou botanickou zahradu. Střelnice v letním období sloužila jako centrum společenského života Nové Paky.

Josef Jíra ještě téhož roku, kdy vstoupil do spolku, byl zvolen jeho jednatelem. Tuto funkci převzal po Josefu Radimském.[44] Díky jeho nadšení se činnost spolku začala rychle rozrůstat a výsledky jeho práce byly viditelné na nejrůznějších místech Nové Paky i v jejím přilehlém okolí. Po celou dobu působení ve spolku se Jíra řídil jeho heslem *Dokud síla, hleďme díla, by památka po nás zbyla.*[45] Nejprve byla z Jírova podnětu vysázena lipová stromořadí, vedoucí od novopackého železničního podjezdu dvěma směry. Ve směru na Jičín stromořadí končilo na hranici Kumburského Újezda a směrem na Trutnov u obce Vrchovina. Z uvedeného stromořadí dnes najdeme jen zbytky, protože bylo v roce 1999 z velké části vykáceno. V dalších letech zakládal spolek

menší převážně javorové aleje při okresní silnici směřující k Brdu, při cestě k Loučení, Poštmistrově kopci, Podlevínu, Heřmanicím a k Zlámaninské silnici. Později se již zabýval jen jejich udržováním. Do roku 1901 byly vytvořeny aleje na jedenácti místech ve městě a počet stromoví dosáhl počtu 1384 kusů.

Spolek se rovněž podílel na zakrytí podbrdského potoka, na postavení chodníku podél státní silnice, na pořízení návěstní orientační tabule a na pojmenování ulic města.[46] Za pomoci členů spolku, ale především svých žáků vysázel Jíra téměř šest kilometrů živého plotu kolem cest a chodníků. Pod jeho dohledem byla vysázena stromky rozloha kolem sedmi hektarů. Vysazování stromů bylo vždy spojeno se stromkovými slavnostmi, kterých se konalo během jeho působení ve spolku třináct.

Z Jírova soukromého seznamu členů a příznivců okrašlovacího spolku je zřejmé, že jeho členská základna byla dosti skromná, a to i v období jeho největšího rozkvětu. Tehdy sdružoval spolek kolem necelé stovky místních i přespolních členů. Při takto malém počtu členů musel spolek získávat finance jinde, jinak by nemohl vykonat tak velké množství práce. Hlavním jeho dárcem byla obec, která si byla vědoma významu okrašlovacího spolku pro město, a proto vyhovovala téměř všem jeho požadavkům. V jeho snaze zvelebit a okrášlit město jej podporoval i Svaz českých, později československých okrašlovacích spolků, který mu každoročně dodával nové sazenice pro sadbu. Členem svazu byl spolek od roku 1904. Veškerou svou činnost vykonával spolek pouze na obecní půdě, protože sám nevlastnil, kromě části Husova kopce, žádné jiné pozemky. Jíra si v jedné ze svých jednatelských zpráv stěžuje na neochotu lidí udržovat pořádek na těchto veřejných místech.[47]

V srpnu roku 1906 uspořádal okrašlovací spolek na návrh svého jednatele Josefa Jíry výstavu květin a květinových výrobků. Probíhala pod záštitou okresního zastupitelstva a trvala pouhých 16 dní, ale její ohlas mezi lidmi byl obrovský. Za tuto poměrně krátkou dobu ji navštívilo přes deset tisíc návštěvníků. Jíra pro její konání zajistil prostory v přízemních místnostech obecné a měšťanské školy chlapecké a jejím jádrem se stala květinová výstava mládeže.[48] Odměnou pro vystavovatele byly medaile vypracované podle návrhu Stanislava Suchardy a čestné diplomy, které byly prací jeho otce Antonína Suchardy. Spolek za její uspořádání obdržel pochvalná ocenění od Svazu okrašlovacích spolků a Klubu českých turistů. Pro Jíru byla výstava velkým osobním triumfem. Dostalo se mu uznání za horlivou práci od Svazu okrašlovacích spolků a následně i ocenění výstavního výboru za práci na expozici. Jíra při výstavách či jiných kulturních akcí dokázal dobře využít svého organizačního talentu. Tato skutečnost je potvrzena i jeho dalšími úspěchy, kterých dosáhl v pozdějších letech. V roce 1910 na První dělnické, živnostenské

a hospodářské výstavě v Nové Pace získal diplom od výstavního výboru a podobně byl vyznamenán za vzornou přípravu Krajinské výstavy v roce 1935.[49]

Jírova neúnavná práce neznala mezí, k jeho dalším významným podnikům ve spolku patřilo zakládání sadů a parků. Tímto krokem chtěl Jíra vytvořit z Nové Paky příjemné letovisko pro osvěžující pobyt návštěvníků. Jeho záměr byl z velké části uskutečněn a řada těchto sadů stojí ve městě jako připomínka jeho činnosti dodnes. Za přispění spolku a městského zastupitelstva upravil sady u dnešní základní školy Komenského, u kapličky, u bývalého okresního soudu, dnes hudební školy, a tzv. Smetanovy sady u gymnázia, které vznikly v roce 1919 při stromkové slavnosti vysazením 13 lip, nesoucích jména představitelů, jež se zasloužili o vznik státu. Do všech sadů umisťoval osobně ptačí budky a tabulky s úryvky básní od místních rodáků. Největší péči ale Jíra věnoval výstavnímu sadu, jež se rozkládal na rozloze 54 arů. V téměř nezměněné podobě jej nalezneme v prostoru pod železniční zastávkou i dnes. Do sadu se sestupovalo po pískovcových schodech. Sad měl dvě hřiště, pískové a travnaté. Na trávnících ležely kusy kmenů fosilních araukaritů. V parku se též nalézala již výše zmíněná bysta Bedřicha Smetany. Sad od třicátých let nese Jírovo jméno.[50]

Okrašlovací spolek se ještě před založením odboru Klubu československých turistů staral v Nové Pace o turistické záležitosti. Obnovil turistické cesty na Kumburk, Zvičinu, do Dvora Králové a označil je turistickými značkami a orientačními tabulkami. Václav Vrabec, předseda Klubu československých turistů, ve svém projevu k osmdesátým narozeninám Josefa Jíry uvádí, že právě jeho zásluhou došlo k označení turistické cesty přes Kumburk na Klepandu a na hradiště Levín. Z jeho podnětu byla rovněž zřízena studentská noclehárna a pořízena plastická mapa Krkonoš a Podkrkonoší.[51] Jírův zájem o mapy a jejich plastické modely se uplatnil i v okrašlovacím spolku, pro který vyhotovil model Kumburku, dnes umístěný v novopackém muzeu, půdorysy Bradlece a Pecky, plastickou mapu cesty z Nové Paky na Kumburk a vrcholným úspěchem pak bylo pořízení Semínkovy mapy turistických cest v severovýchodních Čechách.

Z podnětu Josefa Jíry byla svolána v prosinci roku 1918 debatní schůze o zřízení odboru Klubu československých turistů v Nové Pace. Jíra předložil účastníkům schůze program odboru, který byl přijat. První valná hromada odboru se konala o tři měsíce později. Novopacký odbor Klubu československých turistů patřil ke krkonošské župě a z počátku měl jen 53 členů.[52] O tom, že Jíra působil v rámci KČT ve dvacátých a třicátých letech, svědčí dochované členské legitimace, ve kterých jsou nalepeny pro roky 1922 – 1923, 1925 – 1930, 1932 – 1935 a 1937 členské známky.[53]

Jen málo bylo těch, kteří by se mohli pochlubit tak činorodou prací a jejími výsledky jako Josef Jíra, za dobu svého jednatelského působení v okrašlovacím spolku. Přesné ukončení jeho jednatelství ve spolku nelze z dochovaného materiálu zcela jistě určit. V seznamu členů a příznivců spolku Jíra dovádí svou činnost do roku 1941. Pozdějším údajem je záznam z projevu předsedy KČT Václava Vrabce z roku 1943, ve kterém Vrabec oceňuje jeho čtyřicetisedmileté jednatelské působení. Ještě v roce 1945 figuruje jeho jméno s dovětkem jednatel pod dopisem okrašlovacího spolku. Jisté však je, že byl Jíra na sklonku svého života jmenován jeho čestným předsedou.[54]

Roku 1897 se poprvé objevuje Jírovo jméno také v prezenčních listinách z valných schůzí Učitelské jednoty *Budeč*. Jednalo se o učitelské sdružení, které vzniklo v Nové Pace již v roce 1869, ale naplno začalo fungovat až od osmdesátých let 19. století. Valných schůzí jednoty se Jíra pravidelně účastnil až do 30. let 20. století, poté jeho aktivita v Budči upadá. Členem však zůstal až do jejího zrušení v roce 1940.[55] Tehdy protektorátní úřady vytvořily na místo Budče odbočku Jednoty učitelstva národních škol. Zda Jíra vstoupil do této organizace, není známo. Budeč činnost po válce již neobnovila. Po celou dobu svého působení v jednotě byl Jíra pouze jejím řadovým členem, a to i době, kdy zastával na obecné škole chlapecké post řídícího učitele. Budeč byla členem Ústředního spolku učitelských jednot v Čechách a Ústřední matice školské, která měla v Nové Pace svůj místní odbor. V tomto odboru Jíra podle svých poznámek rovněž působil.[56]

Na počátku 20. let 20. století se při učitelské jednotě Budeč v Nové Pace ustavil kulturní odbor. Hlavním důvodem jeho ustavení bylo znovuzrození myšlenky na vytvoření obsáhlé monografie, jež by vedla k poznání kraje a života lidí na Novopacku v minulosti i v současnosti. Jednalo se o velmi rozsáhlou práci, na které spolupracovala řada novopackých osobností, mezi nimi i Josef Jíra. Postupem času byl zřízen i užší redakční výbor ve složení: Antonín Sturm, František Číp, Eduard Kretschmer, Josef Jíra. Na díle se intenzívně pracovalo po tři roky. Během této doby byli nuceni řešit nejen technické, ale i finanční problémy spojené s prací. Kolektivní dílo začalo vycházet v létě roku 1924 pod názvem *Novopacko – vlastivědná monografie okresu*. Původně mělo mít knižní podobu, ale pro nedostatek finančních prostředků vycházelo v sešitovém vydání jednou měsíčně péčí knihtiskárny L. A. Riedla v Nové Pace. Během deseti let vznikla třídílná monografie okresu a stala se nejrozsáhlejší a nejpodrobnější prací o regionu. Tato charakteristika díla platí s odstupem času i dnes. Práce na monografii byla největším Jírovým autorským počinem. On stál u zrodu myšlenky monografie Novopacka a také se nakonec stal autorem podstatné části díla. Dokonce měl právo vybírat si své spolupracovníky.[57] Kromě Jíry se na monografii významně autorsky podíleli

František Číp, Ladislav Riedl a Emanuel Rott. Po zvolení správcem muzea v roce 1923 se Jírovi otevřel zcela nový, nepřeberný zdroj informací. V muzeu i ve svém bytě Jíra hromadil listinný a knižní materiál, kterého využíval pro svou práci. O velkém množství tohoto materiálu svědčí dnes Jírův osobní fond. V pěti archivních kartonech jsou uloženy Jírovy rukopisy, novinové výstřižky, poznámky, výpisy z literatury a jiné materiály, sloužící jako podklady k jednotlivým kapitolám monografie. Vedle písemností jsou v jeho pomocném a studijním materiálu také fotografie a vyobrazení, vztahující se k textu díla. Údaje o pramenech a literatuře, z které čerpal, si Jíra zaznamenával jen velmi zřídka. Tyto údaje nejsou uvedeny ani v samotném díle, stejně jako poznámkový aparát, dnes již neodmyslitelná součást každé odborné práce.

První díl *Novopacka* vycházel po jednotlivých sešitech v průběhu roku 1924. Celkově dosáhl 327 stran. Je zaměřen na geografický a geologický popis okresu, místní faunu a flóru. Jíra nebyl v tomto směru odborníkem, proto napsal pro tento první díl pouze tři kapitoly v rozsahu necelých 50 stran. Druhý díl byl Jírovi tématicky daleko bližší, a proto se i počet Jírových příspěvků v něm rapidně zvyšuje. Byl vydán opět v sešitovém vydání v roce 1927 a čítá 571 stran. Zabývá se dějinami panství, osad a vším, co ovlivňovalo život obyvatel Novopacka v minulosti, tedy náboženstvím, soudnictvím, obchodem, řemeslem, památkami, zvyky, obyčeji, hudbou, nářečím, ale i lidovým humorem. Třetí díl *Novopacka*, vycházející od roku 1929 v sešitovém vydání, dosáhl v konečné podobě úctyhodných 812 stran. Jeho vydávání bylo ukončeno v dubnu 1934. Jíra se stal autorem téměř dvou třetin tohoto dílu. Jeho podíl na monografii je nezanedbatelný. Dnešní čtenář odhalí některé nedostatky a přísněji by hodnotil pramennou základnu, z které vycházel. Přesto se domnívám, že Jíra dalece překročil hranici svého původního vzdělání.

Josef Jíra však nebyl jen kulturně a spolkově činný, ale své aktivity rozvíjel i na poli politickém. V letech 1911 – 1919 působil v obecním zastupitelstvu.[58] Na základě obecních voleb byl v roce 1911 zvolen náhradníkem pro druhý zastupitelský sbor a již v květnu 1912 se stal zastupitelem. Nové funkce si velmi považoval a jako jeden z mála se pravidelně účastnil všech zasedání zastupitelstva. V roce 1913 byl Jíra zastupitelstvem zvolen společně s Františkem Lošanem, Aloisem Machytkou a Otakarem Tuláčkem revizorem obecních účtů. Vzhledem k tomu, že si i v obecních volbách v roce 1914 získal přízeň voličů, zůstal revizorem i v následujících čtyřech letech.[59] V rámci zastupitelstva byl od roku 1915 rovněž členem spořitelního výboru. Téhož roku se zasazoval při jednání o rozpočtu o více peněz pro místní knihovnu a muzeum. Nebyl v tomto směru příliš úspěšný, neboť z rozhodnutí starosty byla knihovna kvůli nakažlivým nemocím uzavřena a výdaje muzea měly být hrazeny i nadále z běžných účtů a projednávány radou. V roce 1917 rezigno-

val starosta Jindřich Záhejský a na jeho místo nastoupil Eduard Kaizl, národní demokrat stejně jako Jíra. Tehdy Jíra pracoval mezi členy komise pro revizi názvů ulic. V posledním roce stráveném ve funkci obecního zastupitele se Jírovi podařilo prosadit rozšíření hospodářského odboru o šest členů s tím, že každý z nich měl povinnost dohlížet na pořádek a čistotu v oblasti, kde žije, aby se na ulicích již dále nehromadil odpad. V této době též působil v sociálně kulturním odboru pod vedením Františka Jirutky. Jíra v obecním zastupitelstvu propagoval scelování a rozmnožování nemovitého majetku, zalesňování vhodných pozemků, úpravu silnic a veřejných prostranství.

V prvních československých obecních volbách v červnu 1919, kterých se Jíra zúčastnil jako kandidát Strany československé národní demokracie, utrpěla tato strana velkou porážku a ztratila tím dosavadní převahu v obecním zastupitelstvu. Jírův přítel Václav Matys dokonce po volbách protestoval proti zatlačení národní demokracie v obecním zastupitelstvu do menšiny a zdůraznil, že jeho strana se tímto vzdává odpovědnosti za správu obce. Ani po tomto neúspěchu Jíra národní demokracii neopustil a jeho jméno se pravidelně objevovalo na kandidátkách strany i při dalších volbách v letech 1924, 1928 a 1932.[60] Obecním zastupitelem se však již znovu nestal. V říjnu 1933 mu krajský sekretariát Československé národní demokracie v Mladé Boleslavi udělil poděkování za úspěšnou práci pro stranu. O pět let později mu strana zaslala blahopřání k jeho 75. narozeninám.[61]

Jíra byl členem i pravicově orientovaného Národního sjednocení, které vzniklo před parlamentními volbami v roce 1935 z Československé národní demokracie, Národní ligy a Národní fronty.[62] Jíra se o svém působení v této straně ve svých poznámkách nezmiňuje. Dochovala se ovšem kandidátní listina pro řádnou schůzi místní organizace Národního sjednocení v Nové Pace, na které je uveden jako člen výkonného výboru a delegát do okresního výkonného výboru strany. Jak hluboce se Jíra ztotožňoval s programem a ideami strany, se lze jen dohadovat, ale vzhledem k jeho postavení v místní organici Národního sjednocení s ní zřejmě v mnohém sympatizoval.

Podle Otakara Janů a jiných autorů, píšících o Jírovi, měl Jíra po určitou dobu zastávat též místo okresního zastupitele v Nové Pace. Tuto informaci se mi pro nedostatek dochovaného materiálu nepodařilo potvrdit; v době německého záboru jeden ze zaměstnanců okresního úřadu ve snaze přispět okupantům ve sběru papíru předal celou spisovnu okresního zastupitelstva sběrným surovinám.[63] Starosta Nové Paky J. Zívr ve svém projevu u příležitosti Jírových osmdesátých narozenin vyzvedl Jírovy zásluhy v době jeho působení v okresním zastupitelstvu, kdy na jeho popud došlo k označení rozcestí okresních silnic a vyzdobení zasedací síně okresního zastupitelstva obrazy všech okresních starostů.[64]

Josef Jíra na sklonku svého života byl uznávaným občanem Nové Paky. Čestné členství mu udělil téměř každý spolek ve městě. Nejvíce si Jíra cenil titulu čestného občana Nové Paky, který obdržel za zásluhy již v roce 1930. Několik ocenění získal i mimo město. V Praze ho čestným členstvím obdařil Spolek rodáků a přátel města Nové Paky, který zde sídlil. V roce 1943, když zastupovali novopačtí členové muzejní komise Matěj Semík, Karel Tuček a Eduard Kosina městské muzeum na valné hromadě Svazu československých muzeí v Praze, byl zde Jíra slavnostně jmenován jeho čestným členem.

Zemřel po dlouhé nemoci 4. září 1949 v úctyhodných osmdesáti šesti letech. Jeho pohřeb se konal o dva dny později v chrámu sv. Mikuláše v Nové Pace a byl pohřben na místním hřbitově do hrobu svého otce.[65]

Poznámky

[1] SOkA Jičín, Farní úřad Radim, kart. 1, inv. č. 52, protokoly svatebních smluv.

[2] SOkA Jičín, Obecná škola Radkyně, kn. 1, inv. č. 1, pamětní kniha obecné školy 1908-1940.

[3] L. RIEDL-NĚMECKOBRODSKÝ: *Vzpomínka k sedmdesátým narozeninám pilného kulturního pracovníka Josefa Jíry.* Nová Paka 1933, s. 5.

[4] SOkA Hradec Králové, Učitelský ústav Hradec Králové, kart. 15, inv. č. 489, maturitní katalog; SOkA Jičín, Osobní fond Josef Jíra, kart. 1, inv. č. 4, osobní doklady.

[5] SOkA Jičín, Obecná škola smíšená Dřevěnice, kn. 1, inv. č. 1, pamětní kniha.

[6] SOkA Jičín, Osobní fond Josef Jíra, kart. 1, inv. č. 6, osobní doklady.

[7] Tamtéž.

[8] O. JANŮ: *Za Josefem Jírou, „patriarchou" novopackého kraje.* In: Beseda, obrázkový čtvrtletník libereckého kraje, Českého ráje a Podkrkonoší. Roč. 6. Železný Brod 1949, s.249.

[9] SOkA Jičín, Osobní fond Josef Jíra, fasc. 1, inv. č. 14-15, osobní doklady.

[10] SOkA Jičín, Farní úřad Radim, kart. 1, inv. č. 52, protokoly svatebních smluv.

[11] SOkA Jičín, Osobní fond Josef Jíra, kart. 1, inv. č. 90, korespondence.

[12] SOkA Jičín, Obecná smíšená a měšťanská škola chlapecká Nová Paka, kn. 1, inv. č. 1, pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké a obecné školy dívčí 1874-1905.

[13] *Popis obecného školství v království českém.* Praha 1894, s. 45.

[14] SOkA Jičín, Osobní fond Josef Jíra, kart. 1, inv. č. 6, osobní doklady.

[15] SOkA Jičín, Osobní fond Josef Jíra, kart. 2, inv. č. 115, populárně vědecké práce.

[16] O. JANŮ, *Za Josefem Jírou, „patriarchou" novopackého kraje,* s. 250.

[17] SOkA Jičín, Obecná smíšená a měšťanská škola chlapecká Nová Paka, kn. 2, inv.č. 2, pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké 1906-1936.

[18] SOkA Jičín, Osobní fond Josef Jíra, kart. 1, inv. č. 6, osobní doklady, a inv. č. 97, korespondence.

[19] SOkA Jičín, Obecná smíšená a měšťanská škola chlapecká Nová Paka, kn. 3, inv. č. 3, pamětní kniha obecné školy chlapecké 1913-1948.

[20] SOkA Jičín, Městský úřad Nová Paka, kn. 1, inv. č. 366, pamětní kniha obecní 1923-1929.

[21] SOkA Jičín, Obecná smíšená a měšťanská škola chlapecká Nová Paka, kn. 3, inv. č. 3, pamětní kniha obecné školy chlapecké 1913-1948.

[22] J. JÍRA: *Z činnosti musejní.* In: Lidovýchovný věstník, 1925, roč. 3, č. 3, s. 21.

[23] SOkA Jičín, Osobní fond Josef Jíra, kart. 1, inv. č. 6, osobní doklady. a kart. 1, inv. č. 46, korespondence.

[24] J. JÍRA, cit. dílo, s. 21-22.

[25] SOkA Jičín, neuspořádaný fond Vlastivědného muzea v Nové Pace, ukázky činnosti městského muzea.

[26] SOkA Jičín, neuspořádaný fond Vlastivědného muzea v Nové Pace, *Moje činnost v městském muzeu.*

[27] SOkA Jičín, Městský úřad Nová Paka, kart. 112, inv. č. 2331, zpráva archivního inspektora V. Vojtíška.

[28] SOkA Jičín, Osobní fond Josef Jíra, kart. 8, inv. č. 136, muzejní činnost.

[29] *Stručné dějiny zpěváckého spolku Hlasoň.* In: Věstník První české pěvecké a hudební župy. Nová Paka 1909, s.8.

[30] *Vznik a rozvoj zpěváckého spolku Hlasoň v Nové Pace.* In: Památník zpěváckého spolku Hlasoň, vydaný u příležitosti jeho čtyřicetiletého trvání. Nová Paka 1899, s. 17-19.

[31] J. JÍRA: *Padesát let První české pěvecké a hudební župy.* Dvůr Králové 1941, nestr.

[32] Tamtéž.

[33] SOkA Jičín, Hlasoň Nová Paka, kart. 1, inv. č. 19, *Dějiny Hlasoně od Josefa Jíry 1859-1939*, nestr.
[34] J. JÍRA: *Chronologický přehled činnosti zpěváckého spolku Hlasoň v Nové Pace*. In: Památník zpěváckého spolku Hlasoně v Nové Pace, vydaný u příležitosti padesátiletého trvání spolku. Nová Paka 1909, s. 35-38.
[35] Tamtéž, s. 46-47.
[36] SOkA Jičín, fond Hlasoň Nová Paka, kart. 1, inv. č. 20, chronologický přehled činnosti spolku 1909-1924, sestavený V. Kovaříkem, nestr.
[37] *Památník zpěváckého spolku Hlasoně v Nové Pace, vydaný k oslavě osmdesátiletého výročí trvání spolku*. Nová Paka 1939, nestr.
[38] SOkA Jičín, Hlasoň Nová Paka, kn. 15, inv. č. 15, seznam činných členů ve zkouškách.
[39] O. JANŮ, cit. dílo, s. 250.
[40] J. JÍRA: *Padesát let První české pěvecké a hudební župy*. Dvůr Králové 1941, nestr.
[41] SOkA Jičín, Osobní fond Josef Jíra, fasc. 1, inv. č. 24, osobní doklady.
[42] O. JANŮ, cit. dílo, s. 251.
[43] SOkA Jičín, Okrašlovací spolek Nová Paka, jednatelské zprávy.
[44] SOkA Jičín, Osobní fond Josef Jíra, kart. 8, inv. č. 145, spolková činnost.
[45] SOkA Jičín, Okrašlovací spolek Nová Paka, neuspoř., jednatelské zprávy.
[46] SOkA Jičín, tamtéž.
[47] SOkA Jičín, tamtéž.
[48] SOkA Jičín, Obecná škola smíšená a měšťanská škola chlapecká Nová Paka, kn. 2, inv. č. 2, pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké 1906-1936.
[49] SOkA Jičín, Osobní fond Josef Jíra, kart. 8, inv. č. 146, spolková činnost.
[50] SOkA Jičín, tamtéž, kart. 8, inv. č. 147, spolková činnost.
[51] SOkA Jičín, Osobní fond Josef Jíra, kart. 1, inv. č. 111, korespondence-blahopřání.
[52] SOkA Jičín, Okrašlovací spolek, jednatelské zprávy.
[53] SOkA Jičín, Osobní fond Josef Jíra, kart. 1, inv. č. 12, osobní doklady.
[54] O. JANŮ, cit. dílo, s. 251.
[55] SOkA Jičín, Učitelská jednota Budeč Nová Paka, kn. 1, inv. č. 1, prezenční listiny z valných schůzí.
[56] SOkA Jičín, Osobní fond Josef Jíra, kart. 8, inv. č. 141, školní činnost.
[57] L. RIEDL-NĚMECKOBRODSKÝ, cit. dílo, s. 4-5.
[58] SOkA Jičín, Městský úřad Nová Paka, kart. 11, inv. č. 376, zápisy ze zasedání obecního zastupitelstva 1910-1919.
[59] SOkA Jičín, Okresní úřad Nová Paka, kart. 151, inv. č. 757, obecní volby.
[60] Tamtéž.
[61] SOkA Jičín, Osobní fond Josef Jíra, kart. 1, inv. č. 108, blahopřání.
[62] V. FIC: *Národní sjednocení v politickém systému Československa 1930-1938*. Praha 1983, s. 137-139.
[63] SOkA Jičín, Okresní zastupitelstvo Nová Paka, 1865-1928 (1942), úvod k fondu vypracovala Božena Johnová.
[64] SOkA Jičín, Osobní fond Josef Jíra, kart. 1, inv. č. 111, blahopřání.
[65] Tamtéž, kart. 1, inv. č. 32, úmrtní oznámení.

Daniela VONDRÁČKOVÁ: *Josef Jíra, Organisator des Kultur- und Vereinslebens in der Region von Nová Paka*

Josef Jíra gehörte in den ersten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts zu den bedeutenden Vertretern des kulturellen, politischen und Vereinslebens. Dieser Beitrag entstand vor allem auf Grunde des Studiums der Archivfonds, die im staatlichen Kreisarchiv in Jičín bewahrt werden. Er behandelt die Persönlichkeit von Josef Jíra und analysiert seine pädagogische, kulturelle und weitere Tätigkeit. Josef Jíras Lebenswerk schrieb sich dauerhaft in die Geschichte der Stadt und ihrer Umgebung ein. Manche Denkmäler seiner häufigen Aktivitäten sind bis heute in der Stadt sichtbar. Es handelt sich vor allem um Parks, Alleen oder touristische Wanderwege, die Jíra in Nová Paka gründete. Er war auch in der Publizistik erfolgreich, außer kleinen Studien nahm er auch an der Auflage der umfangreichen heimatkundlichen Monographie *Novopacko* teil. Diese Arbeit wurde bis heute in der Region der Stadt Nová Paka nicht überwunden. Im Jahre 1930 wurde Jíra zum Ehrenbürger der Stadt und wurde zum Ehrenmitglied fast in jedem Verein. Josef Jíra gehörte zur alten Generation der Kulturarbeiter, die uneigennützig ihre Zeit und Fähigkeiten zu Gunsten der Gesellschaft widmeten.

(Übersetzt von Soňa Jarolímková Římková)

Příspěvek k historii Židů v Semilech

Pavel Jakubec

Židovská minorita v Semilech

Židovské osídlení Semil nemá ve srovnání s historickými středisky se starší židovskou tradicí dlouhého trvání. Můžeme se jen domnívat, že zde Židé dočasně sídlili již dříve, ale pramenná základna z doby zhruba před rokem 1780 není na toto téma dosud kvalitně zhodnocena. Pro tento článek, který je vlastně upraveným výtahem z mé obsáhlejší práce, reflektující židovský živel na území někdejších hejtmanství Turnov a Semily, jsem využil písemností deponovaných ve Státním okresním archivu Semily (dále jen SOkA Semily) a Státním ústředním archivu v Praze na ulici Milady Horákové (dále jen SÚA Praha), a to zejména rodných, oddacích a úmrtních matrik židovské náboženské obce v Turnově (dále jen ŽNO Turnov) a soupisů Židů a familiantů z 18. a 19. století. Jde zcela v duchu názvu o příspěvek, nikoli o historickou studii.

Kdy Židé do Semil přesně přicházejí, není doposud známo, ale soupis Židů z roku 1783[1] jmenuje na panství vysockého Abrahama Herschella, ženatého, otce dvou dětí, obchodníka kožemi, smíšeným zbožím a nájemce filiálního skladu tabáku. Brzy poté se na smržovském panství objevuje rodina Schönfeldů, kteří byli chráněnci knížat Rohanů, a proto se jim zde dařilo poměrně dobře, což dokazuje i jejich mnohaletá přítomnost v Semilech a fakt, že to byli právě oni, kdo se stali zakladateli rozsáhlého semilského židovského rodu, spojeného s nejednou významnou osobností.

V pramenech z přelomu 18. a 19 . století je nejčastěji zmiňován Josef Schönfeld (15. 3. 1784 – 1860),[2] zachycený v roce 1799 ještě v Jesenném, ale o dvanáct let později již usazený s rodinou v Semilech, kde měl pronajatý pivovar.

Kamila Schönfeldová, provdaná Zemanová, a její sestra Pavlína, provdaná Rosenfeldová. (Foto ateliéry J. Picek Jičín a M. L. Winter Praha.)

Byl ženatý s Františkou, rozenou Horzitzkou z Golčova Jeníkova (1784 – 9. 1. 1849), se kterou v semilském zámku čp. 1 počal v letech 1808 – 1825 deset potomků.[3]

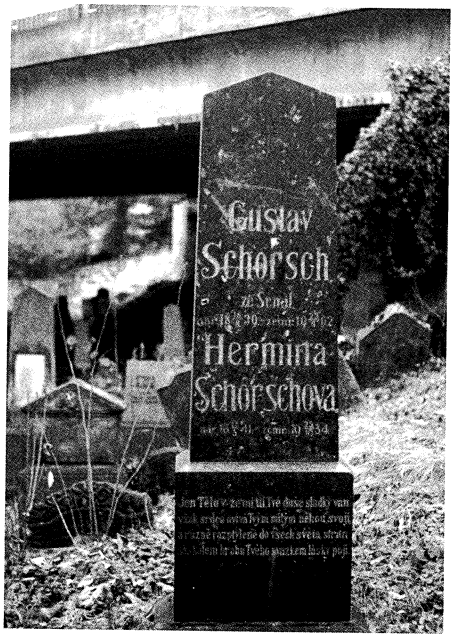
Pokračovatelem rodu se stal osmý potomek manželů Schönfeldových, nejstarší žijící syn Anton Schönfeld (1. 7. 1820 – 19. 10. 1869), který vstoupil do svazku manželského s Marií Wilhelminou Raudnitzovou z Radnice (1824 – 1. 2. 1889). Manželský pár se usadil v dnes již zbořeném domě čp. 9, který se od té doby stal důležitou součástí dějin místních Židů, neboť právě zde snad vznikla někdy v polovině 19. století židovská modlitebna. V Semilech se Marii a Antonovi narodilo pět z jejich devíti dětí, ostatní pak již v Jesenném, kam se rodina odstěhovala a kde pokračovala v pivovarnické tradici.

Ani Antonův nejmladší bratr a poslední z dětí Josefa a Františky Schönfeldových, Pavel Schönfeld, neopustil rodinnou tradici a jako další nájemce semilského pivovaru nabyl ve městě významného postavení. Stal se prvním čestným občanem města a s manželkou Marií Meiselovou z Žehušic dal život

pěti dětem. V Semilech pak zůstali jen synové František a Josef, jejichž pivovar (František Schönfeld vedl ještě trafiku) se v roce 1888 vykazoval roční produkcí 3892,5 hl piva,[4] a dcera Kamila, provdaná Zemanová, matka spisovatele Ivana Olbrachta.

Větší část rodiny Schönfeldovy byla již ke konci 19. století plně asimilovaná s českým prostředím, téměř všichni vnuci a všichni pravnuci Josefa a Františky Schönfeldových změnili náboženství nebo ze židovské víry vystoupili, rodina se rozprchává do různých koutů země a její místo v Semilech zaujímají pokrevně spříznění Schorschovi.

Zakladatelem větve byla dcera Josefa a Františky, Luisa Schönfeldová, která se vdala za Josefa Winternitze z Cerekvic. Poslední z jejich pěti dětí, Hermína (17. 3. 1841 – 25. 10. 1934), byla ženou obchodníka Gustava Schorsche (18. 8. 1839 – 25. 9. 1902) z Tuřic u Benátek nad Jizerou. V domě čp. 9 se jim v letech 1864 – 1882 narodilo celkem sedm dcer a pět synů. A právě se jménem rodiny Schorschovy je spjato také několik významných postav nadregionálního významu. Jeden ze synů manželů Schorschových, Eugen, který se

Náhrobek Gustava a Hermíny Schorschových, zakladatelů semilské větve, na turnovském hřbitově. (Foto P. Jakubec.)

narodil v Semilech roku 1875 a v dospělosti se odstěhoval do Hořic, kde se stal továrníkem, byl totiž otcem Gustava Schorsche (1918 – 1945 Fürstengrube), což byl nadějný pražský divadelní režisér a známá kulturní postava terezínského ghetta.[5] Jeho starší sestra Julie (1911 – 1990) byla zase podruhé vdaná za libáňského básníka Františka Schulmana, známého spíše pod pseudonymem Jiří Daniel. I ten nalezl smrt v běsnění II. světové války. Zahynul na pochodu smrti v roce 1945.[6] A konečně nemůžeme zapomenout na významné literáty Pavla Tigrida, vlastním jménem Schönfeld, a Alfreda Semilského, vlastním jménem Erich Alfred Posner, o němž již v tomto sborníku článek vyšel.[7]

Většina členů Schorschovy rodiny zahynula v koncentračních táborech, a proto jsme vděčni za každou vzpomínku na naše židovské spoluobčany ze Semil. Když se nejmladší z Schorschových dětí, Eliška, vdala za Arnolda Bocka, obchodníka z Opatova na Svitavsku, jistě netušila, že jejich jediný syn bude právě jedním z těch posledních, kdo takové vzpomínky uchovají až do 21. století. Manželé Gustav a Alice Bockovi byli již 30. listopadu 1941 odvlečeni transportem H do Terezína a odtud během několika týdnů počátkem následujícího roku transportem O do koncentračního tábora v Rize. Paní Alice poté násilně putovala ještě do tábora ve Stutthofu.[8] Manželský pár patřil k těm vyvoleným, jimž se podařilo hrůzy holocaustu přežít. Gustav Bock se po II. světové válce několikrát do Semil vrátil (naposledy 30. května 1991), ale jak sám říká, smutné vzpomínky ho odtud vždy vyhnaly. Nepříznivé politické klima nakonec donutilo manželský pár roku 1968 emigrovat do Švýcarska, kde ve vysokém věku žijí se svými dětmi Janem a Kateřinou a svými vnoučaty dodnes. Pan Bock vzpomíná, že zcela asimilovaná židovská mládež v Semilech se aktivně účastnila kulturního života města, vzdálena jí nebyla aktivní činnost v Sokolu, šachovém kroužku, ochotnickém spolku či literárním klubu.[9]

Bedlivý čtenář si jistě povšimne, že všechny doposud zmiňované semilské rodiny byly pokrevně příbuzné. Schönfeldovi, Schorschovi a Bockovi nalezli ve městě trvalý domov. Některé větve rozsáhlého rodu směřovaly ale do jiných míst. Například Johanna Schönfeldová, jedna z dcer Josefa a Františky, se vdala za Marcuse Wertheimera z Dolních Kralovic. Ačkoli pouta se semilskou částí rodiny nebyla zpřetrhána, Wertheimerovi se nastálo usadili ve Svijanech.

V Semilech ovšem žily ještě další židovské rodiny. Jméno krejčího Abrahama Schöna a jeho manželky Barbary, rozené Fröhlichové ze Žďáru, se poprvé objevuje u příležitosti narození jejich dcery v dubnu 1853, v šedesátých letech 19. století se zde na krátkou dobu objevují Frankovi,[10] několik let poté pak Adolf Weis s manželkou Františkou, kteří žili v domě čp. 100. Františka ved-

František Schönfeld, nájemce semilského pivovaru (foto J. Picek Hořice), a MUDr. Aron Roth.

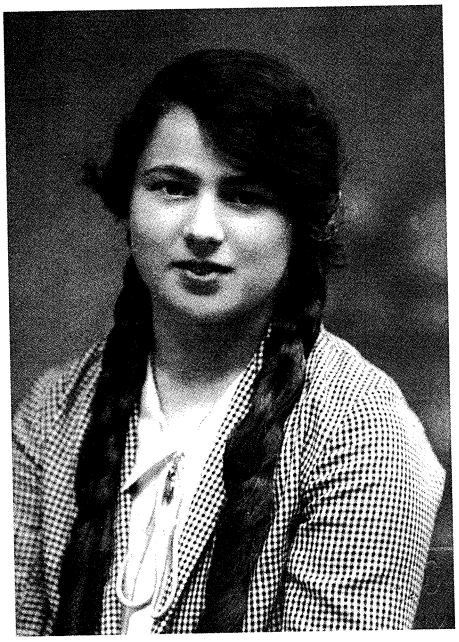
la za svého života obchod střižním a galanterním zbožím v domě čp. 81. A konečně nemůžeme opomenout ani židovského porodníka a ranhojiče Israela Luryho, který žil v Semilech kolem roku 1842, zvěrolékaře Moritze Spinku nebo bratry Steinovy, majitele továrny na rakve.

Jména několika dalších rodin by mohla být uvedena pouze výčtem, neboť o jejich působení ve městě jsou prozatím k dispozici pouze kusé informace.

Léta první světové války znamenala pro tisíce rodin dobu utrpení, strádání a ztrát rodinných příslušníků. Situace se pochopitelně dotkla i rodin židovských. Na válečných bojištích nalezli smrt také čtyři vojáci židovského původu ze Semil. Nejprve to byli už v roce 1914 poručík Gustav Schönfeld a Dr. Jan Julius Schönfeld, následovaní o rok později vojínem rakousko-uherského zemského pluku č. 1 Arnoldem Spinkou, zesnulým na následky onemocnění úplavicí v záložní nemocnici ve Vladimiru Volyňském. Posledním ze čtveřice pak byl Josef Weis, obchodní příručí a domobranec dom. pluku č. 11, který zahynul roku 1917 v pruském zajetí.[11]

Zánik malé židovské komunity Semil způsobila tak jako jinde druhá světová válka. Město se po okupaci pohraničí stalo útočištěm několika židovských rodin, takže počet Židů v Semilech na krátkou dobu vzrůstá, a to z osmi osob,

Krásná dvojčata Štěpánka a Kamila Bockovy byla členy Ochotnického divadelního spolku v Semilech. V roce 1943 zahynula v Osvětimi.

hlášených roku 1930, na 19 osob podle stavu ze dne 29. srpna 1939.[12] Příliv uprchlíků neustával, a tak když se 1. července 1940 mnozí místní Židé přestěhovali do domu Schorschových čp. 9 na Dolním náměstí, bylo v Semilech a nejbližším okolí evidováno již 40 osob židovského původu, jejichž jména je slušné si připomenout.

Jméno	**Datum a místo narození**	**Původní bydliště**	**Poslední bydliště**	**Osudy (transporty)**
ASCHNER Richard	1.11.1886 Wien	Slaná 41	Semily 9	C 26.10.41 Łódź (zemř.11.5.42)
ASCHNEROVÁ Alice	25.5.1896 Wien	Slaná 41	??	C 26.10.41 Łódź
ASCHNEROVÁ Gertruda	13.2.1919 Wien	Slaná 41	??	C 26.10.41 Łódź
BIRKEN Ladislav, MUDr.	19.6.1895 Przemyśl	Semily II 183	Semily II 183	útěk do Velké Británie (přežil)

Jméno	Datum a místo narození	Původní bydliště	Poslední bydliště	Osudy (transporty)
BOCK Bedřich	9.7.1912 Jevíčko	Semily 604	Semily 9	Cm 16.1.43 Terezín Dr 15.12.43 Osvětim
BOCK Gustav	12.3.1917 Semily	Semily 9	Semily 9	H 30.11.41 Terezín O 9.1.42 Riga (přežil, žije v Curychu)
BOCK Pavel	23.1.1940 Semily	Semily	Semily 9	Cm 16.1.43 Terezín Dr 15.12.43 Osvětim
BOCKOVÁ Alice	3.12.1919	Semily 9	Semily 9	H 30.11.41 Terezín O 9.1.42 Riga (přežila, v Curychu)
BOCKOVÁ Eliška (roz. Schorschová)	15.9.1882 Semily	Semily 9	Semily 9	neznámé
BOCKOVÁ Kamila, Ing.	3.12.1911 Semily	Semily 9	Praha ?	Bf 8.9.42 Terezín Cq 20.1.43 Osvětim
BOCKOVÁ Štěpánka	3.12.1911 Semily	Semily 9	Semily 9	Cm 16.1.43 Terezín Dr 15.12.43 Osvětim
GÖTZ Emil	9.2.1893 Příchovice	Semily II 357	Semily 9	Cm 16.1.43 Terezín Cq 20.1.43 Osvětim
GRONNER Karel	3.11.1912 Přibyslav	Semily 20	Semily 9	Cm 16.1.43 Terezín Cq 20.1.43 Osvětim
GRONNER Petr	23.7.1933 Praha	Semily 20	Semily 9	Cm 16.1.43 Terezín Cq 20.1.43 Osvětim
GRONNEROVÁ Nelly	12.2.1909 Hvožďany	Semily 20	Semily 9	Cm 16.1.43 Terezín Cq 20.1.43 Osvětim
JANATOVÁ Livia (roz. Friedmannová)	20.2.1911	Benešov 146	??	neznámé
KORN Richard	8.11.1882 Všejín	Semily I 85	Semily 372	Cl 13.1.43 Terezín (přežil v Terezíně)
KORNOVÁ Hilde	30.7.1922 Jablonec nad Nis.	Semily I 85	Semily 372	přežila
KUHNEROVÁ Lotta	9.1.1904 Wien	Nedvězí 61	Semily 9	neznámé
KUHNEROVÁ Melanie	28.8.1879 Haimburg	Nedvězí 61?	??	Aau 27.7.42 Terezín Be 1.9.42 Raasika
MENDL Karel, Ing.	7.8.1895 Dolní Kounice	Benešov 135	Semily 9	JB 15.9.42 Terezín Et 29.9.44 Osvětim
MENDLOVÁ Marta	21.6.1892 Bechyně	Benešov 135	??	Aal 2.7.42 Terezín En 4.10.44 Osvětim
MENDLOVÁ Věra	6.2.1933 Praha	Benešov 135	??	AAl 2.7.42 Terezín En 4.10.44 Osvětim

Jméno	Datum a místo narození	Původní bydliště	Poslední bydliště	Osudy (transporty)
OBEREIGNEROVÁ Leontyna (roz. Goldbergerová)	27.3.1907	Semily II 355	??	neznámé
PFEFFERKORNOVÁ Nathalie	18.12.1897	Bukovina 90	Semily 9	Cl 13.1.43 Terezín
SEIDLER Robert, Dr.	16.11.1874	Studenec 118	Semily 9	Cl 13.1.43 Terezín Dr 15.12.43 Osvětim
SCHORSCH Bedřich	6.11.1867 Semily	Semily 9	Semily 9	Cm 16.1.43 Terezín Dr 15.12.43 Osvětim (zemř.26.12.43)
SCHORSCHOVÁ Berta	2.8.1872 Semily	Semily 9	Semily 9	Cm 16.1.43 Terezín (zemř.20.4.43)
STEIN František	21.2.1925 Praha	Semily I 393	Semily 9	Cm 16.1.43 Terezín Cq 20.1.43 Osvětim
STEIN Otakar	26.12.1879 Mutná	Semily I 393	Semily 9	Cm 16.1.43 Terezín Cq 20.1.43 Osvětim
STEINOVÁ Jůža	13.3.1898 Kralupy nad Vlt.	Semily I 393	Semily 9	Cm 16.1.43 Terezín Cq 20.1.43 Osvětim
STRÁNSKÁ Monika	9.11.1937	Bozkov 196	??	neznámé
STRÁNSKÝ Jiří	7.2.1901	Bozkov 196	??	neznámé
ŠIMÁKOVÁ Anna (roz. Weisová)	5.9.1892 Semily 100	Semily 151	Semily	Cm 16.1.43 Terezín
ŠORŠ Rudolf	26.5.1881 Semily	Semily II 357	Semily 9	přežil
VODSEĎÁLKOVÁ Marie	22.2.1908 Ústí n. Orl.	Jesenný 1	Semily 9	zatčena 8.1.1944 (osvoboz. 15.4.45)
WEIS Adolf	29.11.1865 Dolní Cetno	Semily I 151	Semily	zemřel 3.5.1942
WEIS Egon Heřman	3.12.1915 Vrchlabí	Nedvězí 61	Semily	Cm 16.1.43 Terezín Cq 20.1.43 Osvětim
WEIS Josef	30.12.1875 Dobruška	Nedvězí 61	Semily	Cm 16.1.43 Terezín Dm 6.9.43 Osvětim
WEISOVÁ Irma	2.7.1887 Plzeň	Nedvězí 61	Semily	Cm 16.1.43 Terezín Dm 6.9.43 Osvětim

Ačkoli Židé nebyli v domě čp. 9 ubytováni násilím, jejich situace měla daleko do svobody. Platila ponižující omezení pohybu a okresní úřad podnikal do domu nenadálé kontroly. Za ubytovanými však načerno docházeli ještě Gustav Ponc a Jiří Slánský. Vždy se navzájem zajišťovali hlídkováním v průchodu u dnešní restaurace Jizera. Při jedné z tajných návštěv byl G. Ponc pře-

kvapen německou kontrolou, ale jedna z obyvatelek domu, Jůža Steinová, ho ještě předtím, než mohl být spatřen, ukryla v peřinách.[13]

Na některé židovské spoluobčany, které postihla vřava druhé světové války, si vzpomíná semilský kronikář Václav Votoček. Na základě jeho vyprávění, jež jsem zachytil 21. listopadu 2001, bych nyní zvýraznil několik jmen.

MUDr. Ladislav Birken

V den, kdy měl být zatčen, mu stihla telefonistka okresního úřadu Zdena Neumannová zavolat, jaké nebezpečí hrozí, a ten tedy uprchl přízemním oknem svého domu v Podmoklicích. Přes Malou Asii a Egypt se dostal do britské armády a ještě roku 1945 byl spatřen jako podplukovník zdravotní služby.

Richard Korn

Ředitel obchodní akademie v Liberci. Do Semil uprchl po záboru pohraničí. Ovládal asi pět jazyků a k tomu vyučoval ještě latinu, řečtinu a hebrejštinu. Přežil internaci v Terezíně a vrátil se do Liberce. V koncentračním táboře ovšem přišel o zrak. Otec V. Votočka mu před odjezdem poskytl několik přikrývek. U něj na půdě byl také po celou válku uschován nábytek Kornových, který si pak odvezli zpět do Liberce. Kornovi žili v Semilech v tzv. Faustově domě.

Hilde Kornová

V okolí známá jako Lída. V polovině roku 1942 byla spatřena V. Votočkem v Praze-Karlíně v internaci v Terezínské ulici. Ovládala několik řečí, proto pracovala po roce 1945 jako tlumočnice na ministerstvu zahraničního obchodu. Při jedné z cest havarovala s jistým jihoamerickým diplomatem u Mladé Boleslavi a střepiny ji natrvalo poznamenaly v obličeji.[14]

Karel Mendl

Ředitel firmy Matouš v Benešově u Semil. Po zbavení ředitelské funkce měl v továrně vykonávat pouze úřednickou práci, přesto nadále de facto řídil celý podnik a měl hlavní slovo ve výrobě. Václav Votoček má ve své sbírce uložen Mendlův osobní deník, vedený až do nástupu do transportu.

Jůža Steinová

Bravurní klavíristka, žačka proslulé školy profesora Mikeše v Praze, před zřízením konzervatoře nejprestižnějšího ústavu svého druhu v Čechách.

Anna Weisová-Šimáková

Dcera Adolfa Weise, choť semilského lékárníka, jehož bratr Lev Šimák byl akademickým malířem.

Adolf Weis

Vlastnil obchod na Husově ulici čp. 76, později se přestěhoval do čp. 81 a odtud roku 1940 stejně jako jeho spoluvěrci a sousedé do domu Schorschových.

Dříve než vzpomenu rodinu, usazenou v Podmoklicích a Řekách, bude vhodné přiblížit problematiku semilské židovské modlitebny. Její existence není dosud podložena věrohodnými prameny, nicméně vzhledem k faktu, že po Turnově a Českém Dubu stály Semily co do počtu Židů na třetím místě v dřívějších hejtmanstvích Turnov a Semily, lze o modlitebně zcela reálně uvažovat. Skutečnost, že zdejší početná židovská rodina Schönfeldů patřila téměř po celé 19. století k nájemcům místního pivovaru, napovídá, že by to mohly být právě jejich domy čp. 2, 3 nebo 9, v nichž se modlitebna nalézala. Především bych poukázal na již tolikrát vzpomínaný dům čp. 9, v němž později bydleli rodinně spříznění Schorschovi a Bockovi. Po II. světové válce se jeho majoritním vlastníkem stal Gustav Bock, který pověřil vyjednáváním v záležitosti jeho odprodeje a demolice semilského zlatníka Čeňka Lamače. Městský národní výbor v lednu 1957 ještě vyjednává s dalším z dílčích majitelů, MUDr. Karlem Schorschem z Českých Budějovic, ale v roce 1960 vydává KNV Liberec demoliční výměr a zchátralý dům mizí z povrchu zemského. Terénní průzkum, který by dokázal v některé z místností odhalit případné drobnosti, charakteristické pro menší modlitebny, byl tedy navždy znemožněn.[15]

Židé v Podmoklicích a Řekách

V Řekách (Jizerodolí, Iserthal) dokumentujeme pouze jednu židovskou rodinu. Teprve na konci 19. století se zde usadil státní obvodní lékař a pozdější významný obecní činitel z Podmoklic, MUDr. Aron Roth s manželkou Idou. Lékařovo jméno často figuruje v židovských matrikách, neboť v kraji zastával funkci obřezávače židovských chlapců (něm. Beschneider, hebr. mohel). Manželský pár zde počal dvě dcery, přičemž mladší Helena zde zůstala až do své dospělosti, kdy se vdala za profesora c. k. reálného gymnázia v Hodoníně Carla Fischela.

I matriční zápisy, týkající se Podmoklic, uvádějí jméno Rothových. Páně lékařova choť zemřela roku 1929 a byla zpopelněna ve strašnickém krematoriu, což svědčí o úplné asimilaci a odklonu od ortodoxního vyznávání židovské víry. Manžel ji následoval během čtyř let. Jako pozoruhodná se jeví skutečnost, že pouhých osm dní po jeho úmrtí spáchala sebevraždu Rothova mladá zubní technička Adela Blumová, původem ze Šumperka.[16]

Místa posledního odpočinku semilských Židů

Již od středověku vyrůstaly na našem území židovské hřbitovy. Některé se dochovaly dodnes, jiné zanikly nebo byly násilím zničeny, jinde zase vznikla pouze drobná oddělení na městských hřbitovech. V semilském okrese existuje pouze jeden takový hřbitov, a to v Turnově. Několik ojedinělých hrobů bychom sice nalezli ještě na turnovských městských hřbitovech, v Mašově, Rokytnici nad Jizerou a Tatobitech, ale v těchto případech nešlo o souvislé pohřbívání, nýbrž spíše o odklon od židovských tradic například konverzí k jinému náboženství.

Židé ze Semil nacházeli místo svého posledního odpočinku právě na židovském hřbitově v Turnově. V současné době jsme schopni na tomto místě jmenovitě identifikovat hroby šestnácti osob. Některé náhrobky, hlavně jde-li pak o rodinu Schönfeldových, nesou zajímavé epitafy, které si dovolím na tomto místě také uvést.

1. Bock, Arnold: 20. 10. 1879 – 12. 10. 1918
2. Frank, Ludmilla Elise: 10. 6. 1837 – 20. 9. 1873
3. Frank, Pavlíček
4. Hybšová, Hermína, roz. Voglová: 1882 – 1918
   (choť semilského obchodníka)
5. Schenfeld, Ant.: 1821 – 1869
6. Schenfeld, Ignaz: 1847 – 6. 11. 1872
7. Schön, Abraham: zemř. 12. 1. 1885
   (dvojverší na náhrobku je nezřetelné)
8. Schönfeld, Anna: 15. 7. 1830 – 24. 1. 1872
   (náhrobek byl v roce 1892 obnoven dětmi zesnulé)
9. Schönfeld, František: 10. 8. 1850 – 13. 8. 1911
   (nápis na náhrobku: *Tys našel smrti blahý / klid a stan, / náš osud v bouři života / se zmítá / tys šťasten již, prost / bolů všech a ran, / nám štěstí v klamné / naději jen kmitá*)
10. Schönfeld, Josef: 1778 – 1860
    (nápis na náhrobku: *Er hat auf seinen Wegen / gestreu't so manche Saat– / Die dort als edle That – / Gebracht ihm teichen Segen*)
11. Schönfeld, Pavel: 5. 5. 1825 – 2. 10. 1886
    (nápis na náhrobku: *Náš hořký pláč a bol ti neruš / tichý klid, / na zlaté srdce tvé se neřiň / slza dětí, / je svatyní nám hrob, kam naší / lásky cit / vždy blahou upomínkou na / perutích letí*)
12. Schönfeldová, Augusta, roz. Bärová: 20. 10. 1857 – 26. 4. 1887
    (nápis na náhrobku: *Sen život jest, a Tvůj byl / utrpení, / však mohut-*

Náhrobek Josefa Schönfelda v Turnově a Rudolfa Schorsche v Brandýse nad Labem; dole náhrobky Salomona a Eleonory Schorschových, rodičů Gustava Schorsche, v Brandýse nad Labem. (Foto P. Jakubec.)

nější láska nad / každý je žal, / ta míru vínkem bolesť v útěchu / nám mění, / že tichý hrob Ti dá, co život byl / Ti vzal)

13. Schönová, Barbora, roz. Fröhlichová: zemř. 3. 9. 1897 ve věku 73 let (nápis na náhrobku: *Proč pláču zde slz žhavý proud vždy nový, / jak rosa, která rov ten pokropí ? / Rci, hrobe, slovo jedno „MATKA" poutníkovi, / on zachvěje se též – on pochopí*)
14. Schönová, Berta: 12. 8. 1862 – 11. 12. 1898 (nápis na náhrobku: *Jak něžný, čistý, bílý květ / Tak's přišla k nám v ten boží svět. / Jak něžný, čistý, bílý květ / a tak jsi zas odešla zpět – / O spi jak čistý, bílý květ!*)
15. Schorsch, Gustav: 18. 8. 1839 – 23. 2. 1902
16. Schorschová, Hermina: 17. 3. 1841 – 25. 10. 1934 (nápis na náhrobku: *Jen Tělo v zemi tlí; Tvé duše sladký van / však srdce ovívá Tvým milým něhou svojí; / a různě rozptýlení do všech světa stran / nás kolem hrobu Tvého svazkem lásky pojí*)

Na hřbitově u semilského krematoria bychom vedle pomníku Antala Staška nalezli ještě podobný náhrobek Marie Hyblerové, rozené Schönfeldové, z roku 1932, která byla manželkou továrníka Otakara Hyblera ze Svijan, a v říjnu 1945 zde byla uložena urna s ostatky Adolfa Weise, zesnulého v roce 1942.

Doufám, že v tomto krátkém článku jsem alespoň částečně přiblížil jistě zajímavou a v mnohém i výjimečnou historii židovské populace v Semilech. Znovu bych si dovolil zdůraznit význam nejstarší z místních židovských rodin a rodin s nimi příbuzných, a to Schönfeldových, kteří se stali samozřejmou součástí semilského kulturního života a dali nejen zdejšímu kraji mnoho skvělých osobností. Poměrně bohatá historie bohužel navždy skončila za II. světové války, a proto bych na tomto místě velice rád poděkoval za drahocenné vzpomínky semilskému kronikáři Václavu Votočkovi a manželům Bockovým z Curychu. Zároveň uctivě prosím čtenáře, pokud jsou jim známy některé nové skutečnosti a podrobnosti, týkající se židovských obyvatel ze Semil nebo okolí, aby projevili kolegialitu a podělili se o ně s autorem článku.

Poznámky

[1] SÚA Praha, Soupisy Židů, HBS, Boleslavský kraj, 1783.

[2] Josef Schönfeld byl zřejmě synem jiného Josefa Schönfelda (1751 – 22. 10. 1813) a Ester, kteří se 1. března 1792 usadili jako první Židé v Lomnici nad Popelkou a později na statku v Jesenném (SÚA Praha, Soupisy Židů, II, IV, V, VI, VII, IX, kart. č. 26, 1799).

[3] SÚA Praha, Soupisy Židů, HBS, II, IV, VIII, inv. č. 7, kart. č. 29, 1811. (Na semilském panství, konkrétně v Radimi, žil tehdy ještě Abraham Grünberger se synem Samuelem. Tato rodina je ovšem spojena především se svým působením ve Vysokém nad Jizerou.)

[4] V roce 1863, kdy byl správcem ještě Pavel

Schönfeld, pivovar vyhořel do takové míry, že zůstaly zachovány jen obvodové zdi. Příčinou bylo snad sušení lnu v jeho prostorách (MIZERA, František: *Paměti města Semil a okolí.* Semily 1930, s. 230).

5 BEDNÁŘOVÁ, Veronika: *Causa Gustav Schorsch.* Reflex, 1998, č. 5, s. 56-59.

6 Židovská ročenka 5754 (1994–1995), s. 183-184.

7 VOTOČEK, Václav: *Alfred Semilský z rodu Schönfeldů.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv.11. Semily 1998, s.203-206.

8 *Terezínská pamětní kniha. Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941 – 1945.* Praha 1995.

9 Podle dopisu Gustava a Alice Bockových ze 14. února 2001.

10 SÚA Praha, Židovské matriky, HBMa, inv. č. 2201, Geb. Matrik Turnau 1839-1877, záp. č. 423, 459.

11 MIZERA, František: *Paměti města Semil,* s. 202.

12 SOkA Semily, OÚ Semily, inv. č. 1303, kart. 312, sign. 1/7, č.j. 1140/1939.

13 Podle vzpomínek p. Václava Votočka.

14 Hildina matka a choť Richarda Korna, Melissa Kornová, rozená Hübnerová, nebyla i přes uvádění ve válečných seznamech židovského původu. Její sestra Vilma byla sólistkou Vídeňské opery.

15 Podle vzpomínek p. Václava Votočka.

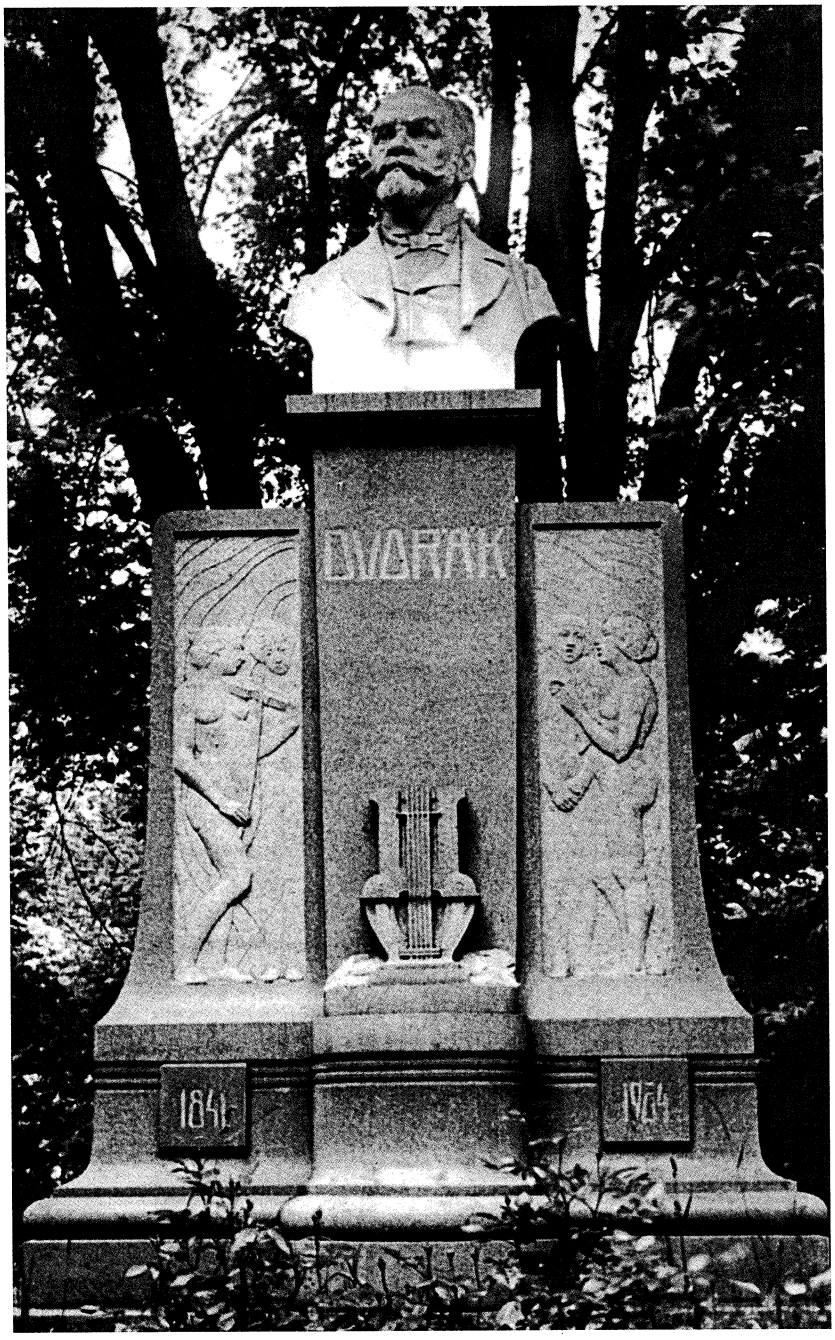
16 SÚA Praha, Židovské matriky, HBMa, inv. č. 2211, zápisy č. 133, 141, 142.

Pavel JAKUBEC: *Beitrag zur Geschichte der Semiler Judenschaft*

In dem ehemaligen politischen Bezirk (Hauptmannschaft) Semily hat niemals eine große jüdische Kommunität gelebt. Deshalb ist es logisch, dass sich die Mehrheit der Juden gerade im Ort des Bezirkes angesiedelt hat. Die bis jetzt bearbeiteten Quellen sprechen im Jahre 1783 über den Tabaksverleger und Kaufmann Abraham Herschell. Kurz nach ihm kommt nach Semily Familie Schönfeld, die in der Stadt die Wurzel gefasst hat. Ein charakteristisches Zeichen dieser Familie war die vieljährige Vermietung des Semiler Bräuhauses, es sei das Josef, Paul oder Franz Schönfeld. Die Familie wächst in Semily und später nimmt sie unter Schutz noch andere jüdische Familien von Semily, z.B. die Schorschen und Bocken. Von dem weit verzweigten Geschlecht stammt eine Reihe der bedeutenden Persönlichkeiten. Es ist nötig den Publizisten Pavel Tigrid (Eigenname Pavel Schönfeld), Regisseur Gustav Schorsch, Dichter Jiří Daniel (Eigenname František Schulmann), Schriftsteller Ivan Olbracht (Eigenname Kamil Zeman), Alfred Semilský (Eigenname Erich Alfred Posner) und andere zu nennen. Außer Schönfelds haben noch einige andere jüdische Familien in Semily gelebt – Weis, Schön, Spinka, Stein, Frank. Der zweite Weltkrieg hat für viele Mitglieder dieser Familien das Verderben bedeutet. In Semily und in der Umgebung lebten im Jahre 1940 45 Personen des jüdischen Ursprungs. Nur fünf von ihnen haben das Weltkriegsende erlebt. Im Isertal lebte noch die Familie des Arztes Aron Roth, eines Mitgliedes der Gemeindevertretung von Podmoklitz (Podmoklice). Man weiß es nicht sicher, ob es in der Stadt ein jüdisches Bethaus gab. Es ist möglich, dass die Bethalle in einem von den Häusern in der Umgebung des Schlosses (z. B. Nr. 2, 3 oder 9) funktionierte. Das waren die Häuser, die die Schönfelds bewohnt haben. Ihre Toten haben die Semiler Judenfamilien auf dem Turnauer und manchmal auch auf dem Gitschiner jüdischen Friedhof begraben. Nicht alle von den Semiler Juden waren Mitglieder der jüdischen Kultusgemeinde Turnau.

KONFERENCE ANTONÍN DVOŘÁK A HUDEBNÍ TVORBA JEHO SOUČASNÍKŮ V SEVEROVÝCHODNÍCH ČECHÁCH

TURNOV 15. – 16. 6. 2001

Dvořákův pomník v Hořicích z roku 1910.

Antonín Dvořák – osobnost, tvorba, význam pro dnešek

Jarmila Gabrielová

V roce 2001 jsme si připomněli dvojí dvořákovské výročí: 8. září uplynulo 160 let od skladatelova narození a o pět měsíců předtím, 31. března, tomu bylo právě sto let, co bylo na scéně pražského Národního divadla poprvé uvedeno jedno z jeho největších a nejslavnějších děl, tragická pohádková opera *Rusalka*. Pokusme se proto při této příležitosti vylíčit a rekapitulovat stručně životní cestu, která dovedla českého skladatele Antonína Dvořáka k nejvyšším vrcholům kompozičního umění a mezinárodní proslulosti a která mu přinesla – jak už to většinou v životě umělce bývá – nejenom uznání a pocit uspokojení, ale také zklamání a útoky nepřátel. Pokusme se dále zamyslet nad tím, co Dvořákova osobnost a tvorba znamenala pro jeho současníky, i nad tím, jak má být odkaz této tvorby přijímán a spravován dnes.

I. Životní cesta

Poté, co padlo rozhodnutí, že se prvorozený syn Františka a Anny Dvořákových z Nelahozevsi u Kralup (později Zlonic u Slaného) stane profesionálním hudebníkem, odebral se mladý Antonín Dvořák koncem září roku 1857 do Prahy, aby zde od prvního října téhož roku začal studovat na varhanické škole. Bylo mu tou dobou právě 16 let, to znamená, že byl o něco starší než většina jeho spolužáků, kteří byli přijímáni ke studiu na této škole většinou ve věku 14 nebo 15 let, a jeho začátky (první léta) v Praze nebyly vůbec jednoduché. Studium na varhanické škole, jež byla v Praze otevřena roku 1830 a měla sloužit (jak naznačoval i její název) přípravě budoucích chrámových hudebníků, varhaníků a ředitelů kostelních kůrů, trvalo tři roky, zahrnovalo kromě části praktické významnou část teoretickou – nauku o harmonii, kontrapunktu, generálbasu i základní informace z dějin hudby – a probíhalo

v němčině. Dvořák, který se předtím s němčinou setkal a obeznámil na měšťanské škole ve Zlonicích (1853 – 1856) a při jednoročním pobytu *na handlu* v České Kamenici (1856 –1857), se při příchodu do Prahy stále ještě necítil být v tomto jazyce dost zběhlý a navštěvoval proto ještě po dobu jednoho školního roku pokračovací třídu v tzv. hlavní škole při chrámu Panny Marie Sněžné.

Rodiče Antonína Dvořáka mohli sice pro svého syna dojednat v Praze skromné ubytování u příbuzných, ale to bylo také vše, co pro něj mohli v tuto chvíli udělat. V žádném případě jim jejich hmotná situace nedovolovala, aby ho na studiích vydržovali a podporovali finančně, a budoucí skladatel se proto musel velice záhy ohlížet po možnostech obživy. Nalezl je nejprve jako hráč na violu v orchestru Cecilské jednoty (Cäcilienverein) – hudebního spolku, který se od roku 1840 věnoval oživení a povznesení koncertního života v Praze – a brzy poté i jako violista zábavní kapely Karla Komzáka a příležitostný domácí učitel hudby v pražských měšťanských rodinách. Studium na varhanické škole nezanedbával, nicméně jeho výsledky zatím nikterak neprozrazovaly mimořádné skladatelské nadání a také na závěrečném vysvědčení čteme hodnocení, že se jedná o *výtečný, ale spíše praktický talent*, který toho *v teorii* (rozuměj: v disciplínách, tvořících tehdy i nyní základ skladatelské průpravy) *dokáže méně*.[1]

Po skončení studií Dvořák nenastoupil – jak by se bylo od něj možná očekávalo – na žádné volné varhanické místo někde na venkově, ale rozhodl se – patrně už i s vědomím svého budoucího tvůrčího poslání – zůstat v Praze a pokračoval po nějaký čas v dosavadní skromné existenci. Komzákova taneční kapela měla natolik dobrou úroveň, že se mohla odvážit i na zahraniční turné po Německu, ba co víc – při otevření Prozatímního divadla v Praze v listopadu roku 1862 přešla jako celek pod hlavičku této instituce a proměnila se v operní a činoherní orchestr této první stálé české scény. Také Antonín Dvořák se tak – kromě jiných výše zmíněných povinností a úvazků – asi na devět let stal violistou tohoto divadelního orchestru. Jeho pracovní vytížení bylo značné a finanční ohodnocení naopak minimální, jeho existenční podmínky skýtaly zatím pramálo času a klidu pro skladatelskou práci. Přesto se právě v této době začal intenzívně a soustavně věnovat komponování, a to rovnou na poli velkých náročných druhů instrumentální i vokální hudby. V letech 1861 – cca 1870 vznikly mj. Smyčcový kvintet op. 1 a čtyři smyčcové kvartety, dvě symfonie a 1. violoncellový koncert A dur, písňový cyklus *Cypřiše* na slova Gustava Pflegera-Moravského a opera *Alfred* na německý text Theodora Körnera – skladby, které ovšem v této době ani mnoho let poté nikdo neslyšel a k nimž se i sám skladatel stavěl později kriticky. Některé z nich dokonce zničil, jiné (1. smyčcový kvartet, 2. symfonii, *Cypřiše*) několikrát

přepracovával anebo použil jejich hudební myšlenky znovu v jiných dílech. Posluchače, obeznámeného spíše s Dvořákovými pozdějšími, zralými skladbami anebo i s díly některých jeho současníků, překvapí a zarazí *experimentální* hudební řeč těchto raných opusů, připomínající místy téměř hudbu skladatelů první poloviny 20. století.

Na začátku 70. let dochází v Dvořákově životě a působení k závažným změnám a novým událostem. Poté, co se v průběhu roku 1871 rozhodl – patrně pro přílišné časové vytížení – ukončit své angažmá v orchestru Prozatímního divadla, byl po nějakou dobu živ pouze z činnosti pedagogické. Kromě výuky v rodině předního pražského obchodníka a mecenáše Jana Neffa, kam docházel od roku 1873, působil v téže době také v soukromé hudební škole Jana Augusta Starého. V listopadu 1873 uzavřel dvaatřicetiletý Dvořák sňatek se svou někdejší žačkou, mladičkou Annou Čermákovou (1854 – 1931), která pocházela ze zámožné pražské rodiny. Manželství, založené na tradičním rozdělení partnerských rolí, bylo podle všech dostupných svědectví i vzpomínek příbuzných a přátel velmi harmonické, oba partneři si ve všech ohledech výborně rozuměli a navzájem se doplňovali. Začátky byly ovšem těžké i smutné. Nevěstina rodina nebyla zřejmě tomuto – podle jejích představ nerovnému – sňatku nijak nakloněna a svolila k němu teprve poté, co vyšlo najevo, že nevěsta je těhotná. Novomanželé směli sice nějaký čas po svatbě zůstat bydlet v bytě nevěstiných rodičů, ovšem po narození dítěte se už jim od nich nedostalo finanční ani jiné podpory. To byl také nepochybně hlavní důvod, proč Dvořák hned na počátku roku 1874 přijal – poprvé a naposledy ve svém životě – místo varhaníka v pražském kostele sv. Vojtěcha. První léta manželství byla navíc poznamenána úmrtím tří dětí – něčím, co je pro nás dnes už jen obtížně představitelné, co však náleželo až do konce 19. století i později k téměř běžné životní zkušenosti. Druhorozená dceruška Josefa zemřela těsně po narození v září 1875, třetí dítě Růžena a prvorozený syn Otakar odešli tragicky v rozmezí několika málo dnů v létě 1877. To, že se oba rodiče dokázali s touto ztrátou vyrovnat a že potom spolu přivedli na svět a zdárně vychovali dalších šest dětí, svědčí o jejich veliké duševní a (hlavně pokud jde o matku) také fyzické síle a odolnosti.

Na tomto pozadí privátního života a existenčních zápasů se odehrával Dvořákův tvůrčí rozvoj skladatelský. V letech 1871 a 1872 byla nově zkomponovaná Dvořákova díla (písně a komorní skladby) poprvé prováděna v Praze na soukromých produkcích v bytě hudebního kritika a skladatele Jana Ludevíta Procházky (1837 – 1888). V březnu roku 1873 zažil Dvořák první úspěšnou veřejnou premiéru svého díla – jednalo se o kantátu neboli hymnus *Dědicové Bílé Hory* op. 30 na text Vítězslava Hálka. Téhož roku vyšly jeho skladby, tentokrát *Písně z Rukopisu Královédvorského* op. 7, poprvé v Praze tiskem

v nakladatelství Emanuela Starého. O rok později, na jaře roku 1874, zazněla v Praze poprvé Dvořákova 3. symfonie Es dur op. 10 a část ze 4. symfonie d moll op. 13, téhož roku v listopadu byla v Prozatímním divadle s úspěchem uvedena jeho pohádková komická opera *Král a uhlíř*; byla to ve skutečnosti druhá, úplně překomponovaná verze této opery, když první verze byla o rok předtím kvůli údajné přílišné obtížnosti v divadle odmítnuta. Počátkem roku 1876 získal Dvořák cenu pražské Umělecké besedy za svůj Smyčcový kvintet G dur op. 77 a o pár týdnů později se konala premiéra jeho velké historicko-tragické či historicko-mytologické opery *Vanda*. Na podzim roku 1877, v týdnech, které následovaly po tragickém úmrtí dětí, dokončil náš skladatel jedno ze svých nejproslulejších děl, duchovní kantátu *Stabat mater* op. 58, započatou o rok předtím. Vedle toho zkomponoval v těchto letech ještě celou řadu dalších závažných i drobnějších děl, komorních, klavírních či písňových, které se dočkaly uvedení a vydání teprve později.

Známou událostí, která přivodila obrat v Dvořákově umělecké kariéře, podstatně zlepšila jeho finanční situaci a otevřela mu cestu za hranice Čech, bylo udělení státního stipendia, vypisovaného každoročně vídeňskou vládou pro chudé talentované mladé umělce zemí rakousko-uherské monarchie. Skladatel o toto stipendium poprvé požádal v polovině roku 1874 – zdá se tedy pravděpodobné, že byl při podávání žádosti opět motivován také snahou zlepšit finanční situaci své mladé rodiny – a podařilo se mu je získat nejen v tomto roce, ale i ve čtyřech letech následujících. Ke každé nové žádosti musel ovšem také přiložit rukopisy nových skladeb. Jako odpověď na čtvrtou žádost dostal potom na konci onoho osudového roku 1877 dopis od člena vídeňské odborné poroty, pražského rodáka a proslulého hudebního kritika Eduarda Hanslicka, který mu kromě kladného výsledku sděloval i to, že další člen této poroty, skladatel Johannes Brahms, byl jeho hudbou zaujat natolik, že doporučil jeho *Moravské dvojzpěvy* – psané původně pro soukromé hudební produkce v domě Jana Neffa – svému berlínskému nakladateli Fritzi Simrockovi. O rok později, na podzim 1878, jednal Dvořák s nakladatelem osobně v Berlíně a uzavřel s ním příslušnou smlouvu. Vzápětí nato vydal Fritz Simrock kromě *Moravských dvojzpěvů* op. 29 a op. 32 pro dva ženské hlasy a klavír také první řadu *Slovanských tanců* op. 46 pro klavír na 4 ruce a hudební kritik Louis Ehlert napsal o mladém skladateli z Prahy nadšený článek do berlínských novin. Dvořák se tak téměř přes noc stal slavným a žádaným skladatelem a jeho umělecká hvězda strmě stoupala vzhůru.

Osmdesátá léta, tedy období mezi Dvořákovým 40. a 50. rokem, znamenala jak se zdá dobu jeho největšího životního a tvůrčího rozmachu. V rodinném životě následovaly nyní rychle za sebou šťastné události. Nejstarší z šestice dětí, které se dožily dospělého věku, byla dcera Otilie (1878 – 1905), pozdější

manželka skladatele Josefa Suka, po ní přišly na svět dcery Anna (1880), Magda (1881) – pozdější výborná zpěvačka – poté synové Antonín (1883) a Otakar (1885) a nakonec ještě dcerka Aloisie (1888). Skladatel měl všechny své děti nesmírně rád a byl na ně pyšný, rodina pro něj představovala – s přibývajícími léty stále více – vysokou a nezastupitelnou hodnotu, zázemí, které nerad opouštěl a odkud sám čerpal životní energii, sílu a jistotu.

V uměleckém působení nastala pro Dvořáka doba nových velkých úkolů a výzev, na které odpovídal dalším vystupňováním intenzity tvůrčí práce a novými impozantními tvůrčími činy. Opakované udělení státního stipendia a brzy poté příjmy, plynoucí z provozování a vydávání skladeb, umožnily Dvořákovi již na konci 70. let zanechat veškeré jiné hudebně výdělečné činnosti jako bylo varhanictví či soukromé vyučování a věnovat se výhradně práci skladatelské. Na druhé straně byla ovšem tato existence skladatele *na volné noze* – byť jakkoliv úspěšného – tehdy stejně jako dnes přece jen dost nejistá, riskantní a stresující, vedoucí k přijímání stále nových objednávek a tvůrčích závazků až na samu hranici možností i k neustále se vracejícím obavám, co se stane, až jednoho dne objednávky nepřijdou anebo tvůrčí síly vyhasnou a nebude možné všem závazkům dostát.

Zatím ale na počátku 80. let nic takového nehrozilo. Již od konce 70. let se některé Dvořákovy skladby, v prvé řadě *Slovanské tance* prováděné v orchestrální verzi, dostávaly na koncertní pódia v Německu, Anglii i v USA. V březnu roku 1881 byla v Praze provedena Dvořákova 6. symfonie D dur op. 60, psaná původně pro orchestr Vídeňské filharmonie a jeho dirigenta Hanse Richtera – který později s úspěchem prováděl Dvořákova díla také v Anglii. V říjnu roku 1882 zažila Praha další významnou dvořákovskou premiéru operní, a to velkou historickou operu *Dimitrij* na námět z ruských dějin, později z různých důvodů několikrát přepracovávanou. V téže době byla skladatelova předchozí komická opera *Šelma sedlák* (1877) provedena poprvé v Drážďanech a počátkem roku 1883 také v Hamburku. V létě tohoto roku obdržel Dvořák pozvání od Londýnské filharmonické společnosti a v březnu roku 1884 pak odcestoval poprvé do Anglie, aby řídil provedení svých skladeb na koncertech v Londýně. Další pozvání a cesty do Anglie se uskutečnily v neobyčejně krátkém časovém rozmezí, za nímž tušíme téměř zběsilé pracovní tempo těchto let: v srpnu 1884 řídil Dvořák provedení své kantáty *Stabat mater* na hudebním festivalu ve Worcesteru, v dubnu 1885 premiéroval v Londýně 7. symfonii d moll op. 70, v srpnu téhož roku zazněla za jeho řízení v Birminghamu kantáta *Svatební košile* op. 69, v říjnu 1886 provedl poprvé své nové oratorium *Svatá Ludmila* op. 71 na festivalu v Leedsu. Další zájezdy do Anglie se uskutečnily v letech 1890, kdy byla v Londýně premiérována 8. symfonie G dur op. 88, a v následujícím roce 1891, kdy byl nejprve

skladateli udělen čestný doktorát na starobylé univerzitě v Cambridge a poté na podzim poprvé provedeno jeho *Requiem* op. 89 v Birminghamu. Mezitím stihl ještě Dvořák v únoru a březnu roku 1890 absolvovat koncertní cestu do Ruska, dirigovat provedení svých děl na koncertech v Drážďanech (březen 1889), Frankfurtu nad Mohanem (říjen 1890) aj. a zkomponovat sérii dalších vynikajících děl, jako byly Klavírní trio f moll op. 65, druhá řada *Slovanských tanců* op. 72, Klavírní kvintet A dur op. 81, opera *Jakobín* op. 84, *Poetické nálady* pro klavír op. 85, Mše D dur op. 86, Klavírní kvartet Es dur op. 87 nebo klavírní trio *Dumky* op. 90 aj. Roku 1889 byl Dvořák poprvé vyznamenán rakouským řádem *Železné koruny III. třídy* – společně s Johannesem Brahmsem, který dostal jiné státní vyznamenání, roku 1891 obdržel – krátce před svou cestou do Cambridge – čestný doktorát pražské Karlovy univerzity. Téhož roku vyměnil po určitém váhání svůj status svobodného umělce za místo profesora kompozice na pražské konzervatoři – na níž bylo krátce předtím po sloučení s varhanickou školou zřízeno skladatelské oddělení – a zároveň obdržel pozvání k pedagogickému a uměleckému působení v USA.

Také první fáze Dvořákova amerického pobytu, tj. léta 1892 – 1893, je ještě ve znamení onoho závratného vzestupu a neutuchající pracovní aktivity, vrcholící kompozicí 9. symfonie e moll *Z nového světa* op. 95, jež se postupem doby stala jednou z nejznámějších autorových skladeb a jedním z nejčastěji provozovaných titulů světového symfonického repertoáru; premiéra se uskutečnila v prosinci 1893 v New Yorku. Postupem doby však sledujeme – a není to nic překvapujícího, ale spíše něco, co muselo jednou zcela zákonitě nastat – přece jen určité zvolnění, zastavení a dokonce snad okamžiky osobní a tvůrčí krize a deprese. Svou roli zde zřejmě sehrály rozčarování a finanční nejistota, které provázely druhou půli Dvořákova působení v USA (1894 – 1895), stupňovaly jeho touhu po domově a vedly posléze k předčasnému návratu, stejně tak jako ztráty blízkých uměleckých přátel, příbuzných a vrstevníků, které se začaly právě v průběhu 90. let v době pobytu v USA i po návratu do Čech povážlivě množit. Připomeňme jen, že v listopadu 1893 zemřel v Petrohradě za tragických okolností Petr Iljič Čajkovskij, v březnu roku 1894 skladatelův otec, v lednu následujícího roku ve věku pouhých 40 let Dvořákova libretistka Marie Červinková-Riegrová, v květnu téhož roku stejně předčasně švagrová Josefina Kounicová. V dubnu roku 1897 zemřel ve Vídni po dlouhé nemoci Dvořákův nezištný příznivec, obdivovatel a přítel Johannes Brahms, v září téhož roku v Praze po ještě delším utrpení dávný přítel ze studentských let, skladatel Karel Bendl.

Po návratu do Čech v dubnu 1895 a po několikaměsíčním prázdninovém odpočinku se Dvořák vrátil jednak k pedagogickému působení na pražské konzervatoři, před odjezdem do USA sotva započatému, a jednak k revidová-

ní a dokončování několika skladeb, které začal psát ještě na americké půdě; vedle Violoncellového koncertu h moll op. 104 to byly zejména dva smyčcové kvartety, As dur op. 105 a G dur op. 106. V březnu 1896 navštívil ještě jednou, podeváté, Anglii, aby zde mj. řídil v Londýně první provedení cellového koncertu, v následujících letech dirigoval ještě provedení tohoto koncertu v Lipsku v říjnu 1897 a v Budapešti v prosinci 1899. Další pozvání ke koncertním turné po evropském kontinentu, k vystoupením v Anglii i k obnovenému pedagogickému působení v New Yorku už rozhodně odmítal. Bez odezvy ponechal i nabídku stát se profesorem kompozice na vídeňské konzervatoři, kterou obdržel na konci roku 1895. Po všech světových úspěších i dílčích zklamáních se nyní naopak upnul k myšlence české národní hudby a domníval se, že musí ještě vytvořit skladby určené hlavně domácímu českému publiku. Pokusil se o to především ve čtyřech symfonických básních podle balad Karla Jaromíra Erbena *Vodník, Polednice, Zlatý kolovrat* a *Holoubek* op. 107 – 110 z roku 1896 a dále v operách na pohádkové náměty *Čert a Káča* (1899) na libreto Adolfa Weniga a *Rusalka* (1901) na text Jaroslava Kvapila a pomýšlel na to zajisté i v nerealizovaných operách *Horymír* a *Vlasty skon*, zatímco pátá symfonická báseň z konce 90. let, *Píseň bohatýrská* op. 111, poslední opera *Armida* (1904) na slova Jaroslava Vrchlického i náčrty a plány ke kantátám a oratoriím na biblické texty (*Píseň písní, Zjevení sv. Jana, Příchod ženichův, Job* aj.) ukazují opět jiným směrem. Všechny tyto plány zůstaly ovšem neuskutečněny. Antonín Dvořák zemřel po kratší nemoci uprostřed jara 1904 v Praze.

II. Skladatel a jeho dobový význam

Díváme-li se s odstupem jednoho století zpět na životní a skladatelskou dráhu Antonína Dvořáka, můžeme v ní rozeznat několik rozdílných úseků. 60. a 70. léta jsou dobou skrovných začátků a pozvolného tvůrčího vzestupu mladého, neznámého a nemajetného hudebníka v Praze, od konce 70. do poloviny 90. let sledujeme jeho první mezinárodní úspěchy a strmou cestu ke světové slávě, konec 90. let a přelom století znamenají návrat domů, zastavení i životní únavu, a zároveň počátek či náběh k nové, tentokrát již nezavršené tvůrčí etapě. O raném období Dvořákova působení jsme zpraveni poměrně málo. To, co víme, známe vlastně jen ze skladatelových pozdějších vzpomínek a z vyprávění a vzpomínek současníků. Situace se začíná poněkud měnit od počátku 70. let, kdy začíná být Dvořák znám v pražských hudebních kruzích coby nadějný skladatel a kdy se o něm objevují první zprávy v dobovém tisku. Pozdější léta jsou potom dokumentována v jeho bohaté oficiální i soukromé korespondenci, koncertních programech, kritikách a podobně.

Mezinárodní úspěch, který Dvořák zaznamenal poprvé na konci 70. let, byl navenek překvapivý a jím samotným dost možná nečekaný, rozhodně však nebyl něčím, co by spadlo zničehonic jen tak z nebe nebo bylo dílem ryzí náhody. Předcházela mu naopak tvrdá soustavná práce a následovalo pokud možno ještě intenzivnější úsilí vedené snahou nepromarnit nabízenou šanci a vytěžit z ní maximum – v neposlední řadě také v ohledu finančním. Zkušenost hmotného nedostatku – viděno dnešníma očima téměř bídy – naučila našeho skladatele vážit si peněz, těšit se z pozdějšího relativního bohatství a nezapomínat přitom na ty, jimž se přese všechno úsilí a snahu dobře nedařilo, především na rodiče a příbuzné. Zdánlivě nevyčerpatelná tvůrčí inspirace, současníky i dnešními posluchači tolik obdivované bohatství a svěžest hudebních nápadů, nebyla u Dvořáka – který o ni denně prosil Boha a na konci každé dokončené skladby za ni Bohu děkoval – žádným tajemným a nevypočitatelným *darem shůry*, ale dostavovala se s téměř naprostou pravidelností a zákonitostí podmíněného reflexu při každém časně ranním zasednutí k pracovnímu stolu.

Dvořák, jaký byl – střízlivý a neokázalý, neochotný předvádět a vystavovat na odiv své nitro, naplněný téměř gründerským pracovním étosem, spořádaný v manželském a rodinném životě – silně odporoval obrazu *romantického umělce*, rozervaného trpícího génia, hrdiny, mučedníka. Dokonce i jeho úspěch jakoby byl v této souvislosti čímsi podezřelým – geniální umělec v romanticky stylizovaném pojetí přece vždy naráží na nepochopení přízemního okolí – a stal se pak nepochybně jedním ze zdrojů pozdějšího zásadního odmítnutí ze strany některých kritiků. Druhým hlavním zdrojem tohoto odmítavého postoje, jímž se smutně proslavil zejména Zdeněk Nejedlý (1878 – 1963) a jeho přívrženci, byly opět dobově podmíněné a ideologicky motivované představy o nutnosti *hudebního pokroku*, o tom, jak má takováto *pokroková* hudba správně vypadat a kdo je jejím nositelem.

Antonín Dvořák byl člověkem druhé poloviny 19. století, neboli doby, v níž už kromě jiného začínala hrát značnou roli *mediální realita*, vnímaná a vytvářená tehdy hlavně prostřednictvím tisku. Také ve vnímání hudby a jejích tvůrců se toto zprostředkování tištěným slovem stalo něčím velmi příznačným. Dobový obraz Dvořáka jako *prostého českého muzikanta*, *naivního spontánního tvůrce*, ale také tradicionalisty a konzervativce byl tedy od počátku jakýmsi uměle utvářeným *image* – obrazem, který ovšem skladatel sám mlčky akceptoval či dokonce pomáhal utvrzovat, neboť to byla právě ona *obchodní značka*, která dokázala jeho hudbu dobře prodat.[2]

Mělo to ovšem i svůj rub. Jednou přisouzená *nálepka* se nedala jen tak snadno odstranit, jednou ustálený obraz – byť jakkoliv jednostranný a neodpovídající skutečnému stavu věcí – zakládal očekávání kritiků i hudební veřej-

nosti a víceméně skladateli předem předepisoval, co smí a co nesmí, jakou hudbu má či nemá psát. V případě *neuposlechnutí* či překročení předem vymezené role hrozil trest. Zdrcující kritika, jaká stihla koncem 90. let Dvořákovy symfonické básně podle Karla Jaromíra Erbena, je v tomto směru názorným i poučným dokladem. Pro velkou část kritiků a publika, zvyklých v této době považovat *absolutní* a *programní* instrumentální hudbu za dvě zcela protikladné kategorie – ztotožňované zároveň (zjednodušeně řečeno) se symfonií a symfonickou básní, tradicí a pokrokem, Johannesem Brahmsem a Franzem Lisztem či Richardem Wagnerem jako představiteli obou protikladných světů – bylo nepochopitelné a nepřijatelné, aby *absolutní hudebník* Dvořák domněle ze dne na den zradil své umělecké přesvědčení, přeběhl do opačného tábora a začal psát programní díla.[3] Anglický kritik, ač zajatý v podobném polárně protikladném pojetí dobové situace hudby, byl ale mnohem blíže pravdě a zároveň i dnešnímu pohledu na Dvořáka, když o pár let dříve v souvislosti s prvním provedením 7. symfonie v roce 1885 napsal, že *Dvořákova hudba zaujme a uspokojí stejně přívržence konzervativní i pokrokové školy – jedny proto, že ukazuje, jak je možné tvořit něco zcela nového a původního bez popření formových hranic a uměleckých zákonů minulosti, a druhé pro smělost svých harmonických postupů a svobodu rytmických kombinací.*[4]

III. Antonín Dvořák dnes – a zítra

Jak jsme na tom ale s Dvořákovou hudbou dnes, co z jeho odkazu zůstalo živé i v druhé polovině 20. století a co má šanci přetrvat dál? Co je pro to třeba udělat?

Na jedné straně lze plným právem říci, že Dvořákův věhlas je stále mimořádný a sahá daleko za domácí hranice, že jeho hudba procestovala doslova celý svět a nalezla ohlas ve Spojených státech, v Japonsku i v Austrálii. Na druhé straně je ale pravdou, že se tato jeho sláva opírá – dnes stejně jako před sto lety – o několik málo *evergreenů*, jako jsou *Novosvětská symfonie*, *Slovanské tance* či *Humoreska Ges dur*, zatímco mnohá jeho díla komorní, písně, sbory a zejména jeho opery zůstávají neprávem opomíjeny. Zájem odborníků – muzikologů o Dvořákovo dílo byl v posledních letech spíše kolísavý a koncentroval se převážně k jubilejnímu roku 1991.

V roce 1983 proběhla v Praze konference, věnovaná Dvořákovým dílům jevištním. Sborník, který vyšel se zpožděním,[5] obsahuje přes třicet krátkých příspěvků, zaměřených z velké části na provádění a recepci Dvořákových oper v Čechách i v zahraničí. Dvořákovská tematika byla včleněna také do programu pravidelného mezinárodního hudebněvědného kolokvia v Brně v roce 1984.[6]

V druhé polovině 80. let se z iniciativy předního dvořákovského znalce a prezidenta *Společnosti Antonína Dvořáka*, skladatele a muzikologa Jarmila Burghausera (1921 – 1997) uskutečnily v Praze čtyři mezinárodní semináře, věnované jednak různým aspektům Dvořákova kompozičního myšlení a jednak recepci jeho hudby v různých centrech a geografických resp. jazykových prostředích.[7] Tyto semináře byly naplánovány jako součást tzv. *dvořákovského pětiletí*, jež mělo být završeno konferencemi a festivaly v jubilejním roce 1991. Větší část přednesených příspěvků však zůstala nepublikována. Totéž platí i o referátech přednesených na konferenci o Dvořákově opeře *Dimitrij*, uspořádané u příležitosti novodobé koncertní premiéry a nahrávky první verze této opery, rekonstruované Milanem Pospíšilem,[8] a o anglicky psaných disertacích, jejichž autory byli David Beveridge, Jan Smaczny a Alan Houtchens.[9]

Rok 1991, v němž si česká i světová hudební veřejnost připomněly 150. výročí skladatelova úmrtí, byl ve znamení řady výjimečných dvořákovských akcí. Série konferencí začala v únoru toho roku v exotickém prostředí amerického New Orleansu,[10] pokračovala na začátku června v německém Saarbrückenu[11] a vyvrcholila v září mezinárodním kongresem na zámku v Dobříši.[12] V souvislosti s tímto jubilejním rokem vyšly rovněž dvě pozoruhodné práce v němčině, a to monografie Klause Dögeho, určená širšímu čtenářskému publiku, a disertace Hartmuta Schicka o Dvořákových smyčcových kvartetech.[13] Jakousi tečkou za těmito mezinárodními konferenčními aktivitami bylo setkání, které se uskutečnilo v srpnu roku 1993 ve středoamerickém státě Iowa na paměť 100. výročí Dvořákova pobytu a vzniku jeho 9. symfonie.[14]

Koncem 90. let se pak uskutečnila dvě setkání na domácí půdě: seminář v Příbrami[15] a konference s názvem *Kritika Antonína Dvořáka a její motivy*, pořádaná v září 2000 v Praze u příležitosti odhalení Dvořákova pomníku.[16] Z domácích edičních počinů 80. a 90. let je zapotřebí vyzvednout souborné vydání Dvořákovy korespondence, které připravil Milan Kuna,[17] a druhé, podstatně rozšířené vydání Dvořákova *Thematického katalogu* od Jarmila Burghausera, kterého se jeho autor bohužel už nedožil.[18] Zahraniční dvořákovská bibliografie pak byla v této době obohacena – máme-li na mysli knižní publikace – o několik málo prací různého zaměření a úrovně.[19]

Základní a nezbytnou podmínkou pro další provozování a šíření hudby každého skladatele a následně i pro její soustavnější odborné muzikologické poznávání je existence a dostupnost spolehlivých tištěných vydání jeho děl. U těch nejvýznamnějších skladatelů se stalo již v 19. století zvykem prezentovat tato díla v souborných kritických edicích. V případě Antonína Dvořáka bylo jak známo první takovéto souborné vydání zahájeno před více než padesáti lety;[20] rok 1954, kdy uplynulo padesát let od autorova úmrtí, znamenal

podle tehdejšího autorského práva to, že se tato díla stala *volná*. V průběhu následujících třiceti let se vskutku podařilo vydat převážnou část Dvořákova díla. Dělo se tak péčí *Komise pro vydávání děl Antonína Dvořáka*, jež působila v rámci pražské *Společnosti Antonína Dvořáka*. V jejím čele stál zprvu Dvořákův životopisec ing. Otakar Šourek a později jeho zeť Jarmil Burghauser, dalšími členy byli František Bartoš, Jiří Berkovec, Antonín Čubr, Jan Hanuš, Ladislav Láska, Antonín Pokorný a Karel Šolc. Díla byla publikována nejprve ve *Státním nakladatelství krásné literatury, hudby a umění* (SNKLHU), poté ve *Státním hudebním vydavatelství* (SHV) a nakonec v *Editio Supraphon* v Praze. V 80. letech se ovšem tempo vydávání již značně zpomalilo a na přelomu 80. a 90. let došlo ke krizi, způsobené několika faktory.

Polistopadová změna politických a ekonomických poměrů v Československu a následné vleklé problémy kolem privatizace posledně jmenovaného vydavatelství měly za následek dočasné ochromení edičních aktivit. K tomu se přidružila generační problematika. Členové původní vydavatelské komise postupně zestárli a přestávali pracovat a po úmrtí Jarmila Burghausera v únoru 1997 vzniklo dokonce na čas jakési vakuum. Ve stejné době začali někteří – zvláště zahraniční – hudební vědci a hudebníci obeznámení s Dvořákovým dílem upozorňovat na to, že zmíněná dvořákovská edice už ve svém původním založení nevyhovuje současným vědeckým nárokům a neposkytuje ani dostatečně spolehlivou oporu pro interpretační praxi. Těmito signály a zároveň i jednotlivými praktickými vydáními nejžádanějších děl, jež však přinášela správnější verzi notového textu než vydání domácí,[21] byla zároveň otevřena debata o tom, jakým způsobem a zda vůbec v této práci na souborném kritickém vydání pokračovat a o jaké zásady ji opřít.

Přelomovou událostí v tomto směru byla zdá se rozsahem skromná mezinárodní odborná konference nazvaná *Antonín Dvořák – Stav souborného kritického vydání*, která se uskutečnila v Praze v květnu 1999. Referáty a diskusní příspěvky renomovaných odborníků, které na ní zazněly,[22] došly k nelichotivému, avšak jednoznačnému závěru: dosavadní *staré* souborné vydání znamenalo sice ve své době vskutku pionýrský počin a úctyhodný výkon, v současné době však už nevyhovuje přísným kritickým nárokům, není možné je nijak *vylepšit* nebo *vyspravit*, ani v něm nelze dnes už pokračovat a dokončit je stejným způsobem a na té úrovni, jak bylo založeno. Pokud se má Dvořákovo dílo dále kriticky vydávat, musí to být právě nové souborné vydání. Bezprostředním výsledkem této diskuse bylo zformulování a předložení dlouhodobého badatelského projektu s názvem *Příprava a zahájení nového souborného kritického vydání děl Antonína Dvořáka*, na němž se podílejí tři instituce: *Ústav pro hudební vědu Akademie věd České republiky*, *Ústav hudební vědy Filosofické fakulty Univerzity Karlovy* a *České muzeum hudby* –

Muzeum Antonína Dvořáka v Praze, a který je kromě toho finančně podporován Ministerstvem kultury ČR. Jedním z podstatných rysů tohoto kolektivního projektu je účast mladých nastupujících dvořákovských badatelů a badatelek a vůbec výchova a příprava nové badatelské a editorské generace v rámci univerzitního semináře.

Příprava nového souborného vydání znamená v tuto chvíli především důkladný průzkum a vyhledávání pramenů k jednotlivým Dvořákovým dílům – včetně dobových opisů, provozovacích materiálů, hlasů apod. – nemůžeme se tedy už spokojit *jenom* s autografem a prvním tištěným vydáním – jejich evidování v tzv. interním soupisu a pořizování kopií, s nimiž budou pracovat budoucí editoři. Dalším úkolem je zpracování závazných edičních zásad. Otázka, jakým způsobem bude nové souborné vydání organizačně a institucionálně zajištěno a zejména financováno, je zatím otevřená, možnosti se teprve rýsují a hledají. V každém případě ale půjde o projekt s mezinárodní účastí, jak je to dnes ve světě obvyklé a jak to odpovídá mezinárodnímu významu a proslulosti Antonína Dvořáka. Pro nás, tj. pro české muzikology a českou muzikologii, z toho plyne nárok a výzva, abychom se stali pro zkušené zahraniční kolegy co možná rovnocennými partnery. Pokud se podaří – tak jak si to přejeme a jak to plánujeme – předložit první svazky nového dvořákovského souborného vydání na pult v dalším výročním roce 2004, kdy si budeme připomínat 100. výročí skladatelova úmrtí, bude to více než důstojné a více než jen pietní připomenutí jeho památky. A pokud se v následujícím zhruba čtvrtstoletí podaří dovést celou edici do zdárného konce, bude to veliký vklad pro českou muzikologii i pro českou hudební kulturu a její postavení v mezinárodním kontextu – a ovšem také možná největší služba, jakou můžeme našemu velikému skladateli prokázat.

Poznámky

1 Srv. J.M. KVĚT: *Mládí Antonína Dvořáka.* Praha 1943², s. 91; Otakar ŠOUREK: *Život a dílo Antonína Dvořáka.* Sv. 1. Praha 1954³, s. 31.

2 Srv. též Michael BECKERMAN: *The Masters's Little Joke: Antonín Dvořák and the Mask of Nation.* In: Michael Beckerman (ed.): Dvořák and His World, Princeton University Press 1993, s. 11-55.

3 Srv. k tomu Karin STÖCKL-STEINEBRUNNER: *Der unbequeme Dvořák.* In: Klaus Döge – Peter Jost (ed.): Dvořák-Studien, Mainz 1994, s. 190-196 (česky jako: *Nepohodlný Dvořák.* Hudební rozhledy, *44,* 1991, s. 369-372); Marc NIUBÓ: *Antonín Dvořák a jeho symfonické básně na texty K. J. Erbena ve světle dobové kritiky.* In: Jarmila GABRIELOVÁ (ed.): Antonín Dvořák a současníci. Referáty z hudebně historického semináře Příbram 14. května 1998. Příbram 1998, s. 69-86.

4 Srv. Otakar ŠOUREK: *Život a dílo Antonína Dvořáka.* Sv. 2. Praha 1955, s. 230-231.

5 Markéta HALLOVÁ ad. (ed.): *Musical Dramatic Works by Antonín Dvořák. Papers from an international musicological conference Prague, 19 – 23 May, 1983.* Praha, Česká hudební společnost 1989.

6 Srv. Rudolf PEČMAN (ed.): *Colloquium Dvořák, Janáček and Their Time Brno 1984.* Brno, Česká hudební společnost 1985.

7 1. Dvořákova tektonika – Dvořák a Vídeň, Praha 8. – 9. 10. 1987. 2. Dvořákova melodika a rytmika – Dvořák a Anglie, Praha 29. – 30. 9. 1988. 3. Dvořákova akordika a harmonika –

Dvořák a Německo, Praha 28. – 29. 9. 1989, 4. Dvořákova sonika – Dvořák a USA, Praha 27. – 28. 9. 1989. Semináře pořádala Česká hudební společnost a Společnost Antonína Dvořáka za podpory Českého hudebního fondu. Srv. Jarmil BURGHAUSER: *Antonín Dvořák. Thematický katalog. Bibliografie. Přehled života a díla.* 2. vyd. Praha, Editio Bärenreiter Supraphon 1996 (= 1997), s. 479-480.

[8] Dvořákův Dimitrij. Odborný seminář, Praha 9. 2. 1989. Pořádala Společnost Antonína Dvořáka. Srv. BURGHAUSER (jako v pozn. 7), s. 480.

[9] David R. BEVERIDGE: *Romantic Ideas in a Classical Frame: The Sonata Forms of Dvořák*, PhD. disertace Berkeley, California 1980. H. Alan HOUTCHENS: *A Critical Study of Dvořák's Vanda*. PhD. disertace University of California, Santa Barbara 1987. Jan SMACZNY: *A Study of the First Six Operas of Antonín Dvořák: The Foundations of an Operatic Style.* PhD. disertace Oxford University, Magdalenian College 1990.

[10] The Dvořák Sesquicentennial Conference in America. New Orleans, Louisiana, 15. – 20. 2. 1991. Srv. BURGHAUSER (jako v pozn. 7), s. 480-481. Srv. též David R. BEVERIDGE (ed.): *Rethinking Dvořák*. Oxford, Clarendon Press 1996.

[11] Srv. Klaus DÖGE – Peter JOST (ed.): *Dvořák-Studien.* Mainz, Schott 1994.

[12] Srv. Marta OTTLOVÁ – Milan POSPÍŠIL (ed.): *Antonín Dvořák 1841 – 1991. Report of the International Musicological Congress Dobříš 17th – 20th September 1991.* Praha, Ústav pro hudební vědu AV ČR 1994.

[13] Klaus DÖGE: *Antonín Dvořák. Leben – Werke – Dokumente*. Mainz, Schott – München, Piper 1991 (2. vydání Zürich, Atlantis-Verlag 1997); Hartmut SCHICK: *Studien zu Dvořáks Streichquartetten. Neue Heidelberger Studien zur Musikwissenschaft Bd. 17.* Laaber, Laaber-Verlag 1990. – Autorka této přednášky vydala v téže době práci s názvem *Rané tvůrčí období Antonína Dvořáka. Studie ke kompoziční problematice vybraných instrumentálních děl (= Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica Monographica CXXXVI – 1990).* Praha, Univerzita Karlova 1990 (= 1991).

[14] *Iowa Dvořák Centennial Symposium*. Iowa City, Cedar Rapids and Spilville, 4. - 7. 8. 1993. – Téhož roku vyšel sborník statí amerických, britských a českých autorů, jehož editorem byl John C. TIBBETTS: *Dvořák in America 1892–1895.* Portland, Oregon: Amadeus Press 1993, a německy psaná disertace, jejíž autorkou je Daniela PHILIPPI: *Antonín Dvořák: Die Geisterbraut / Svatební košile op. 69 – Die heilige Ludmilla / Svatá Ludmila op. 71. Studien zur großen Vokalform im 19. Jahrhundert*. Tutzing: Hans Schneider 1993.

[15] Srv. Jarmila GABRIELOVÁ (ed.): *Antonín Dvořák a současníci* (jako v pozn. 3).

[16] Srv. Jarmila GABRIELOVÁ: *Kritika Antonína Dvořáka a její motivy*. Opus musicum, *32,* 2000, č. 5, s. 60-61.

[17] Milan KUNA a kol. (ed.): *Antonín Dvořák. Korespondence a dokumenty*. Praha 1987nn. Doposud vyšlo 8 svazků, tj. 4 svazky Dvořákovy korespondence odeslané a 4 svazky korespondence přijaté. K vydání jsou připraveny svazky dokumentů.

[18] Srv. výše pozn. 7.

[19] Valeria N. JEGOROVA: *Antonin Dvoržak*. Moskva, Muzyka 1997; Matthias IRRGANG: *Antonín Dvořák – Untersuchungen zur Formentwicklung in den drei ersten Symphonien*. Frankfurt a.M., Peter Lang 1997; ad.

[20] *Souborné vydání děl Antonína Dvořáka. Gesamtausgabe der Werke Antonín Dvořáks. Complete Edition of Antonín Dvořák's Works. Edition complete des Oeuvres d'Antonín Dvořák.* Praha 1954 (=1955)nn.

[21] Antonín Dvořák, *Slawische Tänze für Orchester op. 46*, ed. Klaus Döge, Breitkopf & Härtel, Wiesbaden-Leipzig-Paris 1996; *Symphonie Nr. 8 op. 88*, ed. Klaus Döge, Edition Eulenburg, London-Mainz 1992; *Symphonie Nr. 9 Aus der Neuen Welt*, ed. Klaus Döge, Edition Eulenburg, London-Mainz 1986; ed. Christian Rudolf Riedel, Breitkopf & Härtel, Wiesbaden-Leipzig-Paris 1990 aj.

[22] Srv. Hudební věda, *37*, 2000, č. 1-2, s. 2-59 (= Příspěvky z mezinárodního muzikologického semináře *Antonín Dvořák – Stav souborného kritického vydání*, Praha 28. a 29. května 1999, vyd. Jarmila Gabrielová).

Jarmila GABRIELOVÁ: *Antonín Dvořák – Persönlichkeit, Schaffen, Bedeutung für Gegenwart*

Die Einleitungsabhandlung fasst zusammen, charakterisiert und bewertet: Dvořáks Lebenslauf, seine Bedeutung für die Zeitgenossen und seine Stellung im heutigen und künftigen Musikleben. Im letztgenannten Zusammenhang wird auf die musikwissenschaftlichen Aktivitäten und Ergebnisse der letzten 20 Jahre und vor allem auf das angehende Projekt der Neuen Gesamtausgabe der Werke Antonín Dvořáks aufmerksam gemacht.

Vliv pěveckého obsazení na koncepci první verze Dvořákova Dimitrije

Milan Pospíšil

Začněme nejobecnější otázkou: jak Dvořák označil pěvecké obory postav v opeře *Dimitrij*? Odpověď zní: nevíme. V důsledku kompozičních zásahů do autografu se nezachoval od první verze opery titulní list ani seznam osob (jestli vůbec v partituře existoval). Při vydání klavírního výtahu u nakladatele Starého v Praze v roce 1886 bylo pro výčet dramatických postav použito pravděpodobně tištěné libreto: nejsou zde uvedeny hlasové obory ani jména prvních představitelů.[1] Nad rámec našeho tématu si připomeňme, že hlasové obory označovala od počátku své práce na libretu Marie Červinková-Riegrová. V libretistické praxi je to jev nepochybně zvláštní a představuje jeden z dokladů jejích vlastních hudebních představ. Uvádíme zde její návrhy ze scénářů jako zajímavost bez spojitosti s Dvořákem, neboť libreto, které dostal do rukou, již takové doporučení neobsahovalo:

Dimitrij – tenor [resp.] *hrd.*[inný] *tenor*, *Marfa – alt*, *Marina – hrdinsko-mezzo* [resp.] *soprán dramat.*[ický], *Xenie – sopran vys*[oký] [resp.] *soprán*, *Basmanov – baryton*, *Šujský – bas*, *Jov – basso* [resp.] *bas*.[2]

Podívejme se nejprve na roli Marfy Ivanovny. Její rozsah sahá od *h* do c^3, posazení v duetu s Dimitrijem (1. jednání, 6. výstup) a v ansámblech, v nichž zpívá také Marina, je altové, ale v tercetu (1. jednání, 6. výstup) a ve finále 1. a 4. jednání od ní skladatel žádá sopránové výšky. Na první pohled by se zdálo, že se tak děje tam, kde v ansámblech představuje Marfa jediný sólový ženský hlas, a proto že ji Dvořák pojednává jako soprán. Jestliže se však na věc podíváme z dramatického hlediska, vidíme, že nasazení krajních tónů souvisí s vyjádřením afektu postavy, která je navíc v dané situaci nejdůležitější. V tercetu 1. jednání jsou špičkový tón h^2 i náznak koloratury prostředkem výrazu afektu pomstychtivé naděje. V kvintetu 4. jednání odpovídá exponování vyso-

ké polohy vrcholícímu okamžiku duševního boje osoby, zda je možno v zájmu záchrany lidského života lhát před boží tváří. Nejvyšší tóny dvoučárkované oktávy a c^3 zpívané mezzosopranistkou mají samozřejmě jiné napětí a expresívnost než týž rejstřík sopránu. Najít zpěvačku, jež by zvládla celek takto nesnadné role, bylo v souboru Národního divadla svízelné. V premiéře 8. října 1882 byla úloha Marfy obsazena jednostranně z hlediska vypjaté sopránové polohy. Dá se předpokládat, že Marfa byla přidělena Eleonoře z Ehrenbergu s Dvořákovým vědomím.[3] Ačkoliv Ehrenbergová patřila služebně a věkem k nejstarším členkám opery (v roce premiéry jí bylo 50 let) a vystupovala již i v menších úlohách, zastávala stále koloraturní obor. Můžeme se proto domnívat, že obsazení Marfy pěvkyní, která vynikala technikou a uměním bel canta, ale neměla velký hlas a rolím psaným pro dramatické představitelky se schopností ozdobného zpěvu, jako např. Normě, se vyhýbala, bylo při premiéře východiskem z nouze, třebaže kritika její výkon chválila. S jejím odchodem z Národního divadla roku 1885 vyvstala nutnost přeobsazení Marfy. Po přechodném vystupování Emy Maislerové se před obnoveným nastudováním v roce 1889 ředitel František Adolf Šubert otázal Dvořáka, *zdali byste nechtěl, hledě ke kvalitě hlasu slečny Vykoukalovy, jejíž mezzosoprán zvláště ve výšce překrásně zní, přiděliti partii Marfy této nadané a přičinlivé zpěvačce, která v úlohách Amneris a Azuceny výborně se osvědčila.*[4] Takové zdůvodnění kvalifikace Růženy Vykoukalové dobře vystihuje oborové zařazení Marfy. Do kontextu vymezeného Verdiho mezzosopránovými partiemi by se dala zahrnout ještě i Meyerbeerova Fides. Obor, který česká operní tvorba nepreferovala, a pro nějž Národní divadlo ve svých počátcích ani nemělo vhodnou představitelku.[5] Podle svědectví kritik teprve Vykoukalová dosáhla v roli Marfy skladatelem zamýšleného účinu a zůstala její jedinou interpretkou až do konce repríz první verze *Dimitrije,*[6] i když se tomu muselo – nejspíše se skladatelovým souhlasem – napomáhat transpozicemi: dvojzpěv Marfy a Dimitrije byl transponován z g moll do f moll, trojzpěv s Basmanovem z G dur do F dur a finále 1. aktu z F dur do E dur.[7]

Podobně obtížně položenou a nesnadno zařaditelnou roli představuje Xenie Borisovna (rozsah od *h* do c^3). Její sólové zpěvy jsou psány v poloze mezzosopránové, jenže v duetu s Dimitrijem ve 4. jednání ji Dvořák pojednává jako soprán. Při premiéře zpívala Xenii Irma Reichová – připomeňme, že byla mimo jiné první Hedvikou v *Čertově stěně* a Krasavou v *Libuši* – dramatická sopranistka, která na druhé straně vládla též hlubokým rejstříkem – zpívala v Národním divadle první Carmen. Přesto se při premiéře musel transponovat Xeniin poslední zpěv ze 3. výstupu 4. jednání *Již oběť dokonána* o malou tercii výš – z B dur do Des dur.[8] Na několika dalších místech, zejména v duetu s Dimitrijem ve 2. jednání, v úvodní árii 4. jednání a v již zmíněném due-

tu tamtéž provedl Dvořák (patrně již před uvedením *Dimitrije* v Národním divadle 1883, nejpozději do vydání klavírního výtahu 1886) kompoziční změny, jimiž usnadnil momenty posazené pro sopranistku příliš nízko, a doplnil několik frází zpívaných ve vyšší poloze mezza voce.[9] Snahou učinit roli pěvecky vděčnější a efektnější vyšel Dvořák bezpochyby zároveň vstříc hlasovému typu a pěveckým přednostem Reichové a není vyloučeno, že některé punktace od ní přímo přejal (part Xenie se v Archivu opery ND v Praze nezachoval). Zvýraznění posunu úlohy směrem k sopránu přineslo i přepracování 4. aktu tím, že odpadla již zmíněná árie B dur, a nově přikomponované části exponují Xenii jako vyloženě sopránovou partii. Přesto první alternaci Reichové představovala Marie Wollnerová, jež začínala v Národním divadle jako mezzosoprán (např. hostovala v roli Azuceny).[10] Dále pak Xenii zpívaly např. jak mezzosopranistka Marie Panznerová (mj. první Dvořákova Káča), tak sopranistka Berta Foerstrová-Lautererová (Taťána, Desdemona). Určitá oborová nevyhraněnost respektive kolísání mezi sopránem a mezzosopránem se projevovalo takto i v obsazování, podobně jako tomu bylo s Marfou.

Třetí ženská postava, Marina Mníšková, je z hlediska oboru jednoznačná – úloha pro první dramatickou zpěvačku. Tou byla v době premiéry *Dimitrije* Marie Sittová. Jako takovou si ji skladatelé přáli, aby zpívala hlavní role jejich oper, byť i její schopnosti primadony využívali jen zčásti, což ona někdy nesla s nelibostí. Kupříkladu se zdráhala zpívat úlohy jako Mařenka a Vendulka, protože je nepokládala za přiměřené oboru první dramatické zpěvačky.[11] Sittová ztělesňovala typ primadony, který v první polovině 19. století platil za zcela samozřejmý, v závěrečné čtvrtině století se však už stal něčím výjimečným, jak například zdůrazňoval v jejím portrétu Jan Neruda. *„P.A.U." – Tj.: primadonna artis utriusque. Neboť dovede zpívat úlohy oboru dramatického a oboru koloraturního s bravurou naprosto stejnou – příroda u ní nespořila, obmyslila ji všestranně.* [...] *Přesto ale slečna Sittova přece nezpyšněla, a na jejích visitkách nestojí: M.S. P.A.U. nýbrž jen docela skromně: M.S. Opernsängerin.*[12] V opětovném spojení dvou odnoží kdysi jediného typu představovala Sittová v Národním divadle zajisté poslední takovouto primadonu, jíž byl i Smetana připraven učinit některé ústupky. Dvořák mohl od počátku kompozice počítat s tím, že Marinu bude zpívat Sittová, ale teprve pod dojmem první série představení v Novém českém divadle na podzim 1882 pro ni zvlášť něco dokomponoval, a to v přípitku 2. výstupu druhého jednání. Z hlediska uplatnění zpěvačky i z hlediska stavebného se přípitek původně vyznačoval citelnou disproporcí. Zatímco začínal introdukcí s nesmírně obtížně stylizovaným sopránovým sólem (velké intervalové skoky, sylabický zpěv v rychlém tempu na nejvyšších tónech dvoučárkované oktávy), končil jen sborovým zpěvem refrénu a krátkou kódou. Dvořák doplnil v listopadu 1882 do obou slok sborové-

ho refrénu hlas Mariny a přikomponoval rozlehlou kódu se sborem a sólem Mariny, jež pojal jako ozdobný zpěv, v kadenci dosahující drženého c^3. Vyvážil tím třídílnou formu – introdukce, strofická árie a kóda – a dořešil koncepci žánrové scény v její simultánnosti sóla, sboru a baletu. Navíc z čísla pěvecky nevděčného vytvořil příležitost k efektní prezentaci pěvecké virtuozity. Je známo, že Sittová jí dovedla využít i ve vlastních variacích kadence, v nichž se blýskala tříčárkovaným *d*.[13] Tendenci k vydělování přípitku jako uzavřeného čísla poskytujícího možnost potlesku na otevřené scéně posilovala i provozovací praxe, která vynechávala následující dvojsbor hádky Rusů a Poláků.[14] Jediná koloraturní pasáž v celé úloze je podmíněna uměním první představitelky a potud je to nejen u Dvořáka, nýbrž v celé české operní tvorbě pozoruhodný příklad kompozičního využití osobitých, v tomto případě virtuosních předností interpreta. Doklad Dvořákova respektu k operní tradici – poskytnutí prostoru k individuálnímu ztvárnění kadence – najdeme ještě v duetu s Dimitrijem ve 4. výstupu třetího aktu. V posledním zpěvu Mariny před cabalettou poskytl Dvořák volbu mezi dvěma orchestrálními stylizacemi jednoho taktu (dominantního septakordu) trojnásobným pokynem *to! a nebo!* zjevně podle toho, bude-li zpěvačka zpívat Dvořákem předepsaný konec fráze nebo vlastní variaci kadence.[15] Dvořákova tolerance pěveckých exhibicí měla ovšem své meze, jak dosvědčuje kritika po jediném představení *Dimitrije*, jež on sám dirigoval 5. dubna 1884,[16] a navíc i příhoda ze zkoušky na obnovené nastudování v roce 1889. Odvaha skladatele dovolit si něco vytknout primadoně vzbudila zjevně u orchestrálních hráčů obdiv, takže jeden si do svého partu poznamenal – šlo mimochodem o shora zmíněný mazur: *Pan Dvořák řek slečně Sittové, aby to zpívala čerstvějc, a ona řekla, že to nemuže čerstvějc zpívat, protože je zde těžký text a moc slov. A on řek, tak! a v tom Wagnerovym* [vygumované slovo, ze souvislosti se hodí *Lohengrinovi*] *je ještě těžší a de to, tak to tady taky musí jít*.[17] Koloraturní přípitek staví roli Mariny do kontextu meyerbeerovských nebo verdiovských heroin. Před dramatické pěvkyně typu začínajícího pozdním Verdim a Wagnerem tím ovšem postavil značnou překážku, jak dosvědčuje kritika po první alternaci role Olgou Paršovou: *V brillantní mazurce nedostihla virtuosní výkon předešlé majetnice úlohy, zato ve velkém dvojzpěvu s Dimitrem úplně pronikla mohutným svým akcentem pěveckým i temperamentem v podání herecké stránky*.[18] Srovnáme-li s tím výhrady kritiky k Sittové, *jež krásným, vyrovnaným hlasem i vzácným uměním v užívání jeho šťastně zapomenouti dává na menší míru vnější živosti*,[19] vysvitne názorně dilema role psané pro typ dramatické zpěvačky, spojující podle Hanslickova obecného vyjádření *brilantní pěveckou techniku s vášnivým výrazem silných pohnutých situací*,[20] jemuž přísně vzato neodpovídala ani Sittová, u níž dominoval v prvé řadě krásný zpěv. O kompozičních následcích, jež způsobil jme-

novitě vinou Sittové nedostatečný účin ústředního duetu Mariny s Dimitrijem ve 3. jednání, jsem pojednával už jinde.[21]

Obsazení titulní úlohy bylo od počátku kamenem úrazu a často bránilo pravidelnému reprízování, jak by odpovídalo oblibě opery. Potíž spočívala v charakteru role, vyžadující spojení lyrického i hrdinného tenoru, v její vysoké tessituře, zatěžující nejvíc přechodné tóny do hlavového rejstříku, a především v jejích nárocích na fyzickou výdrž: Dimitrij od svého vstupu až do konce opery jen zřídka opustí jeviště. Naposledy jmenovaná příčina měla základ již v libretu a nedalo se jí odpomoci jinak než škrty. Jeden z nich postihl árii na začátku 3. jednání *Viděl jsem ji, Xenii jsem zřel*. O premiéře Václav Soukup ještě árii s některými škrty zpíval, pak se ale trvale vypouštěla. Když se do role vrátil 15. února 1885 původně obsazený Antonín Vávra, který však v ní dosud nevystoupil, byla podle poznámek v orchestrálních hlasech árie obnovena celá, ale možná se takto jen zkoušela. Dvořák se o ní totiž vyjadřoval jako o *nikdy nezpívané* a sám sebe tázal: *Nevím, proč asi pan Raverta ani pan Vávra onu Arii nikdy nezpívali. Snad jim byla málo vděčná.*[22] V poměru k pěvecké náročnosti, spočívající hlavně v celkově vysokém posazení, byla určitě málo efektní a především to bylo jediné číslo, které se dalo vypustit celé. Pod dojmem celkového Vávrova výkonu se Dvořák rozhodl árii obnovit. Jeho záměr posilovala i vyhlídka na přijetí *Dimitrije* v Mnichově a Dvořák ho realizoval i přesto, že z tohoto uvedení sešlo. Árii nepřepracovával, nýbrž ke stejnému textu napsal úplně novou hudbu. Z pojednání sólového hlasu je zřejmé, že bral ohled na zpěváka: zatímco v původní árii B dur se melodie v rozpětí od f^1 do b^2 (špičkový tón je předepsán 4x) pohybuje ponejvíce kolem f^2, v nové árii Fis dur je celkový rozsah $dis^1 - gis^2$ využit rovnoměrněji. Vávra byl naturelem lyrický tenor, pro nějž psal Smetana party svých oper počínaje *Dvěma vdovami*, avšak jako angažovaný první tenor byl nucen zpívat celý obor od Almavivy a Belmonta až k Florestanovi a Lohengrinovi, což také předčasně ukončilo jeho kariéru. Role Dimitrije asi rovněž přepínala jeho možnosti, a přestože kritika oceňovala, že *výkon eminentně dramatické síly a výraznosti* [...] *nepoměrně převyšuje Dimitrije pana Raverty pravdivostí přednesu i hry celé partie*,[23] lyrická stránka role musela svědčit Vávrovu hlasu nejlépe.[24] Nová skladba má se starou společné jen 6/8 metrum a obecné formové schéma: orchestrální introdukce a jednovětá třídílná árie s reprízou. Přestože situace a text zůstaly beze změny, Dvořák je zhudebněním výrazně vyložil jinak. Z dramatické situace postavy se v původní árii akcentuje moment tesknného vzpomínání a rezignovaného loučení a tento citový stav je určující pro celou scénu počínaje orchestrální introdukcí. Proměna Dvořákova přístupu se vyznačuje kompozičním rysem, který je přítomen ve všech velkých doplňcích do první verze. Sjednocení nových částí s celkem Dvořák dosahuje

užitím některých hudebních myšlenek původní skladby. Prací s nimi se otevírá cesta k pojednání orchestru jako komentáře scénického dění ve wagnerovském smyslu. Nová orchestrální předehra ke 3. jednání tak není jen úvodem k árii, ale shrnuje výsledek předchozího aktu a předjímá děj následujícího, a to velice výmluvně prací s příznačnými motivy Dimitrije a Xenie. Střídání a proplétání obou motivů se stupňuje až k vrcholu, na němž zazní citát motivu lásky z duetu 2. jednání. Motiv vznikl kombinací motivů Dimitrije a Xenie a Dvořák jakoby nyní zpětně osvětlil tuto jeho genezi. Doznívání gradace je vytvořeno prací se zmíněným motivem, který se nakonec rozpustí do figurace doprovázející Dimitrijův zpěv. Ve staré árii B dur při Dimitrijově oslovení Xenie cituje Dvořák na dvou místech její motiv – je to jediný výskyt příznačného motivu v árii vůbec. V nové árii Fis dur se v odpovídajících pozicích ozve v orchestru dvojí reminiscence na zpěv Xenie u hrobu Borise Godunova jako vzpomínka na scénu, kdy ji Dimitrij poprvé spatřil. A dále při opakovaném zvolání *Xenie!* na melodickém vrcholu celé árie zazní v orchestrálním plénu vítězně motiv lásky. V obou místech je patrné, že Dvořák využil motivických reminiscencí na dění předchozího jednání, aby diferencoval a zaostřil orchestrální komentář Dimitrijova vzpomínání. Uvážíme-li zhudebnění textu samotného, vyznačující se ve vokální linii zpěvností a vroucností, zmínili jsme se o hlavních prostředcích, jimiž Dvořák ztvárňuje Dimitrijův monolog jako povýtce milostnou árii, naplněnou na rozdíl od rezignujícího tónu árie B dur výrazem niterné blaženosti. Z hlediska pojetí příběhu falešného cara jako kola osudu znamená tato árie, stojící ve středu díla a prezentující Dimitrije na vrcholu moci a štěstí, ve skutečnosti dotvoření koncepce původního znění, a je s ním tudíž zcela slučitelná. V zájmu hudebního propojení s nezměněným 2. výstupem Dvořák cítil ještě potřebu vyvážit impozantní introdukci a dynamický vrchol árie dohrou, vlastně rozšířením introdukce následujícího výstupu, fanfárami před vstupem carského dvora. Antonínu Vávrovi patří historická zásluha za podnět k obohacení partitury *Dimitrije* o znamenitě inspirovanou hudbu, s níž byl Dvořák oprávněně spokojen (kritika ji nazvala *skvělou perlou Dvořákovy lyriky*[25]) a o níž předpokládal, že si ji tenoristé *nenechají ujít*.[26] Naše téma již opouštíme konstatováním, že árii Dvořák při přepracování *Dimitrije* ve druhé verzi nakonec zase vypustil (když podle svědectví kritiky se již předtím opět vynechávala) a ponechal jen fanfáry před 2. výstupem. Tento Dvořákův zásah respektoval i Karel Kovařovic, když v zásadě obnovil *Dimitrije* na Národním divadle v první verzi. A tak byl ukázkový příklad Dvořákovy tenorové árie na celá desítiletí odsunut jen do koncertních programů.

Uzavíráme zjištěním, že s velkou historickou operou se v *Dimitriji* objevují hlasové typy a pěvecké nároky přiměřené tomuto druhu a zákonitě s tím se

dostavují též potíže s obsazením adekvátními zpěváky. V duchu tvorby a inscenační praxe pařížské velké opery se také nesou úpravy pěveckých partů, vyvolané ohledy na interprety. Zatímco určité skladatelovy nároky nebyl schopen soubor Národního divadla splnit a Dvořák musel do díla zasahovat k jeho škodě škrty, přednosti některých sólistů ho inspirovaly k dokomponování hudby, která byla opeře trvale ku prospěchu. Případ *Dimitrije* připomíná obecnější otázku, nakolik se do kompozice vokálních partů českých oper promítala představa a zážitek účinkujících zpěváků a naopak, co lze odtud vysuzovat o jejich pěveckém umění.

Poznámky

[1] Antonín DVOŘÁK: *Dimitrij. Velká opera o čtyřech jednáních. Slova Marie Riegrové-Červinkové.* [...] *Op. 64. Úplný klavírní výtah s textem.* Praha, Em. Starý s. d. [1886].

[2] Marie ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ: *Dimitrij Samozvanec. Libretto v 5 jednáních* [rukopisný scénář], Archiv Národního muzea Praha, fond Marie Červinková-Riegrová, karton 44; táž: *Dimitrij Samozvanec.* [rukopisný scénář], Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, fond Marie Červinková Riegrová.

[3] Žádný písemný doklad o jednání ředitelství Královského českého zemského divadla se skladatelem o obsazení opery není znám. Smlouva o provozování Dimitrije uzavřená mezi divadelním družstvem a Dvořákem 23. 9. 1882 se o této záležitosti nezmiňuje. [Otisk smlouvy v knize kopií č. 435 z 5. 9. 1882 až 28. 4. 1883, fond Národní divadlo D 171, fol 63n, Státní ústřední archiv Praha.]

[4] Dopis z 20. srpna 1889, cit. dle Milan KUNA (ed.): *Antonín Dvořák. Korespondence a dokumenty. Korespondence přijatá.* [Sv.] *6. 1885-1892.* Praha, Editio Supraphon 1997, s. 239.

[5] Ačkoli při druhém otevření v roce 1883 již v Národním divadle takto disponovaná pěvkyně – Klementina Kalašová – byla, role Marfy zůstala přesto Ehrenbergové.

[6] *Carevnou Marfou dobyla si sl. Vykoukalová první významnější posice v personálu operním; jest to úloha neslýchaného objemu, pravé unicum, jež vedle polohy altové žádá pružnou výšku sopránovou. Hlas sl. Vykoukalové tu prodělal zkoušku ohněm,* [...] –ý. [=Václav Juda Novotný], *Hudba. x Zpěvohra.* Zlatá Praha, *6,* 28. 12. 1889, s. 72. *Veliký úspěch* [...] *slavila také sl. Vykoukalova jako Marfa. Vzácný materiál mladé pěvkyně té* [...] *objevil se tu ve skvělém světle jak svým ryze altovým timbrem, tak i nevšedním rozsahem a dobrou školou. Ve vnější stránce dramatické výraznosti překonala slečna téměř sama sebe, tak že osvědčila se vskutku nejlepší Marfou, jakou dosud jsme viděli.* Tg. [= Karel Teige], *Opera.* Česká Thalia, *3,* 20. 12. 1889, s. 411.

[7] Transpozice se zčásti dochovaly v orchestrálních hlasech v Archivu opery Národního divadla v Praze. Kupodivu neexistuje žádná stopa po případné transpozici kvintetu As dur ve finále 4. jednání, který je z hlediska polohy pro mezzosopranistku nejnáročnější. V partu Marfy, z něhož zpívala Vykoukalová (na titulní straně přípis: *24/8 1889 Schubert. Dle přání pana skladatele sl. Panznerova* [jméno škrtnuto] *sl. Vykoukalova*) chybí konec 4. jednání.

[8] Srv. orchestrální hlasy vn I a fg I tamtéž.

[9] Dřívější vznik naznačuje např. kritika na reprízu *Dimitrije*, kterou dirigoval Dvořák 5. 4. 1884, když výslovně zmiňuje vysoký tón Xenie (*fis*^{2}) na poslední slabice slova *pamatuj* v duetu s Dimitrijem ve 2. jednání. Viz -tt. [=Karel Knittl], *Dramatické umění a hudba.* Národní listy, *24,* 9. 4. 1884. Obojí znění dotyčných míst uvádí M. POSPÍŠIL: *Antonín Dvořák. Dimitrij op. 64 (Burghauser 127). Kritická edice.* Praha 1988 [disertace CSc., rukopis].

[10] Po tomto hostování kritika charakterizovala její hlasový typ: *Chtěla-li slečna ucházeti se o působiště v oboru mezzosopranistky pro úlohy ‚vysoce', třebaže ve slohu ‚nízkém' psané, mohla by platných služeb konati repertoiru našemu;* [...] *Tím chci říci, že by slečně kupř. ‚Fides' v Meyerbeerově ‚Proroku' mnohem lépe nežli Gluckův ‚Orfej' ležela a tím směrem působivost její nápadněji do očí (zde ‚do uší') bila.* B. [=Jindřich Böhm], *Opera česká.* Divadelní listy, *4,* 1883, s. 60.

[11] Viz dopis Bedřicha Smetany Adolfu Čechovi ze 30. listopadu 1877. Faksimile jeho části otiskl Mirko OČADLÍK: *To, co my, komponisté, jako v mlhách tušíme. Výbor z výroků Bedřicha Smetany podle originálních rukopisů skladatelových.* Praha, Melantrich 1940, s. 17.

[12] Jan NERUDA: *Marie Sittova.* Humoristické lis-

ty, 13. 4. 1878, cit. dle: týž, *Podobizny I 1873 - 1881*, (Spisy Jana Nerudy sv. 29), Praha, Čs. spisovatel 1951, s. 68-69.

[13] [...] *primadonna slč. Sittova jako výborná* [...] *Marina (pijáckou píseň v roli této ozdobila si novou chromatickou škálou vysokým D počínajíc).* -gy-, *Národní opera.* Dalibor, *8,* 1886, s. 318n.

[14] Svědčí o tom srovnání dotyčných scén po uvedení druhé verze *Dimitrije* 7. 11. 1894: *Mazurem tímto, jak povědomo, končila scéna prvá a následovala ihned proměna; nyní přichází Dimitrij s Rusy, nevražícími na hrdost a odvážlivost Poláků a místo toto – zachované ostatně z originálu, ale při provedeních dřívějších vynechávané, působí znamenitým, případným kontrastem.* Hda. [=Karel Hejda], *Národní divadlo v Praze. Dimitrij (nové zpracování).* [...] Dalibor, *16,* 1894, s. 349-351, zde s. 350.

[15] 3. jednání, 4. výstup, Andante maestoso, Des dur, 3/4. Viz fragment partitury, autograf, Muzeum Antonína Dvořáka, fond S 76, inventární číslo 1388/4, nestr. Obě kadence uvádí též kritická edice (viz pozn. 9).

[16] *Energický dirigent-skladatel také bojoval proti nemístným korunám velmi úsilovně a pobádal bezohledně, kdež toho bylo třeba.* Nemo, *Národní opera.* Dalibor, *6,* 1884, s. 145.

[17] Poznámka v hlasu 2. trombonu s datem 10. prosince 1889. Archiv opery Národního divadla v Praze.

[18] -ý. [=Václav Juda Novotný], *Hudba. x Zpěvohra.* Zlatá Praha, *7,* 1890, s. 180.

[19] Hynek Palla, *Večer v Národním divadle.* Dalibor, *5,* 1883, na pokračování v č. 45-47, zde s. 464.

[20] [... eine Sängerin, welche] *eine brillante Gesangstechnik mit pathetischem Vortrag des Recitativs und leidenschaftlichem Ausdruck starker bewegter Situationen vereinigte* [...] Eduard Hanslick, *Mozart,* in: týž, *Die moderne Oper.* Berlin, Allgemeiner Verein für Deutsche Litteratur 1900, s. 29-60, zde s. 53.

[21] Milan POSPÍŠIL: *Dramaturgie Dvořákovy velké operní* formy. In: Jitka BRABCOVÁ – Jarmil BURGHAUSER (ed.): *Antonín Dvořák dramatik.* Praha, Divadelní ústav 1994, s. 145-165.

[22] Dopis A. Dvořáka M. Červinkové-Riegrové z 19. září 1885. Cit. dle Otakar ŠOUREK: *Dvořák přátelům doma.* Praha-Brno, Melantrich-Pazdírek 1941, s. 84.

[23] -gy-, *Národní opera.* Dalibor, *7,* 1885, s. 82.

[24] [...] *dostala se titulní partie Dvořákova Dimitra p. Vávrovi, jemuž původně byla určena, a který za nynějšího stavu personálu jest nejpovolanějším jejím interpretem. Dimitrij jest úloha téměř veskrze lyrická a proto bylo lze souditi, že bude p. Vávrovi dobře svědčiti, avšak umělec očekávání naše místem i předčil.* –ter. [=Josef Bohuslav Foerster], *Dramatické umění.* Národní listy, *25,* 17. 2. 1885.

[25] -gy-, *Národní opera.* Dalibor *7,* 1885, s. 469. Skutečnost, že se kritikové zmiňují o árii jako vynechávané a nikoli nově komponované, svědčí o tom, že starou árii B dur neznali. *Mimo to zpíval tentokrát p. Vávra dosud obyčejně vynechávanou arii Dimitrovu na začátku třetího aktu, jež vyniká vroucím citem a jež kontrastem s předcházející i následující scenou mocně působí;* [...] –ter. [= J.B. Foerster], *Dramatické umění.* Národní listy, *25,* 2. 12. 1885.

[26] Viz pozn. 22.

Milan POSPÍŠIL: *Der Einfluss der Sängerbesetzung auf die Konzeption der ersten Fassung von Dvořáks Dimitrij*

Dvořák verfasste die Solopartien zunächst offensichtlich ohne Rücksicht auf konkrete Darsteller und sogar auf ein bestimmtes Stimmfach. Die Rolle der Marfa, geschrieben für Mezzosopran mit exponierter hoher Lage, sang bei der Uraufführung 1882 die Koloratursopranistin Eleonora von Ehrenberg. Erst in der Wiederaufnahme 1889 wurde sie der Mezzosopranistin Růžena Vykoukalová anvertraut. Umgekehrt erfordert die Sopranrolle der Xenia auch die tiefe Lage. In beiden Fällen musste man den Sängerinnen mit Transpositionen zu Hilfe kommen. Dvořák verstärkte außerdem durch Punktierungen, Retuschen und neu komponierte Teile für die Aufführung im Nationaltheater 1883 den Soprancharakter der Aufgabe der Xenia. Die Rolle der Marina ist für die erste dramatische Sängerin geschrieben. Da das Ensemble der tschechischen Oper in Prag eine des Koloraturgesangs noch mächtige Primadonna – Marie Sittová – hatte, erweiterte Dvořák für sie das Trinklied im 2. Akt und bot ihr somit Gelegenheit zur Vorführung ihrer Gesangsvirtuosität. Den Anforderungen an den verzierten Gesang wie an den dramatischen Ausdruck konnte jedoch weder sie noch die alternierende Olga Paršová im gleichen Maße restlos gerecht werden. Die größten Schwierigkeiten bot die Titelpartie, die sowohl den lyrischen als auch den Heldentenor verlangt. Außergewöhnliche Ansprüche an die physische Widerstandsfähigkeit des Sängers konnten nur durch Striche gemildert werden. Einer davon betraf die Arie in B-Dur am Anfang des 3. Aktes. Als die Titelrolle 1885 mit dem bereits für die Uraufführung vorgesehenen Darsteller Antonín Vávra besetzt wurde, dessen Stärke lyrische Partien waren, entschloss sich Dvořák unter dem Einfluss seiner Leistung die Arie wiederherzustellen, indem er den gleichen Text ganz neu vertonte. Die neue Arie in Fis-Dur bereicherte die Oper als ein Musterbeispiel der Liebeslyrik Dvořáks. Trotzdem traf sie ein ähnliches Schicksal wie die ursprüngliche Arie: sie wurde wieder ausgelassen.

Die große historische Oper *Dimitrij* erforderte Stimmtypen und Gesangsansprüche, die dieser Gattung angemessen waren. Demzufolge stellten sich von Anfang an Schwierigkeiten mit der Besetzung durch geeignete Sänger ein. Während das Ensemble des Nationaltheaters nicht im Stande war, etliche Anforderungen zu erfüllen und Dvořák in das Werk zu dessen Nachteil durch Striche eingreifen musste, inspirierten ihn andererseits die Vorzüge einiger Solisten dazu, Musik nachzukomponieren, die dem Werk auf die Dauer zum Vorteil war.

Antonín Dvořák: Klavírní koncert op. 33, B 63
1. věta – analýza

Ludmila Šmídová

Klavírní koncert op. 33 Antonína Dvořáka podle údajů v autografu[1] vznikal v době před 28. srpnem do 14. září roku 1876.

Struktuře tohoto díla, řešení formy nebo tematickomotivickému materiálu bylo dosud věnováno velmi málo pozornosti. V dosavadní literatuře se setkáme se dvěma základními protikladnými liniemi minimálně zdůvodněných stanovisek. Podle stanovisek výraznější linie, udržující se od prvních provedení koncertu až dodnes, je klavírní koncert pojímán jako dílo spíše méně hodnotné,[2] a to pro svou *klasickou* formu – ve smyslu konzervativní (míněna je zřejmě třívětost a sonátová forma první věty), a pro *nevirtuózní* (ve smyslu chopinovsko-lisztovském) pojetí sólového klavírního partu. Ještě např. v New Grove Dictionary můžeme číst výrok Johna Claphama, že klavírní koncert není příliš zdařilý ani jako virtuózní kompozice pro nástroj ani jako umělecké dílo.[3] Druhá linie se výrazněji formuje od druhé poloviny minulého století, především jako odmítavá reakce na převládající názory. Zdůrazňována je naopak velká hodnota díla, symfoničnost a svébytnost pojetí klavírního partu, jenž ve spojení s orchestrem působí jedinečnou zvukovou kvalitou.[4]

Z důvodu existence rozdílných nahlížení na Dvořákův klavírní koncert, postrádajících argumentaci, jsem se rozhodla přistoupit k analýze prozatím alespoň první věty, v níž jsem se zaměřila na zkoumání řešení formy, význam jednotlivých formotvorných složek a na povahu a význam tematickomotivického materiálu a jeho vztahů.

Ve větě se uplatňují základní principy sonátové formy. Je vcelku jasně členěna na orchestrální expozici, jež zahrnuje dvoudílnou oblast hlavního tématu, sólovou expozici, zahrnující dvoudílnou oblast hlavního tématu, a třídílnou oblast vedlejších témat, provedení, reprízu a kódu (viz přílohu č. 1).

Otakar Šourek,[5] autor jediného rozboru koncertu, povahou náležejícího spíše do koncertního průvodce, zahrnoval do provedení již i poslední část expozice – *virtuózní epizodu* (od t. 200). K nesprávnému určení začátku provedení jej mohla vést skutečnost, že se v této části (od t. 200) *analyticky* pracuje s dříve exponovaným motivickým materiálem vedlejšího tématu.[6] V analytické zpracování přecházejí však i ostatní témata expozice.

Dalším znakem sonátové formy zde aplikovaným je exponování vedlejšího a závěrečného tématu v paralelní durové tónině a jejich reprízování v tónině stejnojmenné. Tóninový kontrast expozice mezi hlavním tématem exponovaným v orchestrální i sólové expozici a vedlejším tématem exponovaným až v sólové expozici je však oslaben množstvím tónin, které mezitím zazní. Jsou to především tóniny As dur ve frygickém vztahu (od t. 41) a k ní v terciovém vztahu F dur (od t. 91) – dominantní tónina paralelní tóniny, které jsou před uvedením vedlejších témat jasně uvedeny.

Obdobně upoutá i velké množství výrazných, samostatných melodickorytmických útvarů, kratších či delších, vnitřně strukturovaných – *hudebních myšlenek*. Kromě tří klíčových témat – hlavního v oblasti hlavního tématu, vedlejšího a závěrečného v oblasti vedlejších témat – napočítáme v expozici (orchestrální a sólové) ještě další čtyři, odlišných významů a funkcí.

První z nich – Ia – (od t. 23) přináší nový rytmický prvek osminové trioly a tečkovaného rytmu, a artikulační prvek – staccato. Funkce tohoto úseku je doplnění hlavního tématu jako kóda v nejnižším *patře* struktury. V uvedení hlavního tématu v orchestrální expozici, které zaujímá prvních čtyřicet taktů, lze totiž při podrobnějším zkoumání vysledovat čtyři odlišné části (t. 1 – 7, 7 – 16, 16 – 23 a 23 – 41). Použijeme-li termíny hierarchicky vyššího stavebného celku, pak můžeme první sedmitaktový úsek – zaznění hlavního tématu v užším slova smyslu – označit jako expozici, další úsek, ve kterém třikrát za sebou zazní motivický tvar odvozený z druhého a třetího taktu tématu, jako provedení, nové, nástrojově bohatší uvedení tématu jako reprízu a poslední část – 1a – jako kódu přecházející v modulační spojku – tedy sonátovou větu. Tato označení jsou oprávněna i z hlediska tonálního plánu této oblasti. *Expozice* je uzavřena v jiné než hlavní tónině – harmonicky šestém stupni; *provedení* probíhá v Es dur a c moll – vyhýbá se hlavní tónině; v *repríze* téma zazní v tónině hlavní utvrzené ještě *kódou*.

Ib – (od t. 41) v tónině As dur má k předchozímu uvedení hlavního tématu funkci vedlejší myšlenky. Pouze tónina během poslechu napovídá, že se ještě o vedlejší téma nejedná. Během dalšího hudebního dění vyplyne, že šlo o vedlejší téma *v malém*, tedy pomyslném nižším *patře* struktury.

Ic – (od t. 77) zazní v klavíru po introdukci motivicky vycházející z právě zmíněné vedlejší myšlenky *v malém*. Stojí v centru třicetisedmitaktového

celku jako téma nastupující po introdukci, jež je posléze analyticky zpracováváno.

Poslední – IIIa – (od t. 183) následuje za exponováním závěrečného tématu a stojí si v nejnižším patře formy samostatně.

Zdá se zatím, že oblast hlavního tématu orchestrální expozice, hlavního tématu sólové expozice a oblast vedlejších témat jsou každá utvářena několika myšlenkami, jež se sdružují kolem jedné klíčové. Tak podobně se i tóniny sdružují kolem těch, které vytvářejí kostru expozice. Sonátový princip dvou kontrastních tónin a dvou kontrastních témat v expozici zde vystupuje pouze jako jakási kostra, kolem níž se seskupují různé myšlenky a tóniny.

Při bližším zkoumání tematickomotivického materiálu dojdeme k dalšímu závěru. Již při prvním poslechu (ale spíše až po opakovaném) si bystrý posluchač může uvědomit motivickou příbuznost minimálně jedné výše zmiňované myšlenky s některým z klíčových témat. Všechny totiž vycházejí z jejich tematickomotivického materiálu (viz přílohy č. 2a a 2b), ale při poslechu jsou tyto vztahy stěží zaznamenatelné.

Ia, Ib a Ic čerpají svůj motivický materiál z hlavního tématu, IIIa z tématu závěrečného. Nové myšlenky nebo témata jsou z původních témat vyvozovány dvojím základním způsobem: buď pouze z vybraného motivu nebo více motivů tématu, nebo z celého tématu. Podoba motivů je zachována nebo rytmicky či melodicky nebo obojím způsobem modifikována. Kombinací těchto motivů nebo jejich novým rozvíjením vznikají témata úplně jiné stavby. Kde je pro novou myšlenku převzata celá melodická linka, dochází k výrazné proměně jejího metra, rytmu a současného doprovodného kontextu.

Party fléten a klarinetů Ia (viz přílohu č. 2a) melodicky vycházejí ze dvou prvků tématu: tónů půlového *es* a čtvrťového *d* (od pol. t. 5), a chromatického sestupu od tónu *d* (t. 4). Současně zaznívá hlava hlavního tématu v jiné artikulaci: nejprve v hlubokých smyčcích (t. 23), poté ve vyšších smyčcích a vyšších dřevech (t. 26).

Ib (viz přílohu č. 2a) vychází pouze z hlavy hlavního tématu – vzestupu tří tónů. Sekundové postupy jsou ovšem přizpůsobeny tónině As dur. Dochází rovněž k proměně rytmu i artikulace. Z tohoto jádra je pak vytvořena nová čtyř a půl taktová jednotka.

Ic (viz přílohu č. 2a) vzniká kombinací třikrát opakované a rytmicky změněné hlavy hlavního tématu a motivu třetího taktu tématu. Nová tentokrát čtyřtaktová jednotka se posléze opakuje v transpozicích. Vztah mezi touto nově vzniklou myšlenkou a hlavním tématem je natolik patrný, že i když na jednu stranu nová, působí zároveň a má význam provedení, což je dáno i harmonickým kontextem. Myšlenku provází septakordy a kvartsextakordy, a tonální příslušnost se mění.

IIIa (viz přílohu č. 2b) je novým uvedením veškerého motivického materiálu závěrečného tématu (t. 171 – 199). Je prakticky jeho *transformací,* blížící se transformacím Lisztovým, kdy melodický průběh je zcela zachován, ale složka metrická a rytmická spolu s odlišnou fakturou doprovodu úplně mění charakter tématu, které je tak v nové podobě rozpoznatelné jen díky analýze s partiturou. Nezávislé čtyřtaktové melodické úseky závěrečného tématu (t. 171 – 174; 177 – 180), které jsou střídány sólovými figuracemi klavíru, jsou zde uvedeny do vztahu předvětí – závětí. Figurace klavíru jsou pak jako doprovodné pásmo podloženy transformovanému tématu.

Motivické vztahy najdeme i mezi vedlejším a závěrečným tématem v oblasti vedlejších témat. Šestnáctinový motiv vedlejšího tématu je užit v sólových figuracích závěrečného tématu.

Dosavadním šetřením tematickomotivických vztahů expozice bylo zjištěno, že veškeré dění expozice vychází z motivického materiálu tří klíčových témat. Ukázalo se navíc, že motivický materiál hlavního tématu byl využit nepoměrně nejvíce a na největším prostoru.

Dvořákovo dokonalé ovládání práce s motivy, které se ukázalo při tomto náhledu, se jeví ještě výrazněji, uvědomíme-li si, že veškerý motivický materiál hlavního tématu (t. 1 – 7), jenž se dá vysvětlit jako vnitřně rozšířená čtyřtaktová věta nebo dokonalé propojení polovět periody, kdy konec předvětí je zároveň začátkem závětí, je obsažen již v prvních čtyřech taktech. Podobně tak celé vedlejší téma vyrůstá z motivického materiálu dvou taktů. Celá věta je tak vystavěna na základě motivů několika málo taktů.

❑

Výrazným rysem této věty Dvořákova klavírního koncertu je provádění tematickomotivického materiálu už v expozici, a v podobné míře jako v provedení i v repríze. V expozici jsou to především první část oblasti hlavního tématu sólové expozice (t. 66 – 102) a ještě více třetí část oblasti vedlejších témat (t. 200 – 237), jež se výrazněji blíží provedení. Všechny části *středního patra* struktury (uvedeny ve třetím sloupci tabulky přílohy č. 1) zhruba ve své poslední třetině přecházejí v *analytické* zpracování svého motivického materiálu. Jsou to především opakování a imitace stále kratších úseků témat s jasně zachovaným typickým rytmem, ale mírně pozměňovanou melodií většinou podle velmi rychlého harmonického pohybu. Tyto úseky mají za úkol zprostředkovat spojení, převedení z tóniny do jiné tóniny, mezi jednotlivými částmi.

Vlastní provedení ve velkém zpracovává pouze materiál hlavního tématu. Od ostatních částí se liší především svou tonální nezakotveností a změnou

orchestrální sazby.[7] Od provádění v expozici se liší především současným motivickým děním ve dvou pásmech (t. 250 – 263, 289 – 300). Jednotlivé motivy, každý ve výrazně kontrastním nástrojovém obsazení (dechy-smyčce, dechy-klavír), se napřed střídají, zaznívají po sobě a posléze současně jako dvě pásma nad sebou.

Ovšem podobně jako expozice i provedení přináší novou svébytně utvářenou myšlenku, odvozenou z jednoho motivu hlavního tématu – 1d (viz přílohu č. 2a).

Repríza (t. 337 – 474) je značně zkrácena především v oblasti hlavního tématu. Pokračuje v ní motivická dvojpásmovost z provedení. Zaznívají současně dvě pásma, každé čerpající z jiného motivického materiálu hlavního tématu, a k tomu ještě třetí pásmo doprovodné. Vrcholem věty, do kterého se napětí stále stupňuje, pak je kóda, ve které zaznívají všechny klíčové motivy hlavního tématu a motivy tematické *mikrokódy* orchestrální expozice kumulovány na velice malém prostoru ve dvou pásmech.

Výraznou vlastností věty je vždy pozměněné znění hlavního tématu. Téma se vyvíjí od prvního uvedení v expozici až do kódy. Nelze však určit, které znění je původní jedinou podobou, již by ostatní pozměňovaly. Na začátku první věty koncertu zazní celá sedmitaktová melodicko-rytmická linka tématu, jak ji poznáme v dalších jeho uvedeních. Je však rozdělena mezi dva hlasy: první část (t. 1 – 3) přednáší první violy a violoncella, druhou část (tr. 4 – 7) druhé violy a cella. Téma se zde teprve jakoby *rodí* z motivického materiálu prvních tří taktů. Druhá melodická část se zde vynořuje zatím jen jako protihlas vyššímu hlasu prvních viol a cell a *imituje* myšlenku prvního hlasu.

V sólové expozici je téma (od t. 103) klavírem exponováno napřed v F dur (pro analytika velmi překvapivě, pro posluchače nikoli), jež zní již na konci předchozí části v netematické figurální spojce (t. 91 –103). Harmonická složka a tónina F dur má v této spojce, díky absenci jakékoli melodické linky a díky neustálému střídání hlavních harmonických funkcí tóniny F dur, podtrženou důležitost. Tónina spojky navozuje pocit příchodu vedlejšího tématu. Hlavní téma tedy posluchač zprvu rozeznává jako vedlejší, čímž skladatel předešel *monotonii*, jíž by jinak tak velká plocha, zaujímající stovku taktů, vystavěná na základě jediného tématu, mohla vyznít. Po uvedení tématu sólovým nástrojem jej pak opakuje orchestr a převádí do základní tóniny, v níž pak téma znovu zazní v celé své sedmitaktové podobě.

Jednotlivá uvedení hlavního tématu se od sebe vždy liší podobou svého závěru, přičemž vlastně o závěru tématu nemůžeme nikdy mluvit, protože téma vždy dříve nebo později přechází ve své vlastní, ovšem pokaždé jiné analytické zpracování. Jednotlivá uvedení se dále liší kontextem ostatních hlasů, harmonií, barvou a obsazením.

Hlavní téma, jež se ve svých uvedeních stále vyvíjí, z jehož motivického materiálu vznikají nová, jinak utvářená témata a jež je východiskem pro velké množství *analytického* zpracovávání, během věty zazní ještě ve funkci reminiscence na hlavní téma. Tato reminiscence se objeví na konci orchestrální expozice ve spojce.

❑

Základními stavebnými principy první věty klavírního koncertu se podle dosavadní analýzy jeví seskupování témat, myšlenek kolem klíčových bodů, které tvoří kostra sonátové formy. Dalším principem, díky němuž je dosažena ucelenost, je potom vyvíjení hlavního tématu v průběhu celé věty. Velmi výrazná je váha hlavního tématu, z jehož motivického materiálu vznikají nové myšlenky, jenž je také v celém průběhu zpracováván a jeho provádění je stále komplikovanější. Z hlavního tématu vychází hudební dění téměř tří čtvrtin věty.

Myšlenky v oblasti vedlejších témat jsou pravým protipólem hlavního tématu. Kontrastují s ním rytmem, metrem, melodikou, artikulací, frázováním, fakturou, ale především i svou jasnou daností. Tím, že jsou reprízovány jen s málo významnými odchylkami a jejich motivický materiál je minimálně prováděn. Vedlejšími tématy je tedy forma vyvážena.

Domnívám se, že analýza dostatečně ukázala vysokou promyšlenost a kvalitu věty, jež spočívá v dokonalé soudržnosti, celistvosti věty a nezměrné nápaditosti při řešení formového problému, jak docílit jednoty a dynamičnosti, a vyhnout se přitom monotonii a statičnosti.

Poznámky

[1] Jediný autografní pramen – partitura – je uložen v Muzeu české hudby – Muzeu Antonína Dvořáka.

[2] Např.: Emanuel CHVÁLA: *Symfonické skladby Dvořákovy.* In.: *Antonín Dvořák. Sborník statí o jeho životě a díle.* Praha, 1912, s. 148-149. Harriet COHEN: *The piano compositions.* In: Antonin Dvorak. His Achievement. Ed. V. Fischl. 1942, s. 128 – *concerto has never had recognition to which it is entitled because of the unsuitability of most of the piano writing, and perhaps the weakness in the working out of the development sections.*

[3] John CLAPHAM in: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians.* Ed. S. Sadie. V, 1980, s. 778 – *The Piano Concerto g minor ... has a number of attractive features but is not very successful either as a virtuoso composition for the instrument or as a work of art.*

[4] Např.: Václav HOLZKNECHT: *Dvořákovy koncerty ke skladatelovu výročí.* Hudební rozhledy, *14,* 1961, s. 743. Antonín ČUBR: *Malý průvodce dílem Antonína Dvořáka.* Praha 1986, s. 45: *Překrásný klavírní koncert, dílo dlouho neprávem opomíjené, i když je vlastně prvním velkým koncertem české klavírní literatury .... . Přináší bohatství hudby svěží melodické invence, zpracované se svrchovaným kompozičním mistrovstvím ... V nástrojové sazbě sólového partu uplatňuje skladatel svůj svébytný názor na využití klavíru... .Spojením... s orchestrální partiturou dosahuje neobyčejné zvukové krásy .... Kritické vydání uvádí souběžně .. sólový part v dobové úpravě prof. Viléma Kurze, který doplňuje skladatelovo znění o prvky běžné romantické virtuozity chopinovsko-lisztovského typu ...*

[5] Otakar ŠOUREK: *Život a dílo Antonína Dvořáka*. I. díl. Praha 1954³, s. 289. Otakar ŠOUREK: *Dvořákovy skladby orchestrální*. I. díl. Praha 1944, s. 23.

[6] Polověta tématu, motivy a jejich části jsou imitovány v hlasech v měnícím se harmonickém průběhu, šestnáctinový motiv je užit jako stavebná jednotka klavírních pasáží virtuózního charakteru, části tématu zazní v rytmické diminuci a augmentaci, a intervaly jejich melodie se zvětšují a naopak zase dochází k totální melodické nivelizaci.

[7] Např. v t. 279 zní tvar odvozený z prvního a závěrečného motivu hlavního tématu pouze ve fagotu za tremola druhých houslí a viol.

Ludmila ŠMÍDOVÁ: *Antonín Dvořák: Klavierkonzert Op. 33, B 63, I. Satz*

Antonín Dvořáks Klavierkonzert Op. 33 wurde in bisheriger Literatur nicht auf Grund der Werkanalyse beurteilt, woraus sich voraussichtlich die dort erhaltenen gegensätzlichen Ansichten ergeben. Der Autorin des Artikels treten beim Versuch, die Grundprinzipien des Werkaufbaus festzustellen, folgende Tatsachen hervor: (1) Große Anzahl von musikalischen Ideen (außer dem Hauptthema und zwei Nebenthemen noch vier in der Exposition (Orchester und Solo) und ein in der Durchführung), die zur Gefährdung des Ganzen führen konnte, wenn die musikalischen Gedanken (2) nicht miteinander beim Hören kaum wahrnehmbar motivisch verbunden wären. Die meisten entwachsen auf verschiedene Weise vom Hauptthema und dieses vom motivischen Material seiner ersten vier Takte. Das ganze motivische Material des ersten Nebenthemas ist in seinen ersten zwei Takten erhalten; der ganze Satz (3) ist also auf Grund der nur in wenigen Takten exponierten Motiven aufgebaut. (4) Das Hauptthema wird bei seiner jeden weiteren Aufführung verändert – seine neuen Fassungen unterscheiden sich durch die Übergangsweise zu den folgenden Partien, durch Harmonien, durch den Kontext der zugleich klingenden Stimmen, durch die Farbe (Besetzung) usw. Im Satz fungiert es auch als Reminiszenz und Nebenthema. (5) Die Verarbeitung der Themen ist nicht nur auf die Durchführung begrenzt, sondern geht ganz gleichmäßig den ganzen Satz durch. Es wird aber fast ausschließlich nur mit dem motivischen Material des Hauptthemas gearbeitet. (6) Die Nebenthemen unterscheiden sich stark vom Hauptthema durch den Charakter und die motivische Unabhängigkeit, und wiegen den Satz durch die Statik und Geschlossenheit aus.

Auch wenn sich der erste Satz Dvořáks Klavierkonzertes an den Sonatensatzumriss anhält (der als Gerüst für Gruppierung melodischer Gedanken dient), weist die konkrete satztechnische Lösung der *niederen Geschosse* der Struktur große Erfindungskraft und Planvölligkeit auf.

schéma uspořádání formy			tónina	základní motivický materiál
orchestrální expozice 1-65 65	oblast HT 1-65 65	HT-expozice 1-40 40	g	I, Ia
		vedlejší myšlenka 41-65 25	As ⇒	Ib, I
sólová expozice 66-237 172	oblast HT 66-147 82	introdukce, zpracování HT 66-102 37	(g), as, a, F	Ib, Ic
		expozice HT 103-147 45	F, g ⇒ B	I
	oblast VT 148-237 90	VT 148-170 23	B, D, d ⇒	II
		ZT 171-199 29	B	III, II, IIIa
		provedení VT 200-237 38	⇒ nad prodlevou f, e, ⇒ D, ⇒	II
provedení 238-336 99	provedení HT 238-336 99	I.část 238-266 29	B, Es, ⇒	I
		II. část 267-294 28	g, ⇒ e⇒	Id, I
		III.část 295-324 30	a, d ⇒	I, Ia
		příprava reprízy 325-336 12	g	I
repríza 337-474 138	oblast HT 337- 410 74	repríza materiálu orch. expozice 337-372 36	g, e⇒	I, Ib, Ia
		repríza materiálu II. části oblasti HT sól. expozice 373-410 38	a, e, d,⇒ G	I, Ia
	oblast VT 411-474 63	repríza VT 411-437 27	G, ⇒H, h ⇒	II
		repríza ZT 438-466 29	G	III, II, IIIa
		repríza počátku provedení VT 467-474 8	⇒ nad prodlevou d	II
kóda 475-556 82	2. provedení HT 475-556 82	I.část s kadencí 475-511 37	⇒ C ⇒ g	I
		II.část 512-534 23	g	I
		III.část 535-556 22	g	I, Ia, II

Příloha č. 2a

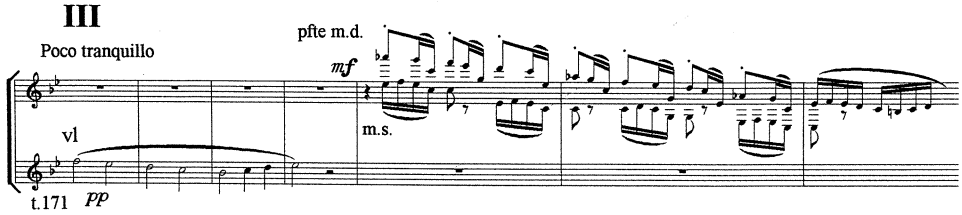
Příloha č. 1

Příloha č. 2b

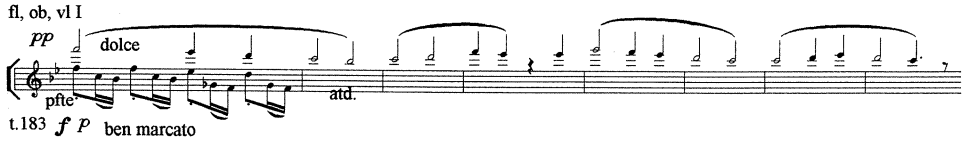
II

III

IIIa

Taneční stylizace v klavírních skladbách Antonína Dvořáka

Markéta Štědronská

Nad problematikou taneční stylizace se zamýšlíme v souvislosti s Dvořákovými klavírními kompozicemi z konce 70. let 19. století. Konkrétně se jedná o *Valčíky* op. 54 a o *Furianty* op. 42, které budeme konfrontovat se Smetanovým Furiantem z *Českých tanců*. Pokusíme se zde postihnout některé rysy, které jsou pro Dvořákovu stylizační práci příznačné.

Nejprve se krátce zastavme u samotného termínu *stylizace* a u dalších klíčových pojmů, kterých bude níže užíváno. Pod pojmem stylizace tedy rozumíme proces slohové úpravy předem daného materiálu, jehož jednotlivé prvky jsou stavěny do nových vztahů a souvislostí. Nejnápadnějším projevem takovýchto proměn je v případě tanečních kompozic rys jejich funkční vyvázanosti.[1] Přitom je však třeba upozornit na to, že řada užitých tanců existovala už jako do určité míry stylizovaný útvar, ony funkční proměny jsou tedy závislé na intenzitě, s jakou jsou stylizační prostředky ve skladbě využity. Typický charakter určitého tance je vytvářen pomocí běžných hudebních prostředků, které jsou však využity tak, že jsou schopny poukazovat na taneční žánr. V případě tance je nejpodstatnější součástí tohoto souhrnu rytmický a metrický průběh. Tuto substanci, která nejvíce vystihuje určitý žánr a jeho funkci nazýváme v návaznosti na bádání J. Antonové[2] *žánrovým modelem* a práci s tímto žánrovým modelem ve smyslu uvolňování či upevňování vazeb hudební struktury na něj pak *variací žánrového modelu*. Stylizovat tanec tedy v podstatě znamená varírovat jeho žánrový model.

Míra stylizace je zásadně ovlivněna tím, do jakého prostředí je tanec zacílen. Námi sledované skladby směřují do prostředí koncertního sálu. *Valčíky* op. 54 byly sice původně zamýšleny pro ples Národní besedy, ale pro ten nakonec Dvořák zkomponoval samostatnou taneční skladbu pro malý orchestr, známou pod názvem *Pražské valčíky*, ve které využil stylizačních prostředků

v daleko menší míře. *Furianty* op. 42 byly věnovány klavíristovi Karlu Slavkovskému, jedná se o virtuózní skladby, jejichž namíření do koncertního prostředí je zcela evidentní.

Osm *Valčíků* op. 54, vzniklých na přelomu let 1879/80, netvoří samozřejmě z hlediska stylizace homogenní celek, níže zmíněné stylizační rysy projevující se v utváření valčíků doplňuje i značná úspornost stylizační práce, o které lze hovořit např. v souvislosti s 6. a 7. valčíkem. Stylizační proces zasáhl velmi málo formální uspořádání valčíků, za podstatnější projev v tomto směru lze označit příležitostné narušování periodičnosti a symetričnosti, dále pak značný rozsah kód, jejichž cílem není pouze kadenční uzavření skladby, ale i výrazné oživení v rovině tonální (valčík č. 3, č. 7), harmonické (valčík č. 6) či tematické výstavby. Poukažme zde zvláště na 2. valčík, v jehož kódě je hlavní valčíkové téma sloučeno s akordickými pasážemi z introdukce – srov. př. 1. Pokud jde o tematicko-motivickou výstavbu, projevuje se od 4. valčíku snaha redukovat tematický materiál a spíše jej drobně obměňovat a rozvíjet. Při těchto obměnách hraje podstatnou roli zvláště pozměňování tonálního zakotvení. Naproti tomu je jen zřídka stejná melodie opatřována harmonicky odlišným doprovodem. Doprovodná složka není podstatněji zasažena stylizací ani z hlediska metrorytmického a sazebného uspořádání. Máme-li však přece upozornit na určité stylizační tendence na poli metrorytmiky, jsou jimi různé nepravidelné rytmické poměry – srov. př. 2, dále např. jakákoliv absence rytmického doprovodu (např. v pasážích), ale i např. pouhé zavedení dvoutaktové pauzy. Jedním z nejzásadnějších stylizačních posunů v oblasti metrorytmiky je quasi dvoudobé plynutí melodie v 5. valčíku – srov. př. 3, které je dáno užitím rytmického modelu dvou čtvrťových not s tečkou. O rozvolnění pravidelného třídobého plynutí můžeme hovořit též v souvislosti s 8. valčíkem – srov. př. 4. Melodie je zde tvarována tak, že její pohyb vnáší do oblasti metrorytmiky určitou dvojznačnost, kterou Dvořák nechává na některých místech záměrně vystoupit do popředí. Jak bude níže ukázáno, Dvořák využil bohatě tohoto prostředku ve svých *Furiantech* op. 42. Ve valčících není použito k vytvoření kontrastu mezi jejich jednotlivými formálními díly tempových změn (kromě 1. valčíku), v nezanedbatelné míře je však využito prostředků agogických, které ke stylizaci nutně přispívají. Tomu, že Dvořákovy *Valčíky* op. 54 již daleko více odpovídají ideálu lyrického klavírního kusu nežli užité taneční kompozici, nasvědčuje i intenzivnější využití barvy nástrojového zvuku, která se tak stává nedílnou součástí hudební struktury.

Přejděme nyní k Dvořákovým *Furiantům* op. 42 z roku 1878 a také ke Smetanovu *Furiantu* z *Českých tanců,* který vznikl o rok později. Zásadním problémem stylizace furiantu je způsob uchopení metrické proměnlivosti tohoto tance. Konfrontace dvoudobého a třídobého metra probíhá samozřejmě u obou

skladatelů v rámci jediné pevně dané metrické struktury, a to třídobé. Všimněme si tedy nejprve toho, jak dochází k navozování dvoudobosti a také toho, jaká funkce je jí v jednotlivých případech přiřazena. V užité podobě furiantu je s dvoudobým metrickým členěním jasně svázán rytmický model dvou osminových a jedné čtvrťové noty, který ve spojení s pohybem střídavé vzestupné sekundy tvoří jádro žánrového modelu tance. V takovém metrickém kontextu se tento útvar objevuje i ve Smetanově *Furiantu* – srov. př. 5a, vystupuje tedy jako dvoudobý element. Naproti tomu integruje Dvořák od počátku tento rytmický model plně do třídobého metra – srov. př. 5b, a ani později ho nevyužívá jako prostředku navození dvoudobosti. Paleta rytmických vzorců, které vyvolávají v rámci třídobého metra dvoudobý dojem je i přesto u Dvořáka velmi pestrá – srov. př. 6 (např. dvě čtvrťové noty s tečkou do taktu, kvintola následovaná čtvrtkou či kvartola vyplňující celý tříčtvrtný takt). Dále se v jeho dvou furiantech setkáváme s uplatňováním takového melodického pohybu, jehož tvarování je otevřeno víceznačnému metrickému chápání. Zavedení akcentu tak např. naprosto postačuje k tomu, aby došlo k přehodnocení aktuální metrické orientace. Dvořák bohatě pracuje s touto metrickou nejednoznačností plynoucího melodického materiálu právě tím způsobem, že někde upřednostní jeho dvoudobý ráz – srov. př. 7a, jinde opět třídobý – srov. př. 7b, nebo dokonce současně zvýrazňuje vedením jednoho hlasu dvoudobý element, zatímco druhým hlasem podporuje spíše třídobé strukturování – srov. př. 7c. To, co je společné furiantům obou skladatelů, je navozování takového typu dvoudobosti, která je postižitelná až na úrovni vyššího formálního členění, kdy např. jeden celý takt odpovídá jakoby první taktové době, zatímco takt následující představuje druhou[3] – srov. př. 8. Setrvačnost tanečního pohybu je u Smetany podpírána právě díky dvoudobosti, tím se jeho *Furiant* dostává do mnohem užšího sepětí s metrorytmikou žánrového modelu tance, což vnímáme jako větší zachovávání charakteristického tanečního rytmu. *České tance* jsou sbírkou stylizovaných tanců, avšak právě pestrost užitých tanečních druhů si vyžádala dostatečné zachování typizace toho kterého tance. To je okolnost, kterou je zde nutno vzít v úvahu. U Dvořáka je úkolem dvoudobosti vyvolat naprosto opačný účinek – narušit setrvačný taneční pohyb. Vedle toho využívá Dvořák další podstatné vlastnosti dvoudobého metrického členění objevujícího se v kontextu třídobosti, totiž možnosti zrychlit tempo. Ačkoliv se v podstatě jedná o imaginární zrychlení, ve Dvořákových furiantech, jejichž části nejsou tak tempově diferencovány jako u Smetany, hraje podstatnou roli. Z toho důvodu je pochopitelné, že Dvořák využívá dvoudobosti např. na vypjatých gradačních místech. Tam, kde dochází k narušování setrvačnosti tanečního pohybu, a to hlavně ve smyslu jeho zpomalení, uplatňuje Smetana jako kompenzačního prostředku především intenzivní práci s nástrojovými rejstří-

ky, u Dvořáka jde pak spíše o využití změn tonálního zakotvení jakožto určitého hybného činitele. Dynamičnost dění je však v těchto případech udržována z největší části samotným metrorytmickým vývojem. Mateníkový charakter furiantu otevřel tedy oběma skladatelům cestu k vytvoření kompozic, jejichž podstatným rysem je metrorytmická ambivalence, daná využitím nejrozmanitějších způsobů vzájemného kombinování dvou odlišných meter.

Co se týče užitého motivického materiálu, je z hlediska sledování procesu stylizace důležitý jeho vztah k další esenci žánrového modelu – melodickému pohybu střídavé sekundy. Není třeba příliš rozvádět fakt, že Smetana užil tohoto motivu jako stavebního kamene pro vybudování celého tance. Avšak i Dvořákovy furianty podstatnou měrou využívají motivu střídavé sekundy, což dokumentuje např. jeho začlenění do úvodních témat obou furiantů – srov. opět př. 5b.

Ve Smetanově *Furiantu* je melodický materiál od počátku rozvíjen tak, že se postupně vzdaluje principům, které v tomto ohledu odkazují na žánrový model tance, tzn. dochází např. k omezování sekvenčních posunů či redukci uplatnění sekundového motivu. To je naprosto odlišný způsob práce než ten, který můžeme pozorovat u Dvořáka. Hlavní myšlenky jeho furiantů jsou totiž od počátku utvářeny mnohem svobodněji a teprve zpětně Dvořák jednotlivé motivy vydělí a opět je např. sekvenčně posouvá, čímž se začne hudební struktura znatelněji připínat žánrovému modelu tance – srov. př. 9. Z obecného hlediska je však třeba podotknout, že ve furiantech obou skladatelů je dynamičnosti a spádu docíleno jinými prostředky než těmi, které jsme zvyklí označovat za tematicko-motivickou práci. V této souvislosti zde chceme upozornit především na přítomnost virtuózních prvků, které jsou již pevně integrovány do hudební struktury a na jejichž pozadí probíhá právě důležité metrorytmické dění.

Pokud jde o formální koncepci všech srovnávaných furiantů, zrcadlí se stylizační úsilí jednoznačně ve výstavbě skladeb jakožto celků (značnou část prostoru zaujímají mezivěty, introdukce, kóda), už mnohem méně závažně však proces stylizace zasahuje nižší formální členění ve smyslu narušování periodičnosti a symetričnosti.

Ačkoliv byla historie stylizace furiantu v době komponování Dvořákových *Furiantů* op. 42 velmi krátká, není pochyb o tom, že Dvořák již vytvořil tance, které jsou ovlivněny stylizačním procesem naprosto zásadně. *Valčíky* op. 54 se pak mírou užitých stylizačních prostředků v podstatě zásadněji neodchylují např. od Chopinových valčíků, vznikajících již ve 30. a 40. letech 19. století. Dvořák tedy neusiloval o dosažení zásadních stylizačních posunů v oblasti metrorytmiky, formální koncepce či např. sazebného uspořádání, což však nelze pokládat za nic neobvyklého, neboť ty byly příznačné až pro stylizované valčíkové kompozice mladšího data.

Poznámky

[1] Nastíněný výklad pojmu *stylizace* čerpá z diplomové práce Libuše VOLKMEROVÉ: *Stylizace ve Smetanových klavírních polkách.* Praha 1970 (dipl. práce UK). Autorka se ve svém bádání opřela především o dílo Geralda ABRAHAMA: *Chopin's Musical Style,* London [4]1960.

[2] ANTONOVÁ, Jana: *Problematika žánru ve Smetanově švédské symfonické tvorbě.* Hudební věda, *11,* 1974, č. 2, s. 175-185.

[3] Tímto jevem, jakož i ostatními projevy multimetrie ve Smetanově Furiantu z Českých tanců se zabýval TICHÝ, Vladimír: *Tektonická úloha kinetiky v Českých tancích Bedřicha Smetany.* Hudební věda, 33, 1996, č. 1, s. 40-51.

Omlouváme se autorce a čtenářům, že odkazované příklady bude možno z technických důvodů publikovat až v příštím svazku tohoto sborníku.

Redakce

Markéta ŠTĚDRONSKÁ: *Die Tanzstilisierung in den Dvořáks Klavierwerken*

Auf welche Weise beeinflusste der Prozess der Tanzstilisierung die Gestaltung von Dvořáks *Walzern* op. 54 (1879/80) und *Furianten* op. 42 (1878) – so lautet die Frage, die am Anfang dieser Studie gestellt wurde. Die Stilisierungsmittel, die in den Walzern verwendet wurden, überragen nicht diejenigen, die z. B. für Chopins Kompositionen bestimmend gewesen sind. Trotzdem genügten die von Dvořák verwendeten Stilisierungsmittel ähnlich wie bei Chopin dazu, den Walzern den Charakter der lyrischen Klavierstücke zu verleihen. *Furianten* op. 42 werden hier mit Smetanas *Furiant* (1879) aus *Böhmischen Tänzen* verglichen. Im Zusammenhang mit diesen Tänzen wurde vor allem ihre Metrorhythmik berücksichtigt, die von der Durchdringung von zwei verschiedenen Metren geprägt ist. Der Prozess der Tanzstilisierung hat bei Dvořák und Smetana eine Reihe von gemeinsamen aber auch unterschiedlichen Zügen. Das Gemeinsame besteht vor allem in einer hochstilisierten Finalgestaltung, durch die sich sowohl Dvořáks *Furianten* op. 42 als auch Smetanas *Furiant* auszeichnen.

Dvořákova hudba v Pojizeří v repertoáru místních a pražských umělců
(Vztah Antonína Dvořáka a jeho díla k Turnovsku a Mladoboleslavsku)

Eva Mikanová

Jednou z hlavních složek hudebního života v českých městech v 2. polovině 19. století byly zpěvácké spolky. K nejstarším patřily turnovský *Dvořák* – zpočátku jen *Zpěvácký spolek*, a mladoboleslavský *Boleslav*. Oba spolky patřily od roku 1899 pod jednu pěveckou župu – Pěveckou župu Pojizerskou – Hruškovu, takže se spolu častěji stýkaly a společně účinkovaly při mnoha různých příležitostech. Obě města měla k Dvořákovi blízký vztah. Dvořák je navštívil a především se osobně znal s místními hudebními činiteli: sychrovským Aloisem Göblem, patronátním komisařem knížete Rohana, který byl velmi činným členem turnovského zpěváckého spolku, dále turnovskými dirigenty Františkem Čepelíkem a Kajetánem Tichým a mladoboleslavskými sbormistry Františkem Hruškou a Josefem Cyrilem Sychrou.

Turnov se poprvé seznámil s Dvořákovým dílem dost brzy. První dílo, které si zpěvácký spolek pořídil, bylo *13 dvojzpěvů z moravských národních písní*, které spolku darovala sl. Marie Verichová.[1] Toto býval dosti častý způsob nabývání hudebnin, protože spolek na tom nebyl finančně příliš dobře. Podle téže zprávy získal ještě od p. Matouše partitury mužských sborů *Převozníček, Milenka travička* a *Opuštěný*. A hned na koncertě 28. května 1878 zazněly sbory *Převozníček* a z Moravských dvojzpěvů *A já ti uplynu* a *Veleť vtáčku*. Podle zprávy Františka Čepelíka bylo prý provedení velmi zdařilé.[2]

Ještě roku 1878 dostalo se spolku nejvyšší cti. Na schůzi výboru 30. srpna oznámil p. Čepelík, s kterým se Dvořák velmi přátelil, že *slovútný skladatel český p. Antonín Dvořák při návštěvě své v Turnově věnoval spolku našemu*

čtvero smíšených sborů. Věnování přijato s radostí a panu skladateli vysloveny díky.[3] Byly to sbory: *Místo klekání, Ukolébavka, Nepovím* a *Opuštěný* z let 1876 – 1877. První provedení sborů *Místo klekání* a *Nepovím* se uskutečnilo v Turnově 20. října 1878. Ještě tentýž rok, 1. a 12. prosince, zazněla další Dvořákova díla: *V dobrým jsme se sešli, Dyby byla kosa nabrošená* a *Slavíkovský polečko malý* z Moravských dvojzpěvů a znovu sbor *Nepovím*. Odměnou za věnování sborů byl návrh sbormistra Čepelíka, *aby skladatelé naši pp. Antonín Dvořák, Bedřich Smetana a Karel Bendl, co nejpilnější pracovníci na hudbě národní české, byli výborem valné hromadě příští za čestné členy spolku navrženi.*[4] Valná hromada 4. června 1879 návrh jednohlasně přijala.[5] Zde je třeba podotknout, že Smetanova díla byla v repertoáru spolku již od začátku 70. let 19. století, zvláště oblíbené byly sbory z Prodané nevěsty, později též Hubička.

30. května 1879 na schůzi výboru starosta spolku sdělil, že se Dvořák prostřednictvím p. Göbla nabídl, že v Turnově uspořádá za spoluúčinkování spolku koncert ze svých skladeb.[6] Nabídka byla s radostí přijata a hned nastaly pilné přípravy koncertu. Především byli vyzváni všichni účinkující k pilnému docházení do zkoušek, poněvadž šlo o dobré jméno spolku. Docházka totiž nebývala silnou stránkou zpěváků. Dvořákovi bylo dopsáno, že všechny jeho požadavky budou splněny. Koncert byl dohodnut na 29. červen 1879. Podle lístku, který Dvořák napsal z Prahy 20. června 1879 jednateli spolku Rývovi,[7] navrhoval Mistr program z vlastních skladeb. Po drobnějších úpravách Dvořákova návrhu zazněla následující díla: *Klavírní trio g moll*, smíšený sbor *Opuštěný, Mazurek*, balada *Koljas, Maličkosti, Polonéza A dur pro violoncello a klavír, Róže, Slovanské tance* č. 8 a 10 a mužský sbor *Žal*. Účinkovali kromě zpěváckého spolku, řízeného Františkem Čepelíkem,[8] Ferdinand Lachner, Alois Neruda a sám Antonín Dvořák. *Trio g moll* a *Polonéza* v provedení pražských umělců zde měly svoji premiéru. *Slovanské tance* zazněly v podání pro housle a klavír s Lachnerem a Dvořákem. V této úpravě se pak v Turnově hrávaly častěji. Baladu *Koljas a Róži* zpíval Alois Göbl, Dvořák všechna díla doprovázel na klavír nebo harmonium. Koncert sklidil obrovský úspěch. *Veškerá čísla koncertu byla četným obecenstvem, jež i z velké vzdálenosti do Turnova se dostavilo, aby slyšelo vyhlášeného skladatele, přijata potleskem bouřlivým a umělci naši vyvolávání po každém čísle několikrát.*[9]

Zdrželi jsme se u let 1878 a 1879 trochu déle. Hrály totiž ve vztazích Dvořák – Turnov velkou roli. Krásně to vystihuje jednatelská zpráva za správní rok 1879, přednesená na valné hromadě zpěváckého spolku 3. ledna 1880 jednatelem p. Václavem Rývou: *Ctění pánové! Jeden z nejpěknějších roků činnosti spolku našeho jest právě uplynulý! Řekl bych, že zaznamenati ho sluší písmem zlatým v dějinách života spolku zpěváckého. A čím že tak důležit? Odpovědí*

bude jméno Dvořák. Nejen po vlastech našich, leč i v celém světě vyslovuje se jméno to s úctou, vážností, i sám národ nám súsedící, který nerad zásluhy cizí uznává, mluví o něm co neřídkém zjevu ve světě hudebním. A jméno to, pánové, vpleteno co vínek činnosti naší v roce uplynulém. Slovutný skladatel, jehož zvláštní přízni se spolek náš již roku loňského těšil a jehož jsme v minulé valné hromadě za zásluhu jeho o českou hudbu čestným členem jmenovali, pobyl ve středu našem, předvedl nám svou hudbu sám a poskytl nám tedy požitek velice příjemný.[10] V dalších několika letech se z Dvořákových skladeb objevují na programech především *Moravské dvojzpěvy* a *Slovanské tance* v úpravě pro housle a klavír.[11]

Jeden z nejstarších českých zpěváckých spolků, mladoboleslavský *Boleslav*, se seznámil s Dvořákovým dílem až začátkem 80. let.[12] Stalo se tak pod vedením hořického rodáka, sbormistra Františka Hrušky, absolventa pražské varhanické školy a žáka Skuherského. Po absolutoriu působil mj. tři roky jako houslista v orchestru pražského Prozatímního divadla zároveň s violistou Antonínem Dvořákem pod vedením Bedřicha Smetany. Z této doby mu zůstal obdiv k oběma skladatelům. V Mladé Boleslavi působil od roku 1874 až do své smrti roku 1889. Ke dni 29. května 1882 nastudoval Dvořákovo oratorium *Stabat Mater*. Dá se předpokládat, že slyšel jeho pražskou premiéru v prosinci 1880 a nadšen rozhodl se provést je v mladoboleslavském děkanském chrámu. Bylo to první provedení po pražské premiéře. Účinkovaly nejlepší tehdejší domácí síly, na varhany doprovázeli Jan Novotný a mladý kosmonoský rodák PhC. Karel Stecker. Provedení bylo velmi zdařilé, Hruškovi se dostalo uznání ze všech stran. Proto když byla po roce, 23. září 1883, skladba opakována, přijel si ji poslechnout sám Dvořák a osobně – a později i v dopisech – vyjádřil Hruškovi chválu a uznání. Píše: *...ve Vás vidím hudebníka nad jiné vynikajícího, který jen ušlechtilé a krásné pěstuje, a proto tak krásných úspěchů, jakých jsem nedávno svědkem byl, si vydobývá.*[13] Již 5. října téhož roku byl Dvořák jmenován na mimořádné valné schůzi *Boleslava* čestným členem. Tedy po čtyřech letech se mu dostává v Pojizeří dalších poct. 27. října 1883 uspořádal *Boleslav* v divadle na počest svého nového člena koncert z jeho skladeb. Dvořák se ho opět osobně účastnil. Některé skladby osobně dirigoval, některé doprovázel na klavír. Mimo jiné provedl s Ferdinandem Lachnerem a Aloisem Nerudou poprvé své nové *Klavírní trio f moll* op. 65, které tehdy mělo v Mladé Boleslavi svou premiéru. *Stabat Mater* se opakovalo ještě v letech 1884 a 1885, rovněž za řízení Hruškova a poprvé s průvodem vojenské hudby. Kritika psala o výborném provedení díla. *Boleslav* byl tehdy ve vrcholném období své činnosti. Provedl v té době Mozartovo *Requiem*, Dvořákův *Hymnus*, Blodkovu *V studni*, Rozkošného operu *Mikuláš*. V roce 1888 udělil čestné členství Karlu Bendlovi. Smetana toto členství obdržel v Mladé

Boleslavi již v roce 1865. Tedy jak v Turnově, tak v Mladé Boleslavi byli tito tři skladatelé – Smetana, Dvořák, Bendl – oceněni nejvyšším uznáním, které jim spolky mohly poskytnout. František Hruška zemřel v roce 1889. Po něm nastoupil další významný muzikant, rodák z Ústí nad Orlicí, žák Skuherského na varhanické škole, Josef Cyril Sychra. Pod jeho vedením *Boleslav* několikrát zpíval znovu *Stabat Mater*, v květnu 1891 40 členů *Boleslava* s dalšími pěvci účinkovalo ve *Stabat* na sjezdu Jednoty zpěváckých spolků československých v Praze, řídil tehdy Antonín Dvořák.

Před odjezdem do Ameriky uspořádal Dvořák koncertní šňůru v řadě českých měst. 19. března 1892 se uskutečnil koncert v Mladé Boleslavi, 20. března 1892 v Turnově. Na obou koncertech účinkovali: Antonín Dvořák jako klavírista, houslista Ferdinand Lachner, violoncellista Hanuš Wihan a místní zpěvácké spolky. Na programu byla pouze díla Dvořákova. V Mladé Boleslavi se hrálo *Trio g moll* op. 26, smíšený sbor *Napadly písně v duši mou, Slovanský tanec op.* 82 č. 8, *Romantický kus* op. 75 č. 2, *Rondo g moll, Dumky* a *Boleslav* provedl *Hymnus* – smíšený sbor s průvodem piana a harmonia. Po koncertě se sešli místní činitelé s účinkujícími na přátelském večeru v sále hotelu *U věnce*, kde byla Antonínu Dvořákovi předána palmová ratolest se stuhami.

Na koncert v Turnově se konaly velké přípravy.[14] Původně se měl konat už 13. února 1892, ale na žádost Dvořákovu byl přeložen na 20. března na 3. hodinu odpolední, tedy den po boleslavském koncertě. Už v lednu se projevil velký zájem obecenstva, řada míst byla rychle vyprodána. Nakonec byl koncert vyprodán do posledního místa. Zúčastnili se ho hosté nejen z Turnova, ale i z Jičína, Rovenska, Mnichova Hradiště, Železného Brodu, Nové Paky. Koncert se konal ve stejném obsazení jako v Mladé Boleslavi. Na programu bylo *Klavírní trio B dur* op. 21, mužský sbor *Převozníček, Romantický kus* op. 75 č. 2, *Slovanský tanec* op. 72 č. 2, z Moravských dvojzpěvů *Slavíkovský polečko malý*, zpívané ženským sborem zpěváckého spolku se sbormistrem Josefem Kuhnem, dále *Klid lesa* z cyklu Ze Šumavy, *Rondo g moll* op. 92, smíšený sbor *Místo klekání* a *Dumky* op. 70. Zachovalo se nám krásné svědectví Josefa Kuhna o spokojenosti Dvořákově: *Po zapění tohoto dvojzpěvu* (Slavíkovský polečko malý – pozn. E. M.) *vstoupil Dvořák na jeviště ke sboru a pravil: Dámy zpívaj' k líbání! ... pokračujte, kynul dirigentovi! Ježto ale nebylo více připraveno, dal jsem pokyn k opakování.*[15] Zcela jinak se Dvořák vyslovil ke koncertu v Mladé Boleslavi. Josef Kuhn vzpomíná: *Mistr mne oslovil poznámkou: Mám rád lidi, kteří se pouštějí do věcí s lidmi, s nimiž na to stačí. Hymnus v Mladé Boleslavi mne neuspokojil...*[16] Na koncertě v Turnově byl Dvořák odměněn znakem spolku – lyrou z granátů a briliantů, zasazených ve zlatě, krásnou turnovskou šperkařskou prací. Po koncertě, kterého se zúčast-

nila i Dvořákova paní, se shromáždili umělci, členové spolku a představitelé města ve spolkových místnostech a setrvali v klidné zábavě do noci. Pojizerské listy vyšly v tento den ve slavnostním vydání a přinesly jednak životopisy všech účinkujících, jednak báseň Pavla Nebeského *Mistru Dvořákovi.*[17]

Krátce před druhým odjezdem do Ameriky, 16. září 1894, uspořádal Dvořák pod protektorátem městské rady již dříve slíbený koncert v Městském divadle v Semilech.[18] O koncertě se patrně jednalo již kolem roku 1892, než odjel Mistr poprvé do Ameriky. Tehdy však pro velkou Dvořákovu zaneprázdněnost ke koncertu nedošlo. Koncert se tedy uskutečnil až po dvou letech ve spolupráci s tehdy již známým Českým kvartetem. Jako koncerty v Turnově, tak i semilský byl zprostředkován Dvořákovým přítelem Aloisem Göblem. Byl ohlášen týden předem, 9. září 1894 v Hlasech pojizerských.[19] Čistý výtěžek byl určen fondu pro vybudování nového kostela v Semilech. Ozdobný programový dvoulist[20] přináší kromě programu provolání pořadatelů, v němž se vyzdvihuje Dvořákův význam a umění Českého kvarteta a nabádá umělomilovné obyvatelstvo města a okolí k hojné účasti. Jak ale uvádí zpráva z Pojizerských listů,[21] nebylo tohoto nabádání třeba. Divadlo bylo zcela zaplněno, koncert zanechal v kraji silný dojem. Na programu byly pouze skladby Dvořákovy: *Kvarteto C dur* op. 61, *Romance z kvartetu Es dur* op. 51 a *Valčíky A dur a D dur pro kvartet,* z Moravských dvojzpěvů *Šípek* a *A já ti uplynu,* z cyklu Ze Šumavy č. 3 *Noc svatojánská,* z Večerních písní *Vy malí drobní ptáčkové*, z Cigánských melodií *Když mě stará matka zpívat učívala* a *Struna naladěná*, mužský sbor *Žal* a na závěr klavírní trio *Dumky*, v němž s houslistou Karlem Hoffmannem a violoncellistou Hanušem Wihanem vystoupil u klavíru Antonín Dvořák. Na koncertě spoluúčinkovali místní sólisté a část členů zpěváckého spolku Jizeran.

Další velký dvořákovský koncert v Pojizeří se konal 28. září 1901 v Turnově na oslavu Mistrových 60. narozenin. Ovšem tentokrát bez skladatelovy účasti. Na programu byly tři z *Biblických písní* v provedení mužského sboru unisono, dvě části z *Maličkostí pro dvoje housle, violoncello a harmonium,* dva *Moravské dvojzpěvy*, dva *Slovanské tance* v neobvyklém obsazení: čtyřruční klavír, housle a violoncello, dále *Valčíky pro smyčcový kvartet* a čtyři části z balady *Svatební košile* pro smíšený sbor s průvodem klavíru a harmonia. O zdařilé provedení skladeb se postarali především sbormistr Josef Kuhn se svojí ženou Zdenou – pianistkou, dirigent Kajetán Tichý (harmonium) a další sólisté.[22] O zakoupení notového materiálu ke Svatebním košilím se jednalo již od jara 1901. Návrh podal 8. března 1901 Josef Kuhn. To však musela schválit až valná hromada spolku 26. října 1901. Ke koncertu byly tedy opatřeny noty jiným způsobem. Je to patrno i z poděkování, zaslaného řediteli Bohumilu Jeremiášovi za půjčení doprovodu k tomuto dílu.[23]

V dubnu roku 1904 se zúčastnil turnovský spolek v rámci Pěvecké župy Pojizerské–Hruškovy *Prvního hudebního festivalu*,[24] pořádaného Jednotou československých zpěváckých spolků v Praze, kde župa Pojizerská – tj. 14 pěveckých jednot českého Pojizeří – zazpívala Dvořákův sbor *Napadly písně*. To asi bylo poslední dvořákovské vystoupení turnovských za života Mistrova. Když přišla 1. května 1904 zpráva o Dvořákově smrti, sešel se hned 2. května výbor spolku, aby domluvil podrobnosti smutečních bohoslužeb a především hned byl podán návrh na pojmenování dosud bezejmenného spolku jménem *Dvořák*. Návrh byl jednomyslně schválen výborem, ihned svolanou valnou hromadou spolku a na podzim i místodržitelstvím. Tak se stalo, že nejenže turnovský spolek jako první zpěvácký spolek v Čechách jmenoval Dvořáka svým čestným členem, ale také první použil Dvořákova jména do názvu svého spolku.

Také v Mladé Boleslavi Dvořákovo dílo milovali.[25] Josef Cyril Sychra hned krátce po svém nástupu do funkce sbormistra *Boleslava* vydobyl spolku přední místo mezi venkovskými zpěváckými spolky. V květnu 1891 získal s ním *Boleslav* stříbrnou medaili na sjezdu Jednoty zpěváckých spolků československých v Praze. Jak víme, na tomto sjezdu se část členů spolku zúčastnila provedení Dvořákova *Stabat Mater* za řízení skladatelova. Toto byla zřejmě oblíbená skladba boleslavských. Ještě za působení Františka Hrušky se dávala několikrát: 29. května 1882, 23. září 1883, 6. dubna 1884, pak 2. a 3. května 1885 – poprvé s průvodem vojenské hudby. Také Sychra dílo znovu opakoval v 90. letech a při velkých oslavách 50. výročí založení *Boleslava* 8. a 9. června 1907 bylo dáváno za doprovodu České filharmonie s dirigentem Dr. Vilémem Zemánkem a dále při oslavách 80. let trvání spolku 7. dubna 1937.

Dvořákovy 60. narozeniny oslavila Mladá Boleslav koncertem z děl Mistrových. V roce 1904 se spolek se skladatelem rozloučil deputací na jeho pohřbu 5. května.

Samozřejmě se v Boleslavi hrály i jiné Dvořákovy skladby. Kromě komorních a sborových skladeb město slyšelo i další velká Dvořákova díla. Např. 27. října 1882, kdy se Dvořák koncertu osobně účastnil při předávání čestného členství spolku, provedla vojenská hudba předehru *Domov můj*. Z dalších velkých Dvořákových děl, která v Boleslavi zazněla, uveďme ještě *Žalm 149, Hymnus (Dědicové Bílé Hory)*. Balada *Svatební košile* byla provedena až 6. dubna 1938 při oslavách 20 let samostatnosti ČSR. Přijetí díla bylo velmi bouřlivé.

Sbor spolupracoval s různými orchestry, které ve městě působily. Především zde byly vojenské orchestry, které měly zřejmě dosti slušnou úroveň, takže si mohly troufnout i na náročnější díla. V roce 1894 se utvořil nový orchestr jako hudební odbor *Boleslava*, který se v roce 1910 spojil s nově

vzniklým filharmonickým sdružením. Působili v něm jak dovední amatéři z města i okolí, tak i někteří hudebníci z povolání – hlavně hráči na dechové nástroje. Odchod Sychrův z *Boleslava* a první světová válka činnost tohoto orchestru přerušila. Až v roce 1931 vznikla Mladoboleslavská filharmonie, v jejímž čele stál žák Václava Talicha a Otakara Ostrčila Oskar Batěk. Působila v Boleslavi s různými přestávkami i po druhé světové válce. Měla 60 – 70 hráčů, takže mohla například na svém zahajovacím koncertě 12. listopadu 1931 představit první tři symfonické básně z *Mé vlasti* a Dvořákovu *Novosvětskou symfonii*.

Začátek druhé světové války přinesl do hudebního života Mladé Boleslavi značnou aktivitu. Zvláště se to projevilo na jaře roku 1941, kdy se všechno hudební dění upnulo ke 100. výročí Dvořákova narození. Bylo uspořádáno jedenáct koncertů. Mladoboleslavská filharmonie nastudovala obě řady Slovanských tanců a zahájila jimi 3. dubna oslavy. S nimi pak zajížděla do měst širokého okolí (Nymburka, Dobrovice, Mělníka, Sobotky, Poděbrad, Mšena, Mnichova Hradiště, Bělé pod Bezdězem), aby tam spolupůsobila při Dvořákových oslavách. Představení se setkala vždy s bouřlivým úspěchem. *Boleslav* se sbormistrem Františkem Trhoněm provedl 30. května 1941 baladu *Svatební košile* za spolupráce Mladoboleslavské filharmonie. Na dalších koncertech byla na programu díla klavírní (*Poetické nálady*), komorní (*Kvartet Es dur* a *Klavírní kvintet A dur*). Kromě toho jeden večer byl věnován přednášce Ing. Otakara Šourka, v níž promluvil o osobě a díle Antonína Dvořáka. Hosty oslav bylo Pěvecké sdružení moravských učitelů se sbormistrem Janem Šoupalem a Olomoucká zpěvohra, která předvedla mimo jiné *Rusalku, Jakobína* a *Čerta a Káču*.

Koncerty měly v roce 1941 a začátkem roku 1942 manifestační úspěch a vzbudily pozornost německých úřadů. Proto Mladoboleslavská filharmonie vložila mezi ně dva koncerty z díla W. A. Mozarta, jehož dílo Češi milovali. Otevření Smetanovy síně v budově Konviktu 12. května 1942 bylo velkým přínosem pro milovníky komorní hudby. Začaly se zde organizovat hudební středy, které však hned na konci května 1942, po atentátu na Heydricha, byly přerušeny. V podzimní sezóně však byly obnoveny. A poněvadž díky svízelným poměrům velké soubory, jako byl *Boleslav* nebo *Mladoboleslavská filharmonie,* musely svoji činnost omezovat, tyto hudební středy sehrály důležitou roli. Účinkovali v nich mnozí významní umělci, např. Ondříčkovo kvarteto, violoncellista František Smetana, František Maxián, Jan Heřman, Černého kvarteto, pěvec Pavel Ludikar a řada dalších. Na programu měli především české skladatele: Smetanu, Dvořáka, Foerstera, Nováka. Také Mladoboleslavské kvarteto, které s přestávkou a několika obměnami působilo v Boleslavi v letech 1923 – 1970, doplňovalo hudební obraz města. Samozřej-

mě měli na programu i Dvořákova díla: *Kvartet F dur – Americký, Kvartet Es dur, Klavírní kvintet A dur.* Hráli v Boleslavi, ale zaměřovali svoji činnost též na venkov a v roce 1941 účinkovali i při Dvořákových oslavách v Poděbradech.

Zatímco byla za války kupodivu v Mladé Boleslavi hudební činnost v rámci možností poměrně čilá, po válce došlo k útlumu. Jako by obyvatelstvo ztratilo patřičný impuls k návštěvě koncertů. A trvalo několik let, než byl tento zájem obnoven. To už ale spolky, pokud nebyly zrušeny, existovaly v jiné podobě, přidružené buď k průmyslovým podnikům, nebo jako součást státní správy. Psala se jiná doba.

Už jsme viděli, že při Dvořákových koncertech v Turnově spoluúčinkovali pražští umělci. Ale významní muzikanti zajížděli do Turnova i při jiných příležitostech. Bohužel na jaře roku 1894 musel zpěvácký spolek z finančních důvodů odmítnout *České kvarteto*, založené v roce 1891, které už tehdy mělo výbornou pověst.[26] To potom účinkovalo na podzim téhož roku v Semilech a v Mladé Boleslavi. 14. dubna 1895 hostovalo v Turnově *Pražské smyčcové kvarteto* (F. Lachner, B. Brož, J. Polívka, A. Krása), které zde provedlo Dvořákovu *americkou novinku*, tj. *Kvartet F dur op. 96*, napsaný ve Spilville v roce 1893 a roku 1894 vydaný Simrockem v Berlíně. Byla to tedy opravdu novinka.[27] 30. března zde koncertovala turnovská rodačka Amálie Bobková, členka opery Národního divadla. Zazpívala *Skřivánčí píseň* ze Smetanovy Hubičky. Z Dvořáka byly na programu *Dumky* v podání paní Kuhnové a pánů Gregora a Haase. Koncert měl velký úspěch umělecký i finanční. Zvláště se líbil zpěv slečny Bobkové. Na další koncert, konaný 3. května 1903, jí však už ředitel Národního divadla Schmoranz nedal svolení.[28] 2. října 1902 uspořádal zpěvácký spolek velký symfonický koncert v Městském divadle. Přijela Česká filharmonie s dirigentem Karlem Moorem. Zazněla zde Smetanova *Vltava*, Lisztova *Uherská rapsodie*, Bizetova dramatická ouvertura *La Patrie* a především Dvořákův *Karneval* a symfonie *Z Nového světa*. Podle jednatelské zprávy na valné hromadě spolku 18. října 1902 koncert poskytnul velký umělecký zážitek. Bohužel městské obecenstvo projevilo nezájem, sedadla zaplnil venkov. Další znamenitý umělec vystoupil v Turnově 8. dubna 1905 ve dvoraně sokolovny. Byl to pěvec Pavel Ludikar, člen dvorní opery v Drážďanech, s paní Táňou Umirovou, operní pěvkyní z Prahy, a pianistkou slečnou Miladou Čelakovskou. Zazněly dva z Dvořákových *Moravských dvojzpěvů*, dvě *Biblické písně*, dále Mozart, Bendl, Fibich a další. Ještě tentýž měsíc, 29. dubna 1905, uspořádal *Dvořák* s dirigentem Josefem Kuhnem vzpomínkový koncert k 1. výročí úmrtí Antonína Dvořáka z jeho díla. Kromě sborů a komorních skladeb zazněla i symfonie *Z Nového světa*, ale v provedení pro klavír na čtyři ruce. Hráli manželé Kuhnovi. Turnovské obecenstvo mělo tedy možnost srovnání – v roce 1902 v provedení České filharmonie, v roce 1905 vlastními silami na

klavír na čtyři ruce.[29] V Turnově sice působil orchestr, ale ve svých počátcích měl velmi svízelnou situaci. Již v 80. letech 19. století se ve *Dvořáku* jednalo o pěstování hudby na smyčcové nástroje. Celou záležitost dostal na starost výborný hudebník a přítel Dvořákův Kajetán Tichý. Byla opatřena nová viola od pana Metelky z Pasek nad Jizerou, nové struny na violoncello a basu a zároveň nastalo opatřování hudebnin pro kvartet. Občas při koncertech vypomáhali městští hudebníci. Bližší podrobnosti o orchestru v této době nemáme. Víme, že v roce 1911 existovalo Orchestrální sdružení, s nímž se dlouho jednalo o včlenění jako odboru do zpěváckého spolku. Nakonec se sdružení rozhodlo v roce 1913 utvořit samostatný spolek.[30] K roku 1913 se zachovaly programy jeho dvou koncertů. 2. března provedli mimo jiné 1. větu Dvořákovy *Serenády E dur* a *Valčíky*, 1. května *Romanci pro orchestr.*

První světová válka znamenala značný útlum činnosti *Dvořáka*. Teprve začátkem 20. let se rozjíždí jeho činnost. 22. dubna 1921 se koná koncert na oslavu padesátin Vítězslava Nováka, 23. března 1923 byl uspořádán oslavný večer spolku k poctě Antonína Dvořáka – i když Dvořák neměl právě žádné výročí. Na programu byla pouze díla Dvořákova: dvě *Biblické písně*, dva *Moravské dvojzpěvy*, předehra *Domov můj* (klavír na čtyři ruce), *Hymna rolnictva.* V roce 1924 se spolek zaměřil na velké oslavy 100. výročí narození Bedřicha Smetany, ale 29. listopadu 1924 vzpomněl *Dvořák* zároveň s Orchestrálním sdružením 20. výročí úmrtí Antonína Dvořáka. Na programu byly například smíšené sbory s průvodem klavíru z opery *Dimitrij, Legendy* č. 1 a 4, předehra *Domov můj*, několik *Moravských dvojzpěvů, Maličkosti*. 14. března 1930 se konal opět oslavný večer Antonína Dvořáka, tentokrát složený pouze z vokálních skladeb. Když se slavilo v roce 1931 výročí sedmdesátiletého trvání zpěváckého spolku *Dvořák*, přednesli jeho členové na slavnostní akademii 15. listopadu *Čtyři sbory pro smíšené hlasy*, které Mistr věnoval spolku v roce 1878.

V průběhu druhé světové války koncertní činnost v Turnově vázla. Dvořákovské oslavy v roce 1941 byly spojeny s oslavami 80. výročí trvání spolku. Na prvním koncertě 18. dubna účinkoval pěvecký sbor *Křížkovský*, spoluúčinkoval i mužský sbor *Dvořáka*. Z Mistrových skladeb zazněla *Milenka travička.*[31] Druhý večer, 9. května 1941, se konala přednáška Ing. Otakara Šourka o Dvořákovi, doplněná komorními skladbami Dvořákovými, zahranými Turnovským kvartetem. Z Šourkovy korespondence s profesorem Janem Chourou, který byl předsedou pořadatelského odboru spolku a především duší jeho činnosti za války, vyplývá, že každá přednáška se musela předložit místním úřadům k cenzuře. Zároveň Šourek poznamenává, že pokud by se musela přednáška přeložit do němčiny, stačí přeložit jen část. Zdá se tedy, že chtěl přednést něco navíc, co nebylo určeno cenzurním očím.[32] Slavnostním kon-

certem 13. června 1941 vyvrcholily jubilejní oslavy.[33] Koncertu se zúčastnili Marta Krásová a Jan Konstantin z Národního divadla v Praze a zpěváckỳ spolek *Dvořák*. Podle korespondence se zdá, že nebylo jednoduché shodnout se na termínu. Na programu byly celé *Biblické písně*, čtyři písně z *Cigánských melodií*, čtyři písně v národním tónu – vše Krásová – Konstantin, dva smíšené sbory, osm Moravských dvojzpěvů a dva mužské sbory. Zajímavá je poznámka Jana Konstantina v nedatovaném dopise patrně prof. Chourovi: *Jako přídavek zazpívali bychom s pí. Krásovou Jen ve zpěvu z opery Jakobín. To snad postačí oznámiti, protože jsou generální cenzurou povolené obě sloky k provozování.* Další podniky, projektované v rámci jubilejních oslav, byly znemožněny politickými událostmi. Teprve roku 1942 v nově vzniklých Hudebních střeḍách mohl se hudební život opět trochu oživit. Byly přístupny pouze členům spolku, takže se silně rozšířil počet pouze přispívajících členů a zlepšila se tím finanční základna spolku. Bohužel se jich konalo jen sedm, poslední byla 16. prosince 1942. Osmá se měla konat 21. dubna 1943, ale podle cyklostylovaného sdělení byla odložena na pozdější dobu.[34]

Ke konci války tedy hudební produkce značně prořídly. Přesto ale je třeba upozornit ještě na jeden zajímavý koncert. Konal se 3. června 1944 k poctě jubilea Bedřicha Smetany.[35] Účinkovalo Orchestrální sdružení v Turnově a zpěváckỳ spolek *Dvořák*. Na programu byla předehra k *Libuši* (celá opera se nesměla hrát), *Z českých luhů a hájů, Česká píseň* a z Dvořákova díla zazněla *Legenda č. 4*, *Na přástkách* a na závěr předehra *Domov můj*. Program byl tedy sestaven velmi důmyslně. A na programu bylo silně podtrženo: *Důležité upozornění. Obecenstvo se žádá, aby své uznání neprojevovalo povstáním při žádném čísle pořadu.* Je z toho patrné, že skladby měly silný emocionální náboj, kterému české obecenstvo velmi dobře rozumělo.

Po válce se hudební život v Turnově díky Turnovským hudebním večerům, jejichž pořadatelem byl zpěváckỳ spolek *Dvořák*, poměrně rychle povzbudil. Také propagace byla zřejmě účinná. Dokazuje to i plakát, vydaný snad v roce 1948 jako výzva, na jehož zadní straně je připsáno: *propagace*.[36] Ukazuje, jakým směrem se chce hudební činnost spolku dále ubírat: *Chceme vytvořit v Turnově silný ženskỳ, mužskỳ a smíšenỳ sbor. Pomozte nám a staňte se činným členem zpěváckého spolku Antonín Dvořák. Budete míti bezplatnỳ vstup na všechny Turnovské hudební večery. Nemáte-li možnost býti činným členem našeho spolku, přijďte mezi nás jako člen přispívající. Za roční členskỳ příspěvek 100 Kčs uslyšíte každého roku deset nádherných koncertů. Poznáte nejpřednější umělce naše i světové. ...Stavíme Turnov do přední řady v hudebním životě našich měst, 1000 přispívajících a činných členů Vám dosvědčí vysokou úroveň těchto našich večerů.* Jedině díky takovému úsilí a lásce k hudbě zpěváckỳ spolek zdárně funguje dodnes a jedině proto se také mohl zrodit jeden

z našich nejstarších festivalů – Dvořákův Turnov a Sychrov. To však už je mimo rámec této studie.

Poznámky

[1] SOkA Semily, fond Zpěváckých spolek Dvořák Turnov, jednatelské zprávy 1865-1879 (dále jen Jednatelské zprávy I), protokol z valné hromady 5. ledna 1878. Jednatelské zprávy spolku (3 knihy: 1865 – 1879, 1879 – 1894, 1894 – 1904) jsou nejdůležitějším pramenem k historii prvních 40 let spolku.

[2] Tamtéž, zpráva archiváře a sbormistra spolku Františka Čepelíka o činnosti zpěváckého spolku v roce 1878, přednesená 4. ledna 1879.

[3] Tamtéž, na schůzi výboru spolku 30. srpna 1878. Na další schůzi výboru 23. září 1878 bylo dohodnuto, že se objednají Dvořákovy Slovanské tance. Dva z nich, č. 7 a 8 a *Zelenaj sa, zelenaj* z Moravských dvojzpěvů, byly provedeny na stejném koncertě jako první dva sbory, tj. 20. října 1878.

[4] Tamtéž, na schůzi výboru spolku 3. prosince 1878.

[5] Okresní muzeum Českého ráje v Turnově (OMČR Turnov): fond Zpěváckých spolek Dvořák v Turnově, jednatelská kniha (1879-1894), s. 2 (dále jen Jednatelská kniha II). Protokol z valné hromady zpěv. spolku dne 4. ledna 1879.

[6] Tamtéž, s. 7.

[7] Dnes je nezvěstný. Převzato z: KUNA, Milan a kol.: *Antonín Dvořák. Korespondence a dokumenty*. Kritické vydání, sv. 1. Korespondence odeslaná 1871 – 1884. Ed. Supraphon Praha 1987, s. 175 (dále jen AD: *Korespondence*). Zmínka o lístku je zapsána též v Jednatelské knize II, s. 10 v zápisu ze schůze výboru spolku dne 24. února 1879.

[8] Podle pamětí Kajetána Tichého sbory nastudoval František Čepelík, ale řídil je Dvořák. In: FINKE, Bohuslav: *85 let zpěváckého spolku ‚Dvořák' v Turnově*. Strojopis. OMČR Turnov, s. 7 (dále jen: Finke).

[9] Jednatelská kniha II, s.25: jednatelská zpráva za správní rok 1879.

[10] Tamtéž, s. 22.

[11] Všechny údaje jsou zapsány v Jednatelské knize II v letech 1880, 1882 a 1884.

[12] Údaje jsou převzaty ze studie Ing. Karla JANSKÉHO: *Hudební život v Mladé Boleslavi. Od poloviny minulého století do současnosti*. In: 1000 let Mladé Boleslavi. Sborník Mladá Boleslav od minulosti k dnešku. Mladá Boleslav 1974, s. 93-127 (dále jen Janský).

[13] Dopis Františku Hruškovi z 15. 10. 1883 z Prahy do Mladé Boleslavi. In: AD: *Korespondence*, sv. 1, s. 368 – 369.

[14] Jednatelská kniha II, 3. – 8. schůze výboru spolku (30. prosince 1894 – 30. března 1892) a Jednatelská zpráva, přednesená na valné hromadě 15. října 1892.

[15] Jednatelská kniha II, Seznam skladeb, provedených v sezoně 1891 – 92. V tom je i program Dvořákova koncertu 20. března 1892. Poznámka je připsána rukou sbormistra Josefa Kuhna u jmenovaného sboru.

[16] Finke, s. 34. Vzpomínka je podle Finkeho zapsaná v jedné ze zpráv k valné hromadě spolku.

[17] Vzpomínku na koncert a na novinovou zprávu v Listech pojizerských z 20. března 1892 přinesly o 50 let mladší Pojizerské listy, roč. 57, č. 22 z 20. března 1942.

[18] O Dvořákových stycích s městem Semily píše ředitel František HAVRDA v neuveřejněném díle *Hudební paměti města Semil*, v kapitole *Antonín Dvořák a Semily*. Strojopis. SOkA Semily, fond Zpěváckých spolek Jizeran Semily (dále jen: Havrda).

[19] Hlasy Pojizerské, 9. 9. 1894 – *Veliký koncert v Semilech*.

[20] SOkA Semily, Zpěváckých spolek Jizeran Semily.

[21] Havrda na s. 7-8 píše, že v Jednatelské zprávě Jizeranu je zápis tehdejšího jednatele Jizeranu Bohumila Dixe: *Důležitým bodem a vzácným požitkem byl ‚Koncert Dvořákův', v němž činným byl sám věhlasný mistr náš Dr. Ant. Dvořák a světoznámé ‚České kvarteto'* ... Dále Havrda cituje: *...Koncert ten svým dojmem zůstane dlouho v trvalé paměti nejenom u nás, ale i u valně vybraného obecenstva, jež se sem z blízkých měst v tak velkém počtu sešlo.* Z Listů Pojizerských cituje Havrda na s. 8 následující zprávu: *Ze Semil. V neděli 16. září konal se zde pod protektorátem městské rady v městském divadle koncert slavného mistra Dra Ant. Dvořáka a proslulého ‚Českého kvarteta' za laskavého spoluúčinkování sl. A. Boudovy, M. Dixovy, M. Vedralovy a prof. Čapka. Úspěch umělecký byl přeskvělý a rovněž i hmotný výsledek byl velmi pěkný. Byloť divadlo do posledního místečka naplněno. Na krásný tento večer bude se v našem horském městečku dlouho vzpomínati.*

[22] SOkA Semily, Zpěváckých spolek Dvořák Turnov, programy a plakáty: program koncertu 28. září 1901.

[23] Všechny údaje jsou zapsány ve 3. jednatelské knize spolku: Zápisník Zpěváckého spolku v Turnově (1894 – 1904), rok 1901. SOkA Semi-

ly, Zpěvácký spolek Dvořák Turnov (dále jen Zápisník III). Na ukázku však byly objednány Svatební košile již v květnu 1893 (podle zápisu schůze výboru spolku 1. května 1893 v Jednatelské knize II).

[24] Podle zápisu ze schůze výboru spolku z 25. dubna 1891 v Jednatelské knize II přistoupil zpěvácký spolek Turnov za člena Jednoty československých zpěváckých spolků v Praze již v tomto roce. Po několikaletých dohadech se přihlásil spolek začátkem roku 1897 k První české pěvecké a hudební župě v Nové Pace. Protože však přetrvávaly spory mezi touto župou a Jednotou zpěváckých spolků československých, přestoupil turnovský spolek v roce 1899 do nově vzniklé župy Pojizerské – Hruškovy se sídlem v Mladé Boleslavi. Ta byla založena 9. února 1899 jednomyslným usnesením delegátů zpěváckých spolků v Pojizeří (Janský, s. 105). Tehdy k ní patřily mj. spolky v Dobrovici, Bakově nad Jizerou, Bělé pod Bezdězem, Mnichově Hradišti, Sobotce. Od té doby se také datuje čilá spolupráce těchto spolků. Župní sjezdy se konaly každý rok a pokaždé v jiném městě – sídle příslušného spolku (všechny tyto údaje jsou v Zápisníku III).

[25] Janský, s. 104 a dále.

[26] Jednatelská kniha II, 34. správní rok (7. října 1893 – 13. října 1894), 7. schůze výboru 9. května 1894.

[27] SOkA Semily, Zpěvácký spolek Dvořák Turnov – plakáty, programy.

[28] Zápisník III: 5. schůze výboru 24. března 1903 a jednatelská zpráva o činnosti spolku za rok 1903, přednesená 17. října 1903.

[29] Tato praxe nebyla neobvyklá. Nebyla všude možnost orchestrálního provedení skladeb, proto autoři často upravovali svá díla pro různá obsazení nebo pro klavír na čtyři ruce. Např. je známá Smetanova úprava Mé vlasti pro čtyřruční klavír. I Dvořák upravoval svá díla. Např. Slovanské tance pro housle, violoncello a klavír. Na rubu dvou programů tohoto koncertu je tužková rukopisná skizza zprávy o koncertě, určená patrně pro některé noviny v Pojizeří. Jejího autora neznáme. Z té se dovídáme, že kromě vzpomínkového koncertu se konala ještě záduší mše, jíž se zúčastnil zpěvácký spolek, obě měšťanské školy a přední občanstvo. Bylo provedeno Křížkovského Requiem a altové *Inflammatus* z Dvořákova Stabat Mater. Koncert byl podle této zprávy slabě navštíven: *Že hlediště městského divadla prázdno bylo, prostě konstatuji a omlouvám naše p. t. obecenstvo a zvláště vrstvy intelligentnější tím, že duše jejich znaveny sporty a zábavami tak, že nemožno žádati, by připojily se k důstojné oslavě nesmrtelného mistra. Až přijede Ponrepo, již budou čilejší.* Tato neúčast nic neubrala na kvalitě provedení skladeb. Například čtyřruční Novosvětskou symfonii *přednesli paní Zdeňka Kuhnová a p. Jos. Kuhn s takovou zaníceností, s tolika citu, jak možno jen duším cele hudbě oddaným a Dvořáka zbožňujícím...*

[30] Finke, s. 32.

[31] Finke, s. 67-70.

[32] SOkA Semily, Zpěvácký spolek Dvořák Turnov, korespondence. Dopis Ing. Otakara Šourka prof. Janu Chourovi 5. dubna 1941.

[33] Tamtéž, programy a korespondence Jana Konstantina.

[34] V letáku, vloženém do programu slavnostní turnovské hudební středy 27. 6. 1945, se spolek všem členům omlouvá, že nemohl od roku 1943 dostát svým povinnostem po bezohledném zásahu tehdejšího okresního hejtmana Schiepka. Tento svůj dluh chce vyrovnat uspořádáním dvou slavnostních hudebních středa za účasti předních sólistů Národního divadla v Praze. První z nich, tedy v pořadí osmá, se konala 27. června 1945 za účasti Beno Blachuta. Zpíval celé Smetanovy Večerní písně, národní písně, zpěvácký spolek přednesl Smetanovy, Foersterovy a jiné sbory. Hudební středy, později zvané Turnovské hudební večery, pokračují pak řadu dalších let a objevují se na nich velmi významné osobnosti, např. 13. prosince 1948 na 37. večeru vystoupil tehdy osmnáctiletý slavný pianista Fridrich Gulda či 28. května 1950 na 56. večeru neméně slavný Emil Gilels. Do Turnova také zajíždí řada členů opery Národního divadla v Praze, ale to už také souvisí se vznikem festivalu Dvořákův Turnov a Sychrov.

[35] Cyklostylovaný program je uložen v Národním muzeu: Českém muzeu hudby – Muzeu Bedřicha Smetany v tiskové dokumentaci. Je zajímavé, že za války musely být tištěné plakáty a programy česko-německé. Pokud byly pouze české, byly většinou jen cyklostylované. Byly zřejmě vydávány neoficiálně.

[36] SOkA Semily, Zpěvácký spolek Dvořák Turnov, programy a plakáty.

Eva MIKANOVÁ: *Dvořáks Musik im Isergebiet im Repertoire hiesiger und Prager Künstler (Beziehung von Antonín Dvořák und seinem Werk zum Turnauer und Jungbunzlauer Gebiet)*

In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts entstand in böhmischen Ländern eine Menge der Sängervereine. Zu den ältesten gehören die Sängervereine in Mladá Boleslav (Jungbunzlau) und in Turnov (Turnau). Beide diese Vereine waren mit der Person und mit dem Werk von Antonín Dvořák eng verknüpft. Dvořák besuchte die beiden Städte mit seinen Freunden, um hier manche seine Werke aufzuführen. Er kannte auch die Dirigenten beider Vereine persönlich – František Hruška, Josef Cyril Sychra, František Čepelík, Kajetán Tichý, Josef Kuhn und besonders Alois Göbl aus Sychrov. Mit dem hat ihn eine enge Freundschaft verbunden. Göbl wurde zum Paten seiner Kinder und Dvořák fuhr zu ihm – oft auch mit seiner Familie – für längere Aufenthalte nach Sychrov. Göbl hat Dvořák auch mit dem Turnauer Sängerverein bekannt gemacht. Die Sängervereine in Turnov und Mladá Boleslav nannten Dvořák zu ihrem Ehrenmitglied. Im Jahre 1878 widmete Dvořák dem Turnauer Verein seine Vier Lieder für gemischten Chor. Auf seine Konzerte im Isergebiet kamen Gäste aus breiter Umgebung und der damaligen Presse zufolge ließen sie jedes Mal tiefen Eindruck in diesem Gebiet. Nach Dvořáks Tode nahm der Turnauer Verein als erster in Böhmen den Namen Dvořák in seine Benennung auf. Seine Werke, und das auch die Großen, waren immer im Repertoire hiesiger Sänger- sowie Orchestervereine. Nicht einmal die beiden Weltkriege richteten ihr Streben zugrunde, Dvořáks Werk in seiner vollen Schönheit aufzuführen.

(Übersetzt von Soňa Jarolímková Římková)

Hořické spolky a první Dvořákův pomník

Oldřiška Tomíčková

Teprve od 3. června loňského roku zdobí náměstí Jana Palacha v Praze pomník našeho předního hudebního skladatele Antonína Dvořáka, dílo akademického sochaře Josefa Wagnera (1901 – 1957), které podle modelu realizoval jeho syn Jan (nar. 1941). Jen stěží bychom dnes spočítali všechny Dvořákovy pomníky, ten první však stojí od r. 1910 v Hořicích.

Hořice, označované někdy přídomkem *v Podkrkonoší*, jsou městem známým nejen kamenickými a sochařskými tradicemi, jež vyvrcholily r. 1884 založením slavné c. k. odborné školy pro zpracování kamene, ale i neobyčejně dlouhou a bohatou tradicí kulturní. První české ochotnické představení klade Josef Vladimír Pelikán již do r. 1784.[1] Velký rozvoj kulturního života však přinesla, tak jako v jiných městech, teprve 60. léta 19. století. Nejen v Praze, ale i na českém venkově vzniká velké množství vlasteneckých spolků a společků a stranou tohoto dění nezůstávají pochopitelně ani Hořice, pověstné svou kulturností a pokrokovostí. Již v r. 1859 byla obnovena činnost divadelního spolku, v r. 1862, tedy jen rok po pražském Hlaholu, byl založen mužský pěvecký spolek Ratibor[2], v r. 1870 ženský spolek Vesna[3] a v r. 1880 hudební spolek Dalibor[4]. Tyto spolky začaly v poslední čtvrtině 19. století významně ovlivňovat kulturní a společenský život města nejen pořádáním nejrůznějších koncertů, zábav, večírků či výletů, ale i snahou o povznesení města.

Velmi vřelý vztah měly kulturní Hořice k našim hudebním velikánům. Z Hořicka pocházel rod Smetanů a v r. 1821 si ve zdejším chrámu Narození Panny Marie řekli své *ano* František Smetana a Barbora Linková, rodiče pozdějšího slavného skladatele. Jistě proto vzešel r. 1889 z valné hromady Dalibora návrh postavit v Hořicích první pomník tehdy již zesnulému národnímu skladateli a o pět let později v r. 1894, opět na valné hromadě Dalibora, bylo rozhodnuto zřídit pro jeho umístění sady. K realizaci tehdy spojily své

síly všechny hořické hudební spolky, dílo se podařilo, a tak mohlo dojít dne 2. srpna 1903 při příležitosti Výstavy českého severovýchodu a XI. sjezdu První české pěvecké a hudební župy v nově založených Smetanových sadech k odhalení prvního pomníku Bedřicha Smetany podle návrhu Mořice Černila, profesora sochařsko-kamenické školy.[5]

Velmi blízký vztah měli v Hořicích i k dalšímu velikánovi české hudby – Antonínu Dvořákovi. Na pozvání zdejších spolků v r. 1892 navštívil Dvořák s chotí před svým odjezdem do Ameriky Hořice. Dne 24. března 1892 se v Divadelním sále Městského domu uskutečnil Dvořákův večer, jenž byl i přes zvýšené vstupné několik týdnů předem beznadějně vyprodán. Program byl složen výhradně z Dvořákových děl a slavný Mistr na něm, spolu se svými kolegy z pražské konzervatoře, Ferdinandem Lachnerem a Hanušem Wihanem, osobně účinkoval. Hořičtí pěvci a hudebníci se tehdy snažili ze všech sil a jejich výkony musely být vskutku zdařilé, neboť Dvořák nešetřil chválou a ta z jeho úst obzvlášť blažila. Druhý den si hosté prohlédli město a poté pokračovali ve svém turné do Náchoda.[6] Hořičtí tehdy museli na Dvořáka opravdu zapůsobit, vždyť ještě po letech vzpomínal na jejich výkony. Když totiž v Hořicích v r. 1901 pořádali koncert k Mistrovým šedesátinám, pozvali i jeho dceru Magdu, známou pěvkyni. Když odjížděla se sl. Emingerovou do Hořic, Dvořák ji prý varoval: *To se vezměte ale dohromady, v Hořicích tomu rozumějí!*[7]

Prvního května 1904 se rozletěla do světa smutná zpráva o smrti Antonína Dvořáka, jež zasáhla kulturní veřejnost nejen v Praze, ale i na českém venkově. Hořický časopis Lýra,[8] vydávaný hudebním spolkem Dalibor, věnoval této smutné události téměř celé květnové číslo, a co nás zaujme nejvíce, je dopis hořického rodáka Aloise Rubliče, inspektora živnostenských pokračovacích škol v Praze,[9] jenž jako první přichází s myšlenkou postavit v Hořicích Dvořákovi důstojný pomník: *Hudební spolek Dalibor nechť k výzdobě svých cvičebných místností ihned zakoupí Dvořákovo sádrové poprsí od Říhy a nechť se společně s Vesnou a Ratiborem o to přičiní, aby poprsí Dvořákovo bylo dle tohoto modelu se vším možným urychlením v pískovci provedeno a dne 2. srpna t. r. (ve výročí odhalení pomníku Smetanova) na příhodném místě ve Smetanových sadech umístěno, přičemž mohla by být pořádána přiměřená slavnost.*

Rubličův návrh tehdy sice nebyl realizován, neboť tři měsíce na tak velkou akci byly příliš krátká doba, myšlenka však nezapadla. Již 25. října 1904 přijímá hudební spolek Dalibor návrh Josefa Fejfara *uctíti pomníkem také památku genia Antonína Dvořáka, jemuž vedle Smetany děkuje národ za to, že české hudbě získán obdiv a úcta celého vzdělaného světa.*[10] Počátkem příštího roku byl ustaven Komitét pro zbudování pomníku Mistra Dra Antonína Dvořáka v Hořicích, jenž měl šest členů, vyslaných po dvou z Dalibora, Rati-

bora i Vesny. Jeho předsedou byl zvolen Josef Fejfar[11], jednatelkou Marie Pospíšilová, pokladníkem Bohumil Jahelka, dalšími členy Jan Kyselo, Antonín Rudl a Josef Malina[12]. Komitét téměř okamžitě zahájil přípravné práce, jež měly nejen zajistit potřebné finance, ale i vlastní kroky k získání vhodného návrhu na pomník a posléze jeho realizaci.

První akcí, jež měla uctít památku slavného skladatele, ale i morálně a hmotně podpořit myšlenku na stavbu jeho pomníku, byl koncert, pořádaný v Hořicích Daliborem, Ratiborem a Vesnou 7. května 1905 při příležitosti prvního výročí Dvořákova úmrtí. Přípravě programu, složeného výhradně z Dvořákových děl, věnovaly spolky nemalé úsilí. O to více zamrzel účinkující malý zájem veřejnosti a místo zisku, jenž měl být prvním příspěvkem na pomník, musely spolky uhradit ze svých pokladen ztrátu přibližně 55 K. Podobně však tehdy skončil i velký Dvořákův koncert, pořádaný Ústřední jednotou zpěváckých spolků 30. dubna v pražském Rudolfinu.[13]

V červnu 1905 vyhlásil Komitét konkurs na Dvořákův pomník. Soutěž byla omezena na profesory a žáky hořické c. k. odborné školy sochařské a kamenické a bylo stanoveno, že pomník bude tvořit poprsí skladatele, provedené v bílém mramoru na podstavci z tvrdého materiálu, např. z hlazené červené žuly. Cena pro vítězný návrh byla stanovena na 200 K.[14] Ve stanoveném termínu došly pouze dva návrhy, a tak porota složená ze zástupce starosty města V. Žeglitze, ředitele sochařské školy ak. arch. Václava Weinzettla, ak. sochaře Quida Kociana z Prahy a 3 členů Komitétu neměla zřejmě příliš těžké rozhodování. Na svém zasedání 10. září t. r. doporučila jednomyslně model označený heslem *Rusalka*, jenž vynikal nejen věrnější podobou Mistrovou, ale i po stránce uměleckého pojetí. Po otevření obálky bylo zjištěno, že autorem uvedeného návrhu je hořický rodák Miloslav Vávra, absolvent sochařsko-kamenické školy, toho času asistent průmyslové školy v Brně.[15]

Záhy po získání modelu, 19. září t. r., podal Komitét žádost k ministerstvu kultu a vyučování o povolení, aby mohl být Dvořákův pomník proveden v dílnách odborné školy v Hořicích, což by výrazně snížilo náklady na jeho provedení. Povolení výše řečeného ministerstva bylo uděleno dne 24. listopadu 1905 pod č. 40937, a tak mohly být již počátkem následujícího roku v dílnách sochařské školy zahájeny práce na tomto díle. Autor navrhl pomník v jednoduchém stylu, z něhož však vyzařuje síla linií i tvůrčí myšlenky genia. Střed pomníku tvoří pilíř, na jehož vrcholu je poprsí Dvořákovo, pod nímž je vytesáno jeho jméno, spodní část pilíře je ozdobena ověnčenou lyrou. Po obou stranách středního pilíře jsou plochá křídla, na nichž jsou v basreliéfu vytesány alegorické postavy Hudba a Zpěv, jež znázorňují nejen úzké propojení obou těchto složek v Dvořákově díle, ale i kmotrovství pomníku – hudební spolek Dalibor a pěvecké spolky Ratibor a Vesna. Postranní křídla nesou i letopočty

Dvořákova života (1841 – 1904). Portrét skladatele byl proveden v bílém laaském (tyrolském) mramoru, dodaném firmou Josef Lechner v Laasu, podstavec byl zhotoven z červené milínské žuly, dodané firmou Jan Cingroš v Plzni. Podle zprávy zaslané ředitelstvím odborné školy hudebnímu spolku Dalibor 25. května 1910[16] si zhotovení pomníku vyžádalo celkem 5 443 pracovních hodin žáků. Práce na poprsí a figurálních výjevech řídili učitelé Josef Kraus a po jeho smrti Karel Jozef, práce na architektonických částech pomníku vedli František Vondráček a Josef Šolc.

Třebaže se podle prvních odhadů počítalo s odhalením pomníku již v r. 1906, nepostupovaly práce v sochařské škole příliš rychle, dodržen nebyl ani druhý z navržených termínů v r. 1908 a teprve na 27. valné hromadě Dalibora dne 16. ledna 1909 sděluje předseda spolku, že s určitostí lze počítat, že v r. 1910 bude možno přikročit k odhalení pomníku.[17]

Bez zajímavosti není ani finanční stránka tohoto podniku. Z toho, co bylo již výše řečeno, je jasné, že se jednalo o dílo neobyčejně nákladné. Rozhodnutí použít na Dvořákův pomník dovezený drahý kámen dokládá velikou úctu hořických spolků k slavnému skladateli a snahu postavit pomník skutečně důstojný a umělecky cenný, vždyť všechny ostatní hořické sochy byly tesány z místního pískovce. Finanční prostředky na pomník byly získávány nejen benefičními akcemi, ale především formou sbírek a různých příspěvků. Zprávy o nich byly pravidelně otiskovány v Lýře. Mezi přispívajícími spatřujeme spolek divadelních ochotníků, abiturienty sochařské školy, hořický akciový pivovar i účastníky tanečních věnečků, při nichž se vybíralo na pomník místo oblíbených kotilionů. Zajímavý záznam přichází i z valné hromady pěveckého spolku Ratibor, na níž byl přijat návrh vybírat od členů pokuty za zameškané zkoušky ve prospěch Dvořákova pomníku.[18] Velkorysý dar dostal Komitét od svého předsedy J. Fejfara, jenž nechal vlastním nákladem vytisknout 30 000 pohlednic Smetanových sadů, Smetanova pomníku a plastiky *Husité na stráži* od Václava Suchomela, prvních soch ve Smetanových sadech. Výtěžek z jejich prodeje měl připadnout Dvořákovu fondu. Přes veškerou snahu a dobrou vůli Komitétu a pomoc hořických spolků i obyvatel města by se však asi sotva podařilo zaplatit tak nádherné dílo pouze z uvedených zdrojů, i když škola účtovala jen věcné náklady, nebýt velkorysé pomoci J. Fejfara. Ten poskytl Komitétu vysokou půjčku, z níž byl mimo jiné zaplacen kámen (2 416 K 01 hal.) a mzda výpomocného brusiče kamene (358 K 40 hal.). Jak vysvítá ze závěrečné zprávy pokladníka Bohumila Jahelky, činila veškerá vydání na postavení Dvořákova pomníku v letech 1904 – 1910 celkem 3 223 K 13 hal., zatímco čistý příjem včetně úroku v tomtéž období tvořil pouze 1 030 K 84 hal. Rozdíl, tedy 2 192 K 29 hal., poskytl starosta Fejfar jako půjčku. Zdá se až neuvěřitelné, dozvídáme-li se ze zprávy z výroční valné hromady Dalibora,

konané 25. ledna 1911, že se starosta J. Fejfar rozhodl zaplatit tento deficit ze svého.[19]

S přípravami na slavnostní odhalení Dvořákova pomníku začaly hořické spolky velmi záhy. Již 23. ledna 1910 vyzvalo vedení spolku Dalibor Komitét k zahájení příprav, aby slavnost proběhla důstojně. Zároveň navrhuje zařadit do programu *Slavnostní zpěv*, sbor pro smíšené hlasy s doprovodem orchestru, poslední skladbu Antonína Dvořáka. 27. ledna odpovídá Fejfar dopisem, v němž informuje o svém jednání s Dr. Motejlem, předsedou Ústřední jednoty zpěváckých spolků v Praze, jehož požádal o organizační pomoc při zajištění účasti všech českých spolků na slavnosti. Zároveň navrhuje sestavení užšího Slavnostního výboru ze zástupců Dalibora, Ratibora a Vesny, jenž by dle potřeby mohl být doplněn z ostatních spolků.[20]

Termín slavnosti byl stanoven na 4. září 1910. Její program byl slavnostním výborem za spoluúčasti hořických spolků velmi pečlivě připraven. Pozvána byla Dvořákova rodina, jeho žáci, přední osobnosti veřejného i kulturního života, zástupci obcí spjatých s Dvořákovým životem a desítky českých i moravských spolků. Časopis Lýra otiskl v červnu 1910 Výzvu *Pěvectvu československému!* s pozváním k účasti na Dvořákově slavnosti v Hořicích.[21]

Pomník byl zdárně dokončen a nádherné dílo osazeno ve Smetanových sadech nedaleko pomníku Smetanova na místě, jež bylo pečlivě vybráno architektem Václavem Weinzettlem a jeho přáteli z Okrašlovacího spolku pomocí dřevěné makety ve skutečné velikosti.[22]

Slavnost zahájil koncert Českého kvarteta v sobotu 3. září 1910 v Divadelním sále Městského domu. Umělecké těleso ve složení Karel Hoffman, Josef Suk, Jiří Herold a Hanuš Wihan provedlo skvělým způsobem program složený z Dvořákových děl: Kvarteto As dur op. 105, Adagio z Kvarteta D moll, Dva valčíky a Kvarteto F dur – americké. *Kdo slýchal častěji hrát České kvartetto, netajil se úsudkem, že umělci dlouho již nedali najevo tolik upřímného zápalu a temperamentu jako o našem koncertě*, poznamenal o události redaktor Lýry.[23] Slavnost odhalení Dvořákova pomníku vyvrcholila následujícího dne v neděli 4. září, její průběh však citelně poznamenalo deštivé počasí. Přesto byla účast na slavnosti velmi početná. V půl jedenácté dopoledne vyšel slavnostně vyzdobený průvod z Riegrovy ulice. V jeho čele šla skupina sokolského dorostu, za ní starosta města J. Fejfar s rodinou a příbuznými Antonína Dvořáka, zástupci Ústřední jednoty pěvectva československého, hudební skladatel Jan Malát,[24] profesor pražské konzervatoře Adolf Piskáček a dále deputace obcí, spolků a korporací. Před radnicí starosta krátce uvítal přítomné a z radnice byly vyneseny skvostné emblémy a věnce, jež darovala města Praha, Hořice a Nová Paka. Průvod zamířil do Smetanových sadů za zvuků slavnostních fanfár z balkónu radnice, jež na motivy Dvořákova Slovanského

tance č. 4 složil skladatelův žák Vojta Mádlo, kapelník pěšího pluku č. 18 z Hradce Králové. Ve Smetanových sadech pak slavnost vyvrcholila odhalením Dvořákova pomníku. Slavnostní projev přednesl Adolf Piskáček, profesor pražské konzervatoře a sbormistr Hlaholu, jenž promluvil o životě Antonína Dvořáka, o významu jeho díla pro českou i světovou kulturu i o jeho vlastenectví. Poté promluvil předseda slavnostního výboru Josef Sehnal, který přítomným přiblížil činnost hořických spolků při budování Dvořákova pomníku. Starosta města Josef Fejfar přijal poté pomník do zvláštní ochrany. Po projevech zazněl *Slavnostní zpěv* Antonína Dvořáka na slova Jaroslava Vrchlického[25] v podání shromážděných pěvců a za doprovodu hudebního spolku Dalibor pod taktovkou Čeňka Pilaře, ředitele chrámové hudby, jenž zastoupil onemocněvšího dirigenta Petra Graua. Odpoledne program pokračoval opět ve Smetanových sadech koncertem Dvořákových skladeb v podání vojenské kapely 18. pěšího pluku, již řídil Vojta Mádlo. Jak poznamenal redaktor Lýry, byly skladby provedeny s precizností a elegancí a bylo na první pohled znát, že to není obyčejná koncertní produkce vojenské kapely, nýbrž že *žák a odchovanec velkého Mistra zvláštní pílí, péčí a pozorností uctít chce vzorným provedením památku svého učitele.*[26] Slavnost se vzdor nepřízni počasí vydařila. Z Mistrovy rodiny se slavnostního odhalení zúčastnila vdova Anna Dvořáková, oba Dvořákovi synové Antonín a Ota a dcery Magda, provdaná Šantrůčková, a Anna, provdaná Sobotková, se svými manželi. Dlouhá by byla řada významných hostů a deputací měst a významných korporací, své zástupce vyslalo na slavnost 54 pěveckých spolků.

Organizátorům došlo i velké množství blahopřejných pozdravů nejen z domova, ale i z ciziny. Telegramy zaslali například V. J. Hlaváč, ředitel carské konzervatoře v Petrohradě, J. H. Čapek z Chicaga, krajanské spolky z Chorvatska, Slovinska, Německa a Anglie.[27]

Nákladem Komitétu vyšel k této příležitosti *Památník slavnosti odevzdání pomníku Antonína Dvořáka v Hořicích*. V jeho úvodu byla otištěna příležitostná báseň Jaroslava Vrchlického *Antonínu Dvořákovi* ze 7. července 1910 a dále stať Ad. Piskáčka o životě a díle slavného skladatele. Další článek z pera Otakara Šourka je věnován Dvořákovým drobnějším sborovým skladbám, jež jsou neprávem opomíjeny, přestože jsou přístupny každému, i početně slabšímu sboru.

Hořice se v tyto dny staly centrem pozornosti veškeré kulturní veřejnosti. O průběhu akce podrobně informovaly celostátní listy, jež se velmi pochvalně vyjadřovaly o iniciativě hořických spolků. Tak například Čas[28] se zamýšlí nad tím, proč se staví Dvořákovi pomník právě v Hořicích, a vyzdvihuje toto české městečko nad Prahu, v níž je sice hojnost sadů, není však nikoho, kdo by se postaral o pomníky slavným mužům, s výjimkou spolku pro postavení

pomníku Bedřichu Smetanovi. Hořice však již Smetanův pomník mají dávno. V podobném duchu se nesou referáty i v ostatních listech.[29]

Úspěch Dvořákovy slavnosti přinesl organizátorům nejen radost a uspokojení, ale i starost. Z důvodu špatného počasí skončila slavnost deficitem 600 K, o jehož zaplacení se měly podělit spolky Dalibor, Ratibor a Vesna[30]. Jistě především zásluhou starosty města J. Fejfara rozhodlo obecní zastupitelstvo na své schůzi 9. prosince 1910 přispět na uhrazení tohoto deficitu polovinou částky, tedy 300 K. Druhou polovinu opět uhradil z vlastních prostředků J. Fejfar.[31]

Přestože se po úspěchu Dvořákovy slavnosti ozval v lůně Dalibora návrh na postavení pomníku dalšímu významnému hudebnímu skladateli Zdeňku Fibichovi, nebyla již tato myšlenka realizována,[32] snad se po tomto velkém podniku projevila v hořických spolcích určitá únava, možná byly i obavy z nových dluhů. V r. 1914 vypukla světová válka, jež přinesla lidem zcela jiné starosti. Ačkoliv nebyly Hořice *semper primi*, prvenství celé řady pomníků jim upřít nelze. Jmenujme alespoň namátkou první pomník Jana Žižky z Trocnova (1873), Bedřicha Smetany (1903), Antonína Dvořáka (1910), Petra Maixnera (1914), Juro Jánošíka (1919), Aloise Jiráska (Mezihoří 1921), Mikoláše Alše (1922) a Jana Maláta (Dachova u Hořic 1932). Jsou dnes nejen významnými uměleckými díly, obdivovanými každoročně bezpočtem návštěvníků, ale i dokladem kulturnosti našich předků a jejich úcty k nejvýznamnějším osobnostem českého národa i k sobě samým.

Poznámky

1 PELIKÁN, J. V.: *Instruction und Vorschrifren der Stadt Horžitzer Theatergesellschaft,* opis in: ZWIEFELHOFER, Eduard: *Paměti divadelního života v Hořicích, zvláště Pelikánovy jednoty divadelních ochotníků.* Kniha I. Od nejstarší doby do r. 1883, s. 7, rukopis uložen v Městském muzeu v Hořicích.

2 První spolkový prapor Ratibora, uložený dnes ve sbírkách Městského muzea v Hořicích, nechaly hořické paní vymalovat v r. 1862 u Josefa Mánesa, více KUCHYNKA, R.: *Mánesův prapor v Hořicích.* Pod Zvičinou, *1*, 1920, str. 67-72.

3 Ženský spolek Vesna si již při svém založení kladl dvojí cíl – pěstovat společný zpěv a pečovat o rozvoj ženského vzdělání. Vzdělavatelské snahy spolku vyvrcholily r. 1908 založením známé dívčí průmyslové školy Vesna s penzionátem, jedné z prvních na českém venkově. Škola připravovala dívky nejen na budoucí povolání manželky a matky v rodině, ale umožňovala jim i samostatnou existenci v oborech, v nichž by nekonkurovaly mužům. Podle jejího vzoru vznikla řada škol, pro něž se vžil název *rodinné*. Podrobněji: TOMÍČKOVÁ, O.: *Stotřicetiletá Vesna.* Hořické občasné noviny, 2000, č. 10, str. 2-3, a TOMÍČKOVÁ, O.: *Před 90 lety vznikla dívčí průmyslová škola Vesna,* Hořické občasné noviny, 1998, č. 12, s. 3.

4 Hudební spolek Dalibor byl založen r. 1880, úředně povolen o rok později. Spolek se věnoval nejen činnosti hudební, ale i vydavatelské. V letech 1883 – 1913 vydával v Hořicích pod názvem Lýra jeden z prvních hudebních časopisů v Čechách.

5 O Smetanově pomníku podrobněji: *Smetanův památník vydaný při slavnostním odhalení prvního pomníku Bedřicha Smetany dne 2. srpna 1903 v Hořicích, spojeném se sjezdem První české pěvecké a hudební župy nákladem Slavnostního výboru pro odhalení Smetanova pomníku v Hořicích.*

6 O Dvořákově koncertě v Hořicích podrobněji Lýra, *9*, 1892, č. 2-5.

[7] O koncertě k Dvořákovým šedesátinám více Lýra, *18,* 1901, č. 9-10, dále Lýra, *21,* 1904, č. 5, s. 2.

[8] Srovnej pozn. č. 4.

[9] Alois Rublič (1858 – 1920) byl v letech 1886 – 1899 profesorem matematiky a deskriptivní geometrie na hořické sochařsko-kamenické škole, působil zde také jako dirigent Dalibora a sbormistr Ratibora a Vesny, byl redaktorem Lýry, hudebním skladatelem a sběratelem lidových písní. V 90. letech 19. století se stal spolupracovníkem Národopisného sborníku okresu Hořického, vydaného péčí Národopisného odboru v Hořicích v r. 1895, pro nějž napsal stati: *Písně a taneční popěvky na Hořicku* (s. 386-400) a *Housle tenorovky, vynález českého učitele na Hořicku* (s. 407-408). Rubličův dopis otištěn v časopise Lýra, *21,* 1904, č. 5. s. 4.

[10] Lýra, *21,* 1904, č. 9, s. 1.

[11] Josef Fejfar (1848 – 1933) byl člověk neobyčejně schopný a podnikavý nejen ve své profesi zvěrolékaře, ale i ve veřejném životě. V letech 1891 – 1902 vydával v Hořicích časopis *Český zvěrolékař* a kromě veterinární praxe se věnoval výrobě léků pro dobytek. V letech 1907 – 1918 vykonával úspěšně funkci starosty města. V tomto období byla ve městě založena dívčí průmyslová škola Vesna (1908) a vystavěna pro ni moderní budova (1910), byla provedena přístavba 2. poschodí sochařské školy, vystavěna městská elektrárna (1910), zřízena v Hořicích politická expozitura (1910), vystavěna budova obchodní školy (1910) a škola povýšena na obchodní akademii (1914), byl odhalen Šalounův pomník mistra Jana Husa (1914) a vyhlášena ČSR (1918). Byl dlouholetým členem a funkcionářem hudebního spolku Dalibor, iniciátorem založení hudebního časopisu Lýra a stál u postavení Smetanova pomníku a založení Smetanových sadů. Městu věnoval bronzovou plastiku Šalounova *Muže práce* a Galerii plastik mramor na sousoší *Adam a Eva* podle modelu Václava Levého.

[12] Lýra, *22,* 1905, č. 2, s. 2.

[13] Lýra, *21,* 1905, č. 5, s. 1-2, 4.

[14] Lýra, *22,* 1905, č. 6, s. 1.

[15] Miloslav Vávra (1878 – 1966), absolvent Uměleckoprůmyslové školy ve Vídni, působil nejprve jako asistent kreslení a modelování na průmyslové škole v Brně, později jako učitel řemeslnické školy v Jaroměři a jako profesor SPŠ stavební v Hradci Králové, autor portrétních a dekorativních plastik a kreseb architektur. O posuzování návrhů podrobněji Lýra, *22,* 1905, č. 7, s 4.

[16] Archiv hudebního spolku Dalibor, uložený ve Státním okresním archivu v Jičíně.

[17] Lýra, *24,* 1907, č. 1, s. 3, a dále Kronika hudebního spolku Dalibor, díl II., 1905 – 25, s. 73, v majetku hudebního spolku Dalibor v Hořicích.

[18] Lýra, *23,* 1906, č. 1, s. 3. Jak uvádí Lýra o rok později, bylo na pokutách vybráno a odvedeno na Dvořákův pomník 10 K 22 hal. Lýra, *24,* 1907, č. 1, s. 4.

[19] Přehledný účet a záznamy o jednotlivých příspěvcích jsou uloženy v archivu hudebního spolku Dalibor ve Státním okresním archivu v Jičíně. O velkorysém daru J. Fejfara informuje Kronika města Hořic, díl 6., s. 724.

[20] Oba dopisy jsou uloženy v archivu hudebního spolku Dalibor ve Státním okresním archivu v Jičíně.

[21] Lýra, *27,* 1910, č. 6, s. 1.

[22] JILEMNICKÝ, Alois: *O krajině, lidech a věcech.* Hořice 1999, s. 129.

[23] Lýra, *27,* 1910, č. 8, s. 1.

[24] Hudební skladatel Jan Malát (1843 – 1915) měl k Hořicím velmi blízký vztah, v letech 1866 – 1876 působil na zdejší škole jako učitel, oženil se zde a spolupracoval s místními spolky, jimž věnoval některé ze svých skladeb. Po přesídlení do Prahy trávil Malát každoročně prázdniny na Dachovech u Hořic a v r. 1913 byla jeho jménem nazvána lesní stezka z Dachov kolem pramene Kalíšek k sv. Josefu, kudy Mistr rád chodíval. Oblíbená lesní scenérie jej inspirovala k napsání gavoty *Vesna na mé lesní stezce.* Jilemnický, Al.: c. d., s. 113.

[25] Básník Jaroslav Vrchlický na žádost hořických spolků upravil pro tuto slavnost text *Slavnostního* zpěvu. Místo *na skráň vrhni šlechetnému muži* bylo změněno *na skráň polož velikému muži* a místo *buď dlouho živ a zdráv* bylo změněno na *buď věčně živ a zdráv,* což lépe vyhovovalo nejen hořické slavnosti, ale umožňovalo i další využití této skladby. Lýra, *27,* 1910, č. 6, s. 2, též Archiv Komitétu, uložený ve sbírkách Městského muzea v Hořicích.

[26] Lýra, *27,* 1910, č. 8, s. 3.

[27] Jejich úplný seznam otiskla spolu se zhodnocením průběhu celé slavnosti Lýra, *27,* 1910, č. 8.

[28] Čas, 1910, č. 243 ze 4. 9. 1910.

[29] O přípravě, průběhu i výsledcích Dvořákovy slavnosti nejpodrobněji informuje Lýra, *27,* 1910, č. 5-9, dále Kronika města Hořic, díl 6., s. 674-675, a Kronika hudebního spolku Dalibor, díl II., s. 97, v majetku hudebního spolku Dalibor.

[30] Vesna v té době měla vlastní finanční problémy s provozem dívčí průmyslové školy Vesny, jež řešila mimo jiné i pořádáním tzv. národních slavnosti či divadelních představení, při nichž se výrazně uplatňovaly i studentky této školy. Srov. pozn. č. 3.

[31] Kronika města Hořic, díl 6., s. 703, srov. též. pozn. č. 19.

[32] Lýra, *27,* 1910, č. 8, s. 1.

Oldřiška TOMÍČKOVÁ: *Hořicer Vereine und das erste Denkmal des Komponisten Antonín Dvořák*

Die Stadt Hořice ist vor allem durch die Steinmetz- und Bildhauertraditionen bekannt. Im Jahre 1884 wurde hier die berühmte Fachschule für Steinmetze und Bildhauer gegründet. Hořice hat aber auch eine ungewöhnlich lange und reiche kulturelle Tradition. Seit dem Jahre 1859 wurde in der Stadt das Laientheater (sogar erneut) tätig, im Jahre 1862 wurde der Männerchor Ratibor, im Jahre 1870 der Frauenverein Vesna und im Jahre 1881 der Musikverein Dalibor gegründet. Aus der Initiativität des Vereins Dalibor wurde hier Smetana-Park geöffnet und dort im Jahre 1903 das erste Denkmal des Komponisten Bedřich Smetana in Böhmen enthüllt. Eine enge Beziehung hatte Hořice auch zum Komponisten Antonín Dvořák. Im Jahre 1892 wurde hier Dvořáks Konzert realisiert. Kurz nach seinem Tode im Jahre 1904 ist im Verein Dalibor ein Gedanke entstanden, ein Denkmal auch für diesen Komponisten zu bauen. Zur Realisation dieser Idee haben alle Hořicer Vereine ihre Kräfte verbunden. Das Modell hat ein Hořicer Landsmann Miloš Vávra geschaffen. Die Statue wurde aus weißem Laaser Marmor (Büste des Komponisten) und aus rosenfarbigem Milíner Granit (der Sockel mit den Allegorien Musik und Gesang) geschaffen. Die Enthüllungsfeier dieses Denkmals fand am 4. September 1910 statt. Bei dieser Gelegenheit haben Hořice Dvořáks Familie und andere bekannte Gäste besucht. Die Entstehung der ersten Denkmäler von B. Smetana und A. Dvořák beweist, wie kulturell dieses Städtchen war und wie unsere Vorfahren die bedeutendsten Persönlichkeiten der Nation verehrten.

»Halka« Stanisława Moniuszki i jej historyczne tło

Marek Cetwiński

Zaledwie w cztery miesiące po przejęciu Wrocławia przez polską administrację, 8 września 1945 r., w tutejszej operze, cudem ocalałej ze zniszczeń wojennych, wystawiono *Halkę* Stanisława Moniuszki. Przedstawieniem tym, wyreżyserowanym przez Stanisława Drabika, rozpoczynają się dzieje polskiej opery na nowych, przyznanych przez zwycięskie mocarstwa, ziemiach - Ziemiach Odzyskanych, jak wówczas mówiono.[1]

Premierze nadano wysoką rangę propagandową. W przeddzień nad miastem latał samolot i zrzucał stosowne ulotki wzywające zamieszkujących, wciąż jeszcze nielicznych, Wrocław Polaków do nabycia biletów na to uroczyste przedstawienie. Wystawienie opery miało symbolicznie wykazać, iż życie w potwornie zrujnowanym mieście toczy się już normalnym rytmem, że tworząca się dopiero polska społeczność miasta, zaspokoiwszy już podstawowe potrzeby bytowe zwraca się ku sprawom ducha, wyższych potrzeb kulturalnych. Były to też swego rodzaju egzorcyzmy. Przedstawieniem arcypolskiej opery chciano jakby przepłoszyć z zaprojektowanego przez Karola Ferdynanda Langhansa gmachu opery upiory poprzedniej, niemieckiej przeszłości. Nie dziwi zatem, że do muzycznej strony przedstawienia przywiązywano mniejszą już wagę. I tak balet i orkiestra były jeszcze niemieckie, polski chór wypożyczono z Opery Bytomskiej, zaś kostiumy i solistów przywieziono z Krakowa. Partie głównej heroiny, według libretta młodej dziewczyny, powierzono śpiewaczce liczącej sobie lat 51, po której - jak pisał złośliwy recenzent – znać było tragiczne przeżycia powstania warszawskiego.

Wszystko to potwierdza opinię piszącego w początkach XX wieku autora pierwszego polskiego *Przewodnika operowego: Opera uznana została za operę narodową, wystawia się ją zawsze przy sposobności wszelkich uroczystości*

narodowych, jakichkolwiek one pamiętnych chwil z naszych dziejów dotyczą.[2] Zauważalne we wrocławskiej premierze lekceważenie strony muzycznej przypomina z kolei celną uwagę wybitnego muzykologa Stefana Kisielewskiego, że narodowy charakter twórczości Moniuszki polega głównie (...) *na pozamuzycznych wartościach treściowoasocjacyjnych.* Podobnie – dodaje ten sam autor – *rzecz się ma z Glinką, Smetaną czy Dworzakiem.*[3] Znaczy to wszystko, że *Halka* opera wszak o niewątpliwych walorach muzycznych – dla przeciętnego Polaka stanowi głównie element narodowej liturgii. Więcej niż na stronę muzyczną zwraca on też uwagę na treść libretta. A to jak na naród preferujący raczej militarne tradycje ma fabułę dość zaskakującą. To, stwierdza cytowany już *Przewodnik operowy: Prosta, codzienna historya!*[4]

Ta codzienna historya to dzieje nieszczęśliwej miłości chłopki, góralki Halki, do młodego dziedzica. Bogaty panicz – streszcza libretto Lesław Jaworski – sponiewieraną, zhańbioną matkę swego dziecięcia – rzucił.[5] Od fabuł tego typu literatura, w tym operowa, aż się roi. W naszych czasach z lubością eksploatują ją latynoamerykańskie telenowele. Wytykano więc *Halce* nieco sceniczny weryzm i liryzm nieraz aż czułostkowy.[6] Pytano też czy treść libretta godna jest opery narodowej. *Czy i tę uważać mamy za narodową* – pisał Lesław Jaworski – *treść dziwnie internacyonalną powiem śmiało. Treść przykrą, zbliżającą bohatera do typu Don Juana, łowcy posagów! Ta treść* – konkludował cytowany autor – *dla mnie osobiście jest plamą na jasnej, cudnej, takiej dziwnie swojskiej tkance muzyki Moniuszkowskiej.*[7] Wielki slawista, Aleksander Brückner, stwierdzał na odmianę: *libretto Halki bardzo szczęśliwe a z nim muzyka Moniuszki łączyła główne żywioły muzyki rodzimej kościelny, szlachecki, ludowy (...) W przeciwieństwie do pompatycznych, ceremonialnych wielkich oper historycznych była Halka wycinkiem z prawdziwego życia na barwnym tle XVIII wieku; stała się własnością duchową narodu (...) obcy (Hans von Bülow) uznali w niej koncentrację ducha narodowego.*[8] Nieco bardziej stonowaną opinię wyraża Stefan Kisielewski: *Halka to uwolnienie muzyki polskiej od włoszczyzny, opera osnuta na motywach narodowych, z tak przy tym dramatycznym i śmiałym librettem.*[9] Dość tych przykładów aby, za sofistami greckimi, stwierdzić, iż o każdej rzeczy wypowiedzieć można przynajmniej dwa sprzeczne sądy. Biegunowo sprzeczne opinie o treści Halki wyjaśnia geneza tej opery. Z początkiem 1846 roku Moniuszko zamierzał udać się do Warszawy z postanowieniem aby tam przygotować jakiś utwór, jak pisał, *muzyki dramatycznej, choćby to na melodramie, byle nie płaskiej, skończyć się miało. Tu w Wilnie* – dodawał – *nie mam zdolnego do pisania librettów.*[10] Jakoż w Warszawie znalazł takiego librecistę. Był nim Włodzimierz Wolski, przedstawiciel grupy poetyckiej zwanej *Cyganerią warszawską.*[11] Wolski znany był ze swoich radykalnych poglądów społecznych. *Carska cenzura notorycznie konfiskowała jego poematy w których*

ujmując się za ludem, napadał na szlachtę, ciemiężców tego ludu, oskarżał dwór o znieprawienie ludu, nie mógł dosyć ostrych dobierać wyrazów dla napiętnowania jego.[12] Właśnie tego radykalnego rewolucjonistę wybrał Moniuszko na współpracownika. Już ten wybór był prowokacją wobec ówczesnych polskich elit. Te zaś wstrząśnięte były straszliwą rzezią jaką galicyjscy chłopi sprawili polskiej szlachcie.

Galicyjskie *krwawe zapusty,* lub *rabacja,* 1846 roku, rozwiały marzenia szlacheckich powstańców o pozyskaniu chłopów dla walki o wolność podzielonej między trzy zaborcze mocarstwa Polski. Romantyczny, wyidealizowany, zwłaszcza po upadku powstania 1831 roku, obraz wiernego narodowym wartościom wieśniaka legł w gruzach. Biedny lecz uczciwy kmiotek okazał się podatnym na manipulację władz austriackich zwierzęciem mordującym niosących im wolność powstańców, pastwiącym się nad kobietami i dziećmi grabieżcą szlacheckich dworów. Liczba ofiar chłopskiej rabacji szła w tysiące a przepaść dzieląca szlachtę – panów i chłopów – chamów wydawała się nie do zasypania. Ogólny, ponury nastrój, wyraził Aleksander margrabia Wielopolski: *Odkąd te części składowe wielkiej rodziny, szlachta i chłopi, porwały się, podniecone przeciwko sobie, odkąd to społeczeństwo szarpie własne trzewia, nie masz więcej narodu polskiego. (...) Odkąd ta nieszczęsna opowieść obiega nasze równiny, ponury smutek wisi nad krajem. (...) Zachwiała się dawna ufność, sąsiedztwo pana i chłopa zmienia się w zasadzkę, a pokój nabiera cech pełnego podniecenia zawieszenia broni.*[13] Filozof Bronisław Trentowski stwierdzał dobitnie, iż naród (za taki uważał wyłącznie szlachtę) utracił wiarę we własne siły, a z nią nadzieję.[14] Wśród takich nastrojów, kiedy nawet wielu demokratów, rozczarowanych i rozżalonych, twierdziło że chłop nie dorósł do wolności,[15] tylko nieliczni zastanawiali się nad przyczynami dzielącej naród klasowej nienawiści. Wśród tych nielicznych byli właśnie twórcy *Halki,* Stanisław Moniuszko i Włodzimierz Wolski. Winą za wybuch dzikiego gniewu chłopskiego obarczyli samą szlachtę przez wieki uciskającą poddanych, utrzymującą przemocą system społeczny żywo przypominający apartheid. Przekornie odwrócili też podstawową dla polskiej kultury opozycję: *pan – cham.* Prostego górala, Jontka, obdarzyli cechami rycerskimi – zatem pańskimi zaś szlachcica Janusza wyposażyli w cechy przypisywane na ogół *chamom,* tj. chłopom.[16] Góral jawi się przeto jako ucieleśnienie idei głoszonej po rabacji przez Joachima Lelewela: *Odtąd żadne powstanie w Polsce nie może obejść się bez ludu; najdzielniejsze będzie to, które sam lud rozpocznie, któremu nada popęd i kierunek.*[17] Świadome podobieństwa libretta Wolskiego do treści *Niemej z Portici* Aubera powyższe podejrzenia zmieniają w pewność.[18]

Gotowa latem 1847 roku *Halka* wpisywała się zatem w ogólnonarodową dyskusję wokół kwestii chłopskiej. A był to głos opowiadający się zdecydowa-

nie po stronie radykalnych demokratów, za dalszym dialogiem z chłopami. Nic więc dziwnego, że kiedy rozeszła się wieść, co zawiera libretto nowej opery, rozpoczęli dyskretne działania ludzie, którzy nie chcieli dopuścić do poruszenia tak drażliwych spraw.[19] Były uczestnik stłumionego przez chłopów powstania, Karol Baliński pisał, że poematy czy opery w duchu *Halki są nielogiczne (bo wieśniak czytać ani rozumieć słyszanych nie będzie) albo szkodliwe (gdyby je słyszał i rozumiał), bo tchnące nienawiścią. Mogą być bardzo efektowne, ale nigdy nie będą chrześcijańskie.*[20] Ta ostatnia uwaga odnosi się do postaci tytułowej bohaterki opery, matki nieślubnego dziecka i samobójczyni, więc – według konserwatywnych i religijnych zasad – grzesznicą zasługującą na potępienie.[21] W konsekwencji, choć pochwalono muzykę i rozpoczęto próby, postanowiono dzieła Moniuszki w Warszawie nie wystawiać.

Moniuszko wrócił do Wilna i w Nowy Rok 1848 wystawił swą operę w wersji estradowej, bez kostiumów i dekoracji. Widzom rozdano natomiast książeczki z librettem opery. Rosnąca sława Moniuszki umożliwiła wreszcie, w 1854 roku, wystawienie *Halki* w Operze Wileńskiej. Jeszcze wtedy pisał krytyk, Wacław Przybylski, że *treść opery nie malując epoki zostawia plamę na naszych przodkach wcale nie zasłużoną.*[22] W miarę jednak upływu lat wspomnienia chłopskiej rabacji bladły i w dniu 1 stycznia 1858 roku odbyła się premiera Halki w nowej, rozbudowanej z pierwotnych dwóch do czterech aktów, wersji. Nie uroniwszy niczego z treści ideowych zyskała *Halka* na stronie muzycznej.[23] To ważny moment w historii muzyki polskiej. *Przed Chopinem i Moniuszką* – pisze Aleksander Brückner – *(muzyka) nie wykraczała poza granice miernoty zaś po nich* – dodaje – *wyjałowiała gleba muzyczna, a naśladownictwo wielkich antenatów nie wydało już nic wielkiego.*[24] *Dla cudzoziemców, stwierdza Stefan Kisielewski, Moniuszko to kompozytor eklektyczny, nie wykraczający na ogół poza muzykę Schuberta.*[25] Jak Sienkiewicz pisał Moniuszko wyłącznie dla Polaków. O ile jednak autor *Trylogii* gloryfikował przeszłość polskiej szlachty to kompozytor Halki – i autor jej libretta, Wolski – upomnieli się o historię polskich chłopów. Umieszczając akcję swej opery na Podhalu – tylko tam chłopi w 1846 roku przyłączyli się do szlacheckiego powstania – przyczynili się walnie do stworzenia tatrzańskiego mitu, nader istotnego składnika wzoru współczesnej kultury polskiej.[26] W miejsce panującej dotychczas bezspornie Litwy czy Ukrainy pojawiła się w polskiej wyobraźni nowa właściwa ojczyzna wydarzeń godnych poezji.[27] Właśnie Podhale i Tatry. Ważniejsze jest jednak to, że Halka przypomina stale o dwojakiej genezie współczesnego narodu polskiego. Narodu utworzonego, gdzieś w początku XX wieku dopiero, z dwóch heterogenicznych składników: dawnych *panów* i dawnych *chamów*.

Przypisy:

[1] Relacje o premierze wrocławskiej Halki przedstawiła niedawno Gazeta Wyborcza (Gazeta Dolnośląska) z 24. V. 2001 r., s. 10. Podstawowa literatura o Moniuszce: *Almanach Moniuszkowski*. Warszawa 1952; Henryk OPIEŃSKI: *Stanisław Moniuszko. Życie i dzieło*. Lwów - Poznań 1924; Aleksander WALICKI: *Stanisław Moniuszko*. Warszawa 1873; Jan PROSNAK: *Stanisław Moniuszko*. Kraków 1964; Witold RUDZIŃSKI: *Stanisław Moniuszko. Studia i materiały*, t. I – II. Kraków 1955, 1961; Stanisław MONIUSZKO: *Listy zebrane*. Kraków 1969.

[2] Lesław JAWORSKI: *Przewodnik operowy*. Poznań b. d., s. 153.

[3] Stefan KISIELEWSKI: *Gwiazdozbiór muzyczny*. Kraków 1982, s. 125.

[4] L. Jaworski, op. cit., s. 151.

[5] Ibidem.

[6] S. Kisielewski, op. cit., s. 129.

[7] L. Jaworski, op. cit., s. 153.

[8] Aleksander BRÜCKNER: *Dzieje kultury polskiej*. T. IV. Dzieje Polski rozbiorowej 1795 (1772) – 1914. Kraków – Warszawa 1946 (tu: reprint - Warszawa 1991), s. 485.

[9] S. Kisielewski, op. cit., s. 129.

[10] Witold RUDZIŃSKI: *Moniuszko i jego muzyka*. Warszawa 1970, s. 61. W marcu 1851 roku skarżył się też Moniuszko na fatalny poziom wileńskiej orkiestry, która *jest bardzo niekompletna Fagotu ani zapachu, oboi jeden, a drugi (secundo) klarnet tak sfałszowany, że wolałbym raczej, ażeby wcale nie egzystował. Waltornie arcysłabe, trąby jeszcze słabsze, za to pazon (sic!) grzmi za wszystkich. Kotły są doskonałe, ale kotlisty nie mamy - Kwartet więcej niż mierny* (S. Moniuszko, Listy zebrane, nr 133), cyt. za Janusz CEGIEŁŁA: *Przeboje mistrzów*. Warszawa 1987, s. 216. Nie dziwi zatem marzenie kompozytora o wykonaniu jego utworu przez orkiestrę warszawską.

[11] A. Brückner, op. cit., s. 474; Julian KRZYŻANOWSKI: *Dzieje literatury polskiej od początków do czasów najnowszych*. Warszawa 1969, s. 331-333, gdzie o silnych zainteresowaniach ludoznawczych tej grupy literackiej.

[12] A. Brückner, op. cit., s. 474.

[13] Stefan KIENIEWICZ: *Rewolucja polska 1846 roku. Wybór źródeł*. Wrocław 1950, s. 211-212.

[14] Ibidem, s. 219.

[15] W. Rudziński: *Moniuszko i jego muzyka*, s. 62. O znaczeniu rabacji w dziejach kwestii chłopskiej zob. Marek CETWIŃSKI: *Chłopi – lud czy naród? Historia wsi polskiej na przełomie XIX i XX wieku*, w: Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisectví na formování obrazu české minulosti (Z Českého ráje a Podkrkonoší - Supplementum 4), Semily 1998, s. 125-133, gdzie dalsza literatura.

[16] O istotnym dla zrozumienia najnowszych dziejów Polski podziale na *panów* i *chamów* zob. Józef MATUSZEWSKI: *Cham*. Łódź 1991.

[17] S. Kieniewicz, op. cit., s. 229.

[18] W. Rudziński, op. cit., s. 62.

[19] Ibidem, s. 64.

[20] Ibidem, s. 64.

[21] Ibidem.

[22] Ibidem, s. 65.

[23] W liście do Józefa Sikorskiego z 18 maja 1857 roku pisał Moniuszko: *Partytury pisanej owego czasu wyrzekam się zupełnie, nie co do myśli, bo dźwięki pozostały co do nuty; tylko że w nowem przerobieniu zyskały na postępującem kompozytora doświadczeniu* (S. Moniuszko: *Listy zebrane*, nr 231).

[24] A. Brückner, op. cit., s. 397, 120.

[25] S. Kisielewski, op. cit., s. 123.

[26] Julian KRZYŻANOWSKI: *Paralele. Studia porównawcze z pogranicza literatury i folkloru*. Warszawa 1977, s. 875.

[27] Ibidem.

MATERIÁLY

Pohled na vysocké náměstí z r. 1921 – před mariánským sloupem je sloužena první bohoslužba církve československé. (Foto F. Hanuš.)

Mariánský sloup na náměstí Vysokého nad Jizerou ve vybraných souvislostech sochařské výzdoby vysocké krajiny
I. část

Michal L. Jakl

V osmém ročníku tohoto sborníku se autoři soupisu sloupů se sochami světců v semilském okrese zmiňovali, že ze sloupů na jimi sledovaném území byly dva strženy v padesátých letech dvacátého století, tedy mariánské sloupy z náměstí v Turnově a ve Vysokém nad Jizerou.[1] Nyní se již oba vrátily na prostranství, kam byly určeny kolem poloviny devatenáctého století.[2] Ovšem osudy vysocké sochy vzhledem k jejímu baroknímu původu na rozdíl od turnovské sochy dokončené Josefem Maxem (1804 – 1855) v roce 1848 se táhnou do počátku druhé poloviny století osmnáctého a jsou spjaty nejen s hlavním vysockým náměstím, pojmenovaným nyní po vysockém rodáku JUDr. Karlu Kramářovi (1860 – 1937), ale i s prostranstvím před vysockým farním kostelem sv. Kateřiny Alexandrijské.

Původní sousoší na vysockém náměstí

V osmnáctém a v první polovině devatenáctého století se na ploše náměstí mimo jiné objekty nalézala jiná socha, či spíše sousoší. Roku 1742 byl na vysockém rynku zmíněn rybníček, roku 1762 rybník a 1770 opět rybníček.[3] V roce 1755 se na vysockém náměstí uvádí lípa u vážnice.[4] A již 17. srpna 1760 si do vysocké pamětní knihy dali jilemničtí bratři Václav a Jiřík Jezdinští *zapsati místa u štatuje na rynku* pro svobodný prodej svého zboží o jarmarcích.[5] V 60. letech 17. století byla místa pro krám na rynku zapsána i několika trhovcům až od Červené Vody, kdy opět bylo o jejich umístění vysloveně napsáno *vedle štátve*, či pěkně nářečně *pod štátvej*.[6] Roku 1765 se socha

zřejmě objevuje na dosti zkresleném vyobrazení města Vysokého na okraji Grauparovy mapy jilemnického panství, kde mate zvláště dvojí zakreslení, nejprve malého a poté navíc pro zlepšení proporcí na původně severní straně věže většího vyobrazení lodi kostela.[7] Na mapě vyobrazená socha znázorňuje buď sv. Floriána[8] s praporcem, jehož socha se později uvádí jako součást sousoší na náměstí a dochovala se u silnice ku novému hřbitovu dosud, nebo spíše Dobrého pastýře, kterým sám sebe nazývá ve svém podobenství Ježíš Kristus.[9] Ten by zde pak držel pastýřskou hůl a nesl znovunalezenou ovci v podpaží, či na rameni, neboť by si ji vložil podle podobenství o ztracené ovci *na ramena svá s radostí.*[10] Ikonografický typ PASTOR BONUS zůstává v okolí doložen pískovcovou barokní sochou Dobrého pastýře mezi sochami sv. Petra a sv. Pavla, snad tří děl turnovského Františka Fialy, přenesených k bývalé rychtě v Bratříkově údajně z okolí kostela ve Bzí roku 1812.[11] Tamní Dobrý pastýř nese biblicky ovci na ramenou, v pravici má hůl, a na hlavě klobouk. Rovněž Richard Prachner kolem roku 1760 na rokokové kazatelně kazatelně jezuitského kostela sv. Ignáce z Loyoly na Novém Městě Pražském znázornil podobně Dobrého pastýře, ovšem prostovlasého, za užití typu vyobrazení,[12] který byl používán v křesťanské ikonografii již v první polovině třetího století.[13]

To, že na vysockém náměstí stála socha Dobrého pastýře, dokládá k 21. dubnu 1836 farářem Josefem Michalem Kramářem (1783 – 1851) sepsaný, cenný, ač doložitelně neúplný, *Seznam ve vysocké farnosti se nalézajících náboženských soch: křížů, statuí, venkovských otevřených, též i zavřených, kaplí při polních cestách.*[14] Tam se hned pod číslem I ve Vysokém na náměstí zmiňuje městem zřízená a udržovaná *Statue des guter Hirt ein Schaf tragend, nebst vorstehend 4 Nebenfiguren, ganz von Sandstein, weiss Farbe angestrichen, ohne Aufschrift*, tedy *socha Dobrého pastýře nesoucího ovci i s vpředustojícími čtyřmi vedlejšími postavami zcela z pískovce natřeného bílou barvou bez nápisu.* Dále uvádí, že se socha nachází v dobrém stavu, ale potřebuje nové zdobení a též ji hodnotí jako *erbaulich*, tedy povznášející, snad ducha zbožného pozorovatele, kdy mu zřejmě nešlo o estetické, ale etické působení výtvarného díla. Potřeba nového zdobení snad souvisí s pouhým bílým nátěrem sousoší těchto pěti soch a to s dobou soupisu vytvořeného necelé dva roky po požáru města a tím zřejmě i v souvislosti s šetřením městskými prostředky potřebnými na případné pestřejší zbarvení sousoší. Pan farář J. M. Kramář nám v zápise o tomto sousoší sice sděluje co nejvíce, co ve stručnosti dané vtěsnáním do narýsované kolonky uměl, ale nezjistíme ze zápisu způsob nešení ovce, ani koho znázorňují vedlejší postavy. Z oznámení nepřítomnosti nápisu vyplývá i umenšení možnosti bližšího časového zařazení sochy, ovšem pokud si sousoší vskutku pečlivě prohlédl, neboť tak u řady ze soch dostatečně neučinil.

Největším nedostatkem jeho seznamu sice zůstává pominutí obou soch, znázorňujících ženy světice, ze šesti soch, které na svých gruntech postavil vysocký měšťan Jakub Nečásek, ale jsou zřejmy i neúplnosti popisů soch. Například dodnes na svém snad původním místě stojící mariánský sloup, který zůstává nejstarší známou venkovní kamennou plastikou na vysockém katastru a stojí při cestě z Vysokého na západ, tedy do Roztok, uvádí pod číslem *V* bez nápisu,[15] ale tento nápis datovaný do roku 1727 na patě sloupu dosud zůstává.[16]

Farář Josef M. Kramář určil hlavní sochu sousoší na náměstí, jehož náměty ostatní prameny spíše pomíjejí. Vedlejší figury jsou obecně známy více, protože se dochovaly déle. Uspořádání sousoší snad bylo podle půdorysu na dvou situačních plánech Vysokého z doby kolem požáru v roce 1834, uložených nyní ve vysockém vlastivědném muzeu, tvořeno poněkud vyvýšenou prostřední sochou a zřejmě na rozích čtvercové ji obepínající představené zídky či balustrády stojícími sochami. Podobné uspořádání, ač bylo dočasně doplněno o dvě další sochy, má sousoší například na náměstí v Lomnici nad Popelkou a snad mělo (před rozdělením na dvě) i sousoší na jilemnickém náměstí.[17]

Ovšem i ve Vysokém se možná jednalo jako údajně v Jilemnici o sochy různého stáří, což by potvrzovalo ne zcela jednotné pojetí podstavců jednotlivých dochovaných soch, z nichž zvláště výrazná zůstává podoba zdobného podstavce již během posledních dvaceti let dvacátého století očividně hrubě chátrající sochy sv. Floriana. Přes pravděpodobnost, že různost podstavců pochází až z doby rozdělení sousoší, by tak zůstávala možnost i jen volnějšího původního uskupení těchto soch na náměstí i přiřčení vyobrazení na Grauparově mapě soše tohoto světce, kterého samostatně zmiňuje stanovský Antonín Zeman ve svých pamětech, ovšem v souvislosti, která sv. Florianu ze všech zobrazených světců jako přímluvci za ochranu před ohněm nejvíce příslušela a nebylo potřeba zmiňovat ostatní sochy sousoší. Menší spolehlivost pamětí psaných až počátkem dvacátého století potvrzuje i chybná datace požáru Vysokého na sv. Jakuba, tedy na pátek 25. července, ač k požáru došlo v oktávu sv. Anny 29. července 1834,[18] tedy na sv. Martu. Když autor pamětí z domova přiběhl, jak píše, do Vysokého *na náměstí, byla už severní část města v plamenu a stará Petruštice běhala po náměstí a křičela: Svatý Floriáne uhas! – Bylo mi sice tenkrát teprve dvanáct roků, avšak vida býti tolik domů v plameni, pochyboval jsem, že Florián uhasí, ač jeho socha stála na náměstí.*[19]

Původní umístění mariánského sloupu u kostela

V seznamu soch z dubna 1836 se pod číslem *II* nalézá ještě jen budoucí náhrada sousoší na vysockém náměstí, a to na místě před kostelem městem

zřízená a v dobrém stavu udržovaná povznášející *Statue der <fürbittenden> Mutter Gottes mit Jesukinde, auf einer einfache Soule, ganz von Sandstein, ohne Staffirung und Aufschrift*, tedy *Socha <přímluvné> Matky Boží s Jezulátkem na prostém sloupu zcela z pískovce bez zdobení a nápisu.*[20] Zde se nachází důležité vodítko k dataci zřízení tohoto sloupu právě ve škrtnutém slově, označujícím Matku Boží jako přímluvnou, což bylo zjevně bez potřebného církevního uznání a tedy nutně škrtnuto snad samotným farářem krátce po napsání, nebo někým při vizitaci, jejichž některá data s podpisy z první čtvrtiny dvacátého století se na seznamu nacházejí.[21] Označení určité sochy jako milostné mělo totiž přesná pravidla a schválení se obtížně získávalo.[22]

Tato vysocká socha na sloupu byla tradičně považována za Pannu Marii Vysockou, tedy vyobrazení vycházející ze sochy Panny Marie Radostné ve vysockém kostele sv. Kateřiny Alexandrijské, skrze něž byla Panna Maria vzývána jako *pomocnice ve vší nouzi.*[23] To by odpovídalo jejímu umístění před kostelem jako odkazu ku soše umístěné v chrámu, což bylo obvyklé u podobných milostných soch zvláště v poutních místech, kterým se ovšem Vysoké na rozdíl od Bozkova nestalo. Ani pozdější přesunutí sloupu na hlavní vysocké náměstí, ač z důvodů spíše estetických, neztratilo souvislost s osudy původní gotické řezby, byť dům čp. 65 s podloubím patrně předpožárního původu, kde byla ve sklepě řezba nalezena, stál až na severozápadní straně tohoto náměstí (zbořen v osmdesátých letech dvacátého století, kdy byl obecně zván Bryknarovo). V něm nalezená nejstarší dochovaná památka ve vybavení vysockého svatokateřinského kostela byla vysockým rodákem a historikem umění Vincencem Kramářem (1877 – 1960) v dopise vysockému faráři, psaném v Praze 15. května 1949 během restaurace této řezby, určena tak, že *nese slohové rysy z konce 14. století, ale je patrně o něco mladší. Vždy je ovšem starší než bozkovská Madona.*[24] Zda byla umístěna v původním vysockém dřevěném kostele, zůstává jen domněnkou. Řezba totiž byla znovuobjevena až v osmnáctém století, ovšem pokud se dříve nacházela ve výzdobě kostela, přežila snad podobojí i luterány v jeho správě a ukrytí by bylo pravděpodobně nutné až před plenícími vojáky třicetileté války.

Pater Josef Voborník (1876 – 1955), od 13. září 1899 do 29. srpna 1918 vysocký kaplan, v letech 1903 až 1904 a 1909 administrátor vysocké farnosti a pilný badatel, napsal o malém oltáři Panny Marie Radostné, tedy *gloriosae*, že byl *postaven na místě dnešního oltáře sv. Jana Nep. (invent. 1785) r. 1755 a konsekrován 29. 11. 1755 s ostatky sv Gaudencia a Celestina.* Dále uvádí, že zakladatelem a patronem oltáře byl vysocký měšťan pekař Václav Machek, přídomkem Jahelků, s manželkou Veronikou z čp. 137, a též, že *dřevěná řezba tohoto oltáře nalezena prý ve sklepě u Petrušků č. 65, kdež snad byla v husitské vojně uschována.*[25] Na jiném místě praví, že v *pamětech farních pozna-*

menal děkan Josef Kramář, že oltář P. Marie Radostné měl dřevěné řezby, ve sklepě u Petrušků č. 65 nalezené, od vojny husitské tam snad uchované; což asi spíše týká se války třicetileté za doby protestantské.[26] Původní umístění tohoto nového mariánského oltáře jako prvního od vstupu na evangelijní straně kostela vysvětluje i proč *stávala socha P. Marie na nevysokém sloupu* stranou před kostelem,[27] tedy vlastně u čp. 195, neboť tak přímo odkazovala na umístění svého vzoru v kostele. Kdy došlo k výměně místa mariánského oltáře se starším oltářem sv. Jana Nepomuckého, postaveným roku 1750[28] na epištolní straně hned u kněžiště, není jisté, ale snad při rekonstrukci vnitřku kostela po požáru v roce 1834. K době po požáru vztahoval výrazné úpravy hlavy řezby Panny Marie a nové zpracování většiny tělíčka Jezulete v již zmíněném dopise z 15. května 1949 Vincenc Kramář.[29] Ovšem podle místní tradice byla řezba spolu s řadou dalších předmětů před ohněm z kostela vynesena a uložena v dosud stojícím stavení čp. 163 na Vystrkově.[30] Tím by se provedené úpravy řezby posunuly do padesátých let osmnáctého století, což mi 18. října 1998 při návratu řezby z tomografického průzkumu v Olomouci potvrdila akad. malířka Kateřina Knorová, která se s akad. malířem Janem Knorem podílela na jejím průzkumu.[31] Úpravy jsou zjevně stylově barokní a průzkum neobjevil na řezbě stopy po projití ohněm, ale spíše poškození hnilobou, což by odpovídalo uložení ve sklepě. V závěrečné zprávě, ostatně výše psané závěry potvrzující, zřejmě pod vlivem autority Vincence Kramáře se opět zmiňují o *fázi oprav patrně po požáru roku 1834*, což převzali z jeho dopisů z roku 1949, jejichž texty jsem jim poskytl.

Na zřejmě volnou zadní stranu paty mariánského sloupu na vysockém náměstí, jejíž zbývající plochy zdobí reliéfy tří zemských patronů, byl při opravě roku 1912 vytesán nápis, který byl snad při demolici sloupu, či později v trávě při severní straně předsíně kostela poničen a i po obnově sloupu v roce 2000 zůstal neúplný v podobě *TATO SOCHA / POSTAVENA BYLA / ROKU 1759 / OPRAVE[NA] / R[.] 19[12.] /*. Letopočet 1759 byl prý určen kaplanem P. Josefem Voborníkem. V roce 1936 nebylo vysockému kronikáři Josefu Zajíčkovi jasno, zda se datum vztahuje na původní sousoší, o němž máme první zprávu z roku 1760 a v jehož středu mylně předpokládal jinou mariánskou sochu místo jemu neznámé sochy Dobrého pastýře, nebo zda se vskutku rok 1759 váže ke sloupu dříve stojícímu u kostela.[32] Zde snad byla možná větší důvěra v úsudek a dnes možná již ztracené či opomíjené prameny, použité P. Josefem Voborníkem,[33] neboť mu odlišnost sousoší a sloupu byla známa a letopočet tak zřejmě skutečně náleží ku sloupu, jehož postavení by tak patřilo do doby po objevu vysocké gotické madony a snahy o uznání jejího významu jako milostného obrazu Matky Boží, který se až do doby restaurace sochy v roce 1949 projevoval i oblékáním řezby v kostele podle liturgických období a dosud

značnou úctou vysockých nejen věřících občanů a návštěvníků města, nyní se však vztahující spíše k její starobylosti. Obě plastiky znázorňují Pannu Marii Radostnou, tedy s Jezulátkem na levici, a zatímco řezba byla doplněna o odnímatelnou korunu a říšské jablko polonahého Ježíška a Mariino žezlo zřejmě při opravě po nalezení sochy, kdy asi došlo i k přeřezání Mariiny hlavy s pevnou korunou, socha na sloupu, doplněná jen o křížky na korunách a jablku a celokovové Mariino žezlo, byla z jednoho kusu, s oblečenými figurami s pevnými korunami a Ježíškovým jablkem, stojící na hadem obtočené sféře, zasazené do hlavice sloupu. Had *starý, kterýž slove ďábel a satanáš svodící všecken okršlek světa* má zde v popředí antropomorfní obličej a lehce rozeklaný ocas. Celé vyobrazení na sloupu bylo vytvořeno jako odkaz na dvanáctou kapitolu novozákonního Zjevení svatého Jana, zvláště na verše pátý a devátý.

Doplnění datace sloupu s mariánskou sochou podle ikonografických náměstů na jeho patě by bylo možné pouze rámcově, neboť doprovod mariánských motivů vyobrazeními zemských patronů byl typický pro většinu období barokního stylu v Čechách. Přední stěnu paty zdobí sv. Josef s Ježíškem na levé ruce, tedy u srdce, a zřejmě lilií, symbolizující čistotu, v pravici, kterážto shodnost atributů svádí ke ztotožnění se sv. Antonínem.[34] Ovšem vzhledem k souvislostem jde jistě o sv. Josefa, pěstouna Páně, který byl přijat na jarním zasedání zemského sněmu roku 1654 stavy království *za spolupatrona země a ochránce míru.* Po pravici Mariiny sochy se na patě nalézá v obvyklé statické podobě s krucifixem reliéf sv. Jana Nepomuckého, který byl kanonizován v roce 1729 a vřazen mezi české zemské patrony *jako poslední z barokních světců.*[35] Po levici Madony zbývá reliéf sv. Václava se štítem a korouhví, hlavního patrona Čech a již po mnohá staletí jejich věčného vládce. Tedy i ikonografie paty sloupu ponechává vznik sloupu k období snad po roce 1729, ač vyobrazení sv. Jana Nepomuckého se objevují i dříve. Zřejmě tedy udržuje svoji pravděpodobnost voborníkovské datování rokem 1759, neboť i na evidenčním listu v Památkovém ústavu v Pardubicích, zpracovaném Milanem Martincem r. 1994, uváděné časové určení kolem *poloviny 18. století, údajně z roku 1757,* vzniklo jasným překlepem snad podle špatně čitelných rukou psaných zápisků, neboť o něco výše tamtéž píše o v roce 1959 na popud MNV strženém sloupu, že *byl v roce 1957 složen.*[36]

Přesun mariánského sloupu na vysocké náměstí

K přesunu mariánského sloupu od kostela na hlavní vysocké náměstí došlo v souvislosti se zřízením nového hřbitova roku 1850 a úpravou kostelního okolí po zrušení starého hřbitova při kostele. Původcem těchto změn byl staros-

ta a lékárník Josef Kramář (1814 – 1895), jehož rukou byl též učiněn ještě starým pravopisem zápis o této události roku 1851 v městské pamětnici: *Téhož samého roku obehnal se nový hřbítov na dráze hlubokým příkopem a obsázel smrčky a boučkami k docílení živého plotu, nákladem přifařených obci. Téhož samého roku rozebrala se stará socha na náměstí, která již tak sešlá byla, že sesutím hrozila a skrz špatný a neslušný souměr za správu nestála. Čtyry figury z té sochy se zachovaly, přepravily a postavily, každá obzvláštní sochu tvořící, a sice dvě, před hlavním vchodem chrámu Páně a dvě vedle cesty k novému hřbítovu vedoucí. Na místě toho přenesla se socha blahoslavené Panny Marie na sloupu stojící od kostela na náměstí, na to samé místo, kde stará socha stávala. Poněvádž však táto socha i se sloupem příliš nízká byla, nechal se k ní ještě jeden veliký podstavek a troje stupně přihotoviti, čímž nynější výšku dosáhla. Táto socha se též obstavila šesti sloupy kamennými, které se řetězy spojiti mají, aby se neslušný přístup k samé soše zamezil.*[37]

Skoro po třiceti letech v Olomouci vzpomínal: *Stranou před kostelem stávala socha Panny Marie na nevysokém sloupu. Na náměstí neladné skupení soch na společném podkladu. Obé přetvořil jsem. Povolal jsem kamenáře, který z toho skupení čtyři o sobě stojící sochy utvořil, z nichž dvě postaviti jsem dal před hlavním vchodem chrámu Páně a dvě podle cesty ku hřbitovu vedoucí tam, kdež příční čára se uhýbá. Pod sochu Panny Marie dal jsem zhotoviti vysoký a široký podklad se stupněmi, aby socha výše stála, a postavil ji na místě starého neladného skupení na náměstí. Panna Maria se pak ozlatila.* Pokračuje povzdechem souvisejícím s tím, co psal dříve v souvislosti s přesunem hřbitova, že se našli někteří *jednotlivci, jenž proti tomu reptali:*[38] *I při tom neušel jsem pomluvě: reptáno, že bourám sochy, že ani svatým pokoje nedávám, jaké prý tu může míti požehnání Vysoký!* A na téže stránce hovoří o zasypání jedné ze dvou studen na náměstí a proměně druhé *studně v čerpadlo*, které postavil *J. Božek, strojník z Prahy,* a pan starosta na ochranu čerpadla proti sněhu a dešti dal *postaviti kolem čerpadla kiosk na šesti kamenných sloupech spočívající, jenž zároveň okrasou býti měl.* Již tehdy *plechová střecha končila v týč s křížem čtvero končin světa značícím, kolem něhož točil se šíp, jehož péra představovala znak městský, co značitel větru.*[39] Tak dostalo nedlážděné náměstí na dlouhá léta centrální dominanty poté, co byl dosti *velký rybník*, který se rozprostíral v ústí ulice vedoucí od Sklenařic *před Landverovy* (čp. 69) *na náměstí*, zasypán (nejspíše po požáru v roce 1834, kdy jako protipožární opatření zklamal, neboť byl *pro veliké sucho úplně vyschlý).*[40] Takto počátkem padesátých let devatenáctého století vytvořený střed náměstí se dostal jako pro Vysoké typické prostředí do krásné literatury a jejích ilustrací i jiných výtvarných děl, z čehož například ilustrace vytvořená Adolfem Kašparem k Raisovu románu *O ztraceném ševci,* zobrazující *výroční trh* konaný

Socha sv. Antonína při cestě ke hřbitovu. (Foto J. Vyskočil.)

v *podzimní den roku 1874,* přímo symbolicky zachycuje mariánskou sochu na pozadí střechy domu, v jehož sklepě byl nalezen její pravděpodobný gotický vzor.[41]

Již kronikář Josef Zajíček si v roce 1936[42] povšiml, kterak mariánský sloup s altánkem nad studní stál ve velikém souladu ve středu náměstí, dokud nebyla roku 1912 poblíž postavena mostní váha a roku 1935 přistavěn na střechu nad studnou sirénový nástavec, lidově zvaný *másnice*, na nějž byla větrná korouhvička, stále ještě s později zaniklým ozdobným zpevněním jednotlivých ramen vodorovného kříže, s hlavní svislou tyčí, přesunuta z původní makovice, po jeho odstranění neobnovené. V pozdější době odstraněné architektonické prvky, narušující estetický soulad a doložené na mnoha fotografiích a pohledech, omlouvá kronikář praktickými příčinami jejich zřízení.

Podobně byl střed náměstí v různých dobách doplněn lampami, tabulemi a podobně, zvláště pak v období po odstranění mariánského sloupu.

Kolem schodů k podstavci sloupu starosta Josef Kramář zmiňuje šest kamenných sloupků, jejichž spojení řetězy plánoval, ale nebylo zřejmě nikdy provedeno. Dva z nich, umístěné před přední stranou, byly ještě před I. světovou válkou, ba snad již v devatenáctém století odstraněny, čtyři sloupky zbývající vzaly za své při dláždění oválného ostrůvku kolem sochy a přístřešku postupně změněného v čekárnu pro cestující. Na často publikované fotografii vysockého náměstí s kostelem v pozadí asi z šedesátých let devatenáctého století[43] byl zachycen stav se šesti sloupky, se zřetelnou polychromií zvláště reliéfů zemských patronů a hlavice sloupu a s lampou umístěnou přímo na sloupu, která byla vzhledem ku své podobě snad součástí veřejného osvětlení, nebo byla určena jen k svátečnímu svícení, což bývalo o příslušných svátcích u podobných soch obvyklé.[44]

Starosta Josef Kramář sice neuvedl jména řemeslníků, podílejících se na přesunu mariánského sloupu, ale dochovaly je městské účetní knihy, tedy sytovského kameníka Josefa Ducháče a pro rok 1852 malíře Jana Pachmana z Lučan nad Nisou.[45] Kronikář Zajíček určil zřejmě správně, že na nový hrubý podstavec a stupně pod sloup na náměstí se r. 1851 použil červený pískovec z příkerského nebo sytovského lomu.[46] Tento kámen byl při rekonstrukci roku 2000 nahrazen v kopii světlým pískovcem a docíleno tak jasného odlišení původního sloupu od doplňků z roku 1851, které navíc po stržení sloupu v roce 1959 byly údajně použity jako stavební materiál.

Sochy ze starého sousoší umístěné k cestě na hřbitov

Sytovský kameník snad rozdělil i zbylé čtyři vedlejší sochy ze starého sousoší z náměstí, jejichž osudy jsou rovněž poučné. K cestě ke hřbitovu a dále k vysockým mlýnům, navazující na mlýnskou ulici, byla po levé straně postavena socha sv. Antonína ve františkánském rouchu s Jezuletem na ruce a naproti po pravé straně socha sv. Floriana s praporem, hasícího hořící dům. Mlýnská ulice ve vysockém zákostelí spolu s městem končila blíže ke kostelu a jejím prodloužením za hřbitov byly sochy stojící dříve na cestě za městem bez přesunu do něj včleněny, a stojí tak v nynější ulici Karla Havlíčka Borovského. Ke kamenickým pracím z té doby patří asi též šišky (zničené r. 2001) na sloupech, tvořících *zděnou bránu u vchodu* na dosud používaný nový hřbitov, rozšířený až v druhé půli dvacátého století směrem k soše sv. Antonína do prostoru parku samostatně přístupným urnovým hájem. Hřbitov obepínal *živý plot z lesních sazenic*. Když pak od *kostela až ke hřbitovu postavil* starosta Josef Kramář *pěknou tvrdou cestu a vysázel za městem stromovím*, byl

na jeho krajinotvorné dílo *příjemný občerstvující pohled a* stalo *se oblíbenou nedělní procházkou občanů přifařených, jenž tam zemřelé své přátele navštěvují.*[47] Sochy přesunuté roku 1851 předešly u cesty alej vysázenou v dubnu 1852 střídavě z třiceti kaštanů, tedy jírovců, a třiceti vlašských ořechů, tedy

Socha sv. Floriana při cestě ke hřbitovu. (Foto A. Dubský.)

ořešáků královských, z mlýnské ulice až na konec hřbitova.[48] Vzrostlá část *Kramářovy aleje,* již dávno bez ořešáků, by se v roce 2002 málem dožila sto padesáti let, ale ve snaze o nepoškození kořenů stromů v městském parku a o nerozkopání vozovky ulice bylo na přelomu zimy a jara 1999 pokáceno devět jírovců po pravé straně ulice směrem ke hřbitovu pro uvolnění prostoru pro podzemní plynovod. Zbytek velebné klenby z korun stromů aleje zůstal jen u hřbitova, zatímco na levé straně ulice již dlouho jírovce působí jen jako hraniční stromy městských sadů.[49] Park, na jehož okraji tak stojí i socha sv. Antonína, byl okrašlovacím spolkem zřízen roku 1885 a roku 1891 vyzdoben sochou Karla Havlíčka od Josefa Strachovského,[50] která dala počátkem devadesátých let dvacátého století nové jméno přilehlé ulici.

Ač se změnilo za sto padesát let značně okolí obou soch pocházejících ze starého sousoší, stále přes jistá rizika přílišné blízkosti silnici jejich umístění zůstává jakousi symbolickou městskou branou, které jinak Vysoké nemá. Zato brána ze soch, starostou Josefem Kramářem vhodně umístěná na cestu spojující město s nekropolí, kudy se, ač stále výjimečněji, ubírají pohřební průvody, navíc obsahuje různé významy duchovní. Umělecké a obecně kulturní ceny tohoto krajinného prvku si byl vědom i jeden z dobrovolných pracovníků památkové péče Josef Lukáš (1914 – 1995), který byl tehdy zaměstnán jako vedoucí obchodu s textilem. Když v roce 1961 vyplnil a do Jilemnice zaslal konzervátorce paní Ambrožové 41 evidenčních listů s přesným popisem 41 nemovitých památek z Vysokého a okolí, neopomenul ani tyto sochy. O jeho práci se od tehdejší správkyně vysockého muzea Františky Jandové (1896 – 1986) dozvěděl historik umění Emanuel Poche (1903 – 1987), který již tehdy měl ve Sklenařicích chalupu, a sám některé sochy a památky odborně popsal. Mezi panem doktorem popsanými čtyřiadvaceti památkami byly vedle kupříkladu všech soch, kdysi vystavěných nákladem Jakuba Nečáska, sochy ze strženého mariánského sloupu i tehdy zbývající sochy ze starého sousoší, tedy vedle sochy sv. Barbory u kostela i obě sochy stojící u parku. Z tehdy odeslaných evidenčních listů se osmadvacet týkalo vysockého katastru, po třech Sklenařic a Pasek nad Jizerou, po dvou Staré Vsi, Tříče a Roprachtic a jeden sochy těhotné Panny Marie Karlovské na Buči na katastru Roztok u Semil. Ovšem tehdejší pardubická památková péče potvrdila, že tehdy šlo, jak rád říkává archeolog Tomáš Durdík, o péči namátkovou, neboť z uvedených památek jen na vysockém katastru bylo do soupisu zařazeno tehdy pouze čtrnáct, přičemž byla nečáskovská socha sv. Josefa mylně kladena na sklenařický katastr. Některé památky nebyly pojaty do státního seznamu, ať ty *méně důležité*, z nichž jen za rok 1963 zničeny dva kříže a socha Jana Nepomuckého, která stávala u silnice ke Sklenařicím na místě starší barokní sochy, ať ty důležitější, jako poslední dům s nezazděným podloubím na vysockém náměs-

Socha sv. Barbory u schodiště ke kostelu. (Foto V. Hladík)

tí, jehož následné zbourání počátkem osmdesátých let znamenalo hrubou urbanistickou ztrátu pro Vysoké, nebo Nístějka, tedy zřícenina hradu zapsaná teprve později. Z tehdy nezapsaných památek by si bývaly nepochybně zasloužily zapsání čtyři pozdně barokní sochy, velmi pěkné a navíc patřící do souborů se sochami zařazenými.[51] Šlo o dvě nečáskovské sochy, tedy sv. Antonína Paduánského poblíž Vysocké boudy[52] a sv. Barbory u pramene v Loučkách,[53] a právě o sochy sv. Antonína u parku a sv. Floriana u tenisového kurtu naproti parku.

Vysocký městský úřad v souvislosti s přípravou obnovy mariánského sloupu na vysockém náměstí v roce 2000 zjistil, že posledně jmenované dvě sochy nejsou prohlášeny za kulturní památky, a ještě v závěru téhož roku vydal souhlas s jejich zapsáním, aby tak časem byly případně s pomocí státní dotace sochy zrestaurovány.[54] Opilecký vandalismus, nikoli povětří v bezvětrném dni, ovšem nečekal a koncem února 2001 svatoantonínskou sochu srazil. Ta se o blízký strom rozbila na množství kousků, které byly městskými zaměstnanci pečlivě sebrány a neštěstí fotograficky zdokumentováno. Akademický sochař Jiří Novák, spolupracující s Vysockými i na opravě mariánského slou-

pu, ještě v dubnu 2001 sochu slepil a osadil zpět na podstavec tak, že se ani při bližším ohledání nepozná, že byla tolik rozbita. Navíc ji očištění ukázalo v plné kráse a překvapivě značné estetické kvalitě, kterou dříve mnozí v zašlé soše ani nehledali. Finanční vydání města na tuto opravu přesáhla 25 000 Kč a zřejmě odložila tak nejdříve na rok 2002 i jiné městem plánované opravy soch, tedy nejen sochy sv. Floriana,[55] ale i sochy sv. Máří Magdaleny na Šibeničním vrchu na Davidových vrších a již připravované opravy morového kříže, tedy Božích muk[56] u hřbitova, vzniklého nad prameništěm potoka Vošmendy při hladomoru roku 1771, pod pozdějším místem konání táborů lidu z roku 1868,[57] zvaným *Petruškova vrcha*.

Sochy ze starého sousoší, umístěné ke kostelu

K původnímu sousoší z vysockého náměstí patřily i další dvě městu náležející sochy, umístěné u schodiště k hlavnímu vchodu do kostela sv. Kateřiny

Zaniklá socha sv. Františka Xaverského(?) před kostelem. (Foto B. Josífek.)

Socha Nanebevzetí P. Marie u schodiště před kostelem.
(Foto V. Hladík)

Alexandrijské. Socha sv. Barbory při jižní straně schodiště i socha při severní straně, zobrazující snad sv. Františka Xaverského, event. sv. Ignáce z Loyoly,[58] byly obráceny přední stranou vstříc příchozím, tedy do ulice. Teprve před nemnoha lety byla svatobarborská socha při opravě obrácena z nejasné příčiny o devadesát stupňů, tedy přední stranou ke schodišti. Z druhé sochy se dochoval pouze prostý podstavec, nyní osazený jednou z nečáskovských soch, otočenou do ulice, jako byla i původní socha světce. Osud nyní údajně neznámo kde zakopané sochy světce se převelice nešťastně naplnil v pátek 12. srpna 1955, kdy, jako nelítostná *ruka osudu*, spadla na patnáctiletého Antonína Vaverku. Tak uchystala jeho rodině těžký zármutek, v němž se údajně jeho matka od té doby pokud možno prostranství před kostelem vyhýbá a i jeho pohřeb nebyl konán v kostele, ač v něm ministrovával, ale průvod byl veden v pondělí dne 15. srpna o 3. hodině odpolední z nemocniční kaple na místní hřbitov ve Vysokém n. J.[59] Jednu z řady verzí této tragické události si v rozmezí let 1981 a 1982 v poetické úpravě zapsal ze svého *Vzpomínání*[60] básník Ivo Vodseďálek (* 1931) slovy:

Před kostelem stávaly dvě sochy svatých.
Děvčata nevěřila a chtěla být přesvědčena,
že jejich kamarád vyleze na jednu z nich.
Chlapec jistý svojí silou i odvahou
objímal kamenného svatého i v okamžiku,
kdy se řítil ze svého podstavce.
Před budovou soudu pak ležel mrtvý hoch
pod trestajícím světcem,
jehož kamenná hlava se zakutálela až k drogerii.
Naplnil se tak jistě boží soud
potrestáním nejmenšího viníka.
Tak je to běžné i v evangeliích.
Boží soud je nepochopitelný – poslední –
a jeho rozhodnutí nelze zpochybňovat.[61]

Do roku 1987, tedy dvaatřicet let, zůstával po soše jen podstavec. Toho roku na něj byla po své rekonstrukci umístěna socha Nanebevzetí Panny Marie, náležející do souboru nečáskovských soch, dříve stojící u cesty na Tříčská vrcha. Tato socha na bývalé Hlávkově roli stávala až asi do r. 1975, ale při otáčení traktoru s vytěženým dřevem byla shozena. Dlouho se pak jednalo o její restaurování a znovupostavení na původním místě, což by bylo stále nejvhodnějším řešením, neboť na něm zůstal zbytek základu podstavce s letopočty 1762 a 1851 na přední straně. Socha byla do své rekonstrukce uschována ve vysockém muzeu, avšak podstavec s reliéfy českých zemských patronů byl ponechán na místě a *neznámým pachatelem odcizen*[62] a údajně zazděn do některého ze základů jedné z budov v nedaleké Horní Tříči. Tato mariánská socha byla roku 1988 v evidenčním listě Památkového ústavu Pardubice nejen opatřena fotografií o rok starší tříčské mariánské sochy, ale i datována do roku 1732, tedy třicet let před svůj vznik, a navíc nazvána sochou *sv. Ludmily*,[63] což byl omyl převzatý z poměrně mladé místní tradice. Vyvolal ji v roce 1928 novinový fejeton. Zdena Hochová-Brožíková, v té době častá návštěvnice Vysokého nad Jizerou, ještě tehdy běžně užívané označení sochy za Pannu Marii zpochybňuje a o soše, u níž bylo zachováno budoucnosti jméno a příjmení rodáka vysockého Jakuba Nečáska i letopočet r. 1762 na podstavci, vysokém 145 cm, tvrdí, že tato socha světice (133 cm) dokládá úctu k sv. Ludmile vzhledem k výzdobě podstavce reliéfy, znázorňujícími české zemské patrony, tedy zepředu sv. Vojtěcha, po pravici sochy sv. Václava, soše po levici sv. Víta a zezadu sv. Prokopa, který *drží na řetězu pekelnou obludu*. Z dobové, později zmizelé polychromie uvádí barvu očí, *šmolkově natřených*. K svaté Ludmile přikládá další nepodloženou domněnku, že její jméno spolu se

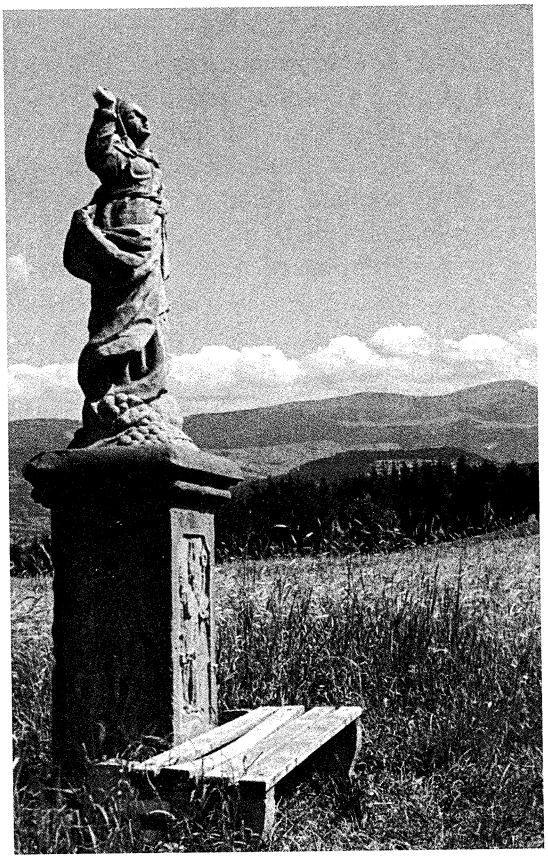
jménem Václav *bylo nejspíše oblíbeno v starousedlé vysocké rodině Nečáskovské.*[64] Jméno Ludmila jsem však v příbuzenstvu Jakuba Nečáska dosud nenalezl.

(Dokončení příště.)

Poznámky

1 NEJEDLÝ, Vratislav – SUCHOMEL, Miloš – ZAHRADNÍK, Pavel: *Mariánské a další světecké sloupy na Semilsku.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 8. Bystrá nad Jizerou 1995, s. 167-194, a zadní záložka obálky. Přehled dalších dosavadních soupisů těchto sloupů, které jsou nyní okres po okrese vydávány, viz MAXOVÁ, Ivana – NEJEDLÝ, Vratislav – ZAHRADNÍK, Pavel: *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v okrese Hradec Králové. Příloha časopisu Zprávy památkové péče, ročník 60.* Praha, Státní ústav památkové péče, 2000, s. 5, 115 a 116.

2 O turnovském sloupu psala například MAIEROVÁ, Hana: *Panna Marie na turnovském*

Původní umístění sochy Nanebevzetí P. Marie u cesty na Tříčská vrcha. (Foto V. Hladík)

náměstí. Hlasy a ohlasy Turnovska, 2000, č. 1, s. 3 obálky. O obnově vysockého sloupu psali HNYKOVÁ, Ludmila: *Mariánský sloup.* Větrník. Zpravodaj Městského úřadu ve Vysokém nad Jizerou (dále jen: Větrník), 2000, č. 3-4, s. 3-4; táž: *Mariánský sloup.* Tamtéž, č. 5-6, s. 3 a 38; táž: *Hovory S.* Tamtéž, č. 11-12, s. 3-4; SLÁDKOVÁ, Alice: *Mariánský sloup.* Větrník. Zpravodaj XXXI. Krakonošova divadelního podzimu – Národní přehlídky venkovských divadelních souborů, č. 3, 16. října 2000, s. 4-5; táž: *Mariánský sloup.* Větrník, 2000, č. 11-12, s. 19-20; VODRÁŽKA, Karel: *Na naši historii je třeba dbát.* In: Pojizerské listy, 11. října 2000, s. 7, a z Třebenic lékař, kněz a bývalý vysocký farář Ladislav KUBÍČEK: *Ohlasy.* Větrník, 2000, č. 11-12, s. 4. Velmi zavádějící článek pak bez umožnění korektur citovaným zdrojům vysloveně slátal novinář Michal KOMÁREK z chybných dat a ze spojení osudů mariánského sloupu a osudů sochy světce dříve stojící u vysockého kostela (mik: *Poničený sloup se vrátil na náměstí.* Kraj liberecký dnes, 12. 10. 2000, s. I).

[3] Státní okresní archiv (dále: SOkA) Semily, Archiv města (dále: AM) Vysoké n. J., KR-389, *Kniha pamětnj pro město Wysokeg*, fol. 26r, 13r a 26r-26v.

[4] Tamtéž, fol. 22r.

[5] Tamtéž, fol. 12r.

[6] Tamtéž, fol. 14v.

[7] Zřetelně přináší vyobrazení sochy na výseku z mapy například LUKÁŠ, Václav: *Vysoké nad Jizerou. Pohledy do minulosti daleké i nedávné.* Vysoké n. J. 1992, s. 19.

[8] Tamtéž, s. 19.

[9] *Jan 10, 1-16.*

[10] *Lukáš 15, 4-6.*

[11] Barevné fotografie od Jana Kabíčka s popisky uveřejnili SCHEYBAL, Josef V. – SCHEYBALOVÁ, Jana: *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách.* Ústí nad Labem 1985, s. 152 a 327.

[12] POCHE, Emanuel: *Umělecké řemeslo pozdního baroka a rokoka v Čechách.* In: Dějiny českého výtvarného umění II/2. Praha 1989, s. 820.

[13] ROYT, Jan: *Malý průvodce po křesťanské ikonografii. Dobrý pastýř.* Katolický týdeník, příloha Perspektivy, 2000, duben, s. 6.

[14] SOkA Semily, Farní úřad (dále: FÚ) Vysoké n. J., rukopis *Verzeichniss der im hochstädter Kirchsprengel sich befindenden religiösen Standbilder: Kreuze, Statuen, offenenfeldweg – auch versperrternen Landkapellen* (dále: *Verzeichnis*). Hochstadt 21. April 1836, fol. 1v-2r.

[15] Tamtéž fol. 1r-4v a tamtéž fol. 1r. Jde o mariánský sloup tehdy na pozemku, jehož majitelem byl *Franz Nečásek,* údajně z čp. 80. Ověření si zaslouží toto vztažení k čp. 80, které vyhořelo za požáru v roce 1834, kdy patřilo Josefu Petruškovi a již nebylo obnoveno (SOkA Semily, KR-444, s. 100). Rodině Petruškově náležela po domě dosud stávající zahrada i roku 1986, kdy se svolením majitele byla do ní umístěna v rámci vycházkového okruhu *Po stopách divadelních tradic* na dřevěný sloupek pamětní deska, oznamující, že v bývalé chalupě čp. 80 započal podle rodinné tradice Jan Petruška roku 1786 s hraním divadla ve Vysokém. S vlastním mariánským sloupem z roku 1727 však sousedí po požáru Františkem Nečáskem Pazdernickým (cca 1791 – 1869) postavený první dům s popisným číslem, které neměl žádný předpožární dům, a to čp. 245 (SOkA Semily, KR-444, s. 112). Snad šlo o Františka Nečáska, který byl snad nucen k urychlené stavbě obydlí, neboť býval šenkýřem v městem mu pronajaté hospodě v dřevěné radnici čp. 70, po požáru neobnovené, z čehož možná vzešla ona záměna s čp. 80. Tento dům čp. 245, zvaný *pazderna,* byl roku 1882 koupen městem za 600 zlatých pro chudobinec (SOkA Semily, AM Vysoké n. J., KR-389, fol. 184v, 250v a 251r) a dodnes se mu říká *chudinec,* ač jsou jeho majiteli již opět po řadu let soukromé osoby. Z nich nejnovější majitelé z roku 2001 se záhy postarali i o úklid delší čas nevzhledně zarostlého bezprostředního okolí sloupu s nejstarší známou venkovní sochou ve Vysokém, která stojí na rozcestí cesty přes Barejtův kopec do Roztok u Semil a nyní převážně zaniklé starobylé cesty vedoucí do vsi Stanový přes údolí Vošmendy, v místě zvaném Kalifornie. Socha sama pozemkem náležela nadále k zbylé Adeého pazderně, stojící od ní přes dnešní Bozkovskou ulici, která počátkem dvacátých let dvacátého století při přestavbě na truhlářství Jana Jandy mladšího získala čp. 297 (SOkA Semily, KR-444, s. 123).

[16] Na přední straně byl vytesán nápis s chronogramem *MatICko BozI/ przIWeD nas/ z tIto zaLostI/ k nebeskI sLa/WnostI/.* Též na patě, ale po levici sochy Panny Marie Immaculaty, která má k nebi sepjaté ruce, stojí na hadem obtočené sféře, vystupující z hlavice sloupu, a dosud nese patrné stopy zlacení, bylo vytesáno *Wizdwizeno/ kecti A hwale/ rodice Bozi/ s nakladem/ ADama neczalska 1727/.* Snad tyto nápisy v dubnu 1836 kryl kupříkladu drn, neboť teprve roku 1878 byl vyzdvižen celý sloup na další dva prosté kamenné podstavce. Kolem většího spodního podstavce byl navíc vytvořen schod a menší podstavec přímo pod původní patou nese vpředu nápis *Obnoveno nakladem/ Adl. Adee/ z Vysokeho/ 1878./,* který zůstává vzhledem k použitému ozdobně náznakově tesanému humanistickému písmu hůře čitelný nežli starší částečně novogotický nápis. Tehdejší majitel sochy Adolf Adeé (cca 1827 – 1894) byl obchodníkem a od následujícího roku 1879 do roku 1884 významným vysockým starostou (SOkA Semily, AM Vysoké n. J., KR-389, fol. 253v a 256r). Data narození a úmrtí vycházejí z rukopisného matričního výpisu P. Josefa Voborníka (Vlastivědné muzeum pro

Vysoké nad Jizerou a okolí, Voborník I. 17, č. inv. 166, s. 76) o úmrtí sedmašedesátiletého rolníka Adolfa Ade 25. října 1894 v domě čp. 76, dodnes zvaném Adovna. Z týchž výpisů (s. 16) se dozvídáme o úmrtí Adama Nečáska (cca 1678 – 1767). O Adamově nepravém svědectví ohledně pozemku sochy sv. Jana Nepomuckého, odvolaném na smrtelném loži, které uškodilo jinému staviteli vysockých soch, tedy Jakubu Nečáskovi (* cca 1720) z domu čp. 44, jenž se tak před svým úmrtím 9. ledna 1772, též výpisy zaznamenaném (s.17), dožil zadostiučinění, viz Kronikář rodu Hásků [= HÁSEK, Václav]: *Třetí závěrečná část o sochách kolem Vysokého. Křivé svědectví.* Větrník, 1995, č. 3, s. 14-15. Týž radní Adam Nečásek byl často zmiňován ve čtyřicátých až šedesátých letech osmnáctého století v purkmistrovském úřadu (SOkA Semily, AM Vysoké n. J., KR-389, fol. 55r, 84, 88v, 95, 103, 104, 106, 110v, 112, 151, 252v a 253r). V pozůstalosti P. J. Voborníka se zachoval barokní tisk k zavedení *Slawného ArcyBratrstwa Swatého Růžence w Chrámu Páně farnjm Boskowským* a *Zwolenj slawného Maryánského Magistrátu* z 2. července 1751, kde po vrchnostech, vrchnostenských úřednících a duchovních, uvedených do předních úřadů téhož, byli zvoleni za *Rady Maryánské* vedle osob z panství vrchlabského, nemyšlského, statku Jesenný i osoby ze semilského panství, kde byl jako šestý z devatenácti radů uveden vysocký primas Jan Patočka a jako osmý právě *Slowutny a Opatrny Muž Pan Adam Nečasek, Města Wysokého Rádnj.* Dále byli uvedeni ještě čtyři vysočtí sousedé, tedy *Adam Daubalik, Wáclaw Patočka, Wáclaw Nečasek* a *Dawid Patočka* (Archiv Vlastivědného muzea pro Vysoké nad Jizerou a okolí, Voborník II. 10, č. inv. 200, 4 s.).

[17] NEJEDLÝ, Vratislav – SUCHOMEL, Miloš – ZAHRADNÍK, Pavel: *Mariánské a další světecké sloupy na Semilsku*, s. 174-175 a 167-171, a LUŠTINEC, Jan: *Jilemnice. Historická zastavení.* Jilemnice 2000, s. 164 a 196.

[18] ZEMAN, Antonín: *Stanovské kořeny. Ze života Antonína Zemana, otce Antala Staška a děda Ivana Olbrachta.* Hradec Králové 1984, s. 18-19. Správně je požár datován ve vzpomínkovém sborníku vydaném ke sjezdu vysockých rodáků na paměť 100. výročí vyhoření města: NEČÁSEK, Antonín – MAŘATKA, Josef (editoři): *Kde se bělí Krkonoše.* Vysoké n. J. 1934, s. 33 a 41-42, podle dobových novinových zpráv a zápisu v městské pamětnici SOkA Semily, AM Vysoké n. J., KR-389, fol. 182v-183r.

[19] Srovnání s matrikou zasluhují různé údaje o věku autora pamětí v již zmíněné edici ZEMAN, A., *Stanovské kořeny,* s. 11, 18, 155, 162, 167, 179-180, 189-190 a 204. Úcta ke sv. Florianu co ochránci před ohněm se vyskytuje i v užití jeho jména jako křestního a též na základopách dřevěných chalup, což dokazuje zbytek základopového prkna s nápisem *z nakladem waczlawa nos // ka S. Florygane chran od wohně: leta pane // 1776: Mistr antonin trepera:*, vystavený po obnově nápisu v expozici Vlastivědného muzea pro Vysoké n. J. a okolí a pocházející podle popisky v muzeu z vysockého domu čp. 121.

[20] SOkA Semily, FÚ Vysoké n. J., *Verzeichnis*, fol. 1v-2r.

[21] Tamtéž, fol. 4v.

[22] ROYT, Jan: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století.* Praha 1999, s. 56-72.

[23] Vycházím ze sdělení paní Jany Bláhové, bývalé pracovnice Vlastivědného muzea pro Vysoké n. J. a okolí, která osobně převzala od svých předků a udržuje tuto tradici. Její děd z přívlackého Jilma zakoupil na vysocké pouti či trhu porcelánovou sošku Panny Marie, podle atributu blesků v Ježíškově ruce J. Bláhovou správně určenou jako Panna Maria Hostýnská, ale zakoupené a vzývané pro jistou podobu ztvárnění se sochou ze sloupu na vysockém náměstí jako Panna Maria Vysocká při významných příležitostech i u lůžka umírajících, či těžce nemocných členů její rodiny. Navíc u této sošky není vyloučeno, že ji její prodavač dotýkáním se sochou ve vysockém kostele i z kultického hlediska skutečně přeznačil z moravského mariánského ikonografického typu na typ, který byl pro kupující na Vysocku významnější, jehož hromadná výroba by se však nevyplatila. Též častý návštěvník Vysokého z letního bytu na chalupě ve Sklenařicích ing. arch. Martin Poche, syn známého historika umění Emanuela Pocheho, ve svém dopise z 13. června 2000 vysockému městskému úřadu ve věci rehabilitace mariánského sloupu předpokládá zřejmě souvislost gotické řezby v kostele a barokní sochy ze sloupu, když píše o vysoké umělecké hodnotě *barokního sloupu s pozdně gotickou plastikou Madony držící Ježíška.*

[24] SOkA Semily, FÚ Vysoké n. J. Zde uložen vedle dopisu PhDr. Vincence Kramáře z 15. května 1949 i jeho dopis o chystané restauraci řezby v Národní galerii v Praze z 14. ledna 1949.

[25] Vycházím z výpisků JUDr. Václava Lukáše z nezvěstného rukopisu Josefa Voborníka *Paměti farnosti vysocké*, s. 32.

[26] Tamtéž, s. 4.

[27] Tamtéž, s. 53.

[28] Tamtéž, s. 32.

[29] SOkA Semily, FÚ Vysoké n. J.

[30] Tuto informaci mi opět poskytla paní Jana Bláhová, která v současnosti pečuje o výzdobu vnitřku kostela.

[31] Nositelem grantu ministerstva kultury bylo IMAGO, v. o. s. Závěry z tohoto CT tomografického průzkumu madony z Vysokého n. J. nebyly dlouho k dispozici, teprve po složitém vymáhání je získal Památkový ústav v Pardubicích, odkud mi též byly obratem zaslány Evou Švecovou. Zaměstnancům ústavu děkuji za ochotnou pomoc při mém bádání.

[32] SOkA Semily, KR-444, s. 162-163.

[33] Ve vysockém farním archivu došlo postupně po odchodu kaplana P. Josefa Voborníka k řadě ztrát, kdy se například již po II. světové válce postrádala na faře dříve uložená varianta *Proroctví Havlasa Pavlaty*, doložená nyní jen Voborníkovým opisem a několika neúplnými opisy dalšími. Též stará farní pamětnice z doby před požárem města v roce 1834 zůstává údajně uložena v archivu konzistoře v Litoměřicích. Část farního archivu se nalézá v SOkA Semily a část zřejmě nenávratně vzala za své.

[34] Tak se s jistou pochybností píše i v odůvodnění v rozhodnutí o restaurování sloupu z 20. března 2000 referátem regionálního rozvoje Okresního úřadu Semily, že hranolový *sokl s reliéfy* zdobí *na čelní straně patrně sv. Antonín s Ježíškem, vlevo sv. Jan Nepomucký, vpravo sv. Václav, na zadní straně nápis s datováním*. Pravděpodobnost, že jde o zobrazení sv. Josefa, zvyšují i čísla ze zjevně sice neúplné tabulky *Světci zastoupení na mariánských, trojičních a morových sloupech 17. a 18. století*, kde například všechny vysocké sloupy jsou pominuty, ale jinak jde o reprezentativní výběr. V ní vedle sedmdesáti šesti soch sv. Jana Nepomuckého a padesáti šesti soch sv. Václava autor zmiňuje čtyřicet dva soch sv. Josefa, ale jen patnáct soch sv. Antonína Paduánského. Tabulku, která by si časem zasloužila pro zdůvěryhodnění vyvozovaných závěrů doplnění o scházející sloupy a srovnání s oltářní a jinou ikonografií, obsahuje článek SKRUŽNÝ, Ludvík: *České, moravské a slezské mariánské a svatotrojičné sloupy z let 1660 až 1815*. In: Sborník chebského muzea. Cheb 1996, s. 28-49. Tento článek vychází ze staršího sborníku (ŠORM, Antonín – KRAJČA, Antonín: *Mariánské sloupy v Čechách a na Moravě. Příspěvky k studiu barokní kultury*. Praha 1939), obsahujícího soupis tohoto druhu památek, jenž není ovšem úplný a obsahuje tak sice zmínku kupříkladu o mariánských sloupech v Hořicích, Jičíně, Lomnici nad Popelkou, Miletíně, Mlázovicích, Nové Pace, Pecce, Rovensku pod Troskami, Semilech, Sobotce i Turnově, ale již nikoliv o sloupech vysockých.

[35] ROYT, Jan: *Lidová zbožnost v 17. a 18. století a její obraz ve výtvarném umění*. In: Pražské arcibiskupství 1344-1994. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi. Praha 1994, s. 182.

[36] Památkový ústav Pardubice, evidenční list nemovité památky, pořadové číslo *2862/<3>2*.

[37] SOkA Semily, AM Vysoké n. J., KR-389, fol. 218r. Písmo určeno podle písma zápisu s podpisem *Josef Kramárž starosta* tamtéž na fol. 217v.

[38] KRAMÁŘ, Josef: *Příhody svého života pro rodinu napsal Josef Kramář*. Olomouc, bez data (podle s. 249: 1879), s. 214.

[39] Tamtéž, s. 215. J. Božkem myšlena zřejmě firma vedená syny známého roku 1835 zesnulého vynálezce Josefa Božka Františkem a Romualdem (LUKÁŠ, Václav: *Pavilon na vysockém náměstí*. Větrník, 1988, č. 1, s. 5). Černobílý snímek (fotografovaný Janem Kabíčkem) větrné korouhvičky pouze s jižním a východním ramenem kříže a bez dvou ve svislé ose překřížených osmicípých hvězdiček na špičce, přidaných na návrh JUDr. Václava Lukáše až při opravě v osmdesátých letech dvacátého století, přináší SCHEYBAL, J. V. – SCHEYBALOVÁ, J.: *Umění lidových tesařů*, s. 172.

[40] ZEMAN, Antonín: *Stanovské kořeny*. Hradec Králové 1984, s. 18. Dobu zániku rybníka naznačují situační plány Vysokého z doby kolem požáru v roce 1834, uložené ve Vlastivědném muzeu pro Vysoké n. J. a okolí, kde vedle sousoší a dvou studen rybníček na náměstí osmiúhelníkem zobrazuje *Situations Plan der Stadt Hochstadt*. Zatímco rybníček již chybí na plánu, který zhotovil zednický mistr *Ignaz Hezky* vzhledem k chybě v na něm uvedené dataci požáru zřejmě roku 1835, nadepsaném *Situations Plan der Stadt Hochstadt nach dem am 29ho-* [sic!] *Julj 1835* [sic! mnohem později upraveno na 1834] *gefundenen Brand*. Na obou plánech není zachycena mimo sousoší na náměstí žádná *Statue*, ale oba ještě zaznamenávají, kde stála na jih od kostela samostatná kaple sv. Anny.

[41] RAIS, Karel Václav: *O ztraceném ševci. Pohorský obraz. I*. Praha 1954, s. 34, a barevný obrázek mezi s. 36 a 37. Černobíle otiskl LUKÁŠ, Václav: *Vysoké nad Jizerou*. Vysoké n. J. 1992, s. 31. Za málo zdařilou považuji spolu s autorem, který byl s vybraným ilustrátorem celkově nespokojen, kresbu od Jindřicha Kovaříka, zobrazující sloupový přístřešek s poškozenou korouhvičkou, mariánský sloup se čtyřmi javůrky u rohů schodiště, které se stejně jako svého času živý plot po určitou dobu u něj vskutku nacházely, a vysoký smrk na nedlážděném *Náměstí ve Vysokém nad Jizerou (tenkrát)* v knize poudaček HÁSEK, Prokop: *Floriánovy úsměvy*. Hradec Králové 1982, s. 4-5. Dále byl sloup s Pannou Marií zmíněn mimo jiné například co výzdoba náměstí v Huti, tedy Vysokém, u Nové Vsi, tedy Staré Vsi, v nyní (vzhledem k násilné likvidaci vydavatelství nacisty) jen u některých členů rodiny autora dostupném 52. svazku knihovny vybrané dětské četby *Jitro* – VODSEĎÁLEK, Živan: *Tajemství Nikota Ninonty*. Brno 1943, s. 60.

[42] SOkA Semily, KR-444, s. 163.

[43] Fotografii nazvanou *Náměstí s rodným domem dra K. Kramáře za jeho mládí* kvalitně publikoval VODSEĎÁLEK, Antonín [pořadatel]: *Z hor jsme. Sborník vydaný u příležitosti zbudování pamětní busty na rodném domě dra Karla Kramáře*. Vysoké n. J. 1927, s. 79, a fot. před s. 15. Poněkud již poškozená byla publikována ve sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 12. Semily 1999, s. 30, a datována *kolem roku 1880*.

Datace vyšla zřejmě ze skutečnosti, že se na ní dosud nenacházejí spojené školní a radniční budovy (1881-1882). Na fotografii se na čp. 10 nachází firemní tabule nad vstupem do tehdejšího hotelu a dále jen jeden znak odkazující na c. k. poštovní expedici, otevřenou tam 15. ledna 1859. V témž domě bylo později v souvislosti se zřízením vysockého soudního okresu roku 1876 umístěno notářství. Na snímku ovšem chybí petrolejová lampa, stojící u silnice vedle pod přístřeškem znatelného čerpadla. Petrolejové lampy pro veřejné osvětlení byly pořízeny roku 1868, čímž by byl tento rok horní hranicí pro vznik výše zmíněné fotografie, pokud by se neposunul na přelom padesátých a šedesátých let devatenáctého století, když by zde scházelo i olejové veřejné osvětlení pořízené roku 1861, jehož umístění zůstává nejisté (LUKÁŠ, V.: *Vysoké nad Jizerou*, s. 30, 35-36 a 38). K tomuto olejovému osvětlení snad patřila lampa umístěná přímo na soše ve spodní části staré paty, či spíše podstavce, před reliéfem sv. Josefa, jejíž zbytky zachycují ještě pozdní fotografie z dvacátého století před stržením sloupu. Podobná lampa na mariánském sloupu se vyskytovala například v Lomnici nad Popelkou (NEJEDLÝ, V. – SUCHOMEL, M. – ZAHRADNÍK, P.: *Mariánské a další světecké sloupy na Semilsku*, s. 175 a 189). Navrhuji tedy prozatím jako pravděpodobnější dataci fotografie léta 1861 až 1868.

[44] Ing. Václav Hásek zmiňuje povinnost každoročního svícení po celý oktáv svatojánského svátku v nyní rovněž jen ze starých fotografií známé olejové lampě na soše sv. Jana Nepomuckého, postavené roku 1762 Jakubem Nečáskem a do našich dnů stojící u staré cesty z Vysokého n. J. do Tříče, zapsanou do vysocké knihy porovnání 14. listopadu 1766 (Kronikář rodu Hásků [= HÁSEK, Václav]: *Přijmi, nebe, oběť, již dal ke cti Boží Jakub Nečásek*. Větrník, 1995. č. 1, s. 13; týž: *Nešlechetné řeči*. Tamtéž, č. 1, s. 13-14; týž: *Oplocená socha*. Tamtéž, č. 2, s. 17-18; týž: *Třetí, závěrečná část o sochách kolem Vysokého. Křivé svědectví*. Tamtéž, č. 3, s. 14-15). Socha byla v devadesátých letech dvacátého století restaurována, ale lampa již obnovena nebyla, ač ještě roku 1988 byl na soše *sv. Jana Nepomuckého* zaznamenán *fragment železné konzoly od lucerny* v evidenčním listu nemovité památky pořadové číslo 2866 Památkovým ústavem Pardubice. K neobnovení této lucerny nedošlo snad z obavy, že by byla příliš snadným cílem vandalů, a v pravděpodobnosti, že by v ní stejně nebylo svíceno. Jinak by byla obnova vzhledem ku jejímu doložení v počátcích existence sochy i k době odpovídajícímu vzhledu více oprávněná, nežli případné znovuzřízení lampy na mariánském sloupu na náměstí, připevněné nejdříve při přesunu roku 1851 a nejpozději snad roku 1861 při zřízení olejového osvětlení města.

[45] NEJEDLÝ, V. – SUCHOMEL, M. – ZAHRADNÍK, P.: *Mariánské a další světecké sloupy na Semilsku*, s. 190 a 194.

[46] SOkA Semily, KR-444, s. 163.

[47] KRAMÁŘ, J.: *Příhody svého života*, s. 213.

[48] SOkA Semily, AM Vysoké n. J., KR-389, fol. 218v.

[49] Ing. Pavla Štěpánka, městského tajemníka, se ohledně aleje i parku dotazovala HNYKOVÁ, Ludmila: *Zeptali jsme se za vás...* Větrník, 1999, č. 5-6, s. 3-5. K problematice městských sadů se vztahují články: VODSEĎÁLEK, Ivo: *Vysocký park*. Tamtéž, 1999, č. 11-12, s. 5, a DOLEŽAL, Miroslav: *Ohlas na článek (Vysocký park – č. 11-12/99)*. Tamtéž, 2000, č. 1-2, s. 8-9.

[50] LUKÁŠ, V.: *Vysoké nad Jizerou*, s. 37-38. Jiří Pokorný ve známé publikaci o českých pomnících (POKORNÝ, Jiří: *Pomníkový souboj. Havlíček a bratranci Veverkovi*. In: HOJDA, Zdeněk – POKORNÝ, Jiří: *Pomníky a zapomníky*. Praha – Litomyšl 1996, s. 65-66) píše o tom, že Havlíčkův pomník v Kutné Hoře z roku 1883 *byl sochařem později ještě několikrát replikován: roku 1901 v Havlíčkově Borové, roku 1911 v Praze na Žižkově a zásluhou krajanské obce také v americkém Chicagu*. O vysockém pomníku mlčí, ač byl první replikou této sochy a i s jeho postavením byly spojeny jisté komplikace.

[51] Vlastivědné muzeum pro Vysoké n. J. a okolí, sign. OV 36 (dříve RK 62), inv. č. 18.395, [JANDOVÁ, Františka]: *Referát na schůzi v Pardubicích. Památková péče*. Vysoké n. J., [strojopis], 8. prosince [19]64, 2 s.; tamtéž, inv. č. 18.394/1.

[52] NEJEDLÝ, V. – SUCHOMEL, M. – ZAHRADNÍK, P.: *Mariánské a další světecké sloupy na Semilsku*, s. 190-192 a 194. O zapsání tohoto zříceného sloupu, uloženého ve vysockém vlastivědném muzeu, se nedávno rozhodlo.

[53] Tamtéž, 192 a 194. Zde autoři soupisu logicky předpokládali, že hodnotná socha byla zapsána, a uvedli u ní omylem *rejstř. č. 2862/3*, které náleží svatobarborské soše stojící u vysockého kostela, na jejíž evidenční list se tak též omylem dostala nejen citace onoho článku, ale z něj i datace do roku 1768, náležející k nečáskovskému sloupu. Jelikož sloup se sochou byl značně nahnut a potřeboval opravu, zažádal Památkový ústav Pardubice již 18. června 1997 o zapsání sloupu ministerstvo kultury, které 18. května 1999 prohlásilo tento *kamenný sloup se sochou sv. Barbory, Vysoké nad Jizerou, u komunikace směrem na Tříč, č. parc. 468/1, k. ú. Vysoké nad Jizerou, okres Semily, za kulturní památku*. Zmíněná parcela byla v té době ve správě Pozemkového fondu České republiky, ale podle jeho vyjádření pro Okresní úřad Semily již 30. ledna 1997 *z dostupných evidenčních údajů* nebylo *umístění kamenného sloupu zřejmé*. Dodatečné zaměření jilemnické geodetické firmy GEOP zjistilo v srpnu 1999 předpokládatelné postavení sochy o roli výše, tedy na bývalé roli Jakuba Nečáska. Navíc ze statických příčin

v mokré půdě byl nakonec pod sochu nový pevný základ v podobě dvou betonových schodů, místo dosud pod mezí u prameniště znatelného původního podloží z malých kamenů, zbudován ještě o přibližně 4,5 m od původního umístění výše a asi jeden metr blíže k městu na mezi nad prameništěm. Sloup tam byl s poněkud odlišně nasměrovanou polohou postaven na suššího městském pozemku č. parcely 512/2, ale na téže roli. Tím se řešil i majetkoprávní vztah k soše. Sochu restaurovala akademická sochařka Marie Učíková (1936–2000), která v témž roce provedla restauraci i další nečáskovské sochy sv. Josefa, zkolaudovanou 2. listopadu 1999. Obě restaurování jsou zmíněna i v příloze časopisu Zprávy památkové péče, kde však byla omylem socha sv. Josefa kladena do Sklenařic (NEJEDLÝ, Vratislav: *Přehled restaurátorských prací realizovaných v České republice v roce 1999*. Zprávy památkové péče, *61,* 2001, č. 6, s. 25).

[54] Sochy sv. Antonína se týká dopis se značkou *87/2000* a sochy sv. Floriana dopis se značkou *88/2000*, oba napsané 5. 12. 2000 vysockým starostou Jindřichem Maturou oddělení kultury referátu regionálního rozvoje Okresního úřadu Semily.

[55] Částečně o tom psala HNYKOVÁ, Ludmila: *Hovory S.* Větrník, 2001, č. 5-6, s. 3-4.

[56] Na tento kříž vzal neznámý vandal snad sekeru, ale dílo zkázy nedokončil a město Vysoké n. J. tak 20. března 2000 si u okresního úřadu vyžádalo závazné stanovisko k restaurování a oddělení kultury referátu regionálního rozvoje vskutku vydalo 4. května 2000 příslušné rozhodnutí. Tento kříž byl roku 1822 signován kameníkem Františkem Prokopem ze Semil, jako jedno z mála jeho děl, podle nichž mu pak autorství zmíněné sochy sv. Máří Magdaleny a dalších soch na širším Vysocku přiřkli manželé SCHEYBALOVI: *Umění lidových tesařů,* s. 290, 294-297 a 319. Základním nedostatkem jejich záslužné knihy zůstává nepřipojení rejstříků. To asi způsobilo, že toto určení přehlédli, čímž i neurčili autora svatomagdalénského sloupu a tento zřejmě chybně datovali již do *doby kolem r. 1800*, publikace jinak znalí NEJEDLÝ, V. – SUCHOMEL, M. – ZAHRADNÍK, P.: *Mariánské a další světecké sloupy na Semilsku*, s. 192-194. Škoda, že přes snahu starosty města v létě roku 2001 městská rada odmítla přispět na opravu tohoto kříže.

[57] LUKÁŠ, V.: *Vysoké nad Jizerou*, s. 20 a 32.

[58] Opět vycházím z výpisků JUDr. Václava Lukáše z nezvěstného Voborníkova rukopisu (*Paměti farnosti vysocké*, s. 53), kde se před vchodem do chrámu uvádějí sochy sv. Barbory a sv. Ignáce. Josef Zajíček přes svoji domněnku, že šlo o sochu nějakého věrozvěsta, asi sv. Františka Xaverského, neopomíjí názor svého současníka, administrátora vysocké římskokatolické farnosti v letech 1931 až 1933 a posléze do roku 1939 jejího faráře, Jana Fornůska (1898 – 1963), podle nějž socha znázorňovala sv. Ignáce, a obě varianty tak uvádí v městské kronice (SOkA Semily, KR-444, s. 162). Přesto pohled na staré fotografie, například některé uložené ve vysockém muzeu (Vlastivědné muzeum pro Vysoké n. J. a okolí, fotografie z r. 1898 inv. č. 14.981 a z 12. 7. 1925 inv. č. 18.632/2), nám sice ukazuje prostovlasého muže, avšak nikoli s pleší sv. Ignáce. Socha světce měla levici na srdci a v pravici knihu a berlu zakončenou dvojitým, tedy patriarším křížem, která by byla u sv. Františka Xaverského symbolem jeho postavení papežského legáta v Indii, čímž zůstává možnost, že socha skutečně zobrazovala jej.

[59] Parte bylo a zůstává zařazeno též do sbírky úmrtních oznámení a jiných oznámení rodinného rázu ve Vlastivědném muzeu pro Vysoké n. J. a okolí pod písmenem *V.*

[60] VODSEĎÁLEK, Ivo: *Vysoké nad Jizerou II.* In: *Probouzení (poezie z let 1975-1984).* In: Dílo Ivo Vodseďálka, svazek 4. Praha 1992, s. 87-88.

[61] Soudní budovou byl dům u Varoulů, čp. 130, který po okresním soudu, zrušeném roku 1949, dostalo v roce 1954 k užívání vysocké muzeum (LUKÁŠ, V.: *Vysoké nad Jizerou*, s. 49 a 68). Drogerie byla v domě čp. 195. Snaha o pohled do okna tohoto domu na dívku, která od okna zašla ve větší úkryt hlouběji do bytu, způsobila podle jiné verze chlapcovo šplhání na sochu. Podle další verze na sochu hoch vůbec nelezl, ale pouze u ní pobýval a zchátralá socha právě v té době spadla.

[62] LUKÁŠ, Václav: *Soubor barokních soch Jakuba Nečáska.* Větrník, 1988, č. 6, s. 10-11.

[63] Památkový ústav Pardubice, evidenční list nemovité památky, pořadové číslo *2867 <2862/4>*.

[64] HOCHOVÁ-BROŽÍKOVÁ, Zdena: *Ucta* [sic!] *k sv. Václavu na lidové památce kamenné u Vysokého nad Jizerou.* Venkov, *23,* 1928, č. 235, 3. 10., s. 3. V částečně zkrácené podobě článek, vedle zmínek o dalších jejích pracích, ocitoval i její ředitel v knihovně Národního muzea v Praze a nastávající švagr ZÍBRT, Čeněk: *Literární rozhledy.* Český lid, *29,* 1929, s. 191-208. Tento názor, co názor prof. PhDr. Čeňka Zíbrta (1864 – 1932), vyvracel již roku 1936 s poukazem na nepřítomnost svatoludmilských atributů Josef Zajíček ve vysocké městské kronice (SOkA Semily, KR-444, s. 165), který zmínil též neúplně tehdy na podstavci zachovaný chronogram, který obsahuje vedle jména donátora i slovo děti, které snad vedlo autorku fejetonu k úvaze o jménech v rodině Jakuba Nečáska. Novinový článek dokázal možnou nebezpečnost vlivu tištěného slova na ústně předávanou tradici, když nahradil domněním o svatoludmilské soše původní správný názor, že jde o sochu mariánskou, což mi potvrdil podle fotografie i Doc. PhDr. Ing. Jan Royt, který stejně jako kronikář Josef Zajíček

upozornil na obvyklost zobrazování českých zemských patronů co mariánského doprovodu. Podobně i oltář Panny Marie Radostné vysockého kostela do nedávné doby zdobily řezby znázorňující sv. Václava a sv. Víta, přesunuté nyní na jiná místa v chrámu, zatímco řezby zobrazující sv. Vojtěcha a sv. Prokopa dosud doprovázejí sousední hlavní oltář téhož kostela, zasvěceného sv. Kateřině Alexandrijské.

Michal L. JAKL: *Die Mariensäule auf dem Stadtplatz in Vysoké nad Jizerou in ausgewählten Zusammenhängen der Bildhauerkunst der Hochstädter Landschaft – I. Teil*

Auf den Grundstücken der vorriesengebirgschen Stadt Vysoké nad Jizerou (Hochstadt an der Iser) ist äußerliche bildhauerische Ausschmückung der Landschaf besonders aus dem 18. und 19. Jahrhundert bewahrt. Ein Teil dieser Galerie unter freiem Himmel wurde mit Unterstützung der Stadtleitung am Ende des 20. Jahrhunderts restauriert. Die größte Aufmerksamkeit wurde im Jahre 2000 der Durchführung der Renovation der Mariensäule in der Platzmitte gewidmet. Die Säule wurde im Jahre 1959 auf Anlass damaliger Stadtverwaltung heruntergerissen. Die steinerne Mariensäule wurde im Jahre 1759 neben der Hochstädter Kirche der hl. Katharina von Alexandrien gebaut, nachdem man die hölzerne gotische Madonna im Keller des Hauses Nr. 65 gefunden hatte und die auf den Seitenaltar der Kirche hingestellt wurde. Die Stadtbewohner und Bewohner der Hochstädter Umgebung verehrten diese Madonna als gnädige. Die Säule wurde im Jahre 1851 als Ersatz für die hinfällige Statuengruppe des Guten Hirten auf den Platz verschoben.

(Übersetzt von Soňa Jarolímková Římková)

Skvělý pozdrav z »říše bohabojnosti, dobrých mravů a pikelhauben«

Dopisy Karla Kramáře rodičům z let 1879 – 1880

Jana Nová

JUDr. Karel Kramář je znám jako pravicový politik a první předseda vlády samostatného československého státu. Tato edice jej představuje v době, kdy se jeho názory a postoje teprve utvářely.

Karel Kramář se narodil 27. prosince 1860 jako druhý syn manželů Petra a Marie Kramářových z Vysokého nad Jizerou. V podstatě vyrůstal jako jedináček. Starší bratr, narozený v roce 1857, zemřel jako čtyřletý. V rozmezí let 1864 – 1871 se narodili ještě tři bratři, všichni však zemřeli před dovršením jednoho roku věku. Je tedy pochopitelné, že se mezi rodiči a jejich jediným dítětem vyvinul velmi pevný a vřelý vztah.

Po absolvování čtyřtřídní školy v rodném městě zapsali rodiče Karla Kramáře na rok na německou měšťanskou školu v Liberci, aby se zdokonalil v němčině. V roce 1871 byl přijat na české malostranské reálné gymnázium. Na konci druhého ročníku se rozhodl studovat dále větev gymnaziální a nikoli reálnou, jak mu doporučoval otec.

Maturitní zkoušku složil Karel Kramář s výborným prospěchem v roce 1879 a zapsal se ke studiu práv na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze. Univerzita umožňovala navštěvovat část předepsaných přednášek i na jiných vysokých školách. Karel Kramář této možnosti využil a první semestr absolvoval v Berlíně, druhý ve Štrasburku. Prostředí německých univerzit ho velmi ovlivnilo. Byl to jeho první dlouhodobý a samostatný pobyt v cizině a pro mladého muže důležitá životní zkušenost; zanechal také výrazné stopy v jeho politickém a ekonomickém smýšlení. Setkal se zde s tzv. katedrovým socialismem, národohospodářským směrem, jehož představitelé doporučovali určitou míru státní regulace ekonomického liberalismu.

Studium práv dokončil Kramář v Praze na české větvi Karlo-Ferdinandovy univerzity v roce 1884. Navštěvoval přednášky profesorů Randy, Otta, Taléře, Stupeckého a Heyrovského, ale také Albína Bráfa a Josefa Kaizla. Po prázdninách se vrátil do Berlína, aby své ekonomické vzdělání rozšířil. Zapsal se do semináře prof. Adolfa Wagnera, předního představitele katedrového socialismu. Zde vznikla také Kramářova první odborná práce *Das Papiergeld in Österreich seit Jahre 1848*. Poté se stal posluchačem École des scientes politiques v Paříži, kde se zdokonaloval v politických vědách. Následovaly cesty po Evropě. Navštívil Anglii, Irsko, Skandinávii a v roce 1890 Rusko.

Po návratu Kramář pomýšlel nejprve na univerzitní kariéru a začal sbírat ve vídeňských archivech materiál k práci o finanční historii rakouské monarchie. Později se však s konečnou platností rozhodl věnovat politice.[1]

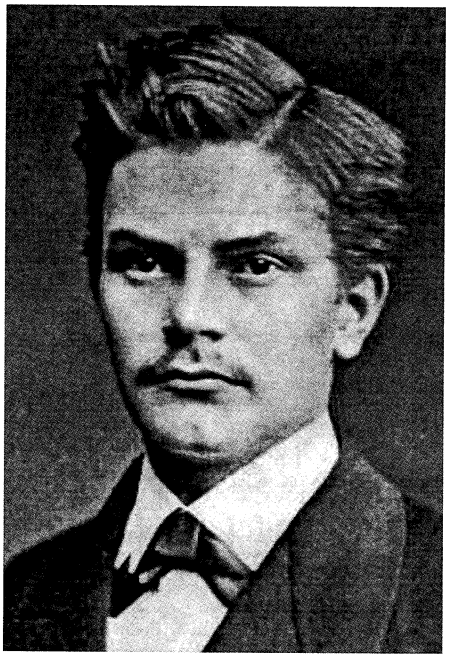
❑

Naše edice obsahuje dopisy Karla Kramáře rodičům z prvního a druhého semestru studia práv v Berlíně a Štrasburku. Do Berlína měl Kramář odejít společně se svým nejlepším přítelem a spolužákem z malostranského gymnázia, Stanislavem Prachenským, synem JUDr. Stanislava Prachenského, staročeského politika. Z toho však sešlo a Kramář odcestoval do Berlína sám.

Mladý Kramář se stavěl ke svému vzdělání velmi zodpovědně. O svém rozhodnutí studovat v cizině si zapsal do deníku: *Však nechci, abych dral se někam nepřipraven důkladně, abych oslepoval frázovitou povrchností, jen klamným pozlátkem. Tu pak myslím, že pobyt a studování v cizině mně bude s prospěchem nemalým. Jest myšlenka ovšem více méně subjektivní, leč vůle má je zajisté dobrá a nezbývá mně než vroucí přání, aby pobyt můj v zemi Němců byl prospěšný plánům mým, věnovaným jedině naší dobré, svaté věci.*[2]

Student Kramář se podobně jako většina jeho kolegů vyznačoval idealistickým nadšením, touhou být platným členem svého národa a vzdělávat se a pracovat ve prospěch své vlasti. V duchu těchto myšlenek se snažil načerpat vedle studijních vědomostí také co nejvíce dojmů a zkušeností na cestách, které během svého pobytu podnikal. To vše by nebylo možné bez výrazné finanční podpory rodičů. Rodina Kramářova byla v této době již poměrně zámožná a stavitel Petr Kramář byl významným činitelem veřejného života v Semilech, kam se Kramářovi přestěhovali.

Vedle studia práv se Karel Kramář už v této době zajímal o národohospodářství. Ve volném čase podnikal výlety, zajímal se o minulost i současnost, vyhledával pamětihodnosti a zajímavosti. Někdy pro svého otce doplňoval dopisy nákresy půdorysů budov. V Berlíně vyhledal krajanský zpěvácký spo-

Karel Kramář – maturitní fotografie, 1879.

lek. Zajímala ho hudba i umění. Mezi zájmy mladého Kramáře patřil také sport (veslování a jízda na koni).

Během studia ve Štrasburku navštívil Karel Kramář krátce Paříž a po ukončení semestru ještě další města v Německu, Holandsku a Belgii. Nebylo to ostatně poprvé, co rodiče umožnili mladému studentu poznat cizinu. Již v roce 1873 jel se svým otcem na světovou výstavu do Vídně a v roce 1878 také na Všeobecnou výstavu do Paříže. Cestou tam si prohlédli Porýní, cestou zpět se pak zastavili ve Švýcarsku.

Vztah mladého Karla Kramáře k rodičům nebyl formální. Přesto však v dopisech nechybí přesné vyúčtování všech výdajů a jejich zdůvodňování, prosby a srdečné díky za poslané peníze. Podrobně také popisuje své ubytování a zřejmě na přání starostlivé matky se vždy zmiňuje o svém zdraví. Listy obsahují také obvyklé dotazy na zdraví rodičů a přátel.

Zvláštní epizodou je řeč k umírajícímu dědečkovi, projev k patriarchovi rodu zakončený sliby, že dostojí jeho odkazu. Připomíná patetický styl deníku, který si Kramář vedl v roce 1879. Z několika úryvků psaných v době krátce před maturitou a po ní vyznívá velmi silně směřování k veřejné činnosti ve vlasteneckém duchu.

Dopisy odkrývají obraz mladého muže, studenta, který se nejen cílevědomě vzdělává, ale též baví. Zaznívají v nich nejen tóny věcné a patetické, ale i vtipné.

Editované dopisy jsou součástí pozůstalosti Karla Kramáře, která je uložena v Archivu Národního muzea.[3] Soubor zřejmě není zcela kompletní. Odpovědi rodičů synovi pozůstalost neobsahuje.

1.

V Berlíně 20. 10. 1879

Drazí rodiče!

Šťastně jsem se sem dostal, šťastně jsem nalezl byt. Bydlím *Marienstraße No. 7, III. Stock (beim Herrn Jordan).* Co je můj domácí, nevím, ale zdá se být hodný člověk, jeho stará má velmi dobrou vyřídilku. Mám pokojíček úplně pro sebe. Nábytek: stůl, pohovka, 3 sesle, almara, umývadlo, postel, prádelník, lavor, nočník, zrcadlo, obraz, kamna, záclony, jedno okno, a za to platím s posluho[u] 27 marků. Mimo to, až budu topit, 2 tolary za teplo. Obědy budou stát 1 mark neb 75 pf. denně, až se někde usadím. Snídaně, večeře také asi mark denně, tak dělej rozpočet.

Zapsán na univerzitu již jsem. Platil jsem již 18 marků. Již jsem skládal též slib, jako akademický občan. Měl jsem legraci, když psali mé jméno. Prof. Brunsovi, náš děkan fakulty, jsem musil vysvětlovati, co znamená čárka nad a, a co to ř. Posud se mně nestýskalo, ale očekávám to co nejdříve. Pozdravte mně všecky a všecky známé. Frantíka, Nany atd. Prosím Vás, stůně moje Nany?

Líbá Vás

Váš vděčný syn

Karel

Mám již 83 marků pryč. P. Kučerovi vyřiďte, že ten jeho dvoutolar nikde neberou.

2.

V Berlíně 11. 11. 1879

Drazí rodiče!

Píši v sále pandektním mezi hodinou. Předně co se týče Vánoc, jsem ještě nerozhodnut. Mohl bych možno přijeti as na tři neděle, což by ovšem za to stálo. Jedná se jen o to, jak to bude do té doby s prací, budu-li míti příliš mnoho co dělati, zůstanu raději zde. Pak jsi se tázal, drahý tatínku, jak to je se zpěvem ve spolku. Smutné, málo jich chodí, nemají hlasu, not též mnoho neznají, a tak jest to obtížné.[4]

A nyní chci se rozepsati poněkud blíže o Berlíně. Ohromný jest Berlín, však každým krokem dosvědčuje, že ta sláva jeho netrvá dlouho, že povstal v době, kdy zpiti vítězoslávou, nadšeni statečností vojsk svých, Berlíňáci začali vše měřiti na *Reih und Glied*.[5] Jak lineálem přiříznuté jsou ty nové velkolepé ulice. Fridrichsstraße, největší ulice Berlína, jest v jedné čáře jen asi 3/4 hodiny dlouhá, Leipzigerstraße není o příliš mnoho kratší. Však domy nepřekvapují krásou architektonickou. Buď jsou v tom nejsprostším slohu kasárnickém, aneb jsou zase okrasami přecpány, a takto zase přílišností nečiní estetický dojem. Je na všem viděti, že se stavělo o překot, na jedné straně aby se jen postavilo, na druhé zas aby se těch *okras* na takový dům nacpalo, až by praskal. Jedině poněkud elegantní paláce jsou právě v třídě paláců Neue Wilhelmsstraße. Královský palác nečiní ani takový dojem jako náš Černínský, třeba v kasárna proměněný, a císařský vypadá asi jako Nosticův na Malé Straně. Přitom připomínám, že jsem včera poprvé viděl starého Viléma.[6] Věř, jest to impozantní postava ohromná, jak ti pomořanští granátníci, a přes stáří své vždy ještě statná.

Naše univerzita má asi takový půdorys. [Nákres]

Sály jsou zde některé ohromné, jako právě pandektní, kdež nás je ke třem stům. Leč stavení jest již starší, pošmourné, pravý to kontrast k novým stavením, ústavu fyzickému atd., kteréž jsou z červených cihel, na způsob jako stavby v Görlitz atd., ty jsou však ovšem velmi pěkné. Zejména kolosální stavba, kteráž bude míti celou hlavní fasádu z kamene, se staví pro policejní ředitelství. Byl jsem tam v neděli odpoledne na procházce s přítelem Babuškou, obchodníkem, předsedou naší besedy. Ostatně si ponechám zase něco na příště. Frantíka pozdravte, vyřiďte mu, aby mně odpustil, že mu posud nepíšu, jsem nesmírně zaměstnán, než při nejbližší příležitosti tak učiním. Jen prosím opatrujte mou flintu. Co dělá zahrádka, tam to vypadá as pustě a smutně. Pozdravujte ode mne všecky, dědečka, strýčka v Semilech atd. Dále mně pište, co u Vás nového, co divadlo, o zápovědi kusu *Žertva na Balkáně* atd. atd. Copak dělá Nani?

Líbá Vás

Váš vděčný syn

Karel

3.

V Berlíně 28. 11. 1879

Drazí rodiče!

Se srdcem zdrceným, krvácejícím, se dávám dnes do psaní. Snad slova ta naleznou již vychladlé, bezduché tělo tak drahého, milovaného dědečka.[7] Tak bych rád jej ještě jednou uzřel, ještě s ním promluvil, a prosím Vás snažně,

nebude-li pozdě, což nedejž Bůh, a nezlepší-li se stav nemoci, dovolili mně, bych směl přijeti domů okamžitě. Leč pro případ, že by ani to nemohlo býti, tož prosím přečtěte dědečkovi, leč ne v nevhodnou dobu, ani potom, kdybyste mysleli, že by ho to rozčílilo, následujících několik řádků. Ovšem přečti si napřed celé psaní sám, než je dáš komu jinému číst.

Drahý dědečku!

Snad naposled mně možno, bych obrátil se k Tobě, předrahý dědečku, se slovy lásky a úcty dětinské. Krutá, trpká slova to, jež slzy mně v oči ženou, jež rozrývají nitro mé dýkou dvojsečnou. Trpký osude! Vím sice, že ty se nehrozíš chvíle, kdy rozloučíš se s tím životem plným trampot a bídy, a vstoupíš v život nový, klidný, věčný. Vím, že nebojíš se chvíle, kdy duch tvůj časných zbaven pout zalétne k výším nadhvězdným, vím to dobře, a neostýchám se proto mluviti k Tobě ve chvíli tak vážné otevřeně. Však doufám přec, a prosím Boha se vší vroucností, by tě zachoval alespoň pro nás, kteří Tebe tak vroucně milujeme. Však je-li psáno jinak v knize osudů, nezastaví-li modlitby naše již valící se všehubné kolo osudu, tož přijmi poslední má slova upřímná, vycházející ze srdce rozbolestněného a zdrceného. Odpusť mně, drahý dědečku, vše, čím jsem Ti v zbujnosti mladistvé ublížil, vše, čím jsem se protivil Tvým milým, drobným radám, odpusť mně to vše, vzpomena mé lásky k Tobě nezměrné, jíž teprv nyní poznávám v celé její velikosti. Já ti pak slibuji, slibuji v okamžiku tak vážném, že všemi silami se vynasnažím, aby se ze mne stal občan řádný, poctivý, zejména pak vlastenec obětavý, nadšený, jenž by hoden byl památky svého drahého, dobrého děda, jenž v době ideálního zápasu našeho za dobrou, svatou naši věc byl tak horlivým obětavým vlastencem. Nuž pro tuto Tvou čestnou památku slibuji Ti ještě jednou, že nechci nikdy se odchýliti z cesty pravé, že vždy chci jíti jen za právem a pravdou, abych jednou tak klidně, bez strachu mohl hleděti smrti v tvář, jak je to Tobě možno.

Mám k Tobě ještě jednu prosbu, drahý dědečku. Když žehnati budeš rodině své, tu vzpomeň prosím také na jedno srdce, jež v dáli se chvěje bolestně o osud Tvůj, vzpomeň prosím také na toho, jenž tak těžce nese, že nemůže býti s jinými v okamžiku tak vážném u Tebe.

Doufám však v dobrotivého Boha, že není to psaní poslední, jež Tobě píši, že není to svátek poslední, k němuž Tobě vroucně přeji, doufám a prosím Boha, abych sám mohl ještě zlíbati tu drahou, milou tvář svého dědečka, a dobrý Bůh vyslyší tak vroucné prosby

Tvého vděčného vnuka

Karla

Prosím, by psaní toto zůstalo mezi Vámi a aby nepřišlo do ruky cizí. Není milo, aby se nejsvětější a nejvnitřnější city dávaly na buben.

Strany peněz myslím, že je v pondělí prvního, aspoň tak počítám. Pozdravujte všecky.

Líbá Vás

Váš Karel

4.

V Berlíně 30. 11. 1879

Drazí rodiče!

Však proti stáří, přeškoda,
žádného koření není,
smrt kdy nám dechne na čelo,
pod čelem myšlenky zplení,
sáhne-li rukou na srdce,
mžikem v něm plameny zdusí,
mladý, ten může umříti,
starý ten musí – musí.

Tak četl jsem v pátek večer v Heydukově básni *Dědův odkaz*. Zastavil jsem se nad místem tímto, zadumal se a bezděky slzy mně vhrkly do očí. Brzo, přebrzo se vyplnila obava naše. Bolí mne, že jsem se na Vaše truchlivé zprávy nevypravil okamžitě domů. Byl bych mohl alespoň promluviti ještě s předrahým dědečkem. Leč osud tomu nechtěl, a on zemřel, nedav se ani naposled zlíbati od nejstaršího vnuka svého. Netušil jsem, že konec tak příliš blízký. Ó, což ten člověk v rukou osudu! Děsný ten velikán podtíná život za životem, jednoho po druhém posílá v bezedno nekonečnosti, nic toho nedbaje, že při tom krvácí na sta srdcí bolem nejhlubším, že v zármutek vrhá lidí na tisíc, on dále kráčí, hubí jednoho za druhým, až dojde na všecky, i na nás. Kdy vezme nás v náručí své?!

Posílám věnec na rakev, ať ten alespoň ukáže, že je v dáli srdce, jež krvácí nad ztrátou nenahraditelnou, že je tam tvor, jemuž nemožno, by vřelými slzami skropil ledovou ruku drahého zesnulého, jenž však týmž nevýslovným žalem sklíčen, jímž všichni ostatní, kteří vyprovázejí drahé tělo na cestě poslední.

Drahá matinko, polib tam za mne naposled tu drahou tvář, slib tam za mne drahému dědouškovi vše to, k čemu mne tak často horlivě nabádal, dej mu naposled *s Bohem*

od vzdáleného, těžce sklíčeného

Karla

5.

V Berlíně 6. 12. 1879

Drazí rodiče!

Nemoha se dočkati psaní Vašeho, jsem nucen psáti sám. Peníze jsem obdržel a mějtež za ně srdečné díky.

Však mám k Vám ohromné množství otázek. Předně, zda na mne vzpomněl drahý dědeček, když umíral, zda řekl něco, co by se mne týkalo, oč byste se se mnou mohli sděliti. Přišel můj věnec v pravý čas? Byl Vilímek na pohřbu? Jaký byl pohřeb? Dal jsi dědečkovi hrob vyzdíti? Vůbec piš mně o tom šíře!

Strany toho řetízku, kéž bych ho raději neměl, prosím Tě drahý tatínku, bys mně laskavě obstaral k němu kroužek, poněvač ten háček je dosti nebezpečný. Myslím, že bude jej moci přidělati p. Šmíd, když jej ve Vídni u strýčka objednáš.[8] Aspoň to tak myslím.

Nuž strýc Franz je majorátním pánem. Přeji mu upřímně, aby se mu nevedlo v tom tak, jak se mu vede ve všem jiném. Copak dělal Košťák?[9] Já myslím, že přece všecka pole pronajmete strýcovi, aby tak to, co dědeček drahý tak pracně shromáždil, alespoň na zevnějšek zůstalo jaksi celkem, pak soudím, že také to bude nejzdravější polím samým, poněvač strýc bohdá povede hospodářství v duchu dědečkově.

Od dneška za 14 dní pojedu nejspíš domů. Dříve to bude sotva možno. Budou to smutné svátky. Na Silvestra budeme pěkně seděti doma, mysliti na smutný uplynulý rok a těšiti se blahou nadějí, že příští bude – horší? Lepší? Kdož ví. Zpátky pojedu nejspíš zas 3. ledna. Kudy pojedu, jest ještě velmi neurčito. Prosím Tě, drahý tatínku, piš mně, možno-li v Turnově přenocovati na nádraží. Je-li toto možno, odjel bych nejspíše v pátek odpoledne a v sobotu časně ráno bych přijel, není-li to možno, pojedu nejspíše v sobotu ráno a budu večer v jedenáct doma. Když Vám to nebudu moci psáti, budu telegrafovat. Ač nebudou ty svátky tak vesely jako jindy, ač již neuvidím drahého dědečka, přec se na to nesmírně těším, až Vás budu moci obejmouti.

Myslím si též, že budu moci upotřebiti své flinty, aby příliš nezrezivěla. Kdopak dostal všecky dýmky a dědečkovu flintu? Jaký jest asi v obrysech dědečkův testament, co dostala Marjánka za dlouholeté věrné své služby, odstěhovala se již z Vysokého, či tam ještě zůstane? Prosím, napište mně to všecko, jsem na to velmi dychtiv.

Pozdravte všecky známé ve Vysokém i v Semilech. Nevím více, co bych Vám měl psáti, do vesela mně není, a smutného máte sami dosti. Frantíkovi pozdrav, že jest mně dlužen odpověď.

Líbá Vás

Váš vděčný

Karel

6.

V Berlíně 9. 1. 1880

Drazí rodiče!

Jsem tedy opět v tom k zbláznění krásném postavení, Vám psáti ze světového Berlína, posílati Vám skvělý svůj pozdrav z říše *bohabojnosti, dobrých mravů a pikelhauben*. Dostal jsem se tedy šťastně sem. Pardon! Se všelijakými maléry atd. atd.

Sním s pobožností v Liberci poslední svíčkovou na dlouhý čas, rozloučím se takto se svatou domovinou, zapálím si mizerné viržinko, na kterém jsem nikterak i s největším namáháním nemohl nalézti rozhlašovanou výtečnost, a uháněl jsem, resp. dal jsem se uháněti, k *Reichu*. Šťastně jsme se doklepali k Landenberku. Vyskočím s myslí veselou, neměl jsem nic k vyclení, pár nakrájených vánoček, a rozkuchaných upečených opeřených, totiž oškubaných tvorů. Otevřu tedy kufr! *Haben Sie etwas?*[10] – *Nein,* pravím. Otevře půlu s vánočkami. *Herr Commissar!* zabručí ten ušňupaný dědek. A nyní, Karle, do práce! Vytahovati ty natlučené vánočky. Šťastně to donesu na váhu. Zvážejí to. *Hier ist noch Fleisch!*[11] volá tam zas ten otrapa. Aby do tebe již všichni čerti, atd. atd., jsem klel jak o přítrž. I ty ubohé kohouty jsem musel dát vážit. Síň se prázdnila. Vše již spěchalo do vlaku. Já tam zatluču zas vánočky, atd. *Was bin? – 4 mark 35 pf.* Zatracení neř.! Klel jsem, nic naplat. Dal jsem mu 5 mark. Zas mi chlap mizerná dával 70 neděl nazpátek. Konečně to bylo, chytnu kufr, zapomenu, jak je těžký, a utíkám s ním jako jelen. Přilítnu s ním ke *Kasse*. – *Bitte Berlin,* tam vykřiknu, a dávám mu 50 mark. – *Hab kein Kleingeld!*[12] I toť se již všichni ďasi spikli. 9 mark! Měl jsem jen osm. – *Dejte mně 59 kr. rakouských.* Dal jsem své rakouské peníze již z portmonnais. Teď než jsem je našel! Konečně odbyto i to šťastně, letím, až jsem měl porazit *Wartesaal*[13], pardon, dvéře u *Wartesaalu*. Konečně jsem byl ve vlaku! Ale už jsme jeli. Jdu ke kamnům. Jako led! Konduktér nás těší, že na druhé stanici přesedneme do vytopených vozů. Šťastně tedy v [...] vystoupíme a čekáme na žitavský vlak. Přijde tu ke mně nějaký řeznický pomocník podle hole! *Wohin? – Nach Berlin! Kennen Sie mich?*[14] ptám se ho. Žvaní cosi, že se snad mejlí. Ale umí prý česky. Ptá se mě, jakého jsem řemesla. Student, mu řeknu, a již jsem [ho] měl z krku. Též jsem tam napad nějakého žida z Liberce, ten jel též do Berlína. Sedáme tedy do vlaku. Já tak se těším, že zasednu v příjemné teploučko, žid také, a s chutí lezeme do vagónu, a také, chvála Bohu, jsme sedli do – lednice. *Hören's mal, sie heizen schlecht,*[15] povídá tam jedna dáma konduktérovi. *Ja, Kohlen ist teuer!*[16] odsekne jí na to náš roztomilý průvodčí vlaku. Ale ke cti jeho musím říci, že potom na to sám huboval, a přiznal se nám, že celé to topení stojí pro jedno 40 pfenigů! My ale mrzli! To jsem si liboval v bačkorách, které mimochodem vzbuzovaly obdiv a spravedlivou úctu

u všech spolucestujících. Smluvili jsme se s tím židem. Znám-li prý Schönfeldovy v Semilech. To ví sám Bůh, ty zná každý žid, a kdyby to bylo v Americe. Mě samého se již na ně ptalo aspoň tucet židů. Dostane se to pan doktor do proslulé atd., atd.[17] Nu, napsal jsem Vám toho pořádně. Podruhé pokračování. Tatínku, prosím Tě, dej spravit *putzstock* k flintě.

Pozdravte Frantíka a všecky, všecky!

Líbá Vás

Váš

Karel

7.

V Berlíně 30. 1. 1880

Drazí rodiče!

Po dlouhém čekání obdržel jsem Váš list, kdežto já píši tak na minutu akurátně, dali Vy jste si tentokráte na čas. Nu, zato to bylo přece psaní. Polekalo mne to s Frantíkem. Mohu upřímně říci, že je mně ho líto. Třeba on nejvíce byl vinen svým osudem, přec vinna na tom celá jeho povaha. On chudák za to nemůže, že nebyl k studiím. Leč doufám, že neuspokojí se s osudem svým, a že z něj bude ještě řádný muž. Jen prosím Vás, nedejte mu přijíti k mé flintě, nerad bych. Než doufejme, že nebude více opatrnosti potřebí. Jen prosím Vás, zacházejte s ním dobře, je, věřte mně, k politování!

A nyní k listu Vašemu. Čekal jsem maminku v Berlíně. Myslil jsem, že když se už dala do cestování, že se zastaví již z Liberce taky u mě, vždyť je to na cestě. No, jakpak jsi pořídila, drahá matičko? Zuby v pořádku? A též můj nábytek? Děkuji Ti, že tak se o mě staráš. Doufám, že budu s Tebou úplně spokojen. A ty, tatíčku, zajisté nezapomeneš tam v Jičíně vyříditi též moje věci!

Dnes ráno konečně vynořila se na mém obzoru kýžená hvězda z temnoty – *Geldbriefträger*[18]. A opravdu byl jsem na huntu. Měl jsem dnes ráno čistého jmění – 5 marků. Já bych si byl nikdy nepomyslil, že se dostanu někdy do takové kalamity. A přec tak všecko si rozpočítám vždy napřed! Leč tím vším jsou vinny jen ty knihy! Je to u mne zvláštní nemoc. Nekupuji teď jiných knih než právnických a národohospodářských. Kalkuluji takto: mám zde 20 procent rabatu, v Čechách bych toho nikdy neměl na knihy, kteréž vyjdou v Německu. Mimoto takhle uspořím drahé porto z Německa a clo, mám tudíž mnoho výhod, jichž dlužno využitkovati. Jeden můj známý Rus pojede pro knihy do Lipska, kdež dostane 25 procent rabatu, a tak neopomenu využíti jeho laskavosti a prostřednictvím jeho zakoupiti si knihy nějaké, jichž jistě budu v dalších studiích potřebovati. Proto nezazlívej mně, tatínku, kdybych příští měsíc Tě náhle požádal o mimořádný úvěr, kterýž bych ovšem v měsíci březnu zase kryl. Ale jedno mne těšilo přec v stísněných mých finančních pomě-

rech. A to byla ochota mých známých Rusů, kteří mně nabízeli půjčky až 100 marků jako o překot. Je vidět, že mám kredit. A poněvač neznají tatínkovu hypotéku, musí to býti má solidnost, která vzbuzuje tolik důvěry. Tak vidíte, jakého máte syna!

Těším se nesmírně na neděli. Půjdu do koncertu, jakýž tak hned neuslyším. Bude hráti kapela silná, 130 mužů, téměř samých koncertních hudebníků, a sice je 50 houslí, 20 viol, 14 čel, 20 bas, 2 harfy, 4 flétny atd. atd. Bude to ohromné. Také se to jmenuje *Monstre-Concert*. Vzpomínejte na mne v neděli odpůldne, že jsem někde zdrcen ohromujícím tím dojmem. K tomu pak ke všemu budou hráti mezi jinými též ouverturu k *Tannhäuseru* od Wagnera, což platí za největší rámusový kus Wagnerův.

Že dopadla inventura dobře, mne těší upřímně, aspoň nebudete již tak kolosálně naříkati jako loňský rok. Já jsem toho chudák nejvíc užil, já to slyšel stále ze všech stran. – Prosím Vás, vyrovnejte to s Francem nějak v dobrotě, a nedávejte to do dražby, při kteréž byste, mimochodem řečeno, s tím slevením 2 zl. na konci mohli dost špatně dopadnout, leč dosti již. Pozdravujte všecky známé a přátely, a pište mně co nejdřív, a nota bene, zas takové psaní, jako poslední.

Líbá Vás

Váš

Karel

8.

V Berlíně 12. 2. 1880

Drazí rodiče!

Jsem zdráv jako ryba. Právě jsem zadal žádost o superarbitrium, a sice dle rady z J.[19] obdržené dal jsem si odpověď adresovati domů. Nuž řekni na poště o tom, aby Ti to vydali. Piš neb telegrafuj mně potom okamžitě a též hned dojeď aneb pošli opis do Jičína. Bude-li to do Prahy, tu zároveň Tě prosím, abys mně poslal nějaké rakouské peníze, víš, že jsem si nevzal skoro žádné. No dej Bůh štěstí při tom.

Líbá Vás

Váš

Karel

9.

V Berlíně 21. 2. 1880

Drazí rodiče!

Na prvním místě přijmi, drahý tatínku, nejvroucnější přání mé k Tvým narozeninám. Ty víš vše, co Ti přeji, neb jest to vše, co přeješ sobě sám, a pro-

to řeknu jenom ještě, že jest mým přáním nejvřelejším, abys zažil aspoň ještě jednou tolik narozenin jako dosud, a sice šťastných a spokojených. Dobrý Bůh neoslyší zajisté přání mého!

Když tak přemýšlím o sobě, co asi jsem, vždy stanu na tom, že jsem přesýpací mašina, do kteréž se peníze hrnou, aby *přečištěny* vyšly zase ven, ač mašina z toho mnoho nemá. První dvě věty se na mě hodí, jako dobře šitý kabát, s poslední však nechci ještě nyní soudit, musíme ještě počkati, jak bude později. Inu, pravda je to. Spotřebuji strašných peněz. A přec nedělám pranic zbytečného, žiju jako stroj bez extravagancí atd., nedělám pražádný přepych – např. spravuju si kalhoty, jež jsem však měl včera naposled, majíť kapitální *Alterschwäche*,[20] takže se ustavičně párají, já bych více spravoval kalhoty než studoval pandekty – přišívám knoflíčky, paraple atd. atd. – vůbec žiju jak může žíti jen pedanticky pořádný člověk, a přece jsem měl dnes ráno 9 marků v kapse! Je to strašné, já tomu nerozumím. Píši sic každý groš, ale ta suma se tak kupí, že tomu ani napsanému nechci věřiti, naštěstí se mně účet shoduje úplně (as na 5 marků), takže věřiti musím. Tudíž na tu pabídnou mizérii bylo pravým *dra Rosy životním balzámem*, že dnes ráno zaklepal na dvéře mé – právě jsem se myl – vousatý pan *Geldbriefträger,* přinášeje mně 138 marků 50 pfeniků. Bůh ví, mám toho dědka k zbláznění rád. Vidím-li ho ve svých dveřích, začne mně srdce radostně bušit, já vzplanu, letím k němu jako na perutích, abych hltal ta spásná slova z jeho zdravých, rudých rtů – mnoho-li nese.

A nyní Vám pěkně děkuji za obojí peníze, za marky i za 30 zl., jež jsem včera v psaní obdržel. Smál bych se byl včera – ale smutně – kdybych byl dostal telegram: *přijeď okamžitě domů!* Kampak bych to byl asi dojel za své skromné jmění? Já nevím, jenom to vím, že do Landenberku sotva.

A nyní o tom odvodě. Tuším, že budu míti superarbitrium v Praze od dneška za týden. To bys mně však musil telegrafovat, mám-li přijet o den dřív, neb bych tak přijel do Prahy v pátek v 1/2 7. ráno. Však kdyby toho nebylo potřebí, přijel bych až v sobotu v tu samou dobu. Ovšem musíš se o tom dříve v J. poraditi. Jen prosím Tě, kdyby bylo potom vše nakvap, nepřekalupíruj se, zachovej i v rozhodném okamžiku klidnou a rozhodnou mysl. Jako já jsem čekal včera telegram, že bude dnes odvod. Přišel jsem z koleje – vynechav tam jednu zbytečnou hodinu – naschvál ve 1/4 [na] 12 domů, kdyby tu byl býval telegram, šel bych napřed do lázně, pak na oběd, pak k Babuškovi vypůjčit si nějaký groš, pak se domů převlíct, a ve 2 hodiny 20 minut byl bych již jel, a ráno v 1/2 8. bych byl v Králové Hradci. To jsem měl již vše na sekundu vypočítáno. S tím, abych odvod si odbyl v Semilech, jest to velmi těžké. Předně bych potřeboval udati zvláštní důvody, ovšem ty zde byly, že budu doma, a že 16. dubna již musím býti pryč, poněvač 19. dubna počínají ve Štrasbur-

ku přednášky, ale to bych musil udělati tak: z Prahy bych odjel do Berlína, odtud pak ve čtvrtek odpoledne bych zas vyjel a v pátek časně ráno bych byl v Semilech, pak v půl jedenácté bych zase mohl jet pryč. Ostatně bych mohl konečně též ty čtyry dny obětovati, kdybych mohl být již ve čtvrtek hned první odveden, abych mohl ještě v půl jedenácté jeti do Berlína. Poptej se tam na to u hejtmanství, ač myslím, že to půjde ztěžka. Hlavně by ovšem na tom záleželo, kdo bude při komisi ve Vysokém a kdo v Semilech odvádět. Na tom záleží. Hleď to tedy nějak vyzvědět. Pozdravujte tam všecky.

Líbá Vás

Váš

Karel

NB. Jsem zdráv.

10.

Ve Štrasburku 24. 4. 1880

Drazí rodiče!

Jsem ve Štrasburku šťastně i v novém bytu. Poněvač vím, že poslední tento objekt Vás interesuje asi nejvíce, počnu s ním okamžitě. Musím však podotknouti již napřed, že je zde pro studenty s byty ohromná kalamita. Předně jsou tyransky drahé, a za druhé mizerné. Mají tudíž překrásné dvě vlastnosti. Mizerné jsou proto, že jsou ve starobylých domech. Jako já zůstávám v domě, že bych v Praze v takovém dozajista nezůstával. Leč nelze jinak. V lepších domech jsou kavárny a hostince, aneb zůstávají tam velcí páni, kteří by studenta ani nevzali.

A nyní jaký já mám byt. Mám pokoj a ložnici. Jest to dosti slušně nábytkem zařízeno. Platím s posluhou 30 marků. Zůstávám v druhém poschodí. Domácí jest vdova se dvěma dcerami, jsou Francouzky. Abych pak Vás ubezpečil, zejména maminku, o všelijakých domněnkách atd., musím Vám zcela kategoricky říci, že ty dcery nejsou docela nic nebezpečny, a dále, že je to úplně slušná rodina.

Na univerzitě počínají přednášeti až příští úterý. Když si vzpomenu, že jsem mohl pobýt ještě tolik dní doma, věru mne všecko zamrzí!

Musím Vám též oznámiti věc Vám zajisté velmi příjemnou, že totiž jest Štrasburk jedno z nejdražších měst v celém Německu. Avšak abyste se tak přespříliš nelekli, musím Vám zas říci, že platy za přednášky zde jsou menší než v Berlíně. – Kolega Brdička má mnohem dražší byt než já, platí 36 marků bez posluhy. Má byt ovšem elegantnější, leč opravdu to málo škodí. Zato zůstává u pouhých čirých Němců.

Příště, až poněkud již budu s městem obeznámen, vynasnažím se napsati kousek zábavného psaní. Co děláte v Semilech? Jak pokračuje silnice?[21] Jste

zdrávi? Já jsem chvála Bohu přes všecky štrapace cesty jako řípa zdráv. Ostatně mně pozdravte v Semilech všecky, všecky, rozumíte!

Vás líbá a na brzkou odpověď se těší

Váš Karel

K. Kramář
Strassburg in Elsass
Alter Fischmarkt Nro 5.II.

11.

V Štrasburku 6. 5. 1880

Drazí rodiče!

S velikým a srdečným díkem konstatuji, že jsem peníze obdržel. Však budu jich právě nyní silně potřebovati. Chciť se v neděli a v sobotu podívati buď do Freiburgu neb do Heidelbergu, na druhý pak týden asi na osm dní do Švýcarska. Pojedu nejspíš napřed do Ženevy přes Basilej, odtud pak do Bernu, [...] a Fluelen, přes Vierwaldstadské jezero do Luzernu, a bude-li pěkná vyhlídka, i na Rigi. Však prohlédnu si vše důkladněji, než jsme to učinili my, když jsme tam byli. Ostatně jsem již nyní v plném proudu učení. Jsem skoro celý den v přednáškách, poněvač se totiž zde přednáší jen od pondělka do pátka, musí se za den více učiti. Mám 25 hodin týdně, průměrně tedy 5 hodin denně, což zajisté jest dost. Ostatně mohu říci, že se na to těším, až trochu ze Štrasburku vylítnu.

Když už jsem při tom lítání, tož Vám již musím povědět o štrasburské zvláštnosti, totiž o velikém množství čápů, kteří zde na komínech staroslavného města sídlí. Zejména s věže dolů jest překrásné podívání, jakož vyhlídka odsud jest impozantní. Nedovedu se opravdu upamatovati, jestli jsem Vám o té věži již podrobně psal. Však vím již, jen tak zběžně. Nuž do toho! Šli jsme na věž ráno, což bylo strategickou chybou, však nedělá nic, půjdeme podruhé odpoledne. Vzali jsme si lístek a stoupali až na *plattform*. Zde měli Francouzi v 70. [letech] observatorium, z kterého viděli všecky pohyby Prušáků. Však tito nedali se mýliti a rezolutně vzkázali, neodstraní-li se Francouzi okamžitě, že sestřílí celý dóm. Obležení se ovšem vzdálili. Však dostal dóm přec. Chór, kde je hlavní oltář, úplně shořel, železný kříž na věži ohnut, a věž velmi, velmi pošramocena, takže ještě nyní po několika schodech nelze nahoru stoupati, jsou stále ještě rozstříleny. Konečně jsme přišli až k čtyřem věžičkám. Jest to impozantní pohled na opevněné město i na krásnou zelenou krajinu, věnčenou Vogézami a Schwarzwaldem, a vším tím se proplétají u Štrasburku něžná Illa a dále jak smaragdový pás se valí zelenavý tatík Rýn, skrývající se za štíhlé topoly. Zejména mohutné opevnění lze odtud výborně viděti. Však nemají Prušáci dost na starých hradbách. Rozšiřují město a sta-

ví hradby nové, impozantní, ohromné. Jsou to děsní lidé ti Prušáci. Voják od palce u nohou až ke špičce *pikelhaubny*. – Dále, totiž výše, jíti lze jen s povolením městského úřadu. Leč kdo by tam běhal pro povolení, šli jsme bez něho. Ale je to kousek stoupání. Nejsem přec široký, ale musil jsem choditi pořád *na štorc*, tak jsou schůdky uzounké. Věru, kdo trpí na závrať, neradil bych mu, aby lezl nahoru. Konečně jsme vylezli až téměř ku špičce. Dál se nemůže. 500 schodů jsme přešlapali. Zato vyhlídka nyní jest velikolepá. Mohutný Rýn se vymanil z objetí štíhlých topolů, které jej zakrývaly, a objevil se zde v celé kráse a velebnosti, Žhavé slunce se odráželo v jasném proudu veletoku a on zářil jak drahé smaragdy v záři tisíce světel. Velikolepá řeka! Jsem do ní poněkud zblázněn. Mlhy, jež zahalovaly Schwarzwald a Vogézy, se pomalu rozplývají, a tak odměněni jsme za ohromné namáhání překrásnou vyhlídkou.

Konečně jsme musili přece dolů. Seběhl jsem dolů, ovšem až od čtyřech věžiček, poněvadž sestupování s *koruny* až sem bylo obtížnější než vystupování po točitých schodech. Nepocítil jsem žádné závrati, ale kolegovi jednomu, jenž byl se mnou, točila se hlava jako na [...]. Vůbec jsem ten den dokázal ohromnou sílu, že vydržím víc než kůň.

Ráno jsem jezdil skoro dvě hodiny na koni, pak jsem byl na věži a odpoledne jsem na rozvodněné Ille as dvě hodiny vesloval. Ale byl jsem potom zdráv a čil a vesel!

Ostatně Ti, drahý tatínku, gratuluji k nové hodnosti člena vysokého našeho domu. Buď jen horlivým členem, abys aspoň poněkud nahradil tu mezeru, která vznikla mým se vzdálením. Ovšem nelze mně, abych Tě vyzval, bys byl za mne opozicí, poněvač ty příliš mnoho mluvíš. Ostatně prosím vyřiď vysokému domu to nejhlučnější *Nazdar*. Myslím, že co nejdřív mně bude dána příležitost, abych vysoký dům svým ctěným listem oblažil.

Pozdravte prosím všecky a všecky.

Líbá Vás

Váš

Karel

Pište mně prosím co možná hned, poněvač příští čtvrtek budu bohdá již na cestě.

12.

Ve Štrasburku 14. 5. 1880

Drazí rodiče!

Až psaní toto budete čísti, budu já bohdá v – Paříži. Divíte se asi, co mně to napadlo, leč prosím Vás, nezlobte se již napřed, vynasnažím se, abych Vám vše vysvětlil. Předně musím Vám dokázati, že touto cestou pranic nezameš-

kám. Dnešním dnem končí přednášky a počnou až 24. května. Mám tudíž 10 dní prázdna. Co zde dělat? Někam musím. Ale kam? Na krátké cesty po okolí mám času dost, jest tomu každou sobotu a neděli příležitost. Nuž rozhodl jsem se pro veliký výlet. Mínil jsem do Švýcarska. Leč počasí bylo do poslední doby tak mizerné, že člověku zašla opravdu chuť podívati se mezi věčné ledy. Vždyť se tam bohdá ještě podívám. Tu vzpomněl jsem si na Tebe, drahý tatínku, žes povídal, jeda z Paříže: *Tam bych se rád ještě jednou podíval.* Chopil jsem se té myšlenky a – počítal. Nechtěl jsem Ti hned zas o peníze psáti. Mám ještě nyní 178 marků. 25 marků stojí cesta do Paříže. Proměním si tudíž 150 marků na franky. Však mohlo by se státi, že bych přišel do peněžních nesnází. I nezbývalo, než vzpomenout si opět na Tebe, drahý tatínku, co Ty děláš, když – nemáš. Známý jeden Rus z Berlína mně půjčil 100 marků. Však jak pravím, to jest jen záloha pro všecky případy. Doufám upřímně, že je přinesu netknuty zpět.

Však přišli jsme k punktu, kde dlužno pomýšleti právě na ten okamžik, kdy přijedu zpět. A tu bych Tebe, drahý tatínku, moc prosil, abys mně do 24. t. m. poslal obyčejnou dosis, vynasnažím se, abych s ní vystačil co nejdéle možno. Musíš míti poněkud strpení, vždyť jsem v Berlíně a vůbec snad posud neutratil pranic zbytečného a věru bylo by velmi bláhové, abych nevyužitkoval příležitosti prohlédnouti si značná okolní místa, když Štrasburk leží tak krásně uprostřed.

Příští můj výlet, až přijedu z Paříže, bude do Mühlhausenu, kdež je ta evropsky proslulá továrna se svými zařízeními pro blahobyt dělnictva. Pak podíval bych se do Basileje – což od Mühlhausenu je prablízko – rád bych též viděl Freiburg, Heidelberg a pak několik malých výletů do Schwarzwaldu a do Vogéz. Věř, že člověk mimo tu cestu – kteráž při báječné láci zdejších železnic jest nepatrná co do ceny – skoro ušetřím, poněvač mám-li ve Štrasburku dva dny prázdno a chci tu nějak zabít odpoledne, kde pro vedro opravdu nejde pracovati, musím někam vyjít nebo vyjet si na loďce a něco vypít, a tak utratím docela zbytečně peníze, kdežto za ně jinde vidím nové a nové představy, kteréž na mysl i rozum člověka nemohou býti bez účinku.

Dnes večer tedy po poslední přednášce jedu a zítra ráno v 9 hodin jsem v Paříži. Nepřinesu ovšem pranic tamodtud domů, leda sobě slaměný klobouk, poněvač budu rád, vyjdu-li jakž takž. Budu bydleti: *Hôtel de Malte, Rue Richelieu 69.*

Takže by má adresa byla:

Monsieur M. Charles Kramář, etudiant en droit, Paris, Rue Richelieu 69, Hôtel de Malte.

Bude-li mně možno (dle stavu financí), podíval bych se rád do Havru na moře, leč nevím ještě.

Abych přešel k jinému! Co se týče těch Vaňkových[22] zkoušek, to se, prosím Tě, maminko, již upokoj. Vždyť to vlastně nic není taková zkouška, a v Německu jich vůbec ani není. Zde se dělá zkouška, teprv až se vystuduje, ale dřív pranic. – Paní notářové, prosím, vyřiď můj dík za pozdrav a zároveň uctivé poručení. Když vzpomenu, že jsem vlastně již měsíc z domova, jde mně hlava kolem, jak je to možno, že to tak uteklo. Ovšem s přednáškami uteče vše rychle.

Však abych se ještě vrátil k těm penězům, musím Vám poslati co nejdříve účet, kterýž bych Vám ovšem mohl poslati okamžitě, poněvač každodenně dělám závěrku, leč nezbývá mně dnes k tomu času. Pozdravte prosím všecky, všecky známé.

Líbá Vás

Váš

Karel

13.

V Paříži 15. 5. 1880

Jsem šťastně v Paříži, však s rozmlácenými údy. Dle poměrů svých příslušných jel jsem v třetí třídě a zkusil jsem tudíž plnou měrou pověstné pohodlnosti francouzské. Však předržel jsem to vše šťastně a dnes ráno jsem slavil svůj vjezd do Paříže společně s kolegou Brdičkou. Hned ráno jsem se staral o lístek do opery a obdržel jsem též pro dnes večer na to samé místo, jako my jsme byli. Jest dnes Verdiho *Aida*. Byl jsem již dnes odpůldne v Louvru a tu si můžeš pomysliti, drahý tatínku, že jsem byl aspoň jako v nebi. Chtěl jsem jet do [Le] Havru se podívat na moře, avšak můj finanční ministr má právě účetní závěrku, takže nevyplácí prozatím. Prosím Tě, drahý tatínku, nezapomeň na to, oč jsem Tě v posledním psaní prosil, abych to při příchodu do Štrasburku měl. Na zdar všem. Bydlím *Hôtel de Malte*.

Líbá Vás

Váš

Karel

14.

V Štrasburku 1. 6. 1880

Drazí rodiče!

Milý list Váš jsem obdržel. Spěchám, bych Vám odpověděl. Byl jsem v sobotu a v neděli na výletu v Mühlhausen a v Basileji. Do Mühlhausenu hlavně jsem toužil se podívati, abych viděl pověstná ta zařízení pro blaho dělnictva. Sešla se totiž as r. 1856 společnost, kteráž vystavěla celou řadu domů, kamž

ubytovala řádné dělnické rodiny, kteréž platily po malých částkách měsíčních, až se konečně staly domácími pány. Ohromná suma již zaplacena od dělnictva a již veliká většina, as 5/6, má domy zaplacené. Zařízení je následující. Pod jednou střechou jsou čtyři úplně od sebe oddělené domy. [Nákres.] Byl jsem v jednom a vím tudíž, jak je zařízen. Každá rodina má zahrádku. V přízemí je větší pokoj a kuchyně, v prvním patře pak dva pokoje a ložnice. První patro obyčejně jest pronajato. Za takový domek zaplatí se 2 000 – 4 000 franků, kteréž splácejí se po 20 frc. měsíčně i po menších lhůtách. Místo aby dělník platil nájem v cizím domě, uplácí si tu pomalu částku za dům, v kterém již bezplatně je, a který mu bude jednou úplně náležeti. Zajisté velmi humánní to instituce. Však na tom není ještě dosti. Domky ty tvoří skoro město pro sebe, *cité desouvriers = Arbeiterstadt,* jež rozkládá se po obou stranách as 1/4 [hodiny] dlouhé aleje ze samých stinných stromů. Mimoto u každého stromu ty zahrádky, zajisté příjemnější to nemůže být. Vprostřed aleje jsou lázně a prádelna pro dělníky. Několik domů dále je centrální bureau, biblioteka, dělnický restaurant, centrální pekařství a kupectví. Můžeš nyní uznat, drahý tatínku, jak ohromný to rozdíl mezi stavem ubohého dělníka u nás, kterýž je tím nejbídnějším tvorem pod sluncem, a dělníka zde. Ostatně je Mühlhausen bohaté továrnické město. Jsou zde továrny na stroje železářské, přádelny, tkalcovny.

Na druhé straně města, za nádražím na mírném návrší, jest město bohatých továrníků. Ze zahrad, ze stinných zelených stromů, vynikají vížky elegantních letohrádků bohatých továrníků. Věru některé jsou velikolepé. Ovšem v zahradách zde jsou už růže v plném květu.

Pobyv zde asi pět hodin, odjel jsem dále do Basileje. Byl jsem překvapen tím městem. Myslil jsem dle prvního naň pohledu z dráhy, že jest to město na rovině. Leč jak jsem se mýlil. On je to samý kopec a důl, ale příjemné město! Zejména rozkošné jsou nejkrajnější části města, samá zahrada a vila. Však krásným místem je také takzvaná *Platz*. Jest to terasa asi 10-15 sáhů nad Rýnem. Odsud jest přerozkošná vyhlídka. Pod Tebou se vine mohutný zelený Rýn v úžasném chvatu a proudu, před Tebou se rozkládá malá Basilej, a celek je vrouben černavými velikány rozkošného Schwarzwaldu.

Mosty jdou přes Rýn dva. Starší je zvláštní. Do polovice spočívá na dřevěných pilířích, z polovice na kamenných. druhý most jest železný s kamennými pilíři. Znamenitostí zde není mnoho. Hezký Münster a mizerné muzeum, jehož jedinou znamenitostí jsou obrazy Dürerovy, kteréž však mají dosti velikou cenu. Navečer jsem zas odjel do Štrasburku. Celý špás mne stál něco přes 16 marků.

A nyní k Vašim otázkám. U Lopeze jsem nebyl. Dostal jsem lístek až předposlední den. Ulice, kde bydlí, je vzdálena od středu města, kde jsem se nej-

více pohyboval; mimoto jsem nebyl oblečen podle toho, abych konal oficiální vizity, a pak se s ním opravdu neznám tak blízko osobně, abych si ho dovolil obtěžovat. Ono se to v Semilech v radnici za stolem pěkně řekne, ať ho navštíví.

Bolí mne velice, že musím stále slyšeti jen Jobovy zprávy o naší zahrádce. Jest to již k zbláznění s tím letošním počasím. Ale snad není škoda tak ukrutná, či ano? Jest to zvláštní, každý rok je čím dál mizernější počasí. Buďme rádi, že jsme nyní na světě, za těch pár let, co tu ještě budem, Země docela nevystydne i se Sluncem dohromady, ale z našich potomků se už na Zemi mohou stát rampouchy.

Doufám, že tam jste všichni zdrávi. Jestlipak bude letos silnice do Bozkova hotova? Chvála Bohu, že je lidí dost k práci. Myslím, tatínku, abys raději nyní pospíšil, poněvač ve žních jich sotva tolik dostaneš. Pozdravte prosím všecky a všecky a pište mně brzo.

Líbá Vás

Váš vděčný syn

Karel

15.

V Štrasburku 26. 6. 1880

Drahý tatínku!

Jest to již druhý svátek Tvůj, kdy musím písemně Ti vysloviti přání svá, nemoha Tě při tom obejmouti a zulíbati, jak bych si přál. Leč doufám, že jest to snad naposled, že příštích několik let budeme vždy pohromadě. Však co bych Ti měl přáti. Víš vše, co Ti přeji, co mohu Ti přáti, víš, že přeju Tobě, by dobrotivý Bůh Ti dal zdraví a věku ještě dlouhého, bys šťastně a spokojeně ten další život svůj trávil, víš, že přeju Tobě, by Tě odměnil za všecku tu nesmírnou lásku, již ke mně chováš, za všecky ty oběti a laskavosti, jež mně přinášíš. Vím sice, že mnohem více je toho, co Ti přeji, leč nenalézám slov, bych vyslovil vše, čím srdce moje překypuje. Jen jediné přání ještě vyslovím, bys mne i nadále miloval toutéž láskou upřímnou, kterouž osvědčuješ až posud měrou tak přehojnou

svému vděčnému

Karlovi

Drazí rodiče!

Peníze jsem obdržel a přijměte za ně můj srdečný dík. Tak ještě měsíc v tom Štrasburku. Tak to uteklo rychle za deště a zimy. Opravdu hrozné to letos počasí. Nemine dne bez deště. Jest to u Vás také tak? Ale je snad lépe. Obyčejně prý bývá v Štrasburku horko, že nelze vylézti na ulici. Nyní se alespoň

neupečem a proti zmrznutí se lze uchrániti. Ostatně jest tu ten život snesitelný. Člověk tu má hrozně mnoho známých, takže není již jednomu smutno. Mám tu též jednu ohromně vysokou známost, totiž s mladým velkovévodou meklenburským, synovcem ruského cara. Studuje též na zdejší univerzitě, a sice národní hospodářství. Však budu přece rád, až dám Štrasburku vale a půjdu se usaditi do těch drahých mi Čech, bude to přece nejlepší. A na tu cestu domů jak se těším! Jak toužím po tom ohromném nesmírném moři, jak se těším na to kolébání na hrdých jeho vlnách, jak se těším naň, až se v něm vykoupám. To bude rozkoš! Asi za 14 dní Ti tatínku pošlu úplný rozvrh na rozpočet cesty. Podle toho mně laskavě ustanovíš dotaci a vůbec schválíš, budu-li moci jeti čili nic. Ale nevím opravdu, co bych více psal.

Líbá Vás

Váš Karel

Přeji vám hodně mnoho zábavy na Vaši cestu. Škoda, že nepojedu s sebou.

16.

V Štrasburku 15. 7. 1880

Drazí rodiče!

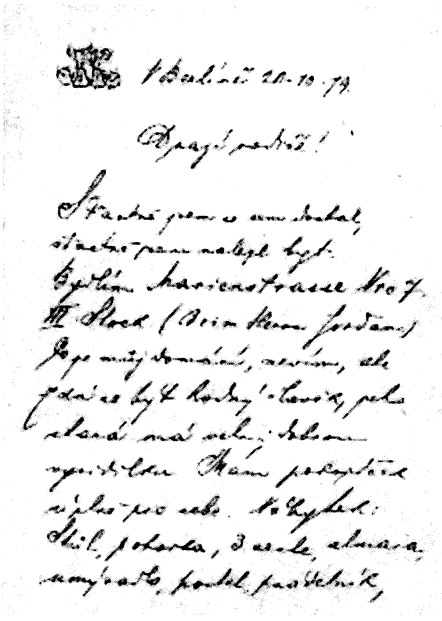
Právě jsem obdržel peníze. Nevím opravdu, jak bych Vám měl děkovat. Kdybych Vám měl děkovat za ty peníze, bylo by to velmi snadné, leč nejsou ty peníze takových díků a také vděčnosti hodny jako jiná věc – Vaše laskavost. Věru nevím, jak bych se Vám měl děkovati, co bych Vám měl víc slibovati, jak bych měl Vám býti vděčným za tu Vaši nesmírnou lásku a laskavost ke mně, s jakou každé jen poněkud splnitelné přání spěcháte vyplnit, s jakou se nehrozíte žádných obětí, kterých je potřebí k mému vzdělání, jak vědeckému tak povšechnému, na to vše nemám jiné záplaty, leč dalekou budoucnost, pevný slib, že vynasnažím se všemi silami, abych se Vám odměnil za vše svým přičiněněním a svými prospěchy, a doufám v milého Boha, že nedá, bych uchýlil se z dráhy, kterou jsem si tak pevně vytkl, a na které jediné Vám mohu prokázati vděčnost svou. – Leč obraťme se nyní k cestě samé.

Dle peněz, jež jsem právě obdržel – 346 marků – a dle rozpočtu na pobyt a platy mé ve Štrasburku zbyde mně na cestu 250 marků čili 150 zl. Počítámli 10 zl. na den, budu se moci zdržeti 15 dní na cestě. Myslil jsem ovšem, že budu potřebovati nejméně 20 dní, což by činilo 200 zl., leč bude mně nyní přemýšleti, jak bych mohl sešroubovati 20 dní na 15 dní. Přiznávám se, že to půjde velmi těžko a že je skoro škoda pro 50 zl. vynechati ta města, která jsem mínil navštívit. Leč ani bych se již neodvážil Vás prositi ještě o 50 zl., bylo by to snad již neslušné ode mne.

Původně jsem myslil takto: Odtud do Heidelbergu, pak Frankfurtu, – 1. den, Mohuč a Rýn – 2. den, Kolín a cesta do Rotterdamu – 3. den, Rotterdam

a cesta do Haagu – 4. den, Haag a mořské lázně [...] 2 dny – 6 dní, Haarlem 1 den – 7 dní, Amsterdam 2 dny – 9 dní, dva dny po moři do Hamburku – 11 dní, Hamburk 2 dny – 13 dní, Berlín (Postupim, kde jsem ještě nebyl) 2 dny – 15 dní, Lipsko 2 dny – 17 dní, Drážďany 1 den – 18 dní a pak domů. Dva zbývající dny jsem chtěl do Antverp, kdež jsou největší díla nizozemských mistrů nashromážděna. Leč mám-li vystačiti s penězi, jež mám, musím vynechati Antverpy a nejpěknější městečko holandské Haag. Jest to ovšem škoda, však co naplat! Původně jsem se myslil též podívati do Bruselu a Ostende, leč to by prodloužilo mou cestu o 3 dny a zdražilo ji opět o 30 – 40 zl. Proto jsem myšlenky té radši zanechal. Ovšem na Berlín bych mohl počítati na oba dny 10 zl. dohromady, leč člověk neví, vezmu-li to průměrně, snad to zase jiné dny spotřebuji. Vůbec Tě prosím, drahý tatínku, abys mně co nejdříve psal, zda schvaluješ můj plán. Čekám nejdéle, že mně budeš psáti aspoň do úterka neb středy. Musímť potom již každým způsobem vypracovati si zcela podrobný plán cesty, což je, jak víš, při cestování hlavní věcí.

Ostatně jsem zdráv a těším se, že to již zde nebude dlouho trvati. Jest zde hrozné vedro, takže člověk opravdu je celý stlučený. Prosil bych Tě, drahý tatínku, přece o nějaký krejcar rakouských peněz, poněvač nemám pražád-

Kramářův dopis rodičům z 20. 10. 1879.

ných rakouských peněz a budu jich přece, až pojedu domů z Bodenbachu do Semil, potřebovati. Odpusť mně, že jsem tak nestydatým, leč opravdu za to nemohu v tomto případě. Pozdravujte prosím všecky a všecky. Jsem z toho potěšen, že v zahrádce to vše kvete. Jaképak máte ryby v bazénku?

Líbá Vás

Váš vděčný syn

Karel

17.

V Bruselu 2. 8. 1880

Šťastně jsem se dostal až sem. Město jest překrásné a opravdu zasluhuje jména *malé Paříže*. Prolítal jsem dnes již téměř všecko. Rakouští hudebníci jsou žel již pryč. Odjeli předevčírem. Ostatně tu je hudby a slavností dost a dost, až mnoho. Těším se nesmírně na zítřek, kdy odjedu do Ostende a uvidím, po čem tolik toužím – moře. Jsem bohudík zdráv. Příště psaní. Pozdravte všecky.

Líbá Vás

Váš

Karel

18.

Ostende, na břehu mořském 4. 8. 1880 v 10 hodin ráno

Jest právě příliv. Sedím na dně moře, kteréž opustíc před šesti hodinami místa, kteráž při přílivu ovládá, právě je opět vydobývá. Jest velebné to moře a koncertuje celý den lépe než nejlepší symfonická kapela. A jest to také symfonie, ten jeho hukot. Brzy duní vážně, ba hrozně, tu zas přechází v hovorný šum, aby za chvíli zas velebně ráz na ráz tříštilo s ohromným hukotem vlny své o břeh. Konečně vím též, že je slané. Koupaje se včera, ani jsem nevzpomněl, jakou má nepříjemnou chuť, až jsem to hodně citelně zpozoroval. Ostatně jest to koupání k nezaplacení. Když ta vlna se přehrne přes hlavu a sotva člověk vzpomene, již tu zase druhá. Nelze si mysliti příjemnějšího [...]. Škoda, že musím zas odpoledne dál do Antverp.

Váš

Karel

19.

V Rotterdamu 5. 8. 1880

Drazí rodiče!

Píši při svíčce, protož odpusťte, bude-li příliš škrabáno.

Vzal jsem si s sebou asi 25 papírů na psaní, mysle – poněvač cestuju sám, že budu míti nesmírně dlouhou chvíli, a že budu tudíž psáti alespoň každý den někam psaní. Bohudík musím podotknouti, že jsem se dostal sotva k tomuto, obmezuje se stále na korespondenční lístky.

A nyní něco o mé cestě. V pátek v noci, rozloučiv se se svými známými, odjel jsem do překrásného Heidelbergu, odkudž v sobotu ráno v 9 hodin do Frankfurtu. Již ráno ve 4 hodiny jsme vystoupili v Heidelbergu na vysoký vrch. Byli jsme ovšem nemyti (totiž já a můj známý ze Štrasburku, který jel se mnou až do Kolína) a bez snídaně. Co zbývalo než zapáliti si fajfčičku a umýt se u kašny. To se také stalo. A tak jsme si do 9 hodin prohlédli Heidelberg a jeli hned dál. Ve Frankfurtu byla první má cesta do [...] a na hřbitov. Tento jest opravdu krásný, spíše park než hřbitov. Večer jsem odejel do Mohuče, kdež jsme přenocovali. Druhý den jsme jeli do Kolína po Rýně, jehož krásy jsou jediné na světě. Z Kolína jsem odjel do Bruselu. Jest to překrásné městečko, malá Paříž. Mimo jiné znamenité jest *posvícení*, o tom až doma. Jest to příliš krásné, a kdybych měl více času, napsal bych o tom fejeton do Národních.[23] Mimo to v Bruselu výstava belgického průmyslu, kteráž jest opravdu [...]. Bližší vše až doma. Mašinu na cihly jsem viděl, ač ne snad takovou, jakou bys Ty sobě přál, drahý tatínku. Ostatně podotýkám, že Belgie tone v radovánkách, slavíc 50leté jubileum neodvislosti. Z Bruselu jsem odjel do Ostende, kdež jsem viděl ponejprv moře. Nemohu vypsati dojem, jakýž na mne učinilo. Jsem k tomu příliš slabým. Koupal jsem se v něm dvakrát a vyjel na něm též po plachetní lodičce asi dvě hodiny. Odtud jsem odjel do Antverp, kdež jsem viděl ponejprv nesmírné zámořské lodě, pravé to kolosy. Byl jsem již skoro hloupým, procházeje tím mořem stožárů, plachet a komínů lodních. Mimoto mají Antverpy nejlepší belgickou obrazárnu a v katedrále znamenité obrazy Rubensovy. Jsem nyní v Holandsku, v Rotterdamu. Zdržím se zde do zítřka a pojedu dále do Haagu a Schweningenu, kde opět bohdá uvidím moře.

S kasou to jde dobře, zcela dle rozpočtu. Těším se, že mně do Berlína poste restante pošlete psaní, abych věděl též, co Vy děláte. Věřte, že se již těším, až vás uvidím a zulíbám. Pozdravte všecky.

Líbá Vás

Váš vděčný

Karel

20.

V Haagu 7. 8. 1880

Mám se dobře. Jsem v překrásném městečku Haagu, královské nizozemské rezidenci. Rozkošné městečko, ale draho! Leč to nic nedělá, kdo se dal do boje atd. Blízko asi čtvrt hodiny je Schweningen, mořské lázně, kdež jsem se již

včera ovšem koupal. Leč musím říci, že se mně Ostende mnohem lépe líbí. Ostatně jsem bohudík zdráv, takže mohu vše dobře a důkladně užíti. Dnes k večeru odjedu do Haarlemu, odkudž zítra v poledne do Amsterdamu, kdež se zdržím až do středy, kdy odjíždí paroloď do Hamburku. Asi za 14 dní jsem snad doma. Čekám v Berlíně na psaní.

Líbá Vás

Váš

Karel

Zlobil jsem se na moře, že je tak tiché. Zato dnes tancuje. To bylo koupání! Škoda, že musím pryč!

21.

V Amsterdamu 8. 8. 1880

Drazí rodiče!

Z dvou příčin vám píši psaní. Předně mám dnes den odpočinku a za druhé venku jest nepěkné počasí. Neměl jsem posud příčiny naříkati na čas. Na Rýně ovšem mohlo býti lépe, leč nebylo nejhůř. Od té doby až na jeden večer v Bruselu bylo velmi hezky. Zejména moře bylo tak tiché, že mně to až mrzelo. Vlnilo se sice, ale tak malinko, že to ani za řeč nestálo. Konečně včera ve Schweningenu se poněkud rozdurdilo, snad nad tím, že jsem mu stále nadával, že neumí udělat pořádnou vlnu, a to byly vlnky. Koupal jsem se při tom. Větší rozkoše při koupání jsem posud nezažil. Hup, jedna vlna za druhou, jednomu před hlavu, když člověk stál. Když pak jsem plaval, tu jsem se opět přesmykl přes vlnu, která byla až 5 – 6 stop vysoká. Jest to moře přec jen nesmírné a veliké.

Těším se již na cestu do Hamburku. Ve středu odtud vyjedu. – Co se kufru týče, udělám to jednoduše takto: Z Hamburku napíšu psaní do Furthu, aby kufr poslali do Prahy, a ze Všetat tam dojedu sám. Zařídím si to pak tím způsobem, abych v Praze nemusil přenocovati, nýbrž mohl jeti hned dále. Pojedu s nočním vlakem z Drážďan, zařídím si to v Praze, a v poledne pojedu domů. Nevím opravdu, na koho bych se v Praze obrátil. Stáňa[24] je na Slovensku (v Uhrách), Quis[25] je v Nové Pace, Vaněk též sotva bude v Praze, u paní nechci s takovými věcmi obtěžovati, na koho bych se tedy měl obrátiti? Leckomu nemohu klíček poslati. Budu se moci zastaviti též u krejčího. Pardon! Až přijedu domů, budu moci otevříti krejčovskou dílnu. Neb půjde-li to s mýma kalhotama tak dále, stane se ze mne samým spravováním perfektní mistr krejčovského umění.

Ještě jsem Ti chtěl něco, drahý tatínku, říci. Měl bys velkou radost, kdybys viděl holandské ulice, profily domů jsou asi takové: [nákres], takže se střechami skoro trkají. Velikých stavení tu mnoho není, až na čestné výjimky,

kupř. v Bruselu stavějí palác pro soud, který bude státi maličkost, asi 100 milionů franků. Byl sice na 50 milionů rozpočten, ale náklad se zajisté zdvojí. Jest to impozantní stavení. Též v Haagu jest velmi mnoho krásných domů, stavěných na způsob vil, a ovšem v Ostende na nábřeží.

Stefanie[26] jsem neviděl. Byla den před tím v Ostende, než jsem přijel. Slyšel jsem, že není hezká, ale má být nesmírně dobrá.

Ještě jednu znamenitost Amsterdamu nesmím zamlčet. Jest tu plzeňské k dostání, lepší než v Semilech. Trefím k němu už bez plánu.

S penězi to jde bohudík dosti dobře, zcela dle rozpočtu. Že však přinesu domů plné kapsy, to tvrditi si nedovoluji. Prosím Vás, co Vilík má, *že mně připravuje nějakou lásku v Roketnici*. Věru, až budu chtít si nějakou lásku zaopatřit, dovedu to bohdá sám a nebudu k tomu žádného zprostředkovatele potřebovati. Prozatím však po tom opravdu netoužím. Že mu děkuji za pozvání na věneček, leč budu 22. t. m. příliš zemdlen ještě po cestě, abych se šel do Roketnice trdlovat.

Ostatně jsem chválabohu zdráv, jen aby to tak zůstalo. Pozdravte laskavě všecky známé. Za to objednání šatstva srdečné díky.

Líbá Vás

Váš vděčný

Karel

Poznámky

[1] Raným životním osudům Karla Kramáře jsem se podrobněji věnovala v diplomové práci *Dětství a jinošská léta Karla Kramáře, vliv prostředí a jeho pozdější interpretace,* obhájené na Historickém ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích v roce 1999.

[2] *Život, dílo, práce vůdce národa* (ed. V. Sís). Praha 1936, s. 18.

[3] ANM, fond Pozůstalost Karla Kramáře, kart. 2, rodinná korespondence, dopisy Karla Kramáře rodičům z let 1879 a 1880.

[4] Otec Karla Kramáře Petr se o hudbu živě zajímal. Již ve Vysokém nad Jizerou byl členem zpěváckého spoku Krakonoš a po přesídlení do Semil v roce 1875 se stal členem a později i předsedou zpěváckého spolku Jizeran. Také Karel Kramář měl hudební nadání. Hrál na klavír a jako chlapec zpíval na kůru.

[5] Překlad: v šiku (něm. rčení).

[6] Císař Vilém I.

[7] Jednalo se o otce matky Karla Kramáře Františka Vodseďálka, purkmistra města Vysokého v letech 1842–1848.

[8] Strýc Vincenc Kramář měl zlatnictví ve Vídni.

[9] Jan Košťák byl v té době kaplanem ve Vysokém nad Jizerou.

[10] Překl.: Máte něco (k proclení)?

[11] Překl.: Ještě je tu maso.

[12] Překl.: Nemám drobné!

[13] Překl.: čekárna.

[14] Překl.: Kam? – Do Berlína! Znáte mě?

[15] Překl.: Poslyšte, topíte špatně.

[16] Překl.: Ano, uhlí je drahé.

[17] Zřejmě jde o JUDr. Antonína Zemana, spisovatele Antala Staška, který se oženil s Kamilou Schönfeldovou, dcerou z bohaté semilské rodiny Schönfeldů.

[18] Překl.: listonoš.

[19] Z Jičína; jedná se o odvod k vojenské službě.

[20] Překl.: sešlost stářím.

[21] Jde zřejmě o stavbu pojizerské silnice. Krátce před tím byl dostavěn úsek Semily–Dolní Sytová a práce na silnici dále pokračovaly.

[22] Ludvík Vaněk byl spolužákem Karla Kramáře na malostranském gymnáziu. Vystudoval práva a později byl činný i politicky.
[23] Národní listy.
[24] Stanislav Prachenský, Kramářův spolužák z malostranského gymnázia, syn staročeského politika JUDr. Stanislava Prachenského.
[25] Viktor Quis, Kramářův spolužák z gymnázia.
[26] Stefanie Belgická, manželka arcivévody Rudolfa, následníka rakouského trůnu.

Jana NOVÁ: *Ein prächtiger Gruß aus dem »Reich der Gottesfurcht, guter Sitten und der Pickelhauben«*

Dr. jur. Karel Kramář ist eher als ein Rechtspolitiker und erster Regierungsvorsitzender des eigenständigen tschechoslowakischen Staates bekannt. Unsere Edition stellt ihn in der Zeit vor, als sich seine Ansichten und Stellungen erst geformt haben. Nach dem Abitur hat er sich zum Jurastudium an der Karel-Ferdinand-Universität in Prag im Jahre 1879 eingeschrieben. Die Universität ermöglichte es, die vorgeschriebenen Vorlesungen teilweise auch an anderen Universitäten zu absolvieren. Diese Möglichkeit hat Karel Kramář ausgenützt und sein erstes Semester hat er in Berlin, das zweite dann in Straßburg absolviert. Die Atmosphäre der deutschen Universitäten hat ihn sehr beeinflusst. Es war sein erster längerer Aufenthalt im Ausland, den er allein unternommen hat. Es war für ihn eine wichtige Lebenserfahrung, die auch markante Spuren in seinem politischen und ökonomischen Denken hinterließ. Da hat er auch den Kathedersozialismus kennen gelernt, eine volkswirtschaftliche Richtung, derer Repräsentanten bestimmtes Maß der Staatsregulation des ökonomischen Liberalismus empfohlen haben. Sein Jurastudium beendete Karel Kramář im Jahre 1884 in Prag.

Unsere Edition enthält Karel Kramářs Briefe an seine Eltern aus dem ersten und dem zweiten Semester seines Studiums in Berlin und in Straßburg. Diese Briefe bilden einen Teil seines Nachlasses, der im Archiv des Nationalen Museums aufbewahrt wird. Der Nachlass ist wahrscheinlich nicht komplett, die Antworten der Eltern ihrem Sohn werden hier nicht enthalten.

(Übersetzt von Soňa Jarolímková Římková)

OSUDY

PhDr. Natalie Adamová

vysokoškolská studentka, dělnice

* 26. 6. 1924 Černoji (SSSR)
† 23. 10. 1999 Turnov

zatčena 29. 7. 1949
odsouzena Státním soudem v Praze 21. 6. 1950 pro zločin velezrady podle § 1 odst. 2, 1c tr. z. č. 231/48 Sb. a vyzvědačství podle § 5 odst. 1 zákona č. 231/48 Sb. k odnětí svobody na 20 let nepodmíněně a ztrátě čestných práv občanských
propuštěna podmíněně na amnestii 10. 5. 1960
rehabilitována Městským soudem v Praze 2. 11. 1990 podle zákona č. 119/90 Sb.

PhDr. Natálie Adamová s Vladimírem Mikulem.

V roce 1990, kdy byla v Lomnici nad Popelkou založena odbočka Klubu dr. Milady Horákové pro okres Semily, které jsem se stal předsedou, jsem zjistil, že členkou klubu je i Natalie Adamová, žijící v Turnově, tehdy již upoutaná na lůžko. Navštívil jsem ji a pak jsem ji navštěvoval až do její smrti. Při těchto návštěvách jsem se postupně seznamoval s jejím těžkým osudem.

Natalie Adamová se narodila v Rusku. Její otec Antonín Adam byl Čech – legionář, matka Varvara (Barbora) Ruska. Po skončení války se nepodařilo jejímu otci odejít s ostatními legionáři přes Vladivostok z Ruska, neboť byl bolševiky uvězněn. Oženil se tam a domů do Turnova se s rodinou vrátil až v roce 1926. V Turnově pak provozoval zubní praxi. Hezká léta dětství skončila pro Natalii v roce 1939, po německé okupaci. Rodina byla pronásledována, otec zatčen a vězněn, jeho bratr František Adam, starosta města Třeboně, poslanec za Československou stranu národně socialistickou, byl za heydrichiády popraven, druhý bratr Josef, policejní ředitel v Mladé Boleslavi, zemřel při zatýkání.

Léta okupace přešla a Natalie, která byla vychovávána k lásce k vlasti a masarykovskému humanismu, se těšila na nový život ve svobodné demokratické zemi. V roce 1946 začala studovat filosofii na Filosofické fakultě Karlovy univerzity v Praze. Zapojila se tam do politické práce ve vysokoškolském odboru Československé strany národně socialistické. Následkem toho po komunistickém puči, v březnu roku 1948, neprošla tzv. politickou prověrkou a byla ze studií vyloučena. Scházela se pak se stejně postiženými a domlou-

vali se, co dále dělat. Již v červenci roku 1949 byla zatčena a v inscenovaném procesu byla odsouzena na 20 let odnětí svobody a k trestům vedlejším. O její statečnosti svědčí, že si státní prokurátor vyhradil právo stíhat Natalii Adamovou pro zločin podle § 209 tr. z. vzhledem k jejímu prohlášení u hlavního líčení o týrání vyšetřovanců Státní bezpečností při výsleších. Vězněna byla nejdříve na Pankráci, po určitou dobu ve společné cele s dr. Miladou Horákovou, později ve věznici v Pardubicích. Tam byla mimo jiné její spoluvězenkyní známá herečka Jiřina Štěpničková, která ji pak v Turnově několikrát navštívila.

Po jedenáctiletém věznění byla v roce 1960 na základě amnestie propuštěna. Pracovala pak manuálně v turnovských závodech, naposledy ve Šroubárnách. Z vězení se vrátila s podlomeným zdravím, které se těžkou prací v továrně ještě zhoršilo. Při zaměstnání byla postižena mozkovou mrtvicí. Od té doby byla nepohyblivá, upoutána trvale na lůžko a odkázána na pomoc bližních. V roce 1991 ji postihla další rána – zemřela její sestra Jelizaveta, která se o ni starala.

V listopadu roku 1990 byla Natalie Adamová plně rehabilitována. Zásluhu na tom měl Sergěj Solovjev, předseda pobočky Konfederace politických vězňů v Semilech, který patřil k jejím přátelům. V rámci rehabilitace byla N. Adamová 11. prosince 1991 také jmenována doktorkou filosofie. Jmenovací dekret podepsal rektor Karlovy univerzity Radim Palouš a děkan fakulty Jaromír Hromádka. O toto jmenování se přičinila Růžena Krásná, členka výboru Klubu dr. Milady Horákové, která žije v Liberci a za Natalií Adamovou též často jezdila. V roce 1948 byla tajemnicí okresního výboru národně socialistické strany v Liberci, po únorovém puči byla zatčena a téměř dvanáct let vězněna. Růžena Krásná převzala za N. Adamovou při slavnostní promoci její jmenovací dekret.

O Natalii Adamové se zmiňuje ve své knize *Justiční vražda aneb smrt Milady Horákové* Miroslav Ivanov. Píše o ní jako o Nataše – tak jí totiž říkaly spoluvězenkyně, i její přátelé.

Při jedné z návštěv mi Natalie ukázala kapesníček s iniciálami MH – patříval Miladě Horákové, s níž si ve věznici vyměnila svůj, a uchovávala ho s pietní úctou. Napsala o ní krátce před svou smrtí vzpomínku (vyšla r. 1999 v 3. čísle Masarykova lidu, vydávaného Klubem Milady Horákové), v níž podala svědectví o 8. listopadu 1949, kdy byla Milada Horáková z jejich cely odvedena a převezena do Ruzyně. Při loučení jí Milada zašeptala: *To je katastrofa! Vím, že dostanu trest smrti.* Pod dojmem těchto slov pocítila Natalie Adamová krutou beznaděj a lítost. Napsala pak verše, které se jí podařilo propašovat z vězení. Chtěla jimi projevit Miladě hlubokou úctu, poděkovat za morální podporu a rozloučit se s ní:

Pankrácký Tartar

V nuceném odpočinku trávím nyní chvíle.
Sedím a poslouchám duši svou,
však neslyším nic,
nedá mi odpověď žádnou,
jen beznaděj černá hrozí tmou
a úzkost nese zrádnou.

V kráteru pouště, pouště Tartaru,
jenž nečekaně otevřel mi brány,
v záplavách písčitých,
jež změní se v bahenní jámy
a v odpočinku nuceném,
kde trávím nyní chvíle,
odpůrce Čas sám na pomoc mi šel
a cestu ukázal.

Tam potkám kovárnu, kde perlík bude bušit,
Erinyí roj nebude mou duši více mučit
a jdoucí na smrt pozdrav pošle z dálky...
Vždyť dokud srdce ještě bije,
zradu a zlo potlačuje,
boj za právo pokračuje,
však chvěje se pod vůní čerstvé krve.

O dr. Miladě Horákové Natalie Adamová podala svědectví, že to byla žena statečná, hodná obdivu nejen pro svou čestnost a odvahu, ale i pro svou nezlomnou duševní sílu, kterou vzdor velké starosti o rodinu uměla předávat druhým. A takovou jsem poznal i Natalii Adamovou – také ona byla čestnou, statečnou a duševně silnou ženou.

Vladimír Mikule

Hana Dvořáková, roz. Krsková

vedoucí fotoateliéru v Semilech

* 26. 11. 1930 Praha

zatčena 2. 7. 1952
odsouzena 28. 3. 1953 Krajským soudem v Liberci (1 T 6/53) pro trestný čin velezrady podle § 78 1c, 2a tr. z. č. 86/50 Sb. k trestu odnětí svobody v trvání 12 roků, propadnutí veškerého jmění a ztrátě čestných práv občanských na 8 roků
odvolání prokurátora co do výše trestu
Nejvyšším soudem v Praze 21. 7. 1953 (4 To 72/53) trest odnětí svobody zvýšen na 15 let
propuštěna 7. 1. 1960 podmíněně na zkušební dobu 10 let
rehabilitována 26. 11. 1990 Krajským soudem v Ústí nad Labem a 1. 6. 1991 Nejvyšším soudem ČR v Praze

Zdá se neuvěřitelné, že byla doba, kdy 28 lidiček chtělo změnit poměry ve své vlasti, svrhnout diktaturu... Naivní? Snad. Ale bez jednotlivců se dějiny psát nedají.

Členové skupiny ILPKORG 1, které jsem byla členkou i já, vydávali letáky, aby upozornili na zločinnou činnost komunistů proti všem, kteří byli jiného smýšlení a byli pro jejich záměry nepohodlní. V roce 1952 začalo zatýkání členů skupiny, devět měsíců před předem připraveným soudním procesem. Strach z případné porážky stupňoval nepřátelství a krutost ve vyšetřovací vazbě, která byla demonstrací postupu tehdejších mocipánů proti „vyvrhelům, lhářům a zrůdám", jak nás nazývali.

Vyšetřovací vazba v Liberci, soudní vazba a soud tamtéž, odvolací soud na Pankráci, výkon trestu v pracovním táboře v Minkovicích a později ve věznici v Pardubicích, celkem sedm a půl let života. Nechce se věřit, že se dalo všechno vydržet - hlad, zima, nelidské jednání a ponižování. Jen víra v lepší příští, v to, že režim musí brzy padnout, mi pomohla přežít. I přes osobní ztrátu – můj otec po mém odvolacím soudu spáchal sebevraždu. Matka nesla statečně příkoří ze strany některých semilských spoluobčanů, kteří ubližovali, jak mohli. Poděkovat chci naopak těm, kteří byli oporou a přesvědčovali ostatní o správnosti našeho jednání. Nenávist necítím, jen lítost a zklamání z toho, že po roce 1989 jsme nedokázali označit a odsoudit viníky tehdejších událostí. Komunis-

tická mašinérie vynesla do vysokých funkcí jak přesvědčené fanatiky, tak velké množství prospěchářů, a všichni tito lidé byli pro své cíle ochotni podílet se na represích proti všem odpůrcům režimu. Měli jsme šanci se s minulostí vyrovnat, nepodařilo se nám to dodnes.

Asi jsem ve svých jednadvaceti letech věřila v lidi, pravdu a spravedlnost víc, než dnes. Marně jsme obětovali mládí, nepodařilo se nám změnit vůbec nic. Roky následující komunistické vlády nám vzaly ideály a deformovaly charaktery mnoha lidí. Trvalo čtyřicet let, než se podařilo komunistický režim odstranit. Tisíce vězňů trpěly a přišly o život, mnoha lidem zůstalo podlomené zdraví a zmařené ideály...

„Žádná moc tohoto světa nedonutí národa vzdělaného k poddanství a otroctví," řekl kdysi TGM. Doufejme, že další generace se z naší zkušenosti poučí.

Hana Dvořáková

Radislav Janota

vojenský pilot

* 10. 7. 1926 Štěpanická Lhota
† 1. 12. 2001 Praha

odsouzen Státním soudem v Bratislavě 6. 9. 1950 (zn. Or III 134/50) pro *prečin svojmocného vzdialenia podľa § 212 voj. tr. zák., prečin ohrozenia obrany republiky podľa § 9 písm. a) zák. č. 231/48 Zb., v súbehu podľa § 100 voj. tr. zák. s prečinom podielníctva na sprenevere JU-52 podľa §§ 477, 738 voj. tr. zák., prečin nedbalého zachovávania štátneho tajomstva podľa § 7 zák. č. 231/48 Zb., prečin poburovania proti republike podľa § 3 ods. 1 zák. č. 231/48 Zb., prečin proti kázni a poriadku podľa § 269 písm. b) voj. tr. zák., zločin velezrady podľa § 1 ods. 1 písm. c) ods. 2 zák. č. 231/48 Zb.*, k trestu 13 roků odnětí svobody
potvrzen rozsudkem Nejvyššího soudu v Praze 26. 9. 1951 (zn. To 188/51)
rehabilitován Vyšším vojenským soudem v Trenčíně 5. 2. 1970; za přečin nedbalého zachovávání státního tajemství podle § 7 zák. č. 231/48 Sb. a přečin svémocného vzdálení podle § 212 tr. zák. vyměřen trest v celkové době 1 roku odnětí svobody podle zákona č. 82/68 Sb.

Radislav Janota na žádost Obecního úřadu v Benecku v roce 1998 vylíčil svůj život takto:

Následující vzpomínky je nutno brát jako pokus vypsat naprosto objektivně můj případ tak, aby nevyzněl hrdinsky, aby to nebyla moje dodatečná obhajoba, omluva mé naivity, aby to nebylo „vytahování". Naprosto se necítím být hrdinou, spíše naopak se i trochu stydím, že mě dostali, že mě zavřeli, aniž bych se o to nějak výrazně zasloužil. Rozvrátit tehdejší republiku se mi nepodařilo. A pak se také stydím za ty příslušníky národa českého a slovenského, kteří odložili všechny morální zábrany a prováděli zločineckou činnost komunistické ideologie.

Narodil jsem se 10. 7. 1926 ve Lhotě Štěpanické, jako syn místního učitele. 30. 6. 1936 jsme se přestěhovali do Peřimova. Po dokončení školy obecné jsem

pokračoval na reálném gymnáziu v Jilemnici, až do roku 1940, kdy tato škola byla německými protektory zavřena. Přešel jsem tedy na dvouletou průmyslovou školu textilní – „tkalcovku" v Jilemnici.

1. 9. 1943 jsem nastoupil do Vyšší průmyslové školy textilní v Brně, kde jsem dne 5. 2. 1945 složil válečnou maturitu.

Rudá armáda byla tehdy už nebezpečně blízko a každý, kdo mohl držet lopatu, byl hnán budovat ochranné zákopy v okolí Brna. Této činnosti jsem se nezúčastnil, ale zúčastnil jsem se jiné akce, neboť jsem cítil povinnost škodit nacistickým okupantům. Byl jsem chycen a gestapem vyšetřován. Po čtyřech dnech při náletu a bombardování Brna se mi podařilo utéci a s pomocí nádražáků v jejich uniformě jsem se dostal až domů – do Peřimova. To se dělo kolem 17. dubna 1945 a těch pár dní do 8. 5. 1945 jsem přečkal v lesích u místních partyzánů.

Koncem května 1945 jsem vstoupil do tzv. Studentské legie ve Vrchlabí, na výpomoc nově se tvořící československé armádě. Ihned jsem si podal přihlášku do vojenské pilotní školy. Zkoušky v srpnu 1945 v Praze jsem úspěšně absolvoval a 2. února 1946 jsem nastoupil do vojenské pilotní školy do Šternberku na Moravě.

Následoval elementární výcvik v Olomouci, pokračovka v Prostějově-Stichovicích a v únoru 1948 vyřazení v hodnosti rotného. Potom ŠPUL (škola pro učitele létání) a od července 1948 u LVA v Hradci Králové jako učitel létání spolu s dalšími sedmi rotnými – kamarády.

Po celou dobu výcviku, i potom jako učitelé – mladí kluci – jsme se zajímali hlavně o létání, což bylo splnění našich snů, potom o sport a sem tam nějaké děvče.

„Slavné" únorové vítězství a další politické dění se nás jaksi netýkalo, šlo mimo nás, nějak jsme se necítili kompetentní do toho zasahovat. Sem tam snad nějaká nesouhlasná poznámka. Hlavně že jsme mohli ve dne v noci sedět v „mašině".

A přece jsme se stali PN (politicky nespolehliví). Proč? Asi proto, že jsme odmítli přihlášky do KSČ a asi proto, že naše chování při různých situacích bylo z pohledů stranických, mírně řečeno, znevažující budovatelské úsilí pracujícího lidu.

Jedna epizoda jako příklad:

Tehdejší ČSM převzal patronát nad LVA a na letiště začalo docházet děvče v modré košili s kytarou. Usedlo v učebně na lavici doprostřed shromážděných důstojníků (od těch nejvyšších) a poddůstojníků (po ty nejnižší) a učilo toto shromáždění zpívat budovatelské písně, a to nejen české a slovenské, ale i bulharské, ruské a bůhví jaké. Říkali jsme jí Petišta, podle slova z jedné bulharské budovatelské písně. Jmenovala se Olga Holubová.

Nikdo, kdo ji nezažil, si nedovede představit tu „srandu" (to se nedá jinak nazvat). Plukovníci, majoři atd., staří fotři, i ti mladí s nuceně vážným zájmem pitvořili obličeje a vydávali jakési zvuky, aby aspoň trochu vyjádřili podporu internacionální budovatelské socialistické budoucnosti. My – 8 rotných, kamarádů – jsme takto zatíženi nebyli a ještě k tomu jsme byli mladí kluci, a tak to vyvolávalo v nás strašné reakce. Byli jsme ovládáni naprosto a beze zbytku výbuchy smíchu a proti tomu jsme v tu chvíli byli bezmocní.

Z pohledu dnešního se není co divit, ale tehdy jsme se naivně divili a nechápali, že při následných čistkách, při pravděpodobně inscenované příležitosti, jsme v předjaří 1949 byli převeleni hodně na východ – do Popradu a odtud na jakési letiště Mokrad u Liptovského Hrádku.

Z pobytu v popradských kasárnách si pamatuji velmi málo, jednak pro krátkost pobytu a jednak proto, že jsme se většinu času potloukali po nádherných Vysokých Tatrách. Ale pozor. S jakousi, ale řádnou, povolenou a podepsanou dovolenkou. Dokonce nám k tomu účelu v kasárnách zapůjčili lyže. Bílé, staré, po Němcích – Stalingradky. Ani se nedivím, že to s Paulusovou armádou dopadlo tak, jak dopadlo. Na takových lyžích nemohli přece Němci utíkat.

V těchto kasárnách byli buďto všichni politicky nespolehliví, nebo tam během jednoho roku ještě únorové vítězství pracujícího lidu neproniklo. Inu z Prahy od Gottwalda to bylo přeci pár stovek kilometrů.

Byl jsem přidělen k osvětovému důstojníkovi jako pomocník. Byl to, tuším, tehdy nadporučík Dušan Hamšík. Nevím, je-li totožný s oním spisovatelem. Jeho snaha vykročit na cestu socialismu byla tehdy minimální a aktivita nulová. A jeho pomocník celkem pochopitelně na tom nebyl lépe. Chudáci vojáci tak přicházeli o politické povzbuzení v boji proti imperialistickým kapitalistům.

Liptovský Hrádok – Mokrad, za Slovenského štátu sídlo generála Čatloše, naše ubytovna nebo kasárna. V celku je jedno, co to bylo, fakt je ten, že to bylo semeniště „velezrad, rozvracení republiky, pobuřování, spiknutí a nedbalého zachovávání státního tajemství".

Jaká byla osádka této ubytovny? Vím jen, že velitelem tohoto PN útvaru byl jakýsi kapitán (jméno si nepamatuji), že tam byl málokdy a vypadalo to také na PN. Už proto, že byl docela náhodou přítomen návratu jednoho ženicha a jeho svatebního svědka (to jsem byl já) z přetažené dovolené. Uvítal nás a jen tak mimochodem prohodil cosi o domácím vězení. Dále jsme se tím ani on, ani já nezabývali. Dnes vím, že je to za 14 dní – zůstalo po soudní rehabilitaci.

Dále jsme byli my – rotní, ovšem už i jiní, z jiných útvarů, a potom prezenčně sloužící vojáci. Kolik čeho bylo, to mě nezajímalo. Jeden z rotných měl dělat, a také dělal, nějakého toho výkonného rotmistra, jeden jako proviantní a jeden jako – ještě něco. Nic pro mne. Jaké bylo zaměstnání? Poblíže bylo rozbité letiště, mimo provoz, naprosto opuštěné. Tam každý den chodily jakési pracovní

čety a odklízely trosky. Nikdy jsem tam nebyl. Dále pak to byla strážní služba. Rotní dělali velitele stráží. Když na mě přišla řada, tak jsem službu prodal. Nikterak jsem netoužil být jakýmkoliv velitelem.

Bylo to vyhnanství, ale při tom jakási forma dovolené. Ve skupinách 3 – 4 rotných, jak kdo měl chuť, jsme podnikali výlety po okolí – Baranie Rohy, Kriváň, Ďumbier, Svatojánská dolina a pod. Jak je to Slovensko nádherné. Domorodci nás přijímali bez sebemenší známky šovinismu.

Jenomže my jsme byli určeni a vycvičeni ke službám ve vzduchu a za tím účelem jsme se upsali na celkem se školou 6 let. Chtěli jsme létat a nedovedli jsme stále dost dobře pochopit – proč? Žádnou vinu jsme necítili a také se nám nedostalo žádného vysvětlení. Prostě kopanec do zadku. Začali jsme se dotazovat: služebním postupem MNO, hlavní štáb velitelství letectva, prezidentská kancelář, Antonín Zápotocký, v té době, myslím, nejvyšší v ÚRO. Odpověď žádná. Bez jediné věty, nějakým rozkazem jsme k 31. 5. 1949 byli propuštěni do civilu.

Mokrad: březen, duben, květen 1949. Během této doby se objevily mezi námi nějaké letáky. Pamatuji jen, že svým obsahem vyzývaly k jakémusi nesouhlasu s postupem „strany a vlády". Byli jsme tak hloupí, nikterak jsme se s letáky mezi sebou netajili, tak důvěřiví, že nás ani nenapadlo slovo „provokace". Poslal jsem je asi na tři adresy, které mě momentálně napadly, aniž bych s adresáty udržoval jakýkoliv styk. Zapomněl na adresy, zapomněl na letáky. 12. 4. 1950 mi je vyšetřovatelé v Praze připomněli. Docela konkrétně. Jak to?

Že by mezi námi mohl být nějaký agent? To nás ani ve snu nenapadlo. Připadali jsme si jako příliš bezvýznamní kluci, aby na nás někdo nasazoval agenta nebo provokatéra. Tenkrát jsme ještě netušili, že uranové doly potřebují mladé a hloupé kluky, právě takové jako my, aby maximálně lacino dobývali uran pro „mírové" účely SSSR.

Agenta nebo udavače jsme dodnes neobjevili, ani samozřejmě neodhalíme, ani se o to nebudeme pokoušet, ovšem v celém našem případu je spousta situací, které se dají vysvětlit pouze jeho existencí. Existoval-li, byl-li to kamarád, byl-li to neznámý vojín – kdo ví? Nebo je to jen teď moje fantazie na podkladě vyjevování metod StB? A tak jsme přišli k pobuřování a rozvracení republiky.

Co takhle jedna velezrada?

Jednoho dne přistál na trochu upravené ploše letiště stařičký letoun – třímotorový JU-52. Přivezl nějakou komisi? Nevím, ale jak jsem se dozvěděl při vyšetřování, zůstal na letišti přes noc. Vznikly řeči (ano, tak to musím napsat, protože nevím, kdo to vyslovil), že by se dalo s tímto letounem odletět na západ. Někdo to bral jako vtip, někdo zabručel něco o blbosti. Pravda je taková, že jsme se tím dále nevzrušovali a celou noc klidně spali. Tím to zhaslo – jsme si mysleli. Ale ono to nezhaslo. O tom až později.

Další hřích – tentokrát jen moje speciální blbost. Já bláhový jsem pojal úmysl napsat někdy později nějaký „spisek". Ne, že bych si troufal na Jaroslava Haška a jeho Švejka. Chraň Bůh.

Za tím účelem jsem si dělal poznámky, abych si později určité dění vybavil a vzpomínky oživil. Žádné tajnosti s tím jsem nedělal, věděl o tom kdekdo. Byla tam konkrétní jména, hodnosti a funkce, oblíbené výrazy našich velitelů, poznámky o haváriích, a samozřejmě také o našem volném čase, tak jak život šel. Nebylo tam nic o naší protistátní činnosti a taky tam ani být nemohlo, protože o nějaké organizované skupině se nám ani nezdálo.

Ovšem velmi zajímavé bylo, že při mém zatčení a výslechu jedna z prvních otázek vyšetřovatele byla: „Kde máš deník?" – „Nemám žádný deník." – „Ale máš!", – „Nemám!" Našli ho doma při domovní prohlídce. Já blbec.

Asi tam žádné důležité údaje o organizaci a činnosti domnělé protistátní skupině nenašli, protože z této věci zbylo jen moje „soukromé" nedbalé zachování státního tajemství. A aby moje „zločinecká činnost" byla úplná, doplním i svévolné opuštění posádky ve formě pozdního příchodu (o jeden den) z dovolenky. O tom už zmínka byla.

Aby nebyla přerušena časová kontinuita, zmíním se o době od června 1949 do dubna 1950, tj. od mého propuštění do civilu do mého zatčení. Potom si povíme, jak to „doopravdy bylo" podle výsledků vyšetřování a podle spravedlivého Štátného súdu v Bratislavě.

Protože jsem v roce 1945 ukončil čtyřletou průmyslovou školu textilní v Brně, nastoupil jsem do zaměstnání v n. p. Kolora, závod Jilemnice, a později v rámci reorganizace do n. p. Kapnar jako skladník.

Tehdy už jsem celkem vážně chodil s děvčetem jménem Lucie. Děvče 17-18 let, jako srnka. Taky jsem hrál závodně volejbal, na další, nebo na pokračování spolčování za účelem rozvracení republiky mi nějak nezbýval čas. Také pozdější Štátný súd konstatoval, že v protistátní činnosti pokračováno nebylo. Asi ke zklamání StB, neboť jistě od nás očekávali nabalení dalších přírůstků. Vůbec jsem netušil (jak se mi to teď jeví naivní), že jsem sledován a že mi bylo poskytnuto jakési vývojové období. Nevěděl jsem nic o asi už „socialistické soutěži" pracovníků StB o největší počet lidí, přivedených jakýmkoliv způsobem do kriminálu a tím i do uranových dolů. Bylo potřebí horníků.

Jak asi jsem se díval v ten čas na politické dění v ČSR? Asi tak, že je ještě příliš brzo po válce a že celý život a vzájemné vztahy se musí vytříbit, že Gottwald a spol. bude politickou cestou brzo sesazen z trůnu. Byl – z hlediska věčnosti, cca po čtyřiceti letech – brzo.

A pak spadla klec.

Snad během dvou tří dnů nás většinu rotných, ale i prezenčně sloužících vojáků z řad střediska PN v Liptovském Hrádku pozatýkali. To se stalo kolem

9. 4. 1950. Zajímavé ne? Najednou bylo zatčeno kolem třiceti lidí z celé ČSR. Pouze jeden byl zatčen asi o měsíc předem. Jeho bratr byl tehdy členem StB, což je uvedeno i v rozsudku z Trenčína.

Uznala StB, že další čekání je již bezvýznamné a že dosavadní materiály musí nutně stačit k sestavení aspoň nějakého případu? Zvláště když zjistila, že už tři nebo pět „ptáčků" z našeho ranku přešlo „kopečky"?

Já jsem byl zatčen 10. dubna 1950. Byly Velikonoce a s družstvem Sokola Jilemnice jsme první den velikonoční hráli ligový zápas volejbalu v Kolíně. Navečer jsme se přesunuli jakýmsi dodávkovým autem do Tyršova domu a přenocovali. Druhý den dopoledne jsme měli hrát v Bráníku. Tam jsem si již nezahrál. Ihned po příjezdu do oploceného areálu hřiště v Bráníku jsem byl třemi příslušníky StB celkem slušně požádán, abych s nimi jel na stanici SNB za účelem malého protokolu. Tam jsem byl oficiálně zatčen.

Dovezli mě už s „želízkama" na rukou na Smíchov k tanku a paráda začala.

Jak probíhalo vyšetřování? Nemohu si stěžovat. Hned na začátku, když jsme se jaksi neshodli v názorech, které jsme si vyměnili ručně, jsem byl při výslechu nadále připoután k židli, a pak už z mé strany k žádné výměně názorů nedošlo. Jména vyšetřovatelů jsem se nikdy nedověděl, jen nějak (opravdu nevím jak) jsem přišel ke jménu toho, kdo vždy při výslechu stál na stráži u mého „trůnu". Růžička – ale bylo to pravé jméno? Měl zvláštní znamení – jedno oko mu šilhalo. Musel být jistě dobrým fízlem, protože viděl i za roh.

Pak to šlo ráz na ráz. Asi vzhledem k tomu, že jsme byli ve srovnání s jinými skupinami celkem málo významný případ a všechno bylo jasné, a asi také přetížení vyšetřovatelů přispělo k urychlení. Za týden jsme byli hotovi.

Oni diktovali a psali, s podivem dost plynule, a já jsem se dozvídal, co jsem vlastně za zločince. Poznal jsem v sobě zarputilého nepřítele lidu, velmi nebezpečného lidově demokratickému zřízení, usilujícího o rozvrácení republiky atd. K tomu jsem ovšem byl vychován otcem, vesnickým učitelem a tím pádem pánem vesnice. Rád bych viděl vysvědčení z tehdy obecné školy těchto soudruhů.

Během týdne byla protistátní skupina vyvrhelů lidské společnosti, proniknutých nenávistí vůči pracujícímu lidu, na světě. Bez možnosti se hájit – o obhájci ani zmínka.

Měl jsem tu čest být velikánem této skupiny, neboť vše se nadále vedlo pod názvem „Janota a spol." Asi proto, že jsem jediný měl maturitu. Ostatní asi byli pomýlení, ale přesto zrádci svého dělnického původu.

Případ tedy z hlediska StB jednoduchý. Nic jsem se nemusel učit jako např. London nebo Slánský, žádný psychologický nátlak a i fyzický nestál za řeč. Snad jen ta černá brynda v ešusu, kterou jsem jako jedinou po tři dny dostával, měla trochu podivnou příchuť.

Takže snad v rekordním čase bylo toto monstrum naší skupiny sestaveno, nevadilo, že tam byla spoustu nesrovnalostí, nelogičností, že chyběla skutková podstata, že většina obvinění spočívala na předpokladech. Jak se ukázalo později při projednávání Štátného súdu v Bratislavě, ani tam to nevadilo. Od tanku do Kbel a odtud asi po pěti dnech dakotou letecky do Bratislavy. S osobní ochrankou.

Bratislava – věznice – vyšetřovací vazba. Vězeňská cela, mříže na okně až u stropu, tři vyšetřovanci uvnitř a – nic. Někdy 15-20 minut procházka po dvoře, trochu jídla, žádná činnost. Rozmluvy se spoluvězni. Žádný agent nasazen nebyl, asi to už bylo zbytečné, všechno bylo jasné. Probíhala příprava soudního procesu.

Nepamatuji, že bych dostal obžalobu, nemám jí dodnes. Samozřejmě teď už na ni zvědavý nejsem. Ono na tom ani tenkrát mnoho nezáleželo, vše šlo podle programu. Ovšem pamatuji se, že ani v této době jsem obhájce nepoznal.

4. 9. 1950 nás vpustili do soudní síně, asi tak jako tygry do manéže, a začalo neveřejné soudní jednání. Asi bylo potřebné mít to za sebou bez většího rozruchu.

Mnoho si z jednání nepamatuju, ovšem vím, a taky z rehabilitačního rozsudku o dvacet let později vyplývá, že se musela rozplynout hypotéza o jedné organizované skupině, a skupina se rozdělila na dvě. Účastníci první skupiny, tj. JU-52, nevěděli o skupině druhé. Její činnost totiž měla proběhnout v září 1949 a první skupina už byla dávno v civilu. Tak jsem přišel o funkci velitele.

Ještě jedna maličkost: můj obhájce ex offo (poznal jsem ho podle toho, že když dostal slovo, řekl, že obhajuje mimo jiné taky mne) měl opravdu „plamennou" řeč. Žádal totiž o mírný trest vzhledem k mládí obžalovaných. To bylo vše. Proto jsme také mírné tresty dostali.

Teď přichází na řadu basa. Leopoldov a jáchymovské koncentráky – Ležnice, Rovnost, Nikolaj. Po vynesení rozsudku 6. 9. 1950, jímž jsem vyfasoval 13 let, jsme si vzájemně ještě v soudní síni pogratulovali, každý s vnitřním přesvědčením, že tyto nesmysly musí brzy skončit a že to (jak se říkalo) „praskne". Prasklo – ale až 17. 11. 1989.

Odsun do Leopoldova a odtud jsem teprve mohl napsat o sobě souvislejší zprávu. Ten a další má moje Lucka pečlivě dodnes uložené.

Oznamoval jsem jí v tomto dopise, že jsem dostal 13 let kriminálu a proto nemám právo na její život, na její mládí (je narozena v roce 1932) atd. – ať odpustí a zapomene. Odpustila, ale nezapomněla a neopustila. Čekala věrně, přestože jí „soudruzi" neustále připomínali, že čeká na vyvrhele lidské společnosti. Žijeme spolu dodnes.

Snad už druhý den po súdnom pojednávaniu, tj. 7. 9. 1950, jsme byli odvezeni z Bratislavy. V jakémsi autobuse bez oken, s želízkama na rukou a s eskor-

tou, ozbrojenou samopaly. Když autobus zastavil, vyplivnul nás na nádvoří jakéhosi obrovského zamřížovaného objektu. Proběhlo mi hlavou, že tak asi vypadala Bastila. Pouta nám sundali a po převlečení do parádního vězeňského obleku nás rozvedli už jednotlivě do ubytovacích prostor, jimž se říkalo „cimry".

Strčili mne do jedné této cimry, obsazené 29 mukly – vážných tváří. Třicátý jsem byl já a čekalo na mne „lůžko" v protilehlém rohu cimry. Vedle mne byl student Dano Reptiš a naproti syn kulaka Ján Koritiak. Od nich jsem se dozvídal, jaké je osazenstvo a kdo je těch 27. Kulil jsem oči! Dostal jsem se totiž mezi členy vlády bývalého Slovenského štátu, v čele s předsedou Dr. Tisem, bratrem prezidenta. Dále tam byl arcibiskup košický – Šteinhübl, židobijce plk. Polák, Šaňo Mach a další. Já jediný Čech a ještě k tomu bez náboženského vyznání! S Danem a Jankem jsme se spřátelili brzo, ovšem u ostatních jsem byl jednak „pohan", jednak „Čehún"!

Každý večer vedl arcibiskup modlitby – litanie. Asi pomáhaly, protože ten beránek Boží nejen orodoval za ně, ale patrně také zařídil, že tito prominenti dostávali pravidelně balíčky jídla od svých oveček. Tyto balíčky si každý bedlivě střežil, nejen přede mnou, ale i před ostatními spoluvězni!

Byl jsem zařazen a každý den voděn do „tkáčovské" dílny, kde jsem na ručním stavu tkal. Bylo to po určité době rozptýlení. Pomalu jsem si zvykal i na arogantní, suverénní jednání dozorců – bachařů. Tato „idyla" však netrvala dlouho. Asi po čtyřech měsících byl sestaven nový transport a odsúděný Janota šupito presto na Jáchymov.

Při představování na ústředním táboře jsem dostal jiný mundur a pořadové číslo 013509. Protože jsem byl voják a nebezpečný nepřítel republiky, namalovali mi na záda zdaleka viditelné 3 pruhy žlutým emailem. No, nebyl jsem sám takto zdobený. Hned na tábor Ležnice a hned, jako zaměstnanec Jáchymovských dolů, do hlubiny stejnojmenné šachty.

Ležnice byl tábor poměrně „mírný". Samozřejmě dobře oplocený dvojitým ostnatým drátem, postřelovací pásmo drátem nízkým a v každém rohu strážní věž, nejméně s jedním kulometem. Uvnitř tábora jsme se mohli celkem volně pohybovat a navzájem stýkat. I strava byla celkem dostatečná a dala se jíst.

Poznal jsem tam lidi všeho druhu. Byli tam zlodějíčkové, kasaři, přisluhovači gestapa, kolaboranti, důstojníci abwehru a většina politických vězňů, kteří různým způsobem byli nepohodlní KSČ a sovětským poradcům. Sešel jsem se tam i s několika mými komplici a také s našimi učiteli z pilotky, např. se škpt. Mrvíkem, majorem Bryksem, s krajany z Krkonoš a z tzv. Zelené internacionály, ale také s mistry světa – hokejisty (Standa Konopásek, V. Kobranov, Ujčík, Gusta Bubník).

Tábor byl spojen koridorem se sousední šachtou, takže jsme mohli do práce a z práce chodit po skupinách bez eskorty.

Jestliže se někdo provinil proti táborovému řádu, byl vsazen na samotku, které se říkalo korekce. Na Ležnici tato korekce nebývala často využívána. Poznal jsem později na Rovnosti pravý opak. Velitelem tábora Ležnice byl Václav Lauer a nutno říci, že nepodlehl vědomí moci a sadismu.

Náš výdělek byl rozdělen takto: 90 procent šlo na naše ubytování (ošacení, strava, hlídání), 5 procent na osobní konto a 5 procent bylo kapesné, ve formě „jáchymovských peněz", což byly natištěné papíry. Za to kapesné bylo možno v táborové kantýně koupit osobní potřeby (hřeben, mýdlo, žiletky, cigarety).

A jak na šachtě? Vyfasoval jsem tzv. fáračky, tj. pogumované kalhoty, rovněž takový kabát a gumové holinky. Tyto fáračky nás měly údajně chránit před radioaktivním zářením do intenzity 0,5 R. Možná, že chránily, ovšem v hlubině, hlavně na dobývkách sledujících žílu, bylo mnohdy daleko více. Ženy, převážně Rusky, které měřily radioaktivitu (kolektorky) rentgenometrem na pracovištích, nesměly nám říci, co jim ten přístroj ukazuje. Ovšem někdy se nám podařilo mrknout na ciferník a hodnotu přečíst.

Byl jsem přidělen na třetí patro. Sfáral jsem tedy na třetí patro a tam mě „štajgr" (něco jako mistr) přidělil k civilnímu zaměstnanci jako pomocníka. Po vylezení po žebříkách na dílo L III-30 (komínová dobývka) mi lamač (civilní zaměstnanec) ukázal na gracku (něco jako motyka na brambory), plech a kolečko a – budeme fedrovat (odklízet odstřelenou forotu). Když jsme vyfedrovali, navrtal (nebyla-li žíla aktivní) lamač několik děr do podloží a odpálil.

Ale na L III-30 byla žíla jako hrom! Snad její šířka byla 20 cm černého, leskłého, těžkého smolince, a to se pikovalo na plachty (pikovat – vzduchovou sbíječkou opatrně dobývat).

Snad to mohu nazvat štěstím. Tím, že civil byl na peníze jako drak, a tím, že jsme narazili na bohatou žílu, splnil jsem hned první měsíc normu na 150 procent. Splnit normu aspoň na 100 procent, bylo pro každého mukla dosti závažné, protože nesplnil-li, dostával příští měsíc poloviční dávku stravy, nebo i 1/3.

„Budeš dělat lamače na sledné L III-32," pravil jednoho dne štajgr, a tak jsem dělal lamače a učil se lamačem! „Tady je to mokré – musíš dřevit!" I dřevil jsem a učil jsem se dřevičem! A když jsem jednou sfáral, opět pravil štajgr: „Hele, dostali jsme na patro jakýsi bagr. Je to takový malý krtek – akorát na slednou (chodba sledující žílu na úrovni patra). Podívej se na to, budu ti psát 14 dní režii, než se s tím naučíš!" Tak jsem se na to podíval – to šlo, ale zkrotit tu potvoru? Nikdo mi nemohl poradit, nikdo to ani neviděl – ani štajgr! Asi tak 14 dní jsme s pomocníkem lezli ze šachty na tábor skoro po čtyřech! Zkrotil jsem tu potvoru a potom to „Emco" (americké výroby) docela poslouchalo.

Najednou se objevila další nestvůra – bagr sovětské výroby PML-5, podstatně robustnější. Vyžadovala také větší prostor a tedy profil čelby 9 m^2, tedy překop.

Štajgr: „Ty už to znáš, dám ti partu a chop se toho! Jó – naučíš někoho bagrovat, aby se mohla obsadit druhá a třetí směna!"

Bylo provedeno a z odsouzeného 013509 se stal předák překopářské party. To byla kariéra! A v té partě byl také jeden civilní zaměstnanec – Václav Bouček, Praha-Pankrác, Spolupráce 6.

Cyklus jedné směny byl: vybagrovat cca 40 vozů foroty, navrtat 23 – 27 děr, dlouhých 130 – 150 cm, a odpálit. Celkem se nám to dařilo, a když sám oberštajgr trochu přimhouřil oko, měli jsme normu na 104%. A to nám ještě zbyl čas na snědení třeba pečených ryb z bedničky, které nám často donesl Vašek. Když se ho na bráně ptali, co to nese, odpověděl typicky pražským: „Nesu muklům žrádlo, volové, aby mohli dělat a já měl větší výplatu!"

Tento Vašek bez bázně a hany nám vynášel „motáky", psané pod zemí a odesílal z Prahy na příslušné adresy. Statečný člověk! Čest jeho památce.

Na tomto táboře – Ležnice, jsem ještě dost intenzívně přemýšlel o útěku. Jednak proto, že jsem to považoval za povinnost, a také proto, že jsem ještě nevěřil ve věrnost a statečnost Lucky. Ovšem samostatný útěk bez pomoci zvenku byl nemožný a nabízené možnosti byly provokací konfidentů StB a několik důvěřivých muklů na to šeredně doplatilo.

Jednu možnost mi nabízel jakýsi taky-mukl. Dobře, že jsem mu nevěřil! Byl jsem ovšem vyšetřován, protože jsem „přemlouval odsouzeného Bláhu" k útěku. Nikdy více jsem tohoto „Bláhu" neviděl.

Najednou transport jinam. Když jsme vystupovali do temných dvou autobusů, všimnul jsem si, že všichni máme na zádech tři žluté pruhy, označení zvlášť nebezpečných.

Dovezli nás na Rovnost! Že je to podstatně ostřejší tábor, jsme se doslechli, ale skutečnost předčila očekávání!

Vládl tam velitel Paleček – vlastním jménem Albín Dvořák. Byl opravdu menší než palec, ovšem veliký svou nenávistí vůči muklům, samozřejmě k politickým! Jeho oblíbenou zábavou bylo nechat vyhlásit (mimo pravidelné nástupy) mimořádný nástup všech muklů kdykoliv a taky někdy dvakrát i třikrát za den. Že to bylo velmi nepříjemné, hlavně pro ty, kteří měli po noční směně, je jasné. Muklové nastoupili na apelplac do pětistupů, přičemž na Palečkův rozkaz museli esenbáci vystrkat ty největší do přední řady, aspoň některé. Proč? Paleček přišel k tomu vysokému muklovi, povyskočil a vrazil mu facku, a tak si vychutnával svoji moc! I když fyzická facka jeho ručičkou příliš nebolela, ta psychická v nás všech vyvolávala dusivý vztek!

Další jeho specialita byla „procházka" muklů před okny jeho kanceláře. Taková procházka trvala několik hodin denně po vyfárání dle libovůle Palečka. Dělo se tak při každém počasí, třeba i v zimě, v mrazu a sněhu. Taky jsem si tu slast vychutnal.

Stalo se, že velitel baráku (bývalý esesman) obcházel cimry a chtěl podpis pod socialistický závazek. Nepodepsal jsem a tedy žádný socialistický závazek nebyl. Byl jsem předvolán do velitelské kanceláře před Palečka a tzv. „pana velitele osvětového". Ten osvětář měl tyto závazky na starosti a proto na mě: „Proč? Vždyť plníte normy na 105 až 108 procent jako bagrista a předák překopářské party, tak podepište závazek na 104 procent!" Odpověděl jsem asi takto: „Byl jsem bezdůvodně odsouzen jako zatvrzelý nepřítel socialismu, velezrádce! Svým podpisem bych uznal svoji vinu a to nikdy neudělám!"

Od Palečka jsem okamžitě byl pozván na pětihodinové promenády po deset dní. A pan velitel osvětový se odvděčil tím, že jsem 13 měsíců nesměl napsat domů – cenzurovaných 30 řádků.

Tomu jsem se ale smál – pochopitelně hodně potichu!

Ihned první den, když jsem sfáral na 6. patro šachty Rovnost, byl jsem štajgrem zařazen do překopářské party jako její předák a bagrista. Samozřejmě měli hlášku z Ležnice. Protože se mukl nesměl dotknout astralitu (trhavina) a rozbušek, měli jsme v partě střelmistra, civilního zaměstnance jménem Jarda Nevečeřal. A přes toho Jardu šly moje dopisy (a nejen moje) necenzurované domů a Lucce, psané pod zemí. Jarda opět nosil odpovědi.

Píše se rok 1955, asi tak ku konci podzimu. Den jako každý jiný. Sfáral jsem na ranní směnu, a protože jsem toho času jezdil s elektrickou mašinkou, svážel jsem důlní vozíky stále na 6. patře, popsané křídou nápisy: „V OSN se o nás jedná, nesmí padnout rána jedna!" nebo „KSČ, zdechni!" a podobně. Na 6. patře byl ten den opravdu klid. S těmi nápisy jsem pochopitelně souhlasil, ale očekával jsem nějaký přepad, nějaká opatření. Nic!

Opatření přišlo! Sotva jsme vyfárali a došli na tábor – nástup – řvaní – a vyvolávaní muklové vystupovali z řady stranou. Vzpoura! Jsem přesvědčený, že všechno jest inscenováno StB! Nutno říci – pečlivě!

Mezi 40 – 50 mukly nemohl chybět Janota s číslem 013509. Želízka, nástup do připravených autobusů a s osobní ochrankou jedeme.

Ruzyně – známá estébárna – vystupovat! Po jednom s četnou a silně ozbrojenou eskortou jsme rozváděni do cel. Teprve tam pouta dolů! Inu, vzbouřenci!

Třetí den jsem odváděn k výslechu a předán vyšetřovateli v jeho kanceláři. Je sám, což je neobvyklé, a zdá se mi nějak povědomý. Nabídne mi židli a ptá se, jestli jsem z Peřimova a jestli je tam učitelem můj otec. Estébák je estébák a ani známý ze sousední vesnice nevzbudil moji důvěru. Do protokolu napsal, že odsouzený 013509-Janota o žádné vzpouře neví, nemá žádné spojení s organizátory, což jsem mu docela rád potvrdil a podepsal.

Ihned, tedy odpoledne, jsem převezen na Pankrác, a světe div se, poprvé při transportu bez pout! Po týdnu jakési „hospitalizace" v zaběhnutém vězeňském

soukolí byl jsem předveden do kanceláře, kde mi oznamují, že se konala revize mého rozsudku a že jsem byl odsouzen na 6 let.

Dobře! Rázem jsem měl před sebou jen necelých 5 měsíců do těch šesti let. Ovšem skončila pankrácká idyla a já se octnul na táboře Nikolaj. Zima, sníh a mráz! Ale což, to už odsedím třeba na záchodě! No – odseděl, ovšem s několikanásobnými omrzlinami nohou.

Tábor Nikolaj byl od šachty Eduard vzdálen cca dvacet minut „autobusem". Autobus byl na lidský pohon, byl sestaven z muklů celé směny (asi kolem 120) a to tak, že byli doslova namačkáni v pětistupech na sebe a celý tento útvar byl opásán ocelovým lanem, se zámkem, které krajníci drželi rukou. Na povel se muselo vykročit levou nohou a celý autobus se kolébavým způsobem sunul vpřed. Samozřejmě měl ochranku v podobě dvaceti esenbáků se samopaly!

Po práci se autobus sestavoval cca 45 minut, protože se muselo čekat na všechny, až vyfárají ze všech pater a potom ještě až proběhne trojnásobné sčítání. Tak jsme rozpaření z hlubiny čekali na stanovišti autobusu venku, ve sněhu a mrazu, který v těchto „opičích" horách býval obvykle kolem -20°C. Gumové holínky, mokré onuce a v tom – za chvíli zamrzlé nohy! Pogumované fárací obleky se změnily v ledové krunýře!

Takové byly cesty ke komunismu, inspirované sovětskými poradci a prováděné zblblými soudruhy!

10. dubna 1956 opustím tento rudý ráj. Bylo to trochu jinak! Musel jsem ještě odsedět náhradní trest v podobě dvou měsíců za podíl na odcizení letounu JU-52, který odcizen nikým nebyl a já jsem ho ani neviděl!

6. června 1956 jsem byl odvezen na ústřední tábor, převlečen do civilu a 10. června 1956 propuštěn. 8. 6. 1956 jsem byl svědkem zastřelení mukla příslušníkem SNB ze strážní věže. Čekal také na výstup. Sednul si zevnitř tábora na kolík postřelovacího pásma. Jmenoval se Ježík – slovenské národnosti. Tak přísně byly střeženy výdobytky pracujícího lidu!!

Kupodivu! Mezi soudruhy byli také lidé. Pracovní úřad v Semilech měl instrukce, že pro mne bude pracovní místo buď opět v dolech, nebo v hutích. Bylo jinde, což zařídila soudružka Hanušová, vedoucí úřadu, jinak matka Lucčiny spolužačky – Věry. Mohl jsem jít na půlroční brigádu do lesa a potom mě přijal do továrny Kolora 08 její vedoucí Ing. O. Hlavsa, také majitel legitimace KSČ. Tam byla zaměstnaná i Lucka a celkem krátce po naší svatbě (28. 7. 1956) nám byl přidělen slušný byt.

Důvěřuj, ale prověřuj! Prý to byla Leninova moudrost. Tři soudruzi dostali stranický úkol mě hlídat! Snad na tři směny?

Po čase i předsedkyně KSČ soudružka Ježková souhlasila s povýšením na mistra! Tak jsem mistroval s platem 1 480,- Kčs měsíčně.

Bydlela s námi Lucčina matka, takže když se nám postupně narodily dvě dcery, měli jsme přepečlivou opatrovatelku k nezaplacení! Také jsme jí nic neplatili! Byla vdova po nacisty popraveném manželovi a měla po něm jakýsi důchod. Tak jsme dali korunky dohromady. I když jsme příliš výskat nemohli, hlad jsme neměli.

Za to přijetí jsem něco odvést musel. Dostal jsem jakousi formou nabídky příkaz vstoupit do místní vesnické organizace Svazarmu, a dokonce jako její předseda! Pouto rodinné potlačilo ve mně odpor ke všemu rudému a já toho předsedu dělal. Pocit kolaborantství jsem umlčoval tím, že jsem se snažil předsedovat ve smyslu masarykovského člověčenství. Dokonce bych řekl, že se mi podařilo aspoň zmírnit tehdy pěstovanou třídní nenávist, pochopitelně v rámci členské základny.

Mildu Havlíčka jsem jako kluk znal jako závodníka na lyžích s dobrým fyzickým fondem a pevnou vůlí. Objevil se v závodě Kolora 08 Háje nad Jizerou jako výrobní náměstek podnikového ředitelství v Semilech. Přišel za mnou na mé pracoviště a o kádrový profil se nebál. Na rozdíl od jiných soudruhů, kteří mě dříve znali a nyní ne.

Nu, jednou přišel, že by potřeboval obsadit místo vedoucího provozu na středisku úpravny v n. p. Jitka Jindřichův Hradec, jehož byl už tehdy ředitelem.

Rodina Janotova přesídlila dne 17. 12. 1968 do Otína.

Nastalo období socialismu s lidskou tváří. Ve smyslu zákona č. 87/68 Sb., o soudních rehabilitacích nezákonných rozsudků bývalých státních soudců, jsem také podal žádost.

Rozsudek Štátneho súdu v Bratislavě ze dne 6. 9. 1950 jsem neobdržel a tedy ho nemám. Ovšem mám rozsudek Vyššího vojenského soudu v Trenčíně ze dne 5. 2. 1970 jako rehabilitační a z něho vyplývají určité věci, které osvětlují rozpory a nelogičnosti soudu v září 1950.

Tento rozsudek Vyššího vojenského soudu v Trenčíně ze dne 5. 2. 1970 jsem si právě vzal na pomoc. Zdržím se komentáře a budu citovat výňatky:

„Bývalý štátny prokurátor v Bratislave podal dňa 1. 8. 1950 obžalobu na rtn. ČSA Janotu (a další), ktorá ho vinila (a další), že: potom čo boli od svojich jednotiek odvelení do Popradu a odtiaľ ďalej na Mokraď, niekedy po 14. februári 1949 neboli ochotní sa zapojiť do výstavby a prestavby hospodárskej a spoločenskej sústavy republiky, dohovorili sa na tom, že všetci spoločne uprchnú do okupačného pásma USA v Rakúsku, alebo v Nemecku v snahe vstúpiť tam do priameho styku s organizáciami a skupinami československej reakčnej emigrácie a utečencov, ktoré v spolupráci s cudzou mocou usilujú intervenčným vojenským konfliktom o zničenie alebo rozvrátenie ľudovodemokratického poriadku, hospodárskej alebo spoločenskej sústavy republiky, aby sa tam dali do protištátnych služieb, za ktorým cieľom sa dňa 18. máje 1949 dohodli

a rozhodli, že do zahraničia uprchnú na vojenskom lietadle JU-52, a to v noci z 18. na 19. máje 1949 medzi druhou a tretí hodinou, a keď pre krátkosť času týmto lietadlom disponovať nemohli, zosnovali ďalej plán na útek, pričom si vzájomne vymenili adresy občianskych bydlísk a sľúbili si, že ako náhle niekto z nich nadviaže spojenie s protištátnymi skupinami zo zahraničia na realizovanie plánu, zídu sa všetci na Petříne v Prahe, na čo po prepustení do pomeru mimo činnú službu sa ďalej schádzali a navzájom korešpondovali."

„Podľa § 17 ods. 2 zák. č. 82/68 Zb. a § 226 písm. a) tr. por. sa menovaní oslobodzujú, pretože nebolo preukázané, že sa stal skutok, pre ktorý boli obvinení stíhaní."

„Bývalý Štátny súd a predtým ani býv. štátny prokurátor v Bratislave vôbec nepreverovali, či sú tu prvky skutkovej podstaty zločinu velezrady pri jednaní obvinených naplnené. Predovšetkým v štádiu prípravného konania sa vôbec nebrala do úvahy obhajoba obvinených a neboli zaobstarané príslušné dôkazy prokurátorom a neskoršie ani súdom, ktoré by obvinených zo zločinu velezrady usvedčovali.

Osobitý senát VVS Trenčín taktiež zistil, že zhora uvedení obvinení, ktorí boli pre zločin velezrady uznaní vinnými, sa ani nepokúsili zničiť alebo rozvrátiť základy existencie vtedajšieho nášho ľudovodemokratického štátu. Ich jednanie nesmerovalo ku zničeniu samostatnosti, k rozbitiu jej ústavnosti, ku zničeniu alebo rozvráteniu politických, sociálnych, či hospodárskych základov štátu, nesmerovalo k okliešteniu územia štátu prostriedkami násilia, alebo k znemožneniu činnosti najvyšších ústavných činiteľov republiky, taktiež týmito násilnými prostriedkami.

Pokiaľ ide o otázku spolčenia k tejto velezradnej činnosti, ktorá bola kvalifikovaná súdom podľa § 1 ods. 2 zák. č. 231/48 Zb. je nutné vziať do úvahy takéto skutočnosti. Spolčenie týchto osôb ako pojednávajú vysvetlivky zák. č. 231/48 Zb. na str. 23 musia smerovať proti právnemu poriadku ľudovodemokratického štátu, musí sa jednať o úmysel páchateľov smerujúcich ku spáchaniu útoku na základy existencie republiky. Ani toto tu nebolo zistené. Predovšetkým ako bolo osobitným senátom VVS Trenčín zistené, existovali tu skupiny rotných a vojakov, ktorí boli nespokojní s tým, že boli prepustení zo zväzku letectva našej armády, kde pôsobili ako piloti, ďalej ako piloti-učitelia, a pokiaľ ide o vojakov, ako príslušníci vojenskej odbornej školy leteckých mechanikov. Prečo došlo k tomuto prepusteniu? Nebolo im nikým a nikdy vysvetlené."

„Zistenie štátneho súdu, že obvinení sa spolčili k velezradnej činnosti proti republike, ako je to uvedené zhora v bode b),c),d), nemalo skutočný náležitý podklad. Neopieralo sa o spoľahlivé dôkazy, ale o dohady založené na obecnom poznatku – notoriete. Uznať obvinených vinnými tiež na základe takéhoto

dohadu bolo v rozpore so zákonom i v dobe pôvodného rozhodovania súdu. Býv. štátny súd rozhodoval v zhora uvedenej veci v dňoch 31. augusta, 1. a 6. septembra 1950, teda už v dobe, keď podľa § 326 nadobudol od 1. 8. 1950 zákon č. 87/50 Zb. účinnosť. Bolo to teda v rozpore s ustanovením § 160 odst. 2 zák. č. 87/50 Zb. Štátny súd sa mal teda týmto trestným poriadkom riadiť.

Vzhľadom k tomu, že zločin velezrady nebol preukázateľne obvineným, ako je uvedené zhora, dokázaný a súd rozhodoval na základe dohadov a notoricky známych skutočností, teda notoriety, bolo nutné, aby boli zrušené výroky o vine obvinených, pokiaľ ide o neoznámenia a neprekazenie trestného činu. Oznamovacia povinnosť, pokiaľ ide o osnovanie sprisahania ku zbehnutiu, pre obvinených nevyplývala a nie je ani uvedená v zákone č. 231/48 Zb.

Osobitný senát teda keď vyhodnotil všetky tieto skutočnosti, zaoberajúc sa predovšetkým rozsudkom býv. Štátneho súdu Bratislava sp. zn. Or III 134/50-131 zo dňa 6. 9. 1950 a rozsudkom Najvyššieho súdu Praha spis. zn. To-188/51 zo dňa 26. 9. 1951, bol nútený z podmetu podaných návrhov zhora uvedených obvinených podľa § 15 ods.1 písm. a), b), a d) zák. č. 82/68 Zb. ich zrušiť. Videl totiž, že preskúmané rozhodnutia sú vadné preto, že boli urobené na podklade nesprávnych zistení, predovšetkým sa opierali o umele skonštruované obvinenia, a ďalej skutky boli uznané za trestné činy v rozpore s trestným zákonom. Tieto rozsudky boli teda zrušené vo výroku o vine. Je treba podotknúť, že všetci obvinení sa stali obeťou nesprávnych metód vyšetrovateľov a orgánov prokuratúry a súdu."

Z Trenčína jsem si vezl pouze přečin nedbalého zachovávání státního tajemství podle § 7 zák. č. 231/48 Sb. a přečin svémocného vzdálení podle § 212 tr. zák., v celkové podobě 1 roku.

Neodvolal jsem se. Bylo to v době, kdy už mohutněla Husákova normalizace.

Vyšší vojenský senát v Trenčíně rozhodl tak, jak rozhodl. Husákova normalizace pod ochranou Rudé armády ovšem pokročila tak daleko, že odškodnění jsem nedostal a na místní letiště jsem nadále mohl jen jako divák.

Čas se nezastavil, a tak naše dcery, s určitými politicko-dědičnými potížemi, se dostaly ke studiu na Pedagogické fakultě v Českých Budějovicích. Nutno dodat, že tyto otcovy politické kaňky pomohli vysušit soudruzi s lidskou tváří.

I přes soudní rehabilitaci, vlastně stále ještě totalitního režimu, jsem nesl punc mukla. Např. jsem nemohl být jmenován vedoucím řízení jakosti a nemohl jsem dostat vyšší platovou třídu než T 10. Kádrová nomenklatura a stranická čistota to nedovolovala!

A tak jsme jako rodina žili stále jaksi na okraji socialismu.

Teď už zbývá jen maličkost: takzvaná sametová revoluce. Úplná rehabilitace ze zákona, odškodnění, povýšení na majora letectví, omrzlé nohy, angina pectoris, 2x infarkt, návštěva „tetky Pepky" a vyboulená aorta.

To by byla asi tak inventura k mým jednasedmdesátinám. To není nostalgie, to je prostě konstatování. V mých vzpomínkách mě bude provázet pocit studu z toho, že jsem se nechal zavřít, aniž bych tehdejší republiku rozvrátil, ba aniž bych se o to pokusil. Připadal jsem si příliš bezvýznamný, abych dělal politiku, a ve své tehdejší naivnosti jsem byl přesvědčen, že „vítězství pracujícího lidu" je krátkodobá parlamentní záležitost.

Tato moje „zpověď" by měla být pouze a jedině kamínkem do mozaiky obrazu totalitního režimu, který ve smyslu Leninova učení nejen že dával možnost průchodu těch nejspodnějších pudů, ale přímo je vyvolával! Ty by se se slovem člověk neměly ztotožňovat! Ovšem pod rouškou „pracujícího lidu" se mohl uplatnit jakýkoliv prostředek.

Píši to s pocitem povinnosti vůči tomuto obrazu. Píši to sám za sebe tak, jak jsem to prožíval a jak to vidím dnes. Rád bych to považoval za definitivní tečku. Nechci a nebudu se v žádném případě těmito nechutnostmi dále zabývat. Jednak je to vzhledem k dávnosti zbytečné a jednak a to hlavně – chci mít už jednou klid.

Z toho všeho svinstva vystoupily, jako obraz z rámu, životní hodnoty jako přátelství, čestnost, dobrota, prostě – člověčenství. Poznal jsem to a je to nesmírně cenné. Obrovská hodnota je v lásce, pevnosti a věrnosti mé manželky Lucky.

Karel Kopal

úředník, podnikatel

* 20. listopadu 1904 Přepeře
† 21. června 1984 Horní Beřkovice

odsouzen Státním soudem v Praze 21. 7. 1950 pro trestný čin velezrady (§ 1, odst. 3) a vyzvědačství (§ 5, odst. 1 zák. č. 231/48 Sb.) k trestu těžkého žaláře na dobu 18 let, zostřeného půlletně jedním tvrdým ložem a k pokutě 80 tisíc Kčs s vysloveným konfiskace celého jmění (zn. Or I/VII 111/50)
propuštěn 1959
rehabilitován 10. 12. 1990 Městským soudem v Praze (zn. Rt 522/90) podle zákona č. 119/90 Sb.

Mezi významné osobnosti Turnovska se zapsala celá rodina Karla Kopala staršího, který se stal svojí pílí z účetního úspěšným podnikatelem. V Přepeřích roku 1904 zakoupil na břehu Jizery trosky vyhořelého mlýna, obnovil ho, zmodernizoval, vybudoval vlastní elektrárnu a přistavěl menší tkalcovnu se stroji na samostatný pohon. Pro své zaměstnance postavil dva činžovní domy, čp. 115 a 116. Lidem dal práci a národu výjimečnou dceru Annu, která jako první žena získala na pražské univerzitě titul doktorka filosofie, a syna Karla, který se stal jeho nástupcem ve vedení podniku. Karel Kopal senior pracoval též veřejně pro blaho obce, v Přepeřích byl několik roků náčelníkem hasičů a v jednom období i starostou obce. Byl významným funkcionářem i ve společenství mlynářů a v Agrárnické komoře.

V roce 1938 tento úspěšný a všestranný muž předčasně umírá a na jeho místo nastupuje syn Karel. Továrnu a vše, co s podnikem souvisí, přejímá v době, kdy se nad Evropou snáší temný mrak německého fašismu. Nový nástupce ještě stačí zmodernizovat zařízení tkalcovny a obnovuje vyhořelou cihelnu. Stále se snaží udržet plný stav pracovníků. Je Sokolem, členem mysliveckého sdružení a velmi dobrým společníkem, mezi občanstvem velice oblíbeným a uznávaným.

Proti vůli své maminky se žení s prostou venkovskou dívkou, která sice do manželství nepřinesla žádoucí věno, ale na rozdíl od manželových dvou sester, jejichž manželství zůstala bezdětná, přivedla na svět dvě zdravé děti, dceru Aničku a syna Karla. Dočkala se tudíž Kopalova dynastie svého mužského potomka, pokračovatele jejich rodinného díla.

Druhá světová válka skončila. Okupaci naší republiky nacistickým Německem prožili Kopalovi bez větší úhony. Ze znovunabyté svobody se ale dlouho netěšili. Nejtěžší období v jejich životě je teprve čekalo. Anna Kopalová, rozená Škodová, v roce 1946 umírá a pozůstalí ukládají ostatky k manželovi do rodinné hrobky na přepeřském hřbitově.

Po tragické smrti generála Klecandy byla jeho manželka Dr. Anna Klecandová, rozená Kopalová, násilně vystěhována ze svého domu na Hradčanech a natrvalo usazena v bývalém bytě po školníkovi v opuštěné škole v Kobylech. Svou inteligencí, životními zkušenostmi a v osobitém přístupu k lidem si získala jejich přízeň. Přijali ji mezi sebe a ona kde mohla, tam jim pomáhala. Po celá léta pro ně byla *naše paní doktorka*. Tady v nechálovské škole a nedalekých Kobylech se znovu setkala se spisovatelem Františkem Kožíkem, dlouholetým přítelem Klecandových. Ten ji zde několikrát navštívil, zásoboval ji literaturou, zprávami a divadelními hrami. Jeho přítomnosti a přátelství využil i učitel Lukeš v nechálovské škole, také značně diskriminovaný tehdejším režimem. Doktorka Klecandová s učitelem Lukešem nacvičili několik dětských představení z podkladů dodaných Františkem Kožíkem. Opět tomu osud chtěl, aby se setkali výjimeční lidé, kteří i za těžkých podmínek dokázali své národní uvědomění, lásku k národu a k našemu lidu. Pouta přátelství a krásnou spolupráci, která nesla svoje ovoce, opět přerušili tehdejší mocní, když učitele Lukeše přeložili do obecního dvora v Českém Dubu, kde pracoval jako nádeník.

Tady v Kobylech zastihla Dr. Klecandovou další krutá rána. Dostala zprávu o zatčení svého bratra Karla Kopala. Uvědomovala si, co ho čeká a jaké důsledky tato zpráva obnáší.

V té době také její sestra Marie a její muž byli násilně vystěhováni ze svého bytu v Praze a pod změněným jménem Rozborovi našli svůj azyl v malé obci v Českém ráji, v Krčkovicích, později v Turnově.

Také osud Karla Kopala se mění k nepoznání a tíha osudu mu uštědřuje ránu největší a nejcitlivější. Pomáhal svým postiženým sestrám, pomáhal i jiným, v Přepeřích i v okolí. Lidé ho znali a věřili mu. Nebyl jenom panem továrníkem, byl jedním z nich. To ovšem bylo trnem v očích tehdejší vládní diktatuře. Jim nestačila znárodněná továrna, když jeho poměrně veliký majetek, zděděný po rodičích, přešel pod státní správu, chtěli všechno a nic jim nemohlo stát v cestě.

Karel Kopal byl v zinscenovaném soudním procesu obviněn z přípravy protistátního spiknutí s šestnáctičlennou skupinou kolem bývalého poslance národně socialistické strany Emila Weilanda z Liberce. Marie se svými dvěma dětmi byla vystěhována z bytu ve mlýně do jednopokojového bytu v činžovním domě, který před léty vystavěl jejich děda pro své zaměstnance.

Rozsudkem Státního soudu v Praze a po hlavním líčení ve dnech 18. – 21. července 1950 v Liberci byl Karel Kopal odsouzen k trestu těžkého žaláře na dobu 18 roků, zostřeného půlletně jedním tvrdým ložem, k pokutě 80 tisíc Kčs a konfiskaci celého majetku.

Po devíti letech, strávených v několika věznicích a pracovních táborech, se Karel Kopal vrací domů do Přepeř ke své manželce a dvěma milovaným dětem. Jeho žena Marie se v době jeho nepřítomnosti vrátila ke své původní profesi tkadleny a pracovala v jejich vlastní vyvlastněné továrně, neboť jen tak mohla uživit sebe a své děti.

Bývalý vězeň Karel Kopal nastoupil v Přepeřích jako dělník do skladu materiálu, kde pracoval v řezárně. Rodina se z činžovního domu přestěhovala do rodinného domku u Holubců, kde už byl ve stodůlce uskladněn drahý nábytek jeho sestry Dr. Anny Klecandové.

Tady končí sága rodiny Kopalových. Karel Kopal, bývalý majitel mlýna a textilní továrny, nyní dělník v přípravně materiálu, stále přepeřskými občany oblíbený a uznávaný, bývalý politický vězeň, ve věku 80 roků umírá. Ani odchod z tohoto světa neměl jednoduchý. Na sklonku života znovu prožíval neuvěřitelné utrpení nevinného člověka z dob jeho věznění, zejména pak z období výslechů. Pošramocenou nervovou soustavu bylo nutno ošetřovat v psychiatrické léčebně v Horních Beřkovicích, kde prožil poslední tři měsíce svého života. Často bylo slyšet jeho zoufalé volání *nechte mne, nebijte mne!* Tady také nalezl vysvobození od všech křivd a strašného utrpení. Zemřel člověk – velký člověk.

Za tři roky, 4. října 1987, odchází v přepeřském domku čp. 169 dobrovolně ze světa jeho syn Karel. Na zhoubnou nemoc 17. října 1988 v Praze umírá i jeho dcera Anna, provdaná Kovářová.

Rod Kopalových, který se vyznačoval velikou pílí, pracovitostí, veřejnou činností i odporem proti zlu a násilí, vymírá po meči i po přeslici.

Dne 10. prosince 1990 v neveřejném zasedání Městského soudu v Praze bylo rozhodnuto o rehabilitaci odsouzeného Jaroslava Kolína a jeho společníků za trestný čin velezrady a vyzvědačství z rozsudku Státního soudu v Praze ze dne 21. července 1950.

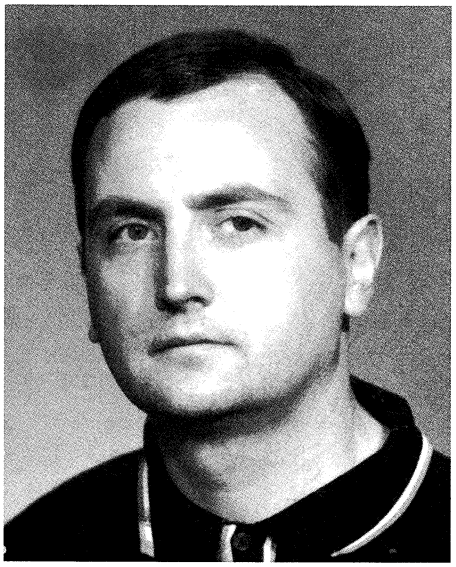
Karel Kopal se rehabilitace nedožil. Jeho manželka Marie se jako jediná dočkala ospravedlnění svého manžela. Byla velice šťastná, že pravda zvítězila a že její muž byl až do smrti čestným člověkem.

Bohužel i tady stáří a dlouholeté strádání zanechalo své. 13. ledna 1993 i ona odešla na věčnost. Odešla klidně a vyrovnaně u svých příbuzných, neboť sama už nemohla být. Všechny své milé už vyprovodila na přepeřský hřbitov, kde i ona odpočívá.

Jaromír Huml

Stanislav Prokůpek
zámečník

* 6. 4. 1941 Jaroměř, okr. Náchod
bytem Jilemnice

vzat do vazby 22. 8. 1970
odsouzen Krajským soudem v Hradci Králové 12. 2. 1971 (zn. 10 T 2/71) pro trestný čin podvracení republiky podle § 98, odst. 1 tr. z., k trestu odnětí svobody v trvání dvou roků nepodmíněně
rehabilitován Krajským soudem v Hradci Králové 18. 1. 1991 (zn. Rt 5/91) podle zákona č. 119/90 Sb.

Odsouzen jsem byl za zhotovení a rozšiřování letáků k 2. výročí vpádu vojsk Varšavské smlouvy a zorganizování stávky. Tak byla posouzena minuta ticha 21. 8. 1970 v závodě Nářadí (TOS) Vrchlabí, středisko Rico.

Co mě k tomu vedlo?

Do závodu Nářadí jsem nastoupil jako učeň v září 1955. Po vyučení jsem byl zařazen do střediska Rico. Vstup vojsk Varšavské smlouvy jsem cítil jako okupaci. Tento názor jsem nezměnil ani v době normalizace. Na svém pracovišti jsem mladší spolupracovníky informoval, jak se kdo choval v srpnu 1968. To se nelíbilo členům závodní organizace KSČ. Vystoupení z ROH v dubnu 1970 bylo hodnoceno jako nepodpoření politiky konsolidačního procesu. Vedení střediska provedlo se mnou v zájmu zachování maximálního pořádku na pracovišti pohovor a byla mi jako staršímu zaměstnanci zdůrazněna nutnost příkladného chování a podpory vedení k pořádku v dílně.

Se spolupracovníkem Františkem Kovářem z Vrchlabí jsme v srpnu 1970 sepsali letáky a ty rozvezli po okolí. Obsahem těchto letáků bylo zdůraznění, že 21. srpen 1968 = okupace. Bylo vyzýváno ke klidu a k pasivní rezistenci (např. omezit nákupy, jízdu v hromadných prostředcích apod.).

21. 8. 1970 ve středisku od rána vyšetřovali příslušníci SNB – věděli, že se něco chystá. Nic nevypátrali a před polednem odjeli. Ve 13 hodin se ve středisku zastavila práce a minutou ticha byla uctěna památka padlých v srpnu 1968. Minutu ticha drželo asi šedesát lidí v celém středisku. Chování členů KSČ po té minutě ticha se dalo hodnotit jako nepříčetné.

22. 8. 1970 jsem byl zatčen a převezen do vazby v Hradci Králové. Vyšetřován odborem Státní bezpečnosti KS SNB. Zde mi nejprve bylo sděleno obvinění pro pobuřování podle § 100, později překvalifikované na podvracení republiky podle § 98.

12. 2. 1971 jsem byl Krajským soudem v Hradci Králové odsouzen pro podvracení republiky na dobu dvou let nepodmíněně a zařazen do I. nápravné skupiny.

Podle trestního spisu František Kovář (*1940), Stanislav Prokůpek (*1941) a svobodník Petr Kytnar (*1951) založili v prosinci 1969 protistátní konspirativní skupinu s názvy *Národní fronta osvobození ČSR* a *3. ilegální odboj,* jejímž cílem bylo bojovat a provádět destruktivní činnost, zaměřenou proti konsolidaci politických poměrů v ČSSR, zejména proti přítomnosti sovětských vojsk. Již v lednu 1970 vyvěsili Kovář s Kytnarem v n. p. Nářadí ve Vrchlabí hesla proti KSČ a proti politice ČSSR vůči Izraeli, ve Vrchlabí a Dolním Lánově nápisy proti SSSR a k výročí upálení Jana Palacha. Na psacích strojích rozmnožil Kovář s Prokůpkem asi 120 letáků s *Provoláním k českému a slovenskému národu,* které vyvěsili na veřejně přístupných tabulích, stromech a sloupech na trase Vrchlabí – Kunčice n. L., Klášterská Lhota, Hostinné, Rudník, Prostřední Lánov, v Horní Branné a Vrchlabí. Zastavení strojů ve vrchlabském závodě n. p. Nářadí v den výročí okupace bylo poslední kapkou trpělivosti bezpečnostního aparátu. František Kovář jako vedoucí skupiny byl odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání tří let nepodmíněně, Kytnar byl stíhán vojenskou prokuraturou.

Výkon trestu od 8. 3. 1971 do 22. 8. 1972 jsem prožil v Žacléři, kde jsem pracoval na dole Jan Šverma v podzemí jako důlní zámečník. Práce byla prováděna ve společnosti civilních zaměstnanců a s nimi jsem vycházel dobře. Horší to bylo mezi odsouzenými, neb někteří byli donašeči-bonzáci, a tak bylo hlavní držet hubu.

12. října 1971 mi bylo zamítnuto podmíněné propuštění z výkonu trestu – vzhledem k závažnému trestnému činu proti základům republiky v době konsolidačního procesu nelze očekávat vedení řádného života pracujícího člověka. Po odpykání trestu jsem se vrátil na své původní pracoviště, ale vedení závodu a někteří členové KSČ mne nadále sledovali, také StB mne vedla jako nepřátelskou osobu.

Stanislav Prokůpek

Rudolf Zuzánek

živnostník – fotograf

* 27. 3. 1899 Jilemnice
† 22. 5. 1984 Jilemnice

zatčen 4. 12. 1954 v Lomnici nad Popelkou
odsouzen 20. 4. 1955 Krajským soudem v Liberci pro trestný čin podvracení republiky podle § 2, odst. 3 (zn. 1 T 10/55) k trestu odnětí svobody na 3,5 roku
rozsudek zrušen Nejvyšším soudem 9. 12. 1955 (zn. 1 Tz 259/55)
odsouzen 23. 2. 1956 Krajským soudem v Liberci (zn. 1T 1/56) za trestný čin velezrady podle § 78 odst. 1c, 2 tr. z. k trestu odnětí svobody na 10 let, propadnutí celého jmění a ztrátě čestných práv občanských na tři roky
rehabilitován Krajským soudem v Ústí nad Labem 25. 2. 1991 (zn. 7 Rt 129/91)

V červnu 2001 nám o něm jeho syn Ing. Jaroslav Zuzánek (* 1929) napsal:

Rudolf Zuzánek byl v době zatčení soukromý fotograf, účastník prvního a druhého odboje. V roce 1919 se vrátil s legionáři z Itálie a zakrátko odešel v sokolských dobrovolnických plucích bránit mladé Československo na jižním Slovensku proti útočícím maďarským komunistickým hordám. Po fotografické praxi v Praze a v Jičíně vykonal tovaryšské zkoušky a oženil se s Vlastou Jodasovou z Dolní Sytové. V roce 1932 ukončil pracovní poměr u svého otce a otevřel si za velmi obtížné finanční situace vlastní fotografický ateliér v Jablonci nad Jizerou. Tam se ihned zapojil do činnosti tělocvičné jednoty Sokol a do divadelního ochotnického spolku. Když v roce 1937 splatili s manželkou všechny dluhy a pomýšleli na výstavbu malého rodinného domu, zhoršila se mezinárodní situace, nastal podzim 1938, Mnichov a vyhnání z Jablonce nad Jizerou. Již při příjezdu okupačních jednotek v pondělí 6. října vnikla do ateliéru horda ordnerů, R. Zuzánka chtěli uškrtit. Zachránil ho po zavolání syna důstojník okupační armády, který ordnery rozehnal – ti však upozornili majitele fotoateliéru, že je v Jablonci nežádoucí a co nejdříve nechť se odstěhuje.

Zuzánkovi postupně opouštěli Jablonec a hlavní stěhování nastalo koncem listopadu, když R. Zuzánek našel uvolněný filiální ateliér u svého dřívějšího učitele A. Podlipného v Lomnici nad Popelkou. Ten mu firmu přepustil za

„pouhých" 20 tisíc korun, když si musel převzít veškeré (značně zestárlé a zchátralé) zařízení, neboť během stěhování vykradli ordneři ateliér v Jablonci (objektivy, radiopřijímač, zvětšovací aparát aj.).

Když se již rozbíhala Zuzánkova fotografická činnost v Lomnici, došlo k obsazení zbylého území ČSR a R. Zuzánek se zapojil do odbojového hnutí (ON) a v listopadu 1939 byl zatčen gestapem, a to po zatčení knihkupce Jodase, kterému dodával fotografie z humoristického časopisu – byly to karikatury vpádu Prusů do Čech v r. 1866. Vrátil se z německých věznic (Berlín, Drážďany, Waldheim, Delmenhorst u Brém) po třech letech s podlomeným zdravím a od výslechu na jičínském gestapu ohluchlý na pravé ucho.

Během krátké doby se zotavil z ponížení a utrpení minulých let, pečoval o svůj fotografický závod a o rodinu. Nezůstal však stranou reformovaného podzemního protinacistického hnutí (zapojil se do organizace Jindra), takže ihned po vypuknutí revoluce 3. května 1945 vzal do ruky ukrývanou ručnici a šel bránit město. Vojenským revolučním velením města byl vyslán jako ozbrojená hlídka s přítelem Beldou k továrně Ant. Jína a tam byl zajat oddílem SS, který přijížděl od Jičína. Společně s dalšími zajatci (V. Pěnička, J. Blažek a A. Morávek) byl převezen po krutých výsleších na gestapu do věznice ve Valdicích. V. Pěnička byl popraven společně s Kozákem z Libuně a Uhlířem z Lužan v sobotu 5. května na lomnickém náměstí, další tři (Blažek, Morávek a Zuzánek) měli být popraveni v neděli 6. května, ovšem velitel věznice byl sudetský Němec, rozuměl česky a po výzvě rozhlasu revoluční Prahy v poledne 5. května propustil všechny politické vězně, takže tito tři posledně jmenovaní uháněli pěšky oklikou přes Tábor a Ploužnici do Lomnice. R. Zuzánek přespával a pobýval do pondělí u K. Šonského, ruského legionáře.

Koncem května se vydal do Liberce, kde mu byla nabídnuta jako bývalému politickému vězni fotografická živnost. V té zůstal až do podzimních dnů, avšak po rodinné poradě se jí vzdal. Život se vracel do normálních kolejí, R. Zuzánek byl činný ve Svazu osvobozených politických vězňů a znovu se zapojil do Sokola a pokračoval ve spolupráci s oběma divadelními spolky jako maskér. Živnost vzkvétala, dokud nepřišel „Vítězný únor". Dne 4. 12. 1954 byl podvodným zavoláním „kulturträgra" soudruha Svobody z ONV Semily vylákán z domova; po vyjití z domu čp. 140 se na něho vrhli dva příslušníci StB (další čtyři stáli opodál), přes oči mu dali koženou pásku, na ruce pouta a vhodili ho do černé Tatry. Hlavním důvodem byla jeho stálá spolupráce s bývalým velitelem květnové jednotky z r. 1945 a pozdějším předsedou RNV Josefem Mizerou a odmítání převodu živnosti do Komunálního podniku města Lomnice. Bezpečnost k němu nasadila provokatéry (strážm. Pěkný a F. Kubec). R. Zuzánek byl krátkozrace důvěřivý a dokonce se nechal zlákat na odvoz dopisu do Prahy, který tam odeslal na krycí adresu do západního Německa. Dopis byl

pochopitelně zachycen a stal se hlavním doličným předmětem pro Zuzánkovo odsouzení. Měl být jednou z vedoucích osobností protikomunistického odboje v Lomnici, rozvraceč JZD (při tom sám téměř nerozeznal oves od žita) a nepoddajný protistátní živel. Po výsleších horších než na gestapu mu byla prokázána „vina" a byl proto odsouzen v inscenovaném procesu u libereckého krajského soudu dne 20. dubna 1955 za údajné rozvracení republiky podle zákona č. 231/48 Sb. k trestu tři a půl roku odnětí svobody. Po soudu byl převezen do koncentračního tábora v Senici u Bánské Bystrice.

Tento rozsudek se zdál lomnickým komunistům příliš nízký, a proto soudruzi Holenda a Jakubíčko navštívili koncem roku 1955 v Praze generálního prokurátora Aleše a ten nařídil revizi procesu. R. Zuzánek byl převezen znovu do Liberce a tam u krajského soudu odsouzen podle § 78 za velezradu k deseti letům vězení. Při tomto procesu, trvajícím celých patnáct minut (!), se vyznamenala nová dělnická krev komunistické justice – předsedkyně soudu promovaná právnička Kleandrová a také prokurátor Nový.

Nejprve bylo zabaveno zařízení fotoateliéru – exekuci zajišťoval nesmírně hrubým způsobem úředník finančního odboru ONV Semily, bohužel také občan Lomnice. Zabavený majetek převzal pan Jirouš z družstva Fotografia v Lomnici nad Popelkou.

Později bylo stejným úředníkem ONV hrubě konfiskováno celé zařízení bytu. V té době manželka R. Zuzánka nepracovala mimo pomoci v ateliéru, a tak musel syn vyplatit alespoň nejnutnější nábytek a svršky. Paní Zuzánková nemohla najít zaměstnání a byla odkázána na výdělek syna; ten byl při prověrkách roku 1958 propuštěn z n. p. Tesla Vrchlabí a pracoval až do r. 1962 jako pomocný dělník.

Ze Senice byl R. Zuzánek převezen do věznice v Ilavě a posléze do Leopoldova. Z komunistických kriminálů se vrátil po pěti letech, před Vánoci roku 1959. Našel však již těžce nemocnou manželku, kterou v létě 1959 po prodělaných velkých útrapách postihl těžký záchvat mozkové mrtvice. R. Zuzánek neměl nárok na důchod a až do roku 1968 pracoval jako pomocný dělník v n. p. Elitex. Zemřel v požehnaném věku roku 1984.

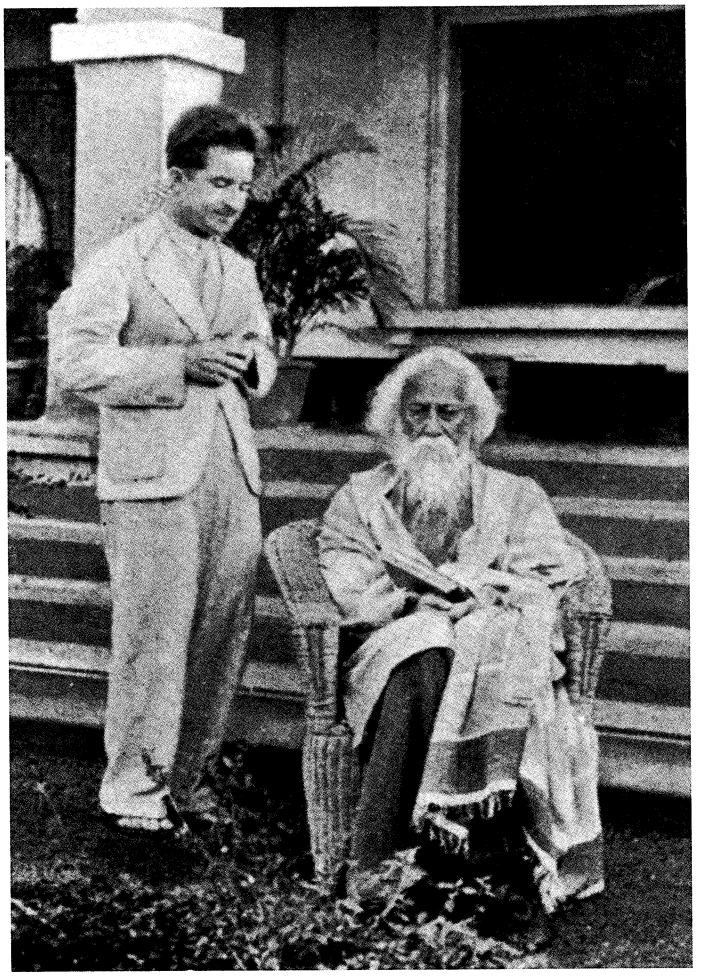
Na závěr dva dnes téměř již úsměvné zážitky. V Ilavě trpěl vězněný Zuzánek těžkými záněty z mnoha vředů. Pochopitelně nikdy nebyl uznán nemocným. Až když se zhroutil, byl odnesen na ošetřovnu, kde ho okamžitě operoval MUDr. František Teuner (za okupace druhý nejvyšší činitel Kuratoria). Ten mu v „hodině dvanácté" zachránil život. Jaká ironie!

Druhý příběh je ze zrůdného kriminálu v Leopoldově, kde R. Zuzánek mj. loupal meruňky v jedné skupině s Dr. Gustávem Husákem. O jeho obhajobě komunistické ideologie a o beznadějných sporech s kněžími vyprávěl Rudolf Zuzánek mnoho příhod. Když se připravovala amnestie na rok 1960, byli

všichni vězňové vyhnáni na „Apelplatz". Náčelník věznice je vyzval k rozdělení do tří skupin: v jedné byli vězňové, o jejichž omilostnění požádali příbuzní, ve druhé ti, kteří si žádost podali sami. Do třetí skupiny se zařadili ti, kteří se k této akci teprve připravovali. Mezi nimi byl mj. hrdina první světové války a pozdější dlouholetý ministr obrany ČSR armádní generál Jan Syrový. Na výzvu náčelníka předstoupil a prohlásil: „Nežádal jsem, aby mě režim uvěznil, a proto nebudu žádat o milost – dovolte mi zařadit se." Hlavní vinou tohoto hrdiny od Zborova bylo, že jako předseda vlády předal 15. 3. 1939 Hitlerovi klíče od pražského Hradu. Ani se s ním nelíbal, jako jeho žák generál Ludvík Svoboda s jiným zloduchem, L. I. Brežněvem.

Když se konečně v r. 1962 dostal generál Syrový na svobodu, přišel Rudolfu Zuzánkovi korespondenční lístek se sdělením: „Rudo, jsem doma – přijeď." Když po setkání generál vyprovázel Zuzánka k tramvaji – občané ho pochopitelně poznali podle pásky přes oko, francouzského baretu a rajtek ve vysokých botách – byla z toho téměř malá manifestace.

KRONIKA

Karel Hujer na návštěvě u indického básníka, prozaika, dramatika, malíře a filosofa Rabíndranátha Thákura (1861-1941), nositele Nobelovy ceny za literaturu.

Prof. RNDr. Karel Hujer – astronom a myslitel

Pavel Jakubec

Nechejme se provívat vánkem, větrem,
který čistí naše ovzduší a čechrá
kadeřavé koruny všech listnatých stromů.
Když se mu otevřeme, odvane z našich těl
všechno, co jim škodí.
Pokloňme se s pokorou a vděčně
pramínku, který nám vodu dává,
Zemi, Velké Matce, která neustále život rodí,
a skloňme se před neznámou sílou
vše oplodňující, dávající ten první impuls
rozkmitu vibrací tvorby, přeměňující
energii úplně ve všem od minerálů až k člověku.
Padněme s úžasem na kolena
před tím neznámým prazdrojem energií,
kterému říkáme Nejvyšší Inteligence,
nebo Bůh a děkujme mu za každé nadechnutí,
za to, že nám dovoleno jest žíti a vychutnávat
vědomě svoji existenci nejen jako lidé,
ale jako všechno, co žije. Jako kamínek,
žížala, chroust, konipásek, pejsek nebo člověk...

(Jan Solovjev: Vůně domova 3, s. 29)

Dne 18. září 2002 by se dožil 100 let profesor astronomie a fyziky na univerzitě v Chattanooze, Tennessee, železnobrodský rodák prof. RNDr. Karel Hujer. Po dokončení vysokoškolských studií na Karlově univerzitě pokračoval ve studiu v Paříži u K. Flammariona a v Británii u Arthura Eddingtona. Zabýval se historií astronomie dávných civilizací, účastnil se dvou výprav k pozorování zatmění Slunce a devíti kongresů a sympozií. Své statě publikoval v sedmi knihách a za svůj život vyprodukoval více jak 40 vědeckých pojednání. Byl členem Americké společnosti pro výzkum a vědu, Královské astronomické společnosti v Londýně a členem dalších osmi vědeckých společnosti v Evropě a Americe. Udržoval přátelské styky s Einsteinem, Ghándím a Thákurem. Jeho znalosti řečí mu umožnily navštívit mnoho zemí a pozorovat lidskou společnost s uvědoměním si světoobčanství nejen z pohledu astronoma, ale i z pohledu světového. Když se po studiích astronomie Inků vracel v době osudného Mnichova v roce 1938 z Peru do Československa, učinil rozhodnutí zůstat ve svobodném světě. Krátce poté se stal profesorem na univerzitě De Paul v Chicagu (1940), na Wesleyan College v Iowě (1942 – 1943), na univerzitě státu Michigan (1943 – 1946), aby nakonec zakotvil v již vzpomínané Chattanooze, kde 10. června 1988 umírá.

Po celý život byl Dr. Hujer především Čechem a reprezentoval náš národ nejen v oboru astronomie a fyziky, ale upozorňoval na existenci našeho národa a na jeho přínos světu.

Abychom alespoň částečně připomenuli jeho všestrannou vědeckou a jistě i osvětovou činnost, na podnět pana Přibyslava Šimiceho z Turnova chceme na několika stránkách uveřejnit hrstku vzpomínek těch, kteří měli to štěstí se s tímto výjimečným člověkem zde v Čechách setkat, a pro lepší představu připojujeme dva Hujerovy texty, reflektující politické i vědecké ovzduší jeho doby. Snad tento krátký článek opráší jeho čestnou památku a pomůže mnohým čtenářům poprvé odhalit široké spektrum vědcovy působnosti.

Považujeme za nutné upozornit, že všechny vzpomínky i Hujerovy osobní texty jsou zveřejněny v původní podobě, jak je k vydání poskytli jejich autoři, případně pan Přibyslav Šimice z Turnova ze své soukromé sbírky. Nepatrné stylistické a gramatické úpravy byly učiněny tak, aby nebyl ovlivněn obsah textů.

Poděkování náleží (v abecedním pořadí): Jiřímu Hujerovi z Liberce, manželům Juliu a Vlastě Kodríkovým z Uherského Ostrohu, Miroslavu Patkovi, akad. malíři Janu Solovjevovi a RNDr. Ivanu Šolcovi z Turnova.

❑

VZPOMÍNKY NA KARLA HUJERA

Setkání se udála v červenci roku 1957. Je vhodné si připomenout, že to bylo období hlásající známou materialistickou filosofii na věčné časy. A Dr. Hujer byl uznávaný vědec, astronom, fyzik, ale současně velký myslitel – filosof.

V té době jsem s dlouholetým přítelem panem Šimicem navštěvoval pana Podhorského v Turnově, který byl důvěrným přítelem Dr. Hujera. Čas od času dostával od něho dopisy, obsahující filosofické pohledy a hluboké úvahy na dění ve světě. Myšlenky v nich obsažené nám byly velice blízké. Poučovali a těšili jsme se z nich a také jsme je opisovali a předávali našim dalším přátelům.

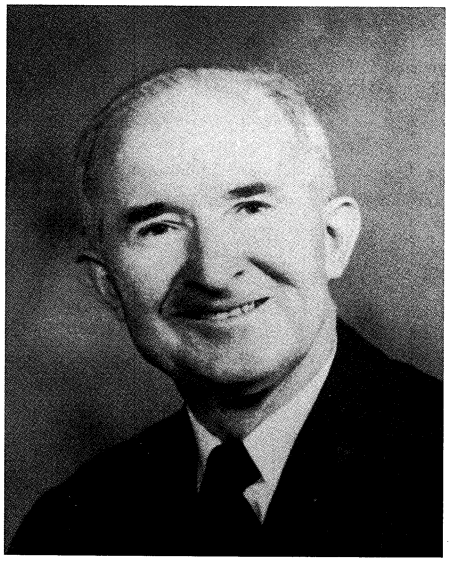
Na osobní setkání s Dr. Hujerem jsem se pochopitelně těšil a chápal to jako významnou osudovou událost. Musím přiznat, že jsem prožíval ve svém srdci jisté napětí z osobního setkání s takovýmto významným vědcem, filosofem a přítelem velkých osobností po celém světě. Ale jeho úsměv, laskavý výraz očí, upřímná slova při stisku ruky mé napětí okamžitě uvolnilo.

Vydali jsme se cestou z Turnova k Valdštejnu ke třem křížům na Kalvárii. Bylo to jeho oblíbené místo. Rozhovor byl velmi pestrý. V myšlenkách jsme se dotýkali všech oblastí života, ale především se mluvilo o historii a o křesťanské a indické filosofii. Východiskem z velkého napětí mezi Východem a Západem by mělo být poznání, že člověk je víc než tělo. Svou vyšší podstatou je zakotven v Univerzální Mysli – v Bohu. A tuto svou božskou podstatu si musíme uvědomit zde v podmínkách časoprostorového vědomí, zde na úrovni měnících se pomíjivých dějů, zrodů a zániků. Všichni musíme vyrůst do vyššího věčného Vědomí – do Království Nebeského. A z toho vyplývá pro každého jedince uskutečňovat známou výzvu – Miluj Boha nade všechno a bližního jako sebe sama. Tyto základní myšlenky se musí promítnout do života lidí všech národů. Bez těchto základních myšlenek a činů z nich vyplývajících by byla existence národů ohrožena. Zmiňoval se, že před vážnosti problému tohoto světa není žádné moci ani chytračení intelektu, které by nás vyvedlo k výsluní míru. Věc míru je především cestou vnitřního života.

Také jsem byl mile překvapen jeho hlubokým, citovým vztahem k našemu národu. Často z jeho úst zaznívala slova Chelčický, Komenský, Masaryk. V jednom dopisu napsal vroucí modlitbu: Bože, chraň ten národ milý v srdci Evropy a dopustíš-li zkoušky, dej, ať mně je dopřáno přiložiti balzám na rány otevřené... Bylo to opravdové vlastenectví a on ho v praxi uskutečňoval.

Návštěva na Kalvárii byla ukončena meditací – modlitbou.

Druhé osobní setkání bylo na výletě maloskalskou krajinou, kterého se účastnila i choť paní Harriet.

RNDr. Karel Hujer.

A ke třetímu osobnímu setkání došlo na slavnostním představení na Sychrově v rámci oslav Dvořákův Sychrov. Účastni byli i rodinní příslušníci.

Nesmím zapomenout, že měl Dr. Hujer také přednášku v Turnově v sokolovně. Veřejně to nebylo zvlášť publikováno, ale sál byl doslova přeplněn. A zde se mně a příteli Šimicovi stala zvláštní příhoda. Do sálu přišla manželka Dr. Hujera v doprovodu několika mužů. Jelikož jsme se s paní Harrietou při předchozích setkáních poznali, spatřila nás, hlasitě nás oslovila, zastavila se, podala ruku a řekla několik vět. Po skončení přednášky, která přítomné hluboce oslovila, což odměňovali častým potleskem, jsem šel s přítelem k vlaku na zastávku Turnov, odkud jsme jeli domů. K našemu překvapení přistoupil k nám muž a my jsme se museli legitimovat. Začal se něco vyptávat, ale vlak již přijížděl, my jsme nastoupili a odjeli. Za několik dnů jsem byl zavolán do úřadovny na místní národní výbor a tam na mne čekali muži dva. Déle jak hodinu mi dávali otázky, týkající se mého vztahu k Dr. Hujerovi a jeho paní. Už se nepamatuji, o čem se stále mluvilo, ale vzpomínám si na slova Dr. Hujera, která vyslovil při cestě na Kalvárii – divím se, že mě dnes nikdo nesleduje.

Návštěva Dr. Hujera a jeho paní byla pro mne a ostatní přátele mimořádnou, vzácnou událostí v životě, na kterou se nezapomíná.

Miroslav Patka

❑

Ve 20. století měl náš národ řadu vynikajících astronomů. Přitom každý z nich měl (a ti žijící dosud mají) své oblíbené pole působnosti. Snad většina z nich navázala na knížku Gustava Grusse, vydanou v závěru 19. století, Z říše hvězd. Podle ní byl nazván i náš populární astronomický časopis Říše hvězd. A tak jen namátkou: Bečvář se proslavil na celém světě svými hvězdnými mapami a katalogy, dílem, které překonalo všechny dosavadní hvězdné atlasy. Guth, Mohr, Link a Šternberk vydali krásnou trojdílnou Astronomii. Přitom Guth byl výborný teoretik, Link studo-

val zemskou atmosféru, Mohr byl pedagog a Šternberk proslavil náš Astronomický ústav. Popularizátor Slouka nadchnul mnoho mladých svou krásnou knížkou Pohledy do nebe. Dittrich se zaměřil na astronomii prastarých národů a ukázal vzácné souvislosti se současnou poziční astronomií. Nová, dosud většinou žijící generace se soustředila hlavně kolem hvězdárny ČSAV na Ondřejově. Tam vznikly významné práce v oboru sluneční fyziky, rentgenové astronomie atd.

Bylo by možné pokračovat dál, uvádět další neméně významná jména, ale vraťme se k Hujerovi. Vystudoval na Karlově univerzitě řádně astronomii a rozjel se do světa nasbírat širší zkušenosti. Při rozhovoru s ním jsem si uvědomil, jak velice si vážil Flammariona, s nímž se důvěrněji osobně poznal. Také vzpomínal na své setkání s Thákurem. Snad tady je základ jeho astronomicko-filosofického směřování. Po své první tvůrčí životní etapě, kdy pracoval v praktické astronomii, se stále více věnoval hlubším filosofickým souvislostem, kde na jedné straně je věčně tajemný a lidskými možnostmi neobsáhlý vesmír, na druhé straně je tu člověk, lidstvo se svými nejasnými cíli. Přitom jsou obě tyto kategorie tajemné a jen povrchní pohled by neviděl, že to vše je zázrak, v němž má hlavní slovo Stvořitel. Jak říkal Gauss a po něm mnozí další, ten, kdo necítí majestát a tajemství hvězdných dálek, kdo nestojí v údivu nad hlubinami lidské duše, to pak je člověk, jehož oko je vyhaslé a srdce okoralé.

Hujer byl pravý opak takového netečného člověka. Jeho oko bylo velice vnímavé a jeho srdce otevřené všemu krásnému i lidské bídě. Byl to muž víry. Zde tedy je těžiště Hujerovy práce, pedagogické i obecně vzdělávací. Přednášel, psal, komentoval nadšeně pokroky astronomie a vždy svůj výklad domýšlel až k filosofickým důsledkům v životní praxi lidské společnosti. Byl to světoběžník známý v širokých odborných kruzích, ale vždy se hlásil ke svému národu, byl věrný Čech.

Zvláštní pozornost by si zasloužila jeho víra v Boha. Byl křesťan, ale otevřený ke všem světovým vyznáním. Jeho široké srdce cítilo, že ušlechtilé prvky víry a především vzájemná láska mezi lidmi se Bohu líbí a ostatní věroučné rozdíly pak do značné míry podřizoval této hlavní idei. Pro něj osobně byl Pánem života i smrti Ježíš Kristus.

Hujerovo filosofické i pedagogické směřování astronomické odbornosti je opravdu blízké názorům Kamila Flammariona. Je to důležitý obor kosmogonie i cesty člověka. V tomto směru Dr. Karel Hujer splnil svůj životní úkol.

Ivan Šolc

❑

Mnozí z Vás starších si možná vzpomenete na jemného, úžasně skromného muže, postavou drobného, avšak velkého duchem, Dr. Hujera. Jeho hluboce produchovnělé přednášky budily mimořádný zájem nejen duchovní veřejnosti v různých místech naší vlasti. Téma přednášek se týkalo jeho poznatků ze zemí, které navštívil jako astronom, vědec a filosof, který se zajímal z duchovního hlediska o filosoficko-náboženské problémy. Poukazoval na harmonii božských zákonů kosmického a duchovního vývoje člověka a nutnost jejich uplatňování v každodenním životě nejen jedince, ale celých národů.

Byl blízkým přítelem redaktorů časopisu Psychická revue br. Kuchaře a Reznera v Ostravě – do tohoto časopisu pravidelně dlouhá léta přispíval.

Také my v Ostrohu jsme ho přivítali jako milého, osobního přítele našich rodičů a spiritických přátel při jeho několika přednáškách.

I když už čas zavál podrobnosti těchto krásných setkání, souznění našich duší v naší mysli zůstává a zanechává ten zvláštní, krásný duchovní dojem z jeho přítomnosti jako paprsek Světla, stále živý.

Od roku 1938 žil a pracoval v USA, kde působil jako vysokoškolský profesor na univerzitě v Chattanooga.

Jeho poslední přednáška v naší vlasti se konala v Brně v roce 1961. Při přednášce jsme vnímali jen jeho osobnost – zdála se obklopena zvláštní září – a nechali se unášet jeho jemným, avšak úžasně podmanivým hlasem a hlubokým duchovním obsahem jeho vyprávění do nadpozemských výšin. Vše ostatní kolem nás v sále zmizelo. Byl to zážitek pro celý život.

V dalších letech byla jeho přítomnost v naší vlasti nežádoucí. K lítosti Dr. Hujera a k naší velké škodě. Zemřel v roce 1988.

Abychom přiblížili jeho osobnost, uvádíme úryvek z jeho myšlenek z dopisu svým přátelům:

»Vnitřní zážitky časté přítomnosti v naší vlasti a ve Vašem kruhu připomínají mně závratnou skutečnost mystické Březinovy vidiny, že „přes všechny dálky prostoru i času scházejí se bratří jednoho duchového rodu"...

Tím více pro nás platí, abychom v atomovém věku všechnu svoji víru, svoje úsilí a věrnost obrátili k hodnotám duchovním, v nichž je naše jediná budoucnost...

A přece, moji drazí, viděl jsem člověka krásného, vznešeného, a proto v tiché modlitbě spolu s Vámi Vás prosím, abyste při tom všem dění kolem nás na tomto světě měli srdce naplněna odpuštěním. Svět je jako jedna velká otevřená rána, která potřebuje jen léčivý balzám a mnoho lásky a soucitu i tam, kde nám nikdy nemůže být vrácen.

Tento Boží člověk, vidina Mistra Galilejského, je právě dnes zaslíbením a nadějí, je fénixem dávnověku a i dnes vzlétne z popele atomového věku. Je to světoobčan s dalekohledem před nebeskou bání plnou hvězd, který protírá zaslepený zrak bloudících zástupů a zjevuje krásu, velebnost a věčné kouzlo všehomíru, kde člověk třeba i fyzicky zdál se nepatrným, je věčnou nezničitelnou částí odvěkých zákonů a nikdy a žádná tíha nemůže ho vyloučiti z obecenství kosmického míru a vesmírového občanství. A jako od věků zářila hvězda naděje, dnes jich září na tisíce, milióny a jejich počet je stále zvětšován do závratnosti krásy a vznešenosti Nejvyššího Tvůrce...«

Julius a Vlasta Kodríkovi

Z TEXTŮ KARLA HUJERA

O Západě na rozcestí věků

Nedávný Solženicynův dialog na britské BBC a dvakráte reprodukovaný v Buckleyově programu Firing Line v Americe dává živelný podklad k úvaze o stabilitě toho, co se ještě nazývá západní civilizace. Jak předčasně L. N. Tolstoj ve svém proroctví v roce 1910 předvídal neblahé tendence Západu v podobě kurtizány komercialismu, která bude vládnout nad lidskou společností, Solženicyn dnes v daleko pokročilejším stavu rozkladu po dvou světových válkách varuje západní svět před nejvážnějším nebezpečím, jakému byla Evropa vystavena ve svých dějinách od zániku Říše římské. Proti rozdělenému světu svobodné demokracie Solženicyn volá, že komunistický systém se v jednom plně shoduje: „Váš společenský řád musí být zničen!" Tento televizní program otřásl Anglií. Platí však pro celou Evropu i Ameriku. Jestliže temný věk již nenastal, valí se přičiněním zkomercializované elektroniky a její dorážející indoktrinace. Je snadno představitelné, že temný věk již nadešel v duchu Orwellova „1984", a my tento přízrak ani nepostřehli.

Vedle skličující bilance kdysi nacistických koncentráků dnes existují sovětské gulagy. Soumrak civilizace je však frapantně postřehnutelný ve svobodném světě, na takových místech, jako je Times Square nebo Broadway. Jak dopisovatel newyorských Timesů Russel Baker naznačuje, degradace a zvulgarizování někdejší lidské důstojnosti dnes mezi mrakodrapy rafinovaně předstihuje odpadkové čtvrti Paříže nebo Říma. Biblická Sodoma a Gomora nemohla být horší bez rafinovaných nástrojů dnešní technologie, Times Square je však pouze vzorková ukázka toho, co podemílá civilizaci na obou stranách železné opony. Lidské stíny laciného masa žijí či opájejí se z vypůjčených zdrojů a z vypůjčeného času a jsou symbolem celého západního světa, v němž zesílil odkaz francouzských nihilistů „Apres nous délugue". Po nás potopa. Je to obraz degradace nevázaného svobodného světa a právě tuto vidinu bombastická propaganda sovětů předvádí svým lidem. Zakrvácená vlajka se třepotá nad kremelským palácem Nejvyššího sovětu, nedaleko od katedrály svatého Blažeje, která se stala muzeem ateismu. Od kremelské zdi, od bytových zajetí výškových sta-

veb, přes pařížské bulváry k Times Square člověk tápe, hledá světlo, kam by se měl obrátit v labyrintu dnešního světa.

Když se zadíváme na tyto lokalizované scény, nemůžeme se ubránit závěru, že západní člověk se rozhodl sám sebe likvidovat. V jaké výhodě byli první křesťané, kteří čerpali svoji víru a přesvědčení z očekávání, že se blíží Poslední dnové! Byli tak ušetřeni iluzorních nadějí ve spasitelnost všelijakých revolucí, vzbouření, konspirací, jichž tehdy jako dnes bylo mnoho. Vědomí nastávajícího příchodu apokalyptického věku zaclání si dnešní člověk stále vzrůstající poživačností, podněcovanou opiem nesmyslné komerční reklamy. Je lákán slibem supersonické rychlosti džetů, computerizovanou literaturou nebo operativním nahrazením rozklíženého srdce, jakoby výměnou karburátoru starého auta. Tomu všemu je vystaven člověk naší slavné civilizace. Nudí se ve vlastním blahobytu, je zranitelný ve vlastní síle, propadá depresím ve své megalománii, svým intelektualismem zajíždí div ne do negramotnosti a poznačen tím vším, nemluvě o alkoholu a drogách, kymácí se na pokraji propasti. Biblické rčení výmluvně zapadá do situace učených zmatků: „Způsob zajisté nebe rozsouditi umíte, znamení pak časů těchto nemůžete?"

Jak intenzívně před tímto světem se mně jeví neodolatelná síla pravdy Kristova učení Lásky! Účast na mnoha vědeckých kongresech během minulého půlstoletí, putování čtyřmi díly světa jen zvýšilo toto podvědomí. Jak mnoho osvobozovacích procesů za tu dobu vedlo pouze k novému otroctví! Jak mnoho vlád míru vedlo k novým válkám! Jak mnoho osvoboditelů vsazených do sedla moci se zvrhlo v surovější tyrany, než byli ti, které odstranili!

Nejčasnější vzpomínka vyvolává scény kolem počátku prvé světové války v roce 1914. Poměrně malá skupina rakouských oficírů ve Vídni vášnivě hlásila, že kostky jsou vrženy, a habsburské národy byly ujišťovány, že pouhé tři týdny postačí, aby Srbsko bylo potrestáno. Nikdo tehdy netušil, že první světovou válkou vlastně končí století míru. Různí historikové jsou toho názoru, že od Vídeňského kongresu v roce 1815 do roku 1914, pokud války byly, byly povahy lokální. Rokem 1914 začíná globální rozvrat, který jde do základů západní civilizace. V předvečer francouzské revoluce E. Gibbon, proslulý anglický historik a autor klasického díla „O pádu Říše římské", spolu s jinými osvícenými intelektuály tvrdil, že mír je normálním stavem vyspělých národů. Nové zbraně, jež byly vynalezeny od doby objevu střelného prachu, jsou k dispozici civilizovaným národům. „Barbaři mohou jejich poznání získat za cenu odbarbaření a za cenu zřeknutí se dobyvatelské chtivosti!" Proč tedy dvacáté století selhalo v těchto očekáváních? Rozvoj průmyslu a mezinárodní vědy měl učinit války nemyslitelné. Osvícené 19. století demokratických nadějí elektrizovalo zástupy.

Sotvakdo si s rokem 1914 uvědomil osudný zásah slibné průmyslové revoluce do průběhu válečné vřavy. Bylo to od té doby nezadržitelně rostoucí zmechanizování války, rozvoj technologie k tragickému procesu odlidšťování – vznik davového člověka. Když demokracie v bitevním nástupu fascinovala naději na uskutečnění všelidských zájmů, nikdo nepomyslel, že válečnou tragedií a zločiny proti lidskosti padne jedna citadela svobody za druhou. Hmotná zkáza obou světových válek může být sečtena, duchovní a mravní zkáza nebude změřena nikdy. Zločiny válek nikdy vpravdě neosvobozují, ony vytvářejí pouze iluze, za nimiž se plazí jed nových tyranií. To bylo nejlépe zřejmé prérijním požárem bolševismu, fašismu a nacismu. Z druhé světové války nejvíce vytěžil sovětský stát. Titánské zmechanizování válek ve formě jaderných zbraní visí nad civilizací jako Damoklův meč.

Vždy si jasně připomínám, s jakými dojmy jsem prožil se svým zesnulým astronomickým přítelem jednu letní hvězdnou noc 1924 na hřbitově západní fronty ve Francii. Bylo to v místech, kde letos před šedesáti lety za dezolátní ofenzívy v pěti týdnech na délce nějakých šesti kilometrů padlo na půl milionu mladých životů. Ti, kteří dali k ofenzívě rozkaz, se pokládali za experty, my pod hvězdami se v tichu tázali: Proč? Již tehdy nebylo vítěze, jako nebylo vítěze po světové válce číslo dvě. Bylo poraženo lidství, ba více, bylo poraženo křesťanství. Ani dnes Západ nepřišel k poznání, že je v tragické situaci, poněvadž je mravně slabý. Připozdívá se. Žádné nové válečné dobrodružství civilizaci nezachrání. I bez přímého válčení spočívá problém v otázce, zda svobodný svět, otevřená společnost, je schopna obstát vůči podvratným akcím komunistické propagandy, která se vtírá do všech záhybů frivolního západního světa. I Světová rada církví slouží dnes sovětským zájmům a komunistickému imperialismu. Bez zbytečného hluku pracuje komunistická polnice

partyzánským způsobem v zázemí. Tam, kde se dnešní západní Athény bezstarostně oddávají nekonečným zábavám nebo volebním kampaním, drezúra totalitární Sparty ve stále vojenské pohotovosti bedlivě sleduje svou oběť. Jsou to dvě fáze stejně kolísající civilizace. Solženicyn ve třetím a posledním díle Souostroví Gulag o sovětském systému praví, že „v dějinách naší planety nebylo režimu tak krutého a krvavého a zároveň ďábelsky vychytralého".

Dějiny nás velmi jasně učí, že pozemská moc, sláva i blahobyt jsou klamné svody, do nichž bláhový člověk opětovně upadá. I dnes se svět zdá neuvěřitelně zatemněn, ale právě v takový čas lze očekávat světlo nepředstavitelné krásy. Biblická slova, jež se často vracejí do mého vědomí, jsou v odpovědi Šimona Petra Ježíšovi, když se tázal, zda i oněch dvanáct jej hodlá opustit: „Pane, ke komu půjdeme? Slova věčného života máš. A my jsme poznali a uvěřili, že ty jsi Kristus, Syn Boha živého."

Tuším onu hvězdnou noc nad nesmírným hřbitovem západní fronty před více než padesáti lety. Cítím ji o to více, že po ní přišla pohroma druhé světové války.

Kristus v nesmírném soucitu opět lká nad Jeruzalémem. A přece ve víře nepochybující zaznamenávám závěrem slova vzácného duchovního bratra, nedávno zesnulého Přemysla Pittera v jednom z proslovů ve svobodném rozhlasu: „Na předělu věku nastávajícího stojí opět Kristus, tichý, ale držící žezlo v pravici. Směr, kterým ukazuje, je opačný tomu, kterým se dosud lidstvo žene ... Člověk doby nastávající ... se rozpomene na dávná zaslíbení a proroctví Písem svatých, i na svědectví duchů velikých. Bude to počátek doby skutečně nové, kterou věky připravovaly a na kterou čeká ubohé trpící lidstvo ..."

Psáno pro Nový domov, 6. 5. 1976
Chattanooga, Tennessee

❑

Lidské stopy na Měsíci a mravní problémy vědy

Všechny fáze prvního přistání na Měsíci v červenci 1969 jsme prožili v samém ohnisku západní civilizace, která vytvořila předpoklady k tomuto technologickému vítězství. Naše pozorování senzačního odpálení Saturna V, který odnesl Apolla 11 k vlastnímu přistání, mělo své příznačné stíny. Od Porýní – Marxova rodiště – přes Holandsko a posléze v Anglii, při každém stadiu astronautické eskapády jsme byli v kruhu exulantů různých etap tragického vývoje Evropy.

Ve Frankfurtu 16. července 1969, kdy při odpálení Saturna V váhy 3750 tun v prvních 150 vteřinách pohlcoval v každé vteřině 15 tun pohonné látky, jsme byli v kruhu uprchlíků z doby sovětské invaze do Československa. Během letu Apolla 11 k Měsíci jsme se v Holandsku setkali s exulanty z Hitlerova Německa. Přijeli z Izraele, aby v Holandsku hledali stopy svých přátel, kteří snad přežili hekatomby světové války číslo dvě.

Když Apollo 11 vstoupilo do dráhy kolem Měsíce, připomenuli jsme si Stalinovu smlouvu s Hitlerem v srpnu 1939, která přivedla naše přátele z Estonska do Západního Německa. Jejich domov zmizel z mapy, aby se stal zubožen gubernií pod jménem Estonská SSR.

Vlastní přistání astronautů na Měsíci jsme pozorovali v zemi, jež je kolébkou Newtonovy klasické fyziky, která objevem gravitačního zákona dala základ teoretické kosmonautice. Kosmonautika ve zprůmyslovělé formě je v pozadí technologických úspěchů Ameriky.

Přistání na Měsíci bylo potom americkým, nikoli sovětským vítězstvím.

Tragedie bloudících exulantů, jejichž jedinou vinou je, že si přáli žít trochu svobodně, vyznívá v tomto věku vědy jako smutná ironie. Cílem rozpínavosti do nadzemského prostoru není totiž rozvoj astronomie, nýbrž šílená soutěž dvou velmocí. V této soutěži je lidské maso velmi laciné. Těžko si představíme, jak se na tento novořímský cirkus dívají pozemští poutníci, pro něž se nezdá být dost místa na této zemi. Ve vzpomínkách na dny svého pobytu v Gándhiově ašramu si stále vzpomínám Mahatmovu moudrou větu: „Země skýtá dosti místa pro potřeby každého člověka, avšak nikoli pro chamtivost imperialismu kteréhokoli jednotlivce."

Jako astronom obdivuji, že se za mého života objevily první lidské stopy na Měsíci. Jsem uspokojen, že jsem ve vlastních rukou mohl držet jeden z kamenů, jež astronauti přinesli. Myšlenky se mi však stále vrací k astronomům, mým učitelům. Flammarionovi ve Francii, Eddingtonovi v Anglii a Edwinu B. Frostovi na Yerkesově hvězdárně v Americe. Flammarion nemohl tušit, když mne 20. srpna 1920 prvně spatřil, že tento mladíček bude jednou ve svých rukou držet kámen, jejž tehdy ještě nenarození američtí astronauti přinesou z povrchu Měsíce. Jako jiní, dávno zesnulí astronomové, by jistě obdivoval lidskou odvahu. Ve své humánnosti by se však asi zamyslil nad tímto nesmírným technologickým podnikem. Militaristické soutěžení není v dějinách nic nového. Panovalo mezi britskou námořní velmocí a francouzskou mocí kontinentální, soutěž rozměrů celosvětových a pozemšťan se tím více ztrácí v mrtvém mechanismu.

V dějinách lidstva se pravidelně stává, že když nějaký sen ušlechtilé tužby dochází naplnění, propadne současně svodům lidské pošetilosti. Vidina Julia Verna, který okouzloval čtenáře 19. století sny o cestě na Měsíc, se proměnila v chamtivost pozemského imperialismu mezi Ruskem a Amerikou. Dobývání nekonečného kosmického prostoru předběžně končí vězením v nepatrné kabině astronautově, v níž se nemůže odpoutat ani od lidských odpadků. Odlidšťující mechanizace vytváří past na člověka, věda bez filosofie se stává sociální hrozbou.

Technologie dokáže dopravit člověka na měsíční povrch, avšak na povrchu krásné Země zanechává skličující úpadek mravního cítění. Indiferentní věda nedává odpověď na agonii lidské duše, hledající světlo v Labyrintu světa.

Každodenní zázrak toho, co se nazývá vědou, může hypnotizovat davy. Věda však zároveň vytváří mravní problémy globálních rozměrů přímo v laboratořích. A vyřešit je není s to. V době války se stala nástrojem masového vraždění milionů. V současné době USA a SSSR nashromáždily tolik jaderných zbraní, že jejich výbušný potenciál se rovná 15 tunám TNT pro každého obyvatele celého světa. A co podniknout s nashromážděnými jedovatými chemikáliemi, jež mohou otrávit veškeré lidstvo desetkrát za sebou?

Skutečně: Můžeme se vychloubat, kterak naše Babylonská věž předstihla idylu biblické věže. Ta naše sahá až k Měsíci! Také mrakodrap tzv. Spojených národů v Novém Yorku se stal ironií všelidské jednoty. V době elektronické komunikace, jež obepíná celý svět, nikdy nebylo tak velkého nedostatku porozumění a zmatení jazyků. Když po titánském kolektivním úsilí člověk konečně sestoupil na měsíční povrch, nejen že jej poznal jako bezvzdušnou pustinu, ale pohled, který jej vrací k naší planetě, vyvolává bezradnost. V kosmické blízkosti našeho světa neexistuje žádná zaslíbená země!

Zatímco proroci snili a hlásali příkaz lásky všelidské rodiny, dnes si dvě mocnosti vyhrožují vyhlazením všeho obyvatelstva. Suverenita celé řady států a státečků ve fanatickém nacionalismu se ztápí v krvi a násilí. Je tragedií dějin, že stejný osud zmítá i biblickou zemí, posvátnou třem hlavním náboženstvím. Syn Boží, zrozený na této půdě před dvěma tisíciletími, svým lidem připomínal, že „Mé království není z tohoto světa".

Ano, v době vítězné vědy, kdy člověk našel klíč k atomovému jádru, není místa pro nacionalismus, který je přežitkem mytologické stádovosti. Na nynějším přechodu věků jsme tím více voláni, abychom vyplnili příkaz devatera blahoslavenství Kázání na hoře. Jen v účinnosti této odvěké moudrosti, nikoli v racionalismu vědy, je vedoucí světlo obrození člověka a všeho lidstva.

Psáno pro Nový domov, 4. 3. 1976
Toronto, Ontario

Státní okresní archiv Semily v roce 2000

Přírůstky archiválií

V průběhu roku získal okresní archiv 95,89 bm archiválií, vnitřní skartací bylo vyřazeno 4,73 bm, celkový rozsah archivního materiálu činil k 31. 12. 2000 4485,61 bm v 1719 fondech a sbírkách. Zpracováno bylo 2226,51 bm, z toho inventarizováno 1458,56 bm.

Ze zajímavých přírůstků uveďme např. písemnosti OV KSČ Jilemnice, Semily a Turnov z let 1949-1986, postoupené nám Státním oblastním archivem v Zámrsku, fond Rybářský klub Semily 1911-1955, kopie zápisů ze schůzí místní organizace sociálně demokratické strany v Jesenném z let 1905-1922, pamětní knihu obce Žernova 1836-1961, 22 fondů četnických stanic a další.

Předarchivní péče a skartace písemností

V databázi je vedeno 2163 organizací v péči SOkA Semily; 414 má trvalá skartační povolení. V rámci kontroly výkonu státní správy u Městského úřadu v Semilech provedl okresní archiv též kontrolu spisové služby, školení v oblasti spisové služby se uskutečnilo u městských úřadů Semily, Jilemnice a Harrachov. Další spisové dohlídky byly provedeny u 13 subjektů a u všech referátů Okresního úřadu Semily.

Spisové řády byly schváleny pro Městský úřad Harrachov, Obecní úřad Chuchelna, ZD Košťálov, ZD vlastníků Horní Branná, DESMO Lomnice n. Pop. a Bohemia-model Turnov.

V průběhu roku vykonali pracovníci archivu 41 skartací – u pěti referátů okresního úřadu, pěti obcí a měst, u tří škol, z firem AgriT Lomnice n. Pop., Správa a údržba silnic Semily, Granát Turnov, ZEOS Lomnice n. Pop., z ostatních např. Okresní správa sociálního zabezpečení Semily, Masarykova městská nemocnice Jilemnice, Okresní hygienická stanice Semily, Školský úřad Semily, Okresní sdružení hasičstva Čech, Moravy a Slezska, Agentura ochrany přírody – Bozkovské jeskyně aj. Nejnáročnější skartace probíhala u Okresního soudu v Semilech.

Zpřístupňování a využívání archiválií

Okresní archiv přikročil k postupnému zpracovávání fondů obecních úřadů před rokem 1945, o něž je nyní velký zájem. Inventarizovány byly: archivy městysů Bozkov (1820-1945) a Libštát (1851-1945), archivy obcí Benešov u Semil (1848-1945), Bořkov (1843-1945), Hořensko (1924-1945), Chuchelna (1884-1945), Košťálov (1762-1945), Nedvězí (1896-1945) a Slaná (1883-1944). Dokončeny byly také dvě újezdní školní rady, pracováno bylo na Archivu města Turnov, Děkanském úřadu Semily, nad plán inventarizován pozoruhodný fond Revoluční okresní národní výbor Turnov (1918-1923). Celkem bylo uspořádáno 25,44 bm, inventarizováno 31,54 bm. Katalogem bylo zpřístupněno dalších 40 kartonů magistrátní části Archivu města Turnova (1801-1850), ve Sbírce periodik evidováno 23,30 bm, zahájen převod evidence fotosbírky do programu firmy BACH Olomouc.

Zvýšená pozornost byla věnována převazbám archiválií z 19. a 20. století – v jičínském Soukromém knihařství, Agentuře M v České Skalici, FAKS Hradec Králové a u Dany Jirouskové v Jaroměři bylo ošetřeno 115 rukopisů, svázáno bylo rovněž 48 svazků zápisů ze schůzí rady a pléna ONV Semily z let 1970-1990.

V roce 2000 studovalo v našem archivu 147 badatelů (z toho dva cizinci), kteří pracovali na 154 tématech a uskutečnili 416 návštěv. 12 studentů pracovalo na diplomových pracích, 1 badatelka na práci rigorózní, dále zde vznikalo 13 seminárních a ročníkových prací a jedna práce bakalářská. 4 studenti vykonávali odbornou praxi. Celkem navštívilo archiv 894 osob. Archiv vyřídil 156 badatelských dotazů a žádostí, poskytl 165 žadatelům opisy nebo kopie archiválií. Do jiných archivů či jiným institucím poskytl 45 zápůjček, pro své badatele zařídil 8 výpůjček.

Badatelská témata:

Adamová Zuzana, Mgr.: *Historie lékáren v Turnově*
Bačkovská Gabriela: *Studijní praxe*
Balatková Dana: *100 let tiskárny firmy GLOS Semily*
Beneš Luděk, PhDr.: *Odboj na Semilsku*
Bernatová Radmila: *Historie pivovaru v Malém Rohozci - 150 let výročí založení*
Bláhová Romana: *Dějiny spolků v Turnově*
Blažek Viktor, Mgr.: *Sochy sv. Janů Nepomuckých na Turnovsku*
Boháček Jan: *Turnov počátku 18. století*
Brádle Václav: *Dějiny pěveckého sboru Jizerka*
Buriánková Šárka: *Spolkový a společenský život v letech 1914-1945 (dipl. práce)*
Buriánková Šárka: *Agrární strana v období první republiky (sem. práce); Volby r. 1948 (sem. práce)*
Cimbál Jaroslav, Ing.: *Genealogie*
Cimbálová Zdeňka, Mgr.: *Genealogie*
Cogan Miroslav: *Turnovské kamenářství*
Čapek Jaroslav: *Odsouzení Stanislavy Bachtíkové z Jesenného*
Čechtický Tomáš: *Vesnické kroniky (reportáž pro časopis Týden)*
Čermák Věroslav: *Cechy v Rovensku p. Tr. v pol. 17. stol.*
Činovec Igor: *Dějiny Semilska*
Dolenská Markéta: *Zhodnocení životního prostředí v Semilech (absolvent. práce)*
Drahoňovský Jan st.: *Památník M. J. Husa v Lomnici nad Popelkou*
Drahoňovský Jan: *Památník M. J. Husa v Lomnici nad Popelkou*
Dušek Jan: *Listiny týkající se Turnova od konce 15. stol. do r. 1648 (sem. práce)*
Ebel Martin, PhDr.: *Stavebně historický průzkum památkově chráněných objektů v Lomnici nad Popelkou*
Feigl Marek: *Působení hudebního skladatele Františka Doubravského (1790-1867) v regionu*
Fiala Jaroslav: *Genealogie*
Fiala Ladislav: *Vodní kniha - okres Turnov*
Fialová Ludmila, RNDr., CSc.: *Obyvatelstvo obce Stružince v 19. a na počátku 20. století*
Finke Franz: *Rodopis*
Fišera Zdeněk: *Hrady, zámky a sídla okresu Semily*
Franc René: *Historie domu čp. 31 v Bítouchově*
Hájková Marta: *Školství na Vysocku v 19. - 20. stol. (dipl. práce)*
Hermanová Kateřina: *Kaple sv.Jana Nepomuckého v Železném Brodě, rod Desfours (dipl. práce)*
Hlásková Eliška: *Školství na Českodubsku v letech 1939-1945*
Hlava Stanislav: *Dějiny farní osady Bozkov*
Hlaváč Jiří: *Dějiny obce Bítouchov*
Hluchý Jan: *Obyvatelstvo okresu Semily v období 1910-1921 (dipl. práce)*
Hnyk Bohumil: *Genealogie*
Holubička Jaromír: *Genealogie*
Holubičková Lenka, Mgr.: *Místopis obce Benešov u Semil*
Horák Pavel: *Historie Lomnicka*
Horáková Věra: *Léta 1945-1948 - osud Josefa Zemana (dipl. práce)*
Hoření Iva: *Studijní praxe*
Hovorková Alena: *100 let tiskárny firmy GLOS Semily*
Hübnerová Iva: *Studijní praxe*
Chlum Jan: *Genealogie*
Chmelík Jaromír: *Historie železnice*
Choc Lubomír: *Dějiny obce Horní Dušnice*
Chrtková Monika: *Vztah Jana hraběte Harracha k městu Jilemnice (sem. práce)*
Jakl Michal: *Cechy ve městě Vysokém n. Jiz. (sem. práce); Nejstarší městská kniha města Vysokého n. Jiz. (dipl. práce)*
Jakubec Pavel: *Odborná archivní praxe; Vrchnostenská správa města Turnova; Židé v Turnově*
Janatková Tamara: *Genealogie*
Janatová Alena: *Spolková činnost v Lomnici n. Pop. (sem. práce); Počátky Sokola v Lomnici n. Pop.*
Janda Pavel: *Genealogie*
Jenšovský Václav, prom. fil.: *NF Turnov*
Jirásko Karel: *Koncese ke stavbě železničních tratí*
Kaplan Jaroslav: *Kostel sv. Mikuláše v Lomnici n. Pop.*
Karpaš Roman: *Příprava knihy Stalo se na severu Čech*
Kesner Tomáš: *Kostel sv. Jana Křtitele v Nudvojovicích*
Kober Jan: *Genealogie*
Kopalová Jana: *Zápisy MZ Harrachov 1990*
Koptík Josef: *Živnostníci - krejčí B. Koptík v Jilemnici (sem. práce)*
Košťák Jiří: *Genealogie*
Koukal Pavel: *Pomníky a pamětní desky návštěvy T. G. Masaryka na Semilsku*
Král Radomír, Ing.: *Vodní kniha - okres Turnov*
Krejčí Marek, Ing.: *Ochrana kulturního dědictví*
Kuna Herbert: *Historie firmy Jan Kuna*
Kupka Radovan: *Dějiny hřbitovní kaple v Loukově*
Landr Petr: *Hrdelní soudnictví města Turnova v 17. stol. (dipl. práce)*
Lenderová Milena, doc. PhDr., CSc.: *Dějiny tiskárny fy Josef Glos Semily*
Lhotová Markéta, PhDr.: *Židé v Libereckém kraji*
Luštincová Zuzana: *Dějiny města Jilemnice*
Luštinec Jan, PaedDr.: *Dějiny města Jilemnice*
Lutz Jan: *Sportovní výsledky v letech 1980-1982*
Lysá Květoslava, Ing.: *Vodní díla na povodí Kamenice*

Machová Jitka: *Výkon odborné archivní praxe*
Marek Zdeněk: *Dějiny obce Bratrouchova*
Matoušová Lucie: *Zvláštní škola Lomnice nad Popelkou (sem.práce)*
Mečířová Iveta: *100 let tiskárny firmy Glos Semily*
Měkyna Zdeněk, PaedDr.: *Dějiny ZŠ v Rovensku p. Tr.*
Mikanová Eva, PhDr.: *Hudební sbírky v Pojizeří*
Mikulková Jarmila: *Sbírka zákonů*
Munzar Zdeněk: *Čp. 236 v Jesenném; Katastrální mapy k. ú. Bítouchov*
Navrátilová Barbora: *Historie Romů v Semilech*
Novák Zdeněk: *Kulturní vývoj Semilska v meziválečném období (1918-1938) (dipl. práce)*
Nováková Lenka: *Spolkový život v Turnově v první třetině 20. století (dipl. práce)*
Novotný R. Robert: *Dějiny Turnova; Komunální heraldika; Semilská a jilemnická privilegia*
Panec Petr: *Vývoj administrativního členění a hranice okresu Semily 1918-2000 (sem. práce)*
Pauerová Lenka: *Lomnický zámek (sem. práce)*
Pavlata Jaroslav, Ing.: *Dějiny Vysokého nad Jizerou*
Pavlů Miroslav: *Dějiny obce Chuchelna*
Pekařová Jaroslava: *Materiály ze schůzí představenstva JZD Záhoří-Kozákov*
Pekařová Marie: *Stavební povolení, převod pozemků v Bělé u Turnova*
Pekařová Stanislava: *Genealogie*
Pěničková Zdenka, Ing.: *Dějiny Nové Vsi nad Popelkou*
Pišl Milan: *První světová válka*
Petříková Eva: *Textilní továrna - Hradsko, Jablonec nad Jizerou*
Plachta Miloš, Mgr.: *Dějiny Gymnázia I. Olbrachta Semily*
Plachý Petr: *Dějiny nemovitosti čp. 9 v Jilemnici*
Podobský Josef: *Spolková činnost v Rovensku p. Tr. v období první republiky*
Podzimek Miloš st.: *Historie 2. světové války*
Podzimek Miloš: *Historie 2. světové války*
Prášil Antonín: *Dějiny Lomnice n. Pop.*
Procházková Věra: *Majetkové vztahy týkající se čp. 381 v Rokytnici n. Jiz.*
Prokůpková Dana: *Spolkový a společenský život v Semilech od poloviny 19. stol. do první světové války (dipl. práce)*
Rajchl Zdeněk: *Genealogie*
Sehnalová Anna, Ing.: *Dějiny obce Mříčná*
Skrbek Miloslav: *Genealogie*
Slanec Jaroslav: *Trhová smlouva č.1014/1935*
Smetanová Jarmila: *Podklady pro kroniku obce Jesenný*
Sochor Bohumil: *Místní vlastivěda, osobnosti, rodopis*
Spicar Erich: *Genealogie*
Srbová Milena: *100 let tiskárny firmy Glos Semily*
Stránský Jan: *Genealogie*
Střelec František: *Zaniklé sklárny - Rokytno, Vítkovice*
Svobodová Kateřina: *Dlaskův statek v Dolánkách (roč. práce)*
Šimonek Jan: *Odboj na Semilsku 1939-1945*
Šindelář Vladimír: *Politické strany - soupis*
Šlechta Vít, MUDr.: *Poválečný odsun Němců z ČR*
Šolc Ivan, RNDr., CSc.: *Duchovní proudy v minulosti*
Šourek Ladislav: *Pozůstatky železářství v okolí Železného Brodu*
Špráchal Přemysl: *Hrad Nístějka*
Šrámková Milada: *Dějiny obcí Jestřabí v Krkonoších, Roudnic a Křížlice; Podklady pro obecní kroniku obce Jestřabí v Krkonoších*
Šťastný Jaroslav: *Seznam spolužáků*
Štěpánová Marie: *Genealogie*
Štěrbová Šárka: *Historie nemovitosti*
Tangelmayer Pavel: *Mlýn ve Víchové n. J.*
Tehníková Eleonora: *Listiny města Turnova od konce 15. století do r. 1648 (sem. práce)*
Tesařová Zina: *Činnost Josefa Vejvary ve Spolku českých žurnalistů (rigorózní práce)*
Tomáš Ladislav: *Státní hrad Trosky*
Tomášová Lucie: *Poniklá na přelomu 2. a 3. tisíciletí (bakalář. práce)*
Tomšů Miloš: *Horní Branná čp. 74*
Trakal Milan: *Studium válek (1866, 2. svět. válka)*
Trýzna Jaroslav: *Osada Janouchovo město - obec Jablonec n. Jiz. - Bratrouchov*
Tučková Jana: *Okres Semily - charakteristika (dipl. práce)*
Vališková Dagmar, Ing.: *40 let Střední zdravotní školy v Turnově*
Valenta Pavel: *Služební řády komunální policie na přelomu 19. a 20. století*
Váňová Růžena, doc. PhDr., CSc.: *Obecná a měšťanská škola v Benešově u Semil*
Vávra Jaroslav: *Dějiny pěveckého spolku Jizeran*
Vejnarová Lenka: *Dějiny Jilemnice do r. 1648 - soupis pramenů a literatury (sem.práce)*
Vejrych Dušan: *Genealogie, architekt Jan Vejrych*
Vondrák Jiří, Ing. DrSc.: *Genealogie*
Vondráková Jana: *Genealogie*
Vondrouš Jan: *Obec Mýtiny - do r. 1959 Strickerhäuser*
Vosáhlová Zdenka: *Prostor rodného kraje v díle Antala Staška (dipl. práce)*
Votoček Václav: *Historie Semil*
Zahradník Jiří, doc. RNDr., CSc.: *Působení hudebního skladatele Františka Doubravského v regionu*
Zahradník Pavel: *Stavebně historický průzkum památkových objektů (Nudvojovice, Bozkov)*
Zuzánek Jaroslav, Ing.: *Historie odboje za 2. světové války*

Zuzánek Václav: *Historie Rokytnice nad Jizerou*
Zuzánková Alena: *Historie odboje za 2. světové války*

Pracovníci okresního archivu zpracovali 13 rozsáhlejších archivních rešerší a soupisů, jako např. *pobyt ruské a ukrajinské emigrace v meziválečném Československu, konfiskované pojistky Židů, historický vývoj Holenic, pomníky a pamětní desky věnované TGM,* bylo také možno započít s dlouho odkládaným soupisem legionářů semilského okresu pro Československou obec legionářskou.

Archiv poskytl prostory pro okresní kolo soutěže mladých historiků žáků 6. - 9. tříd ZŠ a nižších ročníků gymnázií, uspořádal též seminář obecních kronikářů s přednáškou dr. V. Jakouběové *Úloha tradičních projevů v současném životním stylu* a další kulturní akce (mj. 4 koncerty).

Archiválie byly zapůjčeny na výstavu *Proměny stylu* v Okresním muzeu Českého ráje v Turnově, do Krkonošského muzea v Jilemnici na výstavu k 650. výročí první zmínky *Jilemnická ohlédnutí,* do Městského muzea v Semilech na výstavu *Sto let Glosovy tiskárny v Semilech*; archiválie se objevily též na výstavce při příležitosti oslav 100. výročí nové školní budovy v Jilemnici.

Také ve foyer okresního archivu se během roku konalo několik výstav, vesměs pod patronátem Okresního muzea Českého ráje v Turnově: *Semily před deseti lety objektivem Karla Bárty* (prosinec – leden), *Tapisérie Dany Rezkové* (únor – březen), *Návštěva v ateliérech malířů Jaroslava Klápště, Vladimíra Komárka a Václava Pokorného* – fotografie Ladislava Korce (březen – duben), *Dalibor Matouš – Zátiší* (květen), *Výstava obrazů, grafiky, kreseb a loutek A. Antonové, D. Benešové, L. Hladíkové, V. Sedlákové a L. Vojtové* (červen – červenec), *Průřez dílem Jiřího Františka Jakoubka k jeho šedesátinám* (srpen), *Václav Žatečka – Studie* (září – říjen), *Hrdinové antických bájí* – Karel Janoušek a Jiří Vavřina: obrazy a grafika (říjen – prosinec).

Personální situace a vybavení archivu

Odchodem Jaroslava Bartáka k 18. 4. 2000 do důchodu a Roberta R. Novotného do turnovského muzea se uvolnila dvě místa odborných archivářů, z nichž jedno se podařilo obsadit k 1. listopadu Mgr. Soňou Římkovou. Proto byl od 1. 9. do 31. 12. zaměstnán bývalý archivář a muzejník Mgr. Igor Činovec. Odbornou praxi v archivu vykonávali Pavel Jakubec a Jitka Machová, administrativní praxe Gabriela Bačkovská, Iva Hoření a Iva Hübnerová, Jan Michal a Lubor Kořínek, Míla Nesvadbová a Jaroslav Tichý. Od 1. 11. se u nás rekvalifikovala Magdalena Šabatová.

Ivo Navrátil

Státní okresní archiv Jičín v roce 2000

Přehled o množství archiválií

Ke dni 31. 12. 2000 je v evidenci Státního okresního archivu Jičín vedeno celkem 4470,09 běžných metrů archiválií, které tvoří 2006 fondů a sbírek. Rozsah zpracovaného a inventarizovaného materiálu ke konci tohoto roku činí 2089,36 běžných metrů (46,7%), přičemž 2380,73 bm zůstává nadále nezpracováno. Počet evidenčních pomůcek se oproti loňskému roku zvýšil na 443.

V roce 2000 archiv přijal 99 přírůstků, což představuje 84,04 bm archiválií. Jako obvykle tvořily gros přírůstky písemností vzniklých z činnosti bývalých MNV. Mimo jiné bylo však do péče našeho archivu letos předáno i pět farních pamětnic, které významně doplnily stávající fondy Děkanského úřadu Jičín a farních úřadů Lužany, Ostružno, Samšina a Veliš. Státnímu oblastnímu archivu v Zámrsku byl delimitován fond První pěvecká a hudební župa JUDr. Františka Pařeza Nová Paka – Dvůr Králové nad Labem (1880) 1892-1950 v rozsahu 1,43 bm.

Předarchivní péče

V roce 2000 bylo provedeno celkem 43 revizí spisové služby, které byly zaměřeny především na základní školy (31 revizí). Kromě toho náš pracovník v rámci předarchivní péče navštívil také Děkanský úřad Jičín, Okresní úřad Jičín, Dřevotvar Jičín, Jednotu, spotřební družstvo Nová Paka, Vkus Jičín, Okresní nemocnici Jičín, Nemocnici Nová Paka a Městskou nemocnici Hořice. Celkem bylo schváleno 77 skartací.

Zpřístupňování

V průběhu roku 2000 bylo uspořádáno a inventarizováno 13 archivních fondů. Zpracovalo se celkem 76,69 bm archiválií, z čehož bylo při vnitřní skartaci 19,82 bm vyřazeno, takže vzniklo 56,87 bm uspořádaného materiálu. Tematicky spadají v letošním roce zpracované archivní fondy především do oblasti společenských a zájmových organizací (*Jednota divadelníků Hořice 1825-1951, Spolek divadelních ochotníků Erben Miletín 1861-1952, Okrašlovací spolek Hořice 1882-1964, Hudební spolek Fibich Nová Paka 1908-1960, Družstvo pro postavení stálého divadla Nová Paka 1937-1958, Ústřední matice divadelního ochotnictva českého Erbanův okrsek Hořice 1921-1947, Anglický kroužek Jičín 1913-1939, Československá obec legionářská – Jednota Jičín 1920-1948, Socialistický svaz mládeže – okresní výbor Jičín*) a politických stran (*Národní strana svobodomyslná – místní organizace Jičín 1909-1914, Národní strana svobodomyslná – místní organizace Nová Paka (1907) 1909-1918, KSČ – okresní výbor Jičín 1945-1990*). Uspořádán a inventarizován byl též zajímavý osobní fond hudebního skladatele Josefa Šorma (1838) 1871-1940 (1959), v němž je mimo jiné dochován i rozsáhlý soubor nejen autorových vlastních, ale i cizích hudebních skladeb.

K 31. 12. 2000 je v naší archivní knihovně evidováno 16 270 svazků, po odečtení vyřazených multiplikátů činí současný stav 14 952 svazků. Za uplynulý rok se nám podařilo získat celkem 963 publikací, a to nejen koupí, ale i četnými dary. Knihovna je pouze prezenční, určená pro potřeby pracovníků archivu a badatelů. V roce 2000 bylo badatelům zapůjčeno 251 knih a časopisů, prostřednictvím MVS bylo vypůjčeno 113 knih.

I během tohoto roku se pokračovalo v ošetřování listin městských fondů. Nám již osvědčený restaurátor Bohumil Šimeček z Hodonína ošetřil posledních jedenáct listin a pečetí z fondu AM Jičín a prvních sedm listin z fondu AM Sobotka.

Využívání archiválií

Lze konstatovat, že počet badatelů, kteří využívají služeb našeho archivu, neustále vzrůstá. V letošním roce navštívilo badatelnu 197 badatelů, kteří vykonali celkem 417 návštěv. Spektrum naší *badatelské obce* je poměrně široké – od nešťastníků, kteří ztratili maturitní vysvědčení či jiný *list ouřední*, až po badatele profesionální.

Složité a náročné rešerše zaměstnanci našeho archivu v tomto roce neprováděli, poskytovali však aktuální informace orgánům státní správy a samosprávy. Během roku se uskutečnilo pět exkurzí studentů a žáků z jičínských a hořických škol, kteří se tak seznámili se základními funkcemi a činností archivu.

V oblasti publikační je třeba zmínit práci Radky Janků, která pro tento rok připravila publikaci *Legionáři Jičínska*, a Jindřicha Francka, který úspěšně pokračuje ve svém studiu zločinnosti, což dokazuje i jeho nejnovější kniha *Zločin a sex v českých dějinách*. Mimo jiné se podílel společně s Karlem Chutným na popularizaci našich regionálních dějin v místním tisku. Pracovníci archivu se dále podíleli na přípravě tří výstav.

Personální situace

Provoz archivu v roce 2000 nadále řídil PhDr. Jindřich Francek, jehož zastupovala Mgr. Radka Janků. Poměrně ustálené jádro zdejšího pracovního týmu pak dále tvořili odborní pracovníci Milena Heligrová, Jaroslava Krausová, Milada Dufková a Mgr. Karel Chutný. K 1. červenci do archivu nastoupila bývalá pracovnice Okresního úřadu Jičín Lenka Čeřovská, která však již k 31. prosinci zdejší pracovní poměr ukončila. O provoz a čistotu budovy vzorně pečovala domovnice a uklízečka Eva Mazánková. V letních měsících tohoto roku v našem archivu absolvovali archivní praxi studenti VŠP Hradec Králové Jana Krumpholcová, Jan Ledabyl, Veronika Sitová a Daniela Vondráčková, dále pak studentka VŠE Praha Martina Mečířová a MU Brno Markéta Novotná.

Umístění a vybavení archivu

Archiv přistoupil k částečnému zaregálování čtvrtého podlaží budovy, kam zakoupil 100 ks kovových regálů, čímž získal dalších 672 m úložné plochy. Celkem nyní disponuje 7740 úložnými bm. Vzhledem k tomu, že má 4374 bm uložených archiválií, činí nyní úložná rezerva zhruba 3366 bm. V roce 2000 byla po dohodě s Okresním úřadem Jičín zavedena další e-mailová adresa; zakoupen počítač DTK Pentium/550, 64 RAM, HDD 15 GB, monitor 17" a notebook NOTESTAR NP 6136, Pentium/366, 32 RAM, HDD 4, 4 GB.

Alena Česáková

Pracoviště LA PNP Staré Hrady v roce 2000

V posledním roce dvacátého století a druhého tisíciletí se pracoviště Literárního archivu Památníku národního písemnictví ve Starých Hradech dočkalo dalších úspěchů. Byly opět překonány mnohé rekordy (počet badatelů, badatelských návštěv, výpůjček atd.), počet zde uložených archivních kartonů přesáhl 25 tisíc, začaly se plnit nově upravené prostory depozitářů v bývalém pivovaru.

Snížil se ovšem počet zaměstnanců, neboť pracovní poměr ukončili k 30. 6. Mgr. Jan Bílek (přešel do archivu Masarykova ústavu Akademie věd České republiky v Praze), k 30. 11. Mgr. Jana Šimáňová (termínovaná smlouva) a k 31. 3. Ladislav Tuláček (člen ostrahy – odešel do důchodu). Po mateřské dovolené nastoupila od 1. 9. opět na plný úvazek Magdaléna Šrůtová z Dolního Bousova, pracovníkem ostrahy se stal od 1. 5. Vlastimil Jirouš z Batína.

Pracovní úkoly pomáhala plnit řada dobrovolných brigádníků a praktikantů z řad studentů středních i vysokých škol. Byli to Eva Bílková, Eva Flanderková, Dominik Hrodek, Ondřej Macura a Kateřina Zilynská z FF UK Praha, Tomáš Breň z PedF UK Praha, Martina Schlegelová z AMU Praha, Tomáš Hylmar a Jaroslava Steinbauerová z FF UP Olomouc, Jaroslava Češková z VŠP Hradec Králové, Jana Bydžovská a Dana Hakenová z JU České Budějovice, dále učitelka Irena Škodová z Libáně a gymnazisté Jitka Bílková ze Sedlišť a Mikuláš Čtvrtník z Prahy. Pomáhali i vědečtí konzultanti Dagmar Blümlová z Českých Budějovic, Věra Brožová, Martin Sekera, Aleš Zach a Bohdan Zilynskyj z Prahy a Alena a Michal Přibáňovi z Brna. Své úkoly plnili na Starých Hradech i někteří kolegové z pražského ústředí LA PNP: Naděžda Macurová, Dana Hrazdirová, Hana Klínková, Tomáš Pavlíček, Ilona a Miloš Sládkovi a Helena Šebestová.

Celkově bylo v roce 2000 zpracováno ve Starých Hradech 59 osobních fondů neboli 296 kartonů archivního materiálu (44 067 archivních jednotek). Z regionálních osobností Českého ráje a Podkrkonoší to byly např. 2. díl fondu básníka Vincence Jana Matiny, pozůstalost vlastivědných pracovníků Antonína Chmelíka z Podkrkonoší a Jaroslava Jíhlavce z Mnichovohradišťska, fragmenty pozůstalostí písmáka Josefa Barkmana z Dobšic, učitele Prokopa Knoblocha ze Hřmenína a Antonína Vávry z Libuně a generála Josefa Pícka ze Sobotky, osobní fond chalupáře ze Samšiny, spisovatele a ilustrátora Zdeňka Adly, rozsáhlý osobní fond generála Jana Kasalického z Jičína, spisovatele Karla Maška (Fa Presto) ze Sychrova a archeologa Františka Petery Rohoznického aj. V rozsáhlém fondu spisovatelky Jarmily Glazarové byly zpracovány doklady a korespondence.

Celkem je na starohradském pracovišti uloženo 1490 archivních fondů a sbírek v 25 tis. kartonech. Přibylo rovněž 193 evidovaných výstřižků o dění na zámku a v okolí.

Archiv navštívilo 123 badatelů, kteří vykonali 515 badatelských návštěv. 8 badatelů bylo ze zahraničí (Austrálie, Německo, Rusko, Slovensko, Španělsko, USA). Do pražské studovny bylo odesláno 362 výpůjček. Dále zde bylo 9 odborných exkurzí (studenti archivnictví a češtiny VŠP Hradec Králové, studenti češtiny FF UK Praha, učitelé dějepisu a zeměpisu okresu Mladá Boleslav, učitelé EXODu Turnov, studenti gymnázia Mladá Boleslav, pracovníci Státního okresního

archivu Litomyšl, členové Společnosti Aloise Jiráska z Prahy a hosté Obce spisovatelů – zahraniční bohemisté – překladatelé).

Pracovníci archivu se zúčastnili pěti vědeckých konferencí, přednesli 15 přednášek a veřejných proslovů, podíleli se na vydání dvou knih a další dvě připravili edičně, pracovali v redakčních radách tří periodik, zpracovali pět recenzí prací zaslaných do literární soutěže Šrámkovy Sobotky a napsali 22 článků. Eva Bílková vedla historický kroužek Lepařova gymnázia v Jičíně. Dvakrát zde natáčel rozhlas.

Úspěšně se rozvíjela i kulturní a osvětová práce ve spolupráci s Osvětovou besedou Staré Hrady. Na zámku bylo 5 378 návštěvníků, z těch významných můžeme jmenovat alespoň slovinského velvyslance Damjana Prelovšeka, bývalého ministra zahraničí Jiřího Dienstbiera, spisovatelky Sylvu Daníčkovou a Lenku Procházkovou, herečku Hanu Maciuchovou atd. Bylo uspořádáno 12 uměleckých a 2 dokumentární výstavy, 5 koncertů, 2 recitační pořady, 1 beseda, 1 loutkové představení a sjezd rodáků obcí Staré Hrady a Sedliště.

Největší změnou v kulturním dění na zámku byl vznik nového festivalu. K dlouholeté tradici *Prvomájových recitačních odpolední* Hany Kofránkové a jejích hostů přibyl z iniciativy Alfreda Strejčka, Štěpána Raka a Jitky Molavcové první ročník *Hudebně literárního festivalu*, kdy po šest prvních srpnových podvečerů přednesli tito vynikající umělci vždy jiný svůj pořad. Navíc k těmto podvečerům přidali naši mladí průvodci, badatelé a praktikanti noční prohlídky zámku, kdy se návštěvníci mohli setkat s různými historickými osobnostmi z dějin Starých Hradů (Arnošt z Pardubic, Jiřík Pruskovský z Pruskova, Jaroslav Vrchlický) i s postavami z říše strašidel a duchů (Bílá paní, Buchala aj.).

Téměř všichni zaměstnanci archivu byli zapojeni i do veřejné práce v místní samosprávě a v různých občanských iniciativách (osvětová beseda, sbory dobrovolných hasičů, Pekařova společnost Českého ráje, Historický klub, Občanské sdružení Loggie apod.).

Karol Bílek

Okresní muzeum Českého ráje v Turnově v roce 2000

Nové řešení expozic

Rok 2000 probíhal v Okresním muzeu Českého ráje v Turnově v souladu s vytčenými prioritami pro toto období. Velká pozornost byla věnována výstavní činnosti, práci se sbírkovými fondy a práci s návštěvníkem.

Rozsáhlou celkovou reinstalací prošla v r. 2000 expozice mineralogie. Původní výstavní sály byly rozšířeny o tři další místnosti (cca 90 m^2). Úvod expozice patří vývoji planety Země. Své místo má zde historická geologie Českého masívu a Českého ráje s důrazem na sopečnou činnost a vznik zkamenělých dřev. Druhá část ukazuje činnost vody, především moře, řek a podzemních vod, které způsobují vznik krasu. Živý korálový útes naznačuje geologický význam živočichů, kteří se podílejí na stavbě svrchních částí zemské kůry. Třetí část *štola na drahé kameny* zpřístupňuje formou geologických modelů význačná naleziště drahých kamenů u nás i ve světě. Čtvrtá část představuje a dokumentuje světová naleziště drahých kamenů. Pátá část začleňuje nerosty podle jejich vlastností do mineralogického systému. Luminiscenční vlastnosti vybraných nerostů představuje expozice v samostatné speciálně vybavené závěrečné části. Součástí expozice je i malý videosál. Při rekonstrukci byly provedeny sanační práce, zavedena klimatizace a ve vlastní expozici byly použity nové a netradiční instalační prvky, které ve většině případů umožnily volnou prezentaci exponátů. Touto reinstalací získalo turnovské muzeum zcela výjimečnou expozici, která dnes podtrhuje jeho specializaci na drahé kameny a jejich zpracování.

Úpravami prošla i klenotnice českého granátu. Na počátku roku 2000 byla muzeu Policií ČR vrácena kolekce granátových šperků, odcizená v roce 1998. Téměř úplná kolekce byla nově instalována v klenotnici českých granátů. Kolekce Mezinárodních sympozií byla doplněna o nejzajímavější výsledky z XII. ročníku sympozia.

Změny zaznamenala i expozice Národopisu středního Pojizeří, kde byla na počátku

roku instalována malovaná světnice z domu na Labu z Malé Skály, která byla do muzea přenesena v roce 1942 a od roku 1992 byla uložena v souvislosti se stavebními úpravami 3. podlaží budovy v depozitáři. V roce 2000 se podařilo získat OMČR grant MK ČR na její rekonstrukci a obnovení maleb. Práce byly zahájeny v únoru 2000 stavební úpravou stávající národopisné expozice, jednotlivé trámy světnice byly konzervovány a světnice na místě sroubena. V závěru roku vypsalo OMČR poptávku na restaurátorské práce, které budou zahájeny v roce 2001. V návaznosti na plán činnosti probíhaly na ostatních objektech práce spojené s běžnou údržbou.

Výstavy, etnografické projekty a kulturně výchovné akce

Velká pozornost byla v roce 2000 věnována výstavní činnosti. Muzeum uspořádalo celkem 38 výstav. Velký ohlas zaznamenala výstava *Člověk proti nemocem* o vývoji léčebných praktik od neolitické chirurgie a magie po současnost. Výstava připravená ve spolupráci s Národním muzeem v Praze vzbudila mimořádnou pozornost především u škol a odborné veřejnosti. Na hlavní sezónu připravilo muzeum retrospektivní výstavu bilancující vývoj výtvarného myšlení a designu v uměleckých řemeslech typických pro region – zlatnictví a sklářství v uplynulém století pod názvem *Proměny stylu*. Sto let sběratelské práce OMČR v Turnově a jeho proměnu z amatérské neveřejné sbírky v odborné specializované pracoviště, jež vedle tradiční ochrany sbírek vyvíjí rozsáhlé publikační, výzkumné a expertní aktivity, představila výstava *Muzeum věc veřejná*. Z výtvarných výstav veřejnost zaujaly výstavy obrazů Jana Dingy, ohlédnutí za tvorbou Petra Tamchyny, bilanční přehlídka třiceti kol fotografické soutěže, kolektivní výstava VI. ročníku setkání řezbářů a tradiční *Symposion*, přehlídka tvorby 12 českých a zahraničních šperkařů, osobností evropského a zámořského šperku a studentských prací ateliéru Kov a šperk v Bratislavě pod názvem *S+M+L-XL*. V druhé polovina roku představil výstavní sál tvorbu dvou turnovských autorů Karla Sekeného a Václava Žatečky a výběr z celoživotního díla turnovského rodáka sochaře Jiřího Korce. Velký ohlas u veřejnosti měla poslední z pořádaných výstav *Proměny Turnova 1901-2000* o klíčových událostech a proměnách města ve 20. století.

Na Dlaskově statku v Dolánkách byly realizovány projekty, které představovaly výroční obyčeje obřadního roku a tradiční řemesla – *Od masopustu do velikonoc, Velikonoce a stavění májů, letnice a Svatojánské ohně, Kouzelné a čarovné nitky* a *19. vánoční čarování*. Zahájení výstav provázely kulturní pořady, na kterých se představily ochotnické a folklórní soubory. Několik výstav muzeum připravilo pro partnerské organizace. Meziborovou výstavu *Kámen ve službách civilizace* v Regionálním muzeu v Jílovém u Prahy, *Drahé kameny doby Karla IV.* v Regionálním muzeum v Žatci, *Český granát a jeho svět* v Městském muzeu v Ústí nad Orlicí, výstavu *Člověk proti nemocem* v Městském muzeu v Mariánských Lázních ad. Muzeum vystavovalo také v zahraničí. Muzeum úspěšně reprezentovala výstava *10 Days x 10 Years* v Ars Ornata Europeana 2000 v Krakově a výstava *Český granát a jeho svět* v Považském muzeu v Žilině.

Expozice a výstavy muzea navštívilo v roce 2000 celkem 55 701 osob, z toho 12 086 zavítalo na Dlaskův statek v Dolánkách.

Vedle výstav uspořádali pracovníci muzea 21 kulturně výchovných akcí, 41 přednášek, ve kterých veřejnosti přiblížili výsledky své výzkumné práce. Z kulturních akcí se s velkým ohlasem setkaly především akce pořádané na Dlaskově statku, *Staročeské řemeslnické trhy, VI. setkání řezbářů, Kamenářské dny* a *Den otevřených dveří*, doplněný o přednášky. Muzeum bylo spolupořadatelem vědecké konference *Zdeněk Kalista a kulturní historie*.

Sbírky

V roce 2000 muzeum získalo 7 894 nových přírůstků, které jsou zapsány pod 119 přírůstkových čísel. Největší objem představují sběry z archeologického výzkumu Maškových zahrad, ostatní položky tvoří kolekce ze sympozia šperku, sbírky mineralogie, etnografie a archivu. Předměty byly získány sbě-

ry, dary, bezplatnými převody a část předmětů byla zakoupena nákupní komisí muzea. Ve II. stupni evidence bylo zpracováno 994 inventárních čísel, 4 739 sbírkových předmětů bylo inventarizováno, 131 sbírkových předmětů bylo konzervováno v dílně muzea, dodavatelsky byly restaurovány 4 sbírkové předměty. V zájmu ochrany sbírkového fondu byla provedena přestavba depozitáře obrazů na systém závěsných pojízdných roštů a úpravy prostoru depozitáře lidového nábytku v půdních prostorách hlavní budovy depozitářů.

Odborné oddělení řešilo ve sledovaném období celkem 11 úkolů. Výsledky výzkumů byly zpracovány a prezentovány na výstavách a přednáškách, popř. publikovány v odborném tisku. Pozornost byla věnována i 153 badatelům, a to ve všech oborech v muzeu zastoupených.

Vladimíra Jakouběová

Okresní muzeum a galerie Jičín roku 2000

V roce 2000 začalo OMaG Jičín s přípravami inovace vlastivědné expozice a budování muzejní herny a dílny – dokončení bylo plánováno na červen 2001. V muzeu a galerii pracuje 16 přepočtených zaměstnanců.

Zpracovávané vědeckovýzkumné úkoly, badatelé, vydavatelská činnost

Raně středověká hradiště na Jičínsku a jejich zázemí – zpracovatel Eva Ulrychová; Dějiny amatérského divadla na Jičínsku pro připravovanou publikaci *Místopis českého amatérského divadla* – zpracovatelé Jiřina Holá a Hana Fajstauerová; Osídlování nově založené tůně u rybníka Šibeňák obojživelníky a bezobratlými živočichy – zpracovatel Petra Zíková; Fotodokumentace lidové architektury regionu, Lidové betlémářství v užším Podkrkonoší – na Novopacku – zpracovatel Dagmar Linková; Koncept komponované krajiny Jičínska – zpracovatel Jaromír Gottlieb.

Celkem navštívilo okresní muzeum 157 badatelů. Největší počet osob tradičně vykázal fond knihovny – 105, kde je zájem především z řad studentů a badatelů o regionální dějiny a literaturu. Dále 35 badatelů navštívilo fotoarchiv, 11 badatelů potřebovalo informace z oblasti přírodovědy, 3 badatelé se zajímali o galerijní fondy, 2 badatelé navštívili fond archeologie a 1 fond etnografie (lidové podmalby na skle).

V r. 2000 byla vydána dvě čísla Muzejních novin, a to v květnu č. 17, věnované obcím Markvartice, Spařence a Mrkvojedy, a v prosinci č. 18, věnované obcím Vrbice, Hradišťko a Stříbrnice.

Přednášky

V souladu s probíhajícím programem *Muzejní univerzita* proběhla řada přednášek, zejména pro školní mládež – nejžádanější byly přednášky s tematikou etnografickou a přírodovědnou (přednášející D. Linková a P. Zíková). Při příležitosti výstavy z oblasti archeologie byly hojně navštíveny přednášky E. Ulrychové. J. Gottlieb připravil přednášky o raně barokním urbanismu Jičína.

Nechyběly ani přednášky cestopisné nebo přednášky z oblasti zdravého životního stylu.

Kulturně výchovné akce

Těžko zhodnotit, která z akcí v r. 2000 byla nejzdařilejší. Některé oslovily jen užší část veřejnosti, některé byly otevřené širokému spektru návštěvníků. K takovým patřila zejména Slavnost svatojánské noci, noční prezentace barokní komponované krajiny, Jičínské posvícení na zámku a keramická dílna Dyntarových – jako součást festivalu *Jičín – město pohádky*. Mnohé akce provázely výstavy v chodbě muzea (sběratelská burza pohlednic, výroba a vynášení Smrtky, malba na hedvábí, módní přehlídka dobového spodního prádla). Pořádali jsme archeologickou vycházku na Prachov s výkladem, výlet pro kronikáře Za Zdislavou z Lemberka. Tábor *JOJ DEVLA*, organizovaný pro romské děti ve snaze připomenout romskou

kulturu a tradiční řemesla, vyústil ve společné vystoupení účastníků v programu festivalu *Jičín – město pohádky.*

Rok jsme již tradičně zakončili adventními trhy v muzeu.

Péče o sbírkový fond

Sbírky se rozrostly o 600 + 91 (sbírkový fond knihovny) = 691 přírůstkové číslo. Celkem toto číslo obsahuje 2 198 kusů sb. předmětů, z toho: 91 regionální literatura, darem 1226 ks, starý sb. fond 17 ks, z pozůstalostí 270 ks, vlastní sběr (převážně archeologie) 581 ks, nákup 13 ks. Počet revidovaných evidenčních čísel sb. předmětů za rok 2000 představuje 999 čísel, což činí 1166 kusů. Revize se týkala fondu militárií, techniky, hodin a hudebních nástrojů.

Během roku 2000 bylo konzervováno 314 ks předmětů: v konzervátorské dílně kov celkem 254 ks, z čehož největší položku tvořily stříbrné mince – 180 ks, dále archeologické předměty 50 ks, mosazná závaží k hodinám 18 ks a 6 ks tvořila konzervace militárií. V konzervátorské dílně dřeva bylo zrestaurováno 9 ks předmětů – zde se jedná o náročnější práci, spíše restaurátorské zásahy – 2 kolébky, motovidlo, model vodního mlýna pro expozici, včelí úl, stojan pod brus na kameny, paraván, dřevěná část kolečkové hradebnice, rámeček pro fotoaparát.

Výstavy – návštěvnost

Přátelské setkání výtvarníků Podkrkonoší proběhlo 15. 1. – 13. 2. 2000.

Ve spolupráci s občanským sdružením K.L.E.E. v Ostravě byla připravena výstava *Pojďte si hrát s panem malířem* na období 17. 2. – 9. 4. Následovala expozice *Josef Jíra – Obrazy* (15.4. – 25.6.). *Krátký film dětem* předvedl vybrané scény během prázdninového období.

Termín, v němž mimo jiné probíhá festival Jičín – město pohádky, jsme věnovali autorské výstavě *Zdeňka Milera.*

Následovala výstava *Sítotisk,* což nebyla jen výstava plakátů, ale i nejpoužívanější tiskařská technika, kterou si návštěvníci mohli vyzkoušet .

Vánoce jsme v galerii prožili *V říši loutek.* Výstava uspořádaná ve spolupráci s divadelním oddělením Národního muzea představila historické loutky a rodinná loutková divadla českých loutkářů zvučných jmen.

Ve výstavní chodbě muzea zahajovala kalendářní rok výstava dobových pohlednic Jičína *Rozloučení s minulým stoletím* ze sbírky Ing. Karla Čermáka. *Nálezy ze středověkého Jičína* byly předmětem expozice, jejíž autorkou byla Eva Ulrychová. Výstava trvala od 24. 2. do 2. 4. *Jak zdobí vejce příroda a my* jsme ukázali v termínu velikonočním (6. 4. – 7. 5.). 11. 5. – 11. 6. – *Orchideje Českého ráje* – shrnutí floristických výzkumů bylo základem scénáře výstavy připravené Lenkou Šoltysovou. Výstava *Malované hedvábí* probíhala v době od 15. 6. do 16. 7. Výstava *Albatros dětem* byla naplánována na termín Jičín město pohádky. Součástí výstavy *Keď si smutný, tak sa najedz* bylo muzejní Svatováclavské posvícení. *Sedmé nebe* východočeského výtvarníka Radomíra Dvořáka bylo další expozicí ve výstavní chodbě. *Vánoce v nedbalkách* byly výstavou starého prádla z fondů muzea.

Muzeum a galerii navštívilo v roce 2000 22 404 návštěvníků, návštěvníků kulturně výchovných akcí jsme evidovali 11 383.

Jaromír Gottlieb

Muzeum a galerie v Hořicích v roce 2000

Evidence sbírek

Do přírůstkové knihy zapsáno mezi 1. lednem a 31. prosincem roku 2000 celkem 32 položek. Z nejzajímavějších vybíráme: speciální kamna na pečení oplatek k výrobě hořických trubiček včetně tří původních oplatnic, deník Oldřicha Studeného, bývalého ředitele městské spořitelny, a kronika rodiny Studených, soubor fotografií staré Janderovy, Přemyslovy a Škroupovy ulice, soubor čínských bankovek. Dále kronika jedné třídy *Šutrárny*

1950-2000, soubor historických fotografií z Hořic a okolí z pozůstalosti Jana Hakla, holínky k legionářské uniformě, 2 historické prapory hořických hasičů, bronzová plaketa *100 let chovatelství Hořice 1900-2000.*

Péče o sbírky

Základní konzervace přírůstků. Konzervátorka muzea dále pokračovala v ošetřování sádrových a keramických plastik z pozůstalosti Miloše Vávry a Josefa Bílka (čištění, doplňování sádrou, opravy, retuše, obnovení lepených spojů). Celkem 14 předmětů, 3 mramorové. Dále obnovovala poškozená inventární čísla na předmětech z archeologické sbírky (popis tuší a přelakování), zhotovila nové obaly na staré kroniky, prováděla zpevňování knižních vazeb. Provedeno ošetření předmětů ze sbírky textilu pro výstavu o Vesně (čištění, praní, drobné opravy, žehlení, adjustace). Ošetřeny poškozené stavební výkresy ze sbírky papíru (Věž samostatnosti).

Muzejní knihovna

Získáno 51 svazků, z toho 11 do konzervačního fondu BH. Ze studijní knihovny zapůjčeno 104 svazků.

Služby badatelům

74 badatelů vykonalo celkem 110 badatelských návštěv, studijní materiál a odborná pomoc byly poskytnuty studentům těchto škol: FF UK Praha (disertační práce), PedF UK Praha, FF MU Brno, ČVUT – Fakulty architektury Praha, Univerzita Hradec Králové, Univerzita Pardubice, Ostravská univerzita, FFUP Olomouc (vesměs seminární a diplomové práce), ze středních škol převážně z VOŠRV Hořice, Gymnázia Hořice a VOŠR a KT Litomyšl (rovněž seminární práce, v případě VOŠ také materiály pro průvodcovské zkoušky a pro internetové stránky o obcích Hořicka). Dále byl předložen materiál ke studiu pracovníkům Památkového ústavu Pardubice, kronikářům z obcí na Hořicku a soukromým osobám. Písemně vyřízeno dalších 13 odborných dotazů.

Další odborné služby

Pro informační a poradenské středisko Artama zpracována historie hořického ochotnického divadla pro připravovanou publikaci. Pro Milana Knížáka zpracovány podklady k jeho dílu o výtvarnících českého loutkového divadla. Pro obec Nasavrky zpracován životopis hořického regenschoriho Čeňka Pilaře. Spolupráce s Okresním muzeem Rakovník při dokumentaci masarykovských sbírek (pro přípravu nové stálé expozice o TGM v Lánech). Ústavu pro etnologická studia AV ČR poskytnuta životopisná data Aloise Rubliče. Zpracovány údaje o výskytu moru z Janderových *Anmerkungen* pro potřeby Obecního úřadu Holovousy (oprava kostela). Vypracován posudek rukopisu hořické rodačky Luby Kuzivové-Korálové (pokračování pamětí navazujících na již vydanou knihu *Svět je plný dobrých lidí*). Pro potřeby MěÚ Hořice poskytnuty údaje o varhanách v děkanském chrámu Narození Panny Marie. Pro nakladatelstvím Libri chystanou encyklopedii lázní zpracována historie Šanderova hostince a lázní na Gothardě.

Okresnímu muzeu a galerii v Jičíně připraven a poskytnut sbírkový materiál k výstavě *Z babiččina prádelníku*. Historické fotografie obce byly zapůjčeny obecnímu úřadu Sukorady, soubor štípané industrie (Jeřice a okolí) Muzeu východních Čech v Hradci Králové, témuž muzeu ročníky časopisu Pochodeň z let 1906-1934 pro kompletní mikrofilmovou dokumentaci. Pro jubilejní výstavu Zdeňka Buriana ve Štramberku zapůjčen soubor ilustrací, ilustrace téhož autora poskytnuty nakladatelství Albatros k dalším vydáním Štorchových knih. Zapůjčeny byly také exponáty na výstavy českého umění v Amsterdamu a ve Frankfurtu nad Mohanem na jaře a v létě 2000.

Ediční a publikační činnost, propagace

Muzeum úzce spolupracuje s redakcemi Hořických novin, časopisu Pod Zvičinou, podílí se na vydávání Hořického kulturního zpravodaje – ve všech místních periodikách pravidelně publikuje vlastivědné materiály z muzejních fondů. Dále s redakcemi Novin Jičínska (seriál o hořických ochotnících),

Nových novin, Místní kultury. Pro zvláštní vydání Mladé fronty Dnes připraveny texty a obrázky o našem městě. Muzeum koncepčně, redakčně a výtvarně technicky připravuje nové propagační a informační materiály o Hořicích (Edice Hořice), připravuje také výtvarnou podobu propagačních a dárkových předmětů. Pro potřeby města pořizovány dokumentační a reportážní soubory fotografií.

Výstavy a expozice

Těla a tváře – fotografie Vlastimila Rašky, v Malé síni od 20. 1. do 20. 3.; *Vzpomínka na Jiřího Sychru* – obrázky nedávno zesnulého amatérského malíře, v Malé síni od 30. 3. do 15. 5.; *Obrázky z cest* – fotografie MUDr. L. Holuba, v Malé síni od 18. 5. do 30. 6. Doplněno autorovou přednáškou o cestě do Bolívie a Peru na jaře 2000; *Výroční výstava žáků ZUŠ*, ve Štorchově síni od 8. do 25. 6.; *Symposium Hořice 2000* – výstava účastníků symposia v Malé síni muzea od 8. 7. do konce srpna; *Obrazy Zdenka Hůly* – malířská prezentace účastníka hořického symposia 1999, Štorchova síň od 8. 7. do 24. 9.; *Kladivo a srp chtěl jsi mít, tak trp!* – instalace ze sbírky historických plakátů připravená k prezentaci knížky A. Hlavatého *Osliáda* se stejnojmenným podtitulem, Malá síň 21. 9. – 27. 10.; *Oskar Teimer, kresby a malby* – Štorchova síň od 28. 9. do 25. 10.; *Ellen a její hosté* – skupina současných výtvarníků, ve Štorchově síni od 3. 11.; *Stotřicetiletá Vesna* – historická výstava připravená z vlastních fondů k 130. výročí založení ženského spolku Vesna v Hořicích, v Malé síni od 1. 12.; *Masarykova věž samostatnosti* byla otevřena od 2. 5. do konce srpna. V září expozice demontována a odvezena, v objektu začaly rozsáhlé sanační práce.

Návštěvníci

Celkem bylo na 10 výstavách a v expozicích muzea evidováno 7 763 návštěvníků (ve Věži samostatnosti 3 098 návštěvníků). Tržby muzea činily ve sledovaném roce 61 886 Kč. Galerie plastik uspořádala celkem 4 výstavy, na které přišlo 2 426 návštěvníků, tržby galerie činily 17 026 Kč.

Přednášky a besedy

Každý měsíc se schází Vlastivědný kroužek Eduarda Štorcha v ÚSP. Dále uskutečněny besedy o historii Hořic, o hořických osobnostech, o hořických Židech, o historii muzea, o historii Vesny pro ZŠ a gymnázium. Uskutečnil se jeden zájezd a vycházka s historickým kroužkem gymnázia do synagogy a na starý židovský hřbitov.

Muzeum zaměstnává v současné době tři pracovníky, galerie dva (jeden sezónní). Na sezónu je přijímán další pracovník, který zajišťuje zpřístupnění Věže samostatnosti od května do září.

Václav Bukač

Krkonošské muzeum v Jilemnici roku 2000

Muzeum prošlo náročným, leč plodným a vcelku radostným rokem. Připravilo celkem devět výstav. Z předchozího roku přešly velmi úspěšné akce *Svíce a svítidla* (v Krkonošském muzeu) a *100 let dráhy Martinice v Krkonoších - Rokytnice nad Jizerou*.

Podle očekávání mimořádný ohlas měl výběr z tvorby Vladimíra Renčína, prezentovaný v únoru a březnu. Na velikonoční období jsme připravili expozici nazvanou *Modrotisk*. Vystavovali jsme historickou i současnou rukodělnou produkci. Ta spolu s četnými doplňky vytvořila atmosféru, kterou naši návštěvníci v jarním období přijali s povděkem.

V malé výstavní síni byla na jaro, léto a část podzimu instalována kolekce fotografií Jaroslava a Zdenko Feyfarových.

Na hlavní turistickou sezónu (červen až září) jsme k 650. výročí první písemné připomínky města Jilemnice připravili ve velké výstavní síni expozici s názvem *Jilemnická ohlédnutí*. Ve spolupráci s řadou institucí (zejména se Státním okresním archivem v Semilech) se podařilo se shromáždit soubor přibližně 350 exponátů v Jilemnici z větší

části neznámých, atraktivních jak pro místní zájemce, tak pro cizince.

V říjnu a listopadu následovala výstava *Pojďte s námi do školy*, zaměřená rovněž k výše zmíněnému výročí. Ohlas expozice byl vřelý, a litujeme proto, že jsme ji s ohledem na další výstavní program nemohli prodloužit.

Vánoční období provázely dvě akce – *Zdeněk Smetana dětem* (připraveno ve spolupráci s Albatrosem) a *PF – zajímavé novoročenky* (v malé výstavní síni). Zájem o pohádkové postavy byl dle našeho očekávání mimořádný, rovněž novoročenky byly přijaty jako milý doplněk přelomu roku, století i tisíciletí.

Muzeum zapůjčilo řadu sbírkových předmětů na výstavy jiných muzeí – např. do Národní galerie, Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze, Příbrami, polské Wroclawi, Jelení Hory, Hostinného, na hrad Pecku, atd.

Spolupracovali jsme mimo jiné s Národním muzeem a Národní galerií v Praze, Muzeem Východních Čech v Hradci Králové, Severočeským muzeem a Severočeskou galerií v Liberci, Okresním muzeem Českého ráje v Turnově, Okresním muzeem a galerií v Jičíně, Muzeem textilu v České Skalici, Městským muzeem ve Dvoře Králové, Vlastivědným muzeem ve Vysokém nad Jizerou, Státním okresním archivem v Semilech, Státním zámkem Sychrov a dalšími.

Muzeum připravilo řadu kulturně výchovných akcí: 4 přednášky, program pro evropský Den kulturního dědictví v Jilemnici, významnou měrou se podílelo na slavnostním večeru k 650. výročí první písemné připomínky města, na dvou besedách nad knihou Jaromíra Horáčka *Hadí štěstí*, na odhalení pamětní desky mistra lyžaře Bohumila Hanče a následné besedě i na dalších akcích. Při muzeu pracoval kroužek mladých historiků.

Publikační činnost a spolupráce s rozhlasem a televizí dosáhly vzhledem k uvedenému výročí mimořádného rozsahu a požadavky někdy přesahovaly hranice našich časových možností. Zvláštní připomínku si zaslouží kniha *Jilemnice. Historická zastavení*, vydaná Městem Jilemnicí v samém závěru roku 2000. Pro propagaci muzea má značný význam i zdařilá skládačka s tematikou expozic vydaná v češtině, němčině a angličtině.

Péče o sbírky: dokončeno bylo uspořádání depozitářů, provedena revize další části sbírkového fondu a vykonáno jeho základní ošetření. Restaurátorského či konzervátorského zásahu se dostalo zhruba čtyřiceti předmětům. Depozitáře byly vybaveny požární signalizací.

Pro zimní chod muzea má velký význam zlepšení vytápění expozic muzea spojené s výměnou čtyř kusů akumulačních kamen a instalací topného tělesa do prostoru hlavního schodiště.

Z akviziční činnosti nás nejvíce potěšil nákup malované skříně z rodiny jilemnického mydláře Krauseho, saně rohačky, dar malované truhly, řady lyžařských předmětů atd.

Jan Luštinec

Městské muzeum a galerie Lomnice nad Popelkou v roce 2000

V jubilejním roce 2000 se v Městském muzeu a galerii v Lomnici nad Popelkou uskutečnily dvě desítky akcí. Z tohoto počtu bylo devět výstav s vernisážemi, dále pět koncertů, dvě přednášky a čtyři vzpomínkové akce. Naše instituce se zúčastnila jako spolupořadatel i řady dalších kulturních akcí ve městě.

Sezóna byla zahájena oslavami 210. výročí narození lomnického hudebního skladatele Františka Doubravského, při nichž byla na kostele odhalena jeho pamětní deska. Součástí oslav byl koncert a přednáška Dr. Jiřího Zahradníka a skladatelovy pravnučky A. Dubravszky z Německa.

V březnu předvedli veřejnosti své výrobky žáci Základní umělecké školy v Lomnici n. P., kteří si jako téma zvolili kulturu starověkého Egypta. Na konci měsíce zazněl koncert *Česká komorní hudba tří století* v podání souboru Collegium musicum Český ráj, které

zde koncertovalo později ještě v dubnu, květnu a říjnu.

V dubnu v našem muzeu prezentoval svoji tvorbu lucemburský výtvarník a lomnický rodák Ota Nalezinek. Pod názvem *Turistické intermezzo* se skrývaly autorovy vzpomínky z cest po světě.

K nedožitým 80. narozeninám Josefa Kábrta byla 1. května otevřena výstava umělcových obrazů a grafik.

V letních měsících představili už tradičně veřejnosti své sbírky místní kamenáři. V srpnu pak měli návštěvníci možnost zhlédnout výstavu obrazů pražských výtvarnic Mirky Mádrové a Kateřiny Opltové.

Muzeum se společně s městským úřadem podílelo i na znovuodhalení pomníku obětem I. světové války v Želechách. V září jsme pak využili nabídky bulharského vyslanectví a Bulharského kulturního a informačního střediska v Praze a uspořádali výstavu děl sedmi bulharských malířů, jejíž součástí byla ukázka replik pravoslavných ikon Kalojana Dimitrova a jeho manželky. Milovníci přírody si přišli na své při výstavě knižních ilustrací a obrazů Františka Severy. Později následovala další výstava obrazů, tentokrát autora Čeňka Suchardy u příležitosti jeho 110. výročí narození.

Začátek adventu oslavili v prosinci členové jičínského souboru Fidle podkrkonošskými koledami historika Lomnicka J. J. Fučíka a závěr roku patřil žákům Integrované střední školy v Lomnici n. P. a jejich kulinářskému umění, předvedenému v rámci vánoční výstavy.

V minulém roce (2000) také pokračovaly přípravné práce k vybudování nové expozice malovaného lidového nábytku, tradic loutkářství na Lomnicku a ukázky části původní textilní manufaktury firmy P. A. Šlechta a syn. V expozici najdou své místo i dvě desítky betlémů.

Z hlediska technického se svépomocí podařilo odstranit půdní mezipatro, prkenné příčky a podlahu, větší část krovů byla vyčištěna a napuštěna ochrannými chemikáliemi. Cílem těchto aktivit je především záchrana movitého kulturního dědictví velké hodnoty, neboť nábytek je částečně napaden červotočem a hrozí jeho destrukce. Došlo k rozšíření zabezpečovacího zařízení a zřízení nového prodejního pultu. Lomnické muzeum se podílelo také na rekonstrukci křížové cesty na Tábor.

V průběhu roku 2000 muzeum navštívilo okolo 11 tisíc návštěvníků a našich služeb využilo 42 badatelů. Sbírkový fond se rozrostl o 24 položek, z nichž nejhodnotnější je soubor dokumentárních filmů o Lomnicku, darovaný panem Vlčkem, kompletní archiv Bořivoje a vyšívaný prapor selské jízdy (dar pana Konopáče).

Objem restaurátorských prací byl podmíněn finančními možnostmi muzea. Podařilo se opravit část mobiliáře, čtyři závěsné obrazy a držák na reklamní tabuli firmy Antonína Jíny. I nadále jsme rozvíjeli publikační činnost, především na stránkách Lomnických novin, Novin Jičínska a časopisu Krkonoše.

Personální situace je stabilizována. V muzeu včetně uklízečky pracují tři zaměstnanci, dle potřeb vypomáhá i pracovník městské knihovny, která organizačně spadá pod muzeum od roku 1995. V letních měsících využíváme služeb praktikantů turnovské hotelové školy i brigádníků.

Celé naše úsilí v roce 2000 směřovalo k jednomu hlavnímu cíli: aby se muzeum stalo důstojným kulturním reprezentantem města a abychom na prahu nového tisíciletí dosáhli úrovně srovnatelné s podobnými institucemi v okolí.

Jan Drahoňovský

Městské muzeum v Nové Pace roku 2000

Muzeum bylo i v roce 2000 příspěvkovou organizací města Nová Paka. Historická expozice a výstavní prostory byly umístěny v Suchardově domě čp. 68, stálá expozice Klenotnice starých kamenů a expozice spiritismu v ulici F. F. Procházky čp. 70. Počet pracovníků se oproti roku 1999 výrazně nezměnil, v přepočteném stavu bylo 9,3 zaměstnanců, z toho 4 odborní. Pravidelná dotace města činila 2 030 000 Kč, vlastní pří-

Výstavu malíře Vlastimila Mužíka zahájil v Suchardově domě v Nové Pace herec Jan Kanyza.

jmy z hlavní činnosti 394 136 Kč. Ředitelem muzea byl nadále Miloslav Bařina, jeho zástupcem Mgr. Ivo Chocholáč.

Výstavy pořádalo muzeum v Suchardově domě. Bylo jich celkem sedm: *Nová Paka 1900 – 1999,* výstava digitálně zpracovaných fotografií Richardem Geislerem, doplněná pohlednicemi a dokumenty ze sbírek Josefa Tomáše a Městského muzea v Nové Pace (17. 3. – 16. 4.); *Jiří Vavřina – obrazy,* obrazy v renesančním duchu, hovořící o lásce k divadlu, výstavu uvedl malíř Vladimír Komárek (21. 4. – 20. 5.); *Martin Mainer – obrazy,* tvorba moderního pražského výtvarníka, v rámci festivalu Muzika Paka 2000 (27. 5. – 25. 6.) *Ilustrace a kresby k dílu K. H. Máchy,* ve spolupráci s Památníkem národního písemnictví v Praze, doplněno o ukázky knih, k 190. výročí narození (30. 6. – 17. 9.); *Vlastimil Mužíček – obrazy*, výstava z tvorby místního autora (22. 9. – 22. 10.); *Oskar Teimer,* výstava obrazů, kreseb a ilustrací autora pocházejícího z našeho regionu (27. 10. – 12. 11.); *František Mühl a jeho vyřezávané betlémy,* výstava místního řezbáře.

Klenotnici drahých kamenů a expozici v Suchardově domě navštívilo v r. 2000 celkem 15 180 platících lidí. K tomu je třeba připočíst asi sedm set návštěvníků vernisáží v Suchardově domě. Celkem bylo v obou objektech na vstupném vybráno 164 862 Kč, což je o téměř 17 tisíc Kč více, než v předchozím roce. Návštěvnost se zvýšila zásluhou výstav, které navštěvují především školy. V Klenotnici byl zaznamenán nárůst jednotlivců, především cizinců, zatímco hromadných zájezdů ubylo. Muzeum uskutečnilo v roce 2000 celkem 26 přednášek (*Historie Nové Paky, Výtvarné tradice města, Geologický vývoj Novopacka, Putování po sopečných ostrovech Indonésie, Ostrov sopek Island, Sbírky v novopacké Klenotnici, Drahé kameny).* Dále byla vykonána v sedmi případech odborná prohlídka lokalit se sběrem materiálu.

Sbírkové předměty muzea jsou i nadále rozděleny do dvou katalogů. Přírodovědná sbírka je značena do čísla P 5710 a je v ní evidováno 7629 kusů. Do sbírek bylo v tomto roce získáno 44 kusů předmětů, jedná se především o mineralogický materiál. Historické sbírky jsou evidovány pod značkou H na 16 506 kartách a mají 31 456 kusů. Během roku bylo získáno 471 kusů sbírkových předmětů, zapsaných pod 212 přírůstkovými čísly. Revidována byla čísla H 8100 – 10099. K posunům v počtu evidenčních čísel i kusů došlo i tím, že rada města 18. 12. 2000 vyslovila souhlas s odpisem těch sbírkových předmětů, které byly převedeny, zcizeny či vráceny

v restituci; jedná se o 181 evidenčních čísel a 185 kusů předmětů. Tato čísla jsou důležitá především k zavedení budoucí centrální evidence.

Miloslav Bařina

Památník Zapadlých vlastenců v Pasekách nad Jizerou

Muzeum zřízené v roce 1958 v prostorách staré farní budovy zásluhou nadšené práce paseckých občanů a díky ochotným dárcům vzácných rodinných památek je umístěno uprostřed krásné přírody s působivým výhledem na Krkonoše a v sousedství kostelíka sv. Václava z 18. století.

V roce 2000 tvořil pracovní tým vedoucí a průvodce Jan John, průvodkyně Marta Breuerová a uklízečka Andrea Bariaková, aniž by tušili, že se tato sestava brzy změní. Koncem roku pan John, zakladatel a dlouholetý vedoucí a průvodce, onemocněl a 5. února 2001 ve věku nedožitých 79 let zemřel.

Expozice je stále věnována živému odkazu písmáka, buditele a houslaře Věnceslava Metelky a K. V. Raise, jenž se inspiroval jeho osobností ve svém románu *Zapadlí vlastenci*. Současně však připomíná historii a život české horské obce – hospodářství, řemesla, navlékání korálků, zpracování lnu a kulturní odkazy na divadelní a především hudební tradici. Lze tu vidět pěkný pasecký pohyblivý betlém a velký zájem budí ukázky práce na dvou ručních stavech. Vše je doplněno fotografiemi Petra Kučery z let 1900 – 1930. Expozice *Krkonošská houslařská škola* představuje V. Metelku jako zakladatele houslařské školy a Paseky jako kolébku houslařství. Bohatá sbírka hudebních nástrojů vede od zakladatele školy až po žijící houslaře slavných rodů Pilařů a Špidlenů. V době zahájení X. Paseckých hudebních slavností zde byla výstava sochaře Ivana Jilemnického, který se prezentoval dřevěnými plastikami.

Muzeum navštívilo 5340 návštěvníků, z toho 1880 školních dítek. Otevřeno bylo denně mimo pondělí od 9 do 16 hodin, v zimě do 15 hodin, v listopadu bylo muzeum zavřeno.Touto cestou děkuji i správě Krkonošského národního parku, zvláště paní ředitelce Sojkové, za laskavou péči, s jakou se našemu památníku věnuje.

Drahomíra Patočková

Muzeum a Pojizerská galerie v Semilech roku 2000

Úvod

Muzeum a Pojizerská galerie v Semilech, příspěvková organizace Města Semil, mělo v roce 2000 se zajišťováním své činnosti ještě více problémů než v letech minulých vzhledem ke zřizovatelem podhodnocenému příspěvku na činnost a provoz. Přesto zejména své veřejnosti adresované aktivity neomezilo, ale na nákladech spojených s jejich realizací šetřilo, kde mohlo. Zmenšilo například formát pozvánek, přestalo vydávat a vylepovat plakáty, na vernisážích dávalo přednost místním interpretům s menšími honorářovými požadavky. Při zajišťování některých výstav a podvečerních setkání s osobnostmi pomohli sponzoři, na úhradě s nimi spojených nákladů se přímo podíleli také vystavující umělci a účinkující. Klavírní virtuos Daniel Philipp Stotz se honorářů za dvě vystoupení zřekl, akad. malíř Václav Pokorný zrestauroval pět obrazů z muzejní sbírky bez nároku na honorář a akad. malíř Vladimír Hlubuček muzeu věnoval obraz *Večer v Křížkách*. Nebylo dokončeno osvětlení výstavních místností v přízemí, nenainstalována klimatizace galerie a s ní sousedícího skladiště, nepokračovalo budování depozitářů ani nutná stavební údržba objektu. Nebyly získány další předměty pro sbírkový fond přesto, že pro muzeum, který jej vytváří vzhledem k svému velmi pozdnímu založení v porovnání s ostatními muzei s velkým časovým zpožděním, je jeho doplňování velice důležité.

Činnost ohrožující nedostatek finančních prostředků ale návštěvníci nezaregistrovali,

protože všechny akce byly přes výše zmíněné problémy realizovány na vysoké profesionální úrovni.

Personální obsazení

Personální složení ani organizační uspořádání se nezměnilo. Ředitelkou muzea byla Milona Srbová, zástupkyní ředitelky a odbornou pracovnicí Alena Hovorková a další odbornou pracovnicí, ale na zkrácený úvazek (0,9) Iveta Mečířová. Na zkrácený úvazek (0,25) byl v muzeu zaměstnán jako historik umění také Antonín Langhamer. Dozor a služby o víkendech a svátcích zajišťovali studenti gymnázia a důchodci. K 30. dubnu ukončila spolupráci s muzeem historička doc. PhDr. Milena Lenderová, CSc. Zareagovala tak na opakované, patrně z nepřesných informací vycházející zpochybňování pracovních výsledků tzv. externistů zřizovatelem muzea.

Práce se sbírkami a další odborná činnost

Doplňování sbírek o další předměty bylo, jak uvedeno, téměř znemožněno nedostatkem finančních prostředků. Práce se sbírkami se proto zaměřila jen na evidenci dalších dosud nezpracovaných přírůstků a revize. (Zpracováno a zaevidováno bylo 992 sbírkových předmětů, tj. 336 přírůstkových čísel, zrevidováno 5152 předmětů, tj. 1668 přírůstkových čísel.) V rámci prováděné revize byly předměty odborně ošetřeny a uloženy. Sbírkové předměty byly zapůjčeny na výstavu *Z babiččina prádelníku* do Okresního muzea a galerie v Jičíně a Okresnímu úřadu Semily k prezentaci okresu na veletrhu cestovního ruchu v Brně.

Muzeum se podílelo na Etnografickým ústavem prováděném celostátním soupisu podmaleb na skle ve veřejných a soukromých sbírkách.

Nedílnou součástí muzejních odborných aktivit byla příprava, realizace a propagační zajištění všech plánovaných výstav a ve druhém pololetí také vyhledávání vhodných výstav pro rok 2001. Výstavy výtvarných umělců – jednotlivců i názorově spřízněných skupin – totiž mají zásadní význam jak pro muzeum, tak pro celý region. V Pojizeří žije tolik umělců, jako v málokterém regionu v Čechách, a tyto výstavy přece jen nejsou tak časově a finančně náročné na přípravu, jako výstavy historické.

Dlouhodobé expozice a výstavy

Expozice *Osobnosti Semilska* v 1. poschodí a *Nezapomenutá minulost* v podkroví byly návštěvníkům celoročně přístupné denně kromě pondělí od 9 do 12 a od 13 do 16 hodin. Expozice věnovaná semilským osobnostem se nezměnila, ale začalo se připravovat její rozšíření o v regionu narozené a žijící malíře (tento záměr se ale ani v roce 2001 uskutečnit nepodařilo), ve druhé expozici došlo v průběhu roku ke dvěma změnám: v souvislosti s instalací výstavy loutek Šárky Váchové a po jejím skončení s novou prezentací Dolenského a Majznerových loutek a instalací semilského betléma.

Muzejní plán činnosti na rok 2000 počítal s šestnácti výstavami. Byl splněn, ale některé výstavy se nekonaly v původních termínech, výstava obrazů Milady Salabové se na žádost autorky nekonala a byla nahrazena výborem z malířského díla Františka Jiroudka, původně připravovaným až na rok 2001 k desátému výročí umělcovy smrti. S prodejní výstavou *Vánoční inspirace* se původně nepočítalo, ale uskutečnila se, aby pomohla zlepšit finanční situaci muzea (byla nejnavštívenější výstavou roku).

Žádné vystavené exponáty nebyly v průběhu výstav odcizeny, ani poškozeny. K zajištění jejich bezpečnosti přispěl roku 1999 ve výstavních místnostech a dlouhodobých expozicích instalovaný kamerový systém.

Výstavy v roce 2000

Otakar Kudrnáč – fotografie; Jaroslava Solovjevová – obrazy; Svatopluk Kasalý – šperky a jejich fotografie; Výtvarné pokusy 2 – studentské práce vystavené k 50. výročí založení Gymnázia I. Olbrachta v Semilech; *Malíři Pojizeří* – obrazy a kresby 24 malířů – výstava byla věnována životnímu jubileu Břetislavy Pospíšilové-Plívové a poprvé se jí zúčastnili Hana Hančová, Michal Machat a Jan Kanyza. *Eva Vlasáková – Ztratit se do ticha,* výstava věnovaná památce sklářského

výtvarníka a ředitele železnobrodské sklářské školy Pavla Ježka; *Sto let Glosovy tiskárny v Semilech; Šárka Váchová – Loutky; Jubilanti Mánesa 2000* – ve spolupráci s SVU Mánes; *Markéta Jírová – kresby; Lidmila Švarcová – návrhy divadelních kostýmů; Vladimír Hlubuček – výbor z malířského díla; Jiří Urban – šperky a kresby; Vánoční inspirace* – prodejní výstava ve spolupráci s Veronika-Flora-Styl z Vysokého n. J.; *Jana Kasalová – grafické listy a kresby; František Jiroudek (1914-1991) – obrazy.*

Všechny výstavy byly náročné jak na odbornou přípravu, tak na realizaci, ale patřily k nejsledovanějším a veřejností nejlépe hodnoceným muzejním aktivitám. Výbornou úroveň měly zejména výstavy obrazů Jaroslavy Solovjevové a Vladimíra Hlubučka, malířů Pojizeří i děl jubilantů S. V. U. Mánes, šperků Svatopluka Kasalého i fotografií Otakara Kudrnáče, výbor z uměleckého odkazu Františka Jiroudka i příkladně adjustované kresby Markéty Jírové. Výjimečnou úroveň měla výstava návrhů divadelních kostýmů Lidmily Švarcové a do dlouhodobé expozice v podkroví vtipně zakomponovaných loutek Šárky Váchové. I znalci české knižní kultury byli příjemně překvapeni výstavou k stému výročí založení Glosovy tiskárny v Semilech. Konala se ve spolupráci se státním okresním archivem a tiskárnou. Měla větší rozsah a lepší úroveň, než se původně předpokládalo. Rozhodnutí o prodloužení o šest týdnů proto bylo správné.

Společenskými událostmi byly všechny vernisáže. Účastnilo se jich osmdesát, sto i více osob. Osm výstav uvedl Antonín Langhamer, po jedné Jaroslav Bárta, ing. Miloš Bouda, dr. Miroslav Cogan, Vladimír Komárek a rektor AVU doc. PhDr. Jiří T. Kotalík.

Předvánoční výstava v semilském muzeu.

V kulturních pořadech, které byly jejich nedílnou i neodmyslitelnou součástí, vystoupili Daniel Philipp Stotz ze Semil, Eva a Bohuslav Lédlovi z Malé Skály, Vladimír Strnad, Martin Sedlák, Jiří Horčička a jeho hosté, sólisté Divadla F. X. Šaldy v Liberci, pěvecké sbory Jizeran i Jizerka aj. Vernisáž výstavy Svatopluka Kasalého provázela módní přehlídka, na níž byly všechny šperky návštěvníkům představeny manekýnkami.

Muzeum spolupracovalo s vystavujícími umělci a institucemi, zejména s Uměleckoprůmyslovým muzeem a Národním technickým muzeem v Praze, Moravskou galerií v Brně, Severočeským muzeem a Divadlem F. X. Šaldy v Liberci, Okresním muzeem a galerií v Jičíně, Muzeem skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, Okresním muzeem Českého ráje v Turnově, výborem SVU Mánes, státním okresním archivem, gymnáziem Ivana Olbrachta, Kulturním centrem Golf, městským informačním střediskem a městskou knihovnou aj.

Přednášky a jiné akce

Nesporným obohacením společenského a kulturního života Semil byly podvečery s malířem Vladimírem Komárkem, zpěvačkou Eliškou Markovou a klavíristou Jiřím Horčičkou (17. října), hovory nad otevřenou biblí s Jiřím Hofmanem, kazatelem sboru církve bratrské z Jilemnice (24. října a 28. listopadu), adventní podvečer s hercem a malířem Janem Kanyzou, cembalistou Petrem Šafrem a Eliškou Pilařovou (7. prosince) a tradiční již předvánoční jarmark (4. prosince). Několik přednášek o semilské architektuře a podkrkonošských řemeslech bylo pro žáky semilských škol uspořádáno společně s městskou knihovnou.

Propagace muzea

Z úsporných důvodů se upustilo od tisku a výlepu plakátů a výstavy byly propagovány jen pozvánkami a na kopírce v omezeném počtu rozmnoženými a jen v některých kulturních zařízeních a školách umisťovanými plakátky. O všech akcích informovaly podrobně Semilské noviny, základní informace byly publikovány v Semilském kulturním kalendáři, obsáhlejší zpravodajství přinášela MF DNES v liberecké regionální příloze a semilská kabelová televize, informoval též Český rozhlas v krajovém vysílání a celostátním Radiožurnálu. Základní informace o muzeu byly zveřejněny také na nově utvořených internetových stránkách.

Návštěvnost

Muzeum zaznamenalo mírný vzestup návštěvnosti. Přišlo do něj 10 669 osob, z toho 1720 dětí ve školních výpravách, tj. o cca 13 procent více než v roce 1999 (9362/1327). Přes dva tisíce osob se zúčastnilo vernisáží a dalších muzejních akcí.

Antonín Langhamer

Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí

Provoz muzea

Provoz zajišťovali Vladimír Hladík a Jana Vaváčková, od 28. srpna tu začala pracovat také Alice Sládková, přičemž dosavadní počet pracovních hodin zůstal zachován, změnily se pouze úvazky. V době dovolených o letních prázdninách brigádnicky vypomáhal Michal Jakl. Mimoto tu v rámci studijní praxe třídil staré tisky a část staré knihovny uložené v depozitáři. Národním muzeem v Praze byl vysockému muzeu nabídnut stylový nábytek – 26 skříní z knihovny dr. Kramáře, deponovaných na zámku v Křinci.

Výstavy

V lednu ještě pokračovala výstava grafiky Bohuslava Doležala v galerii. V dubnu až červnu patřila galerie fotografiím z Nepálu a Indie Leoše Holubce. V červenci a srpnu se vystavovala keramika, obrazy a sušené květy Heleny Fügnerové, Marcely Baštové a Markéty Vajsové. Studenti Vyšší odborné školy z Jablonce nad Nisou se v galerii pre-

zentovali svými malbami v září. Ke Krakonošovu divadelnímu podzimu byla připravena výstava karikatur Dušena Grombiříka z divadelního prostředí, kovových, dřevěných a skleněných šperků Miroslavy a Kateřiny Řezníkových, Adély Bohuslavové a Heleny Štěpánkové. Ve výstavní místnosti v přízemí až do února pokračovala výstava betlémů. Po ní následovala výstava *Velikonoce a jarní hry dětí*, v jejímž rámci členky Klubu lidové tvorby předváděly malování kraslic a výrobu ozdobných předmětů z vizovického těsta; později, od 18. do 21. července, předváděly pletení, háčkovanou krajku a výrobu figurek ze šustí, slaného těsta a jiné techniky. Současně tu byla výstavka dřevěných hraček Mgr. Hofmanna z Bozkova. V květnu a červnu byla v místnosti výstava medijních kreseb. Nejdelší a nejpracnější přípravu si vyžádala retrospektivní výstava *Vysocko za posledních sto let,* kterou si mohli návštěvníci prohlédnout v červenci až prosinci. Část místnosti byla věnována 140. výročí narození dr. Karla Kramáře. Muzeum navštívilo 10 557 osob.

Péče o sbírky

Hudební nástroje byly přemístěny do uzavřené vitríny, bylo započato s přípravou ochrany loutek a chodicího betléma. Dokončila se instalace staré horské světnice. Nově byla nainstalována expozice vysockého sondergerichtu a rozšířen seznam padlých a umučených. V průběhu roku bylo restaurováno dvacet dřevěných figurek do betléma, tři modely chalup, sošky a podstavce pod ně, stará alba pohlednic a staré zbraně. Ing. Josef Hejral provedl pravidelnou údržbu pohyblivého Metelkova betléma. Veškeré archeologické nálezy, většinou uložené ve sklepě a neevidované, odborně zpracoval včetně zobrazení a připravil k zapsání do inventárních knih PhDr. Jan Prostředník.

V průběhu roku bylo z muzea odcizeno několik exponátů a byla proto přijata nezbytná technická opatření.

Badatelské a studijní návštěvy

Badatelé se zaměřovali na historii Vysokého, Nístějky a Návarova, historii škol v okolí, počátky lyžování, spiritismus, osudy letců za druhé světové války, staré fotografie a pohlednice, okupaci, odboj, druhou světovou válku, povídky z Vysocka Kamily Viplerové, paměti vysockých rodáků, betlémy, podmalby na skle a písně.

Sbírkotvorná a odborná činnost muzea

Kromě grafického listu B. Doležala jsme získali dalších 45 sbírkových předmětů, např. kolébku, staré dámské spodní prádlo zdobené výšivkami, dámské klobouky z 30. let 20. století, stůl s brusem na sklo a na lisování skla, figurky Krakonošů, betlém a hračky.

Bylo započato s fotografováním vysockých domů pro zpracování jejich historie. Také byla zajištěna fotodokumentace kdysi stržených, nyní již obnovených soch ve Vysokém a Tříči a zahájena spolupráce s nově založenou občanskou iniciativou na vydání *Pamětí truhláře Františka Róna, Jana Bahenského* od Františka Vodseďálka, knih o sousedských hrách, vysockém nářečí a o Viktoru Dykovi a Vysocku.

Inventarizace pokračovala po celý rok 2000 – zpracovány byly zbraně, svítidla, medijní kresby, obsah tří truhel pod betlémem, tří skříní a prádelníku na přístřešku, cca 800 kusů. Do počítačového programu jsou zapisovány též stará knihovna, výtvarná díla, rukopisy, alba a mince.

Vladimír Hladík

Vietnam očima geologa a kamenáře

V únoru 2001 byla v Okresním muzeu Českého ráje v Turnově otevřena výstava *Vietnam očima geologa a kamenáře*, která trvala do konce března. Exponáty tvořily další část cyklu, kterými muzeum seznamuje veřejnost se vzdálenějšími nalezišti drahých kamenů. Expozici připravili pracovníci muzea ve spolupráci s Cechem brusičů a rytců drahých kamenů v Turnově a věnovali ji k životnímu jubileu významného českého

geologa Ing. Jaroslava Žežulky, CSc., který se mimo jiné výrazně zasloužil i o rozšíření kolekce drahých a ozdobných kamenů v turnovském muzeu.

Jaroslav Žežulka vedl českou geologickou expedici, která v osmdesátých letech 20. století měla na základě požadavku tehdejší vietnamské vlády ověřit a najít surovinovou základnu pro znovuobnovovaný vietnamský kamenářský průmysl. Proto kromě geologů v expedici pracoval tehdejší profesor Střední umělecké šperkařské školy v Turnově Zdeněk Haken. U příležitosti výstavy proběhla i přednáška, ve které nás účastníci expedice seznámili ještě podrobněji s tematikou drahých a ozdobných kamenů z této zajímavé oblasti. Spolupráce obou odborníků byla plodná, a tak jejich práce byla brzy realizována i v hotových výrobcích. Technologická doporučení se mohla obratem realizovat i v kamenářských provozech. V terénu čeští odborníci nalezli a ověřili výskyty jaspisů, křišťálů, ametystů, zirkonů, adulárů, chryzolitů a dalších drahých kamenů.

Naleziště drahých kamenů na území Vietnamu

Výskyty drahých kamenů jako korundu, jak safírů, tak i rubínů, zirkonů, spinelů, olivínů, granátů, opálů, sfénu, berylu, křišťálu, morionu, ametystu a záhnědy na území Vietnamu jsou známy ve dvou oblastech. V severní části země od vietnamsko-čínské hranice k jihu až do okolí města Thanh Hóa jsou četné výskyty safírů, rubínů, křemenných hmot i pagoditu, místy se vyskytuje spinel, hojné jsou výskyty hematitů. Druhá oblast leží na jihu země od Saigonu až do provincie Cong Tum a souvisí se známými výskyty při dolním toku řeky Mekongu.

Výskyty drahých kamenů na území Vietnamu lze rozdělit do několika skupin:
- safíry, rubíny a zirkony z hornin krystalinika
- olivíny (chryzolity), augity a granáty ve čtvrtohorních bazaltech
- odrůdy křemene v křídových ryolitech a prekambrických kvarcitech
- chalcedony, opály a acháty z kůry zvětrávání čtvrtohorních bazaltů a bazických hornin různého stáří
- jaspisy z vulkanických sérií různého stáří
- tektity
- ozdobné kameny různého druhu
- ostatní výskyty

a) Safíry, rubíny a zirkony patrně pocházejí z krystalických hornin podloží s vysokými obsahy Al_2O_3, kontaktně metamorfovaných v okolí přívodních kanálů čtvrtohorních bazaltových výlevů. Spolu s drahými kameny se vyskytuje asociace minerálů, ke kterým patří zejména kyanit, korund, chloritoid, staurolit a sillimanit.

V oblasti Ngon Biet, Tong Ba a Ban Ngoc byly zjištěny metamorfované zbytky starých bauxitů, přeměněné z větší části na hnědý korund, kterým pronikají až 1 cm mocné žilky jasně modrého, neprůhledného safíru, místy asterického. Při šlichovém průzkumu v oblasti Quy Hop byly zjištěny vyšší obsahy průhledných, jasně červených rubínů, šlichovými pracemi byly v oblasti Xuan Loc asi 50 km sv. od Saigonu orientačně ověřeny výskyty zirkonů žlutavých, namodralých i zcela čirých. Často se zde vyskytují krystaly o průměru 10-15 mm, drahokamové kvality, které byly získány z deluviálně aluviálních uložením na území asi 3 x 2 km. V oblasti Buon Me Thuat asi 50 km severně od Cong Tum byly při šlichovém průzkumu ověřeny anomální obsahy zirkonu; žlutavá, průzračná zrníčka tohoto minerálu tvořila okolo 85 – 90 % těžké nemagnetické frakce většiny šlichů. Na mnoha lokalitách byly při šlichování zjištěny vysoké obsahy lahvově zelených, někdy růžovofialových, vesměs průzračných spinelů. V některých oblastech (Co Dinh) by výskyty spinelů zasluhovaly speciální výzkum.

b) Chryzolity, augity a granáty ve čtvrtohorních bazaltech jsou bezprostředně spjaty s přívodními kanály jednotlivých vulkánů. Velké množství vulkanických kuželů a diatrem se vyskytuje zejména na plató Plaz Cu. Mineralogie těchto útvarů je však rozdílná.

Diatremy provázené kruhovými žilami a poklesy se projevují v reliéfu obyčejně systémem okrouhlých prohlubenin, vroubených koncentrickými žilami různých vulkanických hornin s pokleslým středem, často zatopeným vodou. V jednotlivých polohách tufitických brekcií se vyskytuje značné množství kulovi-

tých olivínových uzavřenin o průměru 5-7 cm, obsahujících aglomeráty zrn průzračného, sytě zeleného chryzolitu o velikosti do 5 mm. Kromě toho se zde vyskytují dobře omezené krystaly augitu až 3 cm velké. V xenolitech okolních krystalických břidlic se vyskytuje značné množství průhledných růžových až oranžových zrn granátu – hessonitu a ojedinělé krystaly zirkonu velikosti 10 až 15 mm, drahokamové kvality.

Vlastní krátery jsou často roztrženy vulkanickou explozí a zbytky sopečných kuželů činí nad reliéfem plató do výše 200-300 m. Mineralizace sopečných kuželů je podstatně chudší. Olivíny se vyskytují vzácně, většinou jen ve formě malých uzavřenin (1-2 cm), nejsou šperkařské kvality. Poměrně často se vyskytují krystaly augitu.

c) Drahokamové odrůdy křemene se vyskytují na řadě lokalit zejména v jižní části Vietnamu. V tektonicky porušených křídových ryolitech jsou otevřené pukliny a vylouženě dutiny jsou zaplněny krystalovaným křemenem. Vyskytuje se hlavně ve formě křišťálu, záhnědy a světlého ametystu (ložiska Nui Dinh a Xuan Tu). Na ložisku Don Vang se křišťálové krystaly vyskytují v dutinách a na puklinách dinasových kvarcitů. Křišťál je také známý z tektonicky porušených žul nedaleko průsmyku Ka. Praktický význam mají i ložiska záhněd, citrínů a ametystů v deluviálních rozsypech, kde se získávají ručním přebíráním.

d) Chalcedony, opály a acháty ve zvětralinovém plášti bazických hornin růžového stáří náleží k nejrozšířenějším druhům drahých kamenů, zejména v jižní části Vietnamu. Charakterizují se nepřebernou škálou textur a barev. Kvalitou vynikají zejména kameny z bazaltového plató Play Cu, dále z oblasti Dac Lac, Cong Tum a Phu Diep. Pěkné opály se vyskytují ve zvětralinovém plášti ultrabazických masívů v severní části Vietnamu. Sklovité, poloprůzračné, celistvé, ale velmi křehké opály se vyskytují na lokalitách Can Nac, Co Dinh, Lam Dong a Phu Diep. Základní barva je kouřově šedá nebo hnědá a střídají se v ní pásky, šmouhy nebo i skvrny červené, zelené, černé, bílé. Celistvé, olivově zelené, někdy fluidálně páskované opály pocházejí z lokality Chi Se, kde tvoří masívní čočky, téměř nepopraskané, provázané voskově červenými opály připomínající jaspis. V lateritech na čtvrtohorních bazaltech se na mnoha místech (např. Dac Ma, Bao Loc, Can Nac) vyskytují jasně žlutozelené, někdy ořechově hnědé velké hlízy sklovitých, neprůzračných, místy porézních, velice houževnatých opálů. Medově hnědé až červenohnědé sklovité, celistvé chalcedony byly zjištěny v oblasti Dam Donc.

e) Jaspisy v různě starých vulkanických sériích tvoří řadu barevných variet. Purpurově červené jaspisy s modravými žilkami chalcedonu a drobnými uzavřeninami křemene se vyskytují u Song Bio. Podobný materiál z lokality Cheo Reo je místy pórovitý a obtížněji se leští. Nedaleko města Long Binh je známo několik čoček celkem řádních šedých a narůžovělých jaspisů, které se však při větrání zbarvují do žluta, hněda a červena a nabývají překrásných struktur kvalitního zříceninového jaspisu. Rozsáhlé výchozy červených, černě šmouhovitých jaspisů se obnažují na útesech a plážích přístavu Vung Tau. Na některých lokalitách (Song Bio) je možno pozorovat zóny intenzívně prokřemenělých hornin, prosycených hydroxidy železa, které nabývají charakteru jaspisu, ale pod mikroskopem je v nich ještě možno pozorovat strukturu původní horniny.

f) Tektity se vyskytují na desítkách lokalit převážně v jižním Vietnamu. Jejich barva je smolně černá, střep prosvítá hnědě, vzácné jsou výskyty hnědozelených i zelených exemplářů; tvarově převládají kapky, sloupečky a zvrásněné kůry. Povrchová skulptace je bohatá, převládají jamky a hluboké červíkovité rýhy, typické jsou zbroušené plošky na povrchu, které jsou téměř bez skulptace. Jednotlivé tektity jsou v průměru 2-3 cm velké, největší známý nález je však 1780 g těžký. Bohatost jednotlivých lokalit je velmi nerovnoměrná, za bohaté jsou považovány takové, kde lze na povrchu nalézt 10-15 kusů tektitů na 100 m. Obzor obsahující tektity (absolutní stáří 650 – 700 tisíc let) je považován za důležitý stratigrafický horizont, oddělující starší bazalty NQ od mladší vulkanosedimentární série Q .

g) Ozdobné kameny různého druhu jsou zajímavé především velkým objemem výsky-

tu a charakterem materiálu. Pro řezání a plastické vybrušování drobných skulptur je vhodný zejména pyrofylit, který je na lokalitě Tan Mai označován jako pagodit, známější pod názvem agalmatolit. Zásoby jsou velké. V mocné čočce pyrofylitů byly zjištěny masivní, voskovitě prosvítající partie materiálu. V šedé základní hmotě jsou jemné modravé, červenavé i nazelenalé proužky a mramorování, vynikající v broušené ploše; leštěný povrch je mastný až voskový. Čerstvě vytěženou, vlhkou horninu je možno lehce řezat obyčejnou pilou a dobře opracovávat nožem, na povrchu při vysychání rychle tvrdne. Hornina má mastný lesk, někdy s charakteristickým třpytem.

Mramory krásně bílé, růžové, modrošedé, s růžovými, bílými, tmavě šedými žilkami a šmouhami se vyskytují v řadě drobných lomů na ložisku Ngu Hoanh Son a Da Nangu. Hornina je masívní, dobře se opracovává, leští a hodí se pro výrobu drobných plastik. Na ostrově Phu Quoc je známo několik výskytů gagátu, který tvoří 2-3 cm mocné kůry na úlomcích zkamenělých dřev, silně popraskané a místy pórovité. Gagáty se těží z jurských bazálních pískovců série Phu Quoc a místní obyvatelstvo je zpracovává na drobné umělecké předměty.

Ložisek fluoritu je ve VSR celá řada. Místy se vyskytuje surovina, zajímavá z hlediska zbarvení i kvality materiálu, vhodná pro broušení plastik.

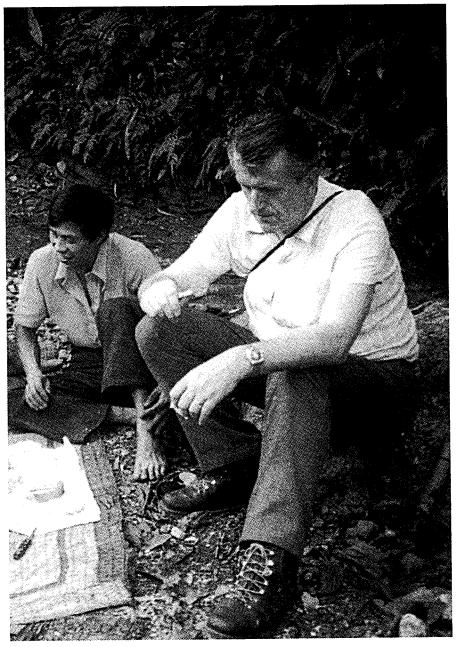
h) Zajímavé jsou i další výskyty materiálů perspektivně vhodných pro šperkařskou výrobu. Na lokalitě Bao Loc se vyskytují až 2-3 cm velké, krystalicky dobře omezené pyritové krychle, které se koncentrují na povrchu při vyvětrávání jurských pyritových břidlic. Tohoto materiálu by bylo možno ve šperkařství použít analogicky, jako se užívá *markazitu*.

Z provincie Phan Thiet byly získány vzorky kvalitního amazonitu z místních pegmatitů. Zajímavý je výskyt velkého množství spinelů lahvově zelené a nafialovělé barvy, vesměs šperkařské kvality (oblast Cong Tum, Co Dinh). V železných kloboucích desítek primárních ložisek polymetalů i železných rud se vyskytují kulovité agregáty radiálně paprsčitého hematitu (lebník) o průměru do desítek cm, jejich úlomky a kůry. Tento materiál může najít široké uplatnění při broušení zde velmi oblíbených černých kamenů, kde se zatím používají převážně tektity nebo vzácné moriony. V mocných pegmatitových žilách na ložisku Than Son se vyskytují velké krystaly zelenavého, neprůzračného berylu (průměr 10-15 cm, délka až 40 cm), někdy s průsvitnými až průhlednými partiemi nazelenalého nebo namodralého zabarvení šperkařské kvality. Místy se na této lokalitě vyskytuje i grafický pegmatit, tvořený srůstáním draselného živce s křemenem a zejména s turmalínem. Poslední varieta může být doporučena pro zpracování ve šperkařství a bižuterii. Pěkné vzorky berylů až akvamarínové kvality, grafických pegmatitů a velkých krystalů morionu byly zjištěny i na lokalitě Thuong Xuang. Křemenné žíly s krystaly záhnědy byly zjištěny při geologickém průzkumu molybdenitu v oblasti Nui Sam.

Ozdobné a drahé kameny v historii Vietnamu

Lidé ve Vietnamu si v různém historickém období cenili jiné suroviny. V počátku byly ceněny především užitkové vlastnosti, ale s rozvojem civilizace byly více kameny používány při výrobě uměleckých předmětů všeho druhu. Dekorativní kameny jako zelený nefrit, černý gagát, pyrofylit zv. pagodit, různé mramory, jaspis, ale i ozdobné horniny jako andezity a ryolity se používají v jihovýchodní Asii k výrobě nástrojů, uměleckých předmětů a rituálních sošek od pradávna. V Jižním Vietnamu byly nalezeny dva tisíce let staré hudební nástroje, podobné lyře, zhotovené z ryolitu. Při archeologických výzkumech vietnamských pohřebišť z konce 13. století bylo objeveno množství drobných figurek buvolů, tygrů, slonů a draků, vybroušených většinou z nazelenalého mramoru, tzv. cippolina. Předměty z kamene byly významnou součástí rituálních a náboženských obřadů. Proto vrchol tvorby plastických výbrusů, sošek a šperků z drahých kamenů souvisel s buddhismem. V Tonkinu (severní Vietnam) a Annamu (střední Vietnam) skončila čínská nadvláda rokem 939. Vietnam byl samostatným státem kromě let 1407 – 1428, kdy Čína

oblast okupovala znovu. V období čínské nadvlády bylo zničeno velké množství předmětů vyrobených z ozdobných a drahých kamenů. Ani tyto snahy likvidovat veškeré stopy po původní národní kultuře nebyly úspěšné. Francie, která zasahovala do vývoje oblasti od šedesátých let 19. století, vytvořila v roce 1863 ve Vietnamu protektorát, který v roce 1887 rozšířila o Kambodžu a Laos (Indočínská unie). Pod vlivem francouzských kolonizátorů proběhla renesance drobné kamenářské výroby. V dílnách se zpracovávaly převážně místní kameny, jako vápence, mramory a tzv. pagodit. Předměty z kvalitního kamene byly v tomto období vyváženy a celá řada vietnamských výrobků zdobí zahraniční muzea. Období válek a okupací, které trvalo přes čtyřicet let, začalo ve třicátých letech 20. století vzpourou proti francouzské koloniální vládě. Za válek s Francií a USA byla většina dílen zničena a řada vynikajících mistrů brusičů zahynula. Výroba však pokračovala např. v Da Nangu (Tourane), kde kamenáři vyřezávali z mramorů sošky zvířat, nebo v brusírně v Bien Hoa, kde v malé manufaktuře brusiči zpracovávali různé odrůdy křemene z ložisek v Saigonské oblasti. Lidové tradice výroby uměleckých předmětů se zachovaly dodnes. Tak na ostrově Phu Quoc se z gagátu dosud vyrábějí brože a závěsy. Da Nang je proslulý výrobou figurek zvířat a sošek bůžků z mramoru. Domorodé obyvatelstvo na plató Play Cu používá k výrobě ozdob zdejší zelený jaspis. Po skončení války vzrostl zájem o předměty vyrobené z drahých a ozdobných kamenů. Snahy o obnovení výroby narážely na nedostatek vhodných surovin i malé zkušenosti s výrobou uměleckých předmětů.

Expedice se za pražský Ústřední ústav geologický zúčastnil ing. Jaroslav Žežulka, CSc.

Dvě expedice, které náš Ústřední ústav geologický provedl v letech 1980 a 1981 a které ověřily řadu výskytů a pomohly při obnově kamenářské výroby ve Vietnamu, neměly v dalších letech pokračování. Výsledky práce českých geologů nebyly dále zúročeny a rozvíjeny.

Tomáš Řídkošil

LITERATURA

Lexikon současných českých historiků. Redigoval Jaroslav Pánek a kol. Praha, Historický ústav AV ČR a d. 1999. 375 stran. 600 výtisků.

Biografický slovník archivářů českých zemí. Redakce Jaroslava Hoffmannová a Jana Pražáková. Praha, Nakladatelství Libri 2000. 832 stran. 1000 výtisků.

Vyšly dvě velmi užitečné příručky, které usnadní všem současným i budoucím uživatelům hledání biografických a bibliografických dat představitelů těchto vědeckých oborů. Mají solidní úvodní odborné statě, cizojazyčné resumé, rejstříky a přehledy. Přes tuto první chválu a obdiv se nelze zdržet několika připomínek, z větší části adresovaných do vlastních řad pracovníků obou příbuzných oborů. Pro obě díla užívejme dále zkrácený název Lexikon a Slovník.

Obě práce vznikaly řadu let. Lexikon připravovalo zprvu Sdružení historiků Čech, Moravy a Slezska – Historický klub, jemuž poskytl závěrečnou záštitu Historický ústav Akademie věd České republiky. Prostřednictvím svých členů se obrátilo na širokou obec historiků ve školách, muzeích, archivech, vědeckých ústavech, nezapomnělo ani na důchodce, výzvu k napsání hesel publikovalo v několika odborných časopisech. Příklady vyplněných životopisných hesel vycházely ve Zpravodaji Historického klubu. Přesto je výsledek diskutabilní. Rozhodně ne kvůli různé úrovni výsledných textů. Ta byla ovlivněna přístupem autorů, kteří sami měli určit, co se o nich má čtenář dozvědět. Navíc někteří známí mohli odkázat na svou bibliografii vyšlou tiskem při různých příležitostech. Na škodu rozhodně není ani zastoupení nejmladší generace či autorů regionálních – údaje o všech jsou vítané a využívatelné. Smutnější je, že někteří záměrně neuváděli všechny životní údaje, ač redakce nestanovila žádná ideologická hlediska a zařadila i historiky spjaté s minulým režimem (např. Josef Haubelt). A nejhorší podle mého názoru je, že mnozí historikové se na tuto akci lidově řečeno *vykašlali.* Neplatí výmluva, že o ní nevěděli – to by jen dokázali, že nečtou současné odborné časopisy. Spíše prokázali pohrdání potřebami současných i budoucích uživatelů Lexikonu. Třeba se to i jim samým jednou vymstí.

Také Slovník vznikl zásluhou desítek spolupracovníků, kteří zaslali údaje o sobě i o dalších současných i dávno zemřelých archivářích. I zde se někteří odmítli prezentovat. Práci však pomohla skutečnost, že byla částečně organizována po *úřední* linii archivní správy a v závěru jí prospělo, že vydání se ujalo profesionální nakladatelství. Podchycení starších generací archivářů je na vysoké úrovni, výtku lze adresovat zastoupení mladší generace. V úvodu se dočteme, že údaje jsou doplňovány k datu 31. 12. 1999, najdeme i několik zaznamenaných úmrtí z roku 2000 – ale třeba jen z literárního archivu Památníku národního písemnictví nejsou uvedeni současná vedoucí archivu Naděžda Macurová a dlouholetí odborní pracovníci Eva Boháčová, Anna Jonáková, Hana Klínková, Helena Kokešová, Petr Kotyk, Tomáš Pavlíček, Miloš Sládek, Karel Samšiňák aj. Vůbec literární archivy jsou značně opomenuty, chybí třeba brněnský Jiří Hájek, opavští Jiří Urbanec a Vladimír Pfeffer atd. Nejsou zde ani všichni mladí zahrnutí v Lexikonu – z naší oblasti např. Jan Hrdina nebo Roman Schmidt. Z dalších krajanů a autorů našeho regionu třeba budovatel městského archivu v Bakově nad Jizerou Karel Hastík, královéhradecká Milena Lenderová, českobudějovický Robert Sak, jičínský Petr Lesjuk, Jan Šťovíček – a tak bychom nalezli ještě mnoho a mnoho jmen.

Znovu opakuji, že nechci snižovat práci obou redakcí a jejich spolupracovníků, ale zamrzí, když v Lexikonu nenajdeme z našeho kraje jména známých regionálních historiků Luďka Beneše, Dagmar Faměrové, Martina Kováře, Nadi Kubů, Jana Luštince, Hany Maierové, Oldřišky Tomíčkové aj.

Snad by nebylo od věci, kdyby Archivní časopis nebo Archivní věstník vydaly průběžně v příloze chybějící hesla archivářů tak, jako již Zpravodaj Historického klubu začal uveřejňovat průběžně docházející hesla soudobých historiků.

Mrzí také stále se opakující chyby přebírané z jednoho slovníku do druhého. Alespoň jeden příklad: Václav Chaloupecký nestudoval gymnázium v Mladé Boleslavi a v Jičíně, nýbrž v Mladé Boleslavi a poslední dva roky

v Praze v Truhlářské ulici (údaj Slovník převzal zřejmě z Lexikonu české literatury).

Na závěr snad ještě několik čísel se vztahem k regionu. Lexikon obsahuje celkem 713 hesel, z nichž 19 podchycuje historiky se vztahem k Jičínsku a po 10 se vztahem k Semilsku a k Mladoboleslavsku. Ve Slovníku je 2053 biogramů osobností, z nichž téměř 90 má vazby k Jičínsku, skoro 60 k Mladoboleslavsku a na 40 k Semilsku. Někteří jen tím, že se zde narodili, jiní tu studovali, krátce či déle pracovali, ale mnozí měli k našemu kraji celoživotní vztah a mnoho pro něj udělali.

A tak nezbývá, než poděkovat všem historikům a archivářům z oblasti Českého ráje a Podkrkonoší, kteří se na práci podíleli – zvláště pak Aleně Benešové z mladoboleslavského archivu, která spolehlivě zaznamenala všechny archiváře tohoto města od středověku do současnosti, a Oldřichu Turčínovi z Jičína, jenž s výjimečnou pečlivostí a důkladnou znalostí zaznamenal všechny archiváře měst a městeček jičínského okresu a jejich životní osudy i zásluhy o uchování archiválií.

Lexikon i Slovník jsou užitečné příručky, které vypovídají o činnosti stovek historiků a archivářů, o jejich práci na zachování paměti národa. Ale jsou i mementem: nedopusťme, aby se ještě někdy vrátily doby, kdy jim práce byla znemožňována, kdy se řediteli archivů stávali různí pekaři, vojenští muzikanti a podobní *odborníci* se správnou legitimací v kapse.

(blk)

FRÝDL, David: *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky. Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě.* Brno, L. Marek 2001. 220 stran. – Úvodní slovo Zdeněk Kučera.

Ještě na královéhradeckém sjezdu historiků v září 1999 zmiňoval Jaroslav Šebek mezi málo zpracovanými tématy církevních dějin v období mezi oběma světovými válkami též vznik církve československé. Frýdlova práce, původně obhájená jako diplomová roku 1997 na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, začíná s zaplňováním této mezery. Spolu s ní se téměř současně objevily snad v souvislosti s výročími těchto, vzhledem ke stále žijícím pamětníkům, nedávných událostí další sborníkové a časopisecké články různých autorů, navíc i kolektivní práce docenta olomoucké university Pavla Marka a jeho studentů (*České schisma. Příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917 – 1924.* Olomouc – Rosice u Brna, Gloria 2000, 336 s.), naplněná především záslužnými edicemi.

Mgr. David Frýdl se ovšem ve své práci obrací již i k předválečnému katolickému teologickému modernismu, za jehož výjimečný plod považuje vznik československé církve. Autor, farář Církve československé husitské (CČSH) ve Vysokém nad Jizerou, kde pečuje i o tamní stálou expozici o životě a díle ThDr. Karla Farského, náležející Ústřednímu archivu a muzeu CČSH v Praze, osvědčil schopnost práce s prameny již jako editor sborníčku *Hledejte nejprve království Božího a spravedlnosti jeho – stručná historie Husova sboru na Královských Vinohradech 1933–1993* (Praha 1993, 52 s.). Badatelskou poctivost svého tvůrce nezapře také jeho nedávno vydaná kniha, která přináší podněty i pro zpracovatele církevních dějin na lokální úrovni. V knize jsou zmíněni kupříkladu biskupský notář P. František Dohnálek, farář v Libštátě, P. Jindřich Egrt, kaplan v Semilech, P. Václav Holub, farář v Pasekách nad Jizerou, P. Josef Chadraba, kaplan v Jilemnici, P. Josef Knies, farář v Roprachticích, P. Jindřich Kolář, děkan v Jilemnici, P. František Macek, kaplan v Pecce, P. Gustav Adolf Procházka, farář v Jenišovicích, P. Václav Slavík, kaplan v Železném Brodě, P. František Svoboda, děkan v Semilech, P. Hynek Široký, kaplan v Nové Pace, P. Josef Vomočil, děkan v Jičíně, P. Alois Žďárský, kaplan v Lomnici nad Popelkou, a další. V poznámce 185 se též zmiňuje P. Karlem Farským o velikonocích roku 1919 ještě v rámci římskokatolické církve sloužená mše svatá v českém jazyce, zřejmě vůbec první po starších případech v devatenáctém století, v podkrkonošských Roprachticích.

Škoda, že se vlivem kvapné edice a sazby objevily v knize oproti původní diplomové práci některé tiskové chyby a nesoustavnos-

ti v pravopise i grafice, zejména nemilé u citací, kdy občas byl setřen rozdíl mezi citováním, parafrází cizího textu a textem autorovým. Podobně tak vznikla nesoustavnost v uvádění životopisných dat, kdy někdy jsou uvedeny jen roky narození a úmrtí, jindy celá data. Rovněž anglické shrnutí (s. 193 – 194) obsahuje několik tiskových chyb a drobných omylů, z nichž za zmínku stojí pouze překlad Zemské Jednoty katolického duchovenstva v Království českém jako *The Provincial Union of Catholic Clergy in the Czech Lands*, kde by se nejen na začátku za zemskou spíše hodilo *Realm's*, ale hlavně, jelikož šlo pouze právě jen o zemskou jednotu v Čechách, nikoli již na Moravě, patří do náležitého ukončení sousloví *Kingdom of Bohemia*.

Náhlé, fakultou vyžádané vydání knihy v době autora plně pohlcující a další badatelskou práci značně omezující služby duchovního na Vysocku, Jilemnicku a Vrchlabsku i pedagogické práce zasahující až na gymnázium v Semilech, mělo své následky. Tak vedle jiných možných doplnění, například žádoucím přehledem českých bohoslužeb z konce roku 1919 (s. 141), statistickými údaji o přestupech kněží a věřících k nové církvi (s. 191, pozn. 325), neupřesnil autor k některým obsaženým výběrovým edicím seznamů osob (s. 41 – 42, 51 – 54, 96 – 100 a 120 – 123) prosopografické údaje, které by byly jistě zajímavé. Ty by byl unesl jinak přehledný existující jmenný rejstřík knihy. Z etických důvodů se autor nepokusil o podrobnější zpracování jistě zajímavých pramenů o údajném většinovém nedodržování celibátu českým katolickým kněžstvem té doby (s. 103), jejichž případná edice se stále střetává s právy případných žijících potomků na utajení jejich původu.

Otištění článků historiků Josefa Šusty a Josefa Pekaře (s. 149 – 157), reagujících na vznik československé církve, bylo jinak o objektivitu usilujícím autorem knihy doplněno na dobových reakcích jeho církve založenými odsudky těchto úvah i jejich autorů (s. 152–153, 157–158 a 191, pozn. 320), kde kupříkladu vytýká jako *zarážející* Pekařův omyl, jímž umístil vznik československé církve na Žofín místo do Národního domu na Smíchově. O tom, že občasné drobné chyby se vyskytují v práci i kvalitního historika, svědčí i Frýdlovo vlastní označení jezuity jako mnicha (s. 17), či přiřazení knížecího titulu knížete arcibiskupa Lva kardinála Skrbenského z Hříště k jeho rodinnému původu, místo k jeho arcibiskupskému postavení (s. 71), čímž došlo ku vzniku jakéhosi *knížete z Hříště*. Na straně 38 zůstal též omyl v datování působení královéhradeckého biskupa Josefa Doubravy ve funkci administrátora pražské arcidiecéze již do listopadu 1918, ač toto začalo až jmenováním 10. prosince téhož roku, což doložil Milan Kudrys v zajímavém, pro změnu spíše z římskokatolických pozic vycházejícím článku *Hnutí katolického kléru a jeho program v letech 1918–1921* ve sborníku *Marginalia historica III* (Praha, Scriptorium 1999, s. 217–253).

Přes zmíněné výtky Frýdlova kniha ukazuje, že tato oblast církevní historiografie minulého století získala nadějného badatele. Též jeho čtivý styl nezapře schopného kazatele. Doufejme v to, že i v budoucnu nalezne prostor pro další studium dějin své církve, a v příchod i dalších badatelů na toto pole.

(mlj)

VOREL, Petr: *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. – 17. století.* Pardubice, Východočeské muzeum 2001. 248 stran.

Petr Vorel patří v současnosti k publikačně nejpilnějším českým historikům (z jeho posledních děl připomeňme alespoň knižní tituly *Páni z Pernštejna (Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy)*, Praha 1999, nebo *Od pražského groše ke koruně české 1300 – 2000 (Průvodce dějinami peněz v českých zemích)*, Praha 2000). Ve své nejnovější knize se pokusil shrnout výsledky badatelského výzkumu v oblasti vývoje českých a moravských měst v raném novověku, se kterými byla odborná veřejnost v posledních letech průběžně seznamována především studiemi, publikovanými například v konferenčních sbornících *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech rané-*

ho novověku (16. – 18. století), *Česká města v 16. – 18. století* nebo třeba v jednotlivých číslech *Opera historica*.

V prvé části (*Podmínky vzniku vrchnostenských rezidenčních měst*, s. 13–66) autor rekapituluje vývoj městské sítě v našich zemích od vrcholného středověku a přibližuje nejenom ekonomické vztahy šlechtického režijního velkostatku a místních trhů. Pozornost věnuje také vznikajícím aristokratickým dvorům jako *centrům správy určité úrovně, která byla současně středisky ekonomické, případně i politické moci* (s. 52).

Druhá kapitola (*Vrchnostenské rezidenční město jako sídelní typ raně novověké stavovské společnosti*, s. 67–197) přináší kromě definice čtyř základních typů poddanských měst ve vztahu k dominiím (připomeňme, že Vorel poprvé s jejich *pracovní klasifikací* vystoupil na pardubické konferenci v listopadu 1990) – *periferní*, *lokální*, *středisková* a *rezidenční* – také srovnání s obdobnými aglomeracemi ve střední Evropě (od Římské říše přes severní Itálii, Uhry až po Polsko). Upozorňuje na odlišný vývoj i ve vedlejších zemích Koruny české (ve Slezsku a Lužicích) a naopak analogie nachází na území polské stavovské monarchie. Typologicky rozlišuje dvě základní oblasti – na jedné straně teritorium Římské říše, severní Itálie a Slezska (samostatná světská i církevní knížectví), na druhé potom Uhry, Čechy, Moravu a Polsko, kde shledává *na přelomu 15. a 16. století z hlediska formování poddanských rezidenčních měst systémově shodný vývoj* (s. 124).

Nejvíce prostoru Vorel věnuje zmapování českých a moravských rezidenčních venkovských měst, která splňují jím vymezená kriteria. Těžiště práce logicky spočívá v 16. století a je jenom dobře, že se autor nesoustředil pouze na jemu blízké prostředí pernštejnských dominií. Změněné podmínky vývoje měst v 17. století jsou pouze naznačeny, a to především na příkladu Jičína v rámci Valdštejnova pokusu o jeho přerod ve vladařskou rezidenci. Je to pochopitelné vzhledem k zaměření Vorlovy knihy, cílené na období od konce 15. do počátku 17. století, tedy onoho *zlatého věku* pro *venkovské panské rezidence a je obklopující poddanská města v roli společenských a politických center stavovské společnosti* (s. 168).

Přínosem publikace je bezpochyby i obsáhlý přehled k tématu se vážících starých tisků, edic pramenů a literatury (s. 207–234). Naopak za nepříliš zdařilou pokládám grafickou úpravu (v tiráži je uvedeno, že tiskárna pracovala s dodanými tiskovými předlohami, jejichž původ odhaduji v editoru Microsoft Word). Vedle samotné obálky se mi nelíbí ani necitlivé ořezání některých ilustrací, kdy nejhůře dopadl titulní list Koldínových Práv městských na s. 10. Rušivě na mě působilo také kolísání v používání *z* a *s* ve slově *rezidence* a od něho odvozených adjektiv na s. 171 (samotné latinské sloveso *residere* se na s. 73 vyskytuje v jakési *počeštělé* podobě se *z*). Na celkový dobrý dojem z Vorlovy knihy však tyto možná subjektivně vnímané chybičky vliv nemají, navíc je publikace k dostání za velice příznivou cenu (mimo Pardubice kolem 170 Kč).

Na závěr bych se chtěl zmínit o jednom městě, jehož jméno se v publikaci neobjevuje (jedinou výjimkou je seznam z Hájkovy kroniky na s. 14). Ve smyslu Vorlových kriterií sice můžeme renesanční Turnov považovat jenom za *střediskové město* (definice na s. 78–79), ale domnívám se, že navzdory např. problematickému faktoru jeho rozdělení mezi více majitelů zde najdeme nesporné znaky minimálně zamýšleného města rezidenčního. Podnětem pro další bádání by se tak mohla stát např. otázka existence aristokratického dvora (o čemž by mohlo svědčit množství rodin z řad nižší šlechty, zakoupených v Turnově), objasnění nejspíše pouze přechodného (a dosud v místních poměrech přeceňovaného) výskytu uměleckých řemesel nebo třeba využití děkanského kostela sv. Mikuláše jako rodového pohřebiště Vartenberků.

(*rrn*)

Povídání o Studenci a Zálesní Lhotě. Jilemnice, Gentiana pro Obec Studenec 2000. 256 stran.

Nestává se příliš často, aby relativně malé obce samy o sobě dokázaly vytvořit a vydat faktograficky, jazykově i esteticky kvalitní publikaci. Obyvatelům Studence a Zálesní

Lhoty, sloučených dnes v jednu obec s více jak 1700 obyvateli, se takový čin podařil. Tato skutečnost nás potěší ještě více, uvědomíme-li si, že Studenec byl obcí národnostně téměř výhradně českou, zatímco v Zálesní Lhotě (Huttendorf) převažovalo německé etnikum a výchozí situace pro koncepci podobné knihy nebyla nikterak jednoduchá.

Knihu lze rozdělit do tří částí:

1. Studenec (autor Petr Junek)
2. Zálesní Lhota (Irena Benešová)
3. Příroda dnešního *velkého* Studence (Václav Stránský + Luděk Běhounek – dodatek o minerálech). Detailní přírodovědný pohled na lokální poměry bývá, pokud se nepohybujeme zrovna na chráněném území, spíše výjimkou, ale v případě naší publikace jistě šťastnou.

Jak název i úvod napovídají, publikace nechce být ani odbornou ani vědeckou publikací, ale jistě neškodí, že se jí solidním zpracováním pramenů mnohde stává. Nic na tom nemění ani některé drobné nepřesnosti v historické části (např. převod 600 grošů pouze podle ceny vajec na 20 000 Kč na s. 20 je diskutabilní, neboť musíme vzít v úvahu celkově odlišné relace mezi cenami roku 1667, k němuž se údaje vztahují.) Za cenné a milé zpestření textu považuji řadu etnologických postřehů: pověsti, lidovou architekturu, lidové zvyky (zejména v oblasti německé dosud jen málo osvětlené). Při vyprávění o novějších dějinách Studence a Zálesní Lhoty vzniká automaticky velmi zajímavý kontrast, nutící nás bezděky k porovnání života české a převážně německé obce i její problematiky po odsunu Němců.

Připočtu-li ke knize bohatý obrazový doprovod a přijatelnou cenu, věřím, že se stane ozdobou mnoha i náročnějších knihoven.

(jl)

LUŠTINEC, Jan: *Jilemnice. Historická zastavení.* Jilemnice, Město Jilemnice s podporou Ministerstva kultury ČR a sponzorů 2000. 223 stran. – Ilustroval Jiří Škopek. Grafická úprava Karel Kupka. Tisk Glos Semily.

650. výročí první písemné zmínky oslavila Jilemnice netoliko obvyklými veselicemi, sjezdem rodáků, výstavou v muzeu a dalšími akcemi, ale i počinem trvalejším – knihou o své minulosti a současnosti. Stalo se tak z pera nad jiné povolaného – ředitele jilemnického Krkonošského muzea Jana Luštince. Kvalitní městská monografie se nezrodí během jednoho či dvou roků, nýbrž je plodem mnohaleté usilovné autorovy práce, měsíců strávených v archivech a bezpočtu drobných sond do života obyvatel Jilemnice a pod fasády jejích domů, publikovaných v městském zpravodaji, časopisu Krkonoše, našem sborníku i jinde. Určitě se autorovi hodila i kantorská zkušenost na jilemnickém gymnáziu.

Obsah knihy je velmi šťastně rozdělen do 23 kapitol, z nichž jen první se na 25 stránkách věnuje souvislému podání dějin města. Autor při tom prozíravě rezignoval na členění podle umělých společensko-ekonomických formací, uměleckých epoch nebo tradičních věků, a vytvořil si periodizaci novou, adekvátní jilemnickým poměrům: založení města, předbělohorské období, třicetiletá válka, vývoj do roku 1701, rozkvět v 18. století, vývoj do roku 1848, zlomová léta 1848-1860, rozmach v letech 1860-1914, první světová válka, meziválečné období, situace po mnichovském záboru a za okupace, vývoj po roce 1945.

Další kapitoly jsou již definovány tematicky. Ve třech připomíná události let 1775, 1848 a 1866, v dalších třech vrchnosti a poddanské povinnosti. Zbývající kapitoly jsou zastaveními u různých historických jevů (trhy, náboženské poměry, doprava, požáry, počasí, turistika, lyžařský spolek, školy, divadlo, hudba, muzeum) a nejcennějších staveb (radnice, kostel sv. Vavřince, zámek, Zvědavá ulička, náměstí). Vše v nápaditě Kupkově úpravě, s množstvím černobílých a barevných fotografií (většinou z objektivu výborného Jiřího Dvořáka), pečlivě identifikovaných co do místa, osob i autorů. K nejzajímavějším patří určitě nedávno objevené kolorované diapozitivy J. Vejnara z konce 19. století. Každou kapitolu adekvátně uvozuje pérovka akad. malíře Jiřího Škopka, s vyhraněným smyslem pro pravdivost detailu. Knihu doplňují užitečné přílohy – exkurs o složení obyvatel, tři příběhy z 16. století,

regesty městských privilegií (rudolfínské dokonce s edicí od Roberta R. Novotného), přehled důležitých a zajímavých dat, seznam purkmistrů, starostů a předsedů národního výboru města Jilemnice, medailónky významných rodáků a osobností, seznam jilemnických památek a významných objektů (se stručnou charakteristikou), slovníček méně známých starých měr a vah. Nechybí výběr z použité literatury, resumé a popisky fotografií jsou v angličtině a němčině.

Oproti jiným knihám tohoto druhu překvapí střízlivost hodnocení významu Jilemnice. Vedle neskrývané lásky k rodišti probleskne i kritičnost – např. k netoleranci katolíků při pohřbu Harcuby z Víchové v roce 1782 nebo k opatrnickému odmítnutí domovského práva rodině Harrachů po roce 1918.

Výsledkem je vskutku plastický obraz vývoje města, oživený množstvím detailů a postav a předkládaný publiku jazykem kultivovaným a barevným. Autor stvořil dílo v mnoha směrech pozoruhodné, dokázal spojit vědeckou přesnost a kritičnost s vysokou slovesnou kulturou. Odvaze vydavatele vděčíme za poznání, že i kniha určená širokému okruhu čtenářů nemusí rezignovat na klasický poznámkový aparát. Autor si je přirozeně vědom mezí svého poznání, ví, jak obrovské množství pramenů dosud skrývají archivy regionální i centrální, světské i církevní. Práce na dějinách města není nikdy definitivně uzavřena. Na své otázky z úvodní kapitoly – *Kdo jsme? Kam kráčíme?* – však tuším autor i pozorný čtenář odpověď nalezli.

Knize za necelý rok beze zbytku rozebrané přejeme brzké nové vydání a pečlivému autoru, výtvarníku, grafickému úpravci a semilské tiskárně za ni upřímně děkujeme. Svou poctivostí a solidností zůstane nadlouho vzorem pro podobné počiny i mimo náš region.

(in)

PODOBSKÝ, Jaroslav – BANGHA, Petr: *Dějiny obce Újezd pod Troskami a osad Hrdoňovice, Semínova Lhota, Čimyšl.* Újezd pod Troskami, Obecní úřad 2000. 246 stran.

Obecní úřad Újezd pod Troskami vydal vlastivědnou práci učitele Jaroslava Podobského (1895 – 1962), která vznikala od roku 1961 a kterou Petr Bangha za pomoci Věry Jandové, jáhna Mgr. Jana Hrubého a Miloše Mitschlägera rozšířil a připravil do tisku. Jako odborný poradce se na vydání knihy podílel Oldřich Turčín.

Publikace obsahuje množství různorodého materiálu, od vzpomínek kronikářů, přes přehled významných osobností a historii školy, po údaje o spolcích i živelních pohromách a soupis obyvatel atd., takže jakousi páteří knihy se stává na stránkách 15 – 72 uvedená historie obce Újezda a předmětných osad od pravěku do roku 1945. Poté je zařazen blok *Kostel a fara,* zaznamenávající kronikářským způsobem události z roků 1884 až 1944; navazuje *Kostel a fara* od roku 1945.

Je sympatické, že se publikace nevyhýbá zaznamenání nedávné minulosti v kapitole *Život obce po listopadu 1989,* kterému pochopitelně předchází období poválečné: kapitoly *Zemědělství, JZD od založení po rozpad, Kulturní a spolková činnost od r. 1945.* Nejednoho čtenáře tu asi v první chvíli napadne, že toto období – obzvláště padesátých let – mohlo být podrobněji zpracované a dokumentované místními reáliemi. Na druhé straně víme, že malá obec jakožto *obec čtenářská svých vlastních dějin* je zvláštní societa s mnohem komplikovanějšími vazbami než societa městská a že tyto dějiny lze dosud jen stěží psát. Pokud tedy publikace něčím strádá, pak je to ne příliš jasné členění celého textu, řazení za sebe částí spolu výrazně nesouvisejících, což přirozeně ztěžuje orientaci.

Úhrnem je však kniha nesporným přínosem pro vlastivědu regionu a velmi záslužným činem vydavatelů. Zmiňme na závěr zajímavou přílohu 30 dobových fotografií a kopie čtyř historických map tzv. stabilního katastru.

(tt)

VOTOČEK, Václav: *Semily ve staré fotografii.* Semily, Město Semily 2001, 72 stran, 27 průhledných půllistů a 120 fotografií. – Tisk Květoslav Zaplatílek – Smrčí 48, tiskárna Vesec. Litografie FPS repro s. s r. o., Praha.

Obálka a grafická úprava Jaroslav Barták. Náklad 2000 výtisků.

Jaroslav Barták nezapřel svůj typografický styl, jímž úhlednost potěšující oko dodal jak této skoro čtvercové, do krabice co náhrady drahého svázání vložené brožované publikaci, tak souběžně k 19. listopadu 2001, kdy proběhlo jejich slavnostní uvedení na trh, vydanému stejnojmennému nástěnnému kalendáři na rok 2002.

Ač obě publikace jistě dodávají semilské radnici pohlednou prezentaci města i pro širší okolí a partnery při různých jednáních, překvapuje odvážný náklad knížky i kalendáře. Vysoký náklad publikace souvisí snad s její dlouhodobou prodejností, zvláště pokud přibudou v následujících letech plánované další svazky. Do těch by patřilo též doplnění údajů scházejících v této již vydané edici černobílých fotografií z druhé poloviny devatenáctého století a první půle století dvacátého. Ta zdaleka neodpovídá potřebám těch uživatelů, pro něž má fotografie cenu nejen uměleckého díla, ale rovněž i hodnotného historického pramene. Obsahu takové edice přináleží podle přiměřeně nastavené latky pokynů oborového sborníku *Historická fotografie*, jsou-li známy, tyto údaje: příjmení a jméno autora nebo ateliéru, stručné určení obsahu fotografického vyobrazení, lokace, datace vzniku vyobrazení, ovšem též typ nosiče, rozměr, jméno správce či vlastníka, označení fondu nebo sbírky a evidenční či inventární číslo nebo signatura fotografického vyobrazení, z něhož byla provedena reprodukce. U Otakarem Kudrnáčem reprodukovaných fotografií uveřejnil kalendář alespoň jména jejich fotografů (Františka Havrdy – leden, únor, březen, květen, srpen, září, prosinec, i Aloise Michalce – červen a druhý prosincový snímek), pokud byla zjištěna (bez autora – titulní list, duben, červenec s fotografií z povodně roku 1897 otištěnou rovněž v knížce, říjen a listopad) a pouze souhrnně bez odkazů ku konkrétním snímkům jména rodin (Hlavovy, Kovaříkovy, Špicarovy a Votočkovy) a institucí (SOkA Semily a semilského muzea), které fotografie zapůjčily. Knížka přináší sice sto sedmnáct ze sto dvaceti uveřejněných fotografií označených zřetelnými čísly, ale jména autorů fotografií v jejich přestručných popisech na vevázaných průhledných půllistech nejsou uvedena. Ani na skoro prázdné straně 71, v přehledu jmen sedmi autorů snímků, k nim nebyla čísla přiřazena, podobně jako nebylo číselných odkazů užito na straně 4 v seznamu výše vyjmenovaných zapůjčovatelů fotografií. Tak se omezila použitelnost publikace například při zjišťování původců dosud neurčených dalších v souboru zařazených fotografií jiných autorů, nežli jsou v ní uvedení Petr R. Bičiště, František Havrda, Josef Hradecký, Ludvík Kwaysser, Vincenc Kwaysser, Alois Michalec a Jan Zeman.

Redaktoři Eva Širová, Jaroslav Barták, Václav Votoček, Vladimír Kubík a Jiří Lukeš se ujali poměrně úspěšně nelehkého úkolu určení lokace, velmi stručného popsání obsahu jednotlivých vyobrazení a někde i datace vzniku snímků z doby, kdy Semily ztrácely vzhled městečka a jejich živelný urbanismus je zaplňoval novými budovami, přiměřeně k postavení okresního města prošlého od té doby navíc nesmírnou devastací městské zástavby v druhé polovině dvacátého století, která přinesla její nynější tristní stav. Hned několika výrazných omylů se však redaktoři dopustili u fotografie číslo 69 na straně 45, kterou označili slovy: *Výroba bačkor – zaměstnání pro ženy. Snímek z roku 1923.* Často publikovaný snímek nebyl pořízen v semilském prostředí, ale před domem bačkoráře Josefa Háska ve Vysokém nad Jizerou (čp. 190). Označení výroby vysockých baček jako zaměstnání pro ženy by se jistě nemile dotklo pánů bačkorářů, jejichž řemeslo zažilo ve Vysokém takovou prosperitu, že dočasně ve městě prý nebyl žádný švec, ale pouze mnozí bačkoráři. Na snímku jsou vskutku převážně ženy, ale všechny se tam zabývají návlekem koral. Přičemž tento přivýdělek na Vysocku stále v malé míře existuje, na rozdíl od v devadesátých letech dvacátého století vymřelého bačkorářství. Nepochopitelný omyl poněkud osvětluje nápis *výroba bačkor*, umístěný na domě za navlékačkami, který zůstal oříznutím navíc s celým horním okrajem v semilské knížce nereprodukován. U datace do roku 1923 se opět ukazuje, jak chybí uvedení pramene, neboť tuto fotografii kupříkladu JUDr. Václav Lukáš ve své knížce o Vysokém z roku 1992 datoval na straně 33 rokem 1925.

Přehledně působí v semilské publikaci texty Václava Votočka, uvozující jednotlivé oddíly knížky (Město v krajině, Stavební rozvoj, Zaměstnání obyvatelstva, Kulturní, společenský život a sport i Události), ovšem na straně 39 se nevyhnul zopakování omylu Františka Mizery, když tvrdí, že nejstarším cechem *v Semilech byl cech krejčovský, ustavený již před rokem 1571.* Krejčí v Semilech sice mají ve svých cechovních artikulích citováno udělení privilegia cechu jejich řemesla 30. května 1571 císařem Maxmiliánem II., ale jménem městečka Semil v něm bylo 24. února 1699 nahrazeno jméno Jilemnice, stejně jako pro tamní cech bylo dříve nahrazeno jméno Jičína jménem Hořejší Jilemnice, či později 30. prosince 1700 jméno Semil jménem města Vysokého. Zřízení prvních semilských cechů nastalo totiž prokazatelně teprve roku 1699 a vysockých roku následujícího.

Doporučení této knížky zájemcům o dějiny, národopis i přírodu Pojizeří má i přes výše uvedené výhrady, které snad další díly opraví, své opodstatnění. Čtenáři zde naleznou nejen pohledy na zmizelý vzhled krajiny, města, jeho dřevěných a zděných budov i soch a dalšího vybavení, ale i postavy lidí v jejich všedním i svátečním životě, kteří teprve činí každou obec skutečným společenstvím živých i dávno zesnulých obyvatel.

(mlj)

HOLUBIČKOVÁ, Lenka: *Místopis obce Benešov u Semil.* B. m. a n. 1999. 192 stran. – Ilustrace Jiří Salaba a Viktor Blažek, mapy Petr Holubička. Tisk K. Zaplatílek – PLASTIC, Vesec. Náklad 1000 výtisků.

Zdálo by se, že éra, kdy byly kupovány a čteny publikace s dějinami chalup a domů, již dávno minula, že vykořenění a násilím půdy zbavení obyvatelé venkova nemají zájem dokazovat svou sounáležitost s dávnými vzdělavateli svých gruntů. Knížka, vydaná k osmému sjezdu benešovských rodáků a přátel, nás mile překvapila – vždyť v semilském okrese jde teprve o třetí dílo tohoto druhu, když o turnovský místopis se postaral J. V. Šimák a o Lomnicko J. J. Fučík. Ať již ji vydala autorka svým vlastním nákladem či za výrazného přispění obce (tiráž nás v tomto ohledu nechává tápat), patří pilné benešovské kronikářce upřímný dík za nezměrné úsilí, které přípravě knihy věnovala.

Necháváme se jí rádi vést starou cestou od východního Muchova přes Podolí, Podrytiny, Hradiště, Rafandu, Pod Strážníkem, Tarabovou roklí, přes náves, Choboteň, hoření cestu, horní náves, Žábovnu, Horní kout, Kout, Kopeček až do nejzápadnějšího Podskalí, sousedícího již se Semilami. Každá kapitolka je uvozena vyprávěním buď o pramenech, nebo seznamuje čtenáře s nějakým zajímavým jevem, místní událostí či pověstí. Tyto stati jsou velice vděčným čtením i pro čtenáře bez osobního vztahu k Benešovu, protože dávají nahlédnout do všedního života obyvatel Podkrkonoší v minulých staletích. Pak se už zastavíme u každého popisného čísla, abychom se seznámili s jeho minulostí od nejstarších pramenů až po současnost, pokud je trvale obydleno (rekreanti autorku zajímají jen z hlediska toho, jak se o svou chalupu starají). Fascinující je, jak téměř v každém stavení se setkáváme s živými lidmi, s jejich starostmi a radostmi, jak je neúnavná badatelka vypátrala a našim zrakům čtivě a zajímavě předestřela.

Je však třeba říci, že název knihy je trochu zavádějící: oproti vzpomenutým předchůdcům autorka rezignovala na úplnost a čas se pro ni zastavil stavbou Pojizerské silnice, která přinesla rozvoj textilního průmyslu a bouřlivou výstavbu desítek nových domů. I proto by byl jistě vítán seznam popisných čísel v jejich přirozeném sledu, i případný příslib nějakého pokračování.

Ač se L. Holubičková jistě snažila splnit svůj cíl co nejlépe, o čemž svědčí mj. také to, že data z matrik od r. 1682 až do počátku 20. století zpracovala do dvou set rozrodů, aby se mohla v jednotlivých rodinách snáze orientovat, na několik drobných přehlédnutí musíme upozornit. Tam, kde se dovolává register kněžských desátků, jsou příslušné věrtele právě oním odváděným desátkem, nikoliv osévanou rozlohou pozemků (korec čili strych měl čtyři věrtele a osm achtlů – např. s. 23). Obáváme se, že nelze doložit hypotézu, že Sítina na Hradišti byla majetkem hradištských cisterciáků (s. 52-53). Jen výjimečně se

vloudila tisková chyba – 1891 místo 1691 (s. 64). Nejvíce nás však rmoutí u knihy založené na sedmiletém studiu archivních pramenů absence jejich citací, opírající se pravděpodobně o předpokládanou nechuť čtenářů zdržovat se odkazy. Domníváme se, že pokud si již obyvatel benešovského domu knížku zakoupí, bude se chtít i dovědět, odkud autorka své často velmi pozoruhodné informace čerpala. Je i věcí profesionální cti umožnit svým pokračovatelům kontrolu své práce. Ze seznamu na konci knihy vyčteme, že vytěžila matriky ve Státním oblastním archivu v Zámrsku a Archiv obce Benešov u Semil ve Státním okresním archivu Semily, dále pak obecní, školní, divadelní a hasičskou kroniku této obce, z edic měla v rukou část berní ruly Boleslavského kraje, publikovanou v 5. svazku našeho sborníku. V textu knihy se tu a tam dovolává gruntovních knih (jsou ve Státním oblastním archivu Litoměřice, pobočka Děčín), pozemkových knih (Katastrální úřad Semily), soupisu poddaných podle víry (Státní ústřední archiv Praha, mezitím již vyšel tiskem), tereziánského a josefinského katastru, registru kněžských desátků z let 1651 a 1690 (tamtéž), něco poskytl i *archiv autorky*. Škoda, že jí unikl urbář semilského panství z r. 1687 ve fondu Rodinný archiv Desfours-Walderode ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích, pobočka Děčín, s mnoha pozdějšími doplňky až do poloviny 18. století, umožňujícími dobře stopovat návaznost vlastníků jednotlivých gruntů.

Pochválit je třeba ilustrační doprovod pěkně vyhlížející knížky od akademického malíře Jiřího Salaby, doplněný ještě několika desítkami pérovek roubenek od Jiřího Blažka. Nebylo zapomenuto ani na přehledné mapky, které stvořil Petr Holubička.

Kniha je nadějným příslibem budoucích historických a vlastivědných děl z pera Lenky Holubičkové, jež se v r. 2001 stala nástupkyní Rudolfa Hlavy a Václava Votočka ve vedení semilské městské kroniky.

(in)

JONGELING K. – JONGELING-VOS, G. J. – NEUDECKER, M. M. V. H.: *Co je to za náhrobní kámen? O židovském hřbitově v Turnově*. Spolek přátelství Reeuwijk–Turnov 2000. 39 stran.

V roce 2000 spatřila světlo světa drobná publikace tří holandských autorů, vydaná nákladem a pod záštitou Spolku přátelství Reeuwijk–Turnov. Bezmála čtyřicetistránková práce se stručně zaměřuje na dějiny turnovské židovské komunity a především pak na rozbor několika zřejmě náhodně vybraných náhrobních kamenů místního židovského hřbitova.

První kapitola *Několik poznámek o dějinách Židů v Turnově*, rozčleněná na dva oddíly, *Všeobecný úvod* a *Turnov z pohledu všeobecného a historického*, v krátkosti monitoruje vývoj židovské společnosti na území Čech, Moravy a Slezska. Ihned z počátku je nutné autorům vytknout drobnou nepřesnost ve vysvětlení pojmu *české země*, kdy zcela přecházejí skutečnost, že do této oblasti je v době středověku, o které píší, nutné zahrnout také Lužici a Kladsko. A už vůbec nelze srovnávat územní rozlohu České republiky se středověkými Čechami. Zbylá část úvodního oddílu první kapitoly se odvíjí ve světle údajů, známých z běžně dostupné literatury o židovské komunitě u nás.

Obsáhlejší část první kapitoly se již plně věnuje Turnovu. Nejstarší poznatky, vztahující se k 16. století, autoři jistě čerpali z rozsáhlého lexikonu Hugo Golda *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart* (Brno–Praha 1934), do něhož statí o Turnově přispěl tehdejší starosta místní židovské náboženské obce (dále ŽNO) Hugo Seger, jenž ovšem jako podklad použil Šimákovy *Příběhy města Turnova nad Jizerou*. I přes takové přejímání informací nedošlo k jejich faktografickému zkreslení. Lehce však může dojít k omylu, kdy do odstavce, pojednávajícím o 16. století, autoři zahrnuli poznámku o povolení stavby synagogy a židovského hřbitova. Tento fakt se totiž vztahuje až k počátku 18. století, kdy turnovští Židé požadují povolení ke stavbě třetí synagogy. Hřbitov tou dobou pravděpodobně již existoval. Dále je také nevhodné nazývat městskou knihu z roku 1568 městskou kronikou.

Na straně 12 se dovídáme, že první turnovská synagoga stála v blízkosti řeky Jize-

ry. Zcela evidentně jde o chybnou interpretaci použité literatury. Ba naopak, tato synagoga byla vystavěna v neznámé době v ohybu dnešní Dvořákovy ulice, čili v blízkosti říčky Stebénky, nikoli Jizery. Stručnou stať o synagogách korunuje ničím nepodložená domněnka, že na počátku 18. století žilo v Turnově 200 až 300 Židů. Kam se tedy podělo těch několik desítek osob do roku 1790, kdy ve městě žilo *pouze* 73 Židů a jejich počet přitom spíše rostl nežli klesal? Další chybnou interpretaci podobného ražení, přejatou tentokrát z průvodce Jiřího Fiedlera *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, nalezneme hned o stranu dále. Na základě toho se dovídáme, že v roce 1880 žilo v Turnově 280 Židů a roku 1910 už 478 Židů. Čísla a letopočty souhlasí, vztahují se ovšem k ŽNO Trutnov, která v té době zažívala svůj největší rozkvět. Poněkud ošemetný je také závěr, že všichni Židé byli z Turnova odtransportováni roku 1942. Ano, několik jich skutečně bylo toho roku odvlečeno, ale většina těch, kteří zde tehdy žili, nastoupila cestu smrti až v lednu 1943.

Druhé až čtvrté kapitole *(Židovské hřbitovy a pohřební zvyklosti, Náhrobní kameny* a *Texty)* nelze vyčíst žádnou výraznou nepřesnost, což je evidentně způsobeno skutečností, že informace zde publikované jsou společné vesměs pro všechny židovské hřbitovy nehledě na hranice a mnohdy ani historii států. V porovnání s předchozími kapitolami jsou tyto dvě skutečně přínosem v okruh těch čtenářů, kteří v problematice doposud tápají a hledají základní informace.

Nejdůležitější součástí, jak už z názvu publikace vyplývá, je ovšem kapitola pátá – *Texty ze hřbitova v Turnově*. Autoři si zvolili třicet místních náhrobních kamenů, vesměs hebrejských a tzv. předemancipačních (zhruba z doby před rokem 1848), které vyfotografovali a přeložili jejich texty. Doplňují tak článek Dr. Hamáčkové (Hamáčková, Vlastimila: *Židovský hřbitov v Turnově*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 4. Bystrá nad Jizerou 1991, s. 7–18) a odhalují další podrobnosti z eulogií, bohužel někdy podivuhodným způsobem. V některých místech se oba texty překrývají, máme tak ovšem k dispozici dva nezávislé překladatelské zdroje, podle nichž lze posoudit jednotlivé rozdíly a kvalitu překladů nápisů. Ačkoli tato kapitola je z celé práce nejpřínosnější, nevyhýbá se ani zde zbytečným chybám. Přímo do očí bijícím příkladem je náhrobní kámen se zřetelně čitelným německým (!!!) textem *Hier Ruhet Fran / ziska Heller gest.1864 / Befreit v. Schmerz u. / Leiden: Ruhe sanft bei / Himmelsfreuden*, kteří autoři přepisují takto: *Hier Ruhet Frau / Ziska Heller gest.1864 / Bereit v Schinerzu / Leiden Ruhe sanft bei Himmelsfreunden* (paradoxně je správný text čitelný i na reprodukované fotografii). U náhrobního kamene Edel, dcery Samuela (zde jako Sjemuela) z Hořic (zde z Horschitz) – v textu náhrobek č. 3 – se dočítáme, že eulogie, vzpomínající zesnulou jako tu, která *pohostinným způsobem darovala jídlo a podporu lidem, kteří šli kolem*, připomíná francouzskou nadvládu nad velkou částí Evropy (Edel zemřela v prosinci 1819). Lze pouze polemizovat o tom, do jaké míry je možné tyto skutečnosti spojovat, ale obávám se, že autoři se nechali příliš inspirovat dějinami svého státu. Dále si všimněme náhrobního kamene č. 7 – Samuel Eliëzer, syn Josefa Rosenfelda ze *Zarnosti*. Ona zde nejistě znějící *Zarnost* je nejspíše na náhrobku uvedena jako *Zamost*, čili Zámostí, a jde s největší pravděpodobností o část obce Pískové Lhoty na mladoboleslavském okrese, kde v minulosti existovala poměrně stará židovská obec. Pod přepisem náhrobku č. 10 je poznámka, kde se osobní jméno židovské ženy nazývá termínem *křestní*. Jde o častou nepřesnost, vyskytující se i v jiných publikacích. Výtku lze směřovat i ke jménům lokalit, přepisovaným v jakési německočeské mutaci. Za všechny například u náhrobku č. 16, kdy Anna Schulhof pochází *z Neuhofu*. Nebylo by snad vhodnější napsat z Nových Dvorů, popř. z Nového Dvora? A konečně by bylo také vhodné u náhrobků č. 29 a 30 uvést, že již neexistují a přepisy jsou pořízeny z fotografií Jaroslava Hajflera.

Na závěr je připojen plánek židovského hřbitova v neurčeném měřítku, na němž tvar areálu hrubě neodpovídá skutečnosti, stejně tak jako zakreslený hrobnický domek. Naopak velice přesně je zde zobrazeno rozmístění náhrobních kamenů a jednotlivých stromů.

Autorům bych snad jen doporučil, pokud hodlají ve svém přínosném záměru pokračo-

vat, aby se nespoléhali na důvěryhodnost dostupné literatury a věnovali pozornost nejen hebrejštině, ale i němčině v případě, že reprodukují německohebrejský nápis. Je třeba se zaměřit především na zmiňované přepisy lokalit a přesné opisy německých eulogií. Jako pozitivum lze určitě hodnotit poměrně rozsáhlou fotodokumentaci, všeobecné kapitoly, týkající se židovských hřbitovů a zvyklostí s nimi spojených, a většinu bezchybných přepisů vybraných náhrobků. Přesto je na škodu věci a účelu, že ve valné většině zbytečné chyby práci znehodnocují.

(pj)

Semtinská lípa. Jičín, ZO Českého svazu ochránců přírody Křižánky ve spolupráci se správou CHKO Český ráj v Turnově 2001. 48 stran. – Tisk Zaplatílek Vesec. 1000 výt.

Půvabná obálka skrývá 48 stran textu věnovaného památce nejznámějšího stromu Českého ráje, který padl 27. května 2000 jako oběť vichřice. Jejími hlavními autory a redaktory jsou Karel Samšiňák, Zdeněk Mrkáček a Lenka Šoltysová. Text doprovází řada dokumentárních reprodukcí černobílých i barevných fotografií, grafických listů a koláží s námětem lípy. Je uvedeno mnoho dalších spolupracovníků a sponzorů, kvalitní práci odvedla Zaplatílkova tiskárna i lomnické grafické studio JB.

Až sem je tedy vše v pořádku. Pak se ale začteme do textu a dobrý dojem dostává trhliny. Jan Nepomucký byl prý svatořečen 19. března 1725 (správně 1729). Zemský měřič Ignác Hötzl byl povýšen na inženýra (záměna zkratky Ign. za Ing.) a svou mapu kosteckého panství se zakreslením obou lip u Semtin vytvořil r. 1750 (s. 9), ale také r. 1753 (s. 29) – vyberte si. Na s. 29 se uvádí, že cesta z Vesce na Podkost vedla původně nalevo od lip a až později byla přemístěna na druhou stranu. Bohužel, je to přesně naopak. Lípy byly původně napravo, neboť cesta vedla z Vesce semtinským dvorem na Podkost a teprve při stavbě císařské silnice v letech 1804 – 1808 byla trasa pozměněna a lípy se ocitly vlevo od silnice. K nové silnici pak hleděla i socha, ale její sokl otočen nebyl. To vše už není zaznamenáno.

O autorovi sochy není v textu ani zmínka, chybí i vysvětlení, proč někteří tvůrci včetně Fráni Šrámka píší jméno lípy Semtínská a jiní Semtinská.

Knížka je doplněna i básnickými a prozaickými texty o Semtinské lípě. I zde nalezneme mnoho chyb. Ponechávám stranou chybějící interpunkci, absenci názvů některých děl nebo nacpání dvou veršů do jednoho řádku či naopak. Nelze však přejít mlčením, že na deseti řádkách citovaných z knihy Jaroslava Seiferta je pět chyb. Kromě menších je pozměněn název díla (*Všechny krásy světa* místo správného *Všecky krásy světa*), Seifertův *Nebák* je nahrazen názvem *Podnebák* a dokonce je pozměněn i smysl jedné věty (Seifert: *...uvažoval jsem, kudy jít, aby ty verše ještě dlouho doznívaly,* v této knížce na s. 16: *... uvažoval jsem, kudy, aby ty verše ještě dlouho nedoznívaly.* Chyby najdeme i v textu Jarmily Glazarové.

Podivuhodná je i bibliografie dosavadních prací o Semtinské lípě. Je rozdělena do dvou oddílů (*Bibliografie – Další zajímavé novinové články a fotografie*), nejsou zde některá díla uvedená na předchozích stránkách (Mačenková, Mencl, Sušánka aj.), další jména autorů jsou chybná (*Holt* místo *Molt*, *Peldr* místo *Pelda*), některé důležité články nejsou zaznamenány vůbec (např. G. Mačenková ve Věstníku soboteckém 1924) a především bibliografické záznamy jsou často neúplné. Co komu řekne třeba údaj *Parma, J. B.: Naše největší stromy, Zemědělské noviny*? To má uživatel prolistovat všechny ročníky tohoto deníku? Neměl chybět ani údaj o uložení Hötzlovy mapy a dalších plánů s oběma zakreslenými semtinskými lipami ve Státním oblastním archivu v Zámrsku, fond Velkostatek Kost. Jeden z těchto plánů je dílem soboteckého komisaře nad cestami Aloise Schnircha z období kolem roku 1800.

Nebožka Semtinská lípa, tato *katedrála* Českého ráje, si zasloužila pečlivější uctění. Výslednou podobu textu recenzované knížky nelze omluvit ani spěchem, s jakým asi vznikala...

(blk)

Dolní Bousov, moje město. Dolní Bousov, Městský úřad – Mladá Boleslav, Okresní muzeum 2000. 144 stran. Tisk Zaplatílek Vesec.

Dolní Bousov, jedno z menších měst na jižním okraji Českého ráje, slavilo v roce 2000 pozoruhodným způsobem 400. výročí udělení znaku městečka. Zastupitelstvo dnešního města (od roku 1991) již několik let připravovalo nejrůznější akce a jednou z nich bylo i vydání reprezentační publikace. Dolní Bousov totiž dosud neměl knižně vydané dějiny. A tak se pod vedením starosty města Josefa Vynikala, městského kronikáře Oldřicha Holého a zástupce ředitele školy Tomáše Grindla vytvořil kolektiv, jemuž se povedlo hodnotné dílo.

Po úvodním slově místní rodačky, spisovatelky a herečky Sylvy Daníčkové následuje nejprve kapitola *Krajinou a přírodou Bousovska,* jejímiž autory jsou Tomáš Grindl a Jan Charvát. Podrobný archeologický pohled na celé Dolnobousovsko podává zkušený Jiří Waldhauser. Stať o středověkém městečku zpracovala Sylva Městecká, o dějinách 19. a 20. století se podrobně rozepsal Luděk Beneš, stejně jako oba předchozí autoři pracovník mladoboleslavského muzea. Následuje stručný slovníček *Kdo je kdo v dějinách Dolního Bousova a okolí* od Karola Bílka, který sestavil i závěrečný *Přehled pramenů a literatury* k dějinám tohoto města. Všechny texty redakčně sjednotil Pavel Sosnovec, nechybí ani anglické a německé resumé, mapka Jana Kloboučka a řada černobílých i barevných fotografií, které dobře korespondují s textem. Za pozornost stojí i výborná grafická podoba knihy, vytvořená Jaroslavem Bartákem. Jako vždy kvalitní práci odvedla na křídovém papíře Zaplatílkova tiskárna z Vesce.

Drobné omyly a nedopatření jsou odstraněny vloženým lístkem *Errata.* Ani to není v dnešní uspěchané době, která v knihách nechává hodně chyb, právě obvyklé.

Máme-li něco publikaci vytknout, pak snad jen územní záběr. Zatímco příroda a archeologie se dotýkají celého Dolnobousovska, v dalších kapitolách je pozornost věnována již jen samotnému městu a vesnicím, které jsou k němu administrativně přičleněny. Přitom všechny obce a osady kolem Přepeř, Obrub, Dlouhé Lhoty a Domousnic k Bousovsku historicky patří a zahrnutí jejich dějin by knihu mnoho nerozšířilo.

(eb)

JANKŮ, Radka: *Legionáři Jičínska.* Okresní úřad a Státní okresní archiv Jičín 2000. 112 stran.

STAŠKA, František: *Legionáři ze Sobotecka.* Knihovnička Českého ráje Sobotka, sv.12, Sobotka 1998. 48 stran a příloha.

Záslužná, pěkně vypravená publikace Radky Janků s množstvím dobře vybraných, z větší části neznámých fotografií informuje v prvních kapitolách krátce o československém odboji za první světové války a o vzniku a působení našich legií. Další kapitola se věnuje, bohužel až příliš stručně, legionářům z Jičínska a legionářskému hnutí na Jičínsku až do jeho zániku po roce 1945. Následují životopisy několika zajímavých osobností z řad legionářů tohoto okresu (Antonín Mikuláš a Otakar Čílové, Jan Kasalický, Josef Pícek, manželé Antonín a Vincencie Janatovi) a úryvky z pamětí dalších legionářů Jičínska. Tato část knihy je jistě nejcennější. Závěrečný obsáhlý seznam legionářů seřazených podle jednotlivých obcí (samostatně jsou uváděny i malé osady) trpí neúplností. Je zde 1861 jmen legionářů, kteří se tu narodili nebo zde měli domovskou příslušnost. Zde je právě největší úskalí soupisu: lidé s domovskou příslušností ve svých domovských obcích často vůbec nebydleli a naopak v seznamech nejsou mnozí legionáři, kteří zde žili a významně působili. Autorka měla k dispozici celou řadu pramenů, ale je škoda, že nevyužila řady článků a drobných publikací, které existují a z nichž se seznam dal ještě hodně doplnit – i když je jasné, že stoprocentní úplnosti nelze dosáhnout. Ale právě tato chybějící bibliografie mohla užitečnost knihy ještě podstatně zvýšit.

Také dílo Františka Stašky začíná obecným přehledem o vzniku a činnosti našich legií s upozorněním na účast vojáků ze Sobotecka v jednotlivých součástech legií a v jednotlivých bojích. Autor není profesionální

historik, ale shromáždil ohromující množství dokladů a svědectví, které využil k solidnímu přehledu i k závěrečnému soupisu 191 legionářů. Ke knížce je připojena edice dosud nepublikovaných vzpomínek ruského legionáře Františka Macouna z Čálovic u Sobotky. Popisuje v nich své zážitky z první světové války, kterou prožil jako rakouský voják a pak příslušník legií. Končí svou demobilizací: *Po skončení dovolené byl jsem v Jičíně demobilizován a dne 18. září 1920 se 4 korunami a půlkou chleba, které jsem při demobilizaci v Jičíně obdržel, vydal jsem se na cestu – do nového boje za živobytím.* Jak charakteristické pro tisíce podobných osudů.

(eb)

OUŘEDNÍKOVÁ, Jana: *Historie Sokola v Sobotce.* Knihovnička Českého ráje. Sobotka 1999, sv. 14. 48 stran.

MACOUN, Jaroslav: *Z Pamětí.* Edičně připravil Karol Bílek. Knihovnička Českého ráje. Sobotka 2000, sv. 15. 32 stran.

NOVÁKOVÁ, Eliška: *Čtení o Žďánku a jeho obyvatelích.* Knihovnička Českého ráje. Sobotka 2000, sv. 16. 80 stran.

BÍLEK, Jan: *Jarmila Glazarová a Sobotka.* Knihovnička Českého ráje. Sobotka 2001, sv. 17. 48 stran.

GLAZAROVÁ, Jarmila: *Milý a milostný český jazyk. Projevy a pozdravy při festivalech Šrámkova Sobotka.* Edičně připravil Jan Bílek. Knihovnička Českého ráje. Sobotka 2001. Sv. 18. 68 stran.

Pět posledních svazků sobotecké Knihovničky Českého ráje přináší pět různých obohacení regionální literatury. Mají jednotnou grafickou úpravu, z níž se vymyká (podobně jako nedávný 13. svazek Scheybalův) knížka E. Novákové. Svědčí to, že edice se potýká s nedostatečnou prací hlavní redakce, z níž vyplývá i poněkud nahodilý výběr některých titulů. Přesto díky za to, že Knihovnička vychází, neboť každý svazek má svůj význam a svou důležitost pro dějiny Sobotecka.

Knížka Jany Ouředníkové vyšla ke 130. výročí založení TJ Sokol v Sobotce. Shrnuje stručně starší dějiny jednoty (zde může navázat na vyčerpávající stať, kterou napsala s Josefem Volfem ke stému výročí a která byla otištěna ve Zpravodaji Šrámkovy Sobotky 1969). Její hlavní význam tkví v podrobném kronikářském zachycení osudů sobotecké tělovýchovy od roku 1969 do současnosti. Autorka zde mohla využít své celoživotní zkušenosti jako cvičenka, cvičitelka a funkcionářka jednoty i jako její pečlivá kronikářka.

Sobotecký lékárník PhMr. Jaroslav Macoun (1874 – 1945) byl aktivním účastníkem kulturního a společenského života ve městě po mnoho desetiletí. Kromě mnoha jiných akcí založil v roce 1912 kroniku Muzejní společnosti a tu jako své Paměti dovedl do roku 1933. Ve čtyřech knihách je na téměř 600 stranách zachyceno dění v Sobotce zvláště za první světové války a text je doplněn ještě řadou fotografií, výstřižků a dalších materiálů. Je to významný pramen k dějinám města zvláště proto, že městská kronika nebyla v počátcích tohoto období vedena (je založena až roku 1920). Editor vybral vzhledem k možnému rozsahu několik charakteristických zápisů. Z nich je možné udělat si představu o celkovém zaměření díla a zároveň dokumentují nejzajímavější události v Sobotce v letech 1912 – 1928 (např. bourání větrného mlýna, události za první světové války a kolem vzniku samostatné republiky, osudy pomníků a dalších památek, kulturní akce aj.). Ukazují i jazykovou úroveň zápisů. Škoda, že edice nemohla být obsáhlejší.

Čtení o Žďánku je výběrem z rozsáhlého díla Elišky Novákové a zachycuje životní osudy několika generací starého rodu. Z řad původních chalupníků a řemeslníků vyrostly významné osobnosti české kultury, jako filosof a pedagog Jan Bohumil Novák (1834 – 1891), vychovatel princů ze Schwarzenberga, Jan Bedřich Novák (1872 – 1933), historik a ředitel Zemského archivu, a Mirko Novák (1901 – 1980), univerzitní profesor estetiky. Ale i další osobnosti jsou pozoruhodné a autorka dovede jejich život přiblížit třeba jen několika řádky velmi výstižně. Text doplňuje zajímavý soubor fotografií, dobře dokumentujících, jak se všechny generace neustá-

le vracely na rodové sídlo, zvelebovaly je a udržovaly. Tento svazek Knihovničky však trpí skutečností, že neprošel redakční úpravou, takže v něm je řada překlepů a drobných chyb, hlavně při přepisu dobových dokumentů.

Poslední dva recenzované svazky vyšly zásluhou Jana Bílka ke stému výročí narození čestné občanky města Sobotky Jarmily Glazarové. V prvém probírá autor detailně vztah spisovatelky k městu a jeho obyvatelům, zvláště její účast na jednotlivých ročnících festivalu Šrámkova Sobotka. Je to výsledek dlouholeté badatelské práce, text je doplněn mnoha poznámkami a seznamem pramenů a literatury. Myslím, že téma je vyčerpáno téměř stoprocentně. Druhý obsahuje perfektní edici všech dvanácti projevů a pozdravů, kterými spisovatelka obohatila jednotlivé ročníky festivalu. Nechybí krátká úvodní stať, poznámky a dokonce i jmenný rejstřík. Tento svazek dělá edici opravdu čest.

Závěrem je možno říci, že Knihovnička Českého ráje přináší skutečně zajímavé a hodnotné svazky a že by měla pokračovat. K tomu přejeme Soboteckým hodně zdaru!

(eb)

Autoři tohoto svazku:

Miloslav Bařina, Městské muzeum Nová Paka; PhDr. Eva Bílková *(eb)*, LA PNP Staré Hrady; Mgr. Jan Bílek *(J-ík)*, Masarykův ústav Akademie věd ČR, Praha; Karol Bílek *(blk)*, prom. hist., LA PNP Staré Hrady; Prof. PhDr. Marek Cetwiński, Institut Filozoficzno-Historyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Częstochowa; Mgr. Alena Česáková, Státní okresní archiv Jičín; Jaroslav Dejmek, Gymnázium Jilemnice; Jan Drahoňovský, Městské muzeum a galerie Lomnice n. P.; Hana Dvořáková, Vysoké Veselí; Zdeněk Fišera, České dráhy Jilemnice; Doc. PhDr. Jarmila Gabrielová, CSc., Ústav hudební vědy FF UK, Praha; Mgr. Jaromír Gottlieb *(tt)*, Okresní muzeum a galerie Jičín; Svatomíra Hendrychová *(hen)*, Městská knihovna Semily; Vladimír Hladík, Vlastivědné muzeum pro Vysoké n. J. a okolí; Michal L. Jakl *(mlj)*, studující FF UK, Praha; PhDr. Vladimíra Jakouběová, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Bc. Pavel Jakubec *(pj)*, Státní okresní archiv Semily; † Radislav Janota, Jindřichův Hradec-Otín; Mgr. Tereza Kibicová, Ústav pro hudební vědu AV ČR, Praha; Antonín Langhamer, Muzeum a Pojizerská galerie Semily; Ing. Theodor Lokvenc; PaedDr. Jan Luštinec *(jl)*, Krkonošské muzeum Jilemnice; PhDr. Eva Mikanová, Národní muzeum – České muzeum hudby, Praha; Vladimír Mikule, Lomnice n. P.; PhDr. Ivo Navrátil *(in)*, Státní okresní archiv Semily; Mgr. Jana Nová, Muzeum skla a bižuterie Jablonec n. N.; Robert R. Novotný *(rrn)*, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Drahomíra Patočková, Památník zapadlých vlastenců Paseky n. J.; PhDr. Milan Pospíšil, Ústav pro hudební vědu AV ČR, Praha; Stanislav Prokůpek, Jilemnice; PhDr. Jan Prostředník, PhD., Okresní muzeum Českého ráje Turnov; RNDr. Tomáš Řídkošil, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Mgr. Petr Šída, Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF UK, Praha; Přibyslav Šimice, Společnost Františka Bílka, Turnov; Ludmila Šmídová-Gajdová, studující FF UK, Praha; PhDr. Oldřiška Tomíčková, Městské muzeum Hořice v Podkrkonoší; PhDr. Jiří Úlovec, Archivní správa MV ČR, Praha; Bc. Daniela Vondráčková, Státní okresní archiv Semily; Ing. Jaroslav Zuzánek, Lomnice n. P.

OBSAH

Články a studie

Jan Prostředník – Petr Šída *Novosvětský průsmyk – přechod přes západní Krkonoše v pravěku a středověku – I. část* 7
Jiří Úlovec – Zdeněk Fišera *Hrad Nístějka* 36
Robert R. Novotný *Uvedení františkánů do Turnova* 53
Theodor Lokvenc *Budní hospodářství Labské louky* 69
Daniela Vondráčková *Josef Jíra, organizátor osvětového a kulturního života na Novopacku* 91
Pavel Jakubec *Příspěvek k historii Židů v Semilech* 109

Konference Antonín Dvořák

Jarmila Gabrielová *Antonín Dvořák – osobnost, tvorba, význam pro dnešek* 125
Milan Pospíšil *Vliv pěveckého obsazení na koncepci první verze Dvořákova Dimitrije* 138
Ludmila Šmídová *Antonín Dvořák: Klavírní koncert op. 33, B 63. 1. věta – analýza* 147
Markéta Štědronská *Taneční stylizace v klavírních skladbách Antonína Dvořáka* 157
Eva Mikanová *Dvořákova hudba v Pojizeří v repertoáru místních a pražských umělců* 162
Oldřiška Tomíčková *Hořické spolky a první Dvořákův pomník* 175
Marek Cetwiński *»Halka« Stanisława Moniuszki i jej historyczne tło* 184

Materiály

Michal L. Jakl *Mariánský sloup na náměstí Vysokého nad Jizerou ve vybraných souvislostech sochařské výzdoby vysocké krajiny – I. část* 191
Jana Nová *Skvělý pozdrav z »říše bohabojnosti, dobrých mravů a pikelhauben« (Dopisy Karla Kramáře rodičům z let 1879-1880)* 213

Osudy

PhDr. Natalie Adamová 241
Hana Dvořáková 244
Radislav Janota 246
Karel Kopal 262
Stanislav Prokůpek 265
Rudolf Zuzánek 267

Kronika

Prof. RNDr. Karel Hujer – astronom a myslitel (P. Jakubec) 273
Státní okresní archivy v Semilech a Jičíně 281
Pracoviště LA PNP Staré Hrady 286
Muzea a galerie v Turnově, Jičíně, Hořicích, Jilemnici, Lomnici nad Popelkou, Nové Pace, Pasekách nad Jizerou, Semilech a Vysokém nad Jizerou 287
Vietnam očima geologa a kamenáře (T. Řídkošil) 300

Literatura

Recenze a zprávy o literatuře 307

Z OBSAHU POSLEDNÍCH SVAZKŮ TOHOTO SBORNÍKU:

8. svazek – 1995. 294 stran. Cena 40 Kč

J. Úlovec a Z. Fišera: *Příspěvek k dějinám a stavebnímu vývoji hradu Zbirohu;* O. Turčín: *Jeroným Bukovský z Neudorfu, regent smiřických panství;* L. Lancinger – L. Svoboda: *Střížkův plátenický dům v Horní Branné;* R. Sak: *Dva gentlemani (O vzájemném vztahu F. L. Riegra a A. Staška);* M. Lenderová: *Francouzský konzul v Českém ráji (Přátelství P. Claudela, Z. Braunerové a M. Martena);* J. Luštinec: *Krkonošské muzeum v Jilemnici v historickém vývoji 1891-1945;* M. Mikanová: *Hudební kultura na valdštejnských panstvích v 17. a 18. století;* M. Vojtíšková: *Poustevnictví v českém baroku;* V. Ron: *Divadlo kolem V. K. Holana Rovenského;* V. Nejedlý - M. Suchomel - P. Zahradník: *Mariánské a další světecké sloupy na Semilsku;* V. Srb: *Z výsledků sčítání lidu v roce 1991;* J. Prostředník: *Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1994;* J. Kalferst - J. Prostředník: *Výzkum hradu Dolní Štěpanice;* J. Prostředník: *Příspěvek k dějinám stavebního vývoje města Jičína v 16. století;* V. Jakouběová: *Novověké hrnčířství na Novopacku;* M. Plachta: *Zapomenutý pedagog Jan Dolenský*; J. Barták: *Malíř, pěvec a básník Antonín Fedor Kracík;* J. Francek: *Sedmdesátiny Oldřicha Turčína;* E. Pilařová: *Maličko elegické distichon - Přemyslu Koldovskému k sedmdesátinám;* M. Bartoš: *K osmdesátým narozeninám Miloše Gerstnera;* K Bílek: *Půl století od úmrtí Jaroslava Macouna*

9. svazek – 1996. 278 stran. Cena 60 Kč

J. Úlovec: *Příspěvek k dějinám a architektonické podobě hradu Brada;* J. Tomíček: *Ředitelé kůru u sv. Petra a Pavla v Semilech od 17. století do současnosti;* D. a J. Blümlovi: *Věnceslav Metelka - Matěj Balcar (Pokus o literární interpretaci);* V. Votoček: *Rudolf Husák, lékárník, vynálezce a veřejný činitel*; B. Zilynskyj: *Ukrajinci v Turnově a okolí v letech 1918-1945; R. Ferklová: Nevydané rukopisy Zdeňka Kalisty;* V. Bartůšek: *Působení piaristů v Českém ráji v 17. a 18. století;* M. Suchomel: *Nové poznatky o sochařské tvorbě kosmonoských Jelínků;* T. Volek a J. Pešková: *Tzv. Holanovy pašije;* J. Prostředník: *Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1995;* V. Kaláb: *Římskokatolické farní matriky okresů Jičín a Semily ve Státním oblastním archivu v Zámrsku;* K. Bílek: *Dějepisci a dějepisectví Sobotecka;* J. Šťovíček: *Dolování měděných a železných rud na Jilemnicku, Semilsku a Železnobrodsku v 2. polovině 19. století;*M. Cogan: *Osudy obrazu Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou;* T. Řídkošil: *Z geologických expedic OMČR Turnov;* K. Bílek: *Před půl stoletím zemřel Ladislav Novák;* V. Lukáš: *In memoriam C. M. Metelky;* L. Procházka: *Antonín Chmelík;* V. Czumalo: *Archiv mezi typem, místem, jazykem a krásou*

10. svazek – 1997. 227 stran. Cena 60 Kč

J. Úlovec: *Hrad Kumburk. I. Historie hradu;* J. Tomíček: *Romantický varhanář Josef Kobrle;* R. R. Novotný: *Život ve stínu křídel – turnovský aviatik Václav Kinský;* D. Blümlová: *Příběh darovnictví krkonošského učitele Josefa Horáka*; F. Jirásko: *Krkonošský spolek a jeho význam pro poznání regionu;* V. Kmuníček: *Jan Weiss dnes*; V. Jakouběová: *Vznik a vývoj národopisné sbírky Okresního muzea Českého ráje v Turnově;* J. Prostředník: *Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v Turnově;* L. Procházka: *Kresby lidové architektury J. K. Hájka v okresním archivu v Semilech;* J. Úlovec: *Ještě jednou hrad Zbiroh;* J. Slavík: *Neznámá gotická stavební etapa kostela v Robouších;* J. Šťovíček:

Vápenky na Semilsku a Železnobrodsku v letech 1857-1948; S. Hlava: *Zapadlý vlastenec P. Josef Alois Kouble;* C. Votrubec: *Přátelství Radima Kalfuse s Albertem Schweitzerem;* T. Řídkošil: *Z geologických expedic Okresního muzea Českého ráje – II. část;* I. Navrátil: *Václav Votoček sedmdesátiletý*

11. svazek – 1998. 284 stran. Cena 80 Kč

T. Tomíček – J. Úlovec: *Hrad Kumburk. II. Stavební podoba hradu;* M. Lenderová: *Ze Semil na Balkán: Josef František Novák, arcibiskup zadarský;* Z. Fišer: *Podíl Josefa Šmída ze Staré Vsi na zavádění jednoduché techniky v zemědělství moravské Hané;* M. Resl: *Jilemnické kořeny skladatele Stanislava Macha;* O. Turčín: *Historik Ferdinand Menčík a rodina Tomáše Bati;* J. Prostředník – V. Vokolek: *Archeologický výzkum skalních lokalit Českého ráje v letech 1994-1997;* J. Waldhauser – M. Lutovský: *Zjišťovací archeologický výzkum laténského opevnění Semín roku 1993;* V. Ron: *Nejstarší železnobrodská kronika Jana Tepra;* J. Vávra: *Dramaturgie pěveckého spolku Jizeran v Semilech v polistopadové době;* R. R. Novotný: *K dataci druhé nejstarší turnovské listiny;* J. Wagner: *Architekt a stavitel Josef Oppolzer;* V. Votoček: *Alfred Semilský z rodu Schönfeldů;* T. Řídkošil: *Geologická činnost vody a souvislosti s povodněmi; Výstavy drahých kamenů v Českém ráji; Česká zeolitová skupina a seminář Zeolity v Turnově; Z expedic OMČR v Turnově. III. Okolí města Tucson v Arizoně;* V. Votoček: *K životnímu jubileu kronikáře Josefa Novotného;* I. Navrátil: *Bibliografický přehled prvních 10 ročníků vlastivědného sborníku*

12. svazek – 1999. 258 stran. Cena 100 Kč

J. Úlovec – T. Tomíček: *Hrad Levín;* J. Nová: *Josef Kramář a Vysocko v polovině 19. století;* J. Kašpar: *Ve vichru správních reforem. Emancipační úsilí Železného Brodu v letech 1850-1950;* G. Novotný: *Vrchní lesní rada Leopold Anger a velkostatek Hrubá Skála;* F. Jirásko: *Josef a Eduard Petrákové. Dvojportrét krkonošských učitelů;* R. Váňová: *O jednom významném školském experimentu. Pokusná reformní škola v Benešově u Semil;* J. Bukovský: *Kartouz ve Valdicích a kartuziánská architektura;* J. Prostředník: *Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1997 a 1998;* R. R. Novotný: *První zmínka o Jablonci nad Jizerou, aneb všechno je jinak?* P. Zahradník: *Poustevna v Semilech na Koštofranku a poustevník Ivan Polívka – vizitátor kongregace bratří ivanitů;* K. Sklenář: *Archeolog J. V. Hellich na Libáňsku v roce 1844;* T. Řídkošil: *Přírodní a geologické zajímavosti Zlatonosného pobřeží. Z expedic Okresního muzea Českého ráje v Turnově;* B. Zilynskyj: *Karol Bílek šedesátníkem;* T. Řídkošil: *Konference Stříbro v historii, umění a technice v Turnově*

13. svazek – 2000. 297 stran. Cena 120 Kč

J. Prostředník: *Pravěké a středověké osídlení Turnova ve světle archeologických nálezů (Příspěvek k stavebnímu vývoji města od jeho založení do konce středověku);* M. Cogan: *Valdštejnský malíř Jan Jiří Hertl;* Z. Fišer: *Poslanec Karel Tomíček voličům Jilemnicka ze zasedání říšského sněmu v Kroměříži 1848 – 1849;* R. R. Novotný: *Nobilitace Františka Ladislava Riegra;* I. Navrátil: *Ilegální protikomunistická organizace v Semilech (Příspěvek k dějinám třetího odboje);* E. Sojková: *Lidové zvyky na Rokytnicku kolem roku 1890;* J. Šůla: *Vzpomínky československého dobrovolce - starodružinníka Karla Holého; Osudy účastníků třetího odboje – Antonie Hofmanová, Josef Hrubý, Josef a Vratislav Michalovi, Bohuslav Peroutka, Václav Petrák, Bohuslav Šír, Ladislav Trejbal;* S. Hlava: *250 let diva-*

dla v Bozkově; R. R. Novotný: *Několik poznámek ke komunální heraldice; Nové expozice Městského muzea v Železném Brodě; Výstava kresebného díla J. V. Scheybala v Hořicích; Šperky novozélandských šperkařů v Turnově; Člověk proti nemocem; Vyzdvižení smírčího kříže na hoře Veliši; Za Libuší Šolcovou; K osmdesátinám Milouše Drbohlava; Nedožitá osmdesátka Jaroslava Šulce*

Ve sborníku jsou mj. publikovány recenze regionální literatury a pravidelné zprávy o činnosti státních okresních archivů v Semilech a Jičíně, pobočky Literárního archivu Památníku národního písemnictví ve Starých Hradech, okresních muzeí v Turnově a Jičíně, městských muzeí a galerií v Hořicích, Jilemnici, Lomnici nad Popelkou, Nové Pace, Semilech a Vysokém nad Jizerou.

❑

Supplementum 4 – 1998. *Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisectví na formování obrazu české minulosti.* Sborník referátů z konference, konané ve dnech 24. – 25. dubna 1998 v lázních Sedmihorkách. 256 stran. Cena 100 Kč

J. Hanzal: *Český venkov v tvorbě Františka Kutnara a jeho předchůdců;* M. Ryantová: *Josef Kalousek a počátky českého agrárního dějepisectví;* V. Wolf: *Václav Novák, jeden z představitelů agrárního dějepisectví mezi válkami;* J. Lapáček: *Novinář František Obrtel – popularizátor výsledků agrárního dějepisectví;* Marek L. Krejčí: *Zrušení svěřenství, pozemková reforma a patrimoniální archivy;* J. Šouša: *Selský archiv a Časopis pro dějiny venkova – publikační orgány českého agrárního dějepisectví;* L. Kocourek: *Několik poznámek k agrárním dějinám v německých vlastivědných časopisech;* J. Burešová: *K problematice výzkumu dějin československého zemědělství po druhé světové válce;* M. Kokojanová: *"Lidí hloupých ...do města nepřijímati." K zemědělskému podnikání pernštejnského Prostějova;* J. Juněcová: *Režijní velkostatek na sklonku feudalismu;* J. Honcová: *Státní archiv zemědělský a jeho osudy;* J. Petráň – E. Maur: *František Kutnar a Univerzita Karlova;* M. Trapl – L. Hrabová: *František Kutnar a Univerzita Palackého v Olomouci;* J. Havránek: *František Kutnar a jeho pojetí národního obrození v Přehledu dějin Československa v epoše feudalismu;* K. Štefek: *K problematice strukturalismu v Kutnarově díle;* J. Blüml: *Osobnost historika v pojetí Františka Kutnara;* L. Hladký: *František Kutnar a dějiny českého lnářství;* B. Jiroušek: *František Kutnar a Josef Klik – kolegové a přátelé;* J. Čechura: *Nepublikované práce Františka Kutnara k dějinám zemědělství;* M. Melanová: *Nerealizovaný projekt Františka Kutnara k dějinám zemědělství;* A. Kutnar: *František Kutnar – tatínek a mlázovický rodák;* J. Hanzal: *František Kutnar a Historický klub;* M. Cetwiński: *Chlopi – lud czy naród? Historia wsi polskiej na przelomie XIX i XX wieku*

Supplementum 5 – 2000. *Minulost, současnost a budoucnost gymnazijního vzdělávání.* Sborník referátů z konference, konané ve dnech 24. – 25. června 1999 v Jičíně. 255 stran. Cena 100 Kč

I. Čornejová: *Organizace jezuitského školství před rokem 1773;* V. Bartůšek: *Dějiny a specifika piaristických gymnázií v českých zemích v 17. a 18. století;* M. Cetwiński: *Staropolskie herbarze – uboczny produkt jezuickiej dydaktyki;* Eva Kowalská: *Unifikačné tendencie v školstve habsburskej monarchie v 18. až 1. polovici 19. storočia;* M. Svatoš: *Exner-Bonitzovy školské reformy a jejich důsledky pro gymnaziální školství v habsburské monarchii;* M. Lenderová: *Úsilí o vyšší dívčí vzdělání v Čechách 19. století;* J. Havránek: *Role gymnázií při vytváření kulturní elity českého národa v 2. polovině 19. století;* J. Klí-

mová: *Reforma středního školství v roce 1908;* F. Morkes: *Gymnázia v letech předmnichovské republiky;* J. Hanzal: *Zdeněk Nejedlý a poválečné české školství a kultura;* R. Váňová: *České gymnázium v 70. a 80. letech 20. století;* M. Novotný: *Kolej Tovaryšstva Ježíšova v Jindřichově Hradci v letech 1594-1648;* L. Jandová: *Piaristické gymnázium v Českých Budějovicích ve druhé polovině 18. století;* P. Suková: *Benediktinské gymnázium v Broumově v letech 1775-1810;* K. Herčík: *Příčina a následky přemístění piaristického gymnázia z Kosmonos do Mladé Boleslavi v r. 1784;* J. Němeček: *Jezuitské gymnázium v Hradci Králové a jeho přínos pro město;* J. Růžička: *Kapitoly z dějin gymnázia v Litomyšli v 2. polovině 19. století;* K. Rýdl: *K roli jičínského gymnázia jako národně kulturní instituce v 19. století;* M. Novotná: *Studentský život jičínských gymnazistů v polovině 19. století;* J. Cach: *Cesta od jičínského gymnázia k vrcholům vědy;* K. Štefek: *Jičínské gymnázium a školská reforma z roku 1953;* M. Horáková: *K problematice literárních učebnic pro střední školy se zaměřením na 1. ročník středních škol;* K. Rýdl: *Perspektivní změny role a funkce gymnaziálního vzdělávání v zahraničí;* V. Mencl: *Výhledy školství do 21. století;* J. K. Čeliš: *Sen o gymnáziu*

Supplementum 6 – 2000. *Zdeněk Kalista a kulturní historie.* Sborník referátů z vědecké konference, konané ve dnech 14. – 15. dubna 2000 v lázních Sedmihorkách. 279 stran. Cena 130 Kč

J. Hanzal: *Slavnostní projev při odhalení pamětní desky Zdeňku Kalistovi v Benátkách nad Jizerou;* Z. Beneš: *Zdeněk Kalista v kontextu „rozumějící" historiografie;* Z. Hojda: *Kulturní dějiny u Zdeňka Kalisty a dnes;* M. Nyklová: *Cesta Zdeňka Kalisty od katolicismu ke komunismu a nazpátek;* A. K. K. Kudláč: *Zdeněk Kalista a Volná Myšlenka;* R. Ferklová: *Zdeněk Kalista a Jiří Wolker – proměna vztahu;* M. Bauer: *Projednávání členství Zdeňka Kalisty v Syndikátu českých spisovatelů v roce 1948;* M. Ďurčanský – P. Kodera: *Materiál k osobnosti Zdeňka Kalisty v Archivu AV ČR;* K.-E. Czernin: *Můj vztah ke vztahu profesorů Pekaře a Kalisty k mé rodině;* K. Štefek: *Problematika historického poznání v Kalistově díle;* J. Hanzal: *Zdeněk Kalista a Josef Pekař;* J. Pánek: *Pojetí předbělohorských českých dějin v díle Zdeňka Kalisty;* J. Blüml: *Kalistovy Cesty historikovy;* M. Jiroušková: *Italská zkušenost Zdeňka Kalisty;* J. Bouček: *Jan Slavík v pamětech Zdeňka Kalisty;* B. Jiroušek: *Kalistův pohled na Bohuslava Balbína;* M. Ryantová: *Kniha, která „se minula zcela svým cílem" (Nad posudkem Kalistova Valdštejna);* V. Vlnas: *„Čechové, kteří tvořili dějiny světa" tehdy a nyní;* G. Nácarová: *Zdeněk Kalista a kulturní publicistika druhé republiky;* H. Borovská: *Zdeněk Kalista jako editor;* R. Ferstl: *Obraz rodného kraje v Kalistových juveniliích;* J. Teplý: *Z. Kalista jako regionální historik;* L. Beneš: *Kalistova stať „1000 let v historii našeho kraje";* J. Čechura: *Zdeněk Kalista a Jindřichův Hradec;* M. L. Krejčí: *Sdružení přátel baroka (Z počátků barokních výzkumů v Čechách);* K. Kocourková: *Kultura každodenního života v regionálních dějinách;* K. Adamová: *Několik poznámek k přínosu Zdeňka Kalisty ke kulturnímu dějepisu;* M. Cetwiński: *Czesława Miłosza koncepcja historii kultury;* L. Kocourek: *Kulturní historie ve škole a v přípravě učitelů;* M. Franc: *Kulturní historie dnes*

REDAKCE A ADMINISTRACE:
Státní okresní archiv Semily, Archivní 570, 513 01 Semily-Podmoklice

GLOS

OFSET, BARVOTISK
KNIHAŘSKÉ ZPRACOVÁNÍ
FOTOSAZBA, KNIHTISK
GRAFICKÉ NÁVRHY

knihy, brožury, časopisy,
plakáty, propagační letáky, hospodářské tiskopisy
s možností perforace, vrtání, číslování
a lepení do bloku

Tiskárna GLOS Semily, s.r.o.

Špidlenova 436 – 513 01 Semily
tel./fax: 0431/62 26 44, tel.: 0431/62 45 84
e-mail: glos@mikroservis.cz

Zastoupení v Praze
tel./fax: 02/30 13 616, mobil: 0602 350 995

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
vlastivědný sborník
svazek 14

Vydal Státní okresní archiv Semily ve spolupráci s Okresním úřadem v Semilech a Pekařovou společností Českého ráje v Turnově v roce 2001. Odpovědný redaktor Ivo Navrátil. Redakční radu vede Jan Luštinec. Tajemník redakce Pavel Jakubec. Obálka a grafická úprava Jaroslav Barták. Vytiskla Tiskárna Glos Semily, s. r. o. Náklad 800 výtisků. Stran 328.

02-61

Doporučená cena 120 Kč